

گۇرۇغلى

تۈركمەنلەرنىڭ
غاھرىمانچىلىقى دىسانى

خۇدورلان:

آرنە گلى

تۈركمەنى اۋورنىش مركزى نىنگ نىشرلىرىندىن

گۇروغلى يۈرە كلى باتىر گرچلەرە حۇدۇرلىنىار!

Babayew Zakir - Gorogly

TITLE:

THE EPHOS OF TURKMEN NATIONAL HERO KOROLY

PREPARED BY: ARNE GOLI

PRINT HOUSE: TISK OD 1 KS.CZ. PRAGUE. CZECH REPUBLIC

PUBLISHED BY: TURKMEN STUDY CENTER. SUMMER 2020

ماضمونى

- ۶.----- اشر حاقدا بىرنأچه بللىك:
- ۹.----- سۆزباشى : م.كۇسأيف
- ۱۶.----- آ. بكمئرادوف: گۇروغلى نئنگ دۇورى حاقدا بللىكلر
۱. گۇروغلى نئنگ دۇرهيشى ----- ۳۷
۲. گۇروغلى نئنگ اۆيلنيشى ----- ۸۷
۳. گۇروغلى نئنگ عار آلئشى ----- ۱۰۳
۴. گۇروغلى نئنگ عۇوضى گتيرنى ----- ۱۳۰
۵. گۇروغلى نئنگ عۇوضى حالاص اديشى ----- ۲۰۲
۶. عۇوض اۆيلنن ----- ۲۳۹
۷. عاراپ ريحان ----- ۲۶۹
۸. حۆنگكأرينگ قئرق مۆنگلى ----- ۳۰۱
۹. كمپير (غئراتئنگ اوغورلانشى) ----- ۳۳۶
۱۰. حارمان دألى ----- ۳۹۲
۱۱. گۇروغلى هم بزيىرگن ----- ۴۴۵
۱۲. گۇروغلى نئنگ اۆلۆمى ----- ۴۹۰

اثر حاقدا بیرناچه بللیک

غادرلی اوقئجی!

الینگیزداقی کیتاپ، تۆرکمینیستانننگ گۆرنۆکلی یازئجئسئ آتا غوشودووننگ هم- ده پروفیسور مأتی کؤسایه وینگ ۱۹۷۹-نجئ یئلدا چاودئرلی پالیوان باغشئدان یازئپ آلان و ۱۹۸۰-نجئ یئلدا آشغاباتدا "تۆرکمینیستان" نشریاتی طاراپئندان چاپا تاییارلانان اثر اساسئندا، روس/کرل حاطئندان عارپ- پارس الیپ- بی سینه اویئگه دیلیپ، اوندان اینگ قادیمدان آیدیلیپ گلینیان ۱۲ سانی شاحانی سایلاپ آلدئق.

"آشغابات گوروغلیسی" حاقئندا بیرناچه به للیک^۱:

۱-مرحوم آحات بکمئرادووننگ "گوروغلی نئنگ دؤوری حاقدا به للیکلر" آدلی ماقلاسئنی بو کتابننگ گیریش بؤلۆمینه آرتدئرئدئق.

۲-"آشغاباتدا" چاپ بولان اثردن، آرتئقماچراق، بیرگیدن سوزمانئسئنی و دؤشۆندیریشلری، چئقغئندا گۆرکزدیک هم -ده صورتلار بیلن بزه دیک.

۳-"آشغابات" گوروغلیسئندا اسلام دینینه دگیشلی المنترینگ یانی بیلن اؤنسلرینی اؤزۆنه چکیان بیرگیدن قادمی و میفیکی عالاملارا هم دووش گلیاریس. (دنگیز آتی/غولانی، آرقاسئندا پنجانگ اثری بولماق، یئلدئز گۆرئنده یارالاری قوولاشماق...).

4-"آشغابات" گوروغلیسئندا شائی مذهبینه دگیشلی بیر گیدن المنتلری گۆریاریس. (امام رضا، علی نینگ جانی اۆچین -آنت)...

۵-تکست ده آغزالیان "تکه لی تۆرکمئ" حاقئندا: مألیم بولوشئ یالی شائی غزئلباش شاه اسماعیل صفوی نئنگ آشا رادیکال توپاری: تکه لی، آوشار، شاملو، بایات، اوستاجلو، نوالقدر، قاجار-دان عبارات بولوپدئر.

کأبیر دنگشدیدرمه لر:

—گۆردن چئقماق، غارانگق دونیادن چئقماق مسله سی سومرلرینگ "گیلغامئش" میفولوگیاسئندا هم بار.

—چاغا گوروغلینی اله سالماق اۆچین مازارننگ باشئندا آشق بیلن قورجاق قویماق پیکری «آق پامئق» ارتکیسینه بار.

¹ Героглы: Туркмвн халк эпосы. ЧАПА ТАЙЯРЛАНЛАР: АТА ГОВШУДОВ, МЭТИ КӨСӘЕВ

Редактор: Дурды Халдурды. "Түркменистан" Нешрияты Ашгабат 1980

—گۈرۈغلى ھەم— دە قورقۇت آتا اپوسىنىدا ايلي چاغىرۇپ، چاغا/يىنگىنچا آد بىرلىيەر.
—گۈرۈغلى نىنگ چاغالۇق دۇورۇندۇكى ياغداي، قورقۇت آتاداقى بوغاچ حانىنگ
چاغالۇغىنى،

گۈرۈغلى نىنگ و جىغالى بگىنگ اوچ گۆمىز داغىنا سىغىنمىسى بولسا "ارگنە قون"
واقىعاسىنى يادىنگا سالىار.

—غارىرلار، اۇلۇم حالىندا ياتانلارنى اوغۇزلارنىڭ دۆزە التىپ تاشلايدىنلىقلارنى بارادا،
عاراب سىياحاتچىسى ابن فضلان ۳۰۹ ھجرى/۹۲۱—نجى يىلدا يازىپدۇر. بىر تۈركمەن
ارتىكىسىندە ھەم غارىرلارنى شىلە ادلىيۇندىكى آغزاليار. بو باراداقى ناقتىلاردا: "آتانگ غارىرىسا
غاچ"، "آتامىنگ اۇلجىنى بىلىم بىر چاناق دوزا بىرىدۇم"...
—گۈرۈغلى يالى مختومقلى ھەم ارىلر بىلەن دوشوشاندۇغىنى "تورغول" دىيىن غوشغوسىنىدا
بيان ادىار.

—دىندارلىغا ھەم صوبوچىلىغا غارىشلىغىنى جىغالى بگ گۈرۈغلا شىلە آنگلادىار: "... آيات"
دىيىدىلر، "قورحان" دىيىدىلر، "ناماز" دىيىدىلر... دىيىپ گپ نوقادلايەر، مرض دىيىدىلر، زاهر
دىيىدىلر، زانگىنار، دىيىلر دىيىدىلر—دا، سىن اۈز دىلە گىنگى دىلە سىنگ بولمايىمى زانگىنار.
ارىلرى جەم گۈرۈپ، اولاردان سوستونگ باسلىپ، پالىنگىن غايدىپ، صوبوچىلىق پاتاسىنى
آلىپ غايدان آغا دىيىلر سانگا، اينگ سونگوندا بىتىرچك ايشىنگىم شومۇدى..."
—اىردۇكى قىزىقلارنىڭ شىخسىيىتى، قورقۇت آتاداقى قىزىقلارنىڭ كاركىرىنە مىگىزە مە يار. اول
بىردە، قىزىقلار سالىر قازانىنگ دوران بىرىندە دوروپ، بىر سۇوشىارلر.
—آدى بگ دىرى واغىتىندا گۈرۈغلى دوغماندۇر. گجىر، اوغلى مصطفىا، گۈرۈغلى حاقدى بىر
زات آيدىپ بىلىمىز. (عۇوض اۋىكلان شاحاسىنىدا)

—عۇوض حالاص ادلىيش "شاحاسىنىدا، حۇنگار، توسساغ ادلىن عۇوض بىلەن گۈرۈغلا
ياقتىندان دوش گلىپ ھەم اولارنى ياقىندىن تانايدۇ. بو "قىزىق مۇنگىر" شاحاسى اۈزباشىنا
دۆزىلىنە مىگىزە يار.

—قورقۇت آتا اپوسىنىدا ھەم "دالى دىرول"، دالى غارىچار دىيىن آدلار غابات گلىارىس.
گۈرۈغلى— دا ھەم دالى مائىل، حارمان دالى آدلار بار. دالى، باتىر دىيىمىك.

—حارمان دالى شاخا، قورقۇت آتاداقى گۇرش توتيان "بىرک—بانو چىچك" ھەم—دە شول
اىردۇكى "غانلى غوجا اوغلى غانتۇرە لى" دىسانلارنى يادىنگا سالىار.

—گۈرۈغلى نىنگ نىسابوردان دولانىپ گلىندە كۇسانىنگ، آغايونس بىلەن عۇوض جانا آتان
تۇھمىتى بولسا يەنە قورقۇت آتاداقى بوغاچ حان دىسانىنىداقلى ادلىل شىلە تۇھمىتى يادلايدىار.

— گۇرۇغلىداقئى ھەر بىر شاخاننىڭ آخىرىنىداقئى ياغشى آرۇولار، قورقوت آتاداقي: "يۇم برە يىن ھانئم..." دىين سۇزلىرىنى يادىنگا سالىار.

— تۇركمىنىستاندا ايشلىن بو تىكىستە بىر گۇرسىنگ گۇرۇغلى عاراپ ايليندە، بىر گۇرسىنگ گۇرجۇستاندا بىر گۇرسىنگم نىشابوردا (ھوراساندا) گزىپ يۇر، ير— يورت آدلارئى ھم دىيسىنگ بولاشئىق، عاراپ—پارس سۇزلىرى بولسا غاتئى يالنگىش صوراتدا برلىپدير. (ارضروم=آرزۇلۇم، چىشمىند = چىشېنت...)

— گۇرۇغلى دىساننىئى آيدان باغىشلار، اۇز ياشايان يرلىرىندە اۇزىك سۇزلىرىندىن ھم آدالغالارنىدا كۇپ تائىر آلئىدئىرلار، اۇزىك ھانلىغىندا يۇرگۇنلى بولان "ماھرم"، "غوشىكى"، "مردى كۇر"، "مۇشرىپ=مىراپ" يالى سۇزلىرى اشرە گىرىزىپديرلر، "آشغابات" نىشرىنى دۇزۇجىلر شول سۇزلىرى شول دورىشونا آلئىدئىرلار.

— گۇرۇغلىداقئى كئابىر غوشغولارا "ماغنىمغولى" نىنگ دىوانىندا ھم "يوسوپ—آخمت" دىساننىندا ھم غابات گلىنىار.

— كئابىر شاحالاردا گۇرۇغلىنى "صاھرايئى تۇركمن" ياغنى مدنىيتى بىلىمىان آدام ادىلىپ اول اۇز سۇزلىرى بىلن كىسىدىلىار. (عۇوض گتىرن شاحادا، يۇسۇپ شانىنگ كۇشگۇن باراندا...)

آرنە گلى

سۇئد. ۲۰۲۰

سۆزباشى^۲

"تۆركمن حالقى گۇروغلى نىنگ اۆستى بىلن اۆزۇنى تالاپ، غول اتمك ايسلان
أحلى شالارنىڭ، حانلارنىڭ، بگىرىنك هم به يلىكى واغشئار بىلن سۇوشده
آرقاداغى — حماياتچىسى، غوراغچىسى بولان غاھرئماننىڭ اوبرازىنى
دۇردىپيدىر. گۇروغلى حالق بىلن برىك باغلئدۇر، حالق بىلن گۇروغلى نىنگ
آراسىنى اۆزىك مۆكىن دال."^۳

گۆندوغارشئناس عالم ى. برتلس يىنگ گۇروغلى بارادا آيدان بو سۆزلىرى اۇران يرلىكى.
كسەكى يورت باسئبالئجئلارنىڭ غارشئسئنا غايدووسئز گۇرشىان حالق اۆچىن المئداما
پاراساتلىق بىلن يولباشچلىق ادر يالى، هر بير طاراپدان گۆزلى، اوقئىلى هم اۆز شاحسى
حرىكلىرى بىلن گۆرلده بولوپ بىلىان يولباشچى—سردار ضرور بولوپدۇر. تۆركمن حالقى
نىنگ آراسىندا گىنگدن يايان "باش بولماسا، گۆوره لاش" دىين پاراساتلى ناقل انچمه
واقلارنىڭ نىتىجه سىنده دۇرايدىر.

تارىخدان بللى بولشى يالى، تۆركمن حالقى كۆپ سانلى باسئبالئجئلارنىڭ غارشئسئنا
عاصئرلارنىڭ دوامئندا گۇرشىپ گلىپيدىر. شول ضرارلى حالق كۆپچۆلىكى أحلى زادننى،
اۆزۇنى هم اركىنلىگىنى غورانماغا اويغونلاشدۇرئپدۇر. هر بير تۆركمن بالاسئنا سالانچاقدان
باشلاپ آت، ياراغ، باتئرلىق، دوشمانا غايتااويل برىك، ايله—گۆنه، يوردا وپالئلىق يالى،
گرىكى تربىيه برلىپ باشلانار:

منىنگ اوغولم حان يىگىت،	اكەر باغئندا چىگىت،
آتلانئپ آوا گىتسه،	يائنئدا سگسن يىگىت.
سگسن آنتىڭ سردارى،	اۆز ايلىنىڭ غوربانى.

ياش يىگىت غويون—غوزى كۆكرىكى، آتلارا، دۆيلره اۆز دىينىنى اندىرمىكى باشارمالى.
اگر دورموش طلاپ اتسه، داىحان بولمالى، چاروا بولمالى، ضرور بولسا آتا چئقمالى،
اۆزگىلره يولباشچلىق اتملى.

آتلانسا حانا مىنگزار،	دۆشسه داىحانا مىنگزار،
كۆولنىپ آت سۆرۆشى،	غايراتلى حانا مىنگزار.

^۲ آشغابات نثرىنداكى بوسۆزباشنى غنىسغالدئلى، آخامات بكمئزادوونىڭ مقالاسىندا دولوراق هم غزئقلى راق ماغولومات بار.

^۳ Э. Бертельс «Литературное прошлое туркменского народа», «Совет эдебияты», 1944, № 9—10, 200 сая.

تۆركمەن توپراغىنىدا ۋاپاتان غوراغىنىدا سۆۋشىن يىگىدە مۇناسىپ، قوسا يىتەن، غاجسا غوتارىن تۆركمەن اتلارنى دۇردىلىيدىر.

حالقنىڭ چىرايىسىنى-دا، فولكلورى-دا دورموش تالاپلارنى تاپىن ياغدايدا دۇرۇپ، غايىدوسىز يىگىتلىرى، ايل اوغوللارنى تىرىيىلەپ يىتىشىدىمىكە ئايرىت اولى رول اوينايدۇر. گىمىش تارىخىمىزدا سىر سالىسانىڭ، انچىمە لىگىدار (افسانە اى)، يارىم لىگىدار ھىم دورموشدا حاقنى بولان غاھرىمانلارنى گۇرپپا سىنىڭ: اوغۇزخان، سالىر غازان، سىلجوقلار نىرسىدىن بولان غاھرىمانلار. غورقوت آتا، آلپ آرسلان، غاراحان، كۇرخان، سالىر بابا، كىمىر كۇر، آبا سىردار...

بولار يالى باتۇرلار، سىردارلار آلدۇم-بىردىمىلى سۆۋش گۇنلىرى دۇرپار. گىمىشىدىكى غاھرىمانلار حاقدا حالىق آراسىندا انچىمە روۋايىتلار، دىسانلار دۇرۇپىدۇر. بو اشرلر اۋز نوباتىندا حالىق آراسىدا ياراپ، توى-مىلىسىنىڭ بىزگى بولۇپدۇر، بو اشرلىرىنىڭ ادرىم غاھرىمانلارنى نىڭ نوسغاسىندا حالقنىڭ آراسىدىن يىنە تازە غاھرىمانلار دۇرۇپىدۇر. اول اشرلر اۋز نوباتىندا دىلەن-دىلە، عاصىردان-عاصىرغا گىچىپ، تىرىيىچىلىك روللارنى اوينايدۇر.

آرلى-نامىسلى غۇچ يىگىتلىرى شو حىلى اونىڭلى اشرلردىن نوسغا ھىم ائللەم آلپىدۇرلار. سوۋاتلى آداملارنىڭ چاكلى بولان يورتلارنىدا ياتدان آيدىلىن حالىق دىسانلارنى، غاھرىمانچىلىقلى اپوسلار حاص ھىم گىنىڭ ياپىرپار. ھىر بىر اوتۇرىشىدا، تويدا-مىلىسدە اولار شول مىلىسىنىڭ بىزگى بولۇپ، كىنۇنىڭ (سىنما)، رادىونىڭ، تلوۋورنىڭ رولونى اوينايدۇرلار. كابىر اشرلر مۇجىر تاپدان اۋنىچىلى بولانى اۋچىن بىرنىچە گىجىنىڭ دوۋامىدا آيدىلىدۇر.

"گۇرۇغلى" يالى اپوسلار دىنگە بىر گىمىش زامانلاردا ھۇوس بىلەن دىنگىلەن، بىزىنىڭ دۇرۇمىزدا ھىم بىرنىچە يىلردە اولى شۇھراتا اىە دىر. "گۇرۇغلى" اپوسنىداقى اولانلىيان ياراغلارنىڭ و بىلىكى كابىر زاتلارنىڭ بىزىنىڭ دۇرۇمىز اۋچىن اھمىيىتى يوق، يۇنە "گۇرۇغلۇداقى" ۋاپانسۇۋچىلىك، غايىدوسىزلىق، شاحاندازلىق، آچىق گۇۋونلىلىك، اىلە-دوستا ۋاپاللىق يالى اھىيىتلىرى بىلەن زامانامىزنىڭ يىگىتلىرى-دە ائللەم بىرپار، گۇۋونلىرىنى گۇتارىپ، حىجۋولارنى آرتىدىپار، ۋاپانا سۇيگى، دوشمانا يىگرىچ دۇردىپار.

غۇزنى بىر ۋاقا. ايكىنچى جەھان اورشى يىللارنىدا انچىمە تۆركمەن عىگرلىرى سىگرلردە سۇۋىلىرىدە، حاتدا ھۇجۇم ادىلىيان پورساتلاردا-دا اۋز سۇيگۇلى كىتاپلارنى (مختۇمقلىنى، گۇرۇغلىنى...) يانلارنىدىن آيرىماندۇرلار. آزاجىق پورسات تاپسارلار، يىكە-يىكلىكىدە يا-دا كۇچۇلىك بولۇپ اوقاندۇقلارنى بارادا فرونتدان (جىبە دن) غايدىپ گىلەن زەينىلى ادبىياتچى آتا

كرىم نرسىسە گۆررۆنگ بىرىدى. ھازىر شو سىطىرلىرى يازىيان آدمىنىڭ شاھىسى كىتاپخانىسىدا بىيىك و تانچىلىق اورشى يىللارنىدا (ايكىنجى دۇنيا سۇشى. آ.گ) سووت عىگرى نىنگ اينىڭ ياقىن سۇوشىنىڭ يولداشى بولۇپ، انچىمە واقالارنىڭ شايدى بولان "گۇروغلى" كىتابى ساقلانىار. (البىتە، اول كىتاپ اوران كۆپ اوقالان، الدن-الە گچن ھم كۆپ ىرلىرى گزنى اۆچىن الشان ياغدايدا). بو كىتاپ تۆركمىنىستاننىڭ گۇناباتار سىبىتلىرىدىن بولان بىگىت قولناظار پىنايف دىيىن عىگرىنىڭ سۇيگۈلى يولداشى بولۇپدۇر. كىتابنىڭ ھاسىسۇزاق ىرلىرىدە قولناظارنىڭ الى بىلن يازىلان كۆپ دۇرلى بللىكلر بار. اول بىگىت اىلكى سۇوشىيان غوشون ھاسارنىدىا بولۇپدۇر، سونگرا يارالانئىپ، كىل ھانالاردا ياتئىپ، ياراسىنى بىجىدىدۇر. غولناظار ىنە فرونتا گىدىار، اما بىزىنىكىلىرىنىڭ ھۆجۇمە گچن دۇورى بولانى اۆچىن غولناظارنىڭ، اۆز بوليان بۇلۇمى اىيام ىرىندە يوقدۇ. سونگرا اول كرئىدا (اوكرائىن) دوشماننىڭ غارشىسىنا سۇوشىيان پارتىزان توپارلارنى نىنگ بىرىنە غوشوليار، اولى آبراى غازانىار. اما ۱۹۴۴-نجى يىلنىڭ ۲۸-نجى فورالنىدا بىر سۇوشىدە اول غاھرىمانلارچا غوربان بوليار. كىتابنىڭ آخىرىداقۇ بوشراق ھاسىپادا اونونىڭ سۇوشىدىش يولداشلىرى شىئىلە يازىپدۇرلار:

"غولناظارنىڭ آتا-انە لىرى، سىزە سالام! سىزىنىڭ اوغلىنىڭ غولناظارنىڭ ۱۹۴۴-نجى يىلنىڭ ۲۸-نجى فورالنىدا نىمس (آلمان. آ.گ) باندالارنى غارشى بولان اوروشلارنىڭ بىرىندە واطان اوغرىندا سۇوشىپ غوربان بولاندىغىنى ھابار بىرئارىس. اول كرئىدا، ماياك دىيىن اوبانىنىڭ ياقىنىدا، جايلاندى. بىز اوروشچىلار، اوفىسرلر اۆز سۇوشىدىش يولداشلىرىمىز، سىزىنىڭ اوغلىنىڭ غولناظارنىڭ عۇمرى اۆچىن ظالىم فاشىستلردىن اۆچ آلاغىمىزدا اونونىڭ غوبروننىڭ اۇنگونىدە قاسام اتدىك. نامە سوراغىنىڭ بولسا يازنىڭ. مىنىڭ آدرسىم پ-پ ۴۴۰۱ "ى" وارز نىكولاى نىكولاىوېچ. سىزە ھورمات بىلن فرونتچولار. ۱۹۴۴.۱۰.۳. يىل.

سووت ادبىياتى ژورنالنى نىنگ ۱۹۴۴-نجى يىلداقۇ سانلارنى نىنگ بىرىندە بولسا شىئىلە يازغى بار:

"ياقنى گۇنلىرىنىڭ بىرىندە گۇنورتا-گۇناباتار فرونتدان آراغاتناشۇق غوشونى نىنگ ست. لىتىنانتى (سروان) غافوروف موسكوا دولانئىپ گلىندە، بىزىنىڭ بۇلۇمىمىز ھۆجۇم دىن واغىتىدا غوربان بولان تۆركمىن عىگرى نىنگ جىسدى نىنگ كىمىرىنە غىسدىرئىلاپ اچىپىدىن اوق گچن "گۇروغلى" كىتابىنى بىزە گۇركىزدى."

بىزىڭ اشىدىشىمىزە گۇرا، ايجىندىن اوق گچىن شول "گۇروغلى" كىتابى موسكواداقى خاربى موزىدە ساقلىنىپ.

غادىمى دۇۋىدىن باشلاپ، تا بىزىڭ گۇنلىرىمىزە چىلى تۈركىمىن سۇراسى نىڭ دۆلى كۆنچىلىرىدە آيدىلىان روواياتلار، آيدىملار، ناقتىلار گوز آيلاساق، گۇروغلى نىڭ، اونونىڭ غاھرىمان يىگىتلىرى نىڭ، اشرە غاتناشان گلىن-غىزلارنىڭ گۇرۇم-گۇرلىلىرى سونىڭ نىسبىلەرە تالىم آلارلىق نوسغا بولۇپدۇر. بىزىڭ آدمىلارنىڭ گۇروغلى نىڭ اوغورتاپچىلىقىدىن، اوروش تالىملىرىدىن، باتۇرلىقىدىن، ادامكارچىلىق سىپاتلارنىڭ اوغور آلپ، دورموشدا، سۇۋىشە شونگا مىناسىپ بولماغا يىققىن اديپىرلىر. تۈركىمىن شاھىرلار بولسا گۇروغلى نىڭ حاسىيىتىنە ماحسۇس اوبرازلار دۇردىپىرلىر. گۇروغلى نىڭ، لىگىدار غىراتىنا كىيپاداش بدو اتلار اۋسۇرپ يىتىشىدىپىرلىر. اول بدولىرىڭ، تارىپى اديلىپىر (ماغروپى)-باشىم آتا غوربان، سىدى- "اۋستى بدوڭىڭ"، ماتاچى- "بدو"، عۇۋىش شاھىر- "جانا بدو" و باشغالار.

تۈركىمىن ادبىياتى نىڭ بىيىك حالىپاسى ماغىتمۇغلى اۋزۇنىڭ اۋلىمىز-يىتمىز اشرلىرىدە حالى-شىندى گۇروغلا يۇزلىنىپ. خالىق كۆپچىلىگى "گۇروغلى" اشرىنى چىن يۈردىن سۇيپار. شونونىڭ اۋچىن-دە اول اپوسىنىڭ دۆلى نوسغالار باغىشلار، دىسانچىلار، قىسقىچىلار طاراپىدىن توپلاردا، مىلىسلىرىدە اولى جوشغون بىلىن آيدىلىار، كۆپچىلىك اونى ھۇس بىلىن دىنگىلىپ.

خاضىر تۈركىمىنىستاننىڭ دۆلى يىرلىرىدىن يىغىلان بو عاجايىپ اپوسىنىڭ شاھىرلىرى الال-آلتىمىشا ياقىنلاشپار. شولاردان ۱۹۴۱- نىچى يىلدا ۱۳ شاھاسى چاپ اديلىدى (چاپا تاييارلان آتا غوشۇدوف، رداكتورى م. كۇسايىف)، ۱۹۵۸- نىچى يىلدا ۱۴ شاھاسى كىتاپ بولۇپ چىقىدى (چاپا تاييارلانلار بايرام محمد آخوندوف، ن. كۆررأيف، آ. تايىموف، رداكتورى ناغىم آشۇروف).

چوودورلارنىڭ خالىق دۇردىچىلىگى بىلىن مشغۇللانىان آتا راحمانوف داشحوۋىش سىبىتلىرىدە "گۇروغلى" اپوسى نىڭ شاھىرلارنىڭ كۆپ نوسغالارنىڭ الە سالىپدۇر. اولارنىڭ كۆپۈسى اۋنىڭ اوقتىچىلار كۆپچىلىگىنە مالىم بولماقتى شاھىرلاردۇر. چوودورلار "گۇروغلى نىڭ" ھر بىر بۇلۇمىنە شاھامچا دىيىپارلىر.

گۇروغلى نىڭ آدى بارادا آتا راحمانوف شىلە گۇرۇڭ يىغىناپدۇر:

^۴ عاراپ سۆزى بولان "داپ- دىسور" نىڭ بويىدە "گۇرۇم- گۇرلىدە" سۆزى اۋران يىلىكلى آلتىپدۇر. (ا.ك)

^۵ بايرام محمد آخوندوف (مدرسى- اومچالى اوباسى، نورى آخون اوغلى) ۱۹۴۸- نىچى يىلدا تۈركىمىنىستان سىغىنان تۈركىمىنلار سىياسى اکتىۋىست. ادبىياتچى عالم ۱۹۷۸- نىچى يىلدا اشغاباتدا ارادان چىقىپار. (ا.ك)

"غادىم واغىدا تۆركمىنلەر آراسىندا "غۇرامان" اتلاندۇرۇلغان اولى يىراستى غوواق بولۇپدۇر. دوشمان حووپى آباناندا، اُلى جماعات بۆتىن ماشغالاسى بىلەن شول غوواغا گىرەك. گۇروغلى ھەم شول غوواقا دوغلوپدۇر، شونىڭ ئۈچىن اونغا گۇروغلى دىيىن آت غالىپدۇر."

تۆركمىنلەرنىڭ كۆپ اورۇغلارنى آراسىندا آيدىنلىغان گۇرۇڭلەر گۇرا، غاخابا چىقان خۇنگار ئۇزۇنىڭ آت سىسى جىغالى بىگىن غولاغىغا غوروشون غويدورىيەر، اول كىر بولمىيەر، شونغا گۇرە اونونىڭ آغىتىنى نىڭنىڭ آدى كىر-اوغلى بولۇپ غالىيەر. شول سىبايلى تىكلەر آراسىندا اونونىڭ كىروغلى آدى ھاس يۇرگۇنلى. تۆركمىن سووت ادبىياتى نىڭنىڭ كلاسسىكى مەرحۇم بىردى مۇرادوۋىچ كىربابايف ھەم شۇ پىكىرى تەسۋىقلايدۇ.

يەنە بىر روۋايەتتا گۇرا، خۇنگار جىغالى بىگىن گۇزۇنى اويدورىيەر، شول خىزىرلى ئونونىڭ آغىتىنى نىڭنىڭ آدى كۆر-اوغلى بولۇپ غالىيەر.

غەزىلەتلىك سىبىتلىرىدە يىرلىشىپ دېھقان دۆۋىدىكى غادىمى شەھەر ماشادى-مىسىرىيەدە گۇروغلى نىڭنىڭ، غەزەتلىك نىڭنىڭ سۈرەتلىك بار، اونونىڭ قەبرى ھەم شول تۈركىدە دىيىن روۋايەتلىك. بۇ روۋايەت ئۆزبېك خەلىقلەرنى نىڭنىڭ ھەم دىققەتلىنى ئۇزۇنە چىقىدۇر:

"شونىڭ بىلەن باغلانۇشۇقلى تۆركمىنىستاندا، بالقان داغى نىڭنىڭ سىبىتلىرىدە خەلقنىڭ كىرامەتلى ئۇلىياسى خۇمۇندە زىيارەتلىك، دىيىلىپ يۇرۇن گۇروغلى نىڭنىڭ لىگىدار مەزەرى نىڭنىڭ بارىدۇغىنى بەلىمك غەزەتلىكلىك." كەبىر ياشولۇلار بولسا گۇروغلى نىڭنىڭ ياشان يىرىنى غەزەتلىك غالا بىلەن باغلانۇشۇقلىيەرلەر. دوغرىدان-دا، غەزەتلىك غالا سىبىتلىرىدە اپوسدا آغزالان داغلىرىنىڭ، يىرلىرىنىڭ آدى كۆپ. اونونىڭ ئۆستىسەنە-دە، غەزەتلىك غالاننىڭ تۈرك-داشنىڭ داغلار بىلەن غەزەتلىك دورىنى چارداغلى چاندۇبىلى يادىنىڭ سالىيەر.

۱۹۵۹-ئىلى يىللىق بىر ئىلمى سىياھەتلىك واغىتىدا تۆركمىنىستاننىڭ آت غازانان باغشىسى ۸۰ ياشلى مۇخى باغشى بىلەن دوشۇماق مىسىر بولدى. اول پەھىر^۷ بىلەن غادىمى سارخىنىڭ ارىكى نىڭنىڭ/غالاسىنىڭ ئۆستۈنە چىقىدۇق، شۇندا اول "مىنىڭ بۇ يەردە چىقىمايمەن، بىلىكى، اينىڭ سونىڭنى سەپەر بولمايى مۇمكىن دىيىدۇ-دە، گۇندوغار تاراپا لىنىيە ئوزادىپ، بولدىر قەبەبىنىڭ، ۋە يىنىڭنىڭ شەھرى نىڭنىڭ بولان يىرىنى بىزە گۇركىزدى.

۱۸۴۲-ئىلى يىلدا گۇروغلى اپوسىنى لىدىن دە انگلىس دىلىدە چاپلىدىن خەلىم آ. خوزىكو "رۇشەن (كىروغلى) دىمىرغەزەتلىك خوراسانلى آت سىسى بولان غەزەتلىك تۆركمىن مىرزا خىزىر يەلى دىيىن آدمىنىڭ اوغلوپدۇر" دىيىپ يازىيەر.

^۶ B. M. Жйрмуиский, X.T. Зарифов. Узбекский народный героический эпос, М., 1974, стр. 209.

^۷ Ol pahir 92 ýaşap, 1971-nji ýylda dünýäden ötdi.

تۈركمەن خالىق دۇردىجىلىگى نىنگ باشغا بىرتوپار اشلىرىندە بولشۇ يالى "گۇروغلى" اپوسىندا-دا اسلام دىنى نىنگ تاشىرى اونچاقلى گۆچلى دال. غايتا اپوسدا دىنىنگ غاداغان ادن يا-دا حالامايان زاتلارنى غاھرئىماننىڭ اۈزى ھم اونونگ يىگىتلىرى طاراپىندىن غايتالانىار. گۇروغلى يۇرىتە مى خانا ساقلايار، شراب اىچىارلىر، چىلىم چكىارلىر. اشردە آغزى اورازادى، تارت قىلاردى، نماز اوقايلاردى... دىين يالى ھر بىر موسولمانا برجاي اتمكلىك حۇكمان بولان اسلام دىنى نىنگ شرطلىرى ىرنە ىتيرىلمىار. اشردە غاتناشيان گلن-غىزلارنىڭ ياشماغى، بۆرنچكى يوق، اولار يىگىتلىر، ارکك آداملار بىلن آچىق گېلىشىارلىر، سۇيىارلىر، سۇيۇشىارلىر. اشردە يولداشنى وپاللىق، غارنىپ-غاسارلارا كۆمك اتمك ھر بىر مىسالنى گىگىشلى چۆمك، اول حورمات اتمك، مىحمانپارازلىق...

يالى حالقنىڭ اونگات گۇرۇم-گۇرۇلدىرى اۇران برک ساقلانىار.

اپوسدا مرد يىگىتلىرىنگ سۇوش يولداشنى اونگات بدولرى ىتىشىدىرمكلىگە اولى اۆنس برىليار، سىيسىچلىك يۇرىتە بىر ھۇنار حۇكمۇندە گۇرۇلىار. گلجكى غاھرئىمانى ھم-دە اونونگ سۇوش يولداشنى غىراتى اۋسدىرىپ ىتىشىدىن پاراساتلى تربىيچى جىغالى بگ عاجايىپ ھۇنارلىر اولانىار. حاتدا، اول آتارنىڭ رىگىنە غاراپ، اولارنىڭ حاصىيىتلىرىنى كىگىتىمگى باشاريار.

"گۇروغلى" اپوسىندا باش غاھرئىمانى حاص اۈنگە سايلاپ گۇركىزمك، تاپاوتلاندۇرماق ماقصادى بىلن اونونگ يىگىتلىرى نىنگ نوغصانلى طاراپلارنى كۆپ گۇركىزىليار. شىلە-دە بولسا اول يىگىتلىرىنگ اونگاسىز طاراپلارنى، حاتدا باش غاھرئىماننىڭ غوبىرن يالنگىشلىرى-دا بىرىن-بىرىن گۇركىزىلىر.

"گۇروغلى" دىسانلارنى نىنگ غورلوشى سادا، اقالار دۆشۆكلى، غوشغولار و يۇرىتە دىسانلارا حاص بولان اۈنگەدە حىنگلىپ آيدىليار يا-دا آيدىم گۇرۇشىندە آيدىليار. گچن عاصىرنىڭ اورتالارىندا (۱۷۶۳) اورتا آسيا سىياحات ادن ونگر/ماجار عالمى آوامبرى شىلە يازىار:

"اما حاسى-دا بولسا بىر باغشى نىڭ گۇروغلى نىڭ يا آمان ملاننىڭ يا-دا غاتى اونگات گۇرۇلىان ماغنىمغولى نىڭ آيدىملارنى اۈزۈنىڭ ايكى تارلى تامدىراسى نىڭ سىينە غوشوپ آيتماغى تۈركمەن اۈچىن غوى حىللىكىدىر. توى-تومغودا يا-دا يۇنكى بىر اۋىشمىلنگدە... آيدىان واغىتنى دىنگلمك مىيسىر گلن بورصاتلارنى مىنىڭ آنگىمدا ھىچ حاجان ىتىمىك تاشىر غالدىردى. بىز اتركدە كاك شونونگ يالى باغىشلارنىڭ بىرى بىزىڭ غاپدالنىمىزدا اۈز چادىرنى غوردى. گۆلردە بىر گۆن اول

اۋزۇنىڭ دوتارى بىلن آغشامارا بىزىڭگە گەلدى. آز واغىتىڭ ايجىندە ياش يىگىتلىرىڭ بىر توپارى اۋونىڭ تۋورگىنە اۋىشنى اۋچىن حايىسى-دا بولسا بىر غاھرئمانچىللىقى اشلىرىڭ بىرىنى آيتمالى بولدى. اول اىلكىبادا دوتارىڭ تارلارنى يىواش ھەم ساللاملى قاقىپ، بوغازنى سالىپ حىنگلىمىگە باشلادى. اۋونىڭ بو سىسى آيدىما دال-دە بىرچىلى خۇرۇلدا مىڭزىاردى. تامدىراسى-دا، اۋزى-دە غىزاندى سونىڭ تامدىرا اۋران شاپرام قاقىپ، سىسى-دە بادلانپ، چاسلى چىقماغا باشلادى. آيدىما تارىپى ادىلىان سۇوش غاشاپلاشدىغىچا، باغشنىڭىڭام، تۋورگىنگەكى دىنگلەپ اوتوران يىگىتلىرىڭم خۇجىولارنى گۇتريلىپ باشلادى. سونىڭرا ياش چاروالار خاشلاشپ، تىلپىلىرىنى-دە يىرە چالپ، غودوز آچان يالى ساچلارنى پىنچلەپ، اۋز-اۋزلىرى بىلن سۇوشە گىرن يالى بولدىلار.⁸

"گۇروغلى" دىسانلارنىڭ غوشغولارنىڭ اھلىسى نىڭ دىين يالى آيدىم ادىلىپ ايدىلماغى نىڭ يىنە يىر سىبابى، اول غوشغولار سادا ھەم يىنگىل، آقغىللى، قاپنىلارنى يىرلى-يىرىندە بولۇپ، خالىق كۇچۇلىگىنە دۇشنىكسىز بولان عاراپ، پارس سۇزلىرى نىڭ آزلانغىنىر. غالىبرىسە-دە اشرداكى غوشغولار بوغون اۋلچىگىندە بولۇپ، خىنگە، سازا، آيدىما لايىق گلىانلىگىدىر.

اپوستىڭ دىلى خالىق گىلىشىنە، ائلايتا-دا پالوان باغشى نىڭ آيدىش استىلىنە ياقىن. شونىڭ اۋچىن دۇزۇجىلر مۇكىن بولدىغىچا باغشى نىڭ اۋز آيدىش استىلىنى، دىلىنى ساقلاماغا چاللىشدىلار.

شو ساپارقى نىشىردە ۱۹۴۱-نجى يىلدا لاتىن خارپى بىلن چىقان گۇروغلا گىرن شاحالار بىلن بىرلىكدە "سروى جان"، "ارحاسان ھەم گۇلايم" دىين شاحالار آرتدىرلىدى.

تۈركمىستاننىڭ عىلىمدا آد غازانان ايشكارى:

پروفىسسور مائى كۇسىف

⁸ A. Вамбери. Путешествия по Средней Азии (Икинниси нешир), Москва, 1874, 279—280 сах.

گۇروغلى نىنگ دۇورى ھاقدا بللىكلر^۹

و. بابايوۋنىڭ ايشى

گۇندوغار ھالقارلى نىنگ كۇپۇسى نىنگ عاصىرلار بويى روھى دايانجى، بويسانجى ھم غووانجى بولوپ گلن "گۇروغلى" اپوسى نىنگ باش غاھرئمانى گۇروغلى اوزاق واغتلاپ ھالقارلىنگ اومت-آرزوولارنى اۇزۇنە سىنگدىرن ايدە يال غاھرئمان ھاساپ ادىلدى. اما، سونگقى دۇوورلردە ادبى ھم تارىخى بارلاغلارنىڭ گرىمى نىنگ گىنگلمگى، تازە-تازە فاكلارنىڭ الە سالئىنماغى نتيجه سىندە كآبىر عالئملار گۇروغلى ھاسىئىدئر بىر دۇووردە ياشاپ گچن تارىخى شاخص بولوپ، اپوسىنگ باش غاھرئمانى دۇرىشىنە چىلى كامىللىشن بولايماستىن دىين بىكىرى اورتا آتئپ باشلايدىلار. مونگا دگىشلى كآبىر فاكلار ھم كم-كىمدن عىلمى دولانىشقا گىرىزىلدى، ھر حىلى نتيجه لر چئقارئلدى، چاقلاملار آيدئلدى.

ھاقئقاتدان ھم، تارىخى چشمە لردە گۇروغلى آدىلى شاخصنىڭ بولاندغىنى تاصصىقلايان ماغوماتلار غابات گلىار. يۇنە شول حىلى ماغوماتلارنىڭ بىرى-بىرىنى توتماياندغى، غايتام اولارنىڭ بىرى-بىرىنە بۇتىنلى چاپراز^{۱۰} گلىائىلگى سبألى، ھنيزە چىلى گۇروغلىنى بلى بىر دۇورە داھىللى ادىپ بولانوق. سبألى شول بار بولان ماغوماتلار گۇروغلىنى دۇرلى-دۇرلى دۇوورلردن چئقاريار. اما، بو مسألنى آنتقلاماغنىڭ بولسا مھم دىگىنە سۇز يوق.

^۹ Sowet Edebiyatı žurnaly. Aşgabat. 11/1981

^{۱۰} چاپراز: غاېما- غارشى (فارسچا چپ وراست)

اگر گۇرۇغلى نىنگ ياشان دۇورۇنى آنتقلاپ بولسا، اوندانۇنۇڭ بىلەن باغلى روواياتلارنىڭ مائىسسى نىنگ حائىسى دۇورۇنۇڭ تارىخى واقالارنى بىلەن باداشياندۇغۇنى، بو شاخصنىڭ حائىسى تۇوركلردە ياشاندۇغۇنى، اينىڭ اساسسى بولسا، اپوسنىڭ كومپوزىسىيا-سوۋت طاراپدان كمالا گلشېنى، ايدە يا- تىماتىكا تايىدان اۋسۇشېنى اۋزارلاپ، آنتقلاپ بىلېرىس.

ايلكىنجى يولا گۇرۇغلى اپوسى نىنگ گۇنورتا اۋربايجان گۇرنوشى نىنگ پولياك (لېستائىلى) اوفىسسىرى، ايراندا حاربى مىسسسىيادا(مأمورىت) بولان ا. حودزكو طاراپىندان يازىلۇپ آللىنماغى و اونونىڭ انگلىس دىلىنە نشىر ادىلمى بىلەن اپوسنىڭ باش غاھرئمانى نىنگ تارىخى شاخص بولاندۇغى يا- دا بولمادۇغى باراداقى مسأا اۋنس بىلەن باشلاندى. حاص تاقىغى، ايلكى بولۇپ ا. حودزكو نىنگ حوت اۋزى شول نوسغا يازان سۇزباشىنىڭدا "بو حكايسانىڭ غاھرئمانى كۇرۇغلى تۇركمەنلرنىڭ تۇرك طاپاسىنىڭدا بولۇپ، اول گلىپ چىققىنى بويونچا دىمىرغازنىڭ حوراسانلى و ۱۵- نىڭ عاصرنىڭ ايلكىنجى يارمىنىڭدا ياشاپ اۋتۇپدىر"¹¹ دىيىپ يازىپدى. حاص سونىڭ بولسا روس تانقۇتچىسى گ. چرنشوسكى ھم شول يازىلۇپ آلان ورسىيانىڭ روسچا تىرجىمە سىنە يازان سىنىڭدا بو پىكىرە آرقا دورىار".¹²

گۇرۇغلى نىنگ تارىخى شاخص بولاندۇغۇنى تاصىققلايان تارىخى فاكىلرنىڭ كۇيۇسى ۱۶- نىڭ، ۱۷- نىڭ عاصىرلاردا گۇنورتا اۋربايجاندا صفوىلەر غارشى "جلالى لار" آدى بىلەن بولۇپ گچن غوزغالانغا باداشيار. مىثال اۋچىن، ارمنى تارىخچىسى آراكىل تۇورىزلى نىنگ (۱۶۷۰- نىڭ يىلدا يوغالان) غالدۇران يازغىلارنىڭدا جلاللار سىركىدە لىك ادن يا ادن آداملارنىڭ آراسىنىڭدا كۇسە ساپارنىڭ آدى توتولىار. اول اۋز اشرىندە مشهور سازاندا ھم اوزان-شاھىر كۇرۇغلى نىنگ آدىنى ھم آغزىار. "اونونىڭ (كۇرۇغلى نىنگ — آ. ب.) دۇردىن كۇپ آيدىملارنىڭدا عاشىقلار (آيدىنجى-باغشىلار) حاضىر ھم آيدىارلار"¹³ دىيىپ يازىار.

گۇرۇغلى نىنگ، حاقىقتان ھم، اوزان-شاھىر بولاندۇغۇنى، اونونىڭ جلاللار حركىتى نىڭ دوام ادىان دۇورۇندە ياشاندۇغۇنى ارمنى تاجىرى الياس موشىگياننىڭ ۱۷۲۱- نىڭ يىلدا ارمنى الپ- بىي سىندە "كۇرۇغلى نىنگ آيدىملارنىڭ آدى بىلەن يازىپ آلان غوشىغلارنى دا

¹¹ «Кёр-Оглу. Восточный поэт-наездник. Полное собрание его импровизаций с присовокуплением его биографии», перевод с английского, С. С Пенн, Тифлис, 1856, стр. 1.
¹² Н. Г. Чернышевский, Полное собрание сочинений, в пятнадцати томах, т. XVI (дополнительный), М.—1939—1953, стр. 647.
¹³ Кёр-оглы. «Народный эпос», Ереван, 1941, стр. 29.

تاصصنقلايار. اون اۆچ غوشغودان عبارات بو غوليازما آستراحاندا اله سالنئپ، اول ۱۹۵۴-نجى يىلدا اروپادا نشير دىلىپ چىقارلدى^{۱۴}.

موسكوالى عالم ح. گوروغلى هم اپوسىنگ باش غاھرئمانى نىنگ ياشان دۇورۇنى جالئلار حرىكى بىلن باداشدئرىپ، بو اوغوردان انچمه تاز فاكىتلارنى عىلمى دولانئشغا گىرىزدى. اول شاه عباس صفوى دۇورۇنىنگ تارىخچىسى "اسكندربگ تۆركمن"نىڭ هم ۱۵-نجى عاصىر تۆرك سىياحاتچىسى "اۋوليا چلبى" نىنگ ايشلىرىندن آشاقداقنى يالى فاكىتلارنى گىتيريار. مىثال، اۋچىن، چلبى بىر يىردە عاشىق اوشاقنى نىنگ اوسساتلئغىنى گوروغلى بىلن دىگىشدىرىپ، "آيدىم آيتماقدا، ساز چالماقدا كۇرۇغلۇدان كم دال" دىيىپ يازسا، باشغا بىر يىردە ۱۶۶۵-نجى يىلنىڭ ۵-نجى آپرىل گۆنى چلبىنى هم اونونگ يولداشلارنى جالئلارنىڭ آلتىلارنى ساقلايار. آلتىلارنىڭ باشتوتانى چلبا پىچاق آلئپ توپولاندا، اول اۋزۇنىڭ "سىز نأمه اتىك بولىانگىز، بئيله ايمىچ ايشى بو داغلاردا حاتدا گوروغلى هم اتمىز" دىيىپ غىغىراندئغىنى يازيار. شونونگ يالى هم اول اۋز اشرىندە چالنى بىل دىين يىرىنگ آدنى آغزاپ، جالئلار حرىكى نىنگ اساسى مایاسىنى تۆركمنلرىنگ دۇزىاندىگىنى، اولارنىڭ سىردارلارنى نىنگ بىرى نىنگ چىغالى بگ دىيلىپ آلداندئرلىاندئغىنى حابار برىار. اسكندربگ تۆركمىندە بئيله ماغلوماتلار يوق. يۇنه اۋز ايشى نىنگ ايكى يىرىندە تۆركمنلرىنگ ذوالقدر طاپاسى نىنگ كۇرۇغلى اوروغىنى يادلایار. شئيله- دە اول جالئلارنىڭ ايلكىنجى سىركىدە لرى نىنگ بىرى حاسان بگىنگ هم اونونگ اينىسى شاهىر غارا يازىچى نىنگ آدلارنى توتىار. ح. گوروغلى يىنه شول غارا يازىچى نىنگ سونگ-سونگلار دىل اۋىتىشمىسى آرقالى غارا-اوغلى — كۇر-اوغلى آدنى آلان بولماغى هم اىتىمالدىر دىين نىتىجا گلىار^{۱۵}.

شوندان سونگ ادبىياتچى تۆركىيانىڭ دۇولت آرچىويندن بو مىسىله بىلن باغلى اله سالان فاكىتلارنى، آرچىو ماغلوماتلارنى اورتا آتىار. شول آرچىو دوكونىلرىندە آشاقداقنى يالى فاكىتلار بار: ۱۵۸۰-نجى يىلا دگىشلى بولان دوكونىندە "بولى" شأحرى نىنگ حاكىمىنه "گرءا"نىڭ قاضى سىنا كىمىدىر كۇرۇغلى دىين بىرىنى توتوپ، اونى قانۇن بويونچا جزالاندئرماق بويرولئپدىر. ۱۵۷۹ — ۱۵۸۱-نجى يىلا دگىشلى بولان ايكىنجى بىر دوكونىندە بولى شأحرى نىنگ حاكىمى نىنگ اله دۇشمە يان كۇرۇغلىنى توتان آداما اولى سىلاغ برىكدىگى بارادا آيدىلار. ۱۵۸۱-نجى يىلدا گرءە شأحرى نىنگ حاكىمىنه برلن بويروقدا توتولمالى تالانگچى توپارنىڭ آداملارنى نىنگ آراسىندا اولارنىڭ باشتوتانى كۇرۇغلى رۇوشن يىنگ آدى هم گۇركزىليار. ۱۵۹۳ — ۱۵۹۵-نجى يىللارنىڭ دوكونىلرىندە "اىچل" شأحرى

^{۱۴} Брамян, Д. Габриелян, Неизданные песни- Кёр-оглы,— «Известии ССР, Общественные науки», Ереван, 1954, № 9, стр. 71—93.

^{۱۵} X. Кор-оглы. Туркменская литература, М. 1972, стр. 64 — 66.

نېنگ حاكىمىنە ايبىرلىن حاطدا جلاللار غوزغالانگى حاقئندا گۆرۆنگ ادىلىپ، سۆز آراسئندا كۆرۈلگى نېنگ ھم آدى توتوليار، بو دوكونتلىردە كۆرۈلگى نېنگ آدى بىلن بىر حاتاردا حاسان بگىنگ، كىزىرۈلگى مصطفى نېنگ، دىمىرچى اوغلى نېنگ آدلارنى آغزاليار.

۱۵۸۸-نجى يىلا دگىشلى دوكونتلىدە محمود بىزىرگن يىنگ، عيسى نېنگ، آيوازينگ، ۱۵۹۳-
۱۵۹۵-نجى يىللارنېنگ دوكونتلىرىندە ھم كۆرۈلگى نېنگ آدى بىلن بىرلىكدە قىصاپ عيسى نېنگ، محمودنېنگ، صفرىنگ (ساپارنېنگ)، دىمىرچى حاساننېنگ، يوسوبنېنگ آدلارنى آغزالىپ گچىلىپار^{۱۶}. يوقاردا يادلانان ادام آدلارنى اپوسنېنگ آيرى-آيرى ورسييالارنىدا، اولارنېنگ كاپىرى بولسا اھلى ورسييالاردا/نوسغالاردا غابات گلىان آدلار.

اگر شولاردان چن توتىسانگ، گۆرۈلگى جلاللار حركىتىنە غاتناشان و ۱۶-نجى، ۱۷-نجى عاصىردا ياشان شاخص بولوپ چىقيار. آصلنىدا، كۆپ سانلى گۆرۈلگى شىناس عالئملار ھم شو پىكىرىنگ طاراپنىدا. اما، فاكىتلارنى اچىگىن ائزارلاسانگ، بىر مسئلە بۇرۇنكى دىنگىدىار. گنگ ىرى، گۆرۈلگى جلاللار حركىتىدە اساسى فيگورا دال. فاكىتلارنېنگ آغلاباسى اونى سۈوش حركىتىرە غاتناشيان، بۇنە كۆپلنچ شول سۈوشلىردە غوزغالانگچىلارنى اۆز سائى ھم سۆزى بىلن سۈوشە روحلاندئران شاھىر-اوزان حۇكمۇندە گۆز اۆنگۈنە گىتىرماگە مجبور ادىار. البته، بئىلە ياغداى اپوسداقنى گۆرۈلگە ھم حاصىيىتى عالاماتلارنېنگ بىرى. بۇنە گۆندوغار حالقلارنى اۆزلىرى نېنگ گۆرۈلگى بىلن باغلى حالىق دۇردىجىلىگى اىرلىرىندە اونى حانلارنېنگ، سولطانلارنېنگ، شالارنېنگ غارشىئىسنا بارلىئىشئىقسىز گۆرشىجى، حالقنېنگ آرقاداغى، حوواندارنى، غوراغچىئىسى حۇكمۇندە اورتا چىقاريار. حوت شونگا گۆر-دە اپوسنېنگ اھلى ورسييالارنى اۆزۈنېنگ ايدە ياسى ھم تئماسى بويونچا حاربى-غاھرىئمانچىللىقنى فولكلور اىرىدىگى بىلن پارخلىنيار.

اپوسداقنى چىر حاقئقاتنېنگ جلاللار حركىتى بىلن باغلى تارىخى فاكىتلار بىلن اونچاقلى سىلشىپ گىدىرىمە ياندىگىنى، اىلكى بىلن، تۆرك گۆرۈلگى شىناسى آقا جراح لوند Aga Jyrrah Levend آنگىشئىرئىدئىر. اول ۱۵-نجى عاصىردا، جلاللار حركىتى نېنگ دووام ادن دۇورۇندە كۆرۈلگى دىيىن شاھىر-اوزاننېنگ ياشاندغىنى بىلەپ، بۇنە اول ايرىكى دۇورۇرلردە ياشان لىكندار گۆرۈلگى نېنگ آدنى داقئىئىدئىر دىيىن نىتىجا گىبار^{۱۷}. بۇنە اول ھم شول لىكندار گۆرۈلگى نېنگ كىم بولاندغىنى، حاجان ياشاندغىنى آيدىپ بىلماندىر. شوندان بىرىنمە سونگراق تارىخچى ى. پ. پىروشوسكىي جلاللار حركىتىنە غاتناشان گۆرۈلگى بارادا پىكىر

^{۱۶} Кор-оглы, Туркменская литература, стр. 66 — 67.

^{۱۷} Ага Сырых Левенд. Эдебият тарыхы дерслери, Истанбул, 1941, стр. 189.

اۋورۇپ، شئىلە نتيجه چىقارار: "تارىخدا دوشيان بو گۇروغلى نىنگ حالىق روواياتلارنى نىنگ غاھرىمانى بىلن ناھىلى ياقىتىلغى نىنگ باردىغى بارادا بىر زات آيتماق قىن. جالئلار حرىكى نىنگ سىركىدە لىرى نىنگ بىرى، مگر، اىركى دۇورلردن بارى آيدىللىپ گلىنىان، لگىندالاردا مشهور بولان گۇروغلى نىنگ آدىنى داقتاندىر.¹⁸ ىرى گلىندە آيتساق، بىز ھم اينە شو پىكىرە غول ياپماقچى. ائزدا بو مسئلە بىلن باغلى كآبىر پىكىرلرى آيتجاقدىغىمىزدا گۇرا، حاضىرلىكچە گۇروغلى نىنگ حاچان ياشاپ اۋتىدىگى بىلن باغلى بولان بئىلە كى فاكتلار يۈزلىنىمىچى بوليارىس.

اگر ادبيات بارلاغچىلارنى نىنگ كۇپۇسى جالئلار غوزغالانگىنا غاتناشان گۇروغلى نىنگ اپوسىنىگ باش غاھرىمانى نىنگ پروتوتىپى /اىلكى گۇرنۇشى حاساپ اتماگە مىيل ادبان بولسا، سونگقى دۇورۇنگ گۇزلىگىرى، كآبىر تاپىلان تازە فاكىتلار عالمىلارنى باشغا بىر اوچ گۇزىلماگە مجبور اتدى. ۱۵- نجى عاصىر تۈركىمىن شاھىرى شىدايى نىنگ "تۈركىمنىگ آحوالى" دىين شىغرىندا آشاقداقى يالى سىطىرلر بار:

كۇرھان اوغلى اوغورجوق آلپ، كزى تۈرك اىلىنە آت سالىپ،
گۇروغلى آنگا آد غالىپ، پاچ آلپ گچدى ساغى- سولى¹⁹.

شاھىرنىگ اينە شو سىطىرلرى ھم فىلولوگىيا علمىلارنى نىنگ كاندىداتى ناظار غوللايفە كلىبنىگ تازە بىر اوجونى چۇشلىماگە كۇمك اديپدىر. اول كۇر حاننىگ اوغلى اوغورجوغىنىگ، سونگ گۇروغلى آدىنى آلان شاخصىنىگ گۇزلىگىنە چىقار. اوغورجوق باراداقى دىسلاپقى ماغىلوماتى ابوالغازى نىنگ "شجرە تراكمە" دىين كىتابىندان آليار.²⁰ حىوا تارىخچىسى ابوالغازى، اوغورجوق بارادا شئىلە ماغىلوماتلار غالدۇرۇپدىر:

"شاھ مآلىك بوزوقلىغىندا دىنگلى بگ باشلىق عراقغا بارغان سالور اىلى كۇپ يىللار آندا اولتورغاندان سونگ، اولارنىگ اىچىندە اۋگۇرجىك (عالمىلار اونى اوغورجىق، اۋگۇرجىك گۇرنۇشە ھم يازىارلار —آ. ب.) آلتى بىر تۇغۇشلى (باتىر) بىگىت پىدا بولدى. تۈركىمىلرىنىگ تارىخ بىلتورغان (بىلدىرن) كىشىلرى اۋگۇرجىك آلپىنى اون آلتى آرقادا اوغوزخانغا يىگۇزىپ، مونداق ساناپ

¹⁸ И. П. Петрушевский. Очерки из истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI — начале XIX века, Л., 1949, стр. 328.

¹⁹ А. Мереев. Шейдаиы. (дерцевлер ве текстлер), Ашгабат, 1964, 181 сах

²⁰ Б. Велиев, «Героглы» эпосының формирлениши барасындакы меселе догрусында, «Совет эдебияты», 1972, № 5, 113 сах

غورورلار: اۇگۇرجىك آلپ، آتاسى غارا گىرازى... اۇگۇرجىك زامانىدىن تا بو واغتاغا باش يۆز يىل، آلتى يۆز يىل بولوپ تورور.²¹

شوندان سونگ اول اۇگۇرجىگىنگ حرىكلىرىنى بيان اديار:

"ايمدى اۇگۇرجىك حكاياتىنى آيتاللىك: اول زاماندا عراقنىڭ گۆيچلى حالقى بايىندىر ايلي اردى. اۇگۇرجىك آلپ بايىندىر بگىنىڭ حۇكۇمىنى توتمايدى. بايىندىر بگ اۇگۇرجىك بىرلن يامان بولدى. اۇگۇرجىك نىڭ بايىندىر بىرلن اوروشغى دك قوۋۋاتى يوق لردى. (شونونگ اۋچىن اول) مۆنگ اۋىلىك ايلي بىرلن عراقدان غاچىپ شاماحتغا گلى. (اولارنىڭ) توقوز يۆز اۋىلۇگى سالور و يۆز اۋىلۇگى غارقىن اردى. آندا اولتورغالى بايىندىردان غورقوپ، قرىم گلى. آندان (هم) گۇچۇپ، اتىل (ولگا) سوۋونى گچىپ، يايىق (اورال درياسى) سوۋونا گلى.

اول واقتدا آلاگىنگ (كنك) و غاراغاش دىيگن يردە قانگلى (غانگىگالى. آ.گ.) حالقى اولتورۇپ اردى، آنلارنىڭ حانلارنى نىڭ آتى (آدى) كۆكتولى (گۆك-دونلى-آ.گ.) تىيگن اردى. آننىڭ قاتنىغا (غاشىغا) گلىپ، بىرناچە يىللار اولتوردى. عاقىبت (آخىرىندا) اونونگ بىرلن هم يامان بولوپ، گۇچۇپ غاچدى. كۆكتولى كىنىدىن (ايزىندان. آ.گ.) يىتىپ، يىتى يۆز اۋىلۇگىن آلپ غالىدى. (اۇگۇرجىك) اۋچ يۆز اۋىلۇك بىرلن غاچىپ، مانگىشلاق بارىپ، غاراحان دىيگن يردە اۋچ يىل اولتوردى. كۆكتولى اۇگۇرجىكىنىڭ قايدا گىتگىنىنى بىلمى تورور اردى. اۋچ يىلدىن سونگ اشىدىپ آتلاندى. آننىڭ آتلانغاننىڭ اۇگۇرجىك اشىدىپ، ايلي بىرلن غاچىپ غورتولۇپ، آبىلحان (بالقان) تاغىغا باردى. اول واقتدا اۇگۇرجىك نىڭ آيدىغان تارتىمى بو تورور:

دۇندۇم غاچىن قانگلى حاندىن، قىبلا سۇردۇم،
غارىلداشۇپ گلگن ار اۋىلۇدىن دۇندۇم،
غايلى-غارلى ايكى غولا يول يوشاتىدۇم.
آرقىت-آرقىت غۇرلارغا تورجوم سالىدۇم،
آرت، اۋىۋىمگە بىزگ سالىپ، گۆيجۇم تارتىدۇم.

غۇر آتۇمدا تاغ يولوندىن آشىپ باردۇم.
غاباقلۇدان آلانجا يورت يورتلايدۇم.

²¹ Кононов А. Н. Родословная туркмен. М.-Л. 1958, стр. 64—65.

گۆرۈلدۈشۈپ آرتۇمدان ياغى يىتدى—
 غايىقى باشلى غاتى يايغا ايش بويوردىم.
 چالسا كسر غورچ پولاتغا توغ باغلادتىم،
 غىلجىم سىرئىپ، باشى ايليمده غويى غازدىم.
 آزا (اولاغدا) غىشلاپ،
 غىردا يايلاپ بالقان آشدىم.

يائىن ياشان غارا تاغغا اوغراپ گلدىم.
 قانلى قولوم توى توتماي، اوندا بولدوم.
 آلتىن گۈزلى تاووشغاننى گتىردى دىيىپ،
 غاز آياغى اۈچ آيرى تامغا بىردىم.^{۲۲}

گۈرۈغلى شىناسلار "ابوالغازى نىنگ" اۈگۈرجىك زامانىدىن تا بو واغتاغاچا باش يۈز يىل، آلتى يۈز يىل بولۇپ تورور" دىين سۆزلىرىنە اساسلانپ، تارىخچى نىنگ كىتابىنى يازان يىلغۇندىن—۱۶۶۰—نجى يىلدىن اورتاچا باش يۈز اللى يىلى آيرىپ، اونونگ ياشان دۈۈرۈنى ۱۰—نجى عاصىر بىلن باداشدىرىلار. اۈگۈرجىگىنگ باشىدىن گچىرن اقالارى نىنگ، ياشان يىللى نىنگ اپوس بىلن بلى درجە دە غابات گلىاندېگىنە گۇرا، اونونگ اپوسىنگ باش غاھرىمانى نىنگ پىروتوتىپى بولايماغى اھتىمال دىين چاقلامانى اۈنگە سۈريارلر.^{۲۳}

البتە، بو چاقلاما بىللى باباىدا حاقىققا غولاي گلىان ھم بولسا، كآبىر ياغدايلار سنى اويلانماغا مجبور اديار. اپوسدا گۈرۈغلى نىنگ سۈۈش حرىكتلىرى نىنگ حالقنىڭ عاراپلار، تۈرك سولطانلارنى (كىچى آسىداق)، غىزىلباشلار^{۲۴} غارشى گۈرۈشلىرى بىلن باغلاننىشىندىغى ھمە لره بلى. اما، اونونگ ورىسيالارنى نىنگ ھىچ بىرىندە ھم غاھرىمان قانگلى لارنىڭ غارشىسىنا چىقارنىلمايىر. بو بىر. ايكىنجىدىن بولسا، ابوالغازى نىنگ شىلە

^{۲۲} Кононов А. Н. Родословня туркмен. М.-Л., 1958, стр. 64—65. 3 Кононов А. Н. Ятланан иш, 67—68 сах.

^{۲۳} Көсәев. Эдебият барада сөхбет, Ашгабат — 1972, 12—14 сах., Х. Кор-оглы, Туркмелская литература, стр. 67—68, Б. Велиев, Ятланан иш, с.113—115

^{۲۴} غىزىلباش: بو آد آنادولى تۈركىلر طراپىندىن قاقازدا، آذربايجاندا ھم كىچى آسيانىڭ گۈندوغار طراپىندا ياشاپ، صفوى لىنىڭ تۈۈرگىنە اۈشۈپ، اولار بىلن يىرلىش تۈركى اروغلارنى ايدىللىپدىر. اولار غىزىل بۈرۈك گىيىپ، اونونگ بىلىنە ھم چالما، ياللىق اورا اراكتلر. غىزىلباش آدى شوندىن گىيار. ايراندا اۈز حكومتلىرى غوران صفوى لرى، آنادولى تۈركلىرىنە غارشى گۈرۈشىندە شول اروغلار (اوستاجلى، روملى، تىكە لى، بىھارلى، ذوالقىدر، اوشار ھم عاجارلار) اساسى گۈچ بولۇپدىرلار. شىلە لىكدە شول لاقام تۈركلر طراپىندىن اھلى ايراندا ياشايجىلار داقىلنىپ يۈردىلېپىدىر. (تۈركمەن و تۈركمەنىستان تارىخى حاقىندا ماتىرياللار. ۲-تى جلد، ص. ۱۰)

توتوملى ايشى يازماق اۆچىن تۆركمىنلەرنىڭ دىنەگە تارىخىنا دال، ايسىم اولارنىڭ حالق دۇردىجىلىگىنە ھەم دىيىنىڭ بىلە بولمىلىقىغا كۆز يىتىرچى شۆبە سىز. اول اۋز ايشىدە تۆركمىنلەرنىڭ حالق دۇردىجىلىگىنى، آيراتىن ھەم روواياتلارنى آزلانمىدى. اما، اول نامە اۆچىندىر اۋزىنىڭ گۆرۈڭىنى ادىان اۋگۆرجىگىنىڭ حالق آراسىدا گۆرۈڭى دىيىلىپ آلدندىرلىنىدىغان بارادا دىل يارمايەر. اونونگ ايشىدە گۆناتار تۆركمىنىستاندا ياشان تۆركمىنلەر بارادا بىرلىان ماغولماتلار حاس آغدىق. آصلنىدا بار بولان ماغولماتلارنىڭ كۆپۈسىدە ھەم گۆرۈڭى نىڭ ياشاپ اۋتىن ىرى (بىز انىدا بو بارادا يۇرىتە دورجاقدرىس) ھەم شو تۈۈرلەر. شىلە بولانسونگ، ابوالغازى آدى حالق آراسىدا يۇرگۈنلى بولان گۆرۈڭى حاققاتدان-دا اۋگۆرجىك بولسا، اوندان اول بو بارادا آيداردى. گۆرۈڭى نىڭ آدى، اول باراداقى روواياتلار ابوالغازى نىڭ دۇرۈندە حنىز يۇرگۈنلى بولمىدىر دىيىمگە بولسا ھىچ حىلى اساس يوق. اگر ابوالغازى نىڭ بو ايشى ۱۶۶۰-نجى يىلدا يازىلان بولسا، شوندىن بىر عاصىرا يىر- يىتمىز واقت سونگ ياشان ماغىتمغولى نىڭ بىرلىان ماغولماتلارنى اۋزىنە اۋنىس بىرلىمىگىنى تالاپ دىيەر.

"گۆرۈڭى رىحانا نە نىڭ يالباردى، آماندىر دىيىنە دىانت ياغى."۲۵

دىنەگە شو يىكى سىطىرىنىڭ اۋزىدىن ھەم اپوسنىڭ "عاراپ رىحان" شاحاسى نىڭ حوت ماغىتمغولى نىڭ دۇرۈندە فورمىرلىنىپ غوناراندىغىنى آنگىشۇرماق بولار. شاھىرنىڭ دۇردىجىلىگىدە گۆرۈڭى نىڭ اپوسداقى حركىتىنى بىيان ادىان سىطىرلەر باشقا-دا بار. اينە شو زاتلار ھەم ابوالغازى نىڭ گۆرۈڭىنى بىرلىان اۋگۆرجىكى اپوسنىڭ باش غاھرىماننى اۋرۇلن گۆرۈڭى نىڭ پىروتوتىپى بولامىسىن دىيىلىان پىكىرە بلى-كۆلى بىل باغلاماغا مۆكىنچىلىك بىرلوق.

دىنەگە گۆرۈڭى ادىلن فاكتلار ھەم دال. بىزىنىڭ اليمىزدە گۆرۈڭى نىڭ ياشان دۇۋرى بارادا ماغولمات بىرلىان باشقا-دا كآبىر چىشمە لىر بار. تۆرك ادبىياتچىسى پ. بوراتاو P. Boratav، جلاللار حركىتىنە غاتناشان گۆرۈڭى بارادا پىكىر يۇردىپ، "۱۵-نجى عاصىرداقى جلاللارنىڭ باشتوتانى گۆرۈڭىدىن اۋنىم، سونگام بو آدىلن ياشان تۆركمىن سىردارلارنى بولۇپدىر، اولارنىڭ دۆرلى غاھرىمانچىلىقلارنى گۆرۈڭى نىڭ عار-نامىس اوغرىنداقى غاھرىمانچىلىغىنى حاس-دا شۇھراتلاندۇرۇپدىر"۲۶ دىيىپ يازىپ، جلاللار غوزغالانگىنا غاتناشان گۆرۈڭى نىڭ دۇرۈندە كرمان داغلارنىدا ياشان افشار تۆركمىنلىرى نىڭ قىبىلە لىرى نىڭ بىرى نىڭ باشتوتانى نىڭ خىسرو سولطان كۆرۈڭى بولاندىغىنى،۲۷

۲۵ Магтымгулы. Сайланан гошгулар, Ашгабат, 1976, 276 сах.

۲۶ Ислам Анциклопедиси, Истанбул, 1955, жилт 6, 913 сах.

۲۷ Шол ерде, 913 сах.

عبدالحمید ۲-نجی نینگ حۇكۇمدارلىق ادن يىللارنىڭدا كۇرۇغلى آدلى بىرى نىڭ ارضرومدا غالا سالدئراندىغىنىى حابار بريار.²⁸ تۆركمن سووت ادبياتى نىڭ حالئپالارى نىڭ بىرى بردى كىر بابايونىڭ يازماغىغا گۇرا جلال الدين رومى نىڭ اثرلىرى نىڭ ايكى يىرىندە گۇرۇغلى نىڭ آدى توتوليار. ۱۷۷۶-نجى يىلدا فيض آباتدا (گۆندوغار بوچاراننىڭ تۇورگىندە — آ. ب.) گۇرۇغلى لاقاملى، قل محمد²⁹ دىين بىرى نىڭ غالا سالدئراندىغى بارادا هم ماغومات بار.

ابوسىنىڭ باش غاھرئمانى نىڭ ياشان دۇورى بارادا هر حىلى چاقلامالارنىڭ هم اورتا آتلىياندغىنىى آيتمالدىئىس. فولكلورچى يازئىمىز آتا غوشودوونىڭ پىكىرىنە گۇرا، "گۇرۇغلى سولطان محمودە (اوغوز- تۆركمنلىرىڭ قاىى طايپاسىندىن چىققى، ۱۱- نىجى عاصىردا حۇكۇمدارلىق دن ماحمىت غزنوى — آ. ب.) غارشى گۇرشن حالقنىڭ بىر لىگندار غاھرئمانى بولوپدئىر و حالق اونونىڭ حاقنىدا دىساننىڭ اساسى بۇلۇمىنى دۇردىپ، عاراپلار غارشى اۇنگكى دۇردىلن روواياتلارنى هم اونونىڭ آدنىا گچىرىپدئىر.³⁰ ضياء گۇگ آلپ هم ابوسىنىڭ غاھرئمانىنى ماحمىت غزنوى بىلن باداشدئىريار. اول ماحمىت غزنوى نىڭ ياننىدا بولوپ، سخىگۇيۇك، دىلوارلىق ادن عۇض دىين ياش يىگىدە سالغۇلانىپ، ماحمىدنىڭ اۇزۇنىڭ گۇرۇغلى بولايماغى مۇكىن دىين نىتىجا گليار.³¹ نكى وليدى توغان بو سنە لرى حاص آنگئىراق سۆيشۇرىپ، گۇرۇغلىنىى حورزم — آستىراباد اطراپلارنىدا ساسانى لىر (بىزىنىڭ ارامىزنىڭ ۷—۳ عاصىرلارنى) دىناستىياسى بىلن سۇوش آلپ باران اوغوز- تۆركمنلىرىڭ آراسىندىن چىققان شاخص حاساپلار.³² آ. آرشاكى بولسا اونى ۵-نجى عاصىردا ياشان حاساپلاپ، "غادىمى اوغوزلاردان بولان تارىخى بىر شاخص"³³ دىيىپ يازىار.

گۇرۇشى يالى، گۇرۇغلى نىڭ ياشان دۇورى باراداقى مىسئە چىلىشئىملى. فاكتلار آز هم دال. اما، اولار غالاپىن بىر پردە دن غوپانوق. شول سبألى- دە، يىنە شو "گۇرۇغلى" ابوسى نىڭ باش غاھرئمانى نىڭ پىروتوتىپى دىيىپ بلى بىر شاخصنىڭ ياقاسىندىن ياپىشنىپ بولانوق. دوغرى، گۇرۇغلى نىڭ بئىلە كائىلىگىنى گىگلاپ هم اوتورمالى دال. مونونىڭ اۇزى تارىخدا حالى-شىندى دوشيان ياغداى. مىثال اۋچىن، تارىخچىلارنىڭ حاساپلاماغىغا گۇرا، مشهور سۇوش سىركردە سى آلكساندر ماکدونىسكى دن سونىڭ هم ايكى مۇنگدن غورواق آدم

²⁸ Ислам Анциклопедиси, Истанбул, 1955, жилт 6, 913 сах.

²⁹ «Историческая заметка» — Туркестанские ведомости», 3908, № 20.

³⁰ А. Говшудов. Халк гахрыманчылык эпосы — «Совет Түркменитсаны», 1940, 29-нжы декабрь.

³¹ Ислам Анциклопедиси, жилт, 6, 911 сах. Ы Шол ерде, 911 сах.

³² Шол ерде, 911 сах

³³ «Дәде Коркут» дестанлары, Истанбул. 1952, 4 сах.

اونونگ آدنى ھەم لاقامنى گۆتريپىدەر. يا بولماسا ھوت ھازىركى دۇۋۇردە دىنگە موسكوا شەھرىندە ەلەساندر سرگىويچ پوشكين لرىنگ اون باشە غولايى ياشاپار. بو البتە، ايسلگ-اومىت بىلن، كىمىدەر بىرىنە مىگىزىك بولماق مىلى بىلن باغلانئىشقىلى زات. شوندىن اۋترى ماغىتمغولى شەھرىنگ:

آنچالار آدنىا گۇروغلى داقدى، نامىسلى، ادنى پالوان غالمادى—^{۳۴}

دىيىشى يالى، گۇروغلى يالى مشهور سرکردە بولماغنى آرزوو ادىپ، اوغلونا گۇروغلى نىنگ آدنى داقان آتا-انە لىر يا-دا اونونگ آدنى اۋزۇنە لاقام ادىپ آلان سۇوش سرکردە لرى آز بولان دالدىر. ادىل شونونگ يالى ھەم يوقاردا آدى توتولان گۇروغلى لارنىگ كۇبۇسى نىنگ، بو آدى گۆترىمگى-دە اينە شئىلە ياغداى بىلن باغلى بولسا گرک.

اگر شئىلە بولسا، بىز تارىخى چىشمە لردە آدلارنى توتوليان، يا بولماسا بىلى-بىللى دۇۋۇرلەر بىلن باداشدئىرئىيان شول گۇروغلىلارنىگ ھامىسى بىرىنى اپوسا داھىللى ادىپ بىلرېس؟ بو سورغا جوغاپ برماگە چالئىشمازدان اۋنىچا شئىلە بىر ياغداى بىللمك گرک. گۇروغلى نىنگ اپوسدا اساسان ادرىمن، باتئىر، پاراساتلى گرچك يىگىت ھۇكمۇندە ھركەت ادباىندىكى ھەم لره مالىم. اول اپوسنىگ اھلى ورسىيالارنىدا اينە شو ھامىيىللىرى اۋزۇندە جىملىان اوبراز ھۇكمۇندە شۇھلە لندىرلىيار. اما، شئىلە بىر ياغداى ھەم ياتدان چىقارمالى دال. گۇروغلى بىلن باغلى روواياتلارنىگ، گۆرۈنگلرىنگ، ھكاياتلارنىگ اىلكى بىلن اونى دۇنيا ايدىرن ھالقىنگ آراسىندا پىدا بولوپ، شوندىن سونگ اولارنىگ بئىلكى ھالقارلا آراشاندئىغنى ھىچ كىم انكار ادىپ بىلمىز. شونگا گۇرا-دە دۇرلى ھالقارلا آراشان شول روواياتلارنىگ، گۆرۈنگلرىنگ، ھكاياتلارنىگ شول ھالقارلارنىگ جىمئىتچىلىك دورموشىنا، جىغرافىا شىرطلرىنە، داپ-دەسسورلارنىا اويغونلاشدئىرئىياندىغنىا سۇز يوق. مونونگ اۋزى اپوسنىگ ورسىيالارنىدان گۆرۈپ دور. ھەر ھالق اۋز ھەينىنە گۇرا، اوقىبىنا گۇرا شول روواياتلارنى ايشلاپدەر، اۋسۇرپدەر، گۇروغلى ھاقىنداى اۋز ھالق دۇردىجىلىكى اثرىنە اۋورۇپدەر. گۇروغلىنى ھوواندارى ھاساپ ادىپ، اونى اۋزۇنىنگ كسە ىرلى دوشمانلارنى نىنگ غارشىسىنا چىقارنىدئر. ھەر ھالق ھەم اونونگ غاھرىمانچىللىقى ھركىلرىنى اۋزۇچە بىيان ادىپدەر. مىثال اۋچىن، "اپوسنىگ تاجىك ورسىياسىندا غاھرىمانچىللىق اساسان عۇشىنگ (آيواننىگ) اوبرازنىدا يۈزە چىقارلىيار. اول اۋزۇنىنگ غاھرىمانچىللىقى ھركىلرى آرقالى، گۇروغلى نىنگ اىل-يورىدوننىگ اۋز-باشداقلىغنى غوراپ ساقلاپار."^{۳۵} اۋزىك

^{۳۴} Магтымгулы, Сайланан гошгулар, 395 сах.

^{۳۵} Б. Мәмметязов. «Гөрөглы»; эиосы ве онуң хәзирки заман ягдайы, Ашгабат, 1979, 123 сах.

"گۇرۇغلىسىندا" واقالارنىڭ آغراملى بۇلگى گۇرۇغلى نىڭ آغىتىغى، عۇضىنىڭ اوغلى رۇوشن حانىنىڭ حرىكتلىرى بىلن باغلى بىرلىيەر. شو حىلى آيراتىنلىقلارنىڭ اساسىندا هم گۇندوغارنىڭ هر حالقى نىڭ اۆز غاھرئمانچىلىق اېوسى، اۆز "گۇرۇغلىسى" دۇرأيدىر.

گۇندوغار حالقلارنى نىڭ آراسىندا "گۇرۇغلى" اېوسىنىڭ يۆزە چىقماغى عوممان شىئىلە حاصىيىتىدە. البتە، اېوسىنىڭ شىئىلە درجە دە فورمىرلىنىمگى (شكىل تاپماغى) اۆچىن اىلكىنجى ماياننىڭ، اىلكىنجى روواياتلارنىڭ ضروردىغى بىللى زات. شوندىن اوغور آلساق، بىز گۇرۇغلى نىڭ تارىخى شاخص بولاندىغىنى يا-دا بولماندىغىنى، اگر بولان بولسا اونونگ حاجان، نىردە ياشاندىغىنى شول اىلكىنجى ماياننىڭ، اىلكىنجى روواياتلارنىڭ يۆزە چىققان يىرىنى آنىقلاماق آرقالى اۇنگدە غويلان وظيفانى چۆزۆپ بىليرىس. اگر شىئىلە بولسا، گۇرۇغلى بىلن باغلى اىلكىنجى روواياتلار نىردە دۇرأيدىر؟ بو سووالا گۇرنۆكلى گۇندوغارشىناس ى. بىرتىس اۆزىنىڭ "تۆركمەن حالقى نىڭ ادبى گىمىشى" دىيىن سالداملى ايشىندە شىئىلە جوغاپ بىرلەر: "روواياتچىلارنىڭ كۆپۇسى اۆچىن گۇرۇغلى المىداما تۆركمەن حالقى نىڭ وكىلى حۇكمۇند گۇرنۆيدىر. شو اساسدا هم روواياتنىڭ اصلئىتى حوت تۆركمەن توپراغىندا دۆزۇلندىر دىيىپ چاق اتمەك بولار.³⁵

اېوسىنىڭ كۆپ ورسىيىلارنى ئىچكىن ائزارلاسانگ بو چاقلاما بىلن ائلاشمازلىق مۇمكىن دال. تۆركمەن "گۇرۇغلىسىندا" غاھرئماننىڭ دۇنيا اينىپ، ياشان يىرى گۇنبارتار تۆركمەنىستان تۈۈركلىرى، حاص آنىق آيتساق حاضىركى كراسناوودىك/شاغادام اوبلاستى نىڭ چاكرلى. بو بارادا اېوسدان شىئىلە ماغلوماتلارنى آلماق بوللار:

بالقان دگرە سى مكانىم³⁶ چاندئىلدىن، نە بالقاندان گن بار³⁷.
او گۇكلىگدە، او بالقاندا، بىر نفر ناگە حان³⁸ گسىن³⁹.

اېوسدا گىتيرىليان ير-يورت آدلارنى نىڭ كۆپۇسى شو تۈۈركلر بىلن باداشيار. مىثال اوچىن، يىلدىزداغ غازانچىق رايونىندا، كۆرن داغنىڭ بىر بۇلگى⁴⁰، آقداغ، غىزئىل آربات رايونىندا⁴¹.

³⁵ Узбек халк достонлары, I том, Тошкент, 1956, 343—440 сах.

³⁶ XVIII—XIX асыр туркмен эдебиятының тарыхы боюнча очерклер. Ашгабат, 957, 33 сах

³⁷ Гөроглы» эпосы, Ашгабат, 1957, 127 сах.

³⁸ Шол ерде, 299 сах.

³⁹ ناگە حان: لاگە حان، داياواپت اولى/باتير آدام معنى سىندە

⁴⁰ Шол ерде, 359 сах

⁴¹ С. Атаниязов. Түркменистаның топонимик сөзлүгі, Ашгабат, 1970, 139 сах.

⁴² Шол ерде, 20 сах.

غاراداغ هم شول یرده⁴³ . شئيله ياغدايى بيز اۈزبک "گۈروغليسنندا" هم گۈرۈپ بيلياریس. بو ورسيانننگ "چامبيل غاباۋى"، "چامبيلنگ غورالشی" شاحالارنندا واقالار، گۈروغلى ننگ عاراپلار غارشى سۈوشلری، ارسارى داغى ننگ تۈورکلرينده بولوپ گچیار⁴⁴ . مالم بولشی يالى گۈنبتار تۈركمنيستاندا ارسارى بابا آدلئ داغ بار⁴⁵ . اپوسنگ "ملک عيار" شاحاسنندا بولسا گۈروغلى ننگ بالقان داغى ننگ تۈورگيند ياشاندغى آيدئلير⁴⁶ . عوممان، اۈزبک گۈروغليسنندا واقالارنگ كۈپۈسى گۈنبتار تۈركمنيستاندا بولوپ گچیار. اپوسنگ اۈزبايجان ورسياسنندا واقالار غلاپئن اۈزبايجاندا، كىچى آسيادا بولوپ گچيان بولسا-دا، اونداهم واقالارنگ گليپ گۈنبتار تۈركمنيستان تۈوركلرينه ديره يانى بار. بو ورسياننگ "عۈضينگ چاندئبيل گتيريلمسى" ديين شاحاسنندا گۈروغلى عۈضى تکه-تۈركمن ايليبدن آلئپ غايديار. بو شاحا حالق آراسنندا "تۈركمن-على"، "گۈروغلى ننگ تۈركمن ساپارى"⁴⁷ هم دييلىپ آدلاندئرئلير. بو شاحادا گۈروغلى عۈضى گۈزلآپ تۈركمنلرينگ آراسنغا غايتمازدان اۈنگ، عۈضينگ تۈركمنلردنديگيني عاشق چۈنۈندن اشيديار. عاشق چۈنۈننگ، عۈضى تاريپ اديپ آيدان آشاداقى سۈزلرينه گۈرا، عۈض گۈنبتار تۈركمنيستاندا ياشان بولوپ چئقيار:

چاناق غالا، سارى غامئش، يگيدلارين شاهباز گۈردۈم...
...او تکا-تۈركمان اليندا قاصاب اوغلو آيوز گۈردۈم⁴⁸.

بيزينگ بيكريميزجه، يوقارقى سطرلرداكى سارنغامئش دميرغازئق تۈركمنيستانداقئ، بيرماحال بيرونى طاراپنندان غزندنگزى دييلىپ آدلاندئرئلان كۈل بولمالئ⁴⁹. ا.حودزكوننگ يازئپ آلان ورسياسنندا هم "قاشان"، "غايلانگ كوه"، "غاراداغ"، "جروندۈز" يالى ير آدلارى غابات گليار. بو توپونملرينگ قاشاندان باشغاسى ننگ، قاشان غادئمى شاهرينگ آدى بولماق بيلن، حاضير مورغابننگ چپ غولى⁵⁰، گۈنبتار تۈركمنيستاندا يرلشيانديكى غئزئلئدئر. حودزكو، گۈنورتا اۈزبايجان ورسياسننى ۱۸۳۴-نجى يئلدا تۈركيياننگ قارص رايونى ننگ ايگيديرلى اوباسنندان يازئپ آلئدئر. شوندان چن توتسانگ، تۈرك "گۈروغليسى ننگ" شول ورسياننگ اساسنندا دۈرأنديگينه شۈبهه غالمايار. اۈزبايجان

⁴³ Шол ерде, 71 сах.

⁴⁴ Узбек халк дастанлары, т. I, 25—61 сах.

⁴⁵ С. Атаниязов. Гөркезилен иш, 279 сах.

⁴⁶ Узбек халк дастанлары, т. I, 241 сах.

⁴⁷ Көрөглу. Бакы, 1956, 340 сах.

⁴⁸ Шол ерде 108 сах.

⁴⁹ С. Атаниязов Гөркезилен иш, 142 сах. Ю Шол ерде, 65—71, 131 сах.

⁵⁰ Шол ерде, 65—71, 131 сах.

"گۇرۇغلىسى" ھەم نىشرە تەييارلانغاندا ھۆدزىكونىڭ يازغۇلارنى ئاساس ئىدەپ ئالغۇچىسى. ئومۇمەن ئاپوسىنىڭ كىچى ئاسىيا، قاقۇز ورسىيالارنى ھۆدزىكونىڭ يازغۇلارنى ئالغۇچىسى دەپ ئارخى دال. يەنە بىللىمى يىرى، ھۆدزىكونىڭ يازغۇلارنى ئالغان ورسىياسىدا گۇرۇغلى نىڭ ئىلگى دۇنيا ئىنىپ، ياشان يىرى جىھون (اوكسوس) دىياسى نىڭ بولارنى⁵¹.

بىر گۇرۇمگە بو فاكىت گۇرۇغلىنى گۇناتار تۆركمىنىستاندا داشارىدىغان يالى. ئامە بىلە دال. ئاراپلار ئاراپنىدا جىھون، يونان لارنىڭ اوكسوس دىيلىپ ئالغانلارنى ئامە دىيانىڭ ئىرىكى دۇرۇرلەدە ھازىرقى اوزبۇق ئارقالى ھازار دىگىزىنە غوياندۇغۇنى، ئالبە، ھەم لى بىلىنىدۇ. گۇندۇغۇرى ئاۋورنىجى "De Guýe" ئامە دىيانىڭ ئازاس دىيىن غوشاندۇ نىڭ بارىدۇغۇنى يازغۇچى. ۱۶۰۰-ئىچى ئىلدا روس ئالىملارنى ئارال دىگىزى نىڭ كارتاسىنى چىزغۇ، بو دىگىزدىن ئازاس دىيىن دىياسى نىڭ باش ئالغۇ، ھازار دىگىزىنە غوياندۇغۇنى گۇرۇچىدىرلەر. و.بەرتولدىنىڭ⁵² يازماغۇغا گۇرۇ، شول ئازاس، چىشمە لىدە ئارغاس، ئازار، ئازان، ئازار گۇرۇشىدە ھەم گىلار. دىيىمك، گۇنورتا ئازىباچان ورسىياسىدا گۇرۇغلى نىڭ ئامە دىيا بولارنىدا دۇنيا ئىنىپىدىر دىيلىپ گۇرۇچىلىمگى، غاھرىماننىڭ ھىركىلى نىڭ بالقان تۇركلىرىدە بولۇپ گىچىدىگى بارداقنى پىكىر بىلەن سىلشىار. غالىبىرسە-دە، بىزىنىڭ پىكىر ئىشىمىز گۇرۇ، تۆركمەن "گۇرۇغلىسىنىداقنى" ئازاز چاچى، ئىدىياتچىلارنىڭ يازغۇسى يالى، ئازىباچانداقنى ئاراكس دىياسى بولمان، ئىسىم يوقاردا گۇرۇچىدىن ئىدىن ئازاس دىياسى نىڭ، ياد-دە غوشاندۇ نىڭ ئۆيىدىلىپ ئالغانلارنى گۇرۇشى بولسا كىرك.

ئاپوسىنىڭ ئالى ورسىيالارنىدا دىيىن يالى گۇرۇغلى نىڭ واطانى چار-داغلى چاندۇبىل. دۇغۇرى، دىل ئايرىتىلىشقا گۇرۇ، اول ھالقلارنىڭ ئاراسىدا شاملىبىل، چىلىبىل، چامبۇل، چامبۇل، چامبۇل، شاملىۋىل يالى گۇرۇشلىرىدا ئالغانلار. چاندۇبىلنىڭ نىردە يىرشىياندىگىنى ئانقلاماق ھىزە چىلى گۇرۇغلىشنىسلا باشاردانۇق. تۆركىيە دە سىواس شەھرىدىن توقادا گىدىان اوغوردا چاملىبىل دىيىن دورالغاننىڭ بارىدۇغۇنى ھاساپ ئاتىنىڭ، جىرافىا دىگىشلى چىشمە لىدە بو يوردۇنك ئادى غابات گىنۇق. بو بابادا بىز شىلە بىر چاقلامانى ئورتا ئاتماقچى. تۆركمەنلەرنىڭ چاندۇر دىيىن تىرە سى بار. دارغاناتا، دانۇ، فاراپ، ئىلانلى رايونلارنىداقنى چاندۇر ئادىل اوپالار ئىنە شو تىرانىڭ ئادى بىلەن باغلى⁵³. ئامە دىيا بولارنىداقنى چاندۇرلار ئۆزلىرىنى گۇلگىلەر بىلەن غارىنداش ھاساپ ئادىپ، ئاتا-بابالارنى نىڭ غارى غالا رايونىنىداقنى چىدىر جۇلگىسىدە ياشاندۇغۇنى، نىدىر شانىڭ يۇرىشلىرى نىڭ نىجە سىندە بو تىرانىڭ وكىللىرى بىلىكى تىرە لى يالى ھۇا ھانلىغۇغا، بوھارا ئامىرلىگىنە

⁵¹ Кёр-Оглу. Восточный поэт-наездник, стр 1—4,

⁵² Книга Большому Чертежу. Л., 1952, стр. 94—95.

⁵³ В. В. Бартольд. Сочинения, том III, М., 1965, стр. 92.

گۆچۈپ گېندىگىنى يادلايدىغانلار⁵⁴. بىزىنگە ئىنگلىش ئىسمىمىزدا گۇرۇ، غارىي غالا رايونىنىڭ چىندىر جۇلگىسى بىلەن شۇ تىرەك ئىچىگە ئادى بىلەن باغلى بولماي. دىسانلاردا ئايدىلىشى يالى، "چاندۇر" سۆزى بۇ يەردە دۇرسونىڭ ئىسمى غادىمى تۈركى دىلەدا ئولانغان "ايل" سۆزىنىڭ مانىسى ھاقىندا. "ايل" سۆزى ئارقىلىق غادىمى تۈركى ئايدىلارنىڭ بىرلىشىگى، ھالق، دۇلت، ئادىمىنىستراتىو بۆتۈلۈك⁵⁵ يالى مانىلارنى ئىنگلىش ئىسمىمىزدا گۇرۇ، ئايدىمىز گۇرۇ، ئايدىمىز "چاندۇر" ھەم "ايل" سۆزلىرى ئىچىگە بىرلىشىگى نەتىجە سىندە "چاندۇر ئىل — چاندۇر ئىل" دىلى يورت ئادىمى ھەم گەن بولسا گەن⁵⁶. ھاقىندا ھەم، چار ئارايى داغلار بىلەن غۇر شال ئىچىدە ھازىرقى غارىي غالا تۈۋرۈكلىرى ئىچىگە چارداغلى چاندۇر ئىل، سونىڭ بىلەن بولسا چاندۇر ئادىمى بىلەن بولسا گەن بولماي مۇمكىن. ئاگر شونىڭ ھەم يوقارلىق يالى ھاكتلارنىڭ ئۆستۈنە گۇرۇغلى شىناسلارنىڭ... "تۈركىستاندا، ئالغان داغى ئىچىگە سىبىل ئىچىدە ھالقىنىڭ كراماتلى ئۆۋلىشى ھۆكۈمەندە زىيارەت ئادىلىپ، دۆلىتلىپ يۇرۇن يىزىگە گۇرۇغلى ئىچىگە لىگەندار مازارى ئىچىگە بارىدىغانلىقى بىلەن ئىچىگە غۇر ئىچىدە⁵⁷ دىيىن سۆزلىرىنى ھەم غۇشاساق، ئوندا گۇرۇتاتار تۈركىستان گۇرۇغلى بارداقلى روۋاياتلارنىڭ ئىچىگە دۇرۇن يىزى بولاندى دىيىن نەتىجىنى چىقار ئىچىدە.

ئام، شىئە بولسا-دا ھوت تۈركىمىن "گۇرۇغلىسىندا" ھەم ھاقتلارنىڭ گۇرۇتاتار ئىچىدە، كىچى ئىچىدە بولۇپ گەن ئىچىگە، ئونداقلى كەبىر ئادام ئادىلارنى ئىچىگە ھەم ۱۶-ئىچى، ۱۸-ئىچى ھازىر ئىچىدە ئاشان شاخىلار بىلەن غابات گەن ئىچىگە ئادىت چىقارمىلى دال. مونونىڭ ئۆزى، بىزىگە ئىچىدە، بولمايلى زات. سىبىلى بار ئىچىدە دۇرۇرلارنى بۇرى شول يىرلەدا ئوغۇز-تۈركىمىننىڭ كۈچۈم-كۈچۈم بولۇپ گۆچۈپ گەندىگى، ئولارنىڭ شول ئارايىلاردا ھۆكۈمدارلىق ئادىتىگە تارىخىدا ئاليم. مىثال ئۆچىن، "تۈركىيە دۆلىتى ۱۰-ئىچى ھازىر ئىچىدە ۷۰-ئىچى ئىچىدە دۇردى. ئول دۆلت ئوغۇزلاردا (تۈركىمىنلار) بولان تۈركى چاروا ئايدىلار ئارايىندا ئاساسلاندىرىلىدى⁵⁸". "سەلجۇق تۈركىمىنلىرى ئىچىدە ئىچىگە ئادىت بولانسونىڭ ئولارنىڭ دىلى يىزى دىللىرى غۇشۇپ باشلايدۇ. تۈركى دىللى چاروالارنىڭ ۱۳-ئىچى ھازىر ئىچىدە سۆيىشىمى ئىچىگە گۆچۈپ ئولقۇنى ئۆزى، ئاران ھەم بىلىكى دىللىرىنىڭ غۇشۇپ چىقار ئىچىدە ئولقۇنى تۈركى دىللىنىڭ سىستىمىسىدا دىگىشلى ئىچىدە ئازىيچان دىلى ئىچىگە غۇتار ئىچىدە ئىچىگە.

⁵⁴ Мысаллар Б. А. Гаррыевич «Эпические сказания о Кёр-оглы у тюркоязычных народов» (М., 1968) дин китабындан алынды.

⁵⁵ С. Атаныязов. Гөркезилеи иш. 251 сах.

⁵⁶ غارىي اجم پاخر، اوزاق يردن گەن ئادام "چاندۇرلى" دىيىدى. (ا.گ)

⁵⁷ Я. Р. Винников. Родоплеменной и этнический состав населения Чарджоуской области Туркменской ССР и его расселение,—Труды, Института истории, археологии и этнографии, т. VI, серия меңгروفическая, Ашхабад, 1962, стр. 85—66.

⁵⁸ А. Д. Новков. История Турции, Л., 1983, т. I, стр. 5,

تیزلشدیردی" ۱۵، ۱۶-نجی عاصىرلار-دا بولسا بو تۋوركلردە تۋركمنلرينگ آق غويونلى، غاراغويونلى آدلى ديناستىيالارنى (اروغ-سلسله) حۇكۇم سۋرۋېدىر. ياغداى شئيله بولانسونگ، اورتا آسيادا ياشايان تۋركمنلرينگ شول تۋوركلردە ياشايان قوومداشلارنى بيلن هرطاراپلايىن غاتناشئىنى نئىگ دوام اتجكدىگى اۋز-اۋزۋندن دۋشئۋىلى. اگر ونگر (مجار) گۇندوغارشئناسى اى. كونوش I. Kunoş اوزاق واغلى بارلاغلاردان سونگ تۋركمن، اۋربايجان، تۋرك ديسانلارنىنى دنگشديريپ، "بو حالىق اثرلىرى اصلئندا تۋركمنلرينگ غاھرئمانچئلئقلى اپوسئدئر. ايرانا يا-دا تۋركى ايلاتلى يورتلارا آرالاشماق بيلن، اولار سۋننى لرينگ، يا-دا شايئللارنىگ تاثيرينه دۋشۋېدىر. شئيله ليك بيلن هم تۋركمن حالىق رومانلارنى اۋربايجانلارا هم آنادولى تۋركلرينه دۋشۋېدىر" دىيىپ يازان بولسا، يئغى غاتناشئقلارنىگ نتيجه سينده يوقارقى يالى ادبى آلىش-چالئشنىگ ترسينه بولان حالاتلارنى-دا بار. مئثال اۋچين، ۱۷-نجى عاصىردا كىچى آسيادا ياشان غاراجا اوغلاننىگ غوشغولارنى نئىگ انچمه سينىگ اورتا آسيالى تۋركمنلرينگ باغشئلارنى نئىگ رپرتوارئنا اورناشماغى، اول حاقددا ديسانئىگ⁵⁹ دۋردىلمگى مونگا شايات. بيزىنگ پىكىر اديشيميزه گۇرا، شو حىلى برک غاتناشئقلارنىگ، نتيجه سينده گۇروغلى نئىگ اورتا آسياداقى حرىكتلى باراداقى ايرىن بارى آيدئلىپ گلينيآن روواياتلارنىگ اۋستى تۋركمنلرينگ كىچى آسياداقى، اۋربايجانداقى حرىكتلى بيلن دولدورئلىپ، ايلكى شول تۋوركلرداكى و اورتا آسياداقى تۋركمنلر دنگ درجه لى اپوس يا-دا برک بيتويلىشديريلن روواياتلار سىكلى دۋردىلن بولسا گرک. واغتنىگ گچمگى بيلن اۋربايجان، تۋرك حالقلارنى نئىگ فورميرلىپ كمالا گلىپ باشلاماغى بيلن اپوسنىگ هر حالقنىگ دورموش شرطلرينه، تارىخى ياغدايئنا لايئقلاشدئرئلان ورسىيالارنى دۇراپ اوغراندئر. هر حالىق هم شول اپوسنىگ يا-دا روواياتلار سىكلى نينىگ اۋزۋنه گرک يرلرينى آلىپ، ضرور بولسا اۋستۋنى تازە زاتلار بيلن دولدورئپ اۋز مىلى ورسىياسئنى دۋردندير. اپوسنىگ بئىلكى حالقلارداقى ورسىيالارنى هم شئيله يول بيلن يۋزە چئقان بولسا گرک. مگر شوناندئر. ح. كۇروغلى، تۋركمن "گۇروغليسنئدا" اۋربايجان، تۋرك و بئىلكى ورسىيالارا غارانگدا حاص ايركى آرحايىك /كۈنه المنتلرينىگ كۋيدىگىنى دويويدئر و اونى هرطاراپلايىن شوت اتمگى باشارئيدئر⁶⁰. مونونگ اۋزى، تۋركمن "گۇروغليسنئدا" غاھرئمان باراداقى ايلكىنجى روواياتلارنىگ المنتلرى نينىگ، اھنگلىرى نينىگ ساقلائيپ غالانئغى اۋچين شئيله دير. شوندان اوغور آلىپ، تۋركمن "گۇروغليسنئدان" غاھرئماننىگ سۋوش حرىكتلرينى ائزارلاسانگ، حالقنىگ گۇروغلينى ايلكى عاراپ فئوداللارنى، سونگ بولسا تۋرك

⁵⁹ История Азербайджана, Баку, 1958, стр. 171. Bu fikir bilen yalashaýan äzери alymlary hem bar.

⁶⁰ ТССР БИА-ның Магтымгулы адышдакы дил ве эдебият институтының Голязмаяар фонды, инв. № 793 б. 793 в

⁶¹ X, Кор-оглы, Туркменская литература, стр. 56—61.

كۆپ حرىكت اديانلىگى. بىز يوقاردا غاھرىئمان باراداقى ايلكىنجى روواياتلار حوت شو ىردن دۇرۇپ باشلاندىر دىين نىتىجاً گلىپدىك. اول بىر مىسىله بولسا گۇروغلى نىنگ، اساسان هم اول باراداقى اپوسنىنگ ايلكىنجى اۆلنگۆسى دىيدىريان تۆركمن "گۇروغلىسىندا"، گۇروغلى نىنگ عاراپ حۇكۆمدارلارنى غارشى آلنىپ باران گۇرشلرى نىنگ حاص آغدئقلىغى. اگر شولاردان اوغور آلسانگ، گۇروغلىنى عاراپلارنىنگ گۇنبارتار تۆركمىنىستاندا ىرلى حالقلارى بويون اگدىرىك بولوپ دن كۆپ سانلى سۇوشلرى دۇورۇندن تاپنىپ بولايچاق يالى.

چۇل حان

تارىخچى "طبرى نىنگ" حابار برمگىنه گۇرا، ۷-نجى عاصىردا عاراپلار حازار دىنگىزى نىنگ ياقاسىندا قى ولاياتلارى (طبرىستانى، گۇرگىنى، دهىستانى) باسنىپ آلقاق بولوپ كۆپ كزك سىناننىشنىق اديپدىر. اما شول سىناننىشنىقلار باشا بارماندىر. ىرلى ايلات اولارا برىك غارشىلىق گۇركزىپىدىر، عاراپ غوشونلارى كۆپچۆلىكلىين غىرنىدىر⁶⁵. شىئيله بولسا-دا عاراپلارنىنگ هجۆمى توغماماندىر. اولار ۷۱۶-نجى ىلىدا اولى گۆيچ توپلاپ دهىستاننىنگ اۆستۆنه سۆرۆنىپ گلىار. شول دۇورۇد بو ولاياتنىنگ حۇكۆمدارى، عاراپ چشمه لرىنده تۆرك "صول" آدى بىلن مشهور بولار صول اكن⁶⁶. اول اۆز غوشونلارى بىلن عاراپلارنىنگ غارشىلىق گۇرشه غالىار. عاراپلار شأهرىنگ داشىنى غابايار. غاباوا دۆشن تۆركىلر (كۆپ سانلى چشمه لردە يازىلىشنى گۇرا، عاراپلار غارشىلىق گۇركزن تۆركىلر آصلنىدا تۆركمن طاىپالارى. صولونگ نبره لرى هم چشمه لردە تۆركمن دىيلىپ گۇركزىليار. مىثال اۆچىن، ۹-نجى عاصىردا ياشان، بلى تۆركمن كۆشتىچىسى، اۆز دۇورۇنده دۇنيانىنگ چمپىونى حاساپلانىن عالم هم شاهىر ابوبكر الصولى هم عاراپ چشمه لرىنده "تۆرك صول" دىيلىپ گۇركزىليان باتىر سىركردانىنگ نبره لرى نىنگ بىرىدىر-آ.ب). اولارنىنگ غارشىلىقنى دىش دىناق بولوپ، غايدووسىزلىق بىلن گۇرشىار. اولار غالادان چىقىپ عاراپلارنىنگ اۆستۆنه چوزيان اكلر و سۇوشه گىريان اكلر. غالا عاراپلار تابتىن بولماسا-دا، بولماچاق اكن، اما اىچر يالى سۆيچى سوو بولمانى اۆچىن غاباوداقلار پورسى سوللارى اىچماگه مجبور بولويدىر. اولارنىنگ آراسىندا هر حىلى كىللر دۇرۇپ باشلايدىر. آلتنى آينىنگ آغىر گۇرشىدىن سونگ صول ياراشىق باغلاشماغى سوراماغا مجبور بولويدىر. عاراپلار دىنگه صولونگ اۆزۆنه هم اونونگ اۆچ يۆز سانى قوووم-غارنىداشنى دگمان، شأھردىن ىسىر آلنان ۱۴ مۇنگ آدمى اوجدانتوتما غىرنىدىر⁶⁷. عاراپلار شىديپ دهىستانى اۆز تابتىلىغىنا گچىريار.

⁶⁵ Магериалы истории туркмеи в Туркмении, ? I, 1939, Л.-М., стр. 91,

⁶⁶ Материалы истории туркмен и Туркмении, т. I, 1939, Л.-М., стр. 91.

⁶⁷ Шол ерде, 107, 109 сах.

اما صول گۇرشمگىنى دووام اندىرىپ. ھازارنىڭ كىنارىنىڭ ئال-بوحىرە (۹) شەھرىدە ئاشۇنىڭ بىر كىتەپى غەرب، بىر ئاچە ئايلاپ سۇش ئالپ بارىپتىر. سۆيىچى سوو غوتارانسونىڭ ئال-يەنە-دە ياراشنىق باغلاشماغى ھائىش ئاتىلى بولۇپتىر.⁶⁸

دېنكە صولونىڭ غارىشلىقلارنى دال، ايسم عاراپلار اورتا آسىا حالقلارنى بويون اگدىرمەك يىنگىل دۆشمەندىر. ۷۲۰-نجى يىلدا سوغدۇلار، عاراپلار غارشى باش گۇتارىپ. اولارا تۆركى قوۋوملاردان ھەم كۆمەك گىيەر. آمى درياننىڭ بويلىرىدا بولۇپ گچن بو سۇۋىدە صول يەنە-دە اورتا چىقار. اول ايندى كۆرسول⁶⁹ آدى بىلن تۆركىلەرنىڭ باشتوتانى بولۇپ، عاراپلار غارشى سۇش ئالپ بارىپ. اۋز دۇرۇندە عاراپلار اوت ياقىدۇرماق كۆرسول غاراپ حالدان دۆشمەننىڭ ۷۳۹-نجى يىلدا سىر درياننىڭ بويىدا عاراپلار يىسىر دۆشەر. اول اۋز اركىنلىكى اۋچىن مۇنك آت، شونچا دۆيە بىرماگە وادا اتسە-دە عاراپ حۇكۇمدارى ناصر اونى اۋلدۇرىپ. عاراپ تارىخچىلارنى نىڭ آيتماغىنا گۇرا، كۆرسولنىڭ مىدى (جىسى) ياقىلىپتىر، اونونىڭ سۇنكلىرىنى واپانلارنى ئالپ غايدىپ بىلمەك تۆركىلەر، مونغا سىركدانىڭ اۋلۇمىدىن ھەم بىر غىنانىپتىر.⁷⁰

بىزنىڭ پىكىر ادىشىمىز گۇرا، اينە شو كۆرسول خالىق غاھرىمانچىلىق اپوسى نىڭ باش غاھرىمانى گۇروغلى نىڭ اوبرازى نىڭ پروتوتىپى بولماي. بىز بو پىكىرىمىزى صولونىڭ عاراپلار بىلن گچىرن سۇۋىلىرى نىڭ حوت بالقان داغى نىڭ دىيىسنىڭ غولايىندا يىرلىش دەيستاندا بولانلىقى بىلن ھەم، صولونىڭ، سونگراقى كۆرسولونىڭ سۇش ھىركلىرى نىڭ اپوسنىڭ غاھرىمانى نىڭ ھىركلىرى بىلن غابات گلىاندىكى بىلن ھەم، اينىڭ باركىسى كۆرسولونىڭ ادىل اپوسنىڭ غاھرىمانى يالى اوزاق ياشاندۇغى بىلن ھەم دىللى لىدىرماگە چاللىشمان، گۇچۇمىزنىڭ يىدىگىدىن لىنگىيوسىتىك بارلاغا آرقا دىرمەكچى.

بىر گۆك بىزە گۇرۇنۇڭچىلەر، غوجالارنىڭ سۇھبىتىنە غاتناشماق مىس راتىدى. گپىدىن چىپە چىقىپ گۇرۇنۇڭ "گۇروغلى" اپوسىنا بارىپ يىدى. سۇز آراسىندا ياشوللارنىڭ بىرى:

— مانغا بىر زات دۆشۈنۈكسىز. ايل آراسىندا اونغا گۇروغلام، كۇروغلام دىيىلىپ يۇر. شولارنىڭ ھائىسى بىرى دۇرۇنقا؟ بو بارادا عالمىلار نامە دىيىپلەر؟ — دىيىپ بىزە يۆزلىدى. دۇرۇسنىڭ آيتساق، بىلە سورىغا غاراشماننىمۇزسونىڭ بىز ياشولا بىللى بىر جوغاپ بىرىپ بىلمەك. ياشولى ولىن ماملادى. شو گۆنكى گۆنە چىلى خالىق آراسىندا غاھرىماننىڭ آدى اۋچ

⁶⁸ Шол ерде, 111 сах.

⁶⁹ تۆركمەنصاھراننىڭ ھازىرقى كۆمۈش دېھى شەھرى نىڭ گۇندوغارنىدا "كۆرە سوو" دىيىن غونۇمچىلىق، دېھ بار. (آگ.)

⁷⁰ А. Джалилов. Согд накануне арабского нашествия и борьба согдийцев против арабских завоевателей в первой половине VIII в.—Труды Института истории, археологии и Этнографии АН Таджикской ССР, т. XXX, 1961, стр. 135.

⁷¹ Академик В. В. Бартольд; Сочинения, том II, часть I, М., 1963 стр. 34

دۆرلى توتوليار. كابدېر ادبىياتچىلار گۇروغلى نىڭ دۇنيا اينىمى گۇر، غابىر بىلن باغلى، شونگا گۇر—دە اول گۇروغلى دىيىلىپ آدلاندۇرۇلۇپدىر دىيىن پىكىردە. اما غاھرىماننىڭ دۇنيا اينىمى بىلن باغلى اپىزوددا فانتاستىكى المىنت آغدۇق. شول سىياپلى—دە اونونىڭ شىئەلە آدلاندۇرۇلماغىنا اونچاقلى ائناناسىنىڭ گىنوق. غالىبىرسە—دە خۇنگار شانىنىڭ گۇروغلى نىڭ آتاسى جىغالى بگىنىڭ گۇزۇنى اويدورانلىغى اۆچىن يا—دا اونونىڭ غولاغىنا غورشون غويدورانلىغى اۆچىن اونگا كۇروغلى يا—دا كروغلى دىيىلىپ آد غالاندۇر دىيىن پىكىرلەر ھىم بىر طاراپلىقلىقدان حالاص دال. سىبابى كۇروغلى يا—دا كروغلى دىيىر يالى اول جىغالى بگىنىڭ اوغلى دال—دە، آغىغى آخىرۇن.

اگر شىئەلە بولسا، غاھرىمانى، گۇركىزىلن بو زاتلارنىڭ حايىسى بىرى بىلن آدلاندۇرماق مۇمكىن؟ بىزىنىڭ پىكىرىمىزچە، غاھرىماننىڭ ايرىكى ھىم حاقىقى آدى كۇروغلى بولان بولسا گر. اما بو آد، كۇرۇنىڭ اوغلى مانىسىندا دال—دە، حاص باشغا مانىدا بولمالى. ماحمىت كاشغارلى نىڭ سۇزۇلۇگىندە "كۇر" سۇزۇنىنىڭ باتىر، ادرىن مانىسى نىڭ باردىغى يازىلار^{۷۲}. بو بولسا اپوسىنىڭ غاھرىماننىڭ خاىسىيتىنە دولى لايىق گلىان سۇز. بىزىنىڭ پىكىرىمىزچە، اپوس گىجىدە نشىر ادىلىپ چىقارلسا، اول كۇروغلى آدى بىلن بىرىلسە حاقىقاتا حاص غولاي بولاردى.

آيدالى، كۇرصول گۇروغلى نىڭ — كۇروغلى نىڭ پىروتونىيى بولسا، اودا اونونىڭ آدى نىڭ خاىرىكى گۇرۇشى ناخىلى يول بىلن ىملە گلىپىدىر؟ بىزە "كۇر" سۇزۇنىنىڭ ايرىكى مانىسى عىان، اىسىم "صول" دىيمىك نامە؟ عاراپ الپ بىيى نىڭ "ص" خارپى نىڭ كۇپلىنچ "چ" سىسىنى آنگلاداندۇغىنا گۇرأ ماركوارت اونى تۇركىلرىنىڭ "چۇل" سۇزۇنىنىڭ اۆيتىدىپ يازىلان گۇرۇشى خاساپلاپىدىر. آكادمىك بارتولد اونى غادىمى تۇركىلرىنىڭ خارپى تىتوللىنى آنگلادان "چور" سۇزى خۇكمۇندە اوقاسانگ دوغرى بولجاقدۇغىنى يازىار^{۷۳}. ناظار غولالايف بىللى كۇشتىچى الصول بارادا گۇرۇنىڭ ادىپ، اونونىڭ آدىنى چۇل سۇزى بىلن باغلانۇشۇدۇرۇپ، مونگا "صول—صل" سۇزلىرىنى مۇئال خۇكمۇندە گىتىريار^{۷۴}. يۇنە بىزىنىڭ پىكىرىمىزچە بارتولدنىڭ چىقارىان نىتىجە سى حاقىقاتا ياقىنىڭ. سىبابى عاراپ چىشمە لرىندە تۇركىلرىنىڭ "ل" سىسىنە درك "ر" سىسى نىڭ اولانلىيان ىرلىرى كۇپ دوشىار. مۇئال اۆچىن، مشهور كۇل تگىن، عاراپ چىشمە لرىندە كۇرتگىن دىيىلىپ آدلاندۇرۇلغان اكن^{۷۵}. شولارا

^{۷۲} М. Кошгорий. Дееону Луготим турк, т. Г, Ташкент, 1961, 314 сах. . Академик В, В. Бартольд, Сочшения, т.

^{۷۳} Академик В, В. Бартольд, Сочшения, т. II часть I, стр. 556

^{۷۴} Академик В. В. Бартольд. Сочинения, т. II, часть I, стр. 557

^{۷۵} Түркмен эдебиятының актуал проблемалары. Ашгабат, 1979, 88 сах, 8 Л. Н. Гумлев. Древние тюр.ки, М., 1967, стр. 469.

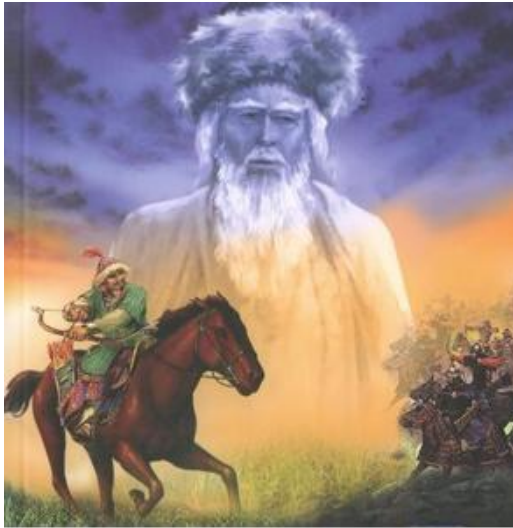
اساسلانسانگ دهیستانننگ حوڭمداری نئنگ آدی عاراپلار بللی بولمان، چشمه لرده دینگه اونونگ تیتولی گتیریلیپدیر. بلکی صولونگ اؤزی رایاتلاری نئنگ آراسئندا کوروغلی آدی نئنگ یورگؤنلی بولان بولماغندا اُحتیمال. غالبیرسه-ده، ابوسئنگ اؤزؤنده و اونونگ ورسیالارئندا هم غاهرئمانننگ حاقئقی آدی رؤوشن بولوپ، گوروغلی آدی اونونگ سؤوشجنگ حرکتلری نینگ نتیجسینده دؤریار. بلکی صولونگ آدی رؤوشن بولوپ، عاراپ چشمه لرینده اونونگ صول آدلی حاربئ تیتولی گورکزیلن، حالق آراسئندا بولسا باتئرلغی، ادرمنلیگی اؤچین اونونگ کورصول — کوروغلی آدی بللی بولاندئر. غئرقلی یری بارتولد، چشمه لرده کورصولننگ آدی نئنگ کولی چور ادیلیپ گتیریلیاندیگینی هم بللأدیر^{۷۶}. شونگا اساسلاندان، بارتولدننگ "صول" سؤزی "چور" سؤزؤننگ اؤینگیدیلن گورنؤشی بولوپ، اول آت دال- ده حاربئ تیتولدئر دیین چاقلاماسی دوعری بولوپ چئقیار. "قولی-قولوغ" سؤزی بولسا غادئمی تۆرکیلرده مشهور، داباراسی داغ آشان مانئلارئنی بریان اکن. کوروغلی سؤزؤننگ "کۆر" هم "قولی" سؤزلری نینگ بیرلشمگی نتیجه سینده (کۆر-قولی-کوروغلی - گوروغلی) دۇران بولماغی-دا مۆمکین. سبأبی بو ایکی سؤزؤنگ غوشولماغی بیلن مشهور باتئر، داباراسی داغ آشان ار مانئلی سؤزلر دؤریار. ینه بیر چاقلاما. غادئمی تۆرکیلرده "اوغول" سؤزی هم حاربئ تیتولی آنگلادئدئر. "کۆر"، هم "اوغول" سؤزلری نینگ بیرلشمگی بیلن کوروغول آدی نئنگ، سونگاباقا کوروغلی، گوروغلی یالی گورنؤشلره گچپ گیدیبیرمگی هم بولوپ بیلجک زات. اگر شو حیلی فاکتارلار بیل باغلاپ بولسا، ابوسئنگ باش غاهرئمانی باراداقی ایلکینجی رووایاتلار صولونگ — کورصولونگ، بلکی-ده — کورقولی نئنگ — کوروغلننگ — کوروغلی نئنگ — گوروغلی نئنگ ۸- نجی عاصئردا عاراپ باسئبالئجئلارئنا غارشئ آلتپ باران گورشلری بیلن باغلی یۆزه چئقاندئر دییه سینگ گلیپ دور.

تاریخ طبری. ۵- نجی جلد. تهران. ۱۳۷۵

^{۷۶} Л. Н. Гумлев. Древние тюр.ки, М., 1967, стр. 469. Академик В. В. Бартольд, Сячинеиия, том V, М., 1968, стр. 714. Древнетюркский словарь, стр. 326 Шол ерде, стр. 364.

گۇروغلى نىنگ دۇرەيشى

غادىمى گۇررونكىچىل شىئە گۇرونىك بىرلەر: چارداغلى چاندئىيل دىين بىر يورت باردى. اول يوردونىك سولطانننا جىغالى بگ دىيردىلر. جىغالى بگىنگ اۆچ سانى اوغلى باردى، اينىك اولى اوغلوننىك آدنا گنجىم بگ دىيردى، اورتانجى اوغلوننىك آدنا، غارى آتاسى مۇمن يىنگ آدنى داقنىدى، اينىك كىچى اوغلوننىك آدنا بولسا آدى بگ دىيردىلر. جىغالى بگ اولى اوغلى گنجىم بگى اۆلىندىردى-ايللىندىردى. مۇمن دىين اوغلوننىك بولسا عاقىلى گلىپ-گىتملىرآك، گۇزم شوللوراق بولدى. آدى بگ دىين اوغلى بولسا، بو گۇنلۇگىنى تاپسا، ارتىرلىگىنى غايغى اتمان، چاپااولچىللىقدا-باسااولچىللىقدا، آلامانچىللىق بىلن مس بولوپ گزىرسىن. حابارى كىمدن آل. گنجىم بگدن آل:

گنجىم بگ دىين اوغلى اۆلىندىرىلدىن سونىك مال-مۆلك يىغناپ حارصى دۇنيا بولوپ، آتاسىندان اۆيۇنى آيرىپ، اۆز اوغرونا ياشاپ گزىرسىن.

مۇمن بگ دىين اورتانجى اوغلونى اۆيرىين دىيىپ، جىغالى بگ اول يره بارىار غۇز سوراپ، بو يره بارىار غۇز سوراپ، نىرأ بارسا-دا:

— هر بىر ماركە اويناللىپ يۇرلن اويناتقى، گۇزى شوللى اوغلونىك غۇز برمىأس — دىيىپ، جىغالى بگى قووپ غويىرلارلر. بو اوغلى اۆلىنىپ بىلمان، انتىك شول بولشونا غالىبىرسىن.

حابارى كىمدن آل؟ آدى بگدن آل: چاندئىيل يوردوننىك آچلىقدان، يالانكاچلىقدان حورلانانلارنى، كىشى زولوم-سۆتمىنە چىداپ بىلمىدىك يىگىتلىرى آدى بگە گلىپ:

— سن بىر گرچك غوج يىگىت. سن بىزە ايە ليك اتىسىڭ، بىزىم سانگا نۇكر بولوپ خىزمات اتىك، غۇمۇمىزى سەنىڭ خىزماتىڭدا گىچىرك — دىيىشىپ، دوملى — دوشدان گىشىپ، آدى بىگىڭ تۈۋرگىنە يىغىنانىشىپ باشلايدىلار. آدى بىگ ھىم:

— گىلېرىڭ، آصىل مەنىڭ ھىم گۈزلەپ تاپىپ بىلمىيەن سىزىڭ يالى يىگىتلەر — دىيىپ، گىلىنى ئۆز يانىغا چىكىپ، ناھار-چۇرگى غىسغانمان بىرەر، اولارنىڭ آت-ياراغ اسبابىنى دۈزدى. بو يىغىنانان يىگىتلەرنىڭ اىچىدىن سايئردىڭ^{۷۷}، ادرىم قىرق يىگىدى بولسا آتلى نۇكر ادىنىپ، ھىمىشە ليك ئۆز يانىغا ساقلايدى، غالانىلار بولسا ياو گۈنى، آلامان گۈنى يىغىنانىلار. آدى بىگ شىلە ليك بىلن ئۆزۈنىڭ قىرق يىگىدى بىلن آلامانچىلىققا كىرىدى. گۈنلەردە بىر گۈن جىغالى بىگ:

— اوغۇم، ايندى مەن غاراپدۇرۇن، سەن بولساڭ ايندى ايل-اولوسا ئۆزۈڭنى آلدۇردىڭ، تۈۋرگىڭگە يىگىتلەرنى يىغىدىڭ، قىرق يىگىت ادىنىڭ، مەن يوردى سانگا تاشىرىان، ايندى يوردا ئۆزۈڭ سولطان بول — دىيدى.

آناسى نىڭ بو سۆزۈنى آلىپ، آدى بىگ يوردا سولطان بولدى. اونسوڭ اونونگ آدنى آدى بىگ سولطان غويدولار.

گۈنلەردە بىر گۈن آدى بىگ سولطان قىرق آلتىسىنى آلىپ، اوزاق يولا اوغرايدى. غاتى كان گۈنلەر يۇرۇپ، بىر چۈللۈگە يىتلىرىدە، گۈزۈنە بىر كىچە گۈرۈندى. بو كىچە باقا نايزانى باپىرۇپ، آت غويدولار.

بو اۋستى كىچىلى اق ماينىڭ باشىنى بىر شىرلانگ بوز آتلى ايدىپ بارىاردى. اول آتلى، بولارنى گۈرۈپ، كىچانى تاشلاپ، آتلىنى غامچىلاپ، گۈزلىرىدىن غايىپ بولۇپ، اۋتاگىتدى. شونچا قودولار، يىتدىرمىدى، يىتدىرمەنسۇڭ، دولانۇپ كىچانى آلدۇلار. كىچانىڭ اىچىنى بارلاپ گۈرسەلەر، اىچىدە اوۋادان غىز اوتۇر، اوۋادانلىغىنى آيدىپ-دىيىپ سونگون چىقار يالى دال.

بو غىزدان حابار آلدۇلار:

— سەن حابىسى يوردونگ آدماسى؟

— مەن، شىروان اىلى نىڭ پانتىشاسى نىڭ غىزى بولارنى. مەن رىحان عاراپ ئۆزۈنە آلباق بولۇپ، مۆڭك باش يۆز طىللا بىرپ، آلىپ گىلاردى. يانگى غاچىپ، غوتولۇپ گىدىن شىرلانگ بوز آتلى شۇدى.

— كۆپ ياغىشى، "مال كىمىنىڭكى، كىمە بو يورسا شونونگى" — دىيىپ، غىزى كىتىپ:

— سەنىڭ آدنىڭ نامە دىيارلەر؟ — دىيىپ سورادۇلار.

^{۷۷} سايئردىڭ: گۈزە گۈزۈكلى، ايرى، سايلاما.

—مىنىڭ آدۇما گۈلنىڭ دىيارى.

—كۆپ ياغشى — دىيىپ، آدى بگ، ھەر زاتدا بولسا آغاسى— دا، يانگى غىز بىرلىمان يۇرن مۇن آغاسىنا گۈلنىمى توى— توماشا دىپ گلن اتدى. زانگىنار حىزىل اتدى، آدى بگىنك اۋزى بولسا، گرچك غوچ يىگىت، نىرأ بارسا ھم اونگا غىز بىرلىار. آغاسىنى اۋيلاندىرنىن سونگ، آدى بگ سولطانىنگ اۋزم اۋيلندى.

حابارى كىمدن آل: آدى بگ سولطانىنگ آيالى گۈورلى بولدى. حىزى آيالى نىنگ چاغا يۈزى دۈشمۇنكا، آدى بگ سولطانىنگ قازاسى دولوپ، دۈنيان اۋتدى، اونونگ ائزى بىلن آيالى ھم دۈنيان اۋتدى، آيى—گۈنى يىتك چاغا ھم انە سى نىنگ غارنى بىلن گىتدى. ايندى حابارى جىغالى بگىن آل. ايكي اۋلۇمىنگ ائزىندا غالىپ، پاحىرئىنگ بىلىندن قىوات غاچدى، گۈزۈنىنگ نورى اۋچدى:

—"ب—ا، بو نىچىك بولدى"— دىيدى پاحىر. —"گنجىم اوغۇلۇمنىڭ مانگا پىداسى دگمان، اول گىتدى. مۇمىن بگ اوغۇلۇمنىڭ بولسا حاقتلى گىپ—گىتملى بولدى، شو آدى بگ سولطان، اوغۇللارنىڭ اينگ ياغشىنىڭ، گرچك غوچ يىگىتدى، شوندىن بىر زۇرىيات غالارمۇقا دىيىپ اومىت ادىاردىم، اولام بولمادى"— دىيىپ، كۆپ غامغىن بولدى.

حابارى كىمدن آل: گنجىم بگىن آل. گنجىمىنگ غوينى، دۈيە سى كۈيدى، گۈنلردە بىر گۈن غويون چوپانلارنى نىنگ بىرى گىپ:

گنجىم آغا — دىيدى — مىنىڭ باقىان سۆرىمىنگ ايچىندە بىر سۆيلى گچى بار، اول گچى بىراز غاربانىپ، آز—كم اوتدان دوياندىن سونگ سۆرۈدن آيرىلىپ، مازارلۇغا باقان غاچىپ گىديار، من اونگا ھىچ بويايلىمان، آخىرى ائزىنا غارابا—غارا دۈشۈپ، مازارچىلۇغا باردىم. اول گچى بارىپ، بىر مازارنىڭ باش اوجوندا چكردى^{۷۸}، گۈردىن بىر زات چىقىپ، گچىنى امدى، ياغشى امىپ بولاندىن سونگ، اول زات يىنە گۈرە گىردى، گچىم بارىك سۆرأ باقا غايتدى. من اول زادىنىڭ ائىسىدىغىنى—جىنىسىدىغىنى بىلىلمىدىم، دورشونا توى بولوپ دوران بىر غورقونچ زات. اوندان گنجىم آيتدى:

—سنى سۆرىنى باشقا طاراپا سۆرأيسىڭ بولمادىمى؟

—گنجىم آغا، ھەر طاراپلار سۆرۈپ گۈردۈم، ھىچ علاچ بولمايىار، گچى شول مازارنىڭ باشىنا ھەر گۈن بارماسا دوروپ بىلىماي — دىيىپ، چوپان آيداندىن سونگ، ارتسى سۆرىنى سۆرۈپ اۋرأ چىقاراندان، گنجىمىنگ اۋزى ھم چوپاننىڭ ائزى بىلە گىتدى. غويونلار ميدانا چىقىپ يازىلىپ، بىر ميدان آغىپ—دۈندىن سونگرا شول گچى سۆرۈدن سايلىندى—دا غونومچىلۇغا باقا گىديبرىدى. چوپان:

^{۷۸} چكرەمك: ماله مەك.

— گنجیم آغا، حانچا گیتى — دىيىپ گۆركزدى. گنجىم بىلەن چوپان غارابا-غارا گىچى نىنگ ايزىنا دۆشۈرىدىلەر. چوپاننىڭ آيدىشى يالى، گىچى بىر مازارنىڭ باشىغا بارىپ، چىكىرى. گۆردىن بىر زات حاساناقلاپ چىقىدى ۋەلىن اندام-جاننى دورشونا تۆي بولوپ دورىار. اول زات مۆنگىدكلاپ-امىدكلاپ بارىپ، گىچى نىنگ آشاغىغا گىردى، گىچى ھەم گىلىپ، امىدىرماگە دورىدى. گىچىم بىگ چوپان بىلەن مازاردان-مازارا بوقوپ-بوقداقلاشۇپ، ياقىنراق بارىپ، سىن ادىپ گۆرسەلەر، بو زات ادام چاغاسىغا مىنگىزار. گىچىم بىگ:

— مىنىڭ انىم ادى بىگ سولطاننىڭ آيالى ۋەلىندە چاغاسى گۆرسى بىلەن گىدىپىدى، بو شونونىڭ غابرىئىر — دىيىدى.

گىچى امىدىرىپ، سۆرۈ باقا گىتىدى. اول زات ھەم گۆرە گىرىپ گىتىدى. بولار بارىپ مازارا اسوان بولسالار، مازار ادى بىگىنڭ آيالى نىنگ مازارى اكن، بو زات ھەم شونونىڭ گۆرسى بىلەن گىدىن چاغا اكن. گۆرۈنڭ بىر طاراپىندىن كىچىرەك دىكىك آچىلىپ، شول دىكىدىن گىرىپ چىقىپان اكن. گىچىم بىگ بو چاغاننىڭ ادى بىگىنڭ اوغلونىڭنى ياغىشى بىلىدىن سونىڭ، آتىنا مۇندى-دە، آتاسى جىغالى بىگە بوشلاماق ۋچىن اوغرايدى. آتىنى گۆك چۆر دىلىدىپ بارىپ، آتدان تووسوپ دۆشۈپ، غاپىندان گىردى-دە، آتاسىغا غاراپ، باش كىلمە سۆز ايدار گرەك:

اشىت، آتام، جىغالى بىگ،	سانغا دۇوران گلى بولغى:
ايام سانغا اوغول بىردى،	سەنىڭ گۆنۈنڭ دوغى بولغى.
آتام، آيدىنڭ بولدى گۆزۈنڭ،	حاطاسى يوقدور بو سۆزۈنڭ،
آچىلدى تالە يىلدىزنىڭ،	سانغا دۇولت گلى بولغى.
سەنىڭ ايشىنىڭ گۆشاد بولدى،	أر- پىرلردىن مدد بولدى،
مانغا گۆردىن بىر سەس گلى،	سەنىڭ اوغلونىڭ بولدى بولغى.
گىچىم بىگ دىير، يا مەحرىبان،	كۆنگۈمىزدە يوقدور آرمان،
چاندىبىلە دۇنۇپ دۇوران،	بىزە دۇولت گلى بولغى.

بو حابارى اشىدىن سونىڭ، جىغالى بىگ شادلىغىندىن، بۇكۆپ، يىرىدىن تورۇپ، گىچىم اوغلونىڭ بوينوندىن غوجاقلاپ اوغشاپ، ايكىسى تىركشىپ، داشارى چىقىدۇلار- دا آتلىنىپ مازارچىلىغا باقا گىتىلەر. بو حابارى اشىدىن اولودان-كىچا، چاندىبىل حالقى ھەم بولارنىڭ ائزىندىن مازارچىلىغا باقا گىتىدى. جىغالى بىگ گىچىم بىلەن سۆرۈپ، غونومچىلىغا يىتىشىلەر، ايلات ھەم اولارنىڭ ائزلىرى بىلە بارىپ يىتىشىلەر.

بو چاغاجىق آدم-غارا يوق واغنى گۆردن چىققىپ، مازارنىڭ داشىنىدا اوينار اكن، آدم-غارا گۆرند بولسا، غاچىپ گۆر گيرر اكن.

جىغالى بگ اوغلى گنجىم بگ بىلن مازارلىغا يىتىپ باراندا، گنجىم بگ گۆرۈنگ باش اوجوندا اويناپ، امدىلاپ يۇرن چاغانى گۆركزدى. جىغالى بگ گۆردى. اول چاغا-دا بولارنى گۆرۈپ، غاچىپ گۆره گيرىپ گيتتى. ياشولولار جىغالى بگىنگ ياننىغا گلىپ:

— بو چاغاننىڭ اوغولدىغىنى غىزدىغىنى بىلىمك اۆچىن مازارنىڭ ياننىدا آشنىق، يىنە بىر غاپىدا غورجاق غويوپ گۆرىلىنگ دىيىپ ماصلاحات ائدىلر-دە، شول چاغاننىڭ چىقايان يىرى نىنگ بىر غاپىدا آشنىق، بىر غاپىدا-دا غورجاق غويولار^{۷۹}، اۆزلىرى ھم بىر طاراپدا بوقولدىلار. بىرناچە واغت گچىدن سونگ، ھىچ آدم يوقدور اويديپ چاغا امدىلاپ، گۆردن چىقتى. بىر طاراپدا غىزىل-چىزىل بولوپ دوران غورجاقلار گۆزى دۆشۈپ، چاغا بىر بادا حاتارا اوتوران غورجاقلار باقا يۆزلىدى. غورجاقلارنىڭ ياننىغا باردى-دا چاغا اوشرىلىپ باقتى-دا ال اورمادى. او يانا آيلاندى، اۆيشۈپ ياتان آشنىقلار گۆزى دۆشۈپ، چاغا حاساناقلاپ باردى-دا، آشنىقلارنى جاغىردادىپ، اويناماغا باشلادى. بىر ميدان اويناندىن سونگ يىنە گۆره گيرىپ گيتتى.

جىغالى بگ بو چاغاننىڭ اوغولدىغىنى بىلىپ:

— بو چاغانى ئادىپ توتوپ، آلنىپ بولارقا؟— دىيىپ، حالقا ماصلاحات سالىدى. آدمالارنىڭ بىرى:

دوزاق غوروپ توتماق گرک دىيدى. يىنە بىرى باشغا بىر زات دىيدى. غاراض، ھر كىم بىر زات دىيدى. بىر غاررئجا ياشولى باردى، اول ايرجى اوسسادى، اونونگ ايشى- پىشە سى اير ياساماقدى. اول آيتتى:

— بىر ايرىنگ اۆستۈنە يلىم چالنىپ، شول چاغاننىڭ چىققىپ اوينايان يىرىندە غويماق گرک، چاغا چىققىپ، ايرىنگ اۆستۈنە مۆنۈپ اويناندا يىلمىشىپ غالار، سونگ بارنىپ توتماق بولار.

دوران حالق: "اوسسا دوغرى آيتتى-دا، دوغرى آيتتى" بولوشدىلار. جىغالى بگ بو ماصلاحاتنى ياغىنى گۆرۈپ، بىر كۈنە ايرىنگ اۆستۈنە بوغتا يلىم چالدىلار، التىپ شول قىرىنگ ياننىدا غويولار-دا، اۆزلىرى يىنە اۋنگىلىرى يالى گىزلىدىلر.

چاغا يەنە اۋنگۆسى يالى، قىرىنگ داشىنى چىقتى، چىققان بادىنا دوران ايرە گۆزى دۆشۈپ، شونگا باقا اوغرادى ھم بارنىپ ايرىنگ غاشىنى ياپىشىدى، ايرىنگ غاشىنىداق يىلدىراووق چۆي-بىزگىرىنى دىرناقلارنى بىلن دىرمالادى. بىر سالىمدان سونگ ايرىنگ

^{۷۹} آشنىق بىلن قورجاق، آق پامىق ارتىكىسىنى يادىنگا سالىار. (آگ)

غاشئندان ياپئشئپ، اۆستۆنه بېر آياغئنى آتدى، دۇزادى، بو يان طاراپئنا آغئپ توغلاندى، يېنه غايدئپ مۆنمكىچى بولدى، بو ساپار برك آتلائيپ اۆستۆنده اوتوردى—دا لونگقوللاپ، اويناماغا باشلادى. بو چاغا ايرىنگ اۆستۆنده اپ—اسلى واغت اوتورانان سونگ يىلمىر يوشادى. بو چاغانئنگ اندامى دورشونا تۆي بولوپ دورياردى، شونونگ اۆچين هم بو چاغا ايره مأكام ياپئشئدى، دوردوغئچا—دا بركيشدى. بېرنأچه واغت گچندن سونگ، چاغا دۆشمكىچى بولدى، اما بولمادى. جئغالى بگ بيلن غاراشئپ دورانلار چاغانئنگ ايره برك يلمشئنى آنگلاپ، تارسا يرلريندن توروپ بارئپ، چاغا بيلن ايرى غوجاقلادئللار. بو چاغا آيئلغانچ بېر جئنسئز غئغئردى، آداملارئنگ دپسينينگ تۆيى اۆيشۆپ گيتدى. بو چاغا گۇيا تورا دۆشن جرن بالاسى يالى، دپىرجيكلنياردى. يواشلئق بيلن بو چاغانى ايردن آيرئپ، جئغالى بگ غوجاغئنا آلئپ اۆيۆنه گلدى. بو چاغا آگين—اشيك گيدىردى. چاندئييلينگ اھلى حالقئنا جار چكديريپ يئغناپ، جئغالى بگ جانلى كسديريپ، غاينامتا آسدئرئپ، حالقا ناھار—چاناق چكديردى. ناھاردان سونگ، اول حالقا يۆزلنيپ:

—اي، حالايئقلار، من ائزئمدا آد—آبراينم گؤتريپ، اورنومى توتجاق اوغول آدى بگدن غالار ديبپ اومت اديارديم. آدى بگينگ ائزى بى نئشان گيتدى ديبپ، من ناومت بولوپ يۇردۇم، بو گۆن تانگرم مانگا بو چاغانى—آدى بگ اوغلودان نئشان بردى. بو چاغا تۆركمن اولوس—ايلي نينگ گرچك غوچ ييگيدى بولسون، بو چاغا سيز آد برينگ—ديبيدى.^{۸۰}

اوتوران حالقئنگ ياشولولارئندان بېرى: "پئلان بولسون" ديدى، يېنه بېرى بيلدن چئقئپ: "پئلان بولسون" ديدى. اوتورانلارئنگ هر حايىسى بېر آد تاپدى، آخري بېر ياشولى آيتدى:

—بو چاغا غارانگقى گۆردن ياغتى دۇنيا چئقدى، بو چاغانئنگ آدى رۇوشن بولايست.

اوتورانلار: "شول بولدى—دا، شول بولدى" ديشيپ، رۇوشن آد غويوپ، اۇيلى—اۆيۆنه دارغاماچى بولدولار. شول واغت ماركائينگ غئراق—بوجاغئندا يكه اۆزۆنينگ اۆنگۆنده بېر چاناق غويلان بېر پوقارا غاررئجا آدام اوتئردى. اول آيتدى:

—تازە دن بېر آد توسلاپ تاپجاق بولشوپ، هر حايىسئنگ آغزئنگئزا گلئنى اوروپ اوتورپسئنگئز، اول چاغا دۇنيا گلندە، اۆز آدى بيلن گلدى، اونونگ آدى بللى، گۇروغلى بولار.

بو پوقارانگ سۆزۆنه هيچ كيم هم غولاق آسمادى، غايتام اونونگ كپيني يانگسئلاشئپ گۆلشۆپ، هر كيم اۇيلى—اۆيۆنه گيتدى: جئغالى بگ آيتدى:

—آرمان، اول پوقارانگ سۆزى ير آلمادى، "غارئبئنگ سۆزى ير آلمان، يردە—دە غالماز" ديبديرلر، رۇوشن ديبپ آد غويساغام، ايرو—گيچ بو اوغلانئنگ آدى گۇروغلى بولسا گرک

^{۸۰} قورقورت آتادا هم ايلي چاغئرئپ، چاغا آد بربارلر. (ا.گ.)

—دېدى. جىئالى بىگ آغىتىغى رۇۋىنى ئۆزى بىلەن تەربىيە ئادىپ باشلايدۇ. رۇۋىنى ئۆزى گۆۋىنىڭ ئىچىدە ئادىملار بىلەن ئۆرنىشىپ، گې سۆز ئۆرنىمگە باشلايدۇ. جىئالى بىگ آغىتىغى نىڭ بويى—سۇراتىغا غۇلۇڭ، شاد بولۇپ، جوشۇپ، باش كەلمە سۆز ئايدار:

شۆكۈر دىن يارادان قانداق خۇدا،	ئۆزى ئول دىرىمە دىرمان ئىلدى.
نېچە واغتلار غالىم جىرى جاپا،	مىنىڭ غاملى كۆڭلۈم شادىيان ئىلدى.
ھەر سۇرلار تورۇپ، چىرىم فغان:	"ماقصادىمنى قانداق ئىلگىل دىيىپان،
مۇسىل، بىرە بىلە روم، فرىگىستان	ئۆزۈمنى چىكىپ، ئارمان ئىلدى.
نېچە گۈللەر كۆيدۈم ئاننىڭ داغىغا،	خىزمەتلىك دورۇپ سولۇ—ساقىغا،
باغىت دۈۋىلى نىڭ گىر چاغىغا	باشلىغان ئايلاڭ، جۈۋان ئىلدى.
ئىپ دى تارتىلمىش قانداق—قاماتى،	ياش باشلىغان داغلار ئىقار قايىباتى،
ئىندى گىلى چاندىيلىك نوباتى،	گۈللەر جاننى غۇربان ئىلدى.
جىئالى بىگ، شۆكۈر ات، گىلى دۈۋانلار،	باشلىغان گىتى غايى—ئارمانلار،
سۇيۇنىڭلار، ھەم غارداش، يارانلار،	قار بىزە چوق لىف و احسان ئىلدى.

جىئالى بىگ سۆزۈنى تەمەم ئادىپ، شادى—شادىيانلىق بىلەن غالىرىسىن. ئىندى قارار كىمەن ئال: جىئالى بىگىڭ آغىتىغى رۇۋىنى ئۆزى.

رۇۋىنى بىرىنە، ئىككىنە، ئۈچۈنە، دۈردۈنە، باش ياشىغا قانداق بىسىدۇ. دىگ—دوشلار بىلەن ئاشۇق، چىلىك، تۈپ ھەم باشقا ئويۇنلار ئوينار قالى بولىدۇ. ئول دىگ—دوشلار بىلەن مىداندا ئاشۇق، چىلىك ھەم باشقا ئويۇنلار ئوينار. ئوتتۇرا—خا نە ياغىلى، "راضى" دىيىپ غۇيىار—دا، ئوتلاننىڭ باشلىغان ئىتلىك دىرىنى كىدىرىپ. ئامما ئوتلايدىمى، "دۈۋ بارىم" دىيىپ، ئوتان بىلەن ئۈچ گۈللۈك بۇغۇشۇپ كىزىپ^{۸۱}. مۇنىڭ دىگ—دوشلار رۇۋىنى ئۆزى تۇتقان، ھەمىشە ئۆزى گۈرۈغلى دىيىپ تۇتقاندۇر. ئول: "مىنىڭ ئۆزىم رۇۋىنى دىيىسە—دە: "خە، شىلە—دە بىر ئاد بولارمى؟ رۇۋىنى ئۆزى ئادى "خە" دىيىپ كۆلىرىدۇر. ئونىڭ دىگ—دوشلار ھەمىشە: "گۈرۈغلى" دىيىپ، يۈرۈش سونىڭ، ئىل ئاراسىدا ھەم ئونىڭ ئۆزى "گۈرۈغلى" دىيىپ تۇتقاندۇر. جىئالى بىگ آغىتىغى نىڭ رۇۋىنى ئۆزى يۈرگۈزۈش ئىككىچى بولۇپ، كۆپ جان چىكى، ئامما بولمايدۇ. قانداق ئۆز ئىسلىنى ئۆزى غۇيدۇ ھەم شول ئۆز يۈرگۈزۈش بولىدۇ.

^{۸۱} قورقۇت ئاتا پۇرسىتىدا "بۇغاچ بىگ" يادىڭغا سالىپ (ا.گ.)

رۇۋىش كىچىكلىگىنىدىن باشلاپ: "گۇرۇغلى، گۇرۇغلى" بولۇپ، ئالتى، ىدى ياشىنا باراندان سونگ، اوت يالى اوغلان بولدى. اۆزۈنىڭ اھلى دىگ-دوشلارنى باش بولۇپ، گۇرۇغلى بازارا باراردى-دا حايىسى زات گۇۋۇنە ياراسا — حالوامى، اۆزۈمى، غانت-ناباتىمى؟ حايىسى-دا بولسا، اوراردى چانگىگالى، گۇتردى-دە حول ميدانا چىقىپ، دىگ-دوشلارنى بىلن ايىردى. اگر زات ساتتىجى باقاللار ائزىندان بارىپ ياقلاشايىسلار هم گۇرۇغلى دىگ-دوشلارنى بىلن دونلارنى باشلارنى چۇۋرە بۇرنىپ، باقاللارنىڭ دۇكانلارنىڭ يىڭسىنىدە باغلاپ غويان يابىلارنى اۆركۈزدىلەر. باقاللارنىڭ اۆركۈپ بوشانان يابىلارنى بازارنىڭ اىچىنىدە ايكى-باقا دايىر داشىپ، حىڭكىرىشىپ اولى توزان، غىقۇو تورۇپ، باقاللارنىڭ دۇكاننى باشىنا يوماردىلار. آى غاراض، گۇرۇغلى بازار باقاللارنى اوت ياقىدۇرماي.

گۇنلردە بىر گۇن باقاللار اۆزلىرى نىڭ ياشولولارنى نىڭ بىرى نىڭ اۋيۇندە يىغىنانىپ، اۋىشمىلىك غوراپ ماصلاحات ائدىلەر:

— آحوو، آدمالار، آدى بگ سولطاننىڭ دىدىندىن حلى لرىمىز چاغالارنى غانتراق آغلادىبىلمىزدى، حىزمتكار چورولارنىمىز^{۸۲} سوقىنى، يارغىجاغىنى^{۸۳}، غانتراق دارتا بىلمىياردى. "سالغىت-پاچ" دىيىپ، بىر آلاردى، "ترزىڭ يىڭىل تارتدى: "جرىمە" دىيىپ، ايكى آلاردى، "سۈيتحورلوق ائدىڭىز" دىيىپ، اۋچ آلاردى. بىز آدى بگ دىيلن بلادان دىندىق دىيىپ يۇردۇك، اما بو دۇرمان گچن اوندان باش بتر بلا گۇردە دىرلىيىدەر، بو اوغلان ياش واغىتىدا شونونگ، يالى، اگر اولالايسا، بىزىڭ قىرقىمىزى بىر تاناپا چاتار، ايرگۈزىندىن موندان دىنماغىمىز گرک — دىيىشىدەر. اوتورانلارنىڭ هر حايىسى بىر زات دىيىپ، آخىرنى-دا: "مونى ياش واغىتىدا اۋلدۇرىپ، يىتيرىم اتملى" دىيىپ، سۈزى بىر يره چوغلاپ، دىل دۋۋۇشىدەر. بو ماصلاحاتنىڭ اىچىنىدە جىغالى بگە بىر دوست آدم باردى، اول سىنى چىقارمان، ماصلاحاتى دىنگلاپ اوتىردى. اول دوستى، گۇرۇڭدىن سونگ چىقىپ جىغالى بگىڭ ياننىڭلىپ:

— حاو، جىغالى بگ، پىلان ماحىلدە سۇوداكارلىرىڭ ماصلاحاتى بولدى، شول يردە شىلە، شىلە گۇرۇڭ بولدى. سىن شو آغىتىڭنىڭ يىشىانچا باشغا بىر يوردا چىقايىسانگ غوى بولار — دىيىپ، جىغالى بگە ماصلاحات بردى.

^{۸۲} چۇرى: غىتراق

^{۸۳} يارماق سۆزۈندىن، ال دگىرىمىن.

جىغالى بگ باشغا بىر يوردا چىقماق اۆچىن شايىنى توتۇرسىن. بو سۆز بو يردە غالىسۇن، ايندى حابارى **حۆنگكاردىن**^{۸۴} اشيدىنگ.

يدى ائقلىمىدان پاچ آلپ اوتوران، بىر اولى پاتىشا باردى، بو پاتىشاغا **حۆنگكار** سولطان دىيىدىلر. اول روم^{۸۵} يوردونىنگ پاتىشاسىدى. **حۆنگكار** سولطان يىدى يوردونىگ پاتىشاسىندان پاچ آلپ، اول پاتىشالارنى اۆز غولونىنگ آستىندا ساقلاپ **حۆكۆمدارلىق** ادرى، اما تۆركىم ايل-اولوسىنا **حۆكىمى** يۇرمىدى. **حۆنگكار**، تۆركىم ايل-اولوسى نىنگ اۆستۆندىن اۆز **حۆكۆمىنى** يۇرتىمك اۆچىن كۆپ يىللار جان چكىدى، كۆپ غوشونلار ايىردى، تۆركىم حالقى اونونىگ هر ساپارقى ايىرن غوشونىنى سىندىرئىپ، درى-داغنى اديپ غويىريار. آخىرى **حۆنگكار** سولطاننىگ پالتاسى داشا دگىپ، نا-عالاچ بولوپ، غوشون ايىرمىگىنى غويوپ، كۆپ آرمان چكىپ غالىدى.

ايندى حابارى جىغالى بگدىن آل:

جىغالى بگ اۆزۆنىنگ حايىسى يوردا غاچىپ گۆچىگىنى كۆپ پىكىر ادندىن سونىگ: "**حۆنگكار** سولطاننىگ غول آستىندا بولان پاتىشالارنىگ يوردونا بارسام، اولار مى يامان غىناپ اۆلدىرلر، ايندى كۆپ واغت آرادان گجىدى، **حۆنگكار** سولطان هم كۆنە دوشمانچىلىق اودونى يادىندان چىقارارچا بولدى، نامە-دە بولسا مى قىسماتداقنى سىناپ، داش هم بولسا، **حۆنگكار** سولطاننىگ اۆز يوردونا گۆچۆپ بارايىن" دىيىپ، يۆرگىنە دۆودى-دە گۆچ اولاغلىرىنى حاضىرلاپ، بىر گىجە گۆچۆنى يۆكلەپ، اوغلى مۇمى بگ، اونونىگ آيالى گۆلنىنام، آغىغى گۆرۇغلىنى آلپ: — نىردىسىنگ **حۆنگكار** سولطاننىگ يوردى — دىيىپ يولا دۆشدى. جىغالى بگىنگ گۆچىنى، نامە اۆچىن غاچاننى چاندىبىل حالقى-تۆركىم اۆلادى بىلمان غالىدى، اونونىگ اوغلى گنجىم بگ هم بىلمىدى، بىر شول دوستى بىلياردى. تۆركىم ايل-اولوسلارنى، جىغالى بگىنگ بىر طاراپا گۆترىلىنى بىلىنرىدىن سونى غىنانىشىپ، كۆپ آرمان چكىپ غالىدلار. اما سۇوداكارلر، باققاللر، بولسا: "بلادان دىندىق" دىيىشىپ شاد بولدىلار.

حابارى جىغالى بگدىن آل: جىغالى بگ نىچە گۆنلۆك چۆل كسىپ، نىچە داغ-درىالاردان آشىپ، آز يۇرۇپ، كۆپ يۇرۇپ، آيلىق يۇرۇپ، **حۆنگكار** سولطاننىگ يوردونا بارىپ يىتىشىدى. شاهرده بىر يىرى اۆزۆنە مكان توندى. بىرىكى گۆن دم-دئىنچ آلاندىن سونىگ، جىغالى بگ اۆزۆنىنگ غوربى يىتن سووغادىنى گۆترىپ، **حۆنگكار** سولطاننىگ ياننى سالا ما باردى، التىن سووغاتلارنى **حۆنگكار**نىگ اۆنگۆندە غويوپ، غول غوشورىپ، سالا ما برىپ دوردى.

^{۸۴} عثمانلى سولطانلارنىگ تىتولى

^{۸۵} حاضىرىكى تۈركىيە اورتا عاصىردا روم، رومستان دىيىلياردى.

—يور-اوو، جىغالى بگ، خابارئىڭى بر. نأ يۆزۆڭ بىلن مېنىڭ غاشىما گلىنىڭ؟
جىغالى بگ:

—دوز نصىبىام چكىدى، تاغسىر، خىزماتىڭا گلدىم — دىيدى.
خۇنگار آيتدى:

— خا، خىزماتىڭا گلدىم دىيسىنە. خانى، سىن مانغا پاچا بىرەڭدىن بويون توولايان خالىقنىڭ
سىردارى-سولطانى دىنىڭ-دا، ناخىلى بىلەن ئۆز آياغىنىڭ بىلن يەنە خىزمات سوراڭ مېنىڭ
اۋستۇمە گلىنىڭ؟

—تاغسىر، پاچا بىرسە-دە، بىرە-دە، اول خالىقنىڭ ئۆز ايشى، بىزىڭ تۆركىم
خالىقنىڭ ئىچىدە شاھ-دا بىر، گدا-دا بىر، اول مېنىڭ ايشىم دالدى، خالىقنىڭ ايشىدى،
تاغسىر، سانغا پاچا بىرەڭدىك خالىق مېن قىلمايىن دىيىن گۆنى قىلمايىن بىلمايىن.
—اينە، شول مانغا پاچا بىرەڭدىن يۇرن اشك اوغرىسى بىر بۆلك غاراقچى نىڭ سولطانى شو
جىغالى بگدىر — دىيىپ، خۇنگار يانگىسلاڭ گۆلدى. اونونگ داش-تۈورگىدە اوتوران
وزىر، وكىللىرى، سىپايىلارنى ھم گۆلۈشىدىلر. جىغالى بگ:

—يوق، تاغسىر، بىلە دىيىمك يالنىڭش بولار، مىن اولاردان بىزار بولانام بولسام،
دوغرىسىنى آيتماغنىڭ عايىبى يوق، غاراقچى دىيىنىڭ كۆپ بولسا باش يۆز، ئۆچ يۆز بولار،
اما اولار اوتوز مۆنگىدىم، قىزىق مۆنگىدىم كان تاغسىر — دىيدى.
خۇنگار سولطان جىغالى بگىنىڭ غاتى كۆپ ھۇنارلىرى نىڭ باردىغىنىدا بولدى، اونونگ ئۆچىن
ھم اول ئۆز ياننىدىن:

—مونونگ نامە ھۇنارى بار بولسا، ھۇنارىنە لايىق خىزمات بويىرىپ گۆرىيىن، مونونگ ھەمە
ھۇنارلىرىدىن پىدالانىيىن ھم-دە "ھەر يوردونگ آوننى ئۆز تازىسى بىلن اول" دىيىن بىر ناقتىل
باردىر، بو بارىك غايداندان سونگ، مونونگ ايل-اولوسى باشسىز غالاندىر، "باش
بولماسا، گۆرۈرە لاش" دىيىلىرىدىر، اول ايلى اۋزۇم غولاستى ادرىن، اگر-دە جىغالى بگ
وپاسىز بولۇپ چىقسا، ھەر واغت ھم مونى ايلىنە يىتىرمان، باشىنى آلمانغا واغت تاپىلار —
دىيىپ، ئۆز اچىدىن پىكىر ايتتى-دە:

—آي، جىغالى بگ، بىز سانغا خىزمات بىرسىك، سىن خايسى خىزماتى ئۆزۈڭگە لايىق
گۆريارسىنىڭ، سەنىڭ ناخىلى ھۇنارىنىڭ بار؟ — دىيىپ سورادى.
جىغالى بگ:

—تاغسىر، مېنىڭ اۋكە كارىم سىيىسچىلىك، آتچىلىق، باشغا-دا اوروش ھۇنارلىرىم كۆپ،
تاغسىر — دىيدى.

—اونونگ يالى بولسا، غوۋى كىسپىنگ بار اكن، مېنىڭ ھەمە دۆلىتىمدە بولان آتلازمىنىڭ ھەمە يىلقى سۆرۈلۈمىنىڭ ئىقتىيارىنى سەھنىگە بىردىم، سىن سىيىسچىلىك ات—دە، ئۆز ھىزمەتلىكىگە گۈرۈز، ھىزمەتلىك گۈرۈنسە، غادىرىنىڭ بىلەر — دىيىپ، حاس يازىپ، مۇھۇر باسىپ، جىغالى بىگە باردى.

بىر يردىن گىل گىمىشكە شىئەلە ھەم بىر نىيەت وزىرى — وكىلى، سىنپايىلار ئۆز ئىچىلىرىدىن غەنىسانلار ھەم، دىنىنى چىقارپ، ھىچ بىر زات ئايدىپ بىلمەن گىتىدەر.

جىغالى بىگ بىر يىلدا آتچىلىق—سىيىسچىلىك ئىشىنىدە ئۆز ھۆنارىنى گۈرۈزىپ، ھۆنگۈردىن كۆپ سىلغ، سىرپايلار گىدى ھەم ئونى ھۆنگۈر ئۆز ياننى كۆشكە ماسلاھاتچى ئايدىپ ئالدى. ئىچاق، ئاپالغا گۈترىپ، بىر يىل كۆشكە ھىزمەت ئايدىپ، ئۆز ھۆنارىنى گۈرۈزىپ، كۆپ سىلغ، سىرپايلار گىيىپ، ھۆنگۈرىنىڭ ياننىدا ئولى ئابراي غازاندى. ئۆچۈنچى يىلدا ھۆنگۈرىنىڭ "يىك غالام"، ماحىرم گىگىشدارى بولدى. ھۆنگۈر سولطان ھەر بىر ئىشىنىدە جىغالى بىگىز غەمىلداپ بىلمىدى، جىغالى بىگىنىڭ ماسلاھاتىنى مۇتەئەسسىپ بولدى.

ھۆنگۈرىنىڭ ئۆزىگە وزىر — وكىللىرى نىڭ ئىچىدىن غەمىلداپ گىيىپ باشلادى. بىر گۈن ئالى سىنپايىلار جىمىنىشىپ گىيىپ:

—آھا، تاغىر، سىن بىر ئىشك اوغروسى غارقچىلارنىڭ سولطانى جىغالى بىگى مونچا گۈترگىلەپ، ئولى ئابرائىگ ئىسى ئادىنىڭ، اونونگ بىزدىن آرتىق نامە ھۆنارى بار؟ — دىيىشىدەر.

ھۆنگۈر اولار:

—اونونگ بىلىن ھۆنارلىرى غاتى كەن، اول ھۆنارلىرى ئورنىمىزدىن سونگ، ئونى يوق اتمەك ئانگىسات، اول آتشىناس، ئولى سىيىس، بو ھۆنارلىرىنى ئورنىمەك گىر — دىيدى.

—تاغىر، اگر اول ئولى سىيىس بولغان بولسا، سانگا وپالى ھىزمەتچى بولغان بولسا، غوى، اول سانگا دۇنيادە يوق بىر آت تاپىپ بىرسىن، بولماسا—دا سىن اونونگ چارە سىنى گۈر — دىيىشىدەر. ھۆنگۈر جىغالى بىگى ياننى چاغىرىپ:

—ھاو، جىغالى بىگ، اگر سىن ھۆنارلىرى ئولى سىيىس بولغان بولسا، مانگا دۇنيادە ھىچ گۈرۈلمەيدىك بىر آت ئىتىشىدىرىپ بىرلى — دىيىپ ھۆكۈم ئادى.

جىغالى بىگ:

—بولغان، باش ئۆستۈنە، تاغىر — دىيىپ، يىل مايا^{۸۶} مۇنۇپ، غارابىستان ئايلاننى ئۆچ ئايلاپ گىزدى، اما ئايدە يوق آت تاپىلمادى.

^{۸۶} يۈكچى ھەم يۈرۈك دۇيە.

بىر گۆنى ايكىنن واغتى جىغالى بگ دريائى-شوروم بويوندا اوتۇردى. بو دريانىڭ بويوندا
خۇنگكارىنڭ يىلقىسى الكين^{۸۷} ياتىدى. بىر ماحالدا، دريادان بىر آت چىقىپ، يىلقىلارنىڭ
ايچىنىدە بىر بايتالا اۆچ گزك آشنىپ، يىنە دريا گىرىپ گىدىرىدى. "و-ا، سوو آتى بولار—
دېيىپ اشىدىلار، چىن بول-دوو" دېيىپ، يانگقى بايتالى بللۇپ، جىغالى بگ غايدىلدى.
گلى خۇنگكارىنڭ غاشىنا:

— تاغسىر، ايندى يوق آت گرگ بولسا، گلجك يىل شو شو گۆنلرە چىلى حوولوقما —
دېيىدى.

خالىكى خۇورە گلن بايتالنىڭ آي-ساحدى دولوپ، بىر گۆنى تازى نىڭ چاغاسى يالى بىر
زات تاشلادى، اسوان اتسلر، تاشلان زادى نىڭ اۋزى غىسراق^{۸۸}. چوپانلار اونى جىغالى
بگىنڭ ياننىغا گتيرىپ:

— شول بايتالدىن بولان تاي شو-دېيىلر، جىغالى بگ اونى آلپ، خۇنگكارىنڭ غاشىنا
گتيردى-دە:

— تاغسىر، سەنىڭ "دۇنيادە گۇرۇلمىدىك آت دىيىنىڭ اينە شوندىن دوغار —دېيىدى. پآح،
بو ياغدايدان سونگ سىپايىلارنىڭ كۆنە وزير- وكىللىرىڭ يامانلاماغا گزگى گلى، اولار
اۋچىن يول گلى، كىرشى دارتۇپ، يوقارى پىردا غىغىرمالى بولدولار. وزيرلىرىڭ آقساقالى
آيندى:

— حاو، تاغسىرئىم، بو گلمىشك تۆركمىن سنى اويناپ يۇريار.

— اول نىچىك اويناماق؟

— اول اينە شىلە، تاغسىر، ايلدە يوق آت گرگ بولسا دېيىپ، اۆچ آيلاپ گزنى بىر يانا،
اينگ سونگوندا-دا: "ايلدە يوق آت شوندىن دوغار" دېيىپ، بىر تازى نىڭ غانجىق گۇجۇگىنى
گتيرىپ، سەنىڭ اۋىڭونىڭ تاشلادى، اينە بو سنى اويناپ يۇر، تاغسىر — دېيىدى. بىلىكى
وزير، وكىللىر، سىپايىلار ھم: "دوغرى، دوغرى" دېيىشىپ، آقساقال وزيرىڭ آيدانلارنى تىن
بىردىلر. خۇنگكار:

— جىغالى بگ، بو سۆزلەر نام جوغاپ بىرئارسىڭ؟—دېيىپ غاىلاپ بىلن آباندى.

— تاغسىر، بو تازى توحومى دالدىر، بىر يىل صابىر اتسنگ ھمە سىلارنىڭ اۋستى آچىلار
—دېيىدى.

خۇنگكار غاتى غاھار بىلن:

^{۸۷} ارکىن

^{۸۸} تاي

—اۋستى آچىلىيان بولسا، تا سىرئىنگ اۋستى آچىلىنچا مىنىگ گۈزۈمە گۈرۈنمە، چىق گۈرۈنمىسىن غارانگ — دىيىپ، قودى.

—بولار، گۈرۈنمەن، تاغسىر — دىيىپ، جىغالى بگ چىقۇپ گىتىدى.
وزىر، وكىللەر مونى اۋلدۇرمان غويىرىندىن سونگ، اير—و—گىچ اونونگ بىر علامات گۈركىزگىنى آنگىپ، يىنە:

—حوو، تاغسىرئىم، سىن بىلىيأرمىنىگ، اول ايلدە يوق آت گۈزلان بولوپ اۋچ آى گزدى، اول اۋچ آيى بىدىرگ گزىمىدى، اۋزۈنىنىگ تۈركىمىن ايل—اولوسىنا بارىپ، سەنىنىگ بار گىزلىن سىرئىنگى پاش اتىدى. "ھۈنگكار بىر اويناتغى پاتىشا اكن" دىيىپ، حالقۇنا جار اتىدى. سىن تۈركىمىن حالقۇنى اۋز غولونا سالىپ، اولاردان پاچ آلقاق بولوپ يۇريارسىنىگ، ايندى گۈندە—گۈن آشا گلىپ، تۈركىمىنلەر سەنىنىگ يوردونگى چاپىپ گىدىر. "غورت چاغاسىندىن اكدى بولماز" دىيىپ، اشىدىيأرمىدىنىگ تاغسىر، بولار چۇل غورتلارئىدىر —دىيىشىدىلەر.

اۋنگدىن بارى تۈركىمىنلەرنىگ پاچ برمان، آغىر غوشونىنى دىرى—داغىن ادىپ گلندىگى ھۈنگكارىنىگ يادىنا دۇشىدى، يۈرگىنداكى كۈنە دوشمانچىللىق اودى گۇيا نىبىت دۇكۈلن يالى، خاص ھىم بىر لوولاپ ياندى—دا:

—من ھىر يوردونگ اۋنى اۋز تازىسى بىلن آلاماق حىال ادىيىم، اما سونگونا غالىپدۇرئىن. جىلاد!—دىيىپ غىغىردى.

شول واغت ايكى سانى جىلاد ھازىر بولوپ، پاش اگىپ دوردى:
—تىز بارئىنگ، جىغالى بگى توتوپ گىتيرىپ، ايكى گۈزۈنى اويونگ — دىيىپ بويروق بردى.
جىغالى بگى حىزىز اۋيۈنە يىتمانكا، ائىزدان ايكى سانى جىلاد يىتىپ، توتوپ آلىپ گلىپ، ايكى گۈزۈنى كۈلدىلەر.

گۈزى اويولاندىن بىر ناچە واغت سونگ، جىغالى بگى، ھۈنگكارىنىگ ياننىنا بارىپ:
—تاغسىر، ھىچ بىر يازىقسىز يىمىدىن مىنىگ گۈزۈمى چكىدىگى، من بىرناچە يىل حىزىمات اتىدىم، ايندى سىندىن بىر اتىك دىلگىم، شول دىن حىزىماتلارنىم اۋچىن شو تايى مانگا باغىشلا —دىيىدى.

ھۈنگكارىنىگ غاھارى يۈزۈنە چىقۇپ:

—بار، غارانگ گۈرۈنمىسىن، شول غىسىراق دۇلدۇلم بولسا سىنگى بولسون، يوق بول — دىيىپ، قووپ غويىردى. جىغالى بگى بو غىسىراق تايى اۋيۈنە التىپ ايدىتماگە باشلايدى.
گۈنلەردە بىر گۈن وزىر، وكىل، سىپايىلار ھۈنگكارە يامانلاپ، جىغالى بگىنىگ اورتانجى اوغلى —گۈلنامىنىگ ارى مۇمن بگىنىگ ھىم باشىنى كىسىرىتىدىلەر. ھۈنگكار پاتىشا جىغالى

بگىنگ غاپدالئۇندان غىسئىر امگك^{۸۹} بولوپ ساتاشدى. جىغالى بگ، آغتنغى گۇروغلى، دول گلى گۆلنىام اۆچۆسى بولوپ غالدئار. جىغالى بگ بو آغئر زورلوق سۆتمدن يانئپ-بىشىپ غايغى-غامئىي اىچىنە سالئپ گزىبرسىن.

حۆنگارىنگ شاهرىندە جىغالى بگىنگ بىر دوستى باردى، اول بىر گۆن گلىپ:
—حوو، جىغالى بگ، "تۆركمنى دۆرتمىسنگ دويماز" دىيىنلرى اكى، سن باشغا بىر يوردا آشايماسانگ، حۆنگار سەنىنگ توحومئى تۆكتىك، سن باسئىمراق باشغا بىر يوردا گۆچ —دىيىپ ماصلاحات بردى.

شونگا چىلى بو غىسئىراق ھم يىتىشىپدى. جىغالى بگ، گۇروغلىنى يانئنا چاغئرئپ:
—اى، رۇوشن جان، غارىرى دوشمان دوست بولماچاق اكى، بىز بو يورئدان اۆچگۆممز داغئنا غاچايلى، بىر گۆن پاتى-پوتئنگى التىپ گل، بىر گۆنم گۆلنىام يىنگىنى التىپ گل، اينىگ سونگوندانام منى آرتلاشدىرئپ آلتپ گىت —دىدى. گۇروغلى:
—بولىار، آتا —دىيىپ، بىر گۆن پاتى-پوتولارئى التىپ گلىدى. بىر گۆنم گۆلنىام يىنگىسىنى التىپ گلىدى. بىر گۆن ھم گۇروغلى دانگ آتمازئۇندان اۇنگ غارىرى آناسئىي آرتلاشدىرئپ، حۆنگار پاتىشانئىنگ شاهرىنىنگ دروزە سىندىن چىقئپ گىتدى. جىغالى بگ:
—اوغلوم، حۆنگار بىزىنگ غاچانئىمئىزى آنگايسا، ائزئىمئىزدان قووغى اىبرر، ائزئىنگدان حاباردار بولغون —دىيىپ سارغادى.

شونىنگ يالى ھم، حاچان گۇروغلى آتاسى بىلن آرتلاشئپ دروزە دن چىقان واغتنئدا بىر ادام بولارى گۇرۇپ، حۆنگارىنگ اۆستۆنە ائلغاپ بارئپ شوغوللادى^{۹۰}. حۆنگار اۆزۆنىنگ سرکردە لرىندىن بىرىنى باش ادىپ، بولارئىنگ ائزئىندان قووغى اىبردى.

جىغالى بگ غايتا-غايتا:

—اوغلوم، ائزئىنگدان حاباردار بول—دىيىار. گۇروغلى ائزئىندان آحمال بولماچاق بولوپ، ائزئىنا غاراپ گلىاردى. شول بارياقالار دانگ آتدى، جاھان يىرادى، گۆن دوغدى.
گۇروغلى شول ائزئىنا غاراپ بارياقا، بىر حايقۇدان سونگ، ائزلارئىندان بىر اولى توزان گۇرۇندى، توزانئىنگ اىچىندە بىر توپار آتلى گۇرۇندى.

—آتا، ائزئىمئىزدان قووغى گۇرۇندى، اۆزلىرم غاتى كۆپ آتلى، ايندى نأدىلى؟ —دىيىپ، ائزئىنا تىز-تىزدن غارادى. گۇروغلى اون-اون بىر ياشلى ياش اوغلان، آتاسئىنئىگام ايكى گۆزى كۆر، بو ياغدايدا بىرآز حووسالا دۆشدى. غاچ-غاچ، قوو-حا قوو اونونگ حنىز گۇرن

^{۸۹} امگك: غان امىچى كىچىچىك مۇچك (گانه)

^{۹۰} شوغول:جاسوس. شوغوللاماق گىزلىن زادى يىرىنە حاباربرمك.

زادى دالدى.

جىغالى بگ اغتغى نىنگ حوسالا دۆشنىنى انگى-دا:

—اى، اوغلوم، شەيلە غاچ-حا غاچ، قوو-حا قوو واغتۇندا ھىچ حوسالا دۆشمە، يۆرەگىنىڭ يىرىدە ساقلاغادا سۆرۈر. سەنىڭ مۆنۈپ اوتوران آتۇڭ ھەم سەنىڭ بىلەن يۆرەكەش آخىرى، حاچان سەن حوسالا دۆشۈپ، اويۇقلارنىڭ^{۹۱} ساندۇرادىپ غوشادانگ-دا، اويان توتۇشۇڭ يىتىرىگە، اول جاناورم سەنىڭ غورقا دۆشنىڭ آنگىپ، تويىناق قاقشۇنى يىتىرىار. سەن اۋزۇڭنى يىتىرمە، اوغلوم، اۋىڭكۆندەم يۆرەگىڭنى بىر ساقلا، اۋزۇڭغا كۆپ غاراما. مالئىڭنى غاتى غىسداما-دا آرقايىنلىق بىلەن سۆر، اوغلوم — دىيدى. گۇرۇغلى اۋزۇنى پاراھات ساقلاپ، بىر مىدان سۆرىدىن سونگ جىغالى بگ:

—اۋزۇڭغا بىر سىرات، اوغلوم، قووغولار ناھالدا؟ — دىيىپ سورادى.

—آتا، اول كۆپ آتلى توزانا بولاشىپ غالىدى، اما بىر آتلى، اول كۆپ آتلى نىنگ ايجىندىن سوغۇرۇلۇپ، بىزىڭ اۋزۇڭدان قوويار، شو آتلى نىنگ قوشى غاتى — دىيدى.

—اوغلوم، اول آتۇڭ رەڭگى، سىپاتى ناھىلى؟

—آتا، آل آت.

—رەڭگى آل بولسا، اول چاقاندۇر، اوغلوم، گۆۋىڭ آشاغۇنا غاچ، اول آت باسۇم اۋزۇڭدان غالار.

گۇرۇغلى توحوم غىلىلى نىنگ اوياننى گۆۋىڭ آشاغۇنا باقا بوردى. چاقان آتۇڭ گۆزى گۆنە بولما، گۆن بىلەن چاقشۇپ، كۈ يردە بۇدۇرۇپ، كۈ يردە سۇرشۇپ غالىرىدى. يەنە بىر مىدان سۆرىلىرىدىن سونگ جىغالى بگ:

—اوغلوم، اۋزۇڭغا بىر غارا، قووغولار ايندى ناھىلى؟ — دىيدى.

—اۋىڭكى آتلى غالىدى، اما ايندى باشقا بىر آتلى غاتى قوويار، آتا، باشقا ھىچ بىرىنىڭ غاراسى گۇرۇنۇق.

—بو يۇندام قووغى نىنگ آتۇڭ رەڭگى ناھىلى، اوغلوم؟

—غارا دور آت.

—غارا دور آت بولسا، جىڭلەن-جىڭلە، توقايدان-توقايا توتۇر، اوغلوم. بىلە رەڭگ كۆپلەنچ اوزال غوتۇر بولان آتدان بوليار، اوزال غوتۇر بولان مالئىڭام اۋچ يىللاپ اندامى نىنگ گىجىسى غانمازمۇش، اوغلوم.

^{۹۱} اويۇق: ال-قول

گۇرۇغلى آتى نۇنگ اوياننۇنى جىگلىگە، توقايلىغا باقا بوروپ غويىردى. غوتور ات چۇپىن-
چۇپە سۆيكنىپ، آغاچدان-آغاچا اويقانئىپ غاچئىردى. بىر ميدان غاچانلارئىندان سونگ، يىنە
جىغالى بگ:

—اوغلوم، يىنە بىر ائزىنگا غارا — دىيدى.

—آتا، اۇنگى آتلى غالىلى، بىر يىندام آتلى ائزىمىزدان قوويار.

—آيداورى، اوغلوم، آتى نۇنگ رنگى نأ زىيلى؟

—آتا، بوز ات.

—اوغلوم، حى، شو غولايلاقدا داغ بارمى؟

—بار، آتا.

—اوغلوم، داغلىغا، داشلىغا توتوبر، بىلە آتتىك تويىناغى داشلىغا بولماز.

گۇرۇغلى غىيالىنىك اوياننۇنى داشلىغا باقا بوروپ غويىردى. بىر ميدان گيدىلرئىندىن سونگ،
يىنە جىغالى بگ:

—اوغلوم، ائزىنگا غارا، قووغى ائزىمىزدان غالانوقمى؟ — دىيدى.

—آتا، اۇنگى غالىلى، يىنە بىر آتلى قوويار، اۇزۇنىگم آتى نۇنگ رنگى دىمىر غىر.

—صاپ غىر دال گرگ؟

—يوق، آتا، دىمىر غىر.

—حالىص غىر بولماسا بوليار، دىمىر غىر ياراشىمى بىزىنگ ائزىمىزدان قووپ يىتمك،
ايندى، اوغلوم، بىزىنگى گىتىردى، سن دوغرى چۇلە، غولوغا توتوبر، دىمىر غىرئىنگ
تويىناغى بىزىنگ بىلن دىگ گلمز، توزانا بولاشىپ، غومونگ اىچىندە غىبىردىقلاپ غالار،
سۇر، اوغلوم، آرقايىن.

گۇرۇغلى آتى نۇنگ اوياننۇنى چۇل طاراپ دولاپ، جىلاوى دىگلابردى.

بىر ميدان غاچانلارئىندان سونگ، جىغالى بگ:

—حانى، اوغلوم، ائزىنگا بىر غارا، قووغولار ناحىلى بولدى؟ — دىيدى.

—آتا، اول آتلام ايندى گۇرنىق، يۇنە بىر اينچىك توزانچىق بولوپ غالىلى.

يىنە بىر ميدان سۇرنلرئىندىن سونگ، جىغالى بگ:

—اوغلوم، يىنە بىر غارا، نامە بار، نامە يوق؟ — دىيدى.

—آتا، هىچ غارا-چىرا يوق، همه سى غالىئىدر.

—حوپ ياغىشى، اوغلوم، ايندى يواشلىق بىلن يۇزۇنگى اۇچگۇممز داغىنا باقا توتوبر،
آتنىكى غىسساما، اوغلوم.

گۇرۇغلى اۆچگۆمىز داغئىنا باقا سۆرۈپ گىدىيىردى. جىغالى بگ ياشاجىق آغىتئىغئىندان گۇونى خوش بولۇپ ھم اۇزۇننىڭ سايلاپ تاپان توحوم غىيالىئىندان گۇونى شاد بولۇپ، يول بويى آيدىم آيدىپ حىنگلىياردى.

گۇرۇغلى قووغولاردان آرانى آچىپ، شول سۆرۈپ بارىشئىنا، يىنگىسى گۇلنىمى، غوش-غولام، پات-پوتولارنى غويان يىرنە—اۆچگۆمىز داغئىنا يىتدى. بارىپ دۇشۇپ، اۆچگۆمىز داغئىنا بىر كىبە دىكىنىپ، اۆچۇسى شول يىردە مەن توتۇپ بولۇپرسىنلر. جىغالى بگ آغىتئىغئىنا بىر اوق، ياي ياساپ بىردى—دە:

—اوغلۇم، سىن داغلاردا آو—دا گزىپىر ھم مالىنگى ايدىت، ياغشى سىر ات — دىيىدى. گۇرۇغلى اوق، آتماغا شىلە بىر اۋكە دى، اونونگ آتان اوقى يىرە دۇشۇنۇق، كىيىك، غولان، سۆلگۈن، توشان آتۇپ اۋلىپ دورىار. آذىقلارنى شول بولدى. بىر گۈن گۇرۇغلى آو آولۇپ يۇركا، كروندىن اۋزۇلىپ غالان، تازە غوزلان سىغرا ساتاشدى، تاناسىنى غوجا ئالۇپ غايدىئىردى. چولا يىردە، اۋزلىرى اۋچ آدام، آق بولاقلى ھم بولدىلار.

گۈنلەردە بىر گۈن گۇرۇغلى اۆچگۆمىز داغى ئىنگ جۇلگىرىندە آو آولۇپ يۇركا، اصفهاندىن گلىپ، مەككە—مىدىنا بارىپان قىرۇق غالاندار پىدا بولدى. اولار گۇراوغلا دوشۇپ:

— اوغلان، بو يىردە نام ايشلاپ يۇرسۇنگ؟ — دىيىنلرىندە:

— شو يىردە اۋىمۇز بار — دىيىدى. غالاندارلار:

— اۋىنگۈز بولسا، بىزى تانگىرى مۇھمانى آلامىسۇنگىز؟ دىيىدىلر. گۇرۇغلى ياش اوغلان بولاسونگ اۋز باشئىنا جوغاپ بىرىپ بىلمەن:

— شو يىردە غارىرى آتام بار، شونگا گىگشىين — دىيىدى.

گلىپ آتاسىنا گىگشىدى:

— آتا، بىرىنك غالاندار تانگىرى مۇھمانى بولجاق—دىيىپار — اولارا نام جوغاپ بىرىن؟

—اوغلۇم، تانگىرى مۇھمانى گلىپ، ايشىگىمىزدىن غايدان يىرى يوقدور. بار اۋكە، بىر علاجى بولار — دىيىدىن سونگ غالاندارلارنى تىركشىدىرىپ التىدى. قىرۇق اشك جىغالى بگىنگ چاتماسى ئىنگ تۇورگىندە آنگىگىرشۇپ جاي تاپسۇن.

—حانى، آتا، بولارنى اۋلىمىسىنە اۋلىك، ايندى بولار نام بىرچك؟

— اوغلۇم، تانانگ اوتوغاندىر، دررو سىغرىنگى سۈي. سىغرىنى سۈيىدى. باشغا حىزىمات اۋچك آدام يوق، بىر گۇلنىنام يىنگىسى بار. ايكى سىغرىنى بىلىنە اورۇپ، بىلگىنە اورۇپ، بىلگىنى چىزغاپ، گۈن غالاندىن غوشلۇغا چىن، گۇلنىنام بىلن حىزىمات اۋچى.

غالاندارلارنىڭ باشتوتاننىڭ **عبدالله غالاندار** دىيىدىلەر. غالاندارلار روغىيات آلپ، اوغراماقچى بولدولار. غالاندارلار بولارنىڭ خىزمات ادىنىشىدىن، پاكىزە ليگىندىن راضى بولدولار.

غالاندارلار جوغاپ آلپ گىدىيىدىلەر. شو بارىشلارنىڭ غالاندارلارنىڭ يولنى عارابستاننىڭ اۆستۆندىن دۆشدى. بو ايشىگە باريارلار: "تانگىرئى مۇئىماننىڭ ئالپان كىشى بارمى؟" دىيىپ، بو ايشىگە باريارلار: "تانگىرئى مۇئىماننىڭ ئالپان كىشى بارمى؟" دىيىپ، آخىرى بىر آدم آيتتى: —حاو، غالاندارلار، سىز باش خۇورە، اون خۇورە بۆلۈنىپ دۆشۈنگە، بو بولشونگىز ئوپارنىڭىز بىلەن كىم سىزى مۇئىمان ئالپار.

— بىز باش خۇورە، اون خۇورە بۆلۈنىپ دۆشمىياس، بىز قىرغىمىزنىڭ خۇتدۇمىزدىن گىلپ بىلچەك آدمنىڭقا دۆشپاس، بولماسا اۆتۈرىياس — دىيىدىلەر. اونا اول آدم آيتتى: —حاو، غالاندارلار، بو ايلاندا سىزىنىڭ قىرغىمىزنىڭ خۇتدۇسىدىن گىلپ بىلچەك آدم يوق، عارابستان ايلاتى نىڭ پاتىشاسى، خانى، رىحان عاراپ سىزىنىڭ خۇتدۇنىڭىزدىن گلايماسا، باشقا پوقارا سىزىنىڭ خۇتدۇنىڭىزدىن گىلپىلەمىز. غالاندارلار سۆرۈپ: "تاغىسۇر، تانگىرئى مۇئىماننىڭىزنىڭ" دىيىپ، رىحان عارابنىڭ كۆشگۈنە باردىلار.

— بىرىنچە غالاندار گەلدى — دىيىپ، رىحان عارابا خابار بىرىلەر. رىحان عاراپ: — بارنىڭ مۇئىمان آلپنىڭ، اۆز باشلارنى بىر جاي بوشادىپ بىرىنچە — دىيىدى. اۆز باشلارنى بىر جاي بىرىپ، غالاندارلارنىڭ چايىنى، چىلپىمىنى تاييار ايتىرىپ، رىحان عارابنىڭ اۆزى بىر ماحالدا سونگ بولارنىڭ ياننىڭا گۆرۈنگە گەلدى. رىحان عاراپ گىلپ گۆدۈرى كۆپچاننى تىرسىگىنە تاشلاپ، آغدارىلىپ ياتتى. —حاو، غالاندارلار، سىزىلر جاھانكىشدا اوغشايىسىڭىز، يالانچىدا نام گپ-گۆرۈنگ بار؟ يالانچى نىڭ دورموشىنىڭىز گۆرۈنگ بىرسىڭىزدانگ. بو، پاتىشا بولاننىڭ سونگ، غالاندارلار موندان سوستلارنى باسۇلۇپ، آشا غىسلىيارلار. عبدالله غالاندار آيتتى:

— اى تاغىسۇر، پاتىشاھىم، سانگا گۆرۈنگ بىرسىك، شو يولدا گىلپاركاك اۆچگۈمىز داغىندا، بىر چاتمادا مۇئىمان بولۇق، شوندا بىر ماشغالا گۆردۈك، يالانچىدا خاق ياراداڭ ايكى بولسا بىرى شول، يەكە بولسا ادىل اۆزى شول، شونى سانگا تارتىپ ادىپ بىر سۆز آيدىپ بىرىلى، اونسونگ قووماچاق بولساڭ، بىزى غىسساندۇرۇپ اوتورما — دىيىدىلەر. عاراپ رىحان:

— خانى آيدىپ بىرىنچە — دىيىدى.

شو يردە عبدالله، گۆلننامى تاراپ ادېپ، باش كلمە سۆز آيدار گرک:

عارضىمنى اشىگىل، عارابىنگ شاھى،	گۆلننام دك سۆور يارى گۆرمديم:
اون دۆردى گىجائىنگ منـَـور ماھى،	گۆلننام دك سۆور يارى گۆرمديم.
غوللارنى حىنالى، بارماغا يۆزۆك،	ادپ بىلن سۆزلار، گۆزلىرى سۆزۆك،
سورايى ^{۹۲} گردنلى، بىللىرى نازىك،	گۆلننام دك پىريزادى گۆرمديم.
يۆرگىمىزدن چىقماز داغ اۆزرە داغى،	خوب، نازىك ياسالمىش باشدان—آياغى،
تر نووچالى تازە غوجمالى چاغى،	گۆلننام دك سۆور يارى گۆرمديم.
من چىقمىشام كعبە دىيىپ ارادا،	بارچا غولنى حاق يتىرسىن مئرادا،
عبدالله دىير، بو يالانچى دۆنيادە	گۆلننام دك سۆور يارى گۆرمديم.

بو سۆزى آيداندىن سونگ، عاراپ تارسا يىرىدىن توروپ "واح" دىيىپ غورساغىنا بىر اوروپ، چىنگارقان غايدىرىدى، اسسىدىن گىدىپ، چاشىپ ياتىر زانگىگار. غالاندارلار حايран بولدى. "مونگا نە جىن اوردى، توتغايلىمىشقا، ھىرنا بىزە غارامات بولمان، اۆلمان غالىسا ياغىش" دىيىشىپ، باشىنى دۆزلارنى نىنگ اۆستۆنە آلىپ اوتوردىلار.

شو ياتىشنى اسلى واغىتدان سونگ اۆزۆنە گلىپ، ديوان بگىنە اۆملاپ غويىردى. ديوان بگى بارىپ، زىلى سرپايدان آلىپ گىتيرىپ، غالاندارلارنىڭ ھر حايىسى نىنگ اۋنگۆندە بىر سرپاي اپلاپ غويدى. غالاندارلار سرپايى گىيىپ، غومپارنىشپ، باش اگشىپ، غوللوق ادېپ اوتوردىلار. اونسونگ عبدالله غالاندار سورادى:

— ھاو، تاغسىر، بو نامانىنگ سرپايى، نامانىنگ برىمى، پىشگىش، انىغامى؟! — ھاو، غالاندارلار، سىز ھوداى طاراپىندىن گىلن عزيز مىحمان اكنىگىز. گۆلننام دىين غىز شىروان ولاياتى نىنگ پاتىشاسى نىنگ غىزىدى، من اونى مۆنگ باش يۆز طىللا برىپ، اۆزۆم آلقاق بولوپ گىتيرىدىم. بىر يردىن گىياكۇم قىرق غاراقچى پىدا بولدى، "آللا" دىيىپ آت غويدولار، اورشاين دىيسم غاپىلدىم، ياراغلارنىم بىندى، ياراغلارنى آلمانغا واغىتم بولمادى، اونسونگ كىجائى تاشلاپ، آنتىم بىلن اۆزۆم غاچىپ غوتولدۇم. من قىرق آتلى نىنگ اصفهان، نشاپور، كرمان، عثمان، حازىر بىگىجان، حايىسى يوردونگ آدامسىدۇغىنى بىلمان ياتىردىم، آسئل اول زانگىگار—آبو آغزان شىھرلىرىمدىن باشقا يردە اكنى. من اونى ھۆكمان غايدىپ آلاىن — دىيىپ، عاراپ غىسساعلى اۆز ايشى نىنگ اوغرونا توردى.

عبدالله غالاندار دىسىنە اۆزۈنىڭ يالنىكشانىنى بىلدى، اول:

^{۹۲} سۇراي: اينچە.

— حاو، غالاندارلار، شوغاپ دىيىپ، گۆنۈننىڭ لومايىنا باتدۇق گرگ، اول نرسىسە لرىنگ كىچە سىغرىنى سويدورۇپ، دوزۇنى ايىپ، بو يره گلىبم، اول بىچارە لرى يامانلاپ، غىباتىنى اتدىك، گۆنۈكۈر بولدۇق. غىباتكىشىنگم جايى جاھننم بولسا گرگ. ايندى منىنگ دىيىنىمى اتىسنگىز، مونونگ سرپايىام، زادنم جاھننم. دوزونىنگ بولسا غورىبانى گىدىين، شو گىجىدن غايرا غالمان آتلايلىنگ — دىيدى. غالاندارلار اگىنلرىندۈكى سرپايىلارنى چىقارۇپ، مىحاناننىڭ اورتاسىنا بولاپ اوردولار—دا شول گىجە آتلاىلىپ، اول يردىن گىتدىلر. غالاندارلارنىڭ بى واغت آتلاىلىرى عارابىنگ پىنگىنە—دە دال، اول دىسىنە غارىرى عارابىنى (آتنى) زر—زر افشان جول بىلن ايرلاپ مۆندى، اوز يتىك ىرى، بلد ىرى، باسدى آتا غامچىنى. بىرناچە گۆن يول يۇرۇپ ائىگدارىپ باردى. عارابىنگ آتى گۇروغلى نىنگ توحوم غىلىالى نىنگ ائىسنى آلىپ، بىر آيىلغانچ كىشىنگدى، سسى توقايىلار، داغلار دۇشۇپ يانگلاننىپ گىتدى.

گۇروغلى يەنگىسى نىنگ ياننىنا ائىلغاپ باردى—دا:

— بو غورقونچ سس نامانگ سسى، يەنگىگە جان؟ — دىيىپ سورادى.
گۆلنىنام يەنگىسى:

—من بو سسى گۆمان ادىان، رۇوشن جان، سەنىنگ دۇنگ منى بىر عارابىنگ الىندىن آلىپ غالىپدى، ىرىنگ يۇزۇندە بولسا، بو سس شول عارابىنگ آتى نىنگ سىدىر. بىزىنگ شو ىردە دىگىمىزى اول بىر يردىن اشىدىپ گلندىر — دىيىپ، اۇزۇنىنگ باشىندان چىلرىنى بىرىن—بىرىن گۇرۇنگ بردى.

— آتانگ "غارىرى دوشمان دوست بولماز" دىيىپ آيداندۇر، بو عاراپ، آتانگ دوشمانى، گۆچلى غانئمدۇر، بو منى آلىپ گىدر، سىزدىن آيرار، منم الىمدىن گلن حىلە لرى ادرىن، آخىرى بولماسا سىنم اوز مانگلايىنداقتى گۇر، منم مانگلايىنما گلنىنى گۇررىن — دىيدى.
رىحان عاراپ آتنى سۇرۇپ گلىاركأ، بىردىن توقايىنگ اىچىندە كزىپ يۇرن گۇراوغلاقا دوشدى:

— آى، اوغلان، بارى دور — دىيدى. گۇروغلى ياننىنا گلىپ:

— حا، آقا، نامە اتجك؟ — دىيدى.

— سىن كىم، كىمىنگ اوغلىسىنگ؟

— منىنگ آدىم روشن، دۇمە آدى بگ دىيرلر اكن، آتامام جىغالى بگ دىيرلر — دىيدى.

رىحان عاراپ اوز اىچىندىن: "دوغرى تاپان اكەنىم" دىيىپ، بگندى. سونگرا بولسا:

— آى، اوغلان، اۇيۇنگىز نىردە؟ سىن مانگا اۇيۇنگىزى گۇركز — دىيدى.

گۇرۇغلى عارابىڭ ئۇڭۇنە دۇشۇپ، چاتمالارنىڭ ئالدى. گۇلنەم چاتمادان چىقىپ سالام بىرىپ، چاتما ئارقاسىنى بىرىپ ئوتوردى.

— ھو، ئوتورما، مەن ئاتىڭ سىرتىغا.

— ھى، رىھان، مەننىڭ بولجاغۇم بولۇپ، بويام سىنىپىڭ، مەننىڭ ئورنىمدا غوزغاماسانگ ياغىنى بولار — دېدى.

— گېي كۆپلەمە، سەن ئوزاللىدا مەننىڭ ئۆز پولىم بىلەن ئالەم ئالغۇ، مەن ئاتىڭ سىرتىغا!

— بولمىدا، بۇ نەرسە چاغ بىلەن بۇ باتۇل بىچارە دە نەمە يازۇق بار، سەن مەننى بولاردان ئايرىماغۇ نەننىڭ دۇزچە؟ — دېيىپ، گۇلنەم بىر دېيىپ يىنى توتتى.

رىھان ئاراپ ئالغۇ بولمايغۇنى بىلدى: دە:

— ئوندا بىر كاسە سوۋىپ، ئاچەيىن، ئۆز غولۇڭ بىلەن بىر سوۋۇڭى ئاچىپ، ئۆز يولۇما كىدەيىن — دېدى.

گۇلنەم بىچارە: "عارابىڭ رەھىمى مەننى" دېيىپ، بىگىپ، ئاچىپ، گىرىپ، ئادى بىگ سولطانداڭ غالان ئۇللا جامى سوۋىپ دولدۇرۇپ چىقتى: دە، بارىپ ئاراپا ئوزاتتى. رىھان ئاراپ گۇلنەم ئۇللا غولۇڭىنى توتتى: دە، يوقارلىق ئالدى، بىر سىلەندە ئاتىڭ ئۇڭۇنە چىقاردى، ئالدىكى جامى سوۋىپ سىرىپ: دە، گۇلنەم ئاتىڭ، ئۇڭۇنە كەسە باسىپ، ئاتىڭنى دولاپ باسىپ ئامچىنى. گۇلنەم ئاتىڭ ئۇڭۇنە كەسە باسىپ، "ئادى-پىراد" ئادىپ، ئالدى ئالدى بىلەن ئۇللا غولۇڭىنى، ئونۇڭ سىسى داغلا دۇشۇپ ئالغانىپ كىتتى. گۇرۇغلى بولسا ياشاۋغان، ئالدىن ھېچ زات كەلەنۇق، ئۇللا ئالغۇ ئالدى. ئۇللا بىگ ھەم تۇرۇڭىنى سىرىپ ئوتوران كۆر، چاتماڭ ئاچىپ ئالغۇ ئالدى.

گۇرۇغلى، عارابىڭ كىدەن ئوغۇن باقا ئالغۇ كىتتى، يەنە ئۇڭى گۇلنەم ئالدى ئالدى بىلەن ئالغان سىسى ئالغۇ، شۇ سۆزلىرى ئالغۇ ئالغان:

گۇلنەم ئالغۇ، قىياماتلىق پىرىنىم،	گۇلنەم ئالغۇ، قىياماتلىق پىرىنىم،
ئىچە مەھال ئالغان غولۇڭىم،	گۇلنەم ئالغۇ، قىياماتلىق پىرىنىم،
زار ئالغۇ، قاتىر ئالغان ئادىپ،	گۇلنەم ئالغۇ، قىياماتلىق پىرىنىم،
غامدا كىدەن غولۇڭى يىگىڭىڭ ئادىپ،	گۇلنەم ئالغۇ، قىياماتلىق پىرىنىم،
گۇلنەم ئالغۇ، قىياماتلىق پىرىنىم،	گۇلنەم ئالغۇ، قىياماتلىق پىرىنىم،
ئالغان ئالغۇ، قىياماتلىق پىرىنىم،	گۇلنەم ئالغۇ، قىياماتلىق پىرىنىم،

گۈرۈغلى بو سسى دىنگلاپ، آغلاپ ائزلارئندان غالىئېردى، سونگرا بو حورلۇغا يائىپ-
بېشىپ بىر غازال آيدىار:

منى حارى-زار اتدینگ،	ظالم آيرالئق-آيرالئق.
كۆيمكلىك اۆچين ياراتدئنگ،	ظالم آيرالئق-آيرالئق.
چكديگيمدير دردى-فراغ،	ينگنم دۆشدى مندن ائراغ ^{۹۳} ،
ايندى نىرا سلام سوراغ،	ظالم آيرالئق-آيرالئق.
گىجلر گۈردۈگيم دۆيشدور،	آيرالئق بىر يامان ايشدير،
ايكى ديدام غانلى ياشدر،	ظالم آيرالئق-آيرالئق.
گۈرۈغلى بو دۇنيا كىمى شاد اتدى،	كىم اوينادى، كىم مات اتدى،
گۈلننمادان جندا اتدى،	ظالم آيرالئق-آيرالئق.

بو سۆزۈنى تمام اديپ، آغلاي-آغلاي يەنە غايدىپ چاتمالارئنا گلدى. هر نيچىك-دە بولسا
جئغالى بگ باشئندان كۆپى گچيرن، كان حورلوقلار گۈرەن آدام، عاراپدان يتن بو زورلوق-
سۆتمى ايچينە سالىپ، آغتئغى گۈراوغلا گۈۋۈنلىك بريپ نصيحات اتدى. "اوغلوم، دۇنيادە
هيچ غام اييمە، بو دۇنيا پانئدر، هيچ كىمە ويا برمز، ارته اولالارسئنگ، سونگ بو ظالم
عاراپدان آرئنگى آلارسئنگ، اوغلوم" دىيدى. گۈرۈغلى آتاسى نئنگ نصيحاتئنا غولاق آسئپ،
اۋز-اۋزۈنە گۈۋۈنلىك بريپ، بىر سۆز دىيدى:

دالى كۈنگلۈم، ملول بولما،	منينگ هم باغرئم باش اولدى.
گلدى گۆيچلى غانئم اوغراپ،	يتمدى گۆيجۈم، ياش اولدى.
من آتادان يكە بولدوم،	غايغى-حاسرت بيلن اۋلدوم،
داغلاردا تلمورئپ ^{۹۴} غالدم،	آتئم يوق، ايشيم كاش اولدى.
آغلادئم، باغرئم ازىلدى،	غامئنگ سازلارئ دۆزۈلدى،
يئقئلئپ، اوردام بوزولدى،	ظالم عاراپ سرحوش اولدى.
گۈرۈغلى غا اۋدوم اۋزۈمدن،	حدر اتمدى سۆزۈمدن،
آغلايئپ غالدم ائزئندان،	گۈللننم مندن داش اولدى.

^{۹۳} ائراق: داش، اوزاق

^{۹۴} تلمورماق: بويون بوروپ باقماق

بو سۆزۈنى آيداندان سونگ، چاتمانگ بىر دولونا باقا غىشاردى، عارابىنگ انزىندان داغدان—داغا ائلغاپ حالئص سۆتۈنى سۆيۈپدەر، غىشاران بادىئا اوقا گيتدى.

جىغالى بگ آغىغى گۇراوغلا شەيلە تابىشردى:

—اوغلوم سىن شو بايتاللىنگى ھەر گۆن دريانگ كنارنىا آلتىپ شول ىردە اوتا غويىر، دريادان دىگىز آتى چىققىپ، سىگ بايتاللىنگا آشار، شوندىن بىر تاي دوغار، اونسونگ گۇر نالر بولجاق.

گۇروغلى آتاسى نىنگ دىيىنىنى اتدى. بىر گۆن ايكىننىن—آرا دريادان چىمماق بىر دىگىز آتى چىققىپ، گۇروغلى نىنگ بايتاللىنا آشادى. گۇروغلى بايتالى آلپ گلىپ، بولان زادى جىغالى بگە حابا بردى.

بىر گۆن ايرىن جىغالى بگ تورۇپ: "اوغلوم تور—تور" دىيدى. "نام بار، آتا؟" دىيىپ، گۇروغلى حاسىردىقلاپ توردى.

—اوغلوم، سەنىنگ بايتاللىنگ بىر آت دوغورىار، مىن اۋتن آغشام دۆيشۈنى گۇردۇم، اۋزى ھم ايدا بىر ياشايار—دىيدى.

—آتا، حاجان دوغىار؟ — دىيىپ سورادى.

—گلجك يىل شو گۆنلر دوغار — دىيدى.

—گلجك يىل شو گۆنلر نىچە گۆندىن بوليار، آتا؟ — دىيدى.

—صابىرات، اوغلوم، حوولوقما، باسىم بولار — دىيدى.

—بايتاللىنگى باق—بجر، سىسىلە—دە گزىير.

—بوليار، ياغشى.

گۇروغلى بايتاللىنى باقىپ—بجرىپ، گزىيرسىن.

بىر گۆن، مىداند باقىپ يۇركا، بايتالى نىنگ گۆن—سأحدى دولوپ، تازىنگ چاغاسى يالى بىر زات تاشلادى. اسوان اتسە، اۋزى ارىكك: "و—أ — جانئم، بولجاق تاي شۇمۇقا؟ يا بو باشغا بىر زاتمىقا؟" دىيىپ اوى اتدى—دە: "گل، ھەر زامان بولسا، شونى آتامان بىر گۇركىزىين" دىيىپ، غوجاغىنا آلپ غايدىردى. گتىردى غارى آتاسى نىنگ ياننىنا.

—آتا!

—حاوا، اوغلوم.

—بايتال—آ بىر زات تاشلادى ولى، بولجاق تاي شۇمۇقا؟ يا—دا بو تايىدان اۋنگۇرتى بوليان بوشلۇغى داغىسىمىقا؟

—حانى، اوغلوم، آلپ بىر گۇرىين — دىيىپ، جىغالى بگ سىپلاپ، سىرملاپ گۇردى—دە:

— اوغلوم، بولجاق تاي آتلىگ اۋزى شۇ — دىيدى. حاكى گۇروغلى:

—اي، آتا، من سانگا نامە يامانلىق ادييديم.

—حا، اوغلو، نام بولدى؟

—نام بولمىدى، بو قىرق يىلدىن هم آدام گۇترمى.

—حوولوقما، اوغلو، باسىم گۇترى. انسى بىلدىن دريانگ بويونا غويىر، آدام گۇزى

دۇشمىك يردە گزىن.

—"ياغشى" دىيىپ، گۇروغلى تايى انسى بىلدىن دريانگ بويونا التىپ غويىردى. گۇندە اوچ واغت، دۇرت واغت اوڭى بارىپ بارلايدى. "آدام گۇزى دۇشمىن" دىيىپ، سارغالاندى سونگ، اۆزى گۇزۇنى يومۇپ بارلاپ غايدىدى، دىنگە تايى نىڭ دۇنكۇلداپ گزىپ يۇرنىنى، غۇرچىلداپ اوت اىيىپ يۇرنىنى دىنگىشېرگاپ، غولاغى بىلدىن اشىدىپ غايدىدى.

بىر گۇن بارىپ دىنگىشېرگە، تايى نىڭ دۇنكۇلدىن يوق، غۇرچىلدىن يوق. گۇزى بىر يومۇلغى، ئىگىزراق بارىپ غولاغى آسار، بارىپ غولاغى آسار، حى مونىڭ غولاغىغا دىگەن زات يوق. "گۇزۇمى آچىپ گۇزىلدىم بولمىدى" دىيىپ، گۇزۇنى آچىپ گۇزىلدى، تاي آراز چايى نىڭ ئىگىزلىكىدا گزىپ يۇر: "ايشىم غايتىد-او، مونى بىر تۈلى-شمال توغلاپ ئىگىز ئۆتۈرۈپ-او، ايندى ئادىرگام" دىيىپ، غاراپ گۇرسە، تايى نىڭ پىل-پرواينا دال، گزىپ يۇر. گۇروغلى گىگ غالىپ، سىر ادىپ دوردى، بىر ماحالدىن ايكى سانى ملە دونلى، گۇك پىشلى غارىپ بابا پىدا بولدى. اولار گلىپ، تايى توتۇپ، سىپلاپ، سىرماپ، جىلاوونى غايرالغىغا غارشى دۇندىرىپ، ھىر حايىسى ساغرىنى بىر شاپبات چالدى. تايى سىرماپ زىنگىدى. دريانگ قىرق گز بارىنىدە دۇشدى. تايى اويانا-بويانا چىپ اويىناپ يۇر، مونى گۇرۇپ يۇرۇدى آتاسى نىڭ ياننىغا غارشى. ادىل بدەنە توتان آدام يالى بولۇپ، حاشلاپ، يۇرگى اچىنىدە سىغمان ئىلغاپ گلىدى.

—اي، اوغلو، سىن حۇكمان تايىنىڭ گۇرۇپسىنىڭ گرگ؟

—يوق، گۇرموق، آتا!

—يوق، اوغلو، گۇرۇپسىنىڭ. گۇرۇپسىنىڭ درو آيت اوغلو، بولماسا يۇرگىنىڭ اچىنىدە

سىغمان، يۇرگىنىڭ يارىلىپ اۇلرسىنىڭ.

—بولىپ، ياغشى، آتا، تايىمى گۇرۇپسىنى سىز بىلدىن بىر اديين —دىيىپ، تايىنى گۇرۇپسىنى،

آتاسىغا غاراپ بىر اديپ، آتا-باباسىدىن غالان سىزنى غولونا آلىپ، بىر باش كەمە سۇز ايدار گرگ:

آتام، سانگا عارىنىم آيتسام، آراز چايدان گچدى غۇرات.

بىر حۇمىت يىتدى ايكى بابادان، غانات باغلاپ اوچدى غۇرات.

كۆيىنكچىسىن اتسىم زردىن ،
 حۆمىت يىتىۋىرىدىن ،
 زىنكشەن تىللا ايرىدىن ،
 دريا كىمىن داشدى غىرات .
 ياتىدى ، يىدى گۆن اوقلادى ،
 آراز چاپىندان اوقلادى ،
 غىرات يولونى ساقلادى ،
 قىزىق كىز بارى دۆشدى غىرات .
 گۈروغلى آيدار ، يا جبار ،
 جىلاوئىدا ايكي پىر بار ،
 پىرىم بول مدىكار ،
 اۋلىنچا يولداشدىر غىرات .

بو سۆزى آيداندىن سونگ ، آتاسى: "بار اوغلو ، تايىنگى اكل" دىيدى .

گۈروغلى تايى آلپى گلى . جىغالى بگ :

— اوغلو ، بىر يركۆمە غاز ، اونونگ اۋستۆنم غايىم باسۇر—دا ، تايىنگى يرينگ آشاغۇندا قىزىق گۆنلۇپ باق .

گۈروغلى آتاسى نىنگ آيدىشى يالى تايىنى يرينگ آشاغۇندا قىزىق گۆن باقۇدى . قىزىق بىرىنجى گۆن: "بار اوغلو ، تايىنگى اكل" دىيدى . بارىپ تايى ايدىپ گىتىردى . جىغالى بگ سىپلاپ ، سىرملۇپ دورقا بىر يرينە گلىندە :

— ير كۆمانىنگ بىر يريندىن گۆن دۆشۈپدىر اوغلو ، اينە شو يرينە گۆن دۆشۈپدىر .

— يوق ، گۆن دۆشەن دالدىر ، آتا — دىيىپ ، گۈروغلى جوغاپ بردى .

— بار ، ير كۆمانگە اسوان ات ، گۆن دۆشەن يرى بولاندىر .

گۈروغلى بارىپ گۆرسە ، يانگى ير كۆمانىنگ بىر يريندە آزاراق ائىشغالانگ غالىپ ، شول يردىن گۆن دۆشەن اكن . آتاسى نىنگ آيدانى دوعرى اكن .

— انتك بولماندىر ، اوغلو ، اول ائىشغالانگ يرينى غايىم باسۇر—دا ، يىنە قىزىق گۆنلۇپ باق — دىيدى .

گۈروغلى يىنە قىزىق گۆنلۇپ باقۇدى . قىزىق بىرىنجى گۆنى يىنە: "گىتىر" دىيدى . گۈروغلى تايىنى گىتىردى . جىغالى بگ سىپلاپ ، سىرملۇپ گۆردى—دە :

— اوغلو ، تايىنگى كىم—ا غالىماندىر ، يۇنە بو ، يرينگ آشاغۇندا بىرنەمە چاپالانئىدىر ، مونونگ كىلە كىسىنى ، دوغانغىنى ، اشىكلرىنى سىپىرئىپ ، يالانگاچلاپ دريانگ بويونا غويىر ، اوغلو ، بىر سىلنگلۇپ گۆنۈنى آچسۇن — دىيدى .

گۈروغلى :

— ياغىشى — دىيىپ ، بار اشىكلرىنى سىپىرئىپ ، يالانگاچلاپ ، آرقاسىنى سىپلاپ ، دريانگ بويونا غويىردى . اما آتاسى نىنگ آيدانئىنا: "ياغىشى" دىيسە—دە اۋز اچىندىن: "آى ، غارىر

گېيىڭى كۆپلەيىسىنىڭ ۋىلى، بىر ايشىنىڭ اۆستۆندىن التايمىنىڭ ياغشۇدۇر" دىيىپ، ايجىندىن بىكىر اتىدى. نامە-دە بولسا آتاسى نىڭ رايىنى يىقىپ بىلمىدى. گۇروغلى تايىنى غويىرىپ، بىر بىيك غاياننىڭ اۆستۆنە چىقىپ، كىپ اديپ سىنلاپ دوروبرسىن.

پاج، سگىن گۇنلاپ يىرىڭ تىيىندە، تۆمدە^{۹۵} باقۇلان تاي، آقجا يومورتغا يالى توغلانۇپ، گۇز آچىپ يومونچانگ دوقوز آشۇرلىيار. تاي بىر آغناپ توردى-دا، گۇررە سىلكىنىپ گۇنبا تارا غاراپ غويروغنى جاي تاردىپ يۆزىن سالىپ اۋتە گىتىدى. گۇروغلى ھم ايكى سىننى بىلىنە چالۇپ، بردى ائزۇندىن پاينۇردىنى: "آي، غۇرات-اۋو، من موند-اۋو" دىيىپ، ائزۇندىن غىغۇردى. اول سەنىڭ غىغۇلۇڭىڭغا غولاق آسيارمى، زۇڭ اتىدىرمان، گۇزۇندىن غايىپ بولۇپ گىتىدى. گۇروغلى ھم بىر ميدان ائلاپ، خالىس يادادى:

— ھاي، غارى بىدۇلت — دىيىپ، دوران يىرىندە آتسۇنا بىر ايشىنىڭ اۆستۆندىن التىكىنىڭ، التىنىڭ-دە دىندىڭ، اۋندا اول، مۇندا بو دىيىپ، گېيىڭى كۆپلەيىشىڭىڭم بىلىدۇم — دىيىدى. اوغلان دوران يىرىندە ھۇنگۇردۇپ، ائزۇنا غايىتى-دا، يول بويى اۋز ايجىندىن "من اشيدۇم: غاڭم ايامدا ھر كىم آت-انسىنى غاڭى غاراندان سونگ گۇتريپ التىپ بىر بىيك داغۇڭىڭ آڭگۇرسۇنا تاشلاپ غايدىان اكلر"، اۋنى نام اۋچىن بىدىالركا دىيىپ، من غۇنايىدۇم، اما غاڭى دوغۇر اديان اكلر، ايندى بىلىپ غالدىم، غارىلارنىڭ شونۇڭ يالى زىل يىتيرىلدىنى گۇرلىرىدىن سونگ، اولارنى تاشلايان اكلر. ايندى من مۇنى آرقاما گۇتريپ داغدان آشۇرۇپ، تاشلاچاق بولۇپ آزارا غالىپ يۇرىمدىن، بارىپ مۇنى بوغۇپ اۋلدۇرايىم" دىيىپ، شۇندىن يۇۋۇردى آتاسى نىڭ يانۇنا غارشى، گلىپ، سىن يوق من يوق، توتىدى ياقاسۇندىن شاتۇردادىپ تولۇپ. كۇر آتاسى جىغالى بگ:

— ھاي، اوغۇلۇم، نۇ بلا بولدى؟ — دىيىپ، بو-دا چاتماننىڭ آرتقى اۋرسىندىن غايىم ياپىشىدى، بو بارى چكىا، او-دا غايىم ياپىشىدۇر. چاتماننىڭ آردى لىڭكىلدۇپ غالىپ گىدىار:

— ۋاھ، اوغۇلۇم، بىر حابارنىڭى بر آخۇر، حابارنىڭى!

— حابار شۇ، غارى بىدۇلت، دررو ايماننىڭى اۋۇر.

— ھاي، اوغۇلۇم، مېنىڭ ايمانلى گىدىم سەنىڭ نۇغاغۇڭىڭغا، ساققال بولسا يولۇندى، ياقا بولسا يولۇندى، حابارنىڭى بر آخۇر، حابارنىڭى.

— حابار: تاي گىتىدى، تاي!

^{۹۵} تۆم: غارانگى

^{۹۶} غارىلار. اۋلۇم خالىندا ياتانلارنى اوغۇزلارنىڭ دۆزە التىپ تاشلايدىنقلار بارادا، عاراپ سىياحاتچىسى ابن فضلان ۳۰۹ ھىجرى/۹۲۱-نچى يىلدا يازىدۇ. بىرتۇركمىن ارتىكىسىندە ھم غارىلارنى شىلە ادىلىدىڭى اغزاليار.

—اوتور اوغولوم، اوتور، صابئر ات، تاي هيچ يانا گيتمز. اوغولوم، بير گؤممه چؤرك بيشير، اونونگ يارنئي مانگا غوي، يارنئي هم غوشاغئنگا سال—دا، تايئنگ ائزئندان گؤنؤنينگ باتيان اوغرونا اؤتأگيت. ايكي گؤن يول يۇرأپ، اؤچؤلنجي گؤني بير چئنارئنگ ساياسئنا بارارسئنگ، بارسانگ بير آق ساقغال بابا اوتورانئدر. آغشام اون ايكي كيشي بولار، يارئم آغشام قئرق كيشي بولار، دانگا ياقئن اؤچ يؤز آلتئمئش ارئلر، شول يردە جملشرلر. شول يردە تايئنگام اليئنگه برلر، اوغولوم.

—بوليار، ياغشي — ديبپ، گؤروغلي بير گؤممه چؤرك بيشيريپ، يارنئي آتاسئنا بريپ، يارنئي غوشاغئنا سالدئ—دا تايئ نئنگ ائزئئي آلئپ، اؤتأگيتدئ.

ايكي گؤن يول يۇرأپ، اؤچؤلنجي گؤن بير چئنارئنگ ساياسئنا باردئ. بارسا، بير آق ساقال بابا اوتئر. بولار اوقئ واغئي اون ايكي كيشي بولدئ. گيجه يارئ قئرق كيشي بولدئ. دانگا ياقئن اؤچ يؤز آلتئمئش ارئلر شو يردە جملنشدیلر^{۹۷}.

بو—دا ياداپ باران اوغلان بير چتده اوقلاپ غالىئردئ. ارئلر جملنشيپ:

—بو نأحيلي اوغلان—دا، بو نأحيلي اوغلان؟ — بولشوبرديلر.

اوندا حئدئر آتا آيتدئ:

—بو بيزينگ نپس^{۹۸} اوغولومئز.

—سهنينگ نپس اوغلونگ بولسا، حايسئ كيشينگ دوغماسئ بو؟

—بو آدئ بگ سولطانئنگ اوغلي، جئغالي بگينگ آغئغئ بؤ.

ب—أ، دك كيشي نينگ دوغماسئ دأل اكئي. بيز شو واغت جم واغتئمئز دوغا اوقاپ بريپ،

شو اوغلانئ ماقصادئنا يتيرسك، نيچيك بولارقا؟

—ياغشي بولار —ديبپ، ارئلر ماصلاحتلاشتئپ، گؤروغليئي ياتان يرينده بيهوش اتديلر.

غارنئئي يارئپ، ايچيني—باغرئئي يوووپ، آراسسلاپ، ايچيني نوردان دولدورئپ، ينه

جايمما—جاي غويوپ، بارچا ارئلر پاتا برديلر. گؤروغلي آسغئرئپ، يريندن تورددئ. آراسسا

شراپدان قئرق بير جام برديلر، اونئ ايچپ مس بولوپ، ينه يئقئلدئ. ينه ارئلر پاتا برديلر.

ينه آسغئرئپ، يريندن تورددئ. سونگراقئ توراندان: "داد تايئم" ديبپ غئغئرئپ تورددئ.

حضرت علي بير ناغرا چكدئ، تاي ايسئ نينگ يانئنا گلن دك حوقرانئپ كيشنأپ گلأيدئ:

"اينه، اوغولوم" ديبپ، تايئنگ تانايئئي اليه برديلر.

"حئدئر آتا، سن بيزينگ نپس اوغولومئز ديبپ آيدياسئنگ، بو اوغلانئنگ مسگني چؤلدە

گؤرؤنيا—ده. مونئ غايئ—غايئ النديريپ يۇرمكدن غوتارايئنگ، آتئ نئنگ، اؤزؤنينگ

^{۹۷} مختومقلئ هم شئيله ارئلربيلن دوشوشاندغئي "تورغول" دين غوشغوسئندا بيان اديار. (آ.گ)

^{۹۸} نپس، نفس: مقدس دم، روح اوغول ديبمك.

اۆستى-باشىنى شو يردە شايلايلىڭ—دېيىپ، ارىلر مونونگ آتى نىڭگ اير-اسبابىنى دۆزدېپ، شايلاپ، اۆزۈنىڭ-دە اسبابىڭنى دۆزدېپ، ساغىر ادىك، شىملە غوشاق، غوندوز سوبىچ تلىك، پىرنىڭى ماووت چاگىن گىدىرىپ: "اوغلان، مېن آتتىڭا، اۆزۈڭنى مۇباركلاپ بىر ناما دىي، سەنىڭ كۈنگۈڭ داىحانچىلىقىدا، باغشىچىلىقىدا، باتىرچىلىقىدا، يا موللاچىلىقىدا؟ سەنىڭ اوغرونىڭى بىر آنگلاشايلى!" دېيىلر.

—ياغشى — دېيىپ، گۇروغلى آتتى، اۆزۈنى مۇباركلاپ، ارىلرىڭ غاشىندا بىر باش كىلمە سۆز ايدار گرک:

بدو آتتىڭ تارىپىنى آيدالى،	هر هۇنارى اۆچ ياشىندا بىلىدىر.
بوزدومان آياقلى، بازىنت تويناقلى،	گۈزى داغ ياشىندا، بورنى يىلىدىر.
اۆچ ياشىندان غادام غويىسا باشىنە،	اويانلانا، غول يىتمىس ياشىنا،
اۆچى كىمىن گۈزى دگرە-داشىنا،	اوغراسا سۆوشە، باسى ^{۹۹} بىلىدىر.
اينىر دك مس بولار ىدى ياشىندا،	يىتر، غانۇملارنى گىتىر غاشىندا،
لاچىن كىمىن گۈزى دگرە-داشىندا،	بۆرگۈت صىپاتلىدۇر، توغون ^{۱۰۰} تىلىدىر.
بدو آتتىڭ عارض و جانى تىدە دىر،	پىرىمىز قولوم سىندە دىر،
گۇروغلى بىر يازىقلىغا بىندە دىر،	مىداندا باش بدو يوودا ^{۱۰۱} بىلىدىر.

بو سۆزى آيداندا سونگ:

—اوغلان، سەنىڭ اوغرونىڭى آنگلاشدىق، بىز شو واغت جىمكاك دارغامانقاق، او دۆنىيە، بو دۆنىيە نامە گۇوون-ماقصادىڭ، بولسا بىزدىن دىلە — دېيىلر.

—مىنىڭ دىلگىمى بىرسىڭىز: آتتىما، اۆزۈمە يۆز يىگىرىمى ياش بىرىڭ، آتتىما، اۆزۈمە يۆز يىگىرىمى يارا دۆشسە يىلدۇز گۇردە غوتولايتىن. اينە مىنىڭ دىلەگىم.

ارىلر پاتا بىرىلر-دە:

—اوغلان، كەمىڭ غالىماسىن، يەنە نامە دىلەگىڭ بولسا دىلە — دېيىلر.

—يەنە مىنىڭ دىلەگىمى بىرسىڭىز، مېن دوشمان الىنە دۆشسىم، تىز غوتولايتىن، غىللىجىم دوشماننى چاپسىن، دوستا اۆتمىسىن.

ارىلر يەنە پاتا بىرىلر-دە:

^{۹۹} باس: بحث، رقيب.

^{۱۰۰} توغىن: آوغوشى. تل: پر، غانات.

^{۱۰۱} يۇو: دوشمان، بويردە اورش گونى.

—اوغان، كەمىنگ غالماسىن، يەنە دىلە — دىيدىلار.

—يەنە دىلەسم، يىتمىش ايكي دىلى گۇنۇمە عيان ادىنگ.

ارنلر يەنە پاتا برديلر. اۆچ گزك پاتا برنلرىندىن سونگ، غايدىپ "دىلە" دىيىپ آيتمايدىلار.

—داد ارنلر، اۆلمدە انزۇم يىتمز يالى بىر زۇرىيات برەورىنگ!؟ — دىيىپ غۇغۇردى.

—حاو، اوغلان، كەمىنگ غالماسىن دىيىپ، سانگا اۆچ كرە پاتا برديك. شول پاتالارنىڭ

ايچىندە بولسا بولاردى، ايندى اول آيداننىڭ بولماز — دىيدىلار.

گۇروغلى گۇزۇنى بىر يومدى، گۇزۇندىن ياش پايىراپ اۇتا گىتدى. حاپا بولاندىن سونگ،

پىرى چىققىپ:

—اوغان، سن حاپا بولما، من سەنى بىر اۆفلايىن، ياشادۇغۇنغا آدنىڭ ىدى ياشاردان،

يىتمىش ياشارا چىلى آداملارنىڭ دىلىندە گزسىن. آدنىڭ ىرىنگ آستىندا ياتماسىن — دىيىدى-

دە:

—مىندىن سانگا نىشانى بولسون — دىيىپ، بىر دۇيرمە غۇلجى بىلىنە داقدى، سونگرا خۇندرا

يۇزلىنىپ:

—اى، خۇندرا آتا، سن بو يىگىدە نىس اوغۇلۇمىز دىيىپ آيدىنىڭ، حانى مۇنۇڭ آدنى نام

غويدۇڭ؟

—غارانگقى يورتدان ياغۇلۇق يوردا چىقىدى، دىيىپ رۇوشن آت غويدۇم.

—أ... ايسە، گۇردىن چىقىدى دىيسەنە، بىلە بولسا مۇنۇڭ آدى اۇزى بىلن بىلە گلىپدىر،

گۇروغلى بولار — دىيدىلار. اوندان سونگ:

—اوغان، اوغۇرۇڭ شو يان دىيدىلار. بەيلەسىنە بىر گۇزلىدى، بارسىنە اۇرۇلسە، گۇز

آچىپ-يوماسى سالىمدا ارنلر غايىپ بولۇپدىلار.

گۇروغلى بگەنىپ، آتنى مۇنۇپ، اۇلىرىنە باقا غايدىبرىدى. غارا گۇرۇم ىرە گلندىن

سونگ، آتدان دۇشۇپ، آتنى ايدىپ گلىپ، آتنى باغلاپ، غول غوشۇرۇپ:

— اسسلاومالىكىم، آتا—دىيىپ، ايشىكدىن گلىپ گۇرۇشۇپ، آرقان چكىلىپ، چۇك دۇشۇپ

آمانلىق—ساغلىق سۇراشۇپ، ادبلىجە بولۇپ اوتۇر زانگىگار.

—حا، اوغۇلۇم، بى ادبراك، بوزغاغراق گۇرۇنىآردىنگ—دە، باياق مىنى اۇلدۇرچك

يالىدۇڭ—دا، رحمدارلۇغنىڭ بىر يان چىتىندىن اينىپسىنگ گرک، حانى نامە گۇرۇپ

اشىتدىنگ، حابار بر.

—من گۇرۇپ—اشىدىنىمى ساز بىلن بيان ادىن — دىيىپ، سازنى غولۇنا آلۇپ، گۇرن-

اشىدىنىنى حابار برىپ، آتاسىنا غاراپ، باش كلمە سۇز آيدار گرک:

غافلاتدا ياتىردىم، گىلى ارىلر،
گۈزۈم آچىپ، گۈردۈم جۈملە جاھانى،

غافلاتدا ياتىردىم، آچدىم گۆزۈمى،
 اوقۇتدىلار، ھاق سۆزلىدىم سۆزۈمى،

ارنلر جم بولوپ، بازار اتدیلر،
پیریم شاهمردان ناظار اتدیلر،

ارنلر جم بولوپ، اوندا ن گۆچدۆلر،
كۆۋثر ساقئسئندان شراب ايجدىلر،

گورو علی بگ آیدار: کمینہ بندہ ،
 بآش واغت نامازنگ اوقئغئن گوئندہ ،

ادیب، غاتیٰ غاھار ادیب:

غایداندئر" دییپ اویلاندی.

گوروغلی آتاسی ننگ دن ییکیرینی بلیب شئیله آیتدی:

^{۱۰۲} شئیلہ ماضمونئی غوشی مختومقلی دہ ہم بار. (آ.گ)

۱۰۳ یای: آياق.

— آتام، اۇنگكى آيدانئۇمدان حابار بولماسا، اينە موندان حابار بوليماي — دىيىپ، آتاسىنا غاراپ، باش كلمە سۆز آيدار گرگ:

گۈزۈل پاتىششا بىزە ناما گۈندردى، شانئىنگ اورداسىنا بار، جىغالى اوغلى.
پىرىم شىراپ برىپ غاندۇردى، اۋلىنچە دۇورانى سۆر، جىغالى اوغلى.

قنىامات آغمالى ناما اۋستۆمدە، كراماتلى بدو غىرات آستۆمدا،
پىرىم برن دۆيرمە غىلچىچ دستيمدە، دوشمانا غىلچىچىنگ اور، جىغالى اوغلى.

من يتيم حالئۇدا اۋستۆمە گلى، نە يووز سۇودانى باشىما سالىدى،
آغلادىپ، انگردىپ، يىنگى آلىدى، عاراپدان آرئىنگى آل، جىغالى اوغلى.

ظالم حۇنگكار بابام^{۱۰۴} گۈزۈن آلدۇردى، يۈرگىمنى غام—غوصصاغا دولدۇردى،
غاضاپ اديپ، يالنگىز آغام اۋلدۇردى، غانئۇمدان غانئىنگى سور، جىغالى اوغلى.

آلادان اۋزگانى نجات دىيمىدىم، پىرىمدن اۋزگانى اوستات دىيمىدىم،
بىر آرمانئۇم غالىدى، زۇريات دىيمىدىم، اواجانئۇم گۈچ باسان، كۆر جىغالى اوغلى.

ارنلر جم بولوپ، موندا دوردولار، يىغلىششۇبان بىز پاتا برديلر،
رۇوشن آدئۇم — گۇروغلى دىيىپ برديلر، روغصاتدۇر يولونگا بار، جىغالى اوغلى.

—اى، اوغلۇم، اينە بو سۇزۇنگى حالادئۇم، اينە بو حابارئىنگ ياغشى. حانى، ارنلر نام بردى؟— دىيىپ، جىغالى بگ سرمك—سۆرمك اديردى. گۇروغلى يانگقى دۆيرمە غىلچىچى اۋنگۈندە غويدى. "ينە نام برديلر؟" دىيىپ سوراپ، يىنە سرمىيىردى. "يوق، باشغا زات برنوقلار."

—هرنا برنلرى شو غىلچىچى؟

—حاوا.

—باى، ارنلرم ساحى اكن—اوو، جوشان اكن—ا. موندان ياراغ بولماز اوغلۇم، مونونگ بيتيرجك ايشىنى اۋزۇنگدە غايرات، غورباتئىنگ، بولسا، يىر گلىندە، آش پىچاغام بيتيرر.

—حاي، آتا، برمە سلر، داغى نادىين، برنلرى—دا شۇ.

—برمسلر، اوغلۇم، اصفهاندا^{۱۰۵} دۇرت اوسسا بار، اولار بىر اوق—ياى ياساپدۇرلار، اونى اۋچ يىلدا ياساپ غوتارنىدۇرلار. اول يايى لاغلى—گۇوهردن، آغىر مرجندن، آلتىن—كۆمۈشدن

^{۱۰۴} بابا: آتا بولماي، بابا آذرى توركچە سىندە (ا.گ.)

ياساپدئۇلار، اول اوسسالارنىڭ شىرطى: شول يايى چىن آدم بولسا، شول يايى آليارمىش، چىكىلمىدىم دۇرت يۆز تۆمىن طئىلا اوتدورىامىشنى — دىيىپ اشىدىيىم، شونگا بارسانگ، بىرىنگى يادىنكا سالىسانگ، شول يايى چىكىپ آلارسىنك، اوغلوم.

—آتا، اول بىر ياد يورت، من اولارنىڭ دىلىنە دۆشمى ياغى!

—يوق، دىلىنە دۆشمىنىڭ، اوغلوم.

يتمىش ايكى دىلى دىلپ آلىپدى، ھالى، اول اوغلاننىڭ يادىنا دۆشۈك.

—اوغلوم، اصفھانا بارسانگ، غالىسنا يىتىپ، آشاقى دروزە سىندىن گىرىسىنك، بىر ميدان يۇرسىنك، اۋىگۈنگىن بىر مدرسە چىقار. مىرسانىنك ايشىگىندىن بارىپ، ھابارلاشار يالى كىشى بارمى؟ دىيىپ غىغىرسانك، باياقى قىرغى غالىندارنىڭ باشلىغى عبداللە غالىندار شول مىرسەدە اوقاپ ياتاندۇر، ايين دوزونى ھاقلاچاق بولسا، سانكا اوسسالارنىڭ دۆكۈنىنى تاپىپ بىر.

گۇروغلى:

—ياغى!—دىيىپ، آتاسىندىن روغىسات آلىپ، نىردىسىنك اصفھان دىيىپ، سۆرۈپ گىدىرىدى. يول اوزاق، گىپىنك غىغىساقى ياغى. سۆرۈپ اصفھانا بارىپ دروزە دن گىرىپ، بىر ميدان يۇرىدى. اۋىگۈندىن بىر مىرسە چىقىدى. مىرسانىنك ايشىگىندىن بارىپ:

—ھابارلاشار يالى كىشى بارمى؟ — دىيىپ غىغىردى. عبداللە غالىندار داشارى چىقىدى. سالام بىردى، سالامىنى آلدى. گۇروغلى مونى تاندى، غالىندار مونى تانمادى، بارىپ غايداندا يومروق يالچاق اوغلاندى، ايندى آتلى—ياراغلى گرچك غوچ يىگىت بولوپ گىدىپىدىر. —ھو، ياغى يىگىت، ھابارنىڭى بىر! — دىيىدى.

—تانگىرى مىھمانى بولچاق، غالىندار.

—تانگىرى مىھمانى بولسانك، ھان اوغول، بو يىرى مىجىت، مىرسە، بو يىردە اۋزۇنگە جاي تاپىلار—دا، آتۇنكا جاي تاپىلماز — دىيىدى.

آى، سىن—بىر تىنك غالىندار اكنىنك—ا. مىسەنىنك قىرغى اشگىنگە جاي، اوت، ايمى تاپىپ بىرىدىم، سىن ايندى شو غالىننىڭ اچىندە جاي تاپمىامىنك؟ سونك غالىندار بىردىن:

—ھا، سىن كىم؟ — دىيىپ سورادى.

—ھا، مىن اۋچىگۈمىز داغىنداقتى سىغىر سويوپ بىر رۇوشىن.

^{۱۰۰} صىقۇلر دۆورىندە اصفھان پايتخت بولان اۋچىن، اول يىر اھمىيىتى ھاساپلانمىدىر. مىخومقلى نىڭ "گۈزل سىن" غوشغوسىندا ھىم "اىصفھاندا ياسالان ياي گۈزل سىن" دىيىلار. (ا.گ)

پاح، غالاندار، يۈرۈپ گلىپ غوجاقلاپ، آتدان آلئپ، آياغىنى يره دگىرمان، گلىپ حجره سىندە اوتورتدى.

—اوغلوم، گىجە—گۆندىز دىلگىم سىدى. سنى مانگا حوداى آنگساتلىق بىلن يتىردى. اوغلوم، كىتابىنگ بويروغى، اۋنىنچا آتئىكى يىرلىدىرىين، آتئىنگ كىشمىش ايىرمى، بۇرونچ ايىرمى؟ —انداملى كۆرپە يورونجا بىلن آرپا تاپىراي. —آتئىنگ آياغى نئىنگ آشاغىنا نامە دۇشايىن؟ —بىر آرابا چاگە دۇشاي.

بىر حوولودا آتئىنى يىرلىدىرىپ، اۋز يانئىنا گلىدى: —اوغلوم، گۆنۈنگ نامە ايسىلسە آيدئىر، سن گۆك چاى ايچرىمىنگ، غارا چاى ايچرىمىنگ، غانت ازىپ ايىرمىنگ، نابات ازىپ ايىرمىنگ؟ شۆلە، سۆزمە پالاو، ياحنا، هر گۆن دوقوز دۆرلى تاغامى حاضىر اتدى، اۋچ گۆن بولوپ دۇردۇنچى گۆن بولاندىن سونىگ:

—حانى، اوغلوم، حابارئىكى بر؟ — دىيدى. —غالاندار، شو غالادا بىر اوق—ياى بارمئىشئىن، شول اوق—ياى — دىيىپ گلىدىم. اول ياى غالاندارئىنگ اۋزۈنىنگ يتىك، بلد يايى اول. غالاندار: —كۆپ ياغىشى اوغلوم! — دىيىپ يانئىندا بار تنگە سىنى حاساپلاپ گۆردى. دۇرت يۈز تۆمىن طئىلا يتىمدى، يىنە بىلىكىلردىن، دىنگ—دوشلارئىندان قارض آلئپ، دۇرت يۈز تۆمىن طئىلانى جمادىپ، كۆيزا سالىپ اوغرادى. غالاندار اۋز ايچىندىن:

—بىلىپ بولماز، اوغلان چكىلمىسە، پولونى اۋزۇم برىين — دىيىپ، گۆنۈنە گتىردى. گۆرۈغلىنى اوسسالارئىنگ دۇكانئىنا آلئپ باردى. اوسسالار: —حاي، عبدالله غالاندار، بو اوغلان نامە؟ — دىيدى. —حاوا، اوسسالار، بو بىر تانئىش اوغلانئىم، شو غالا ياراغ دىيىپ گلىپدەر، اونسونىگ سىزىنگ دۇكانئىنگىزا آلئپ غايتدۇم.

—پاح، اوسسالارئىنگ دۇكانى اۋزۈنگە بللى: "اوسسا آغا، بجرورى" دىيىپ، گتىرىپ غويلان اوق—ياى كۆپ. "اينە حالانئىنى آلايسئىن" دىيىپ، كۆدلەپ اۋنگۈنە اويشۇرىبىردىلەر. گۆرۈغلى نئىنگ گۆنۈنداقى اوق—يايىنگ هىچ حايىسئى چئقانوق. مونى بو يانا زىنگىار، اونى او يانا زىنگىار. آخرى گۆرۈغلى:

—تاپىرسىنگىز دۇزۈوراگىنى تاپىرىنگ، من بولار بىلن سرچە آولاجاق دال — دىيدى. اوسسالارئىنگ حالئىياسى آيتدى:

—اوغان، دىمىنگ داش يارىار—آ، بىر اوق—يى بار، چىقارۇپ گىرىپ غوجاق، سەنىنگ يالى اوغلان آستىندام غالابىلمىز.

—حاي، اوسسالار، "گۆيجى يىتمىز گۆره غالار" دىيىنلىرى، ھەر زات—دا بولسا گىرىنگ، گۆرۇپ غالالى.

اوسسالارنىڭ حالئىپاسى بىر شاگىردىنە:

—شول اوق—يىلى آلپ چىق — دىيدى.

شاگىردى بىر حجرە دن آلپ چىقۇ، دوقوز غابات تلىتىندى^{۱۰۶} غابى بار، يىكە—يىكەن غاپلارنى چىقارۇپ غويدى، لاغلى—گۆوھردىن ياسالان اوق—يى حۇجرا يالقۇم بىرپ ياتۇر. گۆرۇغلى نىنگ سوستونى باسدى، آتاسى آيدىدى: "اوغلۇم، ھىچ يردە غورقما" دىيىپى. بىرىنى يادا سالۇپ، يىلى آلدى—دا، شاتىردادۇپ چىقىردى. يىنىنگ ايكى باشى ابلنىپ، بىرى—بىرىنە يىتپ، تاپىشۇپ گلىار.

—حاي، حاي، اوغلان، گۆيجۇنگ زور اكنى، يىلى سىندىرۇپ بارىاسىنگ، تاشلاورى باىرى. —گۆرۇغلى: "أر لىظلىندى، قولى^{۱۰۷} بوغازدان" دىيىنلىرى، مونى چىن آدم بولسا، بىر پول برماىن آليامنىشنى دىيىپ اشىدىپ گلىك. مونى چىكىك، ايندى مونى بىزە برملى.

—آى، يوغ—آ، بىرىنە غول موزومۇزى برمسىنگ، بىز اونى برمىاس.

—ئىنچا برمسىنگ — دىيىپ، يىلى گزادى.

—حاي، اوغلان، دالىشگە، بالچىكلىك غىلغىنىكى غوى، دوغرى، مونى چىكىنگ ولى، موندان باشغا يىنە بىر شىرطىمىز بار. سىن مونىنگ اوقونى يىدى پىلدىن گچىرەلىسىنگ، اونسىنگ بو يى سەنىنگى بولار.

—كۆپ ياغشى، اول شىرطىنگىزىم بىتىرىلى.

كۇچا چىقۇپ، يىدى پىلى حاتارما—حاتار غابات غويدولار. يىدى پىلە غاراپ، كىمىر اوقى يىا دولدورۇپ آتدى. يىدى پىلىنگ اچىندىن پارران گچىپ اۇتاكىتىدى. بارىپ اوقى غالانىنگ غولادان دروزە سىنە اوردى.

—حاي، اوغلان، يىلى سانگا باغىش اتدىك—دىيدىلر.

غالاندار دۇرت يۇز تۆمىن طىللانى اوسسالارنىڭ اۇنگۇندە غويدى، اولار:

—يوق، غالاندار، سۆزۈمىز سۆز، شىرطىمىز شىرطىلر، يىلى چىن آدم بولسا، بىر پول آلمان برچكىرىس.

—آى، بولسا—دا اوغلان بىرىنە حايىر بررىن، ائىرئىمنا ياغشى، ھەر زات—دا بولسا آلنىڭ!

^{۱۰۶} تله تىن: ايشلىن حام، درى.

^{۱۰۷} قۇي: قۇيۇن. بو آتاسۆزى، آدم دىلىندىن، قۇيۇن بوغازىندىن بلا غالار دىيىمى انگلادىار

—گل، حايئرلاشماني اورتا سالدئنگ — دىيىپ، هر اوسسا بير جۆپ تۆمن طفللادان آلدئار، دۇرت يۆز طفللاندئنگ غالاندئى غالاندارا غايدئپ برديلر. گۇروغلام يايى آلئپ، اوسسالار بيلن حايئرلاشئپ غايدئبردى. كۆچە بيلن گليآركا:

—اوغولم، سنى يىنە بير يره التيين — دىيىپ، غالاندار يىنە گۇروغلينى بير متجيت— مدرسليگە گتيردى، بير حۇجرا گيرسلر، بير آقساقال بابا اوتئر، ساقغلام آق، دونام آق، سلسلم آق، كيربيكلرينە چئلى آق غوو يالى بولوپ اوتئر. بو غالاندارئنگ پيرى حوش قابيل آحبر اكنى. حۇجرائنىڭ ايچينە پوغتا سر اتسە، بير بورچوندا بير آلا نايزا دور، گۇروغلى نئنگ گۆزى شول نايزادان آيرئلانوق. يانگقى پير آيتدى:

—اي، عبدالله، بو ناحىلى اوغلان؟

—پيرىم، بو بير تانئش اوغلانئم، شو غالا ياراع دىيىپ گليپدير. سندن شو نايزانى دىلاپ آلئپ برماگە گلديم. شو نايزانى شو اوغلانا بر، پيرىم.

—يوق، عبدالله، بو نايزانى گۇترجك اوغلانئنگ پيرى غاتى زور بولمالى. بو نايزا هر گزيپ يۇرن سالىپاياغا^{۱۰۸} باشارتماز.

—يوق، پيرىم، بو اوغلان انايى اوغلان، اوسسالرداقى اوق—يايى هم چكىپ آلدى.

پير مونى اشيدىپ غۇزئبردى:

—اي، اوغلان، پيرىنگ كيم؟ بو يانا آلئپ بر اوق—يايى — دىيىپ، بو پيرم مونى سئناپ دور، يوغسا، گۇروغلى مونى تانئپ دور، شول دسلاپ بارئپ چئنارئنگ دۇيؤندە گۇرن پيرى بو. گۇروغلى پيرىنى حابار بردى.

—عبدالله، بو اوغلانئنگ پيرى زور اكنى، نايزانى آلسا آلاغايستن، بار، باغئش اتديك.

گۇروغلى يۇرۇپ بارئپ نايزانى آلدى، چئقئبرجك بولاندا:

—اي، عبدالله، بار ايچرداكيلرى هم باغئش اتديك، چئقارئپ بر، بو اوغلان ياراع شايئنى توتسون.

بو غالاندار بو پيرىنگ بار زادئنا يتيكدى. يىنە بير حۇجرا گيرىپ، بير بوقجاني غولتوقلاپ چئقئبردى، گۇروغلى هم بو نايزانى سۇيرآپ، بو هم غايدئبردى. بوقجا دورشونا ياراع اكنى، آلتئن ياقالى سوووت^{۱۰۹}، غالقان، گۆزى، آيپالتا، طئلا ساپلى غازما هم باشغا شونگا منگزش ياراغلار، همه سى باتئرلارئنگ گۇتريآن ياراغى. آى، غاراض، گپىنگ غئسغاسى، اصفهاندا گۇروغلى نئنگ ياراع شايئنى توتان شو غالاندار بولدى. يىنە اۆچ، دۇرت گۆن بولاندا سونگ گۇروغلى:

^{۱۰۸} سالى آياق: بوش بىكار

^{۱۰۹} اورش اشىگى، جۇپبە، جۇشين.

—غالاندار، مانگا روغصات برسنگ، من ايندى غايدايئن!
—اوغلوم، بولسانگ—دا حزمات اديان، غايتسانگ—دا حزمات اديان.
—يوق، غالاندار، من غايدايئن—دييپ، گوروغلى غىراتى بىر كمسيز چىلاق ايرلاپ،
ياراغلارنى داقىنىپ، چىقۇپ اوغرايردى. غالاندارام يوردونگ چىتېنە گلىنچا اوزادىپ گلى.
—غالاندار، "اوزاداندان يولداش بولماز" دىيىلىرى، سانگا روغصات، غايدىر.
—يوق، اوغلوم، سندن بىر دىلگىم بار، شول دىلگىمى بىتىرسنگ غايدايئن، بولماسا،
اۋلىنچام آتۇنگى جىلاولاپ يۇرۇشىم.
گوروغلى اۋز يانۇندان اچىنى گىلىپ: "بو برن زاتلارنى نۇنگ پولونى غايدىپ
دىلچىكىما، آتۇمدان باشغا نامە دىلسە، منم مردلىك بىلن بىتىرىين، دىنگە آتۇمى دىلمسە
بوليار" دىيىپ، گۇنۇنە دۇدى—دە:
—غالاندار، نامە دىلگىنگ بولسا، آيت، بىتىرىين — دىدى.
—بىتىرسنگ، اوغلوم، باياق اۋچگۇمىز داغۇندا اوتۇرقانگ، سەنىنگ يىكجە سۇغۇنگى
سويدورۇپ، دوزونگى اىيىپ غايتۇنۇق، اونسونگ دوز—نصىبامىز چكىپ، رىحان دىين
بدباغۇتۇنگ اۋستۇندىن دۇچار گلى، "ياغۇشۇنى گۇرمك گۇز آرسلان" دىيىلىرى، "تارۇپ اتمك
ئوغاپ" دىيىلىرىنى، اونونگ يانۇندا باش—آلتى آغۇز سۇز آيداغايدۇم. منىنگ شول گۇنامى
اۋتۇسنگ غايدىيان، بولماسا آتۇنگ آياغۇندا پايداناز بولۇپ، يۇرۇشىم — دىدى.
گوروغلى:
—غالاندار، ھمە گۇنانگ شول بولسا، اولار تاقۇدۇر، بار گۇنانگى اۋتۇدۇم—دىيىپ،
غالاندارنىڭ گۇنۇنى شاد اتدى. غالاندار گوروغلى بىلن خوشلاشۇپ، بگىنپ، ائۇنا دولانۇپ
غايتدى. گوروغلى ھم: "يىكۇنىنگ يارى خۇداي" دىيىپ، سۇردى غىراتى. بىر مۇزىل يولى بىر
باسۇپ، ايكى مۇزىل يولى ايكى باسۇپ، سۇرۇپ اۋچگۇمىزە گلى. آتۇنى باغلاپ، آتاسى نۇنگ
يانۇنا گىردى. آتاسى بىلن اسن—آمانلىق سورايدى. آتاسى:
—اوغلوم، ساغ—آمان گلىنگىمى؟
—گىلدىم، آتا.
—ھانى، نامە لىر گىتىردىنگ، اوغلوم، بىر گۇرىين.
—اينە، منىنگ گىتىرن زاتلارنىم، آتا — دىيىپ، گىتىرن زاتلارنى آتاسى نۇنگ اۋنگۇندە
غويدى.
جۇغالى بگ اولارنى يىكە—يىكدن سۇپا—سۇمۇپ، بو يانۇنا گچىردى.
—آي، اوغلوم، من سنى آدام اتىك بولۇپ داغلاردا گزىدىم، درە لردە گزىدىم، مانگلايىم
يارۇلدى، گۇزۇم اويولدى، اوغلوم، آخۇرى سنى آدام اورنونا يىتىردىم. ايندى شو آت، شو

ياراغلارنىڭ بىلن اۈز علاجىنىڭ اۈزۈڭ گۆرمىسىڭ، باشاشاق گىتسىڭم، من سانگا غىنانمارىن. شو واغتا چىلى من سانگا اوغلوم دىيىپ يۇريادىم، آصلئندا سن مېنىڭ آغتىغىمىسىڭ. سەنىڭ دادىڭ آدى بگ، يوردونگ باتىرى ھم سىردارىدى. اوغلوم، چارداغلى چاندئىل يوردوندا سەنىڭ قىرق مۆڭ اۋىلى تۆركمىن ايلىڭ بار. اولار باشسىز-باراتسىز غالدئار، اوغلوم، چاندئىلە گىدىلى، اۈز يوردومىزا بارايلى، ايل-اولوسىڭغا باش بول، اوغلوم.^{۱۱۰} اگر سن چاندئىلە بارىپ، قىرق مۆڭ اۋىلى تۆركمىنە باش بولساڭ، داش-تۈۈركلرداكى يۈز مۆڭ، اللى مۆڭ اۋىلى تۆركمىلرم سانگا يار بولوپ، سنى غولدار، اوغلوم، يوردا بارايلى، اوغلوم. يوردامىزا غان چايقيان ظالئم پاتىشالاردان غانئمىزى آلايلى، عار-نامىسى يردە غالدئىرمايلى-دىيىپ، جىغالى بگ بوزولدى-دامسىقئىدى.^{۱۱۱} گۆروغلى ھم بوزولدى. جىغالى بگ:

—اوغلوم، چاندئىلە بارساڭ، مېنىڭ گىجىم دىين اوغلوم باردىر. اول دىرى بولسا، مالىئندان بىرجىگىنى ايلىنە برن دالدىر. بىر-ايكى يارىم آداملارنىڭ بولشى يالى، مالىئى اۈزم اىيىپ بىلمان، داش يالى غاتاپ اۋلۇپ گىتچك آدامدىر. اول نامە بولسا-دا اۈزۈنە، بىز اونونگ مالىئندان چاللىق گىچى حانتاما دال، يۈنە ھر زادام بولسا، بارىن بارانگا شونىڭقا بارىپ دۇش-دە حال آحوال سوراش، يوردونگ ياغدايئى بىل. اۈز اولوس-اىلىمىزە بارايلى، اوغلوم — دىيىپ، جىغالى بگ آغتىغىنا غاراپ، باش كىمە سۆز ايدار گرگ:

يالنگىز بالام، آغىن پندىم،	يوردونگ ترك ايلجى بولما !
اۈزۈندىن غايرى ناماردىڭ	مىنئىن چكىجى بولما! ^{۱۱۲}
غىراتى بىلە جول بىلە،	اوتورئىشغىن اھلى دىل ^{۱۱۳} بىلە،
اۋلىنچانگ بدآصل بىلە	مأخرىبان بولجى بولما!
باشولولار گىگش اتسە،	ياغشى-يامانا گۆز اتسە،
ايل-حالقنىڭ بىر ايش توتسا،	سن اوندان غالىجى بولما!
تاغام برىسنگ، برگىن آجا،	دايانغىن اگرى غىلجا،
اما دوران غورى آغاچا	نأحاق غان چاللىجى بولما!

^{۱۱۰} بويردە، ارگنە قوندا گىزلىنىپ سونگرا يورتلارنى دولانپ باران توركلريادىنگا دۇشيار. (آ.گ)

^{۱۱۱} خامسقىماق: كمشىرىپ آغلامچىراماق، بۇغازنىڭ دولماق.

^{۱۱۲} شئىلە ماضمونلى غوشىنى مختومقلى دا ھم بار (آ.گ)

^{۱۱۳} اھلى دىل: يۈركىشلەر.

شاد بول ايل—حالقئنگ گۇرنگدە،
 بىر غارئپ آغلاپ دوراندا،
 سۇزۇن آل گنگش بىرندە،
 يانئندا گۇلۇجى بولما!
 جئغالى بگ، اۋوۋش—اۋوۋش،
 دۇوۋشسنگ، مرد بىلن دۇوۋش،
 مئحمان گلە، انگين سوۋش^{۱۱۴}.
 ناماردى قوۋلايجى بولما!

جئغالى بگ سۇزۇنى تمام اتدى. گۇروغلى آتاسى نئنگ سۇزۇنى دىنگلاپ:
 —بوليا، آتا، من ارتير اير بىل گىديين — دىيدى. دئنجئنى آلئپ، ارتسى گۇروغلى آتاسى
 بىلن حوشلاشئپ: "نيردسىنگ چارداغلى چاندئبىل" دىيىپ، سۇرۇپ گىديبرىدى. باردى تۇركمن
 صأراسئنا، ايلاتئنگ ايلرى چتىندن. بارسا، چاروا آدمالار يوردونگ چتىندە اوتوران. سونگ
 باش—آلتى سانى آق اۋزۇكى^{۱۱۵} اۋى گۇردى. اۋيۇنگ ايشيگىندن بارئپ:
 —حابارلاشار يالى آدم بarmى؟ —دىيىپ سسلندى. گنجيم آغاسى داشارى چئقدى. سالام
 بردى. سالامنى آلدى. اولام اونى تانئمادى، بو—دا مونى تانئمادى. گنجيم آغاسى:
 —حوو، ياغشى يىگيت، حابارئنگى بر —دىيدى. گۇروغلى شول يردە جئلاوى ايرىنگ
 غاشئنا تاشلاپ، آرقاسئندان سازى قاقئپ آلئپ، گنجيم آغاسئنا غاراپ: "من حالى، آغام
 حايسى، ايليم حايسى بىلبىلەيم" دىيىپ، باش كلە سۇز آيدار گرک:

اغاچان، عارضئىمى آيدائىن سانگا،	ايليم حايسى ياندا، بىلبىلەيم؟
تا اۋلىنچام غوللوغئنگدا بولائىن،	يولوم حايسى ياندا، بىلبىلەيم؟
پىرىم شراب برىپ غاندئردى،	بابام جئغالى بگ سالام گۇندردى،
—گنجيم آغانگ باردئر — دىيىپ دۇندردى،	آغام حايسى ياندا، بىلبىلەيم؟
بىلىسم بارئپ، بلند داغدان اۋتر من،	عارئم آلئپ، ماقصادئما يتر من،
ايل حاقى اۋچىن كىمىر اوقوم آتار من،	غانئم حايسى ياندا، بىلبىلەيم؟
حاقدان اۋزگە كىمە آيدائى دادئمى؟	هيج كىم بىلمز سئنامداقئ اودومى،
"گۇروغلى" دىيىپ، ايليم غويدى آدئمى،	ايليم حايسى ياندا، بىلبىلەيم؟
آد—اووازام بو عالمى توتماغا،	گۇوۋن تلواس ادر ايلە يتماگە،
غانئم گۇرسم، كىمىر اوقون آتماغا،	غانئم حايسى ياندا، بىلبىلەيم؟
گۇروغلى! — دىيىپ، غويدولار آدئمى،	حاقدان اۋزگە كىمە آيدائىن دادئمى،

^{۱۱۴} سوۋش: مال سۇيۇپ ايلي چاغئرماق.

^{۱۱۵} اۋزۇك: آق اۋيۇنگ كچە سى

ھېچ كيم بىلمىز سىئامداقنى اودومى،

ايليم حايسى ياندا، بىلبىلمىدېم؟

بو سۆزى آيداندا سونگ:

—حوو، ياغشى يىگىت، سن گنجىم آغام دىيىاسىنگ، آتام جىغالى بگ دىيىاسىنگ، من سەنىنگ سۆزۈنگە دۆشۈنماق، سن مانگا حابارنىڭنى دىلدا آيت، سن كىم؟
—من آدى بگ سولطاننىڭ اوغلى، جىغالى بگىنگ آغىنىغى.
—باياقنى رۇوشن مى سن؟

—ادىل شونونگ اۋزى من — دىيىن بادىئا گنجىم آغاسى ائىلغاپ گلىپ، غوجاقلاپ آتدان آلنىپ، آياغىنى يره دگىرمان گىرىپ، آق اۋيۈنگ تۇرۇندە اوتورتى.
—اى، رۇوشن جان، آسماندا ايندىنگىمى يا يردىن چىقىدىنگىمى؟ حۇنگكار پانتىشا سىزىنگ دۇردۇنگىزىم دىرى يره گۇمدۇرىپىدىر دىيىپ اشىتىدىك.
—يوق، گنجىم آغا، حۇنگكار پانتىشا دىنگە مۇن آغامى اۋلدۇردى. آتامنىڭام گۇزۇنى اويدى.
اوندا غاچىپ چىقىپ، اۋچۇمۇز داغىندا مسگن توتوپ اوتۇرۇس. آتام: "گنجىم آغانگ گلىپ بىزى گۇچۇرىپ اكىتسىن" دىيىپ، منى سەنىنگ ياننىڭا اىبرىدى. يوردا گۇچۇپ گلمكىچى بولدوق، گنجىم آغا!

—كۇپ ياغشى اوغۇم، سن بو يره بولۇر باقالى. "بارلى نىڭ بازارى ياننىدا" دىيىنلىرى، باش—آلتى اينىرى حووتلاپ^{۱۱۶}، باش—آلتى دوغما^{۱۱۷} باشىنى ايتىرىپ، گنجىم دۇسى نىنگ ياننىا كىدىبرىدى. گنجىم گلىپ، دۇسى بىلن اسن—آمانلىق سوراىنىپ، بىر آغشام بولۇپ، ارتسى چاتماسى بىلن گۇچۇرىپ آلنىپ غايدىبرىدى.

جىغالى بگ ھم گلىپ، يوردونا غووشوپ، مسگن توتوپ بولۇبرىسىن.

بىر آى، قۇرق گۇن بولاندا سونگ، چاندىيلىنگ ايلاتى بىر ماركە ماصلاحات اتيلىر:

—حاو، ايلات! آدى بگ سولطان اۋلنى باۋرى، جىغالى بگ گىدىلى باۋرى، يوردومنىڭ بىلى بگى، ايسى بولمادى، ائىنحا، گۇروغلى گرچك غوچ يىگىت بولۇپ گلىپىدىر. دىدىمىزە ياراجاق، شونى يوردا حان ادىلىنگ—دىيىپ ايلات ماصلاحاتلاىنىپ: — اوزال دۇسم ايلاتا سىرداردى، اونونگ اورنۇندا غويايلىنگ — دىيىپ، گۇروغلىنى ايلاتا بگ ادىپ بىلدىلر.
—يوردا بگ بولان آداما گنجى—حازىنا، دۇولت گرک — دىيىپ، ايلات — ماللى بايلار مال بىرلى، پوللى بايلار — پول بىرلى.

—حان بولان آداما نۇكر گرک — دىيىپ، يەنە مونگا نۇكر جىلاپ بىرلىلر. پاح، اۋزۇنگە بىلى، ايل آراسىندا ھر حىللىسى بوليا، يالتالار، ايشىدا غاچاقلاىلر، كۇلگە سۇين جالاتايلار بوليا،

^{۱۱۶} حۇوت: مۇنەك، يۇك اورماق اۋچىن دۇيانىنگ آرقاسىنا سالنىيان حاتاىلى انجام.

^{۱۱۷} دوغما: نۇكر

شولاردان بىر توپارى نۇكر — دىيىپ يىغناپ، گۇروغلى نىنگ الينە برديلر. گۇروغلى
اۋزۇنگە بللى، اۋز آتاسى نىنگ غىلغىئىدان بولان يىگىت. اول بو گۇلۇگىنى تاپسا، ارتسىنى
غايغى ادايمى؟ اول:

— يىگىتلر، آيدىنجى باغشى بولسا، چالنجى سازاندا بولسا اكليرىنگ. پالو بولسا گۇندە
اۋچ—دۇرت واغىئىنا بيشيرىبرىنگ! — دىيدى.

— بىلە سووغودا، حاراجادا زات چىدايىمى، يانگقى اداملارنىڭ برىنىنى باش—اون گۇندە
اييىپ، بو يال ياغىلارنى سونگونا چىقىدى. اونسونگ گنجىم آغاسى باي آدم، گنجىم آغاسىندان
نسىه—نووغان غويون آلماغا آيلاننىشى.

سونگاباكا گنجىم آغاسى نىنگ ياننىدا—دا نىسا گچمدى، اولام نىسە غويون برىمىنى
غويدى. اوندان سونگ يراستىندان آدم ايرىپ، اونونگ غوينوندا اوغورلاتماغا باشلايدى.
آي، زانگىگار، آغاسى نىنگ مالئىنا ال غارىپ باشلا—اوو، بىر گۇن باش—آلتى غوينونى
اوغورلاپ اييدى.

پأح، گنجىم بىر نىسىنە اجىز آدم، بو ايشىنگ گۇروغلودان يتىنىنى آنگلاپ، شوندا
گۇروغلى نىنگ مىحاناسىنا باقا اوغرايدى. گلىپ، مىحاناننىڭ آغزىندا تىكجىنىڭ اۋستۇندە
اوتۇرۇپ، سوپاجىنى ياغ كۆيزى نىنگ دىققانچى يالى اديپ، لاغر—لاغر اديپ سۇگۇنىپ
باشلايدى:

— آي، زانگىگار گۇروغلى، من سەنىڭ اۋچىن مال غازاننىمۇندىم، دۇنيا غازاننىمۇندىم؟ ايندى
سن اۋز عالاجىنىڭ اۋزۇنگ گۇرمجىمى؟ من سنى باقايىنمى؟ —دا ياننىڭداق يال ياغىسى
بىدۇولتلىرى باقايىنمى؟ بو باش بولان، بگ بولان يىگىدە باق—آ، مونونگ اديان ايشىنە باق—آ!
بو حان—سولطانلارنىڭ اولوسى نىنگ، كىچىسىنىڭم تاپاودى بولماز، اول ياندا خۇنگكار
پاتىشا—دا ايلىڭ مالئىنا تالانگ سالىپ، حالقا زولوم اديا، بو يردە سەنىڭم اديان ايشىڭ
شونگا مىگىز، زانگىگار. خۇنگكار پاتىشا يالنىڭز آغانگى اۋلدۇرىپ، غارىي آتانگ كۇزۇنى
اويدى. اول ياندا اول غاننىڭ گىدىپ ياتىرغا، سن بو يردە بىر بۇلك بىدۇولتلىرى داشنىڭا
يىغناپ، مىنىڭ مالئىمى چاپاۋوللاياسىڭ—دىيىپ، سۇگۇنىپ، خۇنگۇرداپ اۋيۇنە غايتىدى.
اول غايدانسونگ، گۇروغلى اوبلاندى:

—ب—أ "دالىنىڭ مۇنگ گېي تلىك، بىر گېي گرگ" دىيىلر—اوو، مىنىڭ بو ياتىشنىم دال اكى
—دىيىپ اچىنى گىلدىپ، يىگىتلىرى نىنگ ياننىغا گلىپ:
— يىگىتلر، سىز مانگا نۇكر بولسانىڭىز، يۇرۇڭ بىلر، آر آلماغا گىدىلىڭ—دىيىپ،
يىگىتلىرىنە غاراپ، بىر باش كىلە سۇز ايدار گرگ:

بىلر، عارضىمى آيداننى سىزە، يورۇڭ، بىلر، آر آلماغا گىدىلىڭ !

ھرنە حىزىمات بولسا گۆركىزىدىن بىزە،
 غوچ يىگىتلەر پىر غولونى ئالاندۇر،
 روم، ايسىتامبولدا نامۇس غالاندۇر،
 اوزالى ئاتامنىڭ گۈزۈن اويدوردى،
 يۇرگىمنى غام-غوصصاغا دولدوردى،
 ائىلغار گۆنى گۆرسىك غاننىم غاراسىن،
 سايلاپ مېنىڭ دال بدوينىڭ سىرسىن،
 ميدانا گىرىدە اوتلار ياقىللار،
 دې بىرىدە، ئالتۇن توغلار يىقۇللار،
 آقماق بى عاقتۇدۇر، نصىحات آلمان،
 گۈروغلى بگ عارۇن آلمان غالماز،
 بو سۆزى آيداندان سونىڭ، بار يىگىتلەرنىڭ سالى^{۱۱۸} سىوا غاچدى.
 —يىگىتلەر، سالىڭىزنى سىوا غاچىرۇپ اوتورمانىڭ، گىتىسم بولمايىار، من خۇكىمان گىتمى،
 يىنە—دە سىزلەر ارتىرە چىلى واغت برىان، گىتجىگىنسىز بولسا، پوغتا تاييار بولۇپ
 اوتورۇڭىز. گۈزۈنى بۇلگىنسىز بولسا، حانچا، آق يول—دېيىپ، اول اۋز مۇئاناسىنا غارشى
 گىدىبىردى. گۈروغلى نىڭ بوليان جايى اۋزباشىنا بۇلك يىردى.
 گۈروغلى گىدىنسۇن بولار مىحانادا ائىدىلر غالماغالى، حام پايلاشيان يالى، ائىدىلر
 غوورۇ. بىرىدىن بىرى بوياندان چىقۇپ:
 —اى، يىگىتلەر! مونونىڭ آيدىيان سۆزۈنە دۇشۇندىڭىز مى —دېيىدى.
 اوندا بىرى آيتىدى:
 —دۇشۇندىك!
 —نەمە دېيىپ گىتىدى؟ خۇنگكار پاتىشا مونونىڭ يالىڭىز آغاسىنى اۋلدۇرىپىدىر، آتاسى نىڭ
 گۈزۈنى اويۇپىدۇر، اىنە، بو زانگىگار شوندىن غاننى، عارۇنى آلمانا گىتجىك بو.
 اوندا بىرى بو ياندان چىقۇپ:
 —أ—اى يىگىتلەر! يىگىتلەر! — دېيىدى. او ياندان يىنە بىرى:

^{۱۱۸} زەرە: اورش لىباسى.

^{۱۱۹} سال: تاغىتادان ياسالغان غايىغا مىڭىز.

— ھا، نام بولوپدئر؟ — ديدى.

— نام بولاننى، گۇرمان دورموسىنگىز. بو ايىپ-ايچىپ مس بولوپ، تورشوسى دىسپىنە چىقىدئر، اوتوز-قىرق آلتى بىلن قىرق دۇرت دروزه لى شاهره دگىپ، آبراي تاپچاقمىش بو، مونگا گۇزى غىزارىپ، دۇزه دۇشن آغا دىيرلر.

بو ياندان بىرى چىقىپ:

— ھى، يىگىتلر، عاجىنگىز نامە، گىدلىنگ دىيسە گىدايملى بولارسىنگىز. يوغسا نامە، اينە آيدىجى باغشى، چالغى سازاندا، اينە بىر ياننىگىزدا پالو، شۇل، اينە بىر يۇزۇنگ ياحنا، اينە بىر ياننىگىزدا چاي، غانت، تمماكى، كىيى-صاپا، ايسە، سىزە بو زاتلارنى ايىپ-ايچىپ اوممالىپ يانچاقمىدىنگىز؟ البتە، سۆيجى-سۆيجى ايمانىنگ دۇبۇنىنگ بىر چۇپى بولمالى. اول سىزى بۇنە يرە سىغىر ياللان يالى ياللامايا، ايتە-دە بۇنە يرە يال بىرلىميا، يىگىتلر— ديدى.

بىرناچلرى ماصلاحات اديپ:

— بىز— ا شو گىجە غاچچاق، سىزم حالاننىگىزنى ادينىگ، يىگىتلر، بىزىنگ اۇنگى ايىنلرئىمىز جاننىمىزنا نوش بولسا بولسا، بىزىنگ آتامىزنىگ گۇزى اويولماندىر، اويولسا گۇرۇغلى نىنگ آتاسى نىنگ گۇزى اويولدىر، نامە، بىزىنگ آغامىز اۇلدۇرلىمى؟

بو ياندان بىرى عاقىللىسىران كىشى بولوپ:

— بولار غاچسا غاچىبرىسىن، سىزلر غاچمانىگ، مىنىگ دىينىمى ادينىگ — دىيىپ آيتدى.

— ھا، سەنىنگ نام دىينىنگى ادىلى؟ بو زانگىگارا سرات.

— ھا، ايسە، گىتچك دىيدىنگىز، گىدىنگ— دا.

— يوق، اونى سىز بىلىنگىراق، اول سىزى سىناماقدان اۇترى بو سۇزى آيدىپ گىتدى، اۇزۇنگىزە بللى، شو گۇنلر گنجىم آغاسام نىسيە غويون برناق. باشغا يردىم آغى-برگا اۇتقاق، شو گۇنلر بو زانگىگار غايلاپ يۇر. اونونىگ اۇچىنم بو شولارنىگ ائحلاصلئسى، بى-ائحلاصلئ سايلاسىن دىيىپ، شو سىناغى اديپ گىتدى. يوغسا نامە، اوتوز-قىرق سانئ آلتىسى بىلن قىرق دۇرت دروزه لى شاهره دگىپ، آبراي تاپماچاغىنى بىلمان، اول تلبىمى، دالىمى نامە؟

باش— آلتى سانئسى ائنانىپ، مونونىگ دىينىنى اديپ غالدى. اۇزگلى بولسا، شول گىجە ايل ياتاندان سونىگ: "سىزم حالاننىگىزنى ادينىگ" دىيشىپ، غاچىپ گىتدىلر. مونونىگ تۇورگىنە نۇكر دىيلىپ برلن آداملارنىگ ھمە سى انه سى اوروپ، آتاسى سۇگى بىر توپار وپاسىزلاردى. آتا— انه سىنە وپا برمىدىك، ايل— حالقۇنا نىردن وپا برىر؟

ارتىسى گۇرۇغلى آتۇنى ايرلاپ گلسە، نۇكرلىرى نىنگ دىنگە باش-آلتى سانسى اوتۇر،
غالانلارنى يوق بولۇپتۇر. گۇرۇغلى:

—ھانى يىگىتلىر، بو يانقۇلارنىڭ نىردە؟ — دىيىپ سورادى.

—آى، گۇرۇغلى آغا! جىغبا-جىغبا گزى گلىدە، سايلانار غالار اۋزى. سەنىڭ بىلن دىڭ
دورۇپ اۋلۇشچىك اينە بىزلىر بار، باشقا كىم بولۇپ بىلىر — دىيىشىپ غورساقلارنى قاقىدۇلار.

—يۇرۇڭ، اۋلۇشسىڭىز — دىيىپ، آلىپ چىقىپ گىدىرىدى.

چىقىدى چۆلە-دۆزە، سۇردى داغلىغا، غالاننىڭ اچىندۇكى دىمىرلىك، باتۇرلىق چولا يردە
تاپىدۇرىمى؟ آتۇلارنىڭ كىم-كىمدىن يىلى چىقىپ، ھوۋى باسۇلۇپ، سۇتۇنلىرى سۇيۇپ
باشلادى. بىرى آيتىدى:

—دوستلار، بۇيا گىتجىگىنى چىنئالدىن بولماغا چىملى، بو زانگىكار ھىچ يانا سوۋولمان
سۇرۇپ بارىا-آ بو.

اوندا بىرى آيتىدى:

—چىنئالما نام ايشىلىيا، مونى چاروا بايلارنى اوتۇرشماغا چاغۇراندۇر، شۇڭا بارىاندۇر بو.
اوندا يەنە بىرى آيتىدى:

—چاروا بايلارنى چاغۇران بولسا غاتى ياغىشى، پآح، شو گۇنلر دۇيانىڭ، غوينىڭ
اۋلۇمى كاندۇر-اۋو.

اوندا يەنە-دە بىرى آيتىدى:

—چاروا بايىندا نامە يوق! ھەمە زات بار. اونا، آلاچالى ياغام باردۇر.

چاروا بايلارنى سوولار دىيىن تامالارنى باردى، گۇرۇغلى بولسا اونگا-دا سوۋولمان،
گۇناتارنى گچىپ اۋتۇگىتىدى. بىر يىل يۇرگى:

—آى، يىگىتلىر، ايشىڭىز غايتىدى، بو سوۋولچاق يىرىنىڭ دوشۇندىن گچىدى، ايشىڭىز
غايتىدى، بو گىتجىگىنى چىنغارتىدى.

بىرى بو ياندان چىقىپ:

—ۋآح، يىگىتلىر! منى دىڭلىسىڭىز-دە، منى، منىڭ سامسۇقلىغۇما غارانگ. من ايمىڭا زار
دالدىم، ايمىڭا زار دالدىم. ىدى پاتۇشاننىڭ ھازىناسى يالى ھازىنا منىڭ آتامدا باردى. من
آتامنىڭ غازاناسىنى ايتىپ، بولۇڭ ارقاسىندىن ھزىل ادىپ، دونۇمنىڭ سۇنىندىن توتۇپ،
كۇلگىدىن، كۇلغا آيلانۇپ، ايتلىرى كۇلگىدىن قوۋۇپ، كۇلغانى ايتلىرە يىتىرمان، ارقاينىن اوقۇنى
آلىپ، تورۇپ چاى اچىپ، چىلىم چىكىپ، مەس بولۇپ، يۇپك گىمىلر گىيىپ، يۇپك ايشلىك
دونى ياسىغۇنچاق آلىپ، تلىگى چىڭا غۇشۇق آتۇپ، سچىلى ياغلىغى غۇشانۇپ، سچىگىنى

سچلىندىرىپ غويىرىپ، اوبانىئىڭ اىچىندە گلېن-غۇزلارا غووانئىپ يۇرسم بولمادىمى؟ — دىيدى.

اوندا بىرى بو ياندان چىققىپ:

— ھاو، سىن بايئىڭ اوغلى، نأمە بىزلىرى قاششاغئىڭ^{۱۲۰} اوغلى ھاساپلاپ، مونى بىز غۇجالات بىرىپ آيدىامىڭ؟ بىزم اۇزۇمىزى پس آدام ھاساپلامىزاق — دىيدى.

ىنە بىرى چىققىپ:

— يىگىتلىرى، بىرىڭ كىسىپ، بىرىڭ بىچىپ، اولى داوا بولوپ گىتمأڭ، بو ىنە بىر ىرە بارار دۆشەر، چاى اىچر كىيىنى كۆكلەر ولين، شول واغت مونگا بىر سۆز آيتدۇرايلىڭ، آغزۇندىن بللى جوغاپ اشىدلىڭ.

گۇروغلى بىر ىرە بارىپ، دۆشۈپ، چاى اىچىپ، كىيىنى كۆكلەندىن سونگ، بولار گۇروغلى ئىڭ يانئىغا گلىپ:

— ھاو، آغا، شو بارىان اوغرونىڭدا ھى بىر اولجا-پولجا دىين يالى بىر زات بارمى؟ بولسا، غووى بولاردى، چاى-تممأكى پولى بولاردى. يا-دا عار-نامىس دىيىپ، باشئىڭى اتكىڭە سالىپ بارىامىڭ؟ — دىيدىلىرى.

— يىگىتلىرى، مىنىڭ اولجام-دا بولماز، پولجام-دا — دىيىپ، گۇروغلى يىگىتلىرىنە غاراپ، باش كىلمە سۆز آيدار گرگ:

ائىلغارئىم^{۱۲۱} بار روموستانا،

عار اۇستۇندە شىرىن جاندىن،

كىم اوق بىلن، كىم ياي بىلن،

دوشمان گۇرندە اوى بىلن

يىگىدىڭ مئرادى آتدۇر،

كسىگر غىللىچ يانار اوتدۇر،

گۇروغلى، بو دمى-دمدىر،

يىگىدە سۆش بايرامدۇر،

بو سۆزى آيداندىن سونگ، بولار:

مىنىڭ بىلن آشان يۇرسۇن !

مالدان-باشدىن گچن يۇرسۇن!

يىگىت ياغشئىش شاي بىلن،

يۆزمە-يۆز سانجىشان يۇرسۇن!

آتى ساقلاماق دۇولتدىر،

اودا اۇزۇنى اوران يۇرسۇن.

موھانئە گلن غامدۇر،

مالدان-باشدىن گچن يۇرسۇن.

^{۱۲۰} قاششاق: غارنىپ، يوحارا.

^{۱۲۱} ائىلغار: يۇرىش.

— پأحأى، بىز نامە مالىئىمۇزدان، باشئىمۇزدان گچىپ، بىزىنگ آغامىزنى اۆلدۈرۈپمىدىلەر،
آتامىزنىڭ گۈزى اويولۇپمى نامە؟ — دىيدىلەر.

— گۈرۈغلى آغا، بىزلەر روغصات بىرسىڭ، بىزلەر غايدىياس، بىزى اوروپ—كأياپ اكيىچك
بولوپ نأتىك، بارانگدا—دا پىدامىز دگمان، غايتا زىيانئىمۇز دگر. بىزلەر روغصات بر، آغا!
—پىدانگىز دگمىك بولسا، من سىزى اوروپ—كأياپ اكيىپ نادىين، بارنىڭ، بارنىڭ
روغصات، غايدىبىرىڭ! — دىين بادىئا، بولار دۇنۇپ غايدىبىرىلەر.
انزىلارنى دۇنۇپ، بىر ميدان يۇرانلىرىندىن سونگ، بىرى آيتدى:

—بو زانگىنگارنىڭ گىيىنە اننانىپ بولماز، بىزدىن آيرىلىپ، يىكەلىك باسنىپ، قارارى يىتمان:
"سىزى اكيىتمىم بولمادى" دىيىپ، انزىمۇزدان يىتايىمىس.

بولار بولدولار بىر باسغى، بىر دىلەر شارپا—شارپا.

بولار غايدانىسونگ، يانگقى نىڭ آيدانى يالى، گۈرۈغلام بىرىنمە يىكەسەرەدى. گۈرۈغلى
نىڭ اورشا چىقىشى نىڭ بىرىنچى گزگى، اۇنگى شۇدى. گۈرۈغلى دۇنۇپ، بىر غايتىچاق
هم بولدى. يەنە—دە اويلاننىپ: "ايندى يولا چىقىپ، انزىما دۇنۇپ، چاندىبىلە بارسام، گنجىم
آغام نامە دىير، اول آتئىمۇز غويروغىنا سۆبسە داقىپ غىقۇولاپ"^{۱۲۲}، غالاننىڭ اھلى ايتلىرىنى
انزىما سالىپ، ماسغارا ادر، ايلدىن چىقارار مىنى. حى، زانگىنگار گۈرۈغلى، حانچانا سن
باش—التى سانى جالاتايى آدم اديپ يىتىشىدىرىپ، اولاردان آرقا گۈزلىك. سن مرد بول، مردانا
بول" دىيىپ، اۋزۇنە گۈۋىلىك بىردى. اول غىراتى يالانگچلاپ، ياماشغاندىن ايرىلاپ،
كۈيىنكچانى آغدىغراغا—دا سالىپ، كچانى سىرتىنا بۇكىرىپ، غويروغىنى غاچاق دۈۋۈپ،
غىراتى مۇندى—دە: "غورنى ساپچىنى دىين يۇرشىنە سالىپ، اۋۋۋسىدىرىپ غالىبىرسىن.

گۈرۈغلى نىڭ دادىسى آدى بگىنگ ياننىدا گزىان قىرق آلتى يىگىدى باردى. آدى بگ
سولطان اۋلدىن سونگ، اونونگ يىگىتلىرى يوردونگ بگ—تۈرە لرى نىڭ، بايلارنى نىڭ
ظولمونا، سۆتىمىنە چىندامان، آچلىقدا—حورلوقدا غالىپ، چاندىبىلدىن غاچاق بولۇپدىلار،
اولار غاچىپ چىقىپ، بىر داغلىق يردە چاتما دىكىپ، مىگن توتوپ ياتىدىلار. بو آتلىلارنىڭ
باشتوتاننى ساپار ماحىرم^{۱۲۳} دىيىپ آد بىر ادىلەر. لاقامىنا ساپار كۈسە دىيردىلەر.

گۈرۈغلى نىڭ يولام شو آتلىلارنىڭ اۋستۇندىن دۇشدى. بو آتلىلار چاتمالارنى داغنىڭ
ايچىگىنرأك بىر يان بولجۇمىندا توتۇپدىلار. ساپار كۈسە اۋز آتلىلارنىدىن دالى مائل، سىيىك
غىرما دىيىلدى: "كرون اۋتسە، حابار بر" دىيىپ، داغنىڭ گادىگىندە غاراۋول غويۇپدى.
بولارنىڭ ايشى اۋتن سۇوداكارلىرىنىڭ، شالارنىڭ، حانلارنىڭ كرونىنى تالاپ ياتماقدى.

^{۱۲۲} بىرىنى ماسغارالاماق اۋچىن آتى نىڭ غويروغىنا سۆبسە، سۆنگك داقماق دايىنى «حۆيرولقغا—همراه» دىساننىدا—دا گۇريارس.

^{۱۲۳} ماحىرم: سىرداش، اورتا اسىيادا—اۋزىك حانلارنى نىڭ كۈشگىندە رىسى بىرۈزىپىيە.

گۆن چىققى، يانگى غاراووللار گۇرۇغلىنى گۇردى. سىتک غۇرما آيتدى:

— بار، مائل، شو يردن بير آتلى گليار، كۇسە داغا حابار بر، شونى آما علاجىنى اديلىنگ، كۇسە داغى آتا، ايىم برمانكا تيز يتيش.

— بوليا، ياغشى — دىيىپ، مائل آت غامچىلاپ غايدىردى. ساپار كۇسە—دە شول واغت آتارنى يالانگاچلاپ، يانگى توربانى گيدىرن اكنى.

گۇرسەلر دالى مائل ات غامچىلاپ گليار.

— مائل بير حابار تاپىپ گليار، دررو آتنگ باشىندان توربانى آلىنگ — دىيىپ، كۇسە يىگىتلىرىنە بويوردى. آتنگ باشىندان توربانى آلىپ، ايرلاپ، مائل گلمانكا تيز تاييار بولدولار زانگىلارلار. كۇسە ماتلىنگ گلمگىنە حوولوقدى—دا:

— حاي، مائل — دىيىپ غۇغۇرىدى كۇسە: — حابارنگ آيدا—آيدا گليبرىنگ بولمايماي آحرىن، كرون كۇپىمى؟

— آي، كۇسە، كرون ناتسىن، بىلكى ناتسىن، بير آتلى گليار ولىن، شول يا يورت سوريان حان، يا—دا يوردى سوريان تۇرە، يا بولسا او، پاتىشاننگ حازىناسى يالى حازىنالى، دۇولتلى، باي، حايىسى—دا—بولسا شولارنگ بىرى بولمالى، دىنگە اونونگ اۋستى—باشى، اگىن—شىگم يدى آرقامزى يره دگىرچك دال. اگر شونى اله سالىپ بىلىسك، بىزىنگ يدى آرقامز حورلوق يۇزۇنى گۇرمز، سىرتىندا بۇكدرىگم چاي، تىمماكىمىكا دىيىان، ائغۇندا^{۱۲۴} ائىسۇندان دورا بىلىمدىم.

— آتالاندا—آتالان بولشوپ، آتالانن آتنى دىپ، داغۇنگ گادىگىنە باقا يۇزىن سالايدىلار. بارىن باران باتلارنىا كۇسە آيتدى:

— يىگىتلر، سىز گۇرۇنمان دورونگ، من شو آتلىنى اوغرۇنچا اۋز گۇزۇم بىلن بير گۇرىن — دىيىپ، آتان دۇشۇپ، داغۇنگ گادىگىندىن سر ادى. گۇرۇغلىنى گۇرىندىن آيتدى:

— اى، يىگىتلر، مونونگ آتى يامان ساتانلاق گۇرۇنىا، بو آتنگ يۇزى—گۇزى غاتى حىرسىز^{۱۲۵} گۇرۇنىا، داشدان قووساق، بو بىزه ال برچك آت دال، گىجسى بىلن شۇوۋرى يتىپ گليان آتدۇر بو. بىزىنگ آتارنىمىز بولسا دوق ياتان آتاردۇر. دوغرى آلقىملاپ گلىسىن، اونسونگ قووايلىنگ. اۋستۇندكى بولسا بير گۇگله^{۱۲۶} اوغلان.

ياقۇنلاپ گلن ماحالىندا بىردىن قىرق آتلى داغۇنگ گادىگىندىن چىقۇپ نايىزنى ياپىرۇپ، گۇرۇغلا غارشى آت غويدولار.

^{۱۲۴} يىغى: يله يان.

^{۱۲۵} حىرسىز: غاچارجانگ، بدىشان.

^{۱۲۶} گۇگله: ھىز بىشىدىك، آلا گۇك، تجربە سىزدىن ماندا.

بەيە-بەيە زاتلار گۈرۈغلى نىڭ گۈرمىدىك زادى، ئىزىدا دۇنۇپ بىرغاچچاغام بولدى،
يەنە-دە "گل-اى غاچمايىن" دىيىپ، ئۆزۈنە گۈۋۈنلىك بىرپ، نايىزىنىڭ ئۈچىگە تاراپىنى
اۋۇرۇپ، سانجىلىپ دورىدى. بولار-دا ئاتلان كىشى بولۇپ، چىلىشىپ گىلار بىر توپار
آتلى. گۈرۈغلى ھەم بىر دورى، گىلىنى سانجىپ آغدارماغا باشلايدى. اينى سونگۇندا
بوزدومانىمى گۈبۈردەيىپ، ساپار كۈسە گىلى، گۈرۈغلى مونام آتدان آغداردى. قىرقىنىنچى
آتدان آغداردى. غىزىل يايىرتىدى. ساپار كۈسە آيتىدى:

— ھاو، ياغىنى يىگىت، سەنىڭ بىلەن آت ئۆستۈندە بىر نايىزىلاشايلى دىيسىك، سەن چىنا
يادىنىڭ-دا، يامان نايىزىنى چىرىنىڭ دىيىلەپ اورىسىنىڭ-آ، زانگىكار.

— اى، يىگىتلەر، سىزىنىڭ دىگىشمانىڭىز بولسا، بىزىنىڭ دىگىشمانىمىز، سىزىنىڭ، چىنىنىڭىز
بولسا، بىزىنىڭ چىنىنىمىز. ھالى ھىچ غايىسىنىڭىز ئۇلار يالى يارا دۇشنام.

آت ئۆستۈندە ال بىرچىنى بىلەن سونگ، كۈسە بىرىكى سانسى نىڭ غولغۇنا پىشىرىدى:
— بو آت ئۆستۈندە بىزە ال بىرچەك آدم دال، سىزىلر ئانگۇراق گىدىن كىشى بولۇڭ، مەن شونى
آلداپ-اوغىشاپ، آتدان دۇشۇرۇپ، بىر گۇرۇش توتان كىشى بولايىن. شول واغىت-دا مونى
غابىر دادىپ باسايلىنىڭ، يۈنە قىرقىنىڭ بىرىدىن توپۇلۇپ گالگە-د ھەمەڭ ھۆم-ھۆم،
توپار-توپار دىيىپ، بىر-بىرىنىڭى باسۇپ اۋلدۇرايماڭ، ايكىدىن، ايكىدىن گىلىنىڭ ھەم-دە مونى
اۋلدۇرماڭ دىرى توتۇپ، الينى آرقاسىنىڭىز دانگۇپ چاتماڭ اۋرىسىنە ساراپ، ئىزىدا ھابار
ادىلىنىڭ، مونونگ ئىزىدىن مۇڭ تۇتلا، ايكى غاپ كارشى^{۱۲۷} تەممەكى نىڭ گىلچى گۇرۇنۇپ
دورىا. بو زانگىكارنىڭ ئىزى دۇولتلى بولار چىلى.

بىر-بىرىنە اۋىلىشىپ، يىگىتلەر پىتىراغا-دا گىدىرىدىلەر. گۈرۈغلى نىڭ ئىزىدا دىنگە بىر
كۇر آتاسى نىڭ غالانىدىن ھابارلارنى يوق، بولار باي اوغلى دىيىپ ئاننىشىپ، گىدىنسونگ
كۈسە آيتىدى:

— ھاو، ياغىنى يىگىت، سەنىڭ يالى بىر پالوان يىگىت گۇرسەم مەنىڭ باغرىم گىجەبىر. بىر
دەك اوتوراسىم گىلى، سەن بىر آتدان دۇشسىڭ، ايكىمىز بىر گۇرۇش توتىساق.

— بولار — دىيىپ، گۈرۈغلام آتدان دۇشدى. ايكىسى غوجاقلاشۇپ گۇرۇش توتىدۇلار. بو
ايكىسى بىر مەيدان ياقلاشانلارنىڭ سونگ، گۈرۈغلى نىڭ يىڭسىدىن بىر ھاسىردى پىدا
بولدى، يىڭسىنى غانگۇرۇلۇپ گۇزلىسە، ايكى سانى پىدا يىتىپ گىلار. بولارنىڭ دىل
دۇشۇپ، ساپاق بىشىرىشىنى گۈرۈغلام ئانگى، ھىزىز گىلىپ يىتىشمانكار، اولارام غابىر-
غوبور دىيىپ كۇسەنىڭ آياغىنى باسدۇلار. اول ايكىسىنى گۇتۇرۇپ كۇسەنىڭ اۋستۈنە باسدى.
شول كۇسەنىڭ آيدانى يالى، ايكىدىن-ايكىدىن گىلىپ دورلار، اگر كۇپىلىپ گەن بولسالىرىدى،

^{۱۲۷} كارشى: ھازىرقى ئۆزبېكىستاندا بىر شەھەر.

گۈرۈغلىنام بىرىنمە ھلۇك اتجكدىلر. اما گۈرۈغلى اولارى باشدن—اۋچدن اۋرۇپ چىقىرىدى. قىرقىسئىنم بىرى—بىرى نىنگ اۋستۈنە باسۇپ، اينگ اۋستۈنە مۇنۇپ، گۈرۈغلى جونقارۇپ اوتۇر.

ساپار كۇسە اينگ آشاقتا غالىدى، ياتان يىرىدىن غۇغۇردى:
— آى، ياغۇشى يىگىت، ماقصادىم سنى بىر اۋستۈمە چىقارماقتادى، اول آيداننىم بولدى، دۇشورى، غارا ظالنىم غاپىرغالارنىمى دۇدۇنگ.
شىدىپ غۇغۇراندان سونگ، گۈرۈغلى اۋستۈدىن دۇشدى. قىرقلارنىگ ھرسى بىر طاراپدان ترنە غاچان يالى پۇتۇراشۇپ يره غاچيا.
— ھوو، ياغۇشى يىگىت، سىن آتنىگ اۋستۈندە بىزە ال بىرمدىنگ، گۇرشدە ال بىرمدىنگ، ايندى سىن بىزە آصلنىكى آيت. يۇر، سنى غوشا التىپ، چاى، پاى ايچىپ، اونسونگ سەنىنگ حابارنىكى آلايلى — دىيىپ، غوشلارنىا گىتيرىپ، چاى—چىلىم بىرىپ:
— يىرى، ياغۇشى يىگىت، سىن كىم؟ حابارنىكى بر! — دىيدىلر.
— من آدى بگ سولطاننىگ اوغلى، جىغالى بگىنگ آغۇغى.
— يىت—آ، يوق بول—آ زانگىگار، كىمە آدياسنىگ اونى، آدى بگ سولطاننىگ اوغلى بارمى نامە؟

— ھاوا بار، من—آ شونونگ اوغلى. بىرى حايان غالىپ:
— سىندن اونونگ اوغلى بولماز، ياغۇشى يىگىت — دىيدى. اوندا سىنىك غۇرما چىقىپ آيتدى:
— دورونگ، دورونگ يىگىتلر، من باياق بىر ادامدان اشىدیدیم، آدى بگ سولطان اۋلدىن سونگ اونونگ آيالى گۇرلىكا اۋلۇپدىر، اوغلان گۇردە بولۇپدىر، اوناىم جىغالى بگ آغۇرۇپ آلۇپ، آدنىا گۇرۈغلى غويۇپدىر. شول شو بولسا بولار.
اوندا كۇسە:

— سىن شومى؟ — دىيىپ سورادى.
— ادیل شونونگ اۋزى من.
— يۇرۇپ گلىپ، گۈرۈغلى نىنگ بوينوندىن غوجاقلاپ، حۇمر—حۇمر، توپار—توپار بولۇپ مونى اۋلدۇرىپ باريالار.
— آى، گۈرۈغلى، گۈرۈغلى، سەنىنگ دادنىگ اۋلىنى بارى بارارا ير، باتارا كۇل تاپمان، بىزىنگ شو سرگزدان گزىپ يۇرىشىمىز. ايندى آسمانا اوچسانگ، آياغۇنگدان چىرىس، يره گىرسىنگ، غولاغۇندىن چىرىس، ايندى بىز سنى يازدۇرمۇئاس—اوو.
— مەنىنگم ادیل ايسلاپ تاپمان يۇرن يىگىتلرىم سىزىنگ يالى يىگىتلر — دىيىپ، دادە سى نىنگ قىرق يىگىدىنە ايه بولدى.

بو آغشام ساپار كۇسانىڭ چاتماسىندا بولوپ، ارتسى كۇسە:

— گۇروغلى بگ، حابارنىڭى بر، نأ جايلى چىقىدىڭ بو يانلار؟ — دىيدى.

— كۇسە، بىز اۋز يوردومىزدان غاچىپ، بىر يورتدا مۇساپىرچىلىق چىكىپ يۇرن واغتمىزدا،

خۇنگار پاتىشا يالنىڭىز آغامى اۋلدۇردى، غارىي آتامنىڭام گۇزۇنى اويدى، من شوندىن

عارنىمى آلماغا هم غاننىمى آلماغا چىقىدىم.

— باي، گۇروغلى، سن اونام بىر ايش حاساپ اديپ چىقىپسىنىڭ— اوو، آسۇل اول بىزىنىڭ

ايشىسىز ماحالىمىزدا چاپىپ— گلىپ دوران يريمىز اول. اوندان آنگسات زات نامە بار — كۇسە

يىگىتلەر باقا يۇزلىنىپ:

— بولونگ، يىگىتلر! آتۇڭىزى چاقغان ايرلانگ، بىزە بىر تازە سردار گلىدى، اونى ال— آياق

ادىلىنىڭ— دىيدى. آتلىرى چىپلاق ايرلاپ آتلاندىلار. كۇسە زانكىگار اۋىڭۇنى باشلاپ،

بوزدوماننى گۇبۇردىپ غالىبرىدى. خۇنگارىنىڭ اىلى نىنگ بىر چىتىدىن گلىپ، اوردولار

چاپاۋوللى. چاپاۋوللاپ، اللرىنە ايلن زاتلىرى آلتىدىرىپ غايدىبرىلر.

بىر توقاينگ ايجى بىلن گلىارىلر. غۇچ يىگىدىنىڭ ايشى اونگسا گىمى؟ خۇنگارىنىڭ اوغلى

قۇرق سىپايسى بىلن شول توقايا آو آولاماغا چىققان اكنى. مونونگ گىردىلر بىر چىتىدىن. اور،

يىق، سانچ، آعدار، باس، غانگىرپ باس، آى غاراض، گىپىنگ تۆمگى، بارنىلى لارغادىپ،

آغاسى اۋچىن خۇنگار پاتىشاننىڭ اوغلونام اۋلدۇرىپ، دۇنۇپ غايدىبرىلر.

كۇسانىنىڭ چاتماسىدا گلىپ، بىر آغشام بولوپ، ارتسى كۇسە:

— يىگىتلر، بو يردن چاندىبىلە گۇچمك شاينى توتونگ — دىيدى. كۇسە جان آغىرنىلى

يالى، گرک زادىنى آلىپ، غالان پاتى— پوتوسىنى، چاتماننىڭ بىر يانا جىلاپ اوت بردى— دە

غايدىبرىدى. كۇسە يىگىتلىرى بىلن چارداغلى چاندىبىلە باقا اوغراپ، گۇروغلى نىنگ

مىحاناسىدا گلىپ، آتلىرىنى باغلاپ، دۇشۇپ اوتوردىلار.

گۇروغلى يىتمىچىلىگى چىكىپ، مۇساپىرچىلىغى چىكىپ، غارىيچىلىغى چىكىپ حورلانىپ،

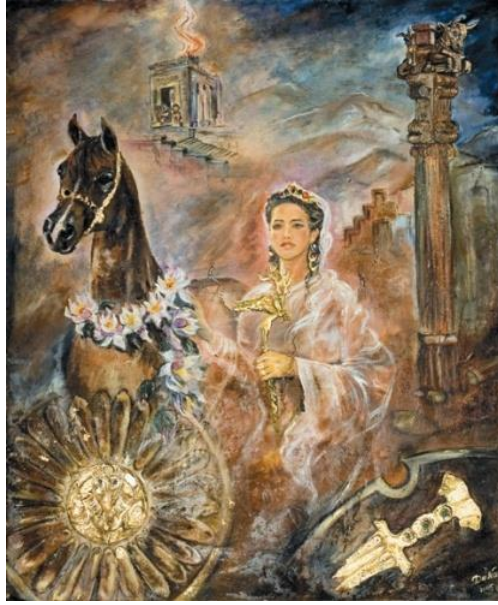
آخىرىندا آدم بولوپ، آتاسى نىنگ يوردونا ايه بولوپ، آتلى يىگىتلەر ايه بولوپ، آغاسى

نىنگ غاننىلى آلىپ، غارىي آتاسى نىنگ گۇزى اۋچىن خۇنگار پاتىشاننىڭ بىرناچە سىپايى—

تۆرە لرىنى اۋلدۇرىپ، يوردى تاغلاپ، شو گۇن— آرا مىحاناسىدا مس بولوپ ياتىبرىسىن،

سونگام باشا نامە گلسە گۇرياردۇ.

گۇرۇغلى نىنگ اۆيلنىشى

ايندى حابارى كىمدىن آل. گۇرۇغلودان آل. گۇرۇغلى قىرق يىگىدى بىلن بىر گۆن يۇرىشه گىتىدى، اما بو يۇرىش شوولى بولماي، كان اولجا اله دۇشمىدى. دۇنۇپ غايدىبرىدىلر.

ساپار كۇسه زانگىكار گۇرۇغلى نىنگ گۇنۇنى تاپىپ:

—گۇرۇغلى اوندان گىدەيلى، موندان گىدەيلى، موندان گىتسنگ دوغرى بارياسىنگ—دېيىپ، گنجىمىنگ غوينونىنگ اۆستۈندىن سۆردى.

گنجىمىنگ غوينونا ياقىن بارىرىلرىدە، سىتكى غىرما باشلىقلايىن باش—آلتى ساناغى نىنگ غولاغىنا پىشۇردادى:

—بارىنگ، غالا بوش بارمازلىق اۆچىن، گنجىمىنگ غوينوندان باش—آلتى غوينى آلتىنگ! آغاسى نىنگ جوغابىنى سونگ گۇرۇغلى نىنگ اۆزى بىر يۇرر—دا، ايىنمىز حايىرىمىز — دېيىدى.

بولار بۇلۇنىپ، ائىگدارلىپ اۆتگىتدىلر.

—حاو، كۇسه، اولار نىرا بارىار؟ — دېيىپ، گۇرۇغلى سورادى.

—اى، گۇرۇغلى، گنجىمىنگ غوينوندان باش—آلتى سانسىنى آلتىنگ — دېيىپ آيتدىم.

—آلا، كۇسه، شول زانگىكارا دىگەسكىز ياغىنى بولاردى.

—حای، گۇرۇغلى، چاپا بولوپ گلىان يىگىتلىرىنگ بادى غايتماستىن—دا، غوى، گىتسىنلر، سۇرۇبرسنه! — دىدى. شئىله دىينسونگ، گۇرۇغلى—دا سسىنى چىقارمان سۇرۇبرىدى.

بولارام ائنگدارئپ باردى بۇردن. چوپانلارام تاياغىنى گزىشىپ چىقىدى اۇنگۇندن.

پاح، بۇرى يالى زانگىنارلار غىلجىنگ ساپى بىلن، گۇرۇزى، آيپالتا بىلن چوپانلارنى اورحا— اورا باشلادىلار، چىگىننه، يايچىغىنا، كلە سىنە اورپاردىلار، آداما بىر اۋوجىنگ يىنگسەسىندن توتوپ، آتتىگ اۇنگۇنە كسە باسنىپ غايدىلدىلر.

گتىردىلر غالا. حنىز مىحانانگ آغزىنا يىتمىكلر كۇسە غىغىردى: "زانگىنارلار، آندان دۆشمىكلىگىز داماغىن چالنىگ ائزىندان گنجىم گلايماستىن.

دروو داماغىنى چالنىپ، كىپ، شارا ادىپ ايدىلر، اونيانچا چوپانلارام گنجىمىنگ اۋستۇنە گلىدى. الينى بوينۇندان آستىپ، يانگاغىندان غان سارنىقىدۇرئپ دورپارلار.

—حاو، زانگىنارلار، حابارنىگىزى برىنگ، اىگىلىكىمى؟ —دىيىپ گنجىم سورادى.

—آى، اينىنگ چاپاۋول اتدى، چاپاۋول! مال گىت—اوو — دىيىپ، غىغىرىشدىلر.

پاح—پاح، گنجىم بىر نبسىنە اجىز زانگىنار. شوندىن گۇرۇغلى نىنگ مىحاناسىنا غارشى يۇردى.

گۇرۇغلى نىنگ بولىان مىحاناسى قىرق يىگىدىنگىدىن آيرىدى. گنجىم بگ كۇسە داغى نىنگ ياننىغا گلمدى. اگر گلاين بولسا، كۇسە داغى اونى سوو پۇركۇپ يىچىكىلر. اما اول گۇرۇغلى نىنگ مىحاناسى نىنگ آغزىندان باردى. مىحاناسى نىنگ آغزىنا گلىپ، سۇگۇنىپ باشلادى:

—آى، زانگىنار، گۇرۇغلى زانگىنار! من سەنىنگ اۋچىن مال غازاننىمىدۇرئىن، اۋز عاجىنىگى اۋزۇنگ گۇر آخىرئىن، اۋنگى بىدۇولتىرىنگىن غوتولدىم دىيىپىدىم، نىردن—دە بولسا غادىمقى غانحورلارنى بىر يردن تاپنىپ گلىپسىنگ. ايندى سن مىنى آسودا غويمىچاقمى، زانگىنار؟ حاي بىدۇولت، سالىپ آياق زانگىنار — دىيىپ، شىدىپ، سۇگە—سۇگە غايتىدى.

گۇرۇغلى ائزىندان اويلىنىدى. گۇرۇغلى مانگلايىندان چاپانگدا—دا "واح" دىيىچك يىگىت دالدى. اما اونونگ: "بىدۇولت، سالىپ آياق" دىينى اتىندىن پاران گچىپ، سۇنگوندىن اۋتۇپ، يىلىگىنە اورنادى. بى دۇولتىگە اوغلى يوق. سالىپ آياقلىغا—دا حلىي يوقىدى. چاپا بولوپ، يىگىتلىرى نىنگ ياننىغا گلىپ:

—باش—آلتى سانى كل توقلى اۋچىن گنجىم آغام شولار يالى غىجىتلى سۇزلىرىنى منىنگ مانگلايىمما اوردى. حوداي بندە سىنە دۇولتى اۋزى برسە ياغىشى —دىيىپ، يىگىتلىرىنە غاراپ باش كلمە سۇز آيدار گرک:

اووال باشدا خودايئىمىدان
يئقئانلندا غولداماغا،
دؤولت گركدير ييگيده،
مدد گركدير ييگيده.

غالا-غالا گؤزلىشماگه،
غار-نامئسى انزلاشماغا،
نر-بوغرا دك دئزلاشماغا،
دوغان گركدير ييگيده.

دوولى زر افشان ساچاقلى،
اوزئن بويلى، گينگ غوجاقلى
ايشيگى ايوان اوجاقلى،
گؤزل گركدير ييگيده.

آتئن جايئندا باغلايان،
اولنده زارئن آغلايان
كسيپ جيجرين داغلايان،
ناچار گركدير ييگيده.

آتدئر ييگيدىنگ يولداشى،
غئز هم بولسا كؤنگؤل حوشى،
اوغولدئر دؤولتىنگ باشى،
زورىات گركدير ييگيده.

غوچ ييگيتلر نصيحاتدا،
گؤروغلى بگ، آحئرتدا
موحانئر پاراحاتدا،
ايمان گركدير ييگيده.

بو سؤزى آيداندان سونگ گؤدؤرى كؤپجائى آشاغئنا تاشلاپ، حاپا بولوپ، اوقلاپ
غالئبرىدى.

گؤروغلى حاپا بولاندان سونگ، قئرق ييگيدىم حاپا بولوپ، بولارام يانتئبرسينلر.
شول يانتئشئنا دانگا ياقئن بير واغتدا گؤروغلى نئنگ دؤيشؤنده بير مله دونلى، مله پشلى
غاررى بابا بير پريزادئنگ اليئدن توتوپ ميحانا گيردى، گتيرىپ گؤروغلى نئنگ غوجاغئنا
آتدى-دا:

—اوغلوم، سن حاپا بولوپ ياتما، سەنينگ جوبؤتىنگ شودور! بو "قاپ" داغئندا جاھان
پاتئشانئنگ غزى. آدئنا آغايونوس دييرلر — دىيىپ، يانگقى غاررى بابا چئقئپ غايدئبرىدى.
گؤروغلى نئنگ غوجاغئنا گؤيا بير آينىنگ بؤلكى گيرن يالى بولدى: "با-أ، غوجاغئما
پريزات دولد-اوو، شونى بير اوغشايئن-اوو" — دىيىپ، اوغشاپ باشلادى. گيجانينگ
ايچينده "دؤيشؤمه گيرن پريزات شو ميحانانئنگ ايچينده باردئر"—دىيىپ گؤمان اديپ،
سرمنماگه آيلانئشئبرىدى. شول سرمنيپ بارشئنا، يانگقى ياتان ييگيتلرينگ بيرى اليئنه ايلدى.
غوجاغئنى گينگ آچئپ غوجاقلادى. غوجاغئنا سئغمادى. بو بولسا بد رؤستم ديين ييگيت
اكنى. بو جوواز سوقوسى يالى سمىز، يوغئن زانگنكار اكنى.

"و-أ! منينگ دؤيشؤمه گيرن پريزات اينچه بىللى، بولار يالى يوغئن دالدى" دىيىپ، شول
سرمنيپ بارشئنا يئنه بير ييگيت غولونا ايلدى. غوجاقلاپ آغزئنى يانگاغئنا باسدى، آغزى

آصلا تنه دگمى. بو بولسا سىتك غرما اكنى. بو آدمى نىنگ ساقغالى گۆر، يۆزى-گۆزى
دورشونا تۆيدى:

"ب-أ! منىنگ دۆيشۆمه گىرن پىزادىنگ يۆزى-گۆزى يىلماناقدى. بولار يالى كآن تۆيى
يوقدى-دا."

موندان آيرىلىپ، يىنه سىرمنماگه آيلاندى. شول سىرمنىپ بارشۇنا كۇسانىنگ اۆستۆندىن
باردى. پاح، اۆزى اينچە، آررۇق آدم، يۆزى-گۆزى تۆيسۆز آدم، مگر چىقسىنگ شو
چىقارسىنگ" دىيىپ، غابىر-غوبور سالىدى آستىنا، باسدى باغرىنا، باسدى آغزىنى
يانگاغا، كۆسە-دە زاهرە سى يارىلان يالى توردى يىرىدىن:
— حاو، غارا ظالملار، بىر بلا بار، چىرانى ياقاورىنگ.

يىنه بىرى:

— منىنگ اۆستۆمدىن گچدى. — دىيدى. اول بىرى:

— منىنگ اۆستۆمدىن گچدى — دىيىشدىلر. كۆسە:

— اى، زانگىلار، تىزراك چىرانى ياقىنگ، من ياقاسىندان توتدوم — دىيدى. كۆسە توران
بادىنا گۇروغلى نىنگ ياقاسىندان توولاپ آلان اكنى.

چىرانى ياقىپ غوبىرلىر، اينە، اۆستىرىنە آبانىپ دوران گۇروغلى.

— حا، زانگىلار گۇروغلى، زات تاپمانى، اينى سونگوندا بىزى دىلاپ باشلادىكىمى؟

نە گپ بار، نە سۆز بار، گۇروغلى حايىران — سادىلا بولوپ دور. كۆسە:

— حوو، يىگىتلر، مونگا بىر چاي بىرىنگ، چىلىم بىرىنگ، بو بىر اۆزۈنە گلىسىن. جوغابى
اونسونىگ سورالنىگ — دىيدى.

گۇروغلا چاي-چىلىم برىدىلر. چاي ايچىپ، چىلىم چىكىدى سونىگ، كۆسە:

— حانى گۇروغلى، حابارىنگى بر، سىن دۆيش گۇردۆنگىمى؟ آحوال گۇردۆنگىمى؟ بو سىرمنىپ
يۇرمانىگ نامە يا بىزىلرە بىلگىشلىين اديپ يۇرمۇنگ؟ — دىيدى.

— اينە، منىنگ گۇرن دۆيشۆم — دىيىپ، گۇروغلى آغشامقى گۇرن دۆيشۆنى قىرق يىگىدىنە
آيدار گرک:

عشق اودونا مى حايىران ايلدى.

عشق اودونا مى حايىران ايلدى.

شېرىن جاننىم عشق اودونا ياقىدىر،

عشق اودونا مى حايىران ايلدى.

غافلاتدا ياتىردىم، گلى بىر پىرى،

شول پىرى نىنگ سۇداسىنا دۆشمۆشم،

غالباق^{۱۲۸} گىيىپ، زر غوپىلار داقىدىر،

لاچىن كىمىن غنىا-غنىا باقىدىر،

^{۱۲۸} غالباق: تلىك، جىغا.

تارلان^{۱۲۹} دىيىن چار طاراپا غارايىپ،
 سۇيا زۆلپۇن دال گىرەندە دارايىپ،
 آق يۇرۇندە غوشا-غوشا حال غويۇپ،
 عىق اودونا مىن حايىران ايلدى.
 اى، آغالار، عاقلئىم آلدئى بىر پرى،
 اگىنىنە گىيىپدىر سىم بىلن زرى،
 باشىنا سانجىپدۇر طىللا نوو زرى،
 عىق اودونا مىن حايىران ايلدى.
 گۇروغلى بگ آيدار شىرىن سۇزۇنى،
 جاننىم آلان نرگىس، غارا گۇزۇنى،
 سۆرمە ادىنىم باسنىپ گىدن يولونى،
 آدى آغايونوس بىيان ايلدى.

بو سۇزدىن سونگ، كۇسە آيتدى:

—شەيلە دىيىسەنە، گۇروغلى، آصىل شولار يالى بىر ايش بولاندۇر-دا. يوغسا، بىزلىرى
 بەيلە اتمىدىنك آخىرى. گۇروغلى، دۇيشۇنگە پرىزات گىرن بولسا، اونى نىردە بولسا،
 آغىتارنىپ تاپارنىس، سنى اۇيلىندىرىس، ايللىندىرىس، سىن غايغى اتمە.
 — كۇسە، سىن آغىتارنىپ تاپا-دا بىلمىسىنك، مىن اۇيلىندىر-دە، ايللىندىر-دە بىلمىسىنك، مىن
 اۇزۇم آغىتارنىن، اۇزۇم تاپارنى. مىنىك سىزە تابىشۇرچاق گىيىم: مىن آيلاننىپ گىنىچام، اكر
 آجىغۇنپ اۇلسىنك-دە، گىنىمىنك مالىنا ال غاتمانك — دىيدى.
 مائىل غىراتى گىتىردى. گۇروغلى آتى ايرلاپ مۇندى.

حابارى كىمدىن آل: غىراتدان آل. پارچا-پارچا كۇپۇك تاباغىنگ آغىزىدىن دۇكۇلن يالى
 ساجىلنىپ دۇشپار. شول بارىارقا بو كۇپۇكلر غايدىپ، بىر آقچا در گىلدى. غىرات يىرىنك
 تاناپىن دارتىار. شول سۇرۇشىنە بوز مىدان بىلن بارىاردى. "مىست دە عاقل بولماز" دىيىنلىرى.
 "آلا، اۇنگۇمدىن بىر غويى يا-دا بىر قاقىنگ سووى چىقمازنىقا" دىيدى. حانى ايندى مونگا
 قاقىنگ سووى، حانى ايندى مونگا غويى. بو ايندى سووساماغا آيلاننىشى، آتى ھىم
 سووسادى، اۇزى ھىم سووسادى. آت آغىزىنى حاتاپ كىمىن آچىپ، دىلىنى غولاچ يارىم
 ساللاپ، خارلاپ، زىنگىپ بارىار.

اۇزۇنىنگ "تۇف" دىيىندە تۇيۇلگى يىرە دۇشمان، غانى غارالنىپ بارىار. "و-ا، مىنىك
 دۇيشۇمە پرىزادى سالان ملە دولتى، ملە پىشلى غاررى بابا شىطان بولماغا چىلى بولد-اوو،
 مىن شىطاننىك واس- واسىنا گىرىپ چىققان آدم اكنىم-دا. شىطاننىك بىر حىلىسى غاررى
 بولپار دىيىپ اشىدىدۇم. ايندى بو چۇل مىداندآ-سووسوز اۇلر بولدۇم. پىرىم، سىن
 يىتىشمىسنگ مىنىك ايشىم قىن بولدى" دىيىپ، پىرىنى چاغىرىپ، مدد سوراپ، يىنە سۇرۇپ

^{۱۲۹} تارلان: آوغوشى.

گىدىبىرسىن. آتى سونگا-باقا اۋىڭونى آتماغا باشلادى. سونگ-سونگ غورماغا آيلانئىشدى.
غورماسئنام غويوپ، حالئىس دوردى.

شو باريان يرينده:

— اى، بىرى-بار، شول مله دونلى، مله پىشلى غاررى بابانى، منىنگ گۆزۆمه بىر
گۆركىسنگ، بوغازئنى چالئپ، شونونگ غانئنى بىر ايچىسم، اوندان اۋز آمانادئنگام آلسانگ
راضئدئرئ — دىيدى.

بىر ماحالدا اۋىڭونده بىر بىيىك دىپه گۆرۆندى. دپانىنگ اۋستۆندىن هم يانگقى غاررى بابا
بىردىن زومپا چئقئدى. اول اۋز ايچىندى: "اينە گۆرۆندى، ايندى الينگدىن بىر ايش گليان بولسا،
من باريانچام، بىر اوتور شو يردە" دىيىپ، آتدان دۆشۆپ يۋۆردى. ياقئىن بارئىرىندە، يانگقى
غاررى بابا:—حاي-حاي، اوغلوم، يامان پالىنگدىن غايت، حى غئنانمان-غئسسنامان،
آجئغمان-سوسامان، پريزادا يتيپ بىلرمينگ — دىيدى.

اينە گۆرسە، بو بابا بىرى، "بد قئلدئىم، يالنگئشئىم" دىيىپ، غول غوشورئپ يانئنا
چئقئدى، چئقسا، چئقان يرى هم غايناپ دوران چىشمە، آتئنى ايدكلآپ-چوماقلاق التدى-دە
اونگى سوا ياقدى، سونگ اۋزى ايچدى. غاررى بابا:

—اوغلوم، آز-آزدان ايچ — دىيدى. ائزئندان چاي-چىلىم آلدئلار.

چاي ايچىپ، چىلىم چكىندى سونگ، اسسى يرينە گلدى، گۆزى ياغتئلدى. گۆرسە، گۆن
باتيان ياندا سىلنگلاپ بىر غالا گۆرۆنىار.

—اوغلوم، حول غالانى گۆريامينگ؟

—گۆريان.

—گۆرسنگ، اينە، "قاپ" داغى شول اوغلوم، سن آتئنگا، اۋزۆنگە جىبىر اديپ گلدينگ. بو
يول مزيلمه-مزيل، سالقئنما-سالقئىن يۇرىپ گلنگدە اۋچ آيلئق يولدى، اما سن بو يره قئرق
گۆندە گلدينگ — دىيدى.

گۆرۈغلى اۋچ آيلئق يولى قئرق گۆندە آلىئدئر.

—اوغلوم، شو گۆن شول پرى نينگ، سەنينگ دۆيشۆنگە گيرىنە قئرق گۆندىر. سىم اونونگ
دۆيشۆنە گيرىزىندىرىن. اول: "بىر آدامزات دۆيشۆمە گيردى" دىيىپ، بى طاقات بولوپ
اوتورانئىر. گۆنبتار دروزه سىندىن بارسانگ، بوساغانى ياسسانئپ بىر آژدارحا ياتاندئر،
اونى پريزادئنگ اۋزى دوغا-جادى بىلن آژدارحا اديپ غوياندئر. اول: "منىنگ دۆيشۆمە گيرىن
آدامزادئنگ پىرى زوردور، اگر شو جادئنى چۆرسە، اوندا منىنگ دۆيشۆمە گيرىن شول آدام
بولار، اگر اول بولماسا، باشغا بىر آدامدئر" دىيىپ جادى غوردى — دىيىپ، غاررى بابا
اينە بىر غئسئىم توپراغا دم سالئپ بردى-دە:

—بار، شونى آژدارحاننىڭ آغزىغا سې، اول بوزولار—دا آغاچ بولار، بولماسا سىم ئۆتۈرمز —دېدى.

—بولىا، — دىيىپ، گۈرۈغلى آتتى ئىنگدارىپ، غالا غارشى ئۆتگىتىسەن. باردى غالاننىڭ درۈزە سىندىن. گۈرسە، بوساغانى ياسسانىپ بىر آژدارحا تارپ اورۇپ ياتتى.

—پاچ، پرىزادىڭغى عشقىغا دۈشەن ئادام، پىرىنى گۈرۈپ، چايدان—چىلىمدىن مەس بولان ئادام. —او، زانگىگار، آژدارحا، مەن ئوچا ئىلىق يولى قىرغى گۈندە ئالپ گىلىپىدىن. ايندى مەنىڭ دۈيىشۈمە گىرن پرىزادىم تەناپ يارىم، ئانگىر ئىلىنىڭدا، ايندى سانگا دۇغا ئامما گىرگە، دىگىسەن ئامما گىرگە، تور يوق بولدى—يولونىڭ ئۆستۈندىن — دىيىپ، آژدارحا غاراپ، جىلاۋى ايرىنىڭ غاشىغا تاشلاپ، آرقاسىندىن سەزى قاقىپ ئالپ، آبىلاپ باش كەلمە سۈز ايدار گىرگە:

قەدرەت بىلەن بىنا بولان آژدارحا، بىندە ئىلمە پرىزادىڭغى يولونى.

سەنى، مەنى يارادان بىر ئاللا، بىندە ئىلمە پرىزادىڭغى يولونى.

آژدارحا، سەن ئانگە^{۱۳۰} مولۇ بولار سەن، حايبەت بىلەن مانگا ناظار سەلار سەن،
غەزەپ تەسىم، خالى، شۇ گۈن ئۇلار سەن، بىندە ئىلمە پرىزادىڭغى يولونى.

مەنى سورىساڭ، چەندىلىدىن گىر مەن، بىر يار ئۆچىن چەندىم ئالەس يولام،
ئەسلىم ئايتسام، ئادى بىگىنە اوغلى مەن، بىندە ئىلمە پرىزادىڭغى يولونى.

مەنىڭ يارىم سەيا زۇلپۇن ئۇرۇمى، چەندىلىدە باش گۈن دۇوران سۇرۇمى،
گۈرۈغلى ايدار: يار جەمەلەن گۈرۇمى، بىندە ئىلمە پرىزادىڭغى يولونى.

بۇ سۈزى ايدىپ، غەزەپ سۇرۇپىدى. ئات ھەر غەدەم ئاتىغى سەيى، آژدارحاننىڭ آغزى گىز يارىم، گىز يارىم ئاچىلىپىدى. سەزىدىپ گۈرسە، ئاتى ئۇزى بىلەن بىل آژدارحاننىڭ اچىنە يوق بولۇپ گىرگە.

—ئى، بۇيا باشا بارچاق دال—اۋو —دىيىپ، پىرى نىنگ بىرەن تورپاغىنى آغزىغا سېدى. آژدارحا بىردىن شاقىر—شوقۇر بوزولدى—دا بىر ئانگە آغاچ بولۇپ پىترادى ياتتىرىدى. ايندى غالا گىرىپ، كۈچە بىلەن سۇرۇپ گىدىپىسىن.

بىر—ئىكى يارىم ئۇلار ئۇنىڭدىن چەقسە، ئاتان دۈشۈپ اچىنى بارلايەر. بۇ جايلارنىڭ اچىنە آغىر خالى، پالاسلار دۈشلىگى، اچى سىرلىغى، سۇپۇرىلىگى آراسىغا، گۈل يالى. اما بۇ جايلارنىڭ اچىنە جەنلى—جەندە يوق. گۈرۈغلى ئۇز باشىغا:

^{۱۳۰} ئانگە: نەمە ئۆچىن، ئادىپ.

— و—، جانلارئم، من اوزاق يولدان شوندا—شونگا ھلأك بولوپ گلديم. ايندى بولارام دۆين—اۋنگنگون بىر زاتدان دلييل تاپئپ گيدن بولسا، ينه شوندا منينگ، ايشيم قئن بولجاق —دييىپ پىكىر اتدى. بو جايلاردا جاندار يوغونئنگ سبابى: بو غالادا ياشايان اۋچ يۈز آلتئمئش پريزاتدى، بولارئنگ ھمە سى نينگ باشتوتانى آغايونوس دى. اول پريزاتلار: —اى، پريزاتلار، بىر آيدان اۋتۈپ، ايندى قئرق گۆن بولدى، منينگ دۆيشۈمە بىر ادامزات گيردى، شوندا بارى اوتورسام قارارئم يتنوق، اوقلايئن دىيىسم، اوقئم گلنوق، ناھار ايشدأم آلانوق. منى بىرنمە گۆررۈنگە گۆيمأنگ اوتورئن —دييىپ، ھمە سىنى يانئنا جملأپ اوتوردئپدئر. شول واغت بولارئنگ ھمە سى آغايونوسئنگ يانئندا اكنى. بىر ماحالدا گۇروغلى نئنگ گۆزۈنە بىر كۆشك گۆرۈندى، گۆن بىلن دالاش ادبار. لاغلى— گۇوھردن بىنا بولان شو كۆشك آغايونوسئنگ اۋز كۆشكى اكن. كۆشگۈنگ داشئندان گليپ، اۋزنگنگأ غالىپ، پنجرە سىندن باقدى. گۆرسە، اۋچ يۈز آلتئمئش پريزات آغايونوسئنگ حارماناسئندا ال بىلن تنقئلان يالى بولوپ اوتئرلار، اورتالارئندا—دا آغايونوس اوتئر. شول چوممالئپ اوتورئشئنا ھم بو يانگقى پريزاتلاردان گز يارئم يوقارى گۆرۈنيار.

گۇروغلى گۆزى دۆشن دىسسىنە تاناپ:

—من شونگا گلنئىمى مألیم ادیین. اما غانتئراق غئغئرسام، بەیلەكى پريزاتلار غورقارمى— اۆكرمى—دييىپ پىكىرلندى—دە، پنچيرأنينگ آغزئندان يۈزۈنى كسراگە—دە توتوپ، پريزاتلار غارشى غاراپ، باش كلمە سۆز آيدار گرک:

پريم، مندن دىلديگينگ	مالئمى، باشمئدى، ندير؟
غوروپسئنگ اگري كمانى،	گۆزمۇدى، غاشمئدى، ندير؟
بىر بگ اوغلى آوا چئقار،	غوشون سالىپ، طبيل قاقار،
پريم غئيا—غئيا باقار،	بىلمن سرحوشمئدى، ندير؟
پريم، بيزە اتمە بىليم،	غاحبأ پلك سالدى ظولوم،
رحمينگ گلمزى، اى، ظالئم !	يار، باغرئنگ داشمئدى، ندير؟
گۇروغلى آيدار: يوق قارارئم،	ترک اتديم نامئسئم، عارئم،
اويان—حا، گۆل يۈزلى يارئم،	گۆردۈگينگ دۆيشمۇدى، ندير؟

گۇروغلى بو سۆزى آيدان سونگ، آغايونوس:

—داشاردا بىر آدامزادىنىڭ اووازى گلىار. بارىنىڭ، چاغىرىنىڭ، بارى گلىسىن — دىيىپ، بىر سانى پىرىزادا بويوردى. پىرىزاتلار داشارى چىقىپ، گۇرۇغلى نىڭ قاتى—قاماتىنى، يۆز صىپاتىنى گۇرۇپ غورقۇپ، اورۇپ اىچرىك غاچىپ گىردىلر. گۇرۇغلى آدامزات، بولار پىرىزات. اىكىسى نىڭ جىنىسى باشغا، اونونگ اۆچىن ھم موندان غورقدولار. آغايونوس:

—حا، نامە بار؟ — دىيدى.

—اى، آغايونوس، دوغان جان، آدامزات دىيىنىڭ شول بولسا، گۇزى، غاشى، آغزى— بونى باشغا بىر زات اكنى، اصلا يانئنا بارار يالى بلا دال اى — دىيىشىدلىر. حابارى كىمدن آل: غارى مامادان آل. آغايونوسى باقىپ—بجىپ يۇرن بىر غارى كىمىر ماماسى باردى، يانغقى ماماسىنا غاراپ:

—اى، ماما جان، ياش كىچىلر—ا غورقىار، سن چاغىرىپ غايدىرسىنە — دىيدى. پاج، مامانىڭ غورقى—اۆركى يادىندا بارمى، ھىشە شونونگ يالى دللاچىلئىدا گزىپ يۇرن ماما يۇرۇپ داشارى چىقىدۇ. گۇرۇغلىنىڭ بارى يانئنا بارىپ، الينى سالغادى—دا غايدىرىدۇ.

گۇرۇغلام غارىنىڭ سالغىنا دۇشۇندى، گۆپبە آتدان دۇشۇپ، آتنى اۆركىدى، غالقانى، ياراغ—پاراغى بىلن، ساغداغى^{۱۳۱} بىلن گۆبۇردۇپ، شاقىردۇپ، آغايونوسنىڭ حارمىچاناسىنا گىردى—دە، بوساгада چومالۇپ اوتۇرىدۇ.

كىمىر آغايونوسنىڭ يانئنا گلىدى.

—اى، آغايونوس جانىم، بىر آى، قىرق گۇندن بارى بىزى چارخىمىزدا غويمان، كىلىمىز غويمان، باشغا ايش دىمىزدە غويمان، دۇشۇمە بىر آدامزات گىردى دىيىپ، ھامىزى يانئنگا جىلۇپ اوتۇرسىنىڭ، دۇشۇنگە گىرن آدامزات شومى؟ —حاوا، شول ماما جان.

—شو بولسا، اوغۇلۇم، بىركى يارنىم گىپى مىندن آيتماق گرک، سىندن بولسا اشىتمىك.

—حا، نام گىپىنىڭ بولسا آيدىر، ماما جان.

—گىمىزى آيتساق، سن پىرىزات، بو ھم آدامزات، پىرىزادىنىڭ اصلى اوتدان بولار، آدامزادىنىڭ اصلى توپراقدان بولار. سن اۆزۇنگ اوتدان بولۇپ، اصلى توپراقدان بولان آداما اۆزۇنگى ناگە رووا گۇربارسىنىڭ. اۆز پىرىزات بىلگىنىڭ—دە اۆزۇنگە مىناسىپ يار تاپىلمايمايدۇ؟ —يوق، ماما جان، اصلى توپراقدان بولسا، گۇزۇمە اوتدانام، ھر بىر زاتدانام ائىسى گۇرۇنىار.

^{۱۳۱} ساغداق: اوق غابى.

—حاي، اوغلوم، بيلمىارسىنگ، آدامزادىڭك باشغا ايشلىرى—دە باردىر، اوغلوم.
 —نامە ايشلىرى بار، ماما جان؟
 —آدامزادا گلېن بولسانگ، يارغىچاق دارتدئرمىشئىن، دگىرمن اوۋوتدېرمىشىن، تامدئرا نان
 ياپدئرمىشئىن اول ايشلرە راضىمىڭك؟
 —اي، ماما جان! بو زاتلارنى باغت بىلىۋ—دە، باشغا نامە ايش بولسا گۇرمك گرک.
 —آدامزادىڭك باشغا—دا ايشلىرى بار، اوغلوم.
 —ينە نامە ايشلىرى بار، ماما جان؟
 —آدامزات اوڭز گلېنە قاناغات اتمان، گزىپ يۇرن، بىر—ايكى سانى يىلماناق حلى غابات
 گلە، بولار بىلنم آشنا بولوپ گىدىبېرمىشىن.
 شئىلە دىينسونگ، آغايونوس دىگىرگىنىپ اويلاندى، دوش گلن بىلن آشنا بولوپ گىدىبېر
 دىينى اونگا بىر ياقىمىسئز حابار بولدى.
 مونونگ اويلانانئىنى گۇروغلى آنگلاپ: "ب—ا، بو شوم كمپىر آرانى بوزوپ بارىار—اوو،
 مونگا اثنانار يالى سۇز آيتماساق، الدن گىتجگ—اوو بو" دىيىپ، ايشىگىنگ آغزىندا
 چوممالىپ اوتوران يىرىدن پىريزادا غارشى غاراپ، بىر باش كلمە سۇز آيدار گرک:
 بىرېم، سىنگىن سئيا زۇلپۇنگ
 بىرسىن عاشىغىڭك مئرادىن،
 بىزىنگ بىگر مستان گىر،
 گۇرمك آرزوو ادن بىگر
 آيلا بوينوما، بند اولسون!
 گۇوۋن اگلەنسېن، بند اولسون!
 آت سالىشئىپ، غانئم اگلار،
 سنى گۇرماگە پند اولسون!
 لىبىنگ شرابىندان دويوپ غانسام،
 غامغىن كۇنگۇللر ايندى شاد اولسون!
 گۇروغلى چاندئىيلدن آت ايندرىم،
 تا اۋلىنچام اگر سندن دۇنسىم،
 بو سۇزى آيداندىن سونگ:
 —پاچى، گۇروغلى، سىن گىدرىم بولسانگ، مىن ايبام بوقچامى دۇوۋپ غويان آدام. انتك بو
 دىمىنى—دئىنجىنى آلسىن دىيىپ ياتىردىم مىن. مىن گىتماگە تايياردىرئىن.
 —دىم—دئىنچ آلدىق، آغايونوس، اوندا بولسا يوردا گىدىلى.
 —كۇپ ياغىنى — دىيدى. آغايونوس، گۇروغلى دۇيشۇنە گىرن ماحالىندا آتاسىندان
 دىلاپ، "حووالى غۇر" دىيلن آتى مۇنۇپ گىتمك اوچىن كىتىرىپ غويويدى.
 آغايونوس "حووالى غۇر" بىر كمسىز ايرلىدىپ، يۇپكىدن جول بىلن بىزىدى، يۇز مۇنگ،
 يۇز مۇنگ باھالى داشلاردان، لاغلى ياقوت، طىللا—مىرجىلردىن ايكى حورجونى دولدوردى. اھلى
 پىريزادلارنىڭ اچىندىن گۇلشېرىنى سايلاپ آلىپ، اونى ھىم بىر آتى بىزۇپ مۇندۇردى.

آغايونوس ايكي حورجونئنگ آغزئنى گۇزۇپ، اۇزۇنئنگ ھم زرلى-زرلى گييملىرىنىم، آينا-داراغئنام بوقجا سالئپ، "حووالى غئرئنگ" ھم گۇلشېرىنىنگ آتى نئنگ سئرتئنا بۇكىرىپ، آتا مۇنۇپ، گۇروغلى بگ بىلن غوشلاشئپ، اۇچ آتلى جۇو غويسون.

آدامزات بىرأ بگئندە گپ تاپماز، بىر-دە غئاندا، بولار بىر حئىال بىلن آتلائيىدئرلار، ميدانا چئقشئدئرلار. گۇروغلى بولار نام حابار غاتارئنى بىلىنوق، پريزات ھم گۇروغلا نام حابار غاتارئنى بىلىنوق. اۇچۇسم سورتدورئشئپ سۇرۇپ بارىاردئلار، ادیل پاتا بارىان يالئدئلار. شول كيدىشئدە پئلانچا گۇن يول يۇرىدىلر.

بىر گۇنى، سآحر ماحالى داغ اۇستۇندىن بارىاردئلار. آغايونوسئنگ گۇونۇنە شيطان واس-واسلاپ باشلادى. آغايونوس اويلاندى-دا اۇز اۇزۇنە:

— ب، ا، جانئم! من بو آدامئنگ ائزئنا دۇشۇپ بارىان-اوو. من مونونگ پاتئشادغئنى بىلمسم، گدايدغئنى بىلمسم، غارئدئغئنى بىلمسم، بايدغئنى بىلمسم، اصلا منىنگ دۇشۇمە گىرن آدامزات شو بولسا ياغشى، يۇنە گزىپ يۇرن بىر بيدۇولت بولماسا ياغشى. دىنگە اۇستۇمە اۇلىنجك دال دىيىپ آنت ايجدى-دىيىپ گلىان. بو آنت ايجمدىن اۇنگىنچا اۇنگۇمدە اۇچ-دۇرت ساناغى اوتوران بولسا، من نام ايش ادرىن-دىيىپ، آغايونوس ھر غورقئنى، ھر حووپى يادئنا سالئپ بارىاقا، "حووالى غئرئنگ" اۇستۇندە اۇزئنگا غالاغا-دا گۇروغلا غاراپ، بىر باش كلەمە سۇز آيدار گرک:

شۇكۇر اديين سنى برن حودايا، حايىسى حانئنگ اوغلى اكىنىگ، بىلمىدىم؟

كرشملى يۇزۇنگ منگزئدىم آيا، حايىسى حانئنگ اوغلى اكىنىگ، بىلمىدىم؟

منىنگ دك غئر اصلا اندن بولماز، سەنىنگ دك غوچ يىگىت جاھانا گلز،

منى آلان عۇمرۇنگ اۇتئىن بىلمز، حايىسى حانئنگ اوغلى اكىنىگ، بىلمىدىم؟

منىنگ اۇزۇم اون دۇرت-اون باش ياشئمدا، طئللادان جۇپ جئغام باردئر باشئمدا،

برى غئرلار قئرق آيلانسئن داشئنگدا، حايىسى حانئنگ اوغلى اكىنىگ، بىلمىدىم؟

چئن عاشئق من، نامئسئم بار، زارئم بار، شو گۇن سانگا عشوہ بىلن نازىم بار،

آق گۇوسۇمدە بيتن غوشا نارئم بار، حايىسى جۇلۇنگ غوردى اكىنىگ، بىلمىدىم؟

آغايونوس، جاھان پاتئشانگ غئرئ، يار بولماغا قابول ايلدىم سىزى،

چاندئبىلە آلئپ بارسانگئز بىزى، آچ اكىنىگ، دوق اكىنىگ، بىلمىدىم؟

بو سۇزى آيدىان واغئئندا، گۇروغلى ھم بارىان يرىندىن مونونگ سۇزۇنىنگ مانئسئنى تىرىپ بارىار. اۇز ايجىندىن:

—ب—أى، بو زانگنارنىڭ آيدان سۆزى اينگ سونگوندا "بىلمىدىم" دىيىنى، بىر گزىپ يۇرن بىدۇولت بولايمى دىين—اوو مونونگ — دىيىپ پىكىر اتدى. آتۇنگ جىلاوئى پىزادا غارشى گۇندىرىپ، يۇزۇنە باقۇپ گۇزۇنى آقجاردىپ "حأ، آغايونوس" دىيدى. تۇركمىچىلىك اۇزۇنگە بىلى، مىدانا آلۇپ چىقانسونگ، "زانگنار—پانگنار" دىيىمگە آيلانئىشۇرر. آغايونوس، سن بو سۇزلىرى بىزلىرە آيتما—دىيىپ، پىزادا غاراپ بىر باش كىلمە سۇز آيدار گرک:

مرد بولان ايكي سۇزلىمىز،	مردىنگ ائقرارى بىر بولار.
سۇوش گۇنى غوچ يىگىدە	آتا—بابالارى آرقا بولار.
مردلر برک چكر يايىنى،	غانئمدان آلار پايىنى،
بىلىپ اوتورار جايىنى،	مردلرىنگ ايشى زور بولار.
حازان يلى اۇسن بولسا،	دوشمان يولى تۇسان ^{۱۳۲} بولسا،
يىگىت باشى اسن بولسا،	ماللى بولار، مالىسۇز بولار.
گۇروغلى، مىستانا چاغلار،	گۇل آچسا غونچالى باغلار،
بىيك—بىيك غارا داغلار	غارلى بولار، غارسۇز بولار.

بو سۇزى آيدان سونگ، آغايونوس:

—و—أ، گۇروغلى، مىنىگ بو آيدان سۇزۇمدىن گۇنۇنە ملال گتىردى—اوو. گۇنۇنە ملال كىمسىن. مىدان يردە سۇزلىمگە كپ تاپىلمان گلىدىن سونگ، سنى سىناماقدان اۇترى آيدان كىمىدىر بۇ — دىيدى.

— يوق، پىرىم، بو سۇنغ—پىنغىنىگ ايشى دال، سن مونى چىنلاقايدان آيدىارسىنىگ، آغايونوس. مىن كۇنلردىن، اۇتلىردىن، آقساقاللاردان "زنان بىلن دوست بولسانگ، شول بولان واغىنىگ شاتىر—شوتور غايشاردىپ ياپىشماسانگ، اونونگ دوستلۇغى بولماز" دىيىپ اشيدىارىدىم. شول اۇتلىرىنگ كپى چىن اكنى، سن كپىنگ كۇپلىدىپ بارىارسىنىگ. درو آتدان دۇش! ايكىمىز غوجاقلاشۇپ، چولاشۇپ ياتالى، نامە كپىنگ بولسا اونسونگ آيت — دىيىپ، گۇروغلى آتدان دۇشك بولوبردى.

— حايت، حايت، گۇروغلى، تۇركمىچىلىك اتمە، بى—صابىرلىق اتمە، اول آيدان كپىنگم اوغروندا بولسا باردىر ولى، حالى توى—ماركە بولمادان، سىزىنگم تىنىگىز اۇزۇنگىزە آمانات، بىزىنگم تىنىمىز اۇزۇمىزە آمانات، اوبانگا الت، توى—توماشا ات، اونسونگ ائغىتئار

^{۱۳۲} توسماق: توتماق، بىند اتمك.

الېنگدە، نۇم ايش اتسنگ، اما اوندان بۇردە باشغا نۇھىلى اويناشىپ-گۇلۇشسنگ من بار —
دېيىپ، آغايونوس يۇز مۇنگ ناز بىلن گۇزلىرىنى گۇلدۇردى.
بولار گۇوۇنلىرىنى بىرە باغلاپ، يول بويى اويناشىپ-گۇلشۇپ، نىردىسنگ چاندۇبىل دېيىپ
سۇرۇپ گىدىبىرسىنلر.

حابارى كىمدن آل: كۇسە دن آل. گۇروغلى گىدىنى بۇرى بىر غارنى آچ، بىر غارنى دوق،
گنجىمىنگ-دە مالئنا دگمۇنگ اونگىگوت اديپدىر پاجىر. بىر گۇندن بىر گۇن:
— حاو، يىگىتلر، گۇروغلى اۇلسا اۇلندىر، اۇلمسە، بو گۇن-ارتى بىر ياندان چىقار. بو
گۇن-ارتە بىر يردن چىقماسا... بە يديپ دۇيرلىنىشىپ، ياتمايلىنگ، غادىمقى چاتما
دولانايلىنگ. حانى نۇمە-دە بولسا بىركى گۇن صابىر اديلىنگ باقالى —دېيىپ، كۇسە
اُتياچلى زانگىگار: "بىلىپ بولماز، پرىزادى گىتيرايىمى-نۇدىمى" دىين پىكىر بىلن بىركى
يارىم بايلاردان نىسە غويون، تۇوى، ياغ، چاى، تىمماكى ائىشدرىپ گزىپ يۇر. نىسە آلان
بايئنا-دا:

— حاو، باى آقا، شو زاتلارنىگ پولونى برىگ-ا گۇروغلودىر. اكر اۇزماگە گۇچى يتر يالى
بولوپ گلسە-حا زادنكى آلانم، اكر-دە غوربى يىتمىك بولسا-دا آلان زاتلارنى اۇزۇنگە
غايىدۇ برىن —دېيىپ، مونى ايكي اوچلى اديپ آليار. دالى مائل، سىتك غىرمانى سرچمەنە
غاراولول غويوپ: "پرىزادى گىتيرايان بولسا، سۇيۇنجىلاپ، بووشلاپ گلىگىن" دېيىپ بويوردى.
حابارى كىمدن ال: گۇروغلى بىلن آغايونوس، گۇلشىرىن اوچۇسىندىن. شو سۇرۇپ
گلىشلىرىنە سرچمەنە گلىدىلر. دالى مائل، سىتك غىرما ايكي كىشى اۇنگۇندىن چىقىپ سالام
برىدىلر.

— حوو، يىگىتلر، يورت، مال-غارا امانلىقمى؟
— يورت، مال-غارانگ كىمى يوق — دېيىپ، بولار غالا غارشى باسدىلار آتا غامچىنى. گلىدىلر
غالا غىغىرىپ:

— آى، يىگىتلر، سۇيۇنجى، حاى سۇيۇنجى، گۇروغلى آغام پرىزادى گىتيرىپدىر،
سۇيۇنجى.

قىرق يىگىت گە يىنە بىلە نىنى گە يىنىپ، داقىنا بىلە نىنى داقىنىپ، شايلانۇپ، غايىدىلار
اۇنگۇندىن. اورىلار شووحونى، اورىلار غىقىلىغى، اورىلار پاقتا بىدى. شول گلىشلىرىنە سس
يتر يالى ميدانا گلىدىلر. آتدان دۇشۇپ، غول غوشورۇپ سالام برىدىلر، يىنە آتلانۇپ،
غوشولۇشۇپ سۇرۇبىرسىنلر.

حابارى كىمدن ال: كۇسە دن آل. وردى بوزدومانا غامچىنى، ھەمە دن اۇنگۇنچا اوزوپ گلىپ:
"دىلاپ حارامحانانى بىرىن" دېيىپ، حارامحانانى سىرۇپ-سۇپۇرىپ، تىگىنلىرى چار-پارا

تاشلاپ، ھالى-پالاسلار تاشلاپ، تىكە لىرىدە آقلى-غىزىل آلما لارنى ھاتار-ھاتار غويوشىدۇرۇپ، پىتىكىلىدى، ئىسلى گۈللەردىن غىسدىرۇشۇرۇپ، تۈردە بىر گۈلدان كىتىرىپ، سۇيۇپ غويىدى. اوندان مىھانا گىلىپ، اودى بلىندىن غاللاپ، تۇنگىچانى دورى سوودان دولدۇرۇپ اوتورتىدى. چاينىكلرى چايقاپ، چىلىمىنگ سووونى تازىلاپ، كۈسە زانگىنار ھەم سىنى كەمسىز دۇرتىدى، اونىنچا ھەم گۇروغلى داغى آغايونوس پرىنى آلپ گىلىر. اۇنگىرىندىن چىققان چاندۇبىلىنگ گلىن-غىزلارنى آغايونوسىنگ غولتوغىندىن سۇيگىتلاپ، ھارمىھانانىنگ، ايشىگىندە آتدان دۇشۇردىلر.

پرىزات ھارامىھانا اۇتلاپ گىردى، سالىلانپ بارىپ، تۈردە اوتورتىدى. گۇزۇنىنگ غىياغى بىلن اىچرىك بىر ھاتار گۇز گىزىرىپ چىقىدى. "اۇنگۇندە بىر كۆچ ساناغى بار" دىن غورقوسى باردى، گۇزلىسە اۇنگۇندە كىشى غارا يوق. اوندان سونگ پرىزادىنگام واغى ھوش، كىپى چاغ بولوبىرسىن.

يەنە ھابارى كۈسە دىن آل:

— ھاي، سىز يىگىتلر، نادىپ اوتۇرسىنگىز؟ گۇروغلى نىنگ ىدى آرقاسى ىرە دگىز ىالى بولوپ گىلىدېر. آيدىچى باغشى بولسا كىتىرىرىنگ، چالىچى سازاندا بولسا كىتىرىرىنگ، سىمىزراك غويونلار-دا بولسا چىقارۇپ سويوبىرىنگ — دىيىپ بويوردى.

— تۈركىم ھالى نىنگ اىل-اولوسى، ھەم آيال-اراك بارىسى توي اىغىناندى. گلىن-غىزلارنى ھەم يىگىتلىرى: "پرىزات ناھىلىك؟" دىيىشىپ، گلىن گۇرماگە اىغىناندىلار. كۈسە اون گىجە-گۇندىز توى-توماشا بىرىپ، نان دىيىنە نان، تىگە دىيىنە تىگە، سىرپى دىيىنە سىرپى بىردى. آت چاپىدۇرۇپ، آلتىنغاباق^{۱۳۳} آتدۇرۇپ، آيدىچى باغشىلارنى آيتدۇرۇپ، ھەم سىنىنگ واغىنىنى ھوشلادى.

تۈركىم ھالى نىنگ گلىن-غىزلارنى نىنگ، يىگىتلىرى نىنگ توي گلىنە گۇروغلى بگىنگ واغىنى ھوش بولوپ، يىگىتلىرە، گلىن-غىزلارا غاراپ، باش كەمە سۇز آيدار گرک:

توى توتىموشام چاندۇبىلىنگ دۇزۇندە، بگىر، غوتلانگ شو گۇن نازلىم تويونى.
دوشمان كۆپ بولۇپدۇر مىنىگ قاستىمدا، بگىر، غوتلانگ شو گۇن نازلىم تويونى.

مىلىسىمدە ساز-سۇھبىتلر غورونگلار! غول غوشورۇپ ھىزماتىمدا دورونگلار!
آغا، بگىر، آلتىن كاسە شىراپ اورونگلار! بگىر، غوتلانگ شو گۇن نازلىم تويونى.

باش مىزىلدىن بدو آتلار چاپار من، ھەر مىزىلدە سىرمىس غوزى غاپار من،

^{۱۳۳} تۇيلاردا مىرگىلرىنگ قادىنى آتلىش نىشانى.

بگريمه آغئر حالات ياپار من، بگري، غوتلانگ شو گۆن نازليم تويوني.

گۇروغلى بگ غوردى صۇحبىت-سازلار، كۇلۇندە غارقىلدار غوبا-غازلار،
تويا گلن اھلى تۇركمن غىزلار، غىزلار، غوتلانگ شو گۆن نازليم تويوني.

گلىن-غىزلار گۇروغلى نىنگ بو سۇزۇنە كۇپ شاد بولشوپ، يىگىتلر بىلن ناغما
دۇزۇشىپ، اون گىجە-گۆندىز شادىئانلىق اتدىلر. تويى سوووپ، ھەمە سى داغاپ، اوبالى-
اوباسىنا، اويلى اويۇنە گيتى.

اما ھەمە غايتىسا-دا گنجىم آغاسى نىنگ حلىي —گۇروغلى نىنگ يەنگىگە سى غايدانوق.
يەنگىگە بولان كىشى بولوپ حادىمىسراپ: "ايكىسىنى اللشديرىپ غايتجاق" دىيىپ اوتىر.
"گەلەورى يۇوۇرجىجىگىم" دىيىپ، گۇروغلى نىنگ اليندىن توتوپ، پرىزادىنگ اۇستۇنە
الدى، ايكىسىنى غايىم اللشديرىپ:

—آغاينوس جان شونگا اۇزۇنگى باغىش اتدىنگىمى؟ — دىيدى. اوندا گۇروغلى:
—حاحا، يىنگىگە جان، بىزىنگ باغىش ادنىمىزە نىجە ماحالار بولدى. يەنگىگە جان —
دىيدى.

شئىلە جوغاپ اشيدىن سونگ، گنجىمىنگ آيالى ھەم چىقىدى-دا گىدىبرىدى. گۇروغلى
آيتدى:

—حاو، كۇسە، من شول گىدلىم بارى ھىچ دىنچ آلاماق، منى اۆچ دوقوز گۆنلۇك حارمىنا
الت، من حارمىنانان داشارۇق چىقجاق دال —دىيدى. كۇسە اۆچ دوقوز گۆنلۇك حاراجاتى
حارامىنا التدى.

پاح، اويدىن قودولار ھەمانى. ايشىگە وردولار تەممانى. گۇروغلى آغاينوس برى بىلن دوقوز
غات دۇشكچە تاشلاپ، باش اوجونا دوقوز ياسىنىق، آياق اوجونا باش كۇچك غويوپ،
اۇستۇندىن بىر يوققارق يورغانى تاشلاپ، آغاينوس اۇنگىنچا گۇروغلىنى ياتىرىپ،
ساجىنى داراپ، يۇز-گۆزۇنە تىمار بردى. يوشاق تىرمە بىلن باشىنى دانگىپ، يۇپك گىيىپ،
گۇروغلى نىنگ غويونى گىردى. چىنبىق دك چولاشىپ-چىرماشىپ، غوجاقلاشىپ ياتدىلار.
ياغىنى يتسىن مۇرادا، يامان غالىسىن اويادا. اولارام غالىپ نام بولجاق، ھەمە سە يتسىن
مۇرادا.

گۇروغلى نىنگ عار آلشى

ھوپ، ياغشى، ھابارى كىمدىن آل: كۈسە دىن آل.
 گۇروغلى، كۇسا اۆچ دوقوز گۆن بولار يالى ھاراجات برىپ غايدىدى. پاح، كۈسە، بو اۆچ
 دوقوز گۆنلۈك ھاراجاتى بىر دوقوز گۆنە يىتىرمان ايىپ تۆكتى.
 يەنە بىر گۆن، ايى گۆن اول يردىن، بو يردىن، نىسە-نووغان آلئپ اونگدى. سونگ-سونگ
 نىسا-دە اۋتمدى. سىتک غىرمانى دۇرت-باش اتلا باش ادىپ، گنجىمىنگ غوينونا باقا
 اوغراتدى.
 —بار-آ، باس-آ، سونگ آغاسى نىنگ جوغابنى اۋزى برر يۇرر-دأ. بىزىنگ ھاضىر
 ايىنمىز ھارىمىز — دىيىپ اىبرى. گنجىمىنگ غوينوندىن باش-آلتى غوينى، شەمىلە لىك
 بىلن آلئپ ايىدى كۈسە. آى، گنجىم نىسەنە اجىز زانگىگار. بلانگ كۆرۈگى شوندىن دىيىپ،
 يۇرىدى گۇروغلى نىنگ ھارماناسىنا باقا. گلىپ ھارماناننىڭ آغزىندا چۆكە دۆشۈپ،
 كۈنە تلىگىنى زۇمىردىپ، شول اۋىنگۈلرى يالى سۇگۈنىپ، لاغرىداپ اوتتۇر:
 —آى، زانگىگار، گۇروغلى، ھى من سىدىن غوتولمانمى؟ ايندىن سىن اۋزى عالاچىنىڭ اۋزىنىڭ
 گۇرچىك دالىمىڭ؟ ھەلەى آلان يىگىدە باقىنىڭ-آ، اۋىلنى يىگىدە باقىنىڭ-آ، عاراپ گلىپ

گۆلننام يەنگىنىڭ ئاكتىدى. اول نامۇسۇنىڭ اول ياندا كىدىتىپ ياتىرقا، سن بو ىردە حلەيىنىڭ بىلن چولاشىپ ياتىرسۇنىڭ — دىيىپ، سۇگۇنىپ، لاغۇرداپ اۋيۇنە غايتىدى.

بو غايدان سونگ گۇروغلى اويلاندى:

— با—ى، مەنىڭ بو ياتىشۇم دال اكن—اوو. دالى نىڭ مۇنگ گىي تەلك بولسا—دا، بىر گىي گرگ دىيەنلرى — دىيىدى.

پرىزادىنىڭ غوينونان چىقىپ، يۇرۇپ مىحاناسۇنا باردى. كۇسە آيتىدى:

—حا، گۇروغلى، اۋچ دوقوز گۇن ياتجاق دىيىمۇنىڭ؟ يا پرىزات واغۇنىڭى حوش

اتمىدىمى؟ گۇنۇنىڭ اۋستۇندن تورمادىمى؟

—يوق، كۇسە، پرىزاد— آ واغۇنىڭى حوش اتى، گۇنۇمىزىنىڭ اۋستۇندىم باردى. اما

پرىزادىنىڭ غوينوندا ياتىرقام بىر گپ يادىما دۇشدى.

—نامە گپ يادىنىڭا دۇشدى؟

—بىر ماحال عاراپ گىپ، گۆلننام يەنگىنىڭى اكيديدى. شونگا گىتجك بولوپ، اۋچ دوقوز

گۇندە بىتيرجك ايشىمىزى ايكى دوقوز گۇنە غويما بىتيرايديك. من بو گىجە—دە پرىزادىنىڭ

غوينوندا ياتىپ، ارتىر آتۇمى ايرلاپ گلرىن، سىزلرم اوغراماغا يول شايىنگۇزى توتوپ،

تاييار بولوپ اوتورۇنىڭ — دىيىپ، گۇروغلى مىحانادان چىقىدى. بولار قۇرق يىگىت گۇيا حام

پايلاشيان يالى، مىحانانىڭ اچىنىدە غويغون گۇتردىلر. اولاردان بىرى:

—حى، كۇسە، گىلمياسىنىڭ—ا؟ — دىيىدى.

—نام گپ گرگ؟

—بو زانگىگار ارتىر گلجك دىيىپ گىتدى آحۇرى.

—نادىين گىتسە؟

—موندان بىر غالما عاجىنى گۇرسىنە، كۇسە^{۱۳۴}!

—حا، يىگىتلر، اگر من قۇرق يىگىدى آلپ غالاين دىيىسم، گۇروغلودان سۇگۇنچ ھم

اشيدىرىنىمى؟

—حا، البتە، اشيدىرسىنىڭ.

—بلىكى، اونونگ باش—آلتى غامچىسۇنى ايمىلى بولارۇن؟

—بلىكى غامچى ايسىنىڭ.

^{۱۳۴} قادننى دىسانلاردا قەرماننىڭ يىگىتلرى سن دور من اۋلە يىن دىيسە، بو ائردە گۇروغلى نىڭ يىگىتلرى اول دىن جان بولداشلارى دال حۇكمۇندە گۇركىزىلار. بو قۇرقلارنىڭ شىخىيىتى، قورقوت آتاداق قۇرقلارنىڭ كاراكتىرنە مە يار. اول ىردە، قۇرقلار سالترقازاننىڭ دوران ىرىندە دوروپ، بىر سۇوشىارلر. (ا.گ.)

—من سىزىڭگە ئۈچۈن سۇڭۇنچ اشىدىي، غامچى اىيىپ، ئاۋازىم، ئوندا ن سىسىز ئوتورائىم
ياغنى مەن شو ساپار بىر ئۈزۈمى ئالپ غالىپ بىلىن.

قۇرق يىگىت قۇرق يردىن: "مەن ئالپ غالىپ، مەن ئالپ غالىپ" بولشوپ، كۇسانىڭ داشىنا
گەيدىلەر.

—ھانى ئوندا، يىگىتلەر، مەن سىزى ئالپ غالايسام، سىز مانغا نەمە بىرسىڭىز؟

—نەمە دىيىشكە بولى، كۇسە — دىيىشىدىلەر

—يىگىتلەر، سىزدىن كەنمە دىلەپ دورمايىن، ھەر ھاسىنىڭ بىر تىگە، بىر تىگە بىرىڭ. قۇرق
تىگە مانغا—دا بىر چاى پولى بولار—دا.

—غاراض، ئالپ غالىپ بىلىشكە، بىرلى — دىيىپ، غايىمە وادا اتىدىلەر. ارتسى گۇرۇغلى
آتىنى ئايرلاپ كەسە، ھەنەز كۇسە چاينام اىچمەندىر، آتەنمە ايرلەندىر، ھالى آرقاينىچىلىقىدا
يايراپ ياتىپلار.

—ھا، كۇسە، آتلىرى ئايرلەنسىڭىز—دە؟

—آي، گۇرۇغلى، آتلىرىم بولسا ايرلەر—دا.

—كۇسە، سەننىڭ بىر گىزلىن بوقنىڭ بار يالى—دا؟ سەن يامان آرقاينى گۇرۇنئاسىڭ—دە؟

—ھاۋا، بار، گۇرۇغلى.

—ھانى، نەمە گۇرۇنئىڭ بار؟

—مەننىڭ گۇرۇنئىمى يا—دا ئاھىل، شو ساپار سەن مانغا قۇرق يىگىدى ھەم ياننىڭدا ساقلا—دا
سەن غالاغا دىيىلىشكە يالى گۇرۇنئىڭ.

—يۈغ—آ، ئول آيداننىڭ بولمايەر، كۇسە، دەررۇ آتەننىڭ!

—آتەننىڭ ساق ئاتەنئاس—دا — دىيىپ، آتەننى چىقىپ گەيدىرىدىلەر.

گۇرۇغلى مەزىمە—مەزىل، سالىقنىما—سالىقنى چاى اىچىپ، چىلىم چىقىپ دۇشلاپ بارىپەر. ھەر
دۇش يىرىدە: "بىر نىيىھاتىم بار، سەنغا آيداننى" دىيىپ، كۇسە مونونىڭ ياننىغا كلىپەر. اما
گۇرۇغلى ئونغا ئۆنس بىرمان، غولاق آسمان كلىپەر.

—بىز مونونىڭ آتەننىڭ گەنەش بىرئادىك، باباسىنا گەنەش بىرئادىك، ئۇنىڭ ئۆتلىرى بىزدىن
گەنەش سورايدى — دىيىپ، ئۆز ياننىدىن ھۆنگۈردەپ كلىپەر.

گۇرۇغلى ئۆز اچىندىن: "بو آتەن—بابانى آرا سالىپ يۇر، گل شو ھابارى بولسا آيتىش—
دا دۇنئەن—دا" دىيىدۇ—دە:

—مۇندا گل—آي، كۇسە — دىيىپ غەنەردى—دا: — ھانى آيت، نەمە ھابارىنىڭ بولسا؟ —
دىيىدۇ.

—ھابارىمىزنى آيتساق، سەن نىرۇ بارىڭ؟

داغ اۆستۆندن آقان سېللر ،	بو جاي يىگىنگىم گلدىمى؟
باغدا سايراين بىلىلەر ،	دگرسىن آلان سۆنبۆللر ،
گۆل اۆستۆندن اۆسن يىللر ،	بو باغا يىگىنگىم گلدىمى؟
گۆزۆم ياشى دريائى نىل ،	بولدى منىنگ حالئم مۆشگىل ،
گۆل عشقئندا كۆين بىلىل ،	بو باغا يىگىنگىم گلدىمى؟
بو گۆن غورىان بولسون باشلار ،	غان بولدى ديدأمدە ياشلار ،
باغ اۆستۆندە اوچان غوشلار ،	بو باغا يىگىنگىم گلدىمى؟
بو گۆن باشئما ايش دۆشدى ،	منىنگ يۆرك-باغرىم بيشدى ،
بوز تارلانئم بلند اوچدى ،	بو باغا يىگىنگىم گلدىمى؟
اوزاق يردن سوراپ گلدىم ،	غام بىلن همحانا بولدوم ،
نە حابار ، نە نئشان بىلدىم ،	بو تاي يىگىنگىم گلدىمى؟
آلئس بولدى منگ مكأنئم ،	آيرالئقدان كۆيدى جانئم ،
كأبام انم مأحرىبانئم ،	بو جاي يىگىنگىم گلدىمى؟
گۆروغلى ، قئسماتئم يامان ،	يدى يئلئئر چكدىم فغان ،
نە حابار بولدى ، نە نئشان ،	بو تاي يىگىنگىم گلدىمى؟

گۆروغلى سۆزۆنى تمام اتدى. باغئنگ بىر طاراپئندان باشغا بىر طاراپئنا اۆز ايشلرى بىلن بارىان بىرناچه حئزماكتار-چورولارئ گۆردى. گۆروغلى جوشوپ ، باش كلمە سۆز آيدار گرک:

بو باغا سىلە گلئر ،	ايندى حابار جانا بولدى.
ديدأم اۆزرە آقان غانلار ،	گۆز ياشئم رووانا بولدى.
من باغا گلدىم نار اوچين ،	كۆپ ائغئقادتئم بار اوچين ،
چئقمئشام بىر ناچار اوچين ،	اۆرتئندى ، پروانا بولدى.
گزىم گرک ايلدن-ايله ،	دردىم كۆيدۆر ، يوقدور حيله ،
غايغى بارى منىنگ بيله	غوشولدى ، همحانا بولدى.
يوق منىنگ زينت-نئشانئم ،	بالقان دگرسى مكأنئم ،

بیر غارچغای^{۱۳۵} مآحریبانئم

گۆزۆمدن بیگانا بولدی.

گۆروغلی، ینگنگ یاد ایله،

اونسوز باغا بارما سیله،

قئسماتئم یازئلدی شئیله،

گۆرمگیم گۆمانا بولدی.

گۆروغلی سۆزۆنی تمام ادیب، یانگقئ گچپ گیدن حئزوماتکار چورولارئنگ گیدن اوغرونا باقا گیتدی. شول بارشئنا حووضونگ بویونا گلدی، گلسه، ریحان عاراپ زانگنگار بیر بییک تکجأنینگ اؤستۆندە، اوللاقان آغاجئنگ آشاغئندا دوقوز غابات دۆشک یازئپ، باش اوجوندا دوقوز یاسسئق، آياق اوجوندا باش یاسسئق تاشلاپ، چینگ آرقان دۆشۆپ حارلاپ یاتئر. هر دمینی آلتپ پئشغئرئندا، آغاجئنگ یاپراقلاری چئغشئل-چئغشئل سس ادیار.

گۆروغلی: نامارتچئلئق ادیب اوقلاپ یاتان آدامئنی اۆلدۆرمأیین-دە، توراندا اۆزۆنی آتئمئنگ ائزئنی گۆرسۆن — دییپ، اۆچ گزک آتئنی تۆورگیدن آیلائی، "گۆیجۆمی ریحان عاراپ هم گۆرسۆن" دییپ، بیر یوغئن چئنار آغاجا اوق آتدی، اوقونگ یارئسی آنگری گچپ دوروبردی.

اوندان سونگ حارمحاناسی نئنگ ایشیگینه گلدی، گۆرسە گۆلئنام ینگسی عارابئنگ گییملرینی یوووپ اوتئر. سالام برپ باردی. گۆروغلی ینگئسینی چالاراق گۆمان ادیب سالام بردی. اما گۆلئنام گۆروغلینی هیچ گۆمانام اتمدی. اول آیرئلئشانان باری یدی یئلدانام کۆپ واغت گچپیدی، گۆروغلی بولسا، دۆو یالی ییگیت بولوپ یتیشیدیر، تانار یالی بولماندئر. هر زات-دا بولسا بو اوغلان گۆلئنامئنگ گۆزۆنه ائسسی، مآحیرلی گۆرۆنیپ:

—ای، غوچ ییگیت، سن بو یوردونگ ییگیتلرنە منگزمیأرسینگ، منینگ گۆزۆمه ائسسی گۆرۆندینگ، سن حایسی یاندان بولارسن؟ — دییپ، دلمینیپ باش کلە سۆز آیدار گرک:

ای نووجووان، ایکی چشمیم-چئراغئم،

باشئنگا دۇنیین، نیردن بولار سن؟

بو یرلردە یوقدور منینگ غامحوروم،

غوربانئنگ بولایئن، نیردن بولار سن؟

نووجووانئم، منینگ اشیئگین سۆزۆم،

آغالی-آغالی منینگ غان بولدی گۆزۆم،

سنی گۆرۆپ، بو گۆن ییتیردیم اۆزۆم،

سۆزلە، جانئم، مانگا، نیردن گلر سن؟

من بیر غارئپ ناچار، کۆپ بولار قئلئم^{۱۳۶}، جبری-جپا بیلن سولوپدئر گۆلۆم،

اۆزۆنگ حایسی یاندان، کیم سن، بیلبیلیم، سۆزلە، غوربان اولام، نیردن بولار سن؟

مانگا دییگیل، اشییدیین سۆزلرینگ،

نە سبأپدن یاشا دولدی گۆزلرینگ،

^{۱۳۵} غارچغای: آوغوشئ.

^{۱۳۶} قئل وقال: داد و پریات.

عالمنى ياغىتلىدار تابان يۆزلىرىنىڭ ، دوغرىڭنىڭ دىيى ، جاننىم ، نىردىن بولار سىن؟

اوزاق يىردىن گلەن عزيز مۇھىمىنىم ، سانگا غورىبان بولسۇن بو شىرىن جاننىم ،

سۆزۈڭگ اشىتىمىم ، بولماز قارارىم ، سۆزلە ، ئوچۇقلىقىم ، نىردىن بولار سىن؟

گۈلنىم دىيىر ، غۇپىدى باشىمدا دومان ، ايىدىگىم زاهىدىر ، چىدىگىم يىغان ،

بىر غارىپ مەن ، بولدى قىسماتىم يامان ، غورىباننىڭ بولايىن ، نىردىن بولار سىن؟

گۈلنىم سۆزۈنى تامام اتىدى ، گۈز ياشىنى دۈنە-دۈنە دۈكىدى . گۈرۈغلام اوغلان واغىتىداق يالى باشىدىن كىچىق حورلوقلارنى يادىغا سالىپ ، چاپا بولۇپ بوزولدى . سونگرا يىڭىسى نىڭ ئۆزۈنى تاننىمايىنىڭنىڭ ئاڭلاپ ، ئۆزۈنى تاندىپ ، باش كىلمە سۆز آيدار گرگ:

آغلامىغىن ، غامدا گىدىن ناچارىم ، آرسىللىق تۈركىم ئىلدىن بولار مەن .

غىلچىق اورۇپ ، غىزىل غانلار ساچارام ، آرسىللىق تۈركىم ، ئىلدىن بولار مەن .

بىزە پاتا بىردى ارىلر ، پىرىلر ، بىر غاھار اىلىم ، تىترىر يىلر ،

تاننىماسانگ بىزە غارىداش دىرىلر ، آرسىللىق تۈركىم ئىلدىن بولار مەن .

اوزال باشدا قىسمات يازىلان گلى ، بىدى يىلدىر ، گۈزۈم ياشى سىل بولدى ،

آغلاپ-آغلاپ يۈرك-باغرىم غان بولدى ، آرسىللىق تۈركىم ئىلدىن بولار مەن .

كۈنگۈم شادىر بو گۈن غىرات اۆستۈندە ، آنچا دۇۋىش مەن آلا ميدان پىدىندە ،

جان بىرىم غار-نامىنىڭ اۆستۈندە ، آرسىللىق تۈركىم ئىلدىن بولار مەن .

پىرىمىمىز باردىر مىردىرىڭ ، مىردى ، غول گۈترىپ ، بىزە بىر پاتا بىردى ،

مەن ئۆزۈم اونونگ گرچك شاكىردى ، تەك لى تۈركىم ئىلدىن بولار مەن .^{۱۳۷}

گۈرۈغلى سۆزۈنى تامام اتىدى . اما گۈلنىم يەنە مونى تاننىمايدى . يۈنە بو اوغلاننىڭ "تۈركىم ئىلدىن بولار مەن..." دىيىن سۆزلىرىنە غولاق آسىپ ، اونونگ ئۆز اىلىندىكىنە غولاق غاباردىپ : "مىنىڭ گۈرۈغلىمدان خاھار بىر" دىيىپ ، باش كىلمە سۆز آيدار گرگ:

آرسىللىق تۈركىم اىللى غارىداشنىم ، كۈرپە غوزى ، گۈرۈغلىدىن بىلدىڭمى ؟

بو گۈن گۈرىم ، غورىبان دىردىم باشنىم ، حوۋاندىم گۈرۈغلىدىن بىلدىڭمى ؟

^{۱۳۷} تۈركمىستاندا چاپ بولان گۈرۈغلى ، آذرى وارىانتى اساسىندا دوزىلى اۋچىن اونداندا "غلى شاھمىردان" سۆزى كۆپ غايتالانبار . مالىم بولۇش يالى ، شايى شاھ اسعاعىل صفوى نىڭ قىزىلپاشلار توپارى نىڭ خاھارنىدا "تەك لى" تۈركلەرم بولۇپدىر . اونى خاھىرى تۈركمىستانداق تەك لىرىل يالنىڭنىڭمى دال . (ا.گ.)

بو گۆن گليپ، آچدئنگ يۆركده بىندىم،
شېرىنىم-شېرىم، نابادئىم-غاندىم،
گۆرۈغلۇدى مىنىڭ يالڭىز پىرىزىدىم،
جىگىرىنىم گۆرۈغلۇدان بىلىدىڭمى؟

"كأبأم انم" دىيىپ، غولۇم توتاردى،
غاتى يايئىن چكىپ، تۆرگىن آتاردى،
باسان انزلارئىما توغاپ اىردى،
اسرىك نرىم گۆرۈغلۇدان بىلىدىڭمى؟

بىزىنىڭ جايلار آلمانلۇدۇر، نارلۇدۇر،
يدى ياشدان نامئىسلۇدۇر-عارلۇدۇر،
قئىسمات يامان، مانگلايمىز شورلۇدۇر،
بىر نامئىسلۇم گۆرۈغلۇدان بىلىدىڭمى؟

گۆلنىم دىير، مۇندا باشئىم بىندە دىر،
يدى يىلۇدۇر بىر اومئىدۇم شۇندادۇر،
آيرالغۇنىڭ داغى جانى-تىندە دىر،
حوواندارئىم گۆرۈغلۇدان بىلىدىڭمى؟

گۆلنىم سۇزۇنى تمام اتدى. گۆرۈغلى مۇنۇڭ تانئىماجاغۇنى بىلىندى سۇڭ:
—يەڭگىگە، مەن سەنىڭ شۇل اومىدلى آدامنىڭ اۇزۇدىرىن — دىيدى.

گۆلنىم:

—ھى، واى، مىنىڭ يەكە-يالڭىز حوواندارئىم گۆرۈغلىمى سەن — دىيىپ، گۆرۈغلا باقا
توپۇلدى. گۆرۈغلى آتۇندىن دۇشدى، يەڭگىسى بىلەن گۆرۈشدى. گۆلنىم، گۆرۈغلى نۇڭ
داشۇندىن اۇچ كۆك آيلىنىپ، مانگلايۇندىن اوغشادى.

گۆلنىم گۆرۈشۈپ بولۇندى سۇڭ، يەنە اوتۇرجاق بولۇپىدى.

—اوتۇرما يەڭگىگە، دىرۇ مەن آتۇڭ سۇرتۇنما.

—اى، رۇوشىن جان، مىنىڭ بولجاغۇم بولۇپىدۇر، بويام سۇنۇپىدۇر، ايندى مەن بولجايمۇدا
غۇزغاما.

—يوق، بولماز! گىتىمىڭ بولمايىر، يەڭگىگە جان.

—رۇوشىن جان، سانگا بىر گې بار، سەن شۇ واغتلار مەن اۇكىتىمىڭ، بولجاغۇم بىلەن يەنە بىر
يىردە ساتاشايسىڭ: "ھى، گۆرۈغلى، مەن سەنىڭ گۆلنىم يەڭگى ياش گىلەن
واغۇندىن، غۇچۇپ-غۇچۇپ ياتىمىڭ، ايندى سۇڭۇندا غاراپ، ساندان غالاندان سۇڭ اۇكىدىپ،
عارئىم جاينىما دۇشدى" دىيىپ، كۆيۈپ يۇرمۇڭ. كىمىرى بارى قۇو" دىيىپ آيدار. اول واغ
سەنىڭ يۇرگىنىڭ انجىار.

—ايسەم، بول ايشىنىڭ گىتىشىنى سەن بىر، يەڭگىگە جان.

—مۇنۇڭ گىتىشىنى مەن بىرىم، مۇنۇڭ اوغلى يوق، اۇڭكى آيالىندىن دىنگە يەككە غۇزى
غالۇپىدۇر، شۇنداق باشقا پىرىزىم يوق، اۇنۇڭ اۇچىمىڭ اول غۇز يىتىشەن ھەم بولسا، اۇنى ارە
بىرماگە كۆزى غۇيمان ساقلاپ اوتۇر. شۇ واغتلار اول غۇز يىگىرىمى باش ياشۇندا، آدۇنما-دا بى

بى جان دىيارلر، شونى آداب-اوغشاپ سنگ آتئنگ آردئنا بىر مىندىره بىلىسم، سن اوندان سونگ عارابئنگ يۆرەك ياغئنى اۆز يارسىنگ.

—پاح، ينگنگە جان، يىگىرىمى باش ياشئنداقي تئرسئلداپ اوتوران غزئى تاپسام، داغى نأمه گرک.

—اوندا سن شو ىردە دوروبر باقالى — دىيىپ، گۆلننام بى بى جانئنگ يانئنا باقا باردى.

—حأ، يەنگنگە جان، نأم ايشلاپ يۇرسؤنگ؟

—آى، بى بى جان، يانگى آتانگ گەيىملىرىنى يووپ اوتئردئم، بىر آتلى ياراغلى-گرچك غوچ يىگىت تلىگى چكگأ غويوپ: "ينگنگە بىر سوو بر" دىيىپ آيتدى. بو شالتئق كىرىم بىلن سوو برسم، يۆرگى آلامز، دىيىپ، گۆنؤمه گلدى. گل، شونى بى بى جانا آيدائئن، شونگا بزهنيپ -بىسلىپ، ياسانئپ سوو برسه ايشدأسى غووى آلاز هم عاراپ ايلينده شولار يالى اووادان يتيشن بىر غزئى گۆردؤم" دىيىپ، هر مىلىسده، اوتورئشئقدا گۆرؤنگ برر، دىيىپ، گۆنؤمه گلدى، شونونگ اۆچىنم سەنينگ يانئنگا گلدىم. شونگا بىر سوو بر، بى بى جان.

شئيله بىر اووادان يىگىت بولسا، گۆزؤم بىلن گۆرؤپ غايدئبريىندە — دىيىپ، بى بى جان گلدى. حنيز ايشىكدن چئقمانقا گۆروغلىنى گۆردى، بارماغئنى ديشلاپ، بو ايشىكدە دوروبردى. گۆروغلى ايشىكدە بارماغئنى ديشلاپ دوران بى بى جانئنگ جمالئنى گۆرؤپ، باش كلمە سۆز آيدار گرک:

غوتلى بولسون ايل اۆستؤنه.

غادام غويسون يول اۆستؤنه.

گۆز اۆستؤندە يوللارئ بار،

خالئن غويسون خال اۆستؤنه.

نە گأديكدە دورماق گرک،

مورچا^{۱۳۸} ميان بىل اۆستؤنه.

دوستى-دوشمانئ گۆزنىپ،

حللە گير شال اۆستؤنه.

باغئنگ گۆلرين تيرلى،

بار، چئقئپ دور، يول اۆستؤنه.

غارشئمئزدان بىر آى دوغدى،

بولدى عاجاپ زامانلار،

تر غونچالى گۆللىرى بار،

بىر عاجايئپ خاللارئ بار،

نە ميدانا گيرمك گرک،

شيرين جانئ برمك گرک،

بىر غزئ گلدير بزنىپ،

غامزا تئغئنى گزنىپ،

يارئنگ باغئنا گيرلى،

سن گلمسنگ، بيز بارالى،

^{۱۳۸} مورچه ميان بىل: اينچه بىل. (مورچه= غارنچغا)

بىر جان يولوندا بوينوم باغلى،
—بىر آلا! — دىيىپ، دۇن اۆستۆنە.

بىدى يىلدۇر سۇننام داغلى،
نوووجووان اوغلان گۇروغلى،

گۇروغلى سۇزۇنى تمام ادىپ، غۇراتىنگ باشىنى دولادى. شول واغت غۇرات ھەم چارپايا
غاللىپ، دىنگ آسمانا گۇترىلىپ، عشقى جوشوپ، عاجاپ بىر اويون اتدى.
بى بى جان يىلان گۇرن يالى بولوپ، آرقان—آرقان چكىلىرىدى. اوندا گۇلنىنام اونونگ
آرقاسىندان ايتكلاپ:

—حا، بى بى جان، نام بولدى؟
—يوق، يەنگىگە جان، بو يىگىدىنگ بولشى يامان بوزوق گۇرۇنيار، مونگا سووونگ—دا
بولسا، زادىنگ—دا بولسا اۆزۇنگ بر. ياغشسى، مونى آمان—ساغ تىزراک اوغراداورى —
دىيدى.

—بى بى جان، بو ياغشى يىگىت، مونگا بىر جام سوو برأيسنە — دىيىپ، بو ھەم آرقاسىندان
ايتىرىپ دوريار. بى بى جان گۇروغلا غارشى غاراپ:
—حاو، غوج يىگىت، سن بو ىردە كان دورما، بىزىنگ جالدارئىمىز سنى گۇرايسالار،
اۆلدۇررلر — دىيىپ، بى بى جان گۇروغلا غارشى "گىتگىن ايندى دمىر دولى بو ىردن" —
دىيىپ، بىر سۇز آيدار گرک:

—آلمان گىتمىز دمىر دولى بو ىردن — دىيىپ، گۇروغلى ھەم جوغاپ بريار:

بى بى جان:

—حابار برگىن، يىگىت، نىردن گلر سن،
حايىسى ايلدىن، حايىسى اولوسدان بولار سن؟

گىتگىن ايندى، دمىر دولى، بو ىردن.
گىتگىن ايندى، دمىر دولى، بو ىردن.

گۇروغلى:

—منى سورسانگ، گلىم چاندئىلىندىن،
اصلىم بيان اتسم، تۆركمن ايليندىن،

آلماي، گىتمىز دمىر دولى بو ىردن.
آلماي، گىتمىز دمىر دولى بو ىردن.

—گىتگىن ايندى، بىزىنگ ايللر دويارلار،
غوچاقلارئىمىز آتا سىچراپ مىنرلر،

دويسا، سەنىنگ شىرىن جاننىنگ غىيارلار،
گىتگىن ايندى، دمىر دولى، بو ىردن.

—باش مزىلدىن غۇراتىمى چاپار من،
"داح" دىيىندىن، باش كىشىنى يىقار من،

ھر مزىلدە سرمس غوزى غاپار من،
آلماي، گىتمىز دمىر دولى بو ىردن.

—غوچ يىگىتلر بلنديندە، پسديندە،
كۆپ سۇزلمە غۇراتى نىنگ اۆستۆندە،

عاشىق بولان ماغشوغيئىنگ قاستىندا،
گىتگىن ايندى، دمىر دولى، بو ىردن.

—بلند—بلند غارلى داغدان اۋتمىن، عارئم آلئپ، ماقصادئما يىتمىن،

شو گۆن سەنىڭ آق غولوندىن توتمايان، آصل گىتمىز دىمىر دونلى بو يردىن.

—حانلارنىڭ، ايچىندە حانلار حانى سىن، عاشۇق بولساڭ، ماغشوغنىڭ تانى سىن،

نا پسند اتمىدىڭ بى بى جانى سىن؟ گىتگىن ايندى، دىمىر دونلى، بو يردىن.

—بگ گۇروغلى آيدار: شىرىن سۇزلىنى، جانئم آلان نرگىس غارا گۇزلىنى،

غوشا زىخدا ئلى^{۱۳۹}، گۇلر يۇزلىنى، آلماي، گىتمىز دىمىر دونلى بو يردىن.

بو سۇزى آيداندىن سونگ، بى بى غىز آرقانچاقلاپ:

—گۇرچا، يەنگىگە جان، مونونگ آيدىيان سۇزلىرىنى گۇر، آصلا بو يىگىتدىن غوۋى حاصىيىت چىقماز.

—حاو، بى بى جان، سىن حالى نامە ياشاپسىڭىز، نامە گۇرۇپسىڭىز، بىز بولار يالى يىگىدىڭ نىچىسىنى الدىن گچىرىن آدم. بو يىگىت غاتى كۇپ ياغشى يىگىت، سىن بى جان، سوو برغايىسانا — دىيىپ، گۇلنىم ھم آرقاسىڭىزدىن ايتلاپ دورىار.

—يوق، يەنگىگە جان — دىيىپ، بى بى غىز گۇلنىمى ھم آرقانلىغىغا سۇدۇرلاپ، گۇروغلى نىڭ گۇزۇندىن يىتىپ بارىار.

گۇروغلى اۋز ايچىندىن:

—من كۇنەلردىن: "زاننىڭ غوشغونى"^{۱۴۰} بىزدىن بولار" دىيىپ اشىدىياردىم، شونگا حوشاماي

بىر سۇز آيدائىن—دا، بىزدە سۇز غىتمى نامە — دىيىپ، بى بى جانا غاراپ: — واح بى بى جان، گىتمىسەن، — بىر سوو براسنە — دىيىپ، بىر باش كلەمە سۇز آيدار گرک:

—غارشىم آلئپ دوران دىلىر، نازلىم، بىر سوو بر، ايچىلى.

تر حىنالى غولدارنىڭدان، غىز—جووان، سوو بر، ايچىلى.

منم گلىدىم ايللىرىمدىن، سىران اتسم گۇللىرىڭدىن،

تر حىنالى غوللارنىڭدان، غىز—جووان، سوو بر، ايچىلى.

سنىمىسىڭ عارابىڭ غىزى، گەيەن دونلارنىڭ غىزمىزى،

ناز بىلن كۇيدۇرمە بىزى، غىز—جووان، سوو بر، ايچىلى.

^{۱۳۹} زىخدا: انگىك، آلقىم.

^{۱۴۰} غوشغون: دۇنيانىڭ حاودونىڭ، اشەگىڭ غانگاسى نىڭ، آتنىڭ ايرى نىڭ سۆيىشمىزلىگى اۋچىن غويروغ نىڭ آشاغىندىن گچىرىلىان يۇپ، ماقىصات ارک، انغىتار.

منزىلى يىلدۇز داغلۇنى،
غۇز-جووان، سوو بر، ايجىلى.

عاشغۇنگ كۆيمەسىن عارى،
بى بى جان، سوو بر، ايجىلى.

غولى حۇزما تدا باغلۇنى،
تائىرمى سىن گۇروغلىنى،

بىلبىل گۆلە چەكر زارى،
گۇروغلى نۇنگ سور يارى،

—بى بى جان — دىيىپ، آيدان سونگ، گۆلننام:

—حالحا، بى بى جان دىيىپ، آدۇنگام بىلبان اكنى، حى، بى بى جان، بو يىگىت سەنىنگ
آد-اووانىكى اشىدىپ، سانگا عاشق بولوپ گلن بولماغا چىلى، مونى نامۇرات غايتارما-دا،
سوو برأى، بى بى جان — دىيىدى.

—آلا، يەنگىگە جان، بر-برى كآن آيتىدۇنگ. ايندى من مونگا سوو برىين، اما سوو برىين
ولى، سىن مېنىگ آرقامدان حاباردار بولاورى.

—آرقانگى غايغى اتمە، بى بى جان.

—بوليار، ياغشى — دىيىپ، بى بى جان راضى بولدى. "قاصاص قىياماتا غالماز"
دىيىلدى. عاراپ گۆلننامى آلپ غايداندا، گۇروغلى نۇنگ دۇسى آدى بگىن غالان طىللا جامى
آلپ غايدىدى. بى بى جانام شو جاما سوو دولدورۇپ، يىلغۇرۇپ ناز اديپ چىقىدى،
غورقونجانگلاپ ھم اوتانجانگلاپ، يۇزۇنى كىسراگە-دە توتۇپ، جاملى غولونى اوزاتىدى.
گۇروغلام جىن يالى، چالات زانگىگار، جامى غولوندىن غانگۇرۇپ آلپ، سووون دۇكۇپ،
دەسىيىنە غولتوغنا اوردى-دا، غۇزىنگ بىلگىندىن توتۇپ بارى چكىدى ولى، آتۇنگ دىيلىگىيىنە
چىقارايىدى.

اونۇنچا گۆلننام ھم چالت گلىپ، جووانىنگ اوقى يالى اديپ، آشاقدان گۇترىپ، گۇروغلا
كۇمك بردى.

گۇروغلى ھم بى بى جانىنگ اليندىن چكىپ:

—حاي، گۇترورى يىنگىگە، گۇترورى — دىيىپ.

—بو-دا بىر يىتىش سىمىز غۇز، ايكى آياغۇنى آتۇنگ دىيلىگىيىن دىرأپ، آرقانلۇغۇنا اۇزۇنى
تاشلايار. آغرامىنا غۇراتى آلپ-آلپ گىديار. گۇروغلى آتۇنگ باشىنى سىلكيار. آت
حورلانىار، يىنگىسىم بىلە حورلانىار.

—گۇتر، يىنگىگە. گۇتر — دىيىپ، بىر ميدان ياقالاشان سونگ گۆلننام بىلن گۇروغلى نۇنگ
آغزى نۇنگ بىرلىگىنى بى بى جان آنگلادى-دا:

—حاو غوچ يىگىت، غويىر اليمى، ايندى اۇزۇم گىديين — دىيىدى. شۇيە دىيىدىن سونگ
گۆلننام:

—حاي، رۇوشن جان، غويىر الينى، گىديين دىيىدى، ايندى اۇزى گىدر—دىيىدى.

گۈرۈغلى اۋز ايچىندىن: "يىنگىمىنگم گۈۋنى بو يانا آيلاند-اوو" دىيىپ بىكىرلىندى-دە:

—اول آيدانئىنگ بولمايار يىنگىگە جان، گۈترىسە — دىيىدى.

—حاي، رۈۋىش، ياقلاشئىپ، ماسغارا اديپ اكيىتمە. ال دگىنسۈنگ، ايندى عالاجى يوقدور،
اۋزم گىدر — دىيىدى.

شئىلە دىيىنسۈنگ، گۈرۈغلى ھم الينى غويىردى. پاج، يتيشن غىز — بى بى جانئىنگ-دا
گۈۋنى غالىقىدى، ايچرى گىرىپ زر-زىراپ گىملىرىنى گىيىپ، شاي-سپىنى داقئىئىپ، آينا،
داراغئىنام آلىپ، بوقجا سالىپ، بوقجاسىنى غولتوقلاپ، شانگىگىرداپ گىيىپ غىرآتئىنگ آردىنا
مۈندى.

گۈلنىنام آيتىدى:

—بار، رۈۋىش جان، آلىنئىكى حاق آچسىن، عارابئىنگ يۈرك ياغىنى اۋزىسىنگ، اما اۋزۈنگ
غاتئىراق گىدورى، من شو گۈن ايردە-گىچدە مونى اوياتماسام، دۈۋۈش تاياق مېنىگ باشئىمدا
بولار — دىيىدى.

—حاي، يىنگىگە جان، من غىرآتى دىنىمدىن سۈنگ، نأچە عارابئىنگ بولسا ايبىرىر، ميدانا،
چىقسام، عالاجىمى اۋزۈم گۈررىن — دىيىپ، گۈرۈغلى بى بى جانى آردىنا آلىپ گىدىبىرسىن.
حابارى كىمدىن آل: گۈلنىنامدان آل. عارابى اوياتماغىنگ آلداسىندا بولوبىرسىن. گۈلنىنام
آغزىنى عارابئىنگ غولاغىنا غاپلاشدۇرئىپ، شئىلە بىر غىغىرىار، اگر-اگر، زانگىگار بىر
سارسانوغام.

او يانئىنا گچىپ دىپ، بو يانئىنا گچىپ دىپ. شونچا دىنى بىلن بو غىغىرائى بىلن
اويانمانسۈنگ، آرقان دۈشۈپ ياتان ادامىنگ غارىنى نئىگ اۋستۈنە مۈنۈپ آيىوغداشئىنى
غوراپ، يايىراپ اوتورئىردى. غارىئىندان بىر آغىر زات باسئىرنسۈنگ عاراپ دىمىنى يىغىناپ
ايچىنى چكىپ، بىر پىشغىرئىپ غويىردى، گۈلنىنام زىنگىلئىپ حوندا دۈشدى. مونۈنگ بىلن ھم
اويانمانسۈنگ، ايكى سانى اوللاقان ياسىسئىق گىتيرىپ، ھر حايىسئىنى بورنۈنئىنگ بىر يان
دشىگىنە دىقئىپ، ايكى سانى پىيادا ھم تاياق بىلن ايتىپ، دىمىنى چىقارمان دور. پت بولوپ دىمى
چىقمان دوراندان سۈنگ، ايچىنى بىر چكىپ، راست پىشغىرئىپ غويىردى. ياسىسئىقلار گۈيا توپ
آتئىلان يالى بولوپ زىنگىلئىپ گىتدى. موندا-دا اويانمانسۈنگ، آياق اوجونا باش-آلتى غاپ
كۈمۈر دۈكدۈرىپ، باش-آلتى سانى كۈرۈكچى اوسسانى گىتيرىپ:

—دررو شونى توتاشدۇرئىپ اوت ادىنگ — دىيىپ بويوردى. دررو توتاشدۇرئىپ اوت ادىلر.
بىر انىك تۈپىنگ چىئىغىنى گىتيرىپ، چىم غىزئىل اوت اديپ، اوسسالار عارابئىنگ دابانئىنا
غاجئىرادىپ باسئىردىلر.

گۆن ھەم پېشىنە ساندې، غوشلوق بولدى. عارابىڭك آياغى نىڭك آشاغىنى داغلاپ، غالبۇرا دۇندردىلر، شول واغت عاراپ:

— ھاو، مېنىڭ آياق اوجومدان چىبىن چاقىار، غوراسانگىز—دا—دېيىپ، غىغىرئېپ، آياقلارنى يىغنادى ھەم اويان بو ياننىنا آغدارلئېپ، بى طاقات بولوبردى. ايندى اويانجاغىنى گۆلننام بېلدى—دە سىيسلرە: "درو آتئى ايرلاپ غويونگ"، دېيىدى. آشپىزلىنە: "درو ناھار تاييار ادينگ" دېيىدى. چايچىسۇنا: "چاي تاييار ات"، پاياكشىنە: "چىلىم تاييار ات" دېيىپ بويوردى.

گۆلننام ھەم حووضى سوودان دولدورئېپ، سووا چۆمۆپ چىقدى—دا توپراغا—توزا آغناپ، ساچىنام چۆزۆپ غويىردى، يۆزۆنىڭ اول ىرى بو ىرىدن دىرناغى بىلن غانادىپ، بىر دونوڭ يىڭىنى ھەم كلە سىنە بۇرۇپ، حارمانانىڭك آغزىندا ترس باقىپ، غىررا يالاندان اولى اىلى بىلن آغلاپ اوتورئىرسىن. اونىنچا عارابام:

— ھاو، مېنى ياتىرمايان كىم؟ — دېيىپ، لانگىكا غالىدى. بىردىن غىرآتتىڭك ائزىنا گۆزى دۆشدى—دە "حاح، زانگىكار—آ" دېيىدى. اونيانچا بىردىن چىنار آغاچىنا آتئان اوقا گۆزى دۆشدى.

— بو نە اوق؟ — دېيىپ غىغىردى. داشىنداقتلار:
— بىلمىدىك كىمىڭك آتئېپ گىدنېنى — دېيىلر.
— كىمىڭكى—دە بولسا، ھەر حاجان بو مېنىڭ بىلن توتوشچاق آدمىڭك ايشىدىر بو — دېيىدى. بىردىن، گۆلنناما گۆزى دۆشدى:

— ھاو، سانگا نام بولدى، نادىپ اوتئىرسىڭك؟
— مرض بولوپ اوتئىرن، زأھر بولوپ اوتئىرن — دېيىپ، گۆلننام زات بىلمىدىك كىشى بولوپ، عارابا غارشى غاراپ باش كلمە سۆز آيدار گرک:

اۆز اىلىمدە سولطان ايدىم، حان ايدىم،	چارخى پىلك مېنى ساجدى، يارانلار.
زۆلىپى چىل—چىل بولان بىر جنان ايدىم،	بارئېپ، رىحان مانگا دوشدى، يارانلار.
ساجىپدئىلر اول جىنتىڭك زىنى،	غارئىپدئىلر غولمان ^{۱۴۱} بىلن حۆيرۆنى،
مىندن گۆزل، نازىك بدن پرىنى	بىر غۆچ يىگىت آلئېپ غاچدى، يارانلار.
گۇروغلى بگ گلىپ آتئىندان دۆشدى،	سەنىڭك غىزنىڭك غوجاقلانىپ گۇرۇشدى،
دال چىبئىق دى بىر—بىرىنە چىرماشدى،	بىيىك—بىيىك داغدان آشدى، يارانلار.

^{۱۴۱} قۇلمان "جىنتىڭك اۇودان يىگىتلىرى.

بىر غوچ يىگىت بدو خارلادىڭ گەلى،
سۈرۈست غۇزۇڭ بارىپ غوجاغا دولدى،
گۇترىپ، آتى نىڭ آردىنا آلدى،
داغ، دىگىز، چۇلاردىن گەچدى، يارانلار.

اشىدىنلار گۇلنامىڭ سۇزۇنى،
ئىقارات^{۱۴۲} ايلمانىڭ، بىلەر، اۇزۇنى،
بىر غوچ يىگىت، سەنىڭ غۇزۇڭنى،
آرمانلىغا اۇيۇپ-غوچدى، يارانلار.

بو سۇزى آيدان سونىڭ، يانگى اوقودان توران زانگىلار چاينى اىچمىدىر، چىلىمىنى
چىكمىدىر، نىشى يىزىدە دال، مونونىڭ آيدان گىپىنە دۇشۇنۇق. غايتا:

— نامة غالماغال اديارسىنىڭ؟ — دىيىپ دازارلىار.

— غالماغالئىم — يانگى گۇروغلى گىلپ، مىنى اكيىتچى بولدى، مىن غاچىپ اۇزۇمى حووزا
اورىدوم. اوندانام قووالاپ چىقاردى، اونسونىڭ حارمىانا غاچىم، يۇز-گۇزۇم غامچى بىلەن
اورا-ورا پىرس-آلا اتى، بىزىنىڭ بو غالماغالئىمزا بى بى جانام شول واغت اىچىردىن
چىقايىدى. اول يىگىدى گۇرن بادىنا سىندىن-دە، اۇيۇنگىن-دە گەچدى، بارىپ، اول يىگىت بىلەن
غول بويونا سالىشۇپ، پوسالار آلىشۇپ، ايكىسى آرتلاشۇپ، چۇو گىتىلەر.

— حاجان گىتىلەر؟

— يانگى گىتىلەر.

— آى، آتى ايرلۇڭ، ياراغلارنى گىتىرىڭ، چاى اكلينىڭ، چىلىم اكلينىڭ، ناھار اكلينىڭ —
دىيىپ بويوردى. دىسىنە آتۇنى ايرلاپ گىتىردىلەر، چاچىنلار چاى-چىلىم اكلدىلەر، اشىلەر
ناھار اكلدىلەر. زانگىلار عاراپ بىر اولى كرسن^{۱۴۳} غارماننى غارنىنا غاپىغاردى، دوقوز چاينىڭ
چاينى باشىنا چىكىدى. سونگرا ياراغۇنى داقۇنۇپ، آتۇنى مۇنۇپ، غۇراتنىڭ ائزۇنى آلىپ،
باسىدى آتا غامچىنى.

عارابىنىڭ آتى دۇرت-باش آيدان بارى غوزغانمان باقۇدا دوران آت، تاباغۇڭ آغۇزىدىن
دۇكۇلن كىمىن پارچا-پارچا كۇپۇك اندامىندان ساجىلىپ دۇشپار. بىر مىدان چاپانسونىڭ، بو
كۇپۇكلر غايدىپ، بىر آقچا در گەلى. غارىنى عارابى خارلاپ زۇڭماغا باشلايدى. بو گۇن
اۋتدى، بو گىجىسى اۋتدى، ارتىسى گۇن غالاندا قووپىتىدى. گۇروغلى نىڭ ائزۇدىن بىر
گۇرۇلدى پىدا بولدى.

— اى، بى بى جان، بىر گۇرۇلدى بار-آ، بو ياقالاردا آژدار بارمىقا، شىر بارمىقا؟

^{۱۴۲} ئىقارات: (بىلىق حىقارت) كىمىيىمە بولسۇن.

^{۱۴۳} كرسن: چاناق.

—گۈرۈغلى بگ، آژدارئىڭى—دا بىلمىن، شىرىڭى—د، بو مىنىڭ آتامىڭ آتى ئىڭ آوازئىدۇر. اونوڭ تويىغاغى غىزاندا، داماغى ئىڭ خاررئىلدئىسى، بورنۇنىڭ پاررئىلدئىسى غاتى داشدان اشيدىلىئىدۇر، بو شونوڭ سىيدىر.

گۈرۈغلى آيتدى:

—بى بى جان، آتانگ گلىان بولسا، يولدان سووولاغا—دا داغدا گىزلىنئىسك، نىچىك بولار؟
—يولدان سووولئىپ، داغا گىزلىنئىپ—غابانئىپ نامە، اوندان سونگ انئىڭى آرقانگا گۈترجىمى؟ اول سەنىڭ انئىڭى آلئىپ، قووپ گلىار—ا.

—ايسە، مونوڭ گىڭشىنى سىن بر، بى بى جان.

—مونوڭ گىڭشىنى برسم، ھىمىشە آتام اوقا گىدن ماحالئىندا، سىيسلرە باش بولوپ، آتا اوت برىپ، سوو برىپ، باقئىپ—بجىرپ گۈزلىان مندىم. اول آتا ھەر مەزىلىندە باش يارئىم باتمان ايمىم برىلىئى. اول آت يانئىپ يالتالاندۇر، يۈنە غىزغىئىنغا گلىاندۇر، ياقئىنئىڭا گلسە، باش آغىز گپ بىلن گۈيمآپ، ساقلاپ بىلىسنگ، آتى شول يردە سووپ غالار.

—حاي، اولار يالى بولسا، من آتانگى اۋچ—دۇرت گۈنلآپ گپە گۈيممىئىمى، مىنىڭ يانئىمدا گپ غىتمى.

گۈرۈغلى بىر داغنىڭ اۋستۈنە چىقئىپ، انئىنغا غاراپ دوروبردى. سىر اتسە، ايكى داغنىڭ جۈلگىسىندىن عاراپ زانگىگار آتئى يۈزىن سالىپ گلىار، بولوپ گلىشى ادىل بىر غارا ياپئىنجا مىڭزىار.

سىس يتر يالى مىدانان گلىدى. گۈرۈغلى شول دوران يرنىدىن:

—حاو، عاراپ، دور، شو يردە دور، شو يردە. سانگا باش—آلتى آغىز سۇزۇم بار — دىيىپ، غىغىردى.

—حاي، زانگىگار گۈرۈغلى، اينە دوردوم، آيت نامە سۇزۇڭ بولسا.

—سۇزۇمى سانگا ساز بىلن آيدىپ برىك —دىيىپ، داغنىڭ اۋستۈندە عارابا غارشى غاراپ، آرقاسىندىن سازئى آلئىپ، باش كلمە سۇز آيدار گرک:

سەن دىيىپ گلىدىم چاندئىبىلىدىن، سەن غايدان انەسىندىن دوغماسئى.

اصلئىم دىيىم تۈركمەن ايلىدىن، سەن غايدان انەسىندىن دوغماسئى.

ميدان ايجرە يتىدىڭ بدو خارلادىپ، انلغار ادىپ، آت آلئىنى درلىدىپ،

من دوردوم اۋنۈنگە جئدا^{۱۴۴} پارلادىپ، سەن غايدان انەسىندىن دوغماسئى.

بلىند—بلىند غارلى داغدان اۋتر من، عارئم آلئىپ، ماقصادئىم يتر من،

بأرى گلمە، عاراپ، سنى آتار من، سندن غايدان انەسىندىن دوغماسىن.

اوغلان حالئىدا اۆستۆمدىن گلىدىڭ،
يوق سۆۋدانى منىڭ باشئىدا سالدئىڭ،
اغلادىڭ، انگرىپ، يىڭىڭمى آلدئىڭ،
سندن غايدان انەسىندىن دوغماسىن.

گۈرۈغلى دىير: اشيت مردىڭ سۆزۈنى،
يەنگىڭم اۆچىن آلدئىم، عاراپ، غىزئىڭى،
كۆللى عاراپ گۈرسۆن مىدان توزۈنى،
سندن غايدان انەسىندىن دوغماسىن.

گۈرۈغلى سۆزۈنى تمام ائدى. شول واغت بى بى جان گۈرۈغلا:
— ايندى سىن آتئىڭى بويانا سۆرۈپ — دىيدى. گۈرۈغلى غىزآتئىڭ جىلاۋىنى يازدۇردى.
عاراپ آتئى نئىڭ سىۋانئىدىن حابارى يوق، گۈرۈغلى ناماسىنى آياقلايانچا، آتئى داش يالى
غاتئى بولۇپدۇر.

— حاي، زانگىنار، گۈرۈغلى، سىن بو سۆزى آيدىڭ لاپ اورياسىڭ، حانى گۈرىلى، منىڭ
اۋىڭۇمدىن نىرا غاچىڭ غوتولىاسىڭ — دىيىپ، اۋزۈنى ايلرۇك آتئىپ، غالقاراق اوتۇرۇپ،
آتئىنى دىسەدى ۋى، اۋز آغرامىنا اۋزى باش آشاق غايدۇردى، اولى سۆتۈن غايدان يالى
غايدىڭ، مانگلايى داشا دگدى، يىر باغۇرتلاپ ياتئۇردى. شول ياتئۇشۇنا بىر سالئىمدان سونگ،
اسسىنە گلى. انتىرك—تنتىرك بولۇپ، آتا مۇنۇپ، مانگلايىنى ايرىڭ غاشئىنا غويۇپ بىرآز
ياتتى. آتئىنا "چۆۋ" دىيىپ، غامچىلايىر، اورپار، اكر—اكر آتئى سارساناغام. عاراپ آتئى نئىڭ
يۇرمجىنى بىلىپ، آتئى نئىڭ يان تانايىنى بىلگىنە، چىگىنە اوراپ—اوراپ بو يانئىنام
اگىنىڭ اۋستۇندىن تاشلاپ، آتئىنى تاغۇرداڭ سۆيۇرۇردى. آت شول بارشئىنا غىبۇردىقلاماغا
باشلادى، اوندان سونگ ادىمىنى غاتئارق اۇماگە باشلادى. ايندى آتئى نئىڭ تويىناغى نئىڭ
غىزجاغىنى بىلىپ، اويانئىنى، يان تانايىنى ايرىڭ غاشئىنا غىسۇردى. بىر تايىغى ھم تاپئىپ
آلئىپ، آتئىڭ غويروغىندىن توتۇپ، ساغۇشئىنا، غاپئىرغاسئىنا، يانباشئىنا اورا—ورا يىنە
آتئىنى غىزىدۇرۇپ، مۇندى—دە باسدى غامچىنى. كآ درلۇپ، كآ درى غايدىڭ، يىنە خارلاپ
زىنكىماغا باشلادى. گۈرۈغلى نئىڭ آتئى آرتلاشئىقى — آغۇر يۆكى، نىچىك—دە بولسا
عاراپدان اۋىڭىنچا دريادان گچدى.

بىر غاراسا، انئىدا عاراپ ھم گۆزلۇپ، خارلاپ يىتىپ گلىپار. گۈرۈغلى:
— اى، عاراپ، شول يىردە دور — دىيىپ غىغۇردى. عاراپ آتئى نئىڭ باشئىنى چكىپ:
— بولپار، اما سىن... — دىيىپ، گۈرۈغلا غاراپ، باش كىلمە سۆز آيدىپار:

پالىڭ آزئىپ، بو جايلاردا گلىپ سىن، بى عاقئىل گۈرۈغلى، نادان گۈرۈغلى.

بجيت^{۱۴۵} بىلگىن، سەن بى آجال اۋلۇپ سەن، بى عاقىل گۇروغلى، نادان گۇروغلى.

ايندى سانگا گۇنى جو غابىم سۇيلاڭ مەن، بىرە كىمىن باغرىنگ بىرەن ايلار مەن،
ايل-اولوسىنگ، غالانگ ويران ايلار مەن، بى عاقىل گۇروغلى، نادان گۇروغلى.

غولان گلر-گىلمز ايشى داشاپ سەن، بو گۇن بىزىنگ بىلەن باسگە^{۱۴۶} دۇشەر سەن،
بىر غامچى چالامدا شەيلى چاشار سەن، بى عاقىل گۇروغلى، نادان گۇروغلى.

غولونگ باغلاپ، تىركارىن مەن غاتىرا، خار ايلاپ، سالارنى سەن حاتارا،
پالىنگ آزىپ، دىگىنگ رىحان باتىرا، بى عاقىل گۇروغلى، نادان گۇروغلى.

سۇزۇنى تەمەم اديپ، عاراپ غاضابا چىقىپ: — اينە، دور دىيىسىگ دورىدوم، سەنىڭ
بىر... كۆپك، سەنىڭ اتىك حىلانگ مەنىڭ آتۇمى سىوادىپ، اونسونگ مەندىن غاچىپ
غوتولماقچىسىڭ، آتۇم سىواسا سىوادىسىن، آتۇم سىواسا اونى بو يردە تاشلاپ اتۇنگان
پىيادالاپ بارىپ، غالانگى آغاتار-دۇنگەر اديپ، غوم بىلەن كىسگە دۇندىرىپ، چاندۇيىلىڭ
كىسكىنى خىلىرىڭ بوغازنى بىر باتماندان، غىسرىنى باتمان يارىمدان گۇترىپ، عارابىستانا
داشاتماسام حاسابام دال، ايل-اولوسىنگى داغۇندىپ، يوردونگدا يومورتغا توغلايرمى ادرىن.
گۇروغلى:

— آي، سەن ھەر ايشى اتىسىڭ سانگا باش-آلتى آغۇز سۇزۇم بار — دىيىپ، دريانگ آنگرى
يۇزۇندە دورىپ، عارابا غاراپ، باش كىلمە سۇز ايدار گرگ:

اوپرادىنگ آراز چاينىدا، غايت ايندى، رىحان، اۋلار سەن!
سەنى غويمان بو جاھاندا، غايت ايندى، رىحان، اۋلار سەن!

ينە بو يولدىن گلر مەن، دوستى-دوشمانىم بىلەن مەن،
التىپ، يىلقىما سالار مەن، غايت ايندى، رىحان، اۋلار سەن!

سەن غافلات اوقۇدا ياتىدىڭ، چىنارنىڭ اوقۇم آتۇم،
سەنىڭ غۇزنىڭ آلتىپ غايتىدىم، غايت ايندى دورمان، اۋلار سەن!

سۇوشدە گۇبجۇم بىلدىرىن، كا آغلادىپ، كا گۇلدىرىن،
مەن سەنى خۇكىمان اۋلدىرىن، غايت ايندى دورمان، اۋلار سەن!

^{۱۴۵} بىجىت: شەھە سىز، خۇكىمان.

^{۱۴۶} باس: بىخ و جىل

اوقوم چكىپ، غويسام يايا،
 غايت ايندى، آرمان اۇلر سن!
 غۇرۇغلى: سىغۇنسام پىرىمە،
 داغلار تىترىش زوروما،
 دۇوچۇلریم — قىرق نریم
 ساتاشسانگ، ریحان، اۇلر سن!

بو سۇزى آيدانسونگ، عاراپ آيدىار: "دۇوچۇلریم—قىرق نریم؟ مونونگ قىرق دۇوچۇسىنە
 باق—آ! قىرق يىگىدىنە باق—آ، شول قىرق يىگىدىنە منىڭ گۇزۇمە پىشچە گۇرۇنىامى، آقماق"
 دىيىپ، بو ساپار آتى نىڭ سىوانلىغىنى بىلىپ: "بو ساپار آمال اوتورمايىن" دىيىپ،
 جىلاوى چىراگە—دە توتوپ، كىيىنى غايىم غىسىپ، آتنىڭ غارىنىدىن دولاندۇرۇپ، جۇپ
 غامچى اوردى. آتى سىكىراگە—دە بىر زىنگىنى آسمان، بو ساپار آت چالارغا سىوان اكنى، آراز
 چايىنىڭ اول تايىنا دۇشەيلىمان، اورتاراسىنا پاغش اديپ يىقتىدى، درياننىڭ تولقۇنى
 تىزلىشىپ گىتىدى. بىر ماحالدىن عاراپ سىوانىڭ يۇزۇنە چىقىپ، سىوانىڭ اچىنىدە آتدان
 دۇشۇپ، آتنىڭ تانايىنى بىلگىنە اوراپ، آتى نىڭ اۋىگۇندىن يۇزۇپ گىيار، آتام اونونگ
 اۋىگۇندىن يۇزۇپ گىيار. عاراپ آتى بىلدىن درياننىڭ بو طاراپىنا ياقىنلاپ گىيار.
 شول واقت گۇرۇغلى عارابا غاراپ، باش كىمە سۇز آيدار گرک:

غارى دوشمانىم سن، عاراپ،
 بو گۇن بولار حالنىڭ حاراپ،
 غاررى ریحان، دۇوۋشلى!
 غاررى ریحان، دۇوۋشلى!
 نىچە يىلدىر چىكىم زارى،
 آتا—بابامنىڭ غاندارى،
 شۆكۇر، آلدىم نامىس—عارى،
 ظاللىم ریحان، دۇوۋشلى!
 گۇرۇغلى دىيىر: پىناھىم حاقدۇر،
 خۇنۇڭ—باھانىڭ يىكە اوقدۇر،
 درىنگە ھىچ دىوا يوقدۇر،
 گىگىن ریحان، دۇوۋشلى!

گۇرۇغلى سۇزۇنى تامام ائىدى. گۇرۇغلى نىڭ شۇنچا آباي—سىياساتىنا غارامان، عاراپ
 ریحان آتنى ايدىپ، تىركىشىپ يۇزۇپ گىيار. گۇرۇغلى يەنە غىسىنىدى—دا:
 —ب، بى بى جان، آتانگ—آ يۇزۇپ گىچىپ گىيار، من مونونگ اۋزۇنى اوراينىمى يا آتنى
 اوراينىمى؟ — دىيىدى.

ھەر زات—دا بولسا آتاسى—دا، بى بى جان گۇرۇغلا غاراپ بىر سۇز دىيىار:

بىزە قىياماتلىق بولان، غۇچ يىگىت،
 عارنى جايىنا سالان، غۇچ يىگىت،
 آتنى آت، آتامى آت ايلگىل.
 آتنى آت، آتامى آت ايلگىل.

شېر ضاربىن گۆرمىدىك تىلكى "شېر بولار"،
حاتاردان يۆك آلان — اسرىك نر بولار،
أر يىگىدىنگ وادالارنى بىر بولار،
آتئن آت، آتامى آزاد ايلگىل.

قئسمات بىلن سەنىنگ يوردونگا گلدىم، سۆزۈم بىردىر، سەنىنگ ارلىگىنگ بىلدىم،
من سەنىنگ آلدىنگدا بىر كنىز بولدوم،
آتئن آت، آتامى آزاد ايلگىل.

بى بى جان دىير: من غالمئشام آوارا،
بو دردلى جانئمى غويما آزارا،
گر ايسلسىنگ، اتگىن منى صد پارا،
آتئن آت، آتامى آزاد ايلگىل.

بى بى جان سۆزۈنى تمام اتدى — دە گۇروغلا يالبارىپ شئىلە آيتدى:
— گۇروغلى آغا، هر زاتدىر، نام — دە بولسا آتامدىر، ادپ ساقلا، آتئنى اورسانگ اوراي
آغا، اما اۇزۈنە دگمە! — دىيدى.

گۇروغلى كىمىر اوقى يايا دولدورىپ "آتئنگ يا غارنئندان يا اينجىگىنگ دگاسانگ گرک"
دىيىپ، بارراگىنى غاباتلاپ گۇنى آتدى، اوق گلىپ آتئنگ غارنئندان گۇمۇلدى، غارننى كۆل —
اوشاق ادپ اۇتاكىتدى.

آت يۈزۈپ گىلاردى ولى، بىر آياغى پرمان برمانسونگ، دريانئنگ دۇيۈنە زئم اوچان يالى،
غايىپ بولوپ اۇتاكىتدى. تانايى بىلگىندە بولانسونگ، عارابام سووونگ تىيىنە آلئپ
گىدىبرىدى. بىر ماحالدىن سونگ، عاراپ سووونگ يۈزۈنە زومبولداپ چئقدى. ايندى آتئنا اوق
دگىنى بىلپ، انگرىق يۈزماگە باشلادى. عاراپ كآ چۆمۈپ، كآ يوقارى چئقئپ، حئرقئلداي —
حئرقئلداي جانى نئنگ سونگوندا انگئر كنارا چئقدى، آتئنام سۆيراپ چئقاردى. گىيىملىرىنى
سئقئپ، هر حايىسئنى بىر يانا سريشدىردى. تلىگم ادپل كىچىراگە — د بىر كىچىچە باردى،
اۈل — مئژژئق بولوپدىر، اونام بىر آغاجئنگ باشئنا غئسئردى، عاراپ اويلاندى:

— آلا، منىنگ ايشىم شووونا بولماد — اوو، ايندى موندان بىلاك گچىم، بو تۆركمىندىن
منىنگ اليم ھمىشە غايرا بولار، زلىنىگ يارسئندان غايىتماغام بىر پيدا — دىيىپ، گۇروغلى
نئنگ دوغروسئنا بارئپ:

— حاو، گۇروغلى! — دىيىپ غئغئردى.

— ناتجك، عاراپ آغا؟

— منىنگ سانگا برىك بىر پندىم بار، اگر آلسانگ.

— آيت، عاراپ آغا، آلا يالى بولسا آلارىن.

— آيتسام، گۇروغلى، دىنگە — دىيىپ، عاراپ گۇروغلا غاراپ باش كلمە سۆز آيدار گرک،
گۇر — باق، نامە دىيىار:

دىيىم پندىم سانگا، اى، گۇروغلى بگ،
زئنهار سن، غئراتى غويما حۇوۆره!

بدو ات ييگيدىنگ گۆجى-قوواتى، زۇنھار سىن، غىراتى غويما حۇۋۆرە!
 بدوى ساقلاماق، بىل، گرک زاتدئر، ييگيدىنگ يولداشى بىر يۆرۆك آتدئر،
 بو دۇنيادە آتسئر ييگيت آروادتئر، زۇنھار سىن، غىراتى غويما حۇۋۆرە!
 ريحان آيدار: من غاھارئم تاشلارئن، منى أكيت، اۆز يوردونگدا غىشلارئن.
 حىزما ت بويورسانگ، اوتوز غولچا ايشلأرين، زۇنھار سىن، غىراتى غويما حۇۋۆرە!
 ريحان عاراپ سۇزۇنى تمام اتدى. گۇروغلى نۇنگ اتى دريادان بۇكۇپ، اۆز اتى بۇكۇپ
 بيلمأن غالاندان سونگ، عاراپ شو سۇزى آيدىپدى. گۇروغلى:
 —بوليار، عاراپ آغا، سەنينگ پىندىنگى توتدوم — دىيدى. عاراپ:
 —اى، گۇروغلى، سىن منى اوتدونگ، سىن زور بولدونگ، من سىندن آسغۇنلادئم، ايندى سىن
 دۇنيادىن اۋتىنچانگ، من دۇنيادىن اۋتىنچام سەنينگ بىلن اوروشمازلغۇ، جدل توتمازلغۇ شو
 يردە مىندن آنت بولسون — دىيدى.
 —أأ، شى دىيسنە عاراپ آغا، اويونچى اوتولانغى بىلسە ياغشى، يۆزۇنگ آق بولسون،
 عاراپ آغا.
 —ايندى گۇروغلى، بى بى جانى سانگا تابىشئردئم، سىنى خودايا تابىشئردئم — دىيىپ،
 چوو يالانگاچ بولوپ، بى بى جانى گۇروغلا تابىشئرئپ، بىر باش كلمە سۇز آيدار گرک:
 اوزاق يولدان گلن ييگيت، آلئىسئنگ، سانگا آش بولسون،
 يۆرگىمە داغى-دۆۋۆن سالىئىسئنگ، سانگا آش بولسون.
 ياغشى پنت بولسون اۋزۇنگە، گىتمە ناماردئنگ سۇزۇنە،
 غانلى ياش دولدئر گۇزۇنگە، آلئىسئنگ، سانگا آش بولسون،
 آتئم برىپ من حۇۋۆرە، يىنگى چكىم بۇۋۆرە،
 بى بى جانى غويما جبرە، آلئىسئنگ، سانگا آش بولسون.
 من نيچە گۇن سۆردۆم دۇوران، تاپئىلماز دردىمە درمان،
 ريحانا تۆكنمز آرمان سالىئىسئنگ، سانگا نۇش بولسون.
 بو سۇزى آيداندان سونگ، عاراپ مايئپ اتى نۇنگ يانئنا گلىپ، گىيم-گىيىمىنى آتئپ
 سئرتئنا تاشلاپ، آتئنى ايدىپ، كىتلىكە-كىتلىكە گىديبرسىن.
 گۇروغلام بى بى جانى آردئنا آلئپ سۆرۋىرسىن. بىر ميدان يۇراندان سونگ:
 —بو زانگىكارئنگ گىدىنى چئئمئقا يا-دا يالان؟ — دىيىپ، گۇروغلى پىكىر اتدى-دە:

—مونى بىر بارلايىن — دىيىپ، بىر داغىنىڭ اۆستۈنە چىقىپ غارادى، گۆرسە، عاراپ زانگىنار حول ايكي داغىنىڭ جۆلگىسىدىن بارىار. گىيم-گىمىنم آتۇنگ سىرتىنا تاشلايدىر، آتۇنام ايىدىار. بولوپ بارىشى ادېل باسغۇدا غالان گۇچملا مىنگىزار. پاح، گۇروغلى عاراپدان عارنى آلىپ غايدان آدم. بى بى جان يالى غىزى آلىپ غايدان آدم، غىرآتۇندان واغىنى خوش بولوپ، كىيى چاغ بولوپ بارچاق. —اي، غىرآت، دۇنيادە بللى باهانگ بولماز — دىيىپ، غىرآتۇنا غاراپ، باش كلمە سۆز آيدار گرک:

بدوينگ آصلى بهيشتدن، برکلا، غىرآت، سانگا !

نالۇنگ طىللادان، كۆمۆشدن، برکلا، غىرآت، سانگا!

حايقرار سن هريان باقىپ، دۇرت آياغىگى يره دىكىپ،

اوممان دريالاردن بۇكۇپ، برکلا، غىرآت، سانگا!

اوسون اوروپ، چاغ بولار سن، جرن غاچسا، تيز آلاز سن،

گلىن-غىز دك سالانار سن، برکلا، غىرآت، سانگا!

گۇروغلى گلى جاھانا، سن يتير منى مكأنا،

برمنم روم، اصفهانا، برکلا، غىرآت، سانگا!

بو سۆزى آيدانان سونگ، گۇروغلى آتۇنى ساچىديپ، سۆرۈپ گىديبردى. نىچە-نىچە دريالاردان، چۇللردن آشۇپ، تۆركمن ايل-اولوسلارنى آلالاشدى، سۆرۈپ چاندۇبىل غالاسىنا باردى. بى بى جانى حارمىناسىنا التىپ، آغاينوسا تابىشۇردى، اۇزى هم مىحاناسىنا باردى. قىرق يىگىدى اۇنگۇندىن اىلغاشۇپ چىقىپ گۇرۇشىلار، تۈرك-داشداق ايل-حالىق يىغىنانۇپ گلىپ، ساغلىق-آمانلىق سورايدۇلار، كۇسە باشلىقلايىن قىرق يىگىت گۇروغلى نۇنگ تۈورگىندە غولان-چولان اديشىپ، كىمىسى چاى غاينادىار، كىمىسى ناھار تاييارلايىار، گۇروغلى كۇپ اولجا بىلن گلىدىر گۇمان اديپ، بىلمىكى بولوپ غارشى سورايدارلار. گۇراغلى يىگىتلىرىنە غاراپ، گتىرن زادىنى بىان اديپ، باش كلمە سۆز آيدار گرک:

آغالار عاراپ يوردونان، بىر ماھى تابان گتىردىم.

يدى يىلدۇر، غام دردىندىن، دردىمە درمان گتىردىم.

غام چكىنم يدى يىلدۇر، بو جايلاردا ديدام سىلدىر،

آيرالۇق يامان مۆشگىلدىر، شول دردە درمان گتىردىم.

آتئى اوغراتدۇم سايا،
 چىدامادى غاتى يايا،
 عاراپ آتى بولدى ضايا،
 ضبط ادېپ، زامان گتىردىم.

اوت دۆشۈپ كۆنگۈل شادىنا،
 بى بى جان دىيىرلر آدىنا،
 جوشغونۇم يىدى بادىنا،
 آغلار، دۇوران گتىردىم.

بىيىك داغلاردان آشالى،
 تازە آچىلان مەنوشەلى،
 كۈنگۈللرى اندىشلى،
 آرزوولى آرمان گتىردىم.

كۆللى عارابستان تايىما
 عارئىمى سالدۇم جايىنا،
 چىداماز غاتى يايىما،
 گۈنۈمە آرام گتىردىم.

گۈرۈغلى دىيىر: يوقدور آرمان،
 بويى قىرق كز^{۱۴۷}، ماھى تابان،
 ھەر سۆزى مۇنگ درە درمان،
 بىر ياغشى جانان گتىردىم.

گۈرۈغلى سۆزۈنى تامام اتدى. اولجا بولماسا، بو سۆزلىرىنگ كۈسە اوچىن پىداسى يوق. اما گۈرۈغلى چاى اچىپ، چىلىم چىكىسونگ، گۈرۈغلى ماركائىنگ چىنىدە دوران بىر يىگىدى يانئنا چاغىردى.

— ھاو، ھان اوغول، "گۈرۈغلى گلى" دىيىپ، گنجىمە سۇيۇنچىلاپ بار. بىلىپ بولماز، اگر جوشان ماحالئنا ساتاشسانگ—آ، سانگا بىر تىنگە، ايكى تىنگە بىر، نأمە—دە بولسا، باغىتىنگدان گۈر. اۈزم منىنگ يانئما بىر گلىپ گىتسىن. "اوادان بىر غىزام اكلپىدىر" دىيىپ، آيت — دىيىپ اوغراتدى.

پاح، يانگقى يىگىت مىحانادان چىققاندا غىغىرئىپ باشلادى: "گۈرۈغلى گلى، غىزام اكلپىدىر" دىيىپ غىغىرئار. "سۇيۇنچىلاپ بارسام، گنجىم بىر باى ادام، مانگا نىچە آت مىندىريار، نىچە سرپاي ياپيار. آى، باغىتم گلى" دىيىپ بگىنىپ، باردن:

— گنجىم آغا، سۇيۇنچى — دىيىپ، غىغىرپ گلىار. گنجىم اۋيۇندە اوتوران يرىندە، بىر غالماغال بارئنى اشيدىار. نام، نام اكلگىنى آنگلامان، اول: "بىر ادام نىسە غويون دىلاپ گلىامىقا" دىيىپ، گۇمان ادېپ، ترسىنە دۇنۇپ اوتتۇر. اونيانچا يانگقى يىگىد ائلغاپ اۋيە گىردى—دە:

— ھاي، گنجىم آغا، سۇيۇنچى، سۇيۇنچى!
 — يىت—أ، يوق بول—آ، زانگىكار، نام منىنگ اوغلوم بولۇپمى؟ بو يردە سۇيۇنچى دىيىپ غىغىرئىپ دورسون.

^{۱۴۷} كز: اوزىنلىق اۆلچى، تاقىمن ۱۰۰ سانتىمىتر.

—اوغلونگ بولماسا—دا، عاراپ ايليندن گۇروغلى انينگ گلدى.
 —يرى گلسه گليپدير—دا!^{۱۴۸}
 —بيديمه، گنجيم آغا! گۇروغلى سۇيۇنچىلاپ بار ديدى. اۆزم منينگ يانئما گليپ گيتسين
 —ديدى سانگا.
 —ييت، يوق بول—آ، زانگنار، اونونگ يۆزۇنى بابالى گۇرسۇن.
 —گنجيم آغا، بيديمه، اووادان بير غۇزام اُكليپدير، شول غۇزى سانگا برجك بولوپ،
 گلسين ديين بولسا بيلدينگى؟ — ديدى.
 غۇز ديينسونگ زانگنارنىڭ گۇۋنى بۇلۇندى.
 —نامە، اول غۇز اُكليپمى؟
 —اُكليپدير، گنجيم آغا.
 —اۋزى غۇزى، يا آيالىمى؟
 —غۇز—دا، ساچلارنى—آ اۋنگۇندىن اۋرۇپ غويبريپدير^{۱۴۸}، گنجىم آغا.
 —اى، حان اوغول، شول غۇزى من اۋز گۇزۇم بىلن گۇرۇنچام سانگا سۇيۇنچىلىك برجك
 زانئىم يوق.
 —آى، گنجيم آغا، سندن—ا تامام كۇپراكدى ولى، اول آيدانئىم—آ چىقمادى. ايندى غۇزى
 گۇرۇبىم بير زات برسنگ من راضى.
 پاج، گنجيم تازە دونونى گيپ، تازە اديگىنى گيپ، تليگىنى قاقشۇدۇرۇپ، بىلىنى دارتۇپ
 غوشاپ، يانگقى ييگىدينگ اۋنگۇنە دۇشۇپ، گۇروغلى نىڭ يانئىغا غارشى يۇردى. بارئى
 مىحاناننىڭ ايشيگىندىن گىرىپ:
 —سسالاوماليكىم — دىيىپ، سالام بريپ گۇروغلى بىلن گۇرۇشىپ، تۇرە گچىپ، چۆكە
 دۇشۇپ اوتوردى.
 —حا، انىم، امانلىقىمى، ساغلىقىمى، آتۇنگ—ياراغنىڭ بىلن آرمان—آچمان گلدىنكى؟ حانى،
 گۇلنام يىنگى گۇردۇنكى؟ حانى، عار—غۇۋى نائىدىنگ؟ عار—غۇۋى يرينە سالدۇنكىمى،
 يرينە نام اُكليپ بيلدينگ؟ — دىيىپ، غايىتا—غايىتا سورايان زانگنار.
 گۇروغلى آيتدى:
 —يىگىتلەر مانگا دوتارى آلپ برينگ. باسئىمراق گۇۋونۇنى جىلمىسنگ، سونگونى بوزار بو —
 دىيىپ، سازنى غولونا آلپ، گنجيمە غاراپ، باش كلەمە سۇز آيدار گرک:

موندان باردۇم عارابستانا،
 ھىچ كىم غوتولماز دىستىمدىن،
 بلىند داغدان آشۇپ گلدىم.
 غانات باغلاپ، اوچوپ گلدىم.

^{۱۴۸} دورموشا چىقماقنىڭ غۇز ساچلارنى اۋرۇپ، اۋنگۇندىن غويبريار.

اوق بىلن اوردوم دىژئىندان،
خوش واغت بولوپ، جوشوپ گلدىم.

پلگىنگ ادن قاصىئىندان،
غانات باغلاپ، واچوپ گلدىم.

گنجىم بگ، تونغون سۇزۇمى،
سانگا آلئپ، جوشوپ گلدىم.

آرازدا يىتدى ائزئىمدان،
ياغشىئىق گۇردۇم غىزئىندان،

آت جىئا بولدى آستىئىندان،
غىزئىنى آلدىم دىستىندن،

گۇروغلى، مردىنگ اۇزۇنى،
يىنگىمىنگ يىرنە غىزئىنى

گۇروغلى سۇزۇنى تمام اتدى. اما گنجىم بگ گۇروغلى نىنگ آغىزئىندان آچىغراق جوغاپ
اشىتجىك بولوپ، گىتيرىلن غىزنىڭ اۇزۇنە برىلمىگىنىنگ آنىغىئا يىتمىكى بولوپ، دۇشمانسىران
بولوپ:

—ئا، انىم، اوزاق يولدان گلىپسىنگ، بىزىنگ اۇچىن نامە سووغات—سلام گىتيردىنگ، بىزە
نامە باغىشلايارسىنگ؟ — دىيىپ، دۇشمىزلىگە سالئپ، اويقانجىراپ اوتىر زانگىگار.
گۇروغلى:

"مونگا حاص آچىغراق آيتماسام بولماجاغ—اوو" دىيىپ، گنجىم بگ غاراپ، باش كىمە سۇز
آيدار گرک:

آغا جان، عارابىئىنگ غىزئىن برىين.
آغا جان، عارابىئىنگ غىزئىن برىين.

لبى بال، گۆل چەرە، دوداغى شىكر،
آغا جان، عارابىئىنگ غىزئىن برىين.

باقدىغىنچا، گۇزۇنگ دوىماز گۇزۇندىن،
آغا جان، عارابىئىنگ غىزئىن برىين.

آتاسىئى گۇرۇپ، غىزئىن اۇوملى،
آغا جان، عارابىئىنگ غىزئىن برىين.

اول زلىخا بولسا، سن يوسوپ، آغا،
آغا جان، عارابىئىنگ غىزئىن برىين.

قىيلادان ساللانىپ گلىدى مستانا،
جمالىن گۇرتلر بولدى ديوانا،

عاشىق اُحلى اونونگ آرزوون چكر،
گۇركى—گۆن، شوغلاسى عالمى ياقار،

عارىپ^{۱۴۹} بولسانگ، حابار آغىل سۇزۇندىن،
عاشىق بولان بىرە آلاز يۇزۇندىن،

دوقوز كۆيىنگى بار، گۇوسى دۆوملى،
گۇزىلر ايجىينده سايلاپ سۆيىملى،

يىنە دۇوران گلىدى بىزىنگ بو باغا،
بىزىنگ گۇزل اُحلى شونگا صداغا،

^{۱۴۹} عارىپ: عارف، دانا كىشى.

گۇرۇغلى بگ عار اۆستۈندە سۇوشىر، بورما تار-تار ساچى توپوغنا دۇشەر،
يوقا دوداقلارنى بالىمىدۇر-شكر، آغا جان، عارابىنىڭ غىزىن بىرىن.

گۇرۇغلى سۇزۇنى تمام اتىدى.

پاح، گنجىم ائىلغاپ يىرىندىن تورۇپ، غول غوشورۇپ:
—آى، انىم، ماقصادىڭغا يىت-اوو، دۇنيا دورىنچا سن دور-اوو! انىم — دىيىپ سايرابردى.
—حاو، انىم، ايندى بىر گپ بار، مىندىن اوغورلابام يۇرمە، دوغورلابام يۇرمە، غوينى-دا
سانگا تابىشۇردىم، دۇيە سۇرۇسىنى، غارامال سۇرۇسىنى، يىلقىلارنى-دا سانگا تابىشۇردىم.
يۇنە مىنى توموسدا ئىسسىلماز يالى، غىش بولسا اۆشمز يالى راضى اتىنىڭ بوليار —
دىيىپ، گنجىم بگ دريا بولۇپ جوشىدى:

—حاو، انىم، يانگى سن گلى — دىيىپ، بىر يىگىت سۇيۇنچىلۇپ باردى، اونگا-دا نام
برسىنىڭ اۆزۈڭ بىر. مىنىڭ-اىلىم بىلەن بىرچە زاندىم يوق — دىيىدى.
كۇسە آيتىدى:

—شو واغلار دىلى آيلانان ماحالى دىيىڭ غوينونا باقا، مونىڭ گپى نىڭ بىلىسى بولماز،
سونىراق بىرچە دال دىيىمگە-دە يالتانماز بو زانگىكار. بار، كۇسە، سانگا-دا جوغاپ.
گۇرۇغلى گنجىم بىلەن بى بى جاننا اون گىجە-گۇندىزلاپ توى-توماشا بىرپ، نان دىيىنە
نان، تىنگە دىيىنە تىنگە، سىرپاي دىيىنە سىرپاي بىرپ، آت چاپىدۇردى، آلتىن-غاباق آتدۇردى،
باغشى آيتدۇردى، يانگى سۇيۇنچىلۇپ باران يىگىدە-دە آت مۇندىرىپ سىرپاي ياپىدى. بى بى
جاننىڭ راضىچىلىقىنى آلىپ، اونى گنجىم بىر دىلەر. گنجىم حارمىچا باقا يۇردى.
حارمىچاننىڭ ايشىگىدىن باردى. آغايونوس پرى: "گلەورى، گنجىم بگ" دىيىپ، اليندىن
توتۇپ، بى بى جان بىلەن اللىدىرىپ، پىزادام غايدىدۇردى.

گنجىم بىلەن بى بى جان دوقوز غابات يورغان تاشلاپ، باش اوجونا دوقوز ياسىنىق، آياق
اوجونا باش ياسىنىق غويۇپ، اۆستىرىنە بىر يوقاراق يورغانى آتۇپ، دال چىبۇق دك
چىرماشۇپ، اۋپۇشىپ، بول-بول چاغا دىلۇپ، غوجاقلادۇلار.
ھەر كىشى شولار يالى ايش بىتتىرىپ، مىرات، ماقصادىنا يىتسىن.

گۇروغلى نىنگ عۇوضى گىتىرنى

حابارى كىمدىن آل: گۇروغلى بگدىن آل. گۇروغلى بگ:

—دۇنيانى تاغت اتدیم — دىيىپ، مىحاناسىندا ياتىردى.

گۆنلردە بىر گۆن گۇروغلى نىنگ مىحالاسىندا بىر آقساقال بابا پىدا بولدى. اۆچ—دۇرت گۆن گچدى، بو مۇحمان گىدر يردە گىتمدى.
گۇروغلى:

—حوو، بابا، سىن يىتمىش ايكي دىلدن گپ اوريارسىنگ، جاھان كشتە بولماغا چملىنگ.

—حووا، اوغلو، من جاھان كشتە من. بارمادىق ايليم، غندىرمادىق شأھريم، گۆرمىك يريم غالمادى.

—گۆرمىك يرينگ يوق بولسا، اينە بىزىنگ مىحانامىزام گۆردۆنگ، بىزىنگ

اوتورۇشمىزدا—توروشىمىزدا، قىرق يىگىدىمىزدە نام كىمىز بار؟

—اوغلو، سىزىنگ ھىچ كىمىگىز يوق، يۇنە سىزىنگ مىحانانگىزا گۆرە، قىرق يىگىدىنگىزە گۇرا بىرجه كىمىگىز بار.

—نامە كىمىز بار، بابا؟

—سىزىنگ آرانگىزىنگ كاكىلىنە زر سووى برلن يىگىدكچە كى بار.

اوتورانلاردان بىرى:

—پاحا، باشى چاشان غالاندار، سىن بىزم كۇشگۆندە ياش اوغلان ساقلايان غىزىلباش

شالارى دىيىپ حاساپلايىرمىنگ — دىيدى.

ينە بىرى:

—بو باشى چاشان چال، بيزم اوغلان سۈين اتمك ايسليار—اوو — ديدى. ينه بىرى:
—بو نىيتى بوزوق، پالى يامان چالى اوروپ، مېحانانان چىقارپ قوماق گرک — ديدى.
غاراض، هر حايسى بىر زات ديدى. اما گۇروغلى سسىنى—اوينۇنى چىقارمان اوتۇردى.
اۋستۇنە ياغان سۇزلىرىنگ بۇوشنگلۇن^{۱۰۰} يرينده غارى بابا چۇكۇنە غالى—دا:
—يىگىتلەر، من سىزە ھىچ بىر يامان زات دىيىمىد، "آرانگۇزدا بالا—چاغلارام گۇرۇنسە غوى
بولجاق" دىيىم، "چاغلار هر اۋيۇنگ، ماركۇنگ ياراشغى" دىيىم. «"چاغالى اۋى بازار،
چاغاسىز اۋى مازار" دىيىپ، آتا—بابالار آيدىپ گىديپىرلەر. چاى گتىر، كاسە گتىر — شولار
يالى اوونوق—اوشاق اوتور—تور يوموشلار ياش اوغلانلار گشىپ گىديار، مورتونگۇزى بىر
پنجه اديشىپ، اينە سىز اۋزۇنگىز جىواز سىقوسى يالى بولشوپ آيلانئشۇپ يۇريارسىنگىز،
ايندى موندان نام بولجاق. دۇنيانىنگ اينى بىر لذتلى زادى زۇريات بولار، زۇرياتسىز آدم
بىر غوى آغاجدۇر، بىلگىن، گۇروغلى. بىر كماللى اوغلان دۇنيا اينىدۇر، شول سانگا
زۇريات بولۇپ بىلەر، اول اوغلاننىڭ آدم عۇوضىدۇر — دىيىپ، غارى بابا چىقۇدى—دا
اۋتاگىتدى.

گۇروغلى اۋزۇنىنگ زۇرياتسىزلىغىغا پىكىر اديپ اوتۇردى، بىردن گۇرسە، غارى بابا
يوق. گۇروغلى:
—يانگقى بابا يۇنە آدم بولمالى دال، مگر بولسا حۇدۇر آتادۇر، چىقۇنگ، يتىنگ ائزۇندان،
آلۇپ گلىنگ — دىيىدۇ.

يىگىتلەردىن بىرى:
—پاچاى، حۇدۇر آتا نام ايشليار. اونگا اوغلان سۈين حانلارنىڭ كۇشگۇندە حىزمت اديپ،
كۇپ چارشىممانى باشىندان گچىرن غارى دىيىرلەر — دىيىدۇ. ينه بىرى:
—هر بىر اونونگ يالى نىيتى بوزوق چالدىن بولسا، اوند بو واغتا چىلى
حۇدۇر يره—گۇگە سىغمازدى — دىيىدۇ. هر حايسى بىر زات دىيىدۇ. گۇروغلى:
—نامە—دە بولسا، چىقۇپ بارلانگ — دىيىدن سونگ، داشارا چىقۇپ گۇرسەلەر، غارى
باباننىڭ ائزام يوق، توزام يوق. گلىپ حابار برديلەر، گۇروغلى بگ كۇپ غامغۇن بولدى،
زۇرياتسىزلىغىغا پىكىر اديپ چاپا بولدى. اونونگ غامغۇنلىغىنى گۇرۇپ، قىرق يىگىد ملول
بولدى. گۇروغلى عۇوضىنىڭ سوراغىغا چىقماغى يۇرگىنە دۇۋۇپ، غۇرآتا آتلاندى—دا چىقۇپ
گىديبىردى.

بىر يردە اۋىشملىگ، اولى ماركە بولسا بىر چىتىنن بارئۇپ:
—ھاو، شو ماركە عۇۋىز آلى بارمى؟ — دىيىپ سورايار.

^{۱۰۰} بۇوشنىلمك: بوشماق، يوشماق.

—بار.

—حایسی؟

بوینی بۆكۆر، غارنى غاپاق يالى زانگنارنى گۆركزىارلر:

—اينه عۇوض.

—حايپ سانگا عۇوض آدى، زانگنار — دىيىپ گىدىبرىدى. ينه بىر ايليگ چتىندىن بارىپ،

بىر ادامدان سورادى:

—دوست، شو ايلده عۇوض آدى بارمى؟

—بار.

—نيرده؟

—حول داغ اتگىنده پادا^{۱۵۱} باقىپ يۇر.

گۇروغلى: "تئغى دۆزۈ بولسا، دون گىدىرىسك، أدىك گىدىرىسك، تلىك گىدىرىسك،

اۆستى-باشنى دۆزتىسك آدم بولار-دا" دىيىپ، گۇنۈنە گتيرىپ بارىن بارسا، سلكى^{۱۵۲} تاحيا

باشىندا، اگىن-اشىك گىمىسىنى هم اونگارمان، ارىنى سالىپ يۇرنگ بىر ادرىچ آدم اكن.

—آدىنگ نام؟

—عۇوض.

—حايپ سانگا عۇوض آدى، زانگنار — دىيىپ دۆنۈپ غايتدى. غايدىپ گلىكا، ينه بىر آدم

اۇنگۇندىن چىقدى:

—دوست! شو ايلده عۇوض آدى بارمى؟

—بار.

—نيرده؟

—حول يردە ير سۆرۈپ يۇر.

گۇروغلى بارىن بارىپ گۆرسە، بو بىر ساققالى نىنگ يارىسى آغاران-ماش-بۇرنۇچ آدم

اكى. مونگا "عۇوض آغا" دىيىان اكلر. گۇروغلى مونگا هيچ زات دىيمان، سسىنى چىقارمان

سۆرۈپ اۇتاكىتىدى. مىحاناسىنا غامغىن بولوپ گلى-دە ياتىبرىدى.

حابارى كىمدىن آل: **حابارى وەينىنگام دان آل.** وەينىنگام دىين بىر شأھر باردى. اونونگ

پاتىشاسىنا يوسوپ شاه دىيردىلر. اونونگ راياتىندا بولدىر قىصاب دىين بىر باى باردى. اول

بايىنگ يدى پاتىشانىنگ حازىناسى دك حازىناسى باردى. اما پرىزىتسىز اۇتۇپ بارىاردى.

"خودايىم مانگا اوغول بىرمىقا" دىيىپ، بو باى اون ايكي سۆنگىگۈنە اون ايكي آيال آلدى.

^{۱۵۱} پادا: چۇبان.

^{۱۵۲} سىلكى: كىرلى، چاپتزا.

اينگ سونگقى آلان آيالىئندان بىر اوغول بولدى. بو اوغلاننىڭ تارئيپنى آيدىپ، دىيىپ سونگونا چىقار يالى بولمادى. اون گىجە—گۆندىزلۇپ توي—توماشا برىپ، بولدور قصاب اوغلونىڭ آدئنا عۇوض غويدى.

عۇوض بىر ياشئنا، ايكىسینه، اۆچۈنە، دۇردۇنە، باشينه غادام باسدى. دىگ—دوشلارنى بىلن آشتۇق، چىلىك، توپ اوينار يالى بولدى. گۆنلردە بىر گۆن عۇوض كۆچەدە اوغلانلار بىلن اويناپ گزىپ يۇردى. يوسوپ شاه شىكاردان گلياردى. مونونگ اۆكدە اويناپ يۇرۇشىن گۇرۇپ، شاه آتى نىڭ باشنى چكىپ دوروبردى.

—بو اوغلان كىمىڭ اوغلى؟ — دىيىپ سورادى.

—بولدور قصاب باينىڭ اوغلى، تاغسۇر.

—بارنىڭ قصابى چاغىرنىڭ بارى. قصابى چاغىرنىڭ گلدلىر.

—حاو، قصاب، بو اوغلان سەنىڭ اوغلونىڭمى؟

—حاوا، تاغسۇر، بىزىڭ اوغلومۇز.

—سەنىڭ اوغلونىڭ بولسا، بو اوغلونىڭمى بىزە خىزماتتا بىرسىڭ، نىچىك بولار؟

قصاب دارغورساغراق اكنى.

—تاغسۇر، انەسى بار، زادى بار، بىر گىگىشەيىن.

—بار، گىگەشىپ گل—دىيىپ، شاه آتئنى سۇرۇپ گىدىبىردى. بولدور قصاب عۇوضىڭ

انەسى نىڭ يانئنا گلدى.

—حا قصاب، شاه نامە دىيىپ چاغىردى؟

—عۇوض جانى دىلەيار.

—سن نامە جوغاپ بىردىڭ؟

—انەسىنە گىگىشىپ دىيىم.

—پاحاى مونگا باق، يوردونگ ارکلى شاسى، اول بىرسىڭ، بىرمىسنگ هم الينگىن آليار.

اوغلونىڭ شاننىڭ خىزماتىدا يۇرسە، آرماننىڭ نامە.

—اوندا يۇر، عۇوض جان — دىيىپ، عۇوضىڭ اليندىن توتوبردى. عۇوضىڭ انەسى:

—اوتور انتك — دىيىدى.

عۇوض جاننىڭ انەسى بىر سىمىز غوزئنى سويوپ، غويى بىشىرىپ، ياحنا اتدى هم ايكى

غاپ چلىك^{۱۵۳} بىشىرىپ، شو زاتلار بىلن حاننىڭ غاشئنا گۆندىردى. قصاب، اوغلونى اتدى—

دە:

—تاغسۇر، اننا خىزماتكارى بىرىم—پىگىش، انغامى بىلن گىتىردىم.

^{۱۵۳} چلىك: حامىردان يوقاجنىق ياپىلىپ، ياغدا بىشىرىلىپان غاتلاق، پوسسوق.

ياحنا بيلن چلپكى چىقارۇپ اۇنگۇندە غويدى. ياحنانى، چلپكى گۇرنسونگ، شاه قصابا: —دۆين دارغورساغراق گۇرۇنۇيدىنگ، سن بو گنگشى اۇزۇنگ تاپان دال بولسانگ گرک؟ قصاب يەنە غۇسساندى:

—ايچرى بولوپ تاپدۇق، تاغسۇر — ديدى.

—بوليا، ياغشى، ايندى ديلە مندن ديلجگىنگى.

—سندن ديلجك زادىم يوق، تاغسۇر. سەنىنگم حازۇنانگ منىنگكىدن كۇن دالدير.

—ايسە، ايشىگىنگى يىل آچسۇن، يىل ياپسۇن—دييىپ، جىغالى مۇجۇرىنى باسۇپ، تارحانلىق^{۱۵۰} يارلىغۇنى^{۱۵۱} بردى.

يوسوپ شاه عۇوض جاننىگ اۇزۇنە اوغشاش، مىگزش قۇرق يىگىدى يىغناپ، عۇوضى اولارا باش اتدى. بو اوغلانلارنى يانۇنا آلۇپ، عۇوض جان گۇندە بىر يانگا، غوشا—شىكارا چىقۇپ دوريار.

گۇنلردە بىر گۇن شاه، شىكاردان گلياردى. عۇوض جانام اونونگ يانۇندان سۇرۇپ گلياردى. ھەمد سۇوداگار آدلى بىر سۇوداگار باردى، اول ۋەينىنگام شەھرىنە ھر ۋاقت گلردى. ادىل شول ۋاقت ھەم ھەمد سۇوداگارنىگ ۋەينىنگاما گليپ، سارايىنگ آغزۇندا يۇكۇنى دۇشۇرۇپ دوران ۋاقتۇنا غابات گلدى. اول عۇوضىنگ جمالۇنى گۇرۇپ آغزۇنى آچۇپ، ساقالۇنى سالاپ، حايран بولوپ دور.

عۇوضىنگ حىزىماتكارى نىنگ بىرى گليپ، اگىنە قاقۇپ غويىردى—دە:

—سوول—آيت بو يانا — ديدى. ھەمد سۇوداگار:

—كىم دىيىارلر بو يىگىدە — دىيىپ سورادى.

—شانۇنگ، عۇوض دىين ماحرمى بو.

—عۇوض جان دىيىپ آدۇنى اشىديپ يۇردۇك. شومى شول؟

—عۇوض جان دىيمە!

—حا!

—شاه يامان گۇريار.

—يامان گۇرسە—دە، ياغشى گۇرسە—دە، اوغۇلوم—غۇزۇم، دۇنيە مالۇم شو اوغلانۇنگ باشۇنا

غوربان بولسۇن — ديدى—دە يۇرۇپ گليپ، مال—ماتاسۇنى بىر اداما تابىشۇرۇپ:

—بار، شو ماللارنى نام اتسنگ انغۇتئيارۇنگ — ديدى—دە يۇرۇپ، يوسوپ شانۇنگ

غاشۇنا گلدى.

^{۱۵۰} تارحان: شاه كۇشگۈنە ايسلۇن ۋاقتى گىرىپ بىليان ادام.

^{۱۵۱} يارلىق: پىرمان.

—حاو، ھەمدە سۇۋداگار، ھابارئىنگى بىر؟
 —دۈز-نەسەبىم چەكەپ، ھەزەمەتلىك گەلەم، تەغەسەر. شاھ:
 —بەلەبەر ھەزەمەتلىك —دەيدى. بىر يىل ھەزەمەتلىك ادەپ، پەنچاق، ئەپەلتە غەسەردە، ئەكە يىل
 ھەزەمەتلىك ادەپ ئەت-مۇنەپ سەپەي گەلە، اۋچ يىل ھەزەمەتلىك ادەپ "ئەكە غەلام" مەھەمەزە
 بولە. بىر گۇن پەتەشە غەشە-شەكەرە چەقەرەمە بولە. غەۋەزە جەننەكە كەلە سەندە بىر
 آغەردە پەلە بولەپ، شاھ بەلەن گەلەبەلمەن سەرەلە غەلە.
 ھەمدەزەمەزە يەلەندەن: "ئەلە يەمە آغەردە، بۇ يەمە آغەردە" دەيەپ، بۇ ھەمە غەلە. ھەن
 گەلەسەنەكە، غەۋەزە جەننەكە غەشەنە گەلەپ، غەلە غەۋەشەرەپ:
 —ھەۋە غەۋەزە جەن، عەرەمە بار؟
 —ۋەزەر آغا، نەمە عەرەمەنەكە بار؟
 —غەۋەزە جەن، عەرەمەنەكە بەتەرسەكە ئەلەن، يەغەسەمە ئەتەمەن — دەيدى. ئەندە غەۋەزە:
 —بەزەن بەتەمەلە عەرەزە بولەسە بەتەرىلە، ۋەزەر آغا —دەيدى. ۋەزەر اۋچە گەكە اگەلەپ،
 غەلە-دە:
 —اۋنەكەن-ئەكەلەنەكە، سەنەگەنەكە گەلەبەلسەكە غەۋەزە جەن، مەن كەلە بولەپەنەرەن — دەيدى.
 —نەمە كەلەنەكە بار؟
 —دەرەمەنەنە بەرسەكە ئەدەنەن، بولەسەمە ئەتەمەن.
 —بەزەن بەتەنەن دەرەمە بولەسە بەتەرىلە —دەيدى. بۇ سەپەر ھەمدە ۋەزەر دوقوز گەكە اگەلەپ،
 غەلە.
 —غەۋەزە جەن، مەن اۋچە يەلەندەن بەرە شەنەكە ھەزەمەتلىك ئەتەپەمەن، دۈن تەپەمەن-ئەندە نەن
 تەپەمەن گەزەپە يۇرەمە. سەن شەنەكە پەغەتە بەلە. اگەر مەلەسەدە سەقە بولەپ، شەرەپ سۆزەپ
 بەرسەكە، دەرەمەنە شەل، مەن غەتەلەنەن غەۋەزە جەن —دەيدى. ئەندە غەۋەزە ئەتە:
 —ۋەزەر آغا، ارەتەر پەتەشە گەسەنە، بىر گەنەشەلە — دەيدى.
 —غەۋەزە جەن، مەنە-دە رەسە، سەبەرەدەن. بەشە نەمە ایشە گەسە گۇرەلە بولە-دە —
 دەيدى-دە اۋزە جەننە گەتە.
 ارەسە شاھ شەكەرەدەن غەلەنەپ گەلەپ، غەۋەزەنە ھەل-آھەل سەرەلە، غەۋەزە يەشە اۋغەلەن
 ھەچە بىر جەغەپەسەر آغەلەمە بەشەلە.
 —ھە، غەۋەزە جەن، كەمەن سۆزە، كەمەن سۆتەمە يەتە؟ — دەيەپ سەرەلە.
 —ھەچە كەمەن سۆزە-سۆتەمە يەتەنەق، يۇنە ھەمدە ۋەزەر كەلەلەپەدەنەن دەيەپ ئەتە — دەيەپ يەنە
 آغەلە. پەتەشە-دە نەمەنەنەكە نەمەدەگەنە دۆشەنە.
 —بەرەنەكە، ۋەزەرى چەغەنەپ گەلەنەكە — دەيدى. ۋەزەرى چەغەنەپ گەلەلەر.

— ھا، زانگنار وزىر، كىسىل بولدىنكى؟

— ھاوا تاغسىر، كىل بولدىم.

— بارىنگ مونى سىلاپ، بىرىنگ — دىيىپ، جىلدىلار اۆملىپ غويىردى.

جىلدىلار ھىدىم وزىرىنگ ياقاسىندىن توتۇپ، سۆيرىپ مىدانى آلپ چىقىپ، داشىنگ يۈزۈنە شارىنگىلداپ اورۇپ، آرقاسىنا قىرق غامچى، غارىنىنا قىرق غامچى — سىگىن غامچى اوردىلار. اۆچ ساغاتىدىن سونىگ اسسىنە گىلىپ، يىنە ھانىنگ غاشىنا گىلى. پاتىشا آيتى:

— يىت، يوق بول، زانگنار.

— ى شاھىم، سىن يوق بول دىيىمىنگ—دە، مىن يوق بولىدىن. غۇچ يىگىدىنگ مونونىگ يالى بولدىغى اۆلدىگىدىر. يۈنە سانىگ باش—آلتى آغىز سۆزۈم بار. اونىونىگ يوق بولايچاق تاغسىر:

شو ياندا چارداغلى چاندىيىلدە گۇروغلى دىيىن بىر ار دۇرۇپدىر دىيىپ اشىدىان، شونونىگ ھىزىماتىنا گىدىپ، سەنىنگ اۆستۈنگە ايىرىپ، تاجى تاغىنىگ باشىنگا زىندان ادىپ، شو عۇوضىنگ ھىم غولونىگىدىن آلدۇرماسام، نامارت بولۇپ اۆلىرىن —دىيىدى.

— اشىك اوغروسى غالىتامان زانگنار بىر گىمىسىن، ايكى گىسىن دىيىپ، وزىرى يىنە اورۇپ، ھورلاپ غويىردىلر.

ھىدىم وزىر اۆيۈنە گىلىپ، مال—غاراسىنى ايلە پايلاپ، آيالىرىنى اۆلىرىنە ايىرىپ، درووش اشىگىنى گىلىپ، غولونا بدباغت كادىنى آسىپ، ھۆمىت ھاسانى غولونا آلپ "ھو—ھاق" دىيىپ، يورتىدىن چىقىپ گىدىرىدى. اوزاق يوللارنى سۇكۇپ، چۆل، غىرلاردىن آشىپ، چارداغلى چاندىيىلە يىتىشىدى. سوراپ—ايداپ گۇروغلى نىنگ مىھاناسىنا گىلىپ، مىھانانىنگ آغزىندا چۆپ غازال پرىيات آيتى.

گۇروغلى بو بىر دىوانامىقا دىيىپ گۇمان اتى—دە، بىر آدمىدىن نان ھىم بىرنىچە تىنگە ايىرىدى.

ھىدىم ناننى آلپ، تىنگانى بولسا مىدانى پىتىرلىپ، زىنگىپ غويىردى.

يانىقى آدمىچى گىرىپ:

— آى گۇروغلى، ھاپ تىنگە—طىللا — دىيىدى.

— ھا؟

— اول تىنگە لرى مىدانى زىنگىپ غويىردى. بو بىر جىنلى غالىندار اكنى.

اوندا گۇروغلى:

— يىگىتلىر، اول جىنلى غالىندار دالىدىر. يا يوردوندىن قولان ھاندىر يا—دا ھاندىن سۆتىم

گۇرن سىپايىدىر. اووازى يامان زارىن چىقىار، چاغىرىنگ بارى گىسىن —دىيىدى.

—ايچرى گل — دىيىپ چاغۇرۇلار. بوساغادان ئۇتۇپ گىرىپ، سالام يوق، حلىك يوق:
—گۇرۇغلى دىين حايىسۇنگ؟ — دىيدى .

—ايىنە گۇرۇغلى دىينلر—ا بىز.

—گۇرۇغلى دىين سن بولسانگ، حايپ مېنىگ اۆچ آيلىق يولدان آد—اوازنىكا گلنيم، شو
حىلى غالاندار گلىا — دىيىپ اۆچ گۇندن بورون، اۆچ گۇندن بوياى آنكلاپ اۇنگۇمدن
چىقامدۇنگ. مىحانانگ آغزىنا گلىپ غازال آيتدۇم، مۇندا—دا آنكۇپ چىقامدۇنگ. من كۇلردن:
"بىر يىل گىچى باقان تۇركمىنىگ، قىرق يىللىق عاقلنىا نۇغصانى گىر" دىيىپ اشىدىيادىم.
زانگىگار گۇرۇغلى بولسانگ بولۇپ، نەينىگ غالنىغلىغى اشكىنىگ پالانى يالى اكن —
دىيىپ، انىنى كىسمان غۇغۇرۇپ آغلايدى. اۇندا گۇرۇغلى:

—حوو غالاندار، حابارنىكى بىرسنە، حابارنىكى — دىيدى.

—ايىنە مېنىگ حابارنىم —دىيىپ ھەمدىم وزير حۇمىت حاسانى ساز اديپ، عۇوض جانى
سالغى بىرىپ، باش كىلمە سۇز آيدار گرگ:

باشدان اۇتىلر مى بيان ايلايىن.	غۇلاق سالغۇن، گۇرۇغلى بگ، سۇزۇمە،
عۇوض جاننىگ سۇزۇن عيان ايلايىن.	وھىنگىگامدا، بولدور قىصاب اوغۇلى،
بىر گۇن بولسا بولماجاغۇن بىلدىردى،	اۆچ يىل مانگا اوغۇل واداسۇن بىردى،
جاننىما تۇكنىمىز آزار ايلايىن.	شاھ ھم گلىپ سگىس غامچى اوردوردى،
بى حاطا مرگىدىر، ياي آلسا غۇلا،	مگر ياشى دىين واغۇتۇندا بولا،
دووام حۇزما تۇندا مۇدار ايلايىن.	عۇوضجان باش بولۇپ، قىرق يىگىت بىلە،
دىلىمدىن غۇيمانام نكرى، ثنائى،	اگىمىدە جىندانى، باشدا كۆلانى،
عۇوض حان سۇزۇنى تمام ايلايىن.	ھەمدىم وزير، گزىدىم نىجە غالانى،

بو سۇزى آيداندىن سونگ، گۇرۇغلى:

—باى، باى، بابا، عاجاپ حابارنىگ بار اكنى، غايىناغلى بابا اكهنىنگ، من عۇوضدىن
اوغور بىلمان يۇردۇم، ياغشى حابار گىتىردىنگ.
ھەمدىم:

—گۇرۇغلى، بىلمەسنىگ، عۇوض جان وھىنگىگام دىين يورتدا، يوسۇپ شاھ دىين
پاتىشاننىگ غاشىندا.

—واھ، غالاندار، پىرىم يار بولسا، عۇوض جانى شو ىردە حاساپ ادائى — دىيىپ، عۇوض
جاندىن اوغور تاپىپ، بىر باش كىلمە سۇز آيدار گرگ:

—بأحببى كآن اكن، سۆرۆنگ — دىدى. سۆردە-سۆر — بولشوپ، گۇرۇغلى نۇنگ
ئۇندان يتدىلر.

گۇرۇغلى:

—حأ يىگىتلر، حابارئىگىزى برىنگ؟ — دىدى.

—اى، گۇرۇغلى آغا، اۇزگسى غالسا-دا، بىز سندن غالمايىس، سەنىنگ بىلن دنگ
دوروپ، بىر يردە اۇلۇشجك — دىدىلر.

—يۇرۇنگ، اۇلۇشسىگىز — دىيىپ، گۇرۇغلى اولارنى آلئپ گىدىرىدى. سۆردى چىقىدى
چۇللۇگە، چىقىدى داغلغا. اۇنگى بولوشلارنى يالى، غالادا آرقايىن ياتماق مىلىگى بو چۇل
يردە تاپدىرىمى؟ يىگىتلىرىنگ كم-كىمدن يلى غاچئپ، حوى باسئىلئپ باشلادى. بىرى آيتدى:
—اولجا-طلاپ دىين بولوپ، دك باشمىزى دىپىرگە سالدئق گرک؟!

اوندا بىرى آيتدى:

—دوستلار، بو اينە بارار، بىر يردە دۇش-دە چاى اىچر، چىلىم چكر ولى، اونسونگ بىر
سۆز آيتدىرايلىنگ، يكه اوغول ادىنك اۆچىن، عۇوض دىيىپ، باشئى اتگنە سالىپ بارىان
بولسا غايدىياس. بىر نامە اولجا-پولجا طلاپ بولسا گىدىاس.
ينە بىرى آيتدى:

—دوغرى-دا، بىزە اوغولام گرک دال، عۇوضم.

گۇرۇغلى گلىپ، بىر يردە دۇشدى، اول چاى اىچىپ، چىلىم چكىدن سونگ، يىگىتلىرىنگ
بىرى:

—گۇرۇغلى آغا، شو بارىان اوغرونكدا بىر نمە اولجا-پولجا، طلاپ بامى، يا-دا
"قنىاماتلىق اوغول" دىيىپ، باشىگى اتگە سالىپ بارىامىنگ؟ — دىدى.

گۇرۇغلى:

—يىگىتلر، مىنىگ اولجام-دا بولماز، طلاپئم-دا — دىيىپ، بولارا غاراپ، باش كلمە سۆز
ايدار گرک:

صۇحبىت ايلانگ، گۇوون آچار.

يالان دۇنيا گن گچر.

اونى بىلمىن حايواندئر،

گۇوون گۇووندىن سوو اىچر.

اوغرايئپ سن ياووز درده،

اى، يارانلار، بولمانگ غامغئن،

آدام اوغلى، يۇرمە گۇزغئن،

بگلر اۇنگۇندە ديواندئر^{۱۵۶}،

آدام آداما مىماندئر،

گزمگىن بيهودا يردە،

^{۱۵۶} ديوان: حساب گۇنى، محكمه.

كۆپ يالبارسانگ بىر ناماردا، غارشى دوروپ، غانئىنگ اچىر.

ايام ناماردى بار اتمز، مردى ناماردا زار اتمز،
غئلئىچ غالقانا كار اتمز، آتان اوقوم داشدان گچر.

بدو آت ميداندا يورتار، غوچ يىگىدىنگ رىسغى آرتار،
غان گۆرنده يابى اۆركر، غىرات سگراپ، لاشدن گچر.

غوچ يىگىت ميداندا يۇرسه، غانئىمنا غارشى دورسا،
گۆروغلى غۇوضى گۆرسه، مال غايغىرماز، باشدان گچر.

گۆروغلى بو سۆزى آيداندا سونگ، يىگىتلر آيتىنلار:

—آغا، بىزلره روغصات برسنگ غايدىاق. باراندا—دا بىزىنگ سانگا پىدامىز دىگىك دال،
غايتا زىانئىمىز دىگىك.

—پەيدانگىز دىگىك بولسا، بارئىنگ غايدىبرىنگ. غۇوض جانى ساغ—سالامات گتىرىم،
اونى يىكە اۆزۆمىنگ قىياماتلىق اوغلوم دىيىمان، قىرق يىگىدىنگم قىياماتلىق اوغلودىر دىيىپ،
توى—توماشا برىن.

بولار دۇنۇپ غايدىبرىدىلر. بىر ميدان يۇراندن سونگ، بىرى:

—بو زانگىنارنىگ گىيىنە ائىنانىپ بولماز. بىزدن آيرىلىپ، يىكلىك باسنىپ قارارى يتمان،
سىزى اكيتمىم بولجاق دال دىيىپ، ائىتمىزدان يتايمىس—دىيدى. بولدولار باسغى،
باسدىلار شارپا—شارپ آتا غامچىنى. گۆروغلى بولسا "يىكەنىگ يارى حوداى" دىيىپ،
يولونا سۆرۈپ بارىار.

گۆروغلى بىر دۆزلۈك بىلن بارىاردى. بىر ماحالدا، بىر آغساغراق آلاشانى مۇنۇپ،
سۆرۈپ بارىان بىر غالاندار سالام برىپ، دوشوندان اۆتۈبرىدى.

—حاو غالاندار، يول بولسون؟— دىيىپ، گۆروغلى سورادى.

—حاو، ياغشى يىگىت، شو ياندا چارداغلى چاندئىلدە گۆروغلى دىين بىر ار دۇراپدىر —
دىيىپ اشيتدىم. شونونگ حىزماتىنا بارىان.

گۆروغلى اويلاندى. "منىگ حىزماتىما بارىان بولسا، شونونگ ائىلاصلئىغنى، بى
ائىلاصلئىغنى بىلىن" دىيىپ اويلاندى. "حاو غالاندار، گۆروغلى نىنگ حىزماتىنا بارىان
بولسانگ، بارماورى، زالوات بارماورى" دىيدى.

—حا، او نىچىك ياغشى يىگىت؟—

—غالاندار، منم شول گۇرۇغلى نۇنگ حۇزما تۇندان گليان، اونونگ حۇزما تۇ اغئر، اۇزى غاتى زانگنگار اكنى. من ىدى يئل حۇزما تۇندا گزديم، ياقاسى بيتين بير كۇنه گۇپىيى برماگه— ده يارامادى. غايتا منى چايش اتدى، چيليمكش اتدى، ساندان چىقارنپ غويبردى، اوندان غاچنپ چىقنپ، اۆچ آيلاپ انگتاپ گزىپ، شو آتى، شو ياراغلارنى، شو اۆستى—باشلارنى گۇرۇغلۇدان اوغورلاپ، آلنپ غاچنپ بارىان. سنم بارماورى، بارماورى.

غالاندار:

—حاي، اۇلدۇرسه—ده، شونونگ حۇزما تۇندا بير بارنپ يتيين —دييىپ سۇرۇبردى، گۇرۇغلى مونونگ انحلاصلندۇغنى بىلدى.

—حاو، غالاندار، داش يولونگ ياقۇندان بولدى، اينه گۇرۇغلى دييىنلرى من—دييدى. پاج، غالاندار گۇپيه آتدان دۇشۇپ، گۇرۇغلى نۇنگ آتۇنى جىلاولادى—دا، آتى نۇنگ تويىناغۇنا باش غويوپ، توغالاننپ آغلاپ يىقۇلدى.

—حاو، غالاندار، بو نا آغى—انگششيك، حانى بير حابارنۇنگى بر، حابارنۇنگى —دييدى.

—حابارنۇمى برسم، آغا، تۇوريز ديىن يورتدان بولارن. حان اۇلۇپ، يرينه اونونگ غۇزنى حان غويىدولار. اونونگام اۆچ شرطى بار: اونونگ قۇرق كز بلند غالاسى بار، شوندىن آتۇنى بۇكدۇرن آدام بولسا، غالادان قۇرق كز بلند كۇشكى بار، شونونگ اۆستۇندە بير آلتۇن غويىبىنى غويوپ، شونى كيم اوق بىلن اورۇپ غاچۇران آدام بولسا، يتىمىش گۇرشن پالوانى بار، بولارنى گۇرشىپ يىقان آدام بولسا، تاجى—تاغۇتم، حازۇنام بىلن اونگا بارىان —دييىپ آيدىار. منىنگ بولسا، غالاسۇندان بۇكدۇرىپ يتيين دييسم، يۇرۇك آتۇم يوق، غويىبىنى اوق بىلن اوراينىن دييسم، اونگا يتر يالى اوق—يائىم يوق. دىنگه يتىمىش بير گۇرشىن پالوانى قوواتۇم يتيار. اما شول ايكى شرطىنه نالاچ من، آغا —دييدى.

—غالاندار، بو شرطىنگ اۆچىن آتا اير غوياردۇق، يا—دا غويمازدۇق، حانى اوغرومۇز شو يانا، سۇر باقالى، سونگونام گۇررىس.

غالاندارام تىركشىپ سۇرۇبرسىن. گۇرۇغلى بير ميدان يۇرۇانسونگ، ينه اۇنگۇندن آغۇلى يالى بولۇپ، دۇرت سانى پىيادا چىقۇدى.

گۇرۇغلى بولاردان هم:

—سىز نىرا بارىانگۇز؟— دييىپ سورادى. بولار—دا:

—چاندۇبىلدە گۇرۇغلى ديىن بير ار دۇراپدير، بىزلر شونونگ حۇزما تۇندا بارىاس —دييدىلر.

بير يوردونگ دۇزۇولى ايسى بولماسا، بير ىردە بير ياغۇنى يىگىت بار دييىپ اشيتىلر، همه ايلات شونگا باقا انگىشىپ گىديبريار.

—يېگىتەر، اينە گۈرۈغلى دىين بىز، تۈۋرۈز، غالاندارئىگ يوردونا غارشى بارئېرىنگ. ايشاللا، حان غىزئىگ شىرطينى بىتيرىپ، يوردا غالاندارئى پاتىشا اتسم، ايكىنگىزە اتالئىق، ايكىنگىز—د غوشىگى^{۱۵۷} عملينى آلئىپ برىين. بولار—دا دولانئىپ غايدئېردىلر. بىر ميدان يۇرأنلرىندىن سونگ، غالاندارئىگ آلاشاسى غىزأتىنگ آياغئنا ايرمأن، جاناور لاق—تاق دورئى.

غالاندار غارا گۇرنۇمە ائزدان:

—حاو آغا، بىزىنگ آلاشامئز دورئى — دىيىپ، غاتى غىغئردئى.

—آلاشا دورسا، اونى تاشلا، اونى ائزداقئ پئىادالار اكلر.

—واح، آغا، نسيه آلئىدئم، نسيه — دىيىپ، غالاندار يىنە غىغئردئى.

—نام عالاجئىگ بار، تاشلا دىيىدئم، تاشلا، زانگىگار.

گۈرۈغلى غالاندارئىگ آلاشاسئنى تاشلاپ، اونى تۇنگىگە يالى اديپ، غىزأتىنگ سىرتئنا آلدى. سۆرۈپ تۈۋرۈزە گلدى. غالانئىگ درۈزە سىنە گلىپ، غالاندارئى دۆشۈرۈپ: "غالاندار، سن كۆشگۈنگ يانئنا بارئېر" دىيىپ، غىزأتى سۆرۈرۈردى. گلىپ غالانئىگ ايجىنە گىردى. گۈرسە، غالانئىگ اورتاراسئندا كۆشك، كۆشگۈنگ اۆستۈندە بولسا آلتئىن غوپبا. كۆشگۈنگ اورتا بىلىندە پىنجىرە، غىز هم پىنجىرە دن غاراپ، توماشا اديپ دوران اكن. گۈرۈغلى سۆرۈپ، كۆشگۈنگ اورتاراسئنا گلدى، غىزئىگ اديل مانگلايئنا گچىپ، كىمىر اوقئ يايا دولدورئىپ آتئىپ غويىبردى، اوق غوپبانى ايكى بۇلۇپ اۋتاگىتدى. گۆيچ—هۇنارنى گۈركىزىپ، يىنە بىر اوق آتدى، كۆشگىنگ قىرق گز اۆستۈندىن اۋتۇپ گىتدى. پالوانلار گزك گلن ماحالئندا غالاندارام گلىپ يىتدى.

غالانلار آنگىردان گلن بادئنا ايشىنگ اونگياندىغئنى آنگئىپ، پاح، دالى پورحان بولدى. چالئىلق بىلن تلىگى چىقارئىپ تاشلاپ، ادىگى چىقارئىپ، كۈنە گۆپبىنى چىقارئىپ، غوشاغئنى غوشادئىپ پالوانلار غارشى اۋشاناقلاپ يۇرأبردى. گۈرۈغلى آيتدى:

—غالاندار، نىرأ باريارىنگ؟

—اى، آغا، بوجاغاز پالوانلار اۋچىن سن حالگم بولۇپ دورما، بولارئىگ حۇتدىسىندىن اۋزۇم گلرئىن.

اوندا گۈرۈغلى:

—آلا، منىنگ شىرطينى كۆيدۈرأيمىسنگ ياغشئدئر — دىيىدى.

—گۈرۈغلى، شىرطينى كۆيدۈرگىمى، كۆيدۈرمگىمى، سن منىنگ ياغئرنئىمى بارلاپ گۈرسنگ بىلرسىنگ. بىر بارلاپ گۈر حانى.

^{۱۵۷} اتالئىق، غوش بگى: كۆشكە رىسى وظيفه لر بولۇپدئر.

گۈرۈغلى بارلاپ گۆرسە، غالاندارئىنگ ياغئىئىسۇندا باش پىنجانىنگ ائىزى بار اكنى.
 —پاج، غالاندار، سەنم يۈنە—مۇنە آدام دال اكنىنگ—اوو — دىيىپ، گۈرۈغلى غول
 غالدئىئىپ، پاتا بىرپ غويىردى. پىلتەسى چىققان سىلكى تاحيا باشىندا، بالدئىلارنى كۆيزە
 يالى، بىلكرى غولچا يالى، ياغئىئىسى آش تاغتا يالى، غارنىلارنى غاپاق يالى غالاندار.
 گىردى يىتمىش بىر پالواننىڭ بىر چىتىندى، گۆتەر يىق، يانباش سال يىق، ايچىندىن ايلدىر
 يىق، باداق سال يىق، چىلىشىرمە سال يىق، اونى اوند، مۇنى مۇندا ادىشىدىرىپ بارىار.
 پالوانلارنىڭ ايچىندە اولى بىر پالوان باردى. اول بو غالاندارنىڭ بىلە ادىشىنە
 غاھارلانىاردى: "اگر—دە غالاندار مىنىڭ اليمە بىر دۆشسە، كۆشكىد قىرق كىز يوقاردان
 غايتارارنى" دىيىپ پىكىر ادىاردى. آخىرى شول پالوانا كىز گەلى. كەسى غىزان غالاندار،
 مونونگ ھەم بىلىندىن توتوپ، آيلاپ—آيلاپ يىرىنگ يۈزۈنە بىر اوردى ولين خالىكى حايىباتلى
 پالوان اۋكۆز يالى گۆزۈنى مۇلردىپ ياتتى. پالوانلارنىڭ سونگونا چىققىپ، ايچىكى دروزا
 طاراپ ائىلغاپ اۋتاكىتىدى. گۈرۈغلى ائىزىندىن آت غويوپ دروزانىڭ آغزىدا ائىزىندىن يىتتى.

—خا، غالاندار، نىرا بارىاسىنىڭ؟

—غىزنىڭ شىرپىنى بىتىردىم، غىزنىڭ ياننىنا بارىان.

—آي، غويا زانگىگار، بو غىزنىڭ ايكى اسسى مىنىڭكى، بىر اسسى ھەم سىڭكى بولىار.

—واح، آغا، نامە بىدىيارسىنىڭ؟

—خا، نامە بى دىيىمان، ايكى شىرپىنى من بىتىردىم، بىر شىرپىنى سىن بىتىردىڭ، شوندا سىن

غىزا اۋچىدىن بىر بولارسىنىڭ—دا.

—واح، آغا، بى دىيىمە، يار مىنىڭكى — دىيىدى. گۈرۈغلى ھەم سىناماقدان اۋتىرى:

—يار مىنىڭكى — دىيىپ توتتى. ايكىسى غارشىلاشنىپ، بىر باش كەمە سۆز ايدار گرک!

غالاندار:

—آغا جان، عارضىم سۇلىسم،

يار مىنىڭكى، يار مىنىڭكى،

نە ماصلاحتىدئىر ايلسم،

يار مىنىڭكى، يار مىنىڭكى.

گۈرۈغلى:

—منم گەلىم چاندئىبلدىن،

يار مىنىڭكى، يار مىنىڭكى،

اىلغار ائدىم اوزاق يولدىن،

يار مىنىڭكى، يار مىنىڭكى.

—لاچىن كىمىن غىيا باقدىم،

اۋرتىدىم، جانئىمى ياقدىم،

يار مىنىڭكى، يار مىنىڭكى،

يىتمىش بىر پالوانام يىقدىم،

—پەلەك اورنونى دوشوردىم،

غانئىمىنىڭ عاقلنى چاشىردىم،

كۆشگۈندىن اوقوم آشتۇردىم، يار مەنىڭكى، يار مەنىڭكى.
 —بىر نىچە گۆن يولداش اولدى، سىرىمە جىئاللىق سالىدى،
 آلا يابىم چۆلدە غالىدى، يار مەنىڭكى، يار مەنىڭكى.
 —يەتە بىلمىز سىن كۈنىنە، گىرىر سىن آجال دونونا،
 عاشىقلىق مەردىنگ شانىنا، يار مەنىڭكى، يار مەنىڭكى.
 —سۆۈش مەيداندا يۇرمىسىگ، خالىمىدان خابار سورماسانگ،
 آغا جان، غارىپ گۇرمىسىگ، يار مەنىڭكى، يار مەنىڭكى.
 —سرىنگىزدە دومان بولدوم، گۆزدىن آقان گىريان بولدوم،
 گۇروغلى دىيىر: دوغان بولدوم، يار سەنىڭكى، يار سەنىڭكى.
 —عاشىقلار ماغشوغا زاردىر، عاشىقلىق ھەر يەردە باردىر،
 غالاندىر بىر خىزماتكاردىر، يار بىزىڭكى، يار بىزىڭكى.

بو سۆزى آيدىشانلارنىدىن سونگ، گۇروغلى اھلى شىھرە جار اۆستۈنە جار
 اوردۇرىدى:

—دۆۋر-دۆۋر، غالاندار شانىنگ دۆۋرى، اون گىجە، گۆندىز توى-توماشاسى بار،
 باغشى مەن دىيمە، سازاندا مەن دىيمە، پالوان مەن دىيمە، سورنايچى-كرنىچى مەن دىيمە،
 ناغارا-دېچى مەن دىيمە، بالامانچى^{۱۵۸} مەن دىيمە، گلىبىر حاۋ! — دىيىپ، جار اۆستۈنە جار
 چكىلدى.

اون گىجە-گۆندىزلاپ توى-توماشا بىرىپ، نان دىيىنە نان، دون دىيىنە دون، تنگە دىيىنە تنگە،
 سىرپاي دىيىنە سىرپاي، آت چاپدىرىپ، آلتىنگاباق آتدىرىپ، توى اۆستۈنە توى بىردىلر، تويى
 سوۋوپ غالاندار پاتىششا بولدى. گۇروغلى ھەم وزير بولدى. بو غىزى ھەم غالاندارا باردى.
 تويونگ سونگراقى گۆنۈندە، باياقى دۇرت پىادا-دا گلدى. آلاشانام ايتلى-ايتلى، اۋولپادان
 آيلاجاق يالى اديپ اكلدىلر. گۇروغلى بولارنىڭ ھەم ايكىسىنە آتاللىق، ايكىسىنە ھەم غوشىگى
 اورنونى آلىپ بردى.

باش-آلتى گۆن ياتاندىن سونگ، ھەر زات-دا بولسا پاتىششادان روغشات آلماق گرگ،
 گۇروغلى غالاندارنىڭ غاشنىنا گلىپ:

^{۱۵۸} بالامان: غۇشچى، آوغوشى بىلەن آۋا گىدىيان آدم.

—مانگا روغصات برسنگ، من عۇوض دىيىپ بارىان — دىيىپ، غالاندارا غاراپ، باش كلمە سۆز آيدار گرگ:

اى، يارانلار، حالايىقلار،	گىدر بولدوم حان عۇوضە.
چپا چكىدى عزيز جانلار،	گىدر بولدوم حان عۇوضە.
عۇوض دىيىپ چاندئىيلدن،	ائىلغار اتدويم اوزاق يولدان،
حابار آلسانگ بىزىنگ حالدان،	گىدر بولدوم حان عۇوضە.
عۇوض بىلن آوا بارسام،	اونونگ مرگىلىگىن گۇرسم،
اوغولوم دىيىپ، بىلە يۇرسم،	گىدر بولدوم حان عۇوضە.
كآتە غونوپ، كآتە گۇچۇپ،	مست بولوپ، آل شراپ ايچىپ،
گۇروغلى دىير: سىردن گچىپ،	گىدر بولدونگ جان عۇوضە.

بو سۆزى آيداندان سونگ:

—اى، گۇروغلى، اولار يالى ايشىنگ بار بولسا، جوغاپ—دىيدى. ايندى پاتئشا بولاندان سونگ، غالاندارئنگ يانئندا زات غاحاتمى. اول:

—گۇروغلى، حازئنا گرگمى؟ زر گرگمى؟ نۇكر گرگمى؟ توپ—توپحانا گرگمى؟ الينگ بوشدور، اكيدىير — دىيىپ، يۆركدن جوشدى.

—يوق، غالاندار، اول آيدان زاتلارئنگ مانگا دركار دال.

—حوو، گۇروغلى، وهىنگنگام شأهرى اۇرآن داش دىيىپ اشيدىآن، اتينكى ايىن آلا غارغا بارماز اول يرلره، يانئنگا بير نمە آتلى اكيت آخىرى.

—پاتئشا بولانئنگا قئرق گۆن يتنوق، سن اييام مانگا گنگش برىپ باشلادئنگ. اول آيدان زاتلارئنگى من تاپمان گلدىمى بو يره—دىيىدن سونگ، غالاندارام گىلمدى. گۇروغلى بگ آتلانئپ اوغرابرىندە غالاندار:

—گۇروغلى، منىنگ بو آيدان گىلریمه—حأ غولاق آسمادئنگ. ايندى من سەنىنگ اۇلۇدىگىنگى، دىرىدىگىنگى نىچىك بارلايئن؟

—حأ، اينه بو گىپىنگى بىلىپ آيتدئنگ. نصىپ بولسا عۇوضى آلئپ قئرق گۆندە شو غالا گرین. قئرق گۆندە گلسم، دوغانلئغى برجاي اتجك بولسانگ، بارلاسانگ بارلابىلرسىنگ — دىيىپ، سۆرۇپ گىدىبرىدى.

چئقدى داغدان—داغلارا، سۆردى چۇلدن—چۇللره، سۆردى آتئنى، بير نيچه گۆن يول يۇرأپ بير يردە: "و—أ، جانلارئم، بو چۇل يردە غورى كۆلچە بىلن ايچ—باغرئممز غاپئشئپ گيتدى.

بىر چاروا-پاروا دوچار گلسە، ياحنانان دوياسانگ حزىل بولارد-اوو" دىيىپ بىكىر ادىپ،
بىر دېا چىقىدى، غاپدالئىداقاي اوياسوان بولسا، آقلى-غارالى غويون گۆز غاماشدئىربار،
"ب-ا، دۆيشۆم بولماسا ياغشئىدئر" دىيىپ، سراتسە، چوپانلار غوشلارئىنى اولى بىر آق
چاگانىنگ اۆستۆندە غورويدئرلار. بىر چادئرئىنگ ايچىندە حام پايلاشان يالى غالماغال
چىقئار. بولارئىنگ اۆز دىلىندە گۇروغلى داشاردان غىغئىردى:

—حابارلاشارا كىشى بامى؟ ايچىردن بىرى:

—نام گرک؟

—يول سوراجاق.

—اۆتە گيت، آلتىنگ يولدور.

گۇروغلى!

—واخ، جانلارئىم، شونونگ ايچىندە بىر غىزئىقلى گۆررۆنگ بار گرک—دىيىپ، گۆپبە آتدان
دۆشۆپ، چادئرئىنگ ايشىگىندىن گلى. سراتسە، اون ايكي چوپان بىر سمىز غوزئىنى سويوپ،
بىشىرىپ، ياحنا ادىپ، اورتا آلتىپ يانگى: "آلتىنگ، آلتىنگ" دىيىشىپ آيلانسان اكلر. بو—دا
باردن باردى. چوپانلارئىنگ بىرى:

—حاي، زانگىگار، تۆيسى بوزوق، اۆتمە بارى، كىيىمىزى غاچئرئىنگ، اوتورئىر شو ىردە.

—اي، يىگىتلر، بىزم اونگايسئىز يىگيت دالدىرىس—دىيدى—دە، گۇروغلى گلاگە—دە

ساجاغئىنگ غئراسئىندا چۇكايدى.

خۇدۇر، كرمە غاراشماق يوق، زات اتمك يوق، گلە—گلمان ساجاقدا اۆيشۆپ دوران ياحنا

اوردى پنجانى. چوپانلار حايران بولشوپ دوردولار، بىرى:

—اي، سىز، نام ايشلاپ اوتئرسئىنگىز. ياحنانى تۆكتى بو زانگىگار. حاي، زانگىگار، سن

مونى باقئىشئىمئىدئىنگ، ياقئىشئىمئىدئىنگ، يا اوجاغا اوت سالتىمئىدئىنگ، يا غوينونگ دۆلۆنى

آلتىشئىمئىدئىنگ، سەنىنگ مونگا نام عازابئىنگ سىنگىپدى. سن يامان الينگى باتئرغاي

اورياسئىنگ—آ — دىيدى. اون ايكي چوپان مونى يومروغئىنگ، دىگىنىنگ آستئىنا آلتىردى.

—اورحا—اور، اورحا—اور!

بىرى—بىرلرىنە: "سن حاضىر دور، مانگا گزك بر" بولشوپ، گۇروغلىنى بىر ميدان

اوردولار. اما گۇروغلى بولارئىنگ يۆزۆنە—دە گۆزلانوق، شو كلاننى آشاق باسئىپ، بۇرى

يالى، حايسى ير ياغلئارق بولسا غولقولدائىپ اوتئر. سونگا باقا يومروق بىرنمە اۆتماگە

آيلانئىشدى. شئىلە—د بولسا بىر غولى ياحنانا، بىر غولونئىنگ هم يومروغئىنى برک دۆوۆپ،

ايكي يانا حللولدىبرىدى. يومروق بىر ايكي يارئىمئىنا دگيا ولى، يومروق دگن ادىل كۆدۆنگ،

خۇندۆك دگن يالى، غاچئىپ ميدانا چىقئار، ميداندا سىنگسىراپ يىقئىلار.

—دوومی، پریمی، نه بلا بو؟—دیشیپ، چئقئپ غاچ، چئقئپ غاچ، حول میدانا چئقئپ
حشرلنیشیپ دورلار.

بیررسی اوغرئنچا گلیپ چادرئنگ دشیگیندن ائشئقلادی، گۆرسه آجئقئپ گلن آدام، یومشاق
غوزئی نئنگ یاحناسئنی آغرئنا آتئپ دوریار. ائزئنا دؤنؤپ حابار بردی:
—چئقئپ غاچانئمئز بیزه آبرای بولوپدئر، اگر چئقئپ غاچمادئق بولساق، غول یتیرینه
دوران بولساق، بو واغتا چن اول بیزینگ بارئمئزام اییجک اکن، زانگنکار!
بو چوپانلارئنگ اولوسئنا شامۆرزه دییردیلر. اول:

—هاو، ییگیتر، دؤو نام ایشلسین، پری نام ایشلسین. من اشییدیادیم شو یاندا تۆرکم بولار
دییب، اولارئنگ ناھار ایشی آچ بۆری کیمین بولارئمئشن، بو شولارداندئر. من اونونگ یانئنا
بارایئن، باش—آلتی آغئز گپلشیین. اگر منی اؤلدۆرچک بولایدئغی من غئغئرارئن، شول واغت
یتیشورینگ. اوندا یانگقئ گۆرۆپ گلن:

—یانئنا بارار یالی بلا دال، غولایئنا بارماوری — دییب آیدیار، اوندا ینہ بیرى:
—شو یرده میداندا دوران یریمیزدن داشلابرلینگ—دییار. آحئرئ شامۆرزه گۆروغلی نئنگ
اوتوران چادرئنا باقا اوغرادئ. اما بو هم ایچی پیکیرلی، هر بیر زائی اویلیان زانگناردئ.
اول اؤز—اؤزۆنه: "آلا، مونونگ آت، یاراغئنا سر ادنگده، بو بیر انائی آدام بولماغا چہملى.
شو یاندا چارداغلی چاندئبیلده گۆروغلی دین بیر آر دؤرأیدیر دییب، اشییدیادیم ولی، مگر،
شو شولدور. بو آت تاپمان، نان تاپمان، دون تاپمان گزیپ یۆرن دألدير. شو عؤوض جانئنگ
آد—اووازی شو یانلارا—دا دۆشندیر. بو هم شول عؤوض جانئنگ یسیریدیر. من عؤوض حاقدا
شونگا بیر سۆز آیتسام، بو مانگا دگمسه گرک" دییب، پوغتا اویلانئپ باردئ. گلیپ
چادرئنگ ایشیگینده کسریپ دوروپ، تایاغئنی ساز ادیب، گۆروغلا غاراپ، باش کلمه سۆز
آیدار گرک:

حایبات بیلن گلدینگ منینگ یانئما،	سۆزلہ—حا، غوچ ییگیت، قایدان بولار سن؟
نه قاصدئنگ بار منینگ شیرین جانئما،	سۆزلہ—حا، غوچ ییگیت، قایدان گلر سن؟
آستئنگدا آرغئماق ^{۱۵۹} ، دال بدو آتئنگ،	یارادان آلاھئم برسین مئرادئنگ،
مگر، گۆروغلیغا منگزار صئپاتئنگ،	سۆزلہ—حا، غوچ ییگیت، قایدان گلر سن؟
چوپان بیچارئینگ عاقلئن چاشئرما،	زیادا دردینی حتدن آشئرما،
دوغری دانئش، سئرئنگ مندن یاشئرما،	سۆزلہ—حا، غوچ ییگیت، قایدان گلر سن؟
عاشئق سن، ماغشوغا ناظار سالدئنگمی؟ نیچه یئل یوردونگان جئدا بولدونگمی؟	

^{۱۵۹} آرماق= آراسسا توخوم آت.

شامۇرزە دىيىر: عۇۋۇس جانا گلدىنكىمى؟ سۆزلە-حا، بگ اوغلى، قايدان گلر سن؟

بو چوپان زانگىگار آغزىنى آسمانا توتوپ، ناما آيدان كىشى بولوپ غىغىرئىپ دور. گۇرۇغلى هم مونى توتماغا چىلىنىپ دور، بو بىردىن ناماسىنى آياقلادى. گۇرۇغلى يۇرۇپ بارئىپ، ياقاسىندان شايبا توتدى.

—حاو، دوست، سن عۇۋۇس دىيىاسىنگ ولى، ايكىمىز درتدش يالى گۇرۇنىاس-دە، سنم گل-دە بو ياحاندا انىيورى-دىيىپ، ياقاسىندان توتوپ، ساچاغىنگ باشىغا كىرىپ، يانگىق ايبىن ياحناسىندان غالان غىنگراق-سىنگراق، اۋىكن-سۈيكنلىرى اۋىنگۇنە اۋىشۇرىپ: "انىيورى!" دىيىار. گۇرۇغلى اونگا حوشامات اديپ، اونونگ سىرنى بىلجك بوليار. اما هرگىز اونونگ داماغىندان ات گچيارمى، غورقوسىندان يانگا اونونگ گۇزلىرى شاكاسە كىمىن تگلىنار:

—حاو، آغا، بىزلىر مونى گۇندە اۋچ واغت، دۇرت واغت بىشىرىپ، ايبىپ گزىپ يۇرۇس. سن يامان ايشىدالى يالى، غالان-غاچانئىنام اۋزۇنگ ايبهغاي، يۇنە من سانگا باشدان اۋتىنلىرى بيان اديبن. —بيان اتسىنگ، ات حانى.

—آيتسام، من بىر بايىنگ نۇكرىدىم. بىرنمە حارچلىق يىغىناپ، آلتىمىش طىللانى كىسامە سالىپ، بايىمدان روغىسات آلىپ چىقىدىم، اونسونگ شو وهىنگىنگام دىبن يوردا گلدىم. اوندان بولدور قىصاب دىبن بىر باي بار اكنى. اونونگ بىلن تانىشىپ، شولاردا بولوبردىم. اونونگ عۇۋۇس دىبن بىر اوغلى بار اكنى. آنا، شول اوغلان بىلن آتالى-اوغول يالى اۋورنىشىپ كىتدىم. آلتىمىش طىللام تۇكىنىچە، اچكى ديوانگىسى بولوپ گزىدىم. تووغومىزا توق دىبن آدم بولمادى. گۇنلرىنگ بىرىندە شول يوردونگ حوماربازلارنى بىلن اويناپ، بارجا تىنگامىنگ سونگون چىقىدىم—اوتدوردىم ولى، بىزىنگ يىنگسامىزە دىيىپ، قووجاق بولدولار. باشقا يره كىتمىكى قىن گۇردۇم. اونسونگ اينە، شو غويون اۋستۇنە كىرىپ غويولار. بولدور قىصاب بايىنگ غوينى شو. مۇنگ ىدى يۇز غويون. اۋزۇمىزم اون ايكى چوپان، همه سىنىنگ باشتوتانام اۋزۇم. غويونلارنى سويان اۋزۇم، ساتيان اۋزۇم، مونى بىدىاسىنگ دىيىك آدم يوق، يىلدا غويون دۇللاندى، عۇۋۇس حان غوينا سىلە گلىا-دىيدى. گۇرۇغلى، شامۇرزىنىنگ سىرنىنى آنگلاندان سونگ:

—پاچ، زانگىگار، سەنىنگ—ا دردىنگ حاص گۇچلى اكن—اوو—دىيدى. —حانى آغا، سن حابارنىگى بر؟

—من حابارنىمى برسم، حان اوغول، شول بولدور قىصاب بىلن مىنىنگ آتام قىياماتلىق دوغان اكنى. شول بىر ماحال مىنىنگ آتام يارپا غويون تاشلاپ غايدان اكنى. او-دا شو واغتلار مۇنگ

ىدى يۈز غويون بولوپدۇر. من شونگا حابار برمأگه بارياردۇم. سن غاتى ياغشى آيتدۇنگ،
مىنىگ داش يولومى ياقۇن اتدىنگ، سن بولدور قصابىنگ چوپانى بولسانگ غويونلارنىڭغا ايه
بولوپ غال!

شامۇرۇز چوپان باشىنا داش-توپراق سچىپ، دادى-پريات اديپ باشلادى:
—حاو، جان آغا، من اونونگ اۇنگى غويونلارنى باقۇپ ايگريپ بىلماق، غايتا سن يىنە
مونونگ اۆستىسىنە مۇنگ ىدى يۈز غوينى تاشلاپ گىتچك بوليارسۇنگ!
—باقا بىلمىسنگ اول غويونلارنىڭ يانۇندا اۈز باقايان چوپانى بار آخۇرۇن.
—حا! چوپانى بولسا، اوندا ايه بولوپ غالايتۇن.

—هر زادام بولسا من ايندى بو يره گليپديرىن، قصابىنگ اۈزۈنىڭ يانۇنا بارايۇن، غوينونى
شول چوپانا تابىشۇردۇم دىيىپ، آيدىپ غايدايتۇن.
—آيدىپ غايدىنۇر، شيداغاي.

—حانى، وەينىڭنام بو يردن داشمى، ياقۇنمى؟
—وەينىڭنامە آلتى مزيلنە بىر مزيل، پىئادا مزيلنە ايكي مزيل.
—اوندا، من پىئادا گىتسىم يتچك اكنىم. من آتۇمى، ياراغۇمى، گىمىلرېمى، ھمە زادۇمى
سانگا تابىشۇرۇپ گىديىن. من آيلانۇپ گلىنچام، شو زاتلارا ايه بولوپ غالارمۇنگ؟
—غالايتۇن، آغا.

—من ھمە زادۇمى سانگا تاشلاپ، چوپان لىئاسۇنى گىپ گىديان. سن شو اگنىڭدأكى كۇنە
گۆپىينگى مانگا چىقارۇپ بر.

—اى، جان آغا، غوياورى-غوياورى —بو گۆپىينى ھىچ آداما برىپ بولمايار.
—نامە دىيىپ برىپ بولمايار؟

—گىنىم بارى اۈزۈمىنگ آرتدۇرانجا پولوم ھم چوپانلارنىڭنام پولى، بار بايلىق شو گۆپىي
نىڭ ياقاسۇندا.

—بولىار، اونونگ يالى بولسا اۈزۈنگىزە نصىپ اتسىن — دىيىپ، گۇروغلى آتۇنى سۇرۇپ
اۋتأگىتدى. شول گىديپ بارىشۇنا گۇن باتدى، گۇگىن^{۱۶۰} يىغناندى. بىر ايلىڭ چىتىنن باردى.
"حاى، خودايۇم، آخۇرى بىر ايله ياقۇنلاشۇدۇم-اوو" دىيىپ، اسوان اتسە، ايلىڭ ايلرى
چىتىندە غاۋون ساقلانۇنگ تامى يالى بىر تام كىپە بار. گۇزىكەن يىلۇپ-يىلۇپ ائىشۇق
چىقار: "آتۇمى غويوپ گىدأيمك اۋچىن آماتلى بىر چولا ير اكن" دىيىپ، پىكىرلىندى-دە، گلىپ
ائىشۇقلاپ ايچرى سر اتدى. گۇرسە، بو تامدا بىر ار-حلى اوتۇر. ايكىسم غاررى، يىنە ايكي
سانى ساققال-مورتى يانگى تابان يىگىت اوتۇر. بو ايكي يىگىت بىر تاباق يارمانى اورتا

^{۱۶۰} گۇگىن: سىنىڭ، چىيىن

—حابلارلارشار يالى آدام بارمى، حاو ؟ — دىيىپ، داشاردان غىغرىدى. يانگى غارى بابا داشارنىق چىقىدى:

—تانگریؑ مٹھمانیؑ بولجاقؑ؄ آتام؄

—اى، آتام، مانگا بىر غارئش يىر برسنگ، بوليا، مانگا نان، اشىگىنگ گرگم دال — دىيىپ، گۇرۇغلى گۆپبە-دە آندان دۆشدى، آتئنى باغلاپ، ايچرى گىردى. ايچرى گىرنسونگ بابا گۇرسە، بو ادامئنگ گۇرنۆشى گرچك بىر غوچ يىگىدە منگىيأر. مونى گۇرندن سونگ، بابا حىزمات اتمأگە باشلادى. چاى برىپ، چىلىم برىپ، غاتى-غوتى زاغارانى چىقارپ اۇنگۇندە غوياندان سونگ، دردىنماگە اوتوردى:

—ای، بابا، مینینگ یانئمدا دردینپ—زیرنمسیگ غوئی گوریأن. اینه گل، ایکیمیز قئیاماتلق آتا—اوغول بولایالی—دییب، بیر چانگنگال آق تنگانی اتگینه دؤکدی. تنگه اتگینه چانگئر داپ دؤشنده، غارئی باباننگ گؤزی بابا آچئلدی—دا:

—بابا، حابار ئۇم بىرىم، شول بولدىر قىصاب بىلىن مېنىڭ ئاتام قىياماتلىق دوغان اكنى. شول قىيامىڭ مۇڭ ىدى بۇز غويىنۇن، گىتېرئان. شونگا حابار بىرماڭە بارىان. مېنىڭ شو ئاتما

150

اوت برسنگم گيجه بر، سوو برسنگم گيجه بر، جاندارا گۆركزمه، ياراغلارئمام، گييملريمم
برك يره سال، بولارام جاندارا گۆركزمه. اما مانگا بير كۈنه گۆبىي، بير چوقاي، بير بيل
باغى، بير چۆۋۆرمه چۆرى تلىك تاپير، بابا.

—حاي، اوغلوم، تازە ديمىسنگ بولار، كۈنه دىيسنگ، نأچه دىيسنگم تاپيرين—دىيىپ،
كۇنانى گتيرىپ كۆدلأبرىدى. گۇروغلى بير كۈنه گۆبىيىنى گيدى. باش غولاچ يۆپ بيلن بىلىنى
بوغدى. غاررئ بابا بير چوقاي گتيرىپ بردى، آياغئنا سئغمادى، اۋكجسىنى باسايغادان
چوقايى گيدى. بير شئپئرم—سوپاباجام كله سينه سئغمادى ولين، يوقارسئنا بارئنچا دىليپ
غويبردى—دە كله سينه گيىپ، اتگىنى چاتدى. شو حىلى صئپاتا گىرىپ غئراتئنگ ياننا گلدى.
غئرات آلا نيچىگىسى بولوپ، غايرا چكىلدى، گۆرسه، بو گۇروغلىنى—اۋز ايسىنى بو
صئپاتا گۇرۇپ، غئرات ملول بولوپ يۆزى ساللاندى. گۇروغلى غئراتئى نئنگ غامغئلئغئنى
گۇرۇپ:

—سئرداشئم، باشداهشئم، يامان گۆندە يولداشئم، غئرات، من عۇوض دىيىپ، باشئمى
اتگيمه سالئپ بارىان. سن غامغئل بولما، سن تا من آيلانئپ گلىنچام، اۋز عالاچئنگى اۋزۇنگ
گۇر—دىيدى. غئراتئنگ گۆزۇندەن ياش گىديبرىدى. شوندا گۇروغلى غئراتا غاراپ، باش كلمه
سۇز آيدىار:

بىزم گلىك وهىنگنگاما،	آغلاما، غئرات، آغلاما!
عۇوض دىيىپ، اندىم اۋوحا،	آغلاما، غئرات، آغلاما!
دىيردن آرتئق تالغاتئنگ ^{۱۶۲} ،	ناقغاشلار چكر صوراتئنگ،
كۇنگلۇمه گۆيچدۇر غودراتئنگ،	آغلاما، غئرات، آغلاما!
گلمىشم ميدان مستينه،	دۆيرمه غئلئجئم دستينه،
عۇوضيم مينر اۋستۇنگه،	آغلاما، غئرات، آغلاما!
آقدئرما گۆزۇنگدن ياشى،	ميداندا غورسام سۇوشى،
گۇروغلى نئنگ باش يولداشى،	آغلاما، غئرات، آغلاما!

بو سۇزى آيداندان سونگ، غئرات سۆينۆپ—سارقئپ، حوقرانئپ اوت—سووى بيلن
بولوبردى.

گۇروغلى نيردسىنگ وهىنگنگام دىيىپ، بابانگقئندان چئقئپ اوغرايدى. بۇردن باراندا، يتن
يرىندە بير غارا سۇۋۇدىنگ آشاغئنا گليپ، بير حادانى^{۱۶۳} چكىپ آلدى، گز يارئمدان كسىپ

^{۱۶۲} تالغات: بها

يئلماپ، ال توتارئنى اينچالاپ، بىر يانئنى اگريدپ، چوپان تاياغئنى ادينپ، چوپان صئپاتئندا بولدى—دا گيديردى.

گۆن چئقدى. گليپ وهينگنگامئنگ غالاسئنا گيردى. مونونگ گلن گۆنى هم وهينگنگامئنگ اولى بازارى اكن. پاح، قصابلار كنارى غوراپ، كىپانلار ترزىنى دۆزۆپ، باقغاللار دۆكانئنى غوراپ، غئزل—آلا، گيديپ ياتان باشاغايلىق.

—بازار گۆنى اكن، من سالىم برمان سؤممە گيريپديرين—اوو، بو يامان بى ادپچىلىك بولدى—اوو. بازاردان چئقئپ، بىر سالام برسم، نيچىك بورلارقا، جانلارئم. گل، شو چئقئپ هلاك بولوپ يۇرنىمدن، بازار غئزان ماحالىئندا همه سىنە بىردن سالام برأين—دييپ، گۇروغلى تۇورگىنە آدام يئغناماق ماقصادى بىلن اۇزۇنى صاحىلىگە^{۱۶۳} اوردى.

بازارئنگ اورتاراسئندا بىر اوللاقان دپە باردى. بازار ادپل گۆولۇپ غئزان واغئندا، آلا—آل، برحأ—بر بولان ماحالىئندا، غالماغال بار تىي—جايىنى گۇترين ديين ماحالىئندا، گۇروغلى شول دپانىنگ اۇستۇنە چئقدى—دا تاياغئنا سۇيىپ، او يانئنا باقئپ "بازارچئلار، همانگە بىر سالام" دىيپ بىر غئغئردى، بو يانا باقئپ: "بازارچئلار، همانگە بىر سالام" دىيپ غئغئردى. غئزئقلى اۇيشمك بازار اۇزۇنگە بللى، ايشسىز آدام كۆپ: "حوو پئلانكس، بارى گل، بارى گل، بازارا بىر انايى گليپدير، انايى. گلىنگ شونى بىر ميدان اويناپ حزيل ادپلىنگ" دىيشپ، بىر توپار ايشسىز گۇروغلى نئنگ تۇورگىنە اۇيشدۇلر.

—حاو، دوست، نىردن گلياسىنگ؟

—تۇوريز يوردوندان گليان.

—بو غالا نام ايشە گلىنگ؟

—سۇوداكار بولارئس.

—نامە مال گتىردىنگ؟

—غويون گتيريان.

—غوينونگ سمىزمى، آررئقمى؟

—غائى سمىزدير، تۆولمە، بو يئل يولام اوت بولدى، بو يئل دويوملىق.

—غويونلارئنگ يانئندا كىمىنگ غالىدى؟

—آغام غالىدى.

—آغانگ يانئندا دىيەنىنگ بيتيامى؟

^{۱۶۳} حادا: شاخا

^{۱۶۴} صاحنه: سادە آدم

—آي، منىڭ ئول آغام غوينونىڭ اورقاچىسىنى، ارگىنىم تانايان دالدىر، يۇنە گزىپ يۇران كۆۋەك ادامدۇر.

—گىلۇپ دورشونا غارانگدا، بو هم بير كۆۋەك زانگىكارا منگزه يار... ايسىم، غوينونىڭ ساتارمىنىڭ؟

—حاوا، ساتارنىس.

—آيت باھاسىنى؟

—بىزىلر پىداكش دال، چاروا ادام، سىزىلر ائىنساب بىلن اۋزۇڭىز دىلۇپ، اۋزۇڭىز آلنىڭ.

—اوندا، اۋچۇنى بير طىللادان برىارمىنىڭ؟

—آلا، بارراك بولايماسا.

—ايكىسىنى بير طىللادان برىامىنىڭ؟

—بولار برىدىم، تويونگا ياراسىن.

كىمى بير طىللا، كىمى ايكى طىللا پول برماگه باشلادىلار. گۇروغلى بولارنىڭ يۇزۇنە سر اتمان، آلنىپ كىسەسىنە سالنىپ گزىپ يۇر، يۇنە هر واغترارق: "من حاوا، اما"^{۱۶۰}، حاساپ بىلىان دالدىرىن، سونگرا بىردن: — من كان برىدىم، من از برىدىم — دىيىپ، داوالاشمانگ دىيىار.

بىرى عاقىللى كىشى بولان بولۇپ:

—حاوا، اداملار، مونگا—حا برىپ بىلن تنگانگىزى برىدىنگىز، يۇنە، بو بير گزىپ يۇرن جىنلى بولماسىن. اى، دوست، بو غالادا حىي سەنىڭ تانىش—بىلىشىڭ نامى؟ مىحمان جايىنىڭ كىملىرىنگىدە؟

—بو شاهر اۋزۇمىنگا حىزىز گلن شاهرىم دال، يۇنە، شو شاهرده آتامنىڭ قىياماتلىق دوغانى بارمىش دىيىپ اشىدىان.

—اونگا كىم دىيىارلر؟

—اونگا بولدور قصاب باي دىيىارلر. بىرى بو ياندان چىقۇپ:

—بولدور آغانگ بولسا، اىيام اۋلدى اول — دىيدى.

—يىگىتلر، بولدور آغاننىڭ اۋلنى چىنمى يا—دا حەنك ادىپ، سىز مى اوينايمىسىڭىز؟

بىرى بو ياندان:

—اى، دوست، چىن—چىن — دىيدى.

—ايله بولسا، اى واى — دىيىپ، اىلنى يۇزۇنە توتۇپ، اولى اىلى بىلن غىغىرۇپ كىدىبرىدى. بير—ايكى يارنىم آحمالراق دوران كۆيزە، كرسىلرى يىقىشدىرۇپ، مىشكىلرى

^{۱۶۰} اما= عام، سوادسىز، بىلىم سىز، كۆر.

دۇكۇشدىرىپ، اۆيگە بولاشىپ، باقغالارنىڭ يابىللارنى اۆركۈزىپ، دۇكانلارنى باشىنا يۈمۈرۈپ، جىننى يالى، ترس اۋورۇلىپ بازارى بوزۇپ يۇرىار. بىرى آيتىدۇ:

—جىننى بازارى بوزدى آيت، مونگا تىزرأق قصابنىڭ حۈلۈسنى سالغى بىرپ غۇيىرىنگ، تنگانگىزى بولسا سۈنگ انزىندان بارىپ آلاينگ. بىرى اليندىن تۈتۈپ: "قصابنىڭ حۈلۈسى شو ياندا" دىيىپ، قصابنىڭ حۈلۈسنى سالغى بىرپ غۇيىردى.

كۈچە بىلن آيلانىپ قصابنىڭ حۈلۈسنى تاپدى، مىحاناسى نىڭ آغزىندا مانگلاينى يىرە غۇيۈپ، اولى ايل بىلن غىغىرىپ آغلاپ اوتىر. بىر گۈزۈنىڭ غىياغى بىلن مىحانا باقىدۇ. گۈرسە، بو غالانگ موللا—مۇفتىسى يىغىنانىپ، ھىر حاسى سەھ سىنى آراباننىڭ تىگىرچىكى يالى اديپ اوتىرلار. اۋزۈنگە بىلى، پاج، موللا حالقام، قاضى حالقام نىشە بند بوليار. اۋكجسى بىر غارىش بلند كۈۈش ياننىدا، حاشاملى چاقجا ياننىدا، غانت—نابات بولسا اۋيشۇپ يانتر، يىنە، گىدن بىر بزم. گۈروغلى آغلاپ ياتان يىرىدىن: "بو نىشە بندلرىنگ بىر نىشە سىنى اوچورىپ بولمازمىقا" دىيىپ، سىنى دىزغاناغا—دا چىقارنىپ، باش—آلتى غايرا اۋوردى. نىشە بند قاضىلار، موللالار: "آسماندىن بىر بلا ايندى گرگ" دىيىپ چىقىپ غاچ، چىقىپ غاچ، حۈلۈغانى كۈۈشلىرىنى الينە آلىپ غاچدىلار، ھمە سى غاچىپ گىتىدىلر. اولار گىدىنسۈنگام گۈروغلى آغلاماسنى غۇيانوق، شول غىغىرىپ يانتر. آغلاماغا غوشغى—دا تاپدى:

—آى، بولدور آغا، واى، بولدور آغا. مىحاناسىز شولدور آغا، حىلىرىنگ دولدور آغا. واى، بولدور آغا، آى، بولدور آغا! — دىيىپ غىغىرىار. مونونگ دانگدانان بارى آغلاپ ياتان سسى عۇۋىنىڭ انسى نىڭ غولاغىنا گلىپ دوريار. —آلا، قصابنىڭ بىر آيرى يورتدا غارداش اوقاشان آدمسى بار بولماغا چىلى—دا — دىيىپ، اۋزۈنىڭ بىر چۈروسنى اىبرىدۇ.

—بار، شو يىگىدى گۈرۈپ گل، ناحىلى يىگىت. چورى گلىپ، گۈروغلى نىڭ قادى—قاماتىنى گۈرۈپ، بارىپ حابار بردى: —بى بى جان، يۈزى—گۈزۈدىن نور دامىپ دوران، چىنار، يالى يىگىت اكنى. شول باغرىنى يىرە بىرپ ياننىشى.

عۇۋىنىڭ انسى: —يۈز—گۈزۈدىن نور دامىپ دوران، چىنار يالى يىگىت بولسا، اۋز گۈزۈم بىلنم بىر گۈرۈپ غايدايىن — دىيدى.

شوندان سونگ گۇروغلى نۇنگ يانۇنا گلىپ:

—حاو، ياغشۇ يىگىت، دانگ آتاندان بۇرى غويار يردە غويمادۇنگ. قصاب بىلن نۇنگ جانكۇير غارداش سەن؟ — دىيدى. گۇروغلى حورقۇلداپ:

—مىنىگ آتام بىلن قصاب قىياماتلىق دوغانگ اكن — دىيىپ، اۇنگكۆسىندىن ھەم بىر غۇغۇرىار.

—غوى، كۇپ آغلانگدا—دا آغانگ غايدىپ گلمز، "اۋلى آياتدان دويماز، دىرى حىزىتەن" دىيىنلرى دىر، آيات اوقاپ دگسىن ات — دىيدى.

گۇروغلى نۇنگ شول شامۇرزانىنگ يانۇندا ايىن ياحناسى، شوندان باشقا آغۇرنا تاغام دگمۇندى، اىچى الجوق دىيىپاردى.

—ىنگە جان، بىزىنگ يوردومۇزدا بىر زات ايىمان آيات اوقامايارلار، بىديپ آچ اوقالان آيات ھەرگىز—ھەرگىز آلنۇنا دگمىار.

عۇوضىنگ انسى چوروسۇنا:

—بار، اىچىردىن ساجاغى آلۇپ گل — دىيىپ بويوردى. چورۇ اىچىردىن اىچى كۆلچە، غاتلامادان دولۇ بىر ساجاغى گتيرىپ غويدى. گۇروغلى بولسا ايندى آغلاماسۇنى غويدى. گۇزۇنە تۆيكۆلىك چالۇپ، سۆپۇرىشدىرن كىشى بولۇپ، شول كۆلچە—غاتلامادان اپلۇپ—اپلۇپ، حىنە دۇقان يالى، كۇ يارۇمدان، كۇ بىرىندىن دۇقىار ھەم آراسۇندا گپ اوريار.

—حاي، شو آتامۇنگ حاصىيىتى غورسونگ، بو گۇن ساحت دال، ارتە ساحت دال، بو گۇن گىتسنگ يىلدۇزدىر، اودور—بودور — دىيىپ، بىر آي، قۇرق گۇن ائزنا غويدى. بىر آي، قۇرق گۇن اۇنگ گلن بولسام، بولدور آغام اۇلمانكا يىتىشكە اكنىم. مۇنگ ىدى يۇز غوينونى ايندى كىمە تابىشۇرس.

غويون دىيىنى عۇوضىنگ انسى نىنگ غولاغۇنا ياقۇپ گىتدى. چوروسۇنا:

—آغانگ چاي اىچىيۇمىقا، سورا — دىيدى. چوروسى:

—اي، آغا، چاي اىچىيۇمىنگ؟ — دىيىپ، گۇروغلودان سورادى.

—كم—كاسراك اىچىيۇندىرىن.

عۇوضىنگ انەسى اىچى چايدان دولۇ يانۇندا قى چاي حالتاسۇنى اۇنگۇنە اوقلادى.

—حاي، يىگىت، چاينگە چايى اۇزۇنگ آتاورى.

—آي، ىنگە جان، تاپسام اۇزۇم آتارۇن.

چاي اىچىدى، چىلىم چكىدى، غارنۇنى دويوردى. مىحانانۇنگ اىچىنە گۇز آيلاس، غازنۇقا بىر دوتار چانگ باسۇپ دوران اكن.

—اي، يىگىگە جان، سىن عايىپ گۇرمىسىڭ، بىزىڭ يوردونىڭ دۇبى — آيادى ساز بىلەن
اوقايارلار.

—اي، ياغشى يىگىت، ئۆز يوردونىڭ دۇبىنى ادىبىر.
—ئۆز يوردومىڭنىڭ آيادى شۇدور — دىيىپ، سازى غولونا ئالپ، بىر آيات اوقاسىن باقالى:

سنى دىيىپ گەدىم چاندئىلىندى،
دسمايىسى^{۱۶۶} حالال، قىصاب ايسلارنى.
اصلئىم بيان اتمى، تۆركمەن ايلندى،
دۆيپ-مايىسى حالال قىصاب ايسلارنى.

خىئاوان-^{۱۶۷} كۆچلەر، يولونا غوربان،
غان وعسل، شىر دىلىنە غوربان.
ئۆزۆڭگە ھەم غۇلۇس جاننىڭ غوربان،
مەن بىر قىياماتلىق اوغول ايسلارنى.

ايلانار مەن غاشنىڭ بىلەن گۆزۆڭگە،
غوربان اولام شىرىن-شىر سۆزۆڭگە،
بىر زامان پەردانگى سىرسانگ يۆزۆڭگە،
اق يۆزلىرى خالىي جىنان ايسلارنى.

غۇلۇسنىڭ انسى، گۆلنىڭ نە بولدى؟
رۇشەنە بىر ناظار سالىسانگ نە بولدى؟
گۇرۇغلى اكن لىگىمى بىلىنىڭ نە بولدى؟
غۇلۇس آدلى زۆرىيات-اوغلان ايسلارنى.

گۇرۇغلى بو سۆزى آيداندا سونىڭ، بولدىرىنىڭ آيالى:

—ھاو، ياغشى يىگىت، سىن سۆزە باشلاڭنىڭ بارى مەن تىرىپ^{۱۶۸} اوتۇرۇن.

—نامانى تىرىپسىڭ، يىگىگە جان؟

—سۆزۆڭگە مانئىسىنى تىرىپ.

—ياغشى دۇشۇندىنىڭمى، يەنىگە جان؟

—ياغشى دۇشۇندىم. سىن بىر سادا تۆركمەن اكنىڭ.

—ھاوا، ھاوا، يەنىگە جان، مەن تۆركمەندىرىن. مانگا دوست-دوغرىجاسىنى آيداغى.

—دوغرىسىنى آيتسام، قىصابنىڭ سىندىن ياقىن جانكۆير غارداشى يوق اكنى.

—ھاوا، ھاوا، يەنىگە جان، اونونىڭ بىزدىن جانكۆير غارداشى بولماز.

—سىندىن ياقىن جانكۆير غارداشى بولماسا، قىصابنىڭ اوغلى يوق، غۇزى يوق، ھەمە مالى

ايە سىز غالىدى. بىر اوغلى باردى. او-دا ھەمىشە پاتىشاننىڭ خىزمەتلىرىدا. آتاسى نىڭ

پاتاسىدا-دا شاھ بىلەن گلىپ غايتىدى. آدنىدا-دا غۇلۇس دىيىلەر. ايندى ھەمە مال-مۆلكىنە سىن

ايە بولغايسىڭ. اوندانامە باشقا اون ايى آيالى بار، اونگا-دا ايە بولغايسىڭ. اون

^{۱۶۶} دىستمايە: مايە، پۇل

^{۱۶۷} خىياپان

^{۱۶۸} تىرىمك: بويىردە دۇشۇنمەك.

ايكيسىنى باشارماسانگ، آلتئسئنى، بولماسا اۆچۆسىنە، آخىرى ھى بولماندا، سايلاپ،
بىرجىگىنە ايە بولسانگام بولار.

عۋۇزىنىڭ انسى اوزالام اوغول دوغرانى اۆچىن، سئلاغلى ساقلاپ، غايماق بىلن باقتۇپ
يۇرلن جووان آيال، دول غالان سونگ—آ حاص ھم مىسرگاپىدىر.
گۇرۇغلى كاۋاغت:

—يەنگىگە جان، بىزىنگ يانئىمىزدا بىر ادام غوش بو ماللارنىڭنى، چوپانلارنىڭنى ايلسىن.
بو گىگىشى بولسا سونگ ادريس. بولدور آغامنىڭ ائىزىدا ايە بولجاق بولسام، من سىزىنگ اون
ايكىگىزە—دە ايە لىك ادرىن — دىيىپ، آرقايىن سۇرتدۇرىپ اوتۇر.
عۋۇزىنىڭ انەسى بىر ادامنى يانئىدا چاغىدى—دا:

—بار، شو ادامنى عۋۇز جاننىڭ يانئىدا، ماللارنىدا ايە بولۇپ غايىتىن — دىيدى.
بو يىگىت گۇرۇغلىنى عۋۇز جاننىڭ يانئىدا آلىپ غايدىدى. گۇرۇغلى باربارقا اويلايدى:
—بو بىر اولى غالا، اولى شاهر، اوروشدا گزنى باردىر، سۇداگارى باردىر، تانالايماسام
ياغىشۇر — دىيىپ، ايچىنى گىلدىپ گىلار. شول گىشىنە، غالاننىڭ ائىگىدە يۈز—گۈزۈنە
قوم، توزان سۇرتىدى. تانار يالى بولمادى. يولداشنى آيتتى:

—شو ىردن دررو اىزىمىزدا غايدايلى. شو دورشونگا حاننىڭ يانئىدا بارساق، ايكىمىز دررو
اۋلدۇر.

—آى، يىت—أ، يوق بول—آ، زانگىگار، نامە بىز اوغورلىق ادىمىدىرىس، يا—دا ادام
اۋلدۇرىمىدىرىس، بىزى اۋلدۇرىپ.

—آى، نامە، سەنىڭ شو بولشونگ بىلن يۈرك ادىپ بىلە بارا بىلجىك دال. انئىدا حاننىڭ
ارك—غالاسى نىڭ ايشىگى — دىيىپ، سالغى برىپ، بو يانا سووولدى.
گۇرۇغلى ھم كۆشگە بارىپ، آرتلاپ ايچرى گىرىپ، غاتىراغا—دا:
—سالامالىكىم — دىيدى.

—عۋۇز، حاننىڭ ساغ طاراپىندا اوتۇردى، اول ادرىچ ادامى گۇرۇندە، غورقۇپ، حانا باقا
غىسئىلدى.

يوسۇپ شاھ جالدارا:

—مونونگ حابارنى ئالنىڭ—آيت — دىيدى.

—حاو، تۆيسى بوزوق، حابارنىڭى بر دررو!

—حابارنىم، تۆركىم بولارنىم. بولدور قصاب بىلن آتام قىياماتلىق دوغان اكنى. بىر ماحال
بولدور قصاب مىنىڭ آتام يارپا باقارنا غويون تاشلاپ غايدان اكنى. شول شو واغتلار مۇڭ

بىدى يۈز غويون بولۇپدۇر. شول غويونلارنىڭ ئايە بولسۇنك دىيىپ، اوغلۇنا خابار بىرماڭە گلدىم.

پاتىشا آيتدى:

— شو خىلى ادامدا غويون نام ايشلىار، غويون چوپان نام ايشلىار، اورونگ آغزىنا—دا، چىقارنىڭ.

جلادلار اورا—ورا چىقاردىلار. پاتىشا:

— غالادانام چىقارنىڭ دروزانى بند ادىپ غايدىنىڭ، زانگىلارنىڭ يامان تۆيسى بوزوق گۇرۇنىار. غالادا بولسا غالانى ھەم خاراپ ادر — دىيىپ، جلالدارنىڭ ئىزىندىن غۇغۇردى. جلالدار كۈچە بىلەن ئۇڭۇنە سالىپ، شول يۇمۇرۇقلاپ، دۇرتۇپ اورۇپ گىلارلار. جلالدارنىڭ ئۇڭۇندە گۇرۇغلى ئۇزباشىنا:

— مەنىڭ باغىتىمما گۇنۇڭ ياشىمادىق واغىنى بولدى. گۇن ياشايدىغى سىزىڭ باشىڭىزدا بىر غوۋغا تورۇزسام گرک. يا خايرىدۇر، يا شەرىر — دىيىپ، خۇڭگۇردۇپ گىلار.

جلادلار غالانىڭ دروزە سىندىن چىقارنىپ، دروزانى بند ادىپ غايدىبىردىلەر. دروزە بند بولانسۇنك، ئۇڭىكى ادىن خىيالى كە بولمادى، كىلىنىڭ اوجۇنى يىتتىردى. غالانىڭ آشق ياننىدا اولى بىر دېە باردى، شول دېە چىقىپ بۇرگۇت يالى بولدى—دا اوتۇرۇردى. شول اوتۇرشىنا گۇن ايكىنىنە ياقىنلاشتى. گۇرسە، غاپىلدا بىر يورغالى يورغاسىنى شاي بىلەن بىزەپ، گۇدرى گۇچىكى آشاغىنا آتتى، يورغانى گۇك چۆر ادىپ گىلار. بو يورغالى نىڭ بولۇپ گلىشى غاتى ايشىدۇم، يورغانى سۇرۇپ گلىپ دېانىنىڭ ئۇستۇنە چىقتى، يورغاندا گۇبە دۇشۇپ:

— حاو، غالاندار، مەن بىر دە ئىنجىمى آلىنچام، مەنىڭ شو يورغامى ساقلا — دىيىپ، خايبات بىلەن آيتتى.

يانگىلى ايبىن يۇمۇرۇقلارنىڭ ئۇسى گۇرۇغلى نىڭ اندامىندىن چىقمادى. اونونگ ياغۇرئۇسى غۇزۇپ دوردى.

— حا، سەنىڭ بىر... ياغىشى—دا بىر يۇمۇش بۇيۇرچاق ادامنى تاپدىنىڭ شو يردىن. بو يورغالى يۇسۇپ شانىڭ سازاندا باغىشىنى اكن، اول ھەم ئۇڭىكى دىگىرلىكى بىلەن باتلىراغا—دا:

— كۇپ سامراپ دورما—دا، تۇتۇپ دورا آيت — دىيىپ سىمىسۇقلايدى.

گۇرۇغلى يىرىندىن تورۇپ، اونونگ آغزىنا يۇمۇرۇغىنى چىنەپ:

— بىر يۇمۇرۇقا ياتىرايىنىمى خالى؟ — دىيىدى.

باغشى پاقئردا يۆرك بوليarmi نامە. گۈروغلى نئنگ يارئم باتمان چئقجاق يومروغئنا گۈزى دۈشن بادئنا باغشى نئنگ زاهرسى يارئلدى. اول كيسسینه الینی اوردی ولین، بیر طئلا چئقدی.

—حوو، ییگیت، منینگ شو طئللامی آل—دا، یورغامی توتوپ دور. سه نینگ یانئنگدان آمان—اسن غوتولئپ سئئپ گیتسم، شول طئللام حودای یولونا بولسون —دییدی. گۈروغلى بولسا باغشى نئنگ طئللاسنئی هم یورغاسی نئنگ اۋرشمسینی گۈلۈپ اونونگ الیندن آلدی.

باغشى دوتاری نئنگ هم داشئنا یاغلق اوراپ الینه بردی—ده: — شو یاغلئغئنگ داشئندان توتوپ دور. دوتارا الینگی دگیرایمگین—دییدی. —آجاپ، بولیا.

باغشى يانگی ایمیرگیپ اوغراند، گۈروغلى دوتارئنگ یاغلئغئنی آیرئپ تاشلاپ، باری یانئنا بارئپ دوتاری تاغر—تاغر قاقئبردی. باغشى: —الینگ دگیرمه دییمدیمی من سانگا؟!

—آی، باغشى آغا، غورغون دوتار اکن، بیر ایکی ساپار قاقایدئم—دا، نامە پرده سی غئرئلدئمی، کیرشی اۋزۈلدیمی، ایندی الیمی دگیرمایین.

یئنە باغشى يانگی ارکیلیک اوغراند دوتارئنگ یاغلئغئنی آیرئپ تاشلادی—دا الینه آلدی. اوزالی بیلن نووایی دان باشلاپ، ائزی بیلن تالقئن چالدى، سونگونى هم ائلغار یولونا یازدئرئپ غویبردی، چالدى گۈزلدیپ، مۈنگ طئللا برچک دییسر—ده، یا—دا سنی اۋلدۈرچک دییسر—ده بو باغشى بو حنکترینگ بیرینی هم تاپجاق دال. بو باغشى آغزئنی آچئپ آنگقارلئپ، ساقالئنی ساللاپ حایران بولوپ یانئنا گلدی. یورغاسئنی هم دوتارئنی آلتپ غالا غارشى گیدیبردی. غالانگ ایچینه گیریپ غئغئردی:

—آی، تاغسئر، پاتئشاهئم—اوو، غالانئنگ آشاق یانئندا اولی دپانینگ اۋستۈنده بیر غالاندار اوتوران اکنى. بیر ساز چالیار، بیر ساز چالیار، حی سن یۈنه غویای، اگر اونونگ سازئنی اشیدایسنگ، حاسسالار ساغالجاق، تاغسئر. اوندأ پاتئشا آیتدی:

—شول زانگنگار اگر اۋلۈلری دیرلتسه—ده بیزه گرک دال.

اما عۋوض دینگلماگه هۋوس اتدی:

—تاغسئر، تۋیسی بوزوق بولسا—دا جاهننم، سازى باغشى بولسا، بیر میدان چالدئرایی—دا. پاتئشا آیتدی:

—غوياورى، عۋۇس جان، گرگى يوق.

يوسوپ شاننىڭ ياننىدا عۋۇسنىڭ دىيىنى بىتئاردى، اونونگ اۋچىن ھم اول غايىتلاپ آيدىپ غويمادى. آخىرى پاتىشا ايكى سانى داياو غاراۋىلى چاغىردى ياننى:

—بارنىڭ، شول تۋىسى بوزوغى اكلينگ. اۋزۇم گلمانكا اورا—ورا حوۋونى ياتىرىپ، يلىنى چىقارپ اكلينگ.

—قاراۋىللار ائىلغاشىپ گىدىرىدىلر. گلىپ، گۈروغلى نىڭ ياننى چىقۇپ:

—ھاي، تۋىسى بوزوق تۈركىم، تور سنى پاتىشا چاغىرىار.

—گۈروغلى اوندا آيتدى:

—پاتىشانگىز كىم دىيىارلر؟

—پاتىشامىز يوسوپ شاھ دىيىارلر.

—نامە دىيىدىڭىز؟ مىنىڭ غولاغىم آغىر — دىيىپ، گۈروغلى اشىتمىدىكىسىرآن بولوپ اويقانىپ اوتىر.

قاراۋىللارنىڭ بىرى:

—بو زانگىلارنىڭ غولاغى كر اكن—اوو—دىيىپ، آغىزنى گۈروغلى نىڭ غولاغى نىڭ آلقىمىغا كىرىپ:

—يوسوپ شاھ—آ — دىيىپ غىغىردى.

مونونگ چىركىن سىسەندىن گۈروغلى نىڭ بىنىسى چۈشۈللىشى. اول سىنى سونگلاپ، سونگلامانقا، گۈروغلى الينىڭ ترسى بىلن غولاچ چىكىسىنە بىر ياپدى. بو اۋۇرۇلپ، غالا غارشى گۈتردى اۋكجانى. بىرى جىسىنى، حاشىلاپ چىشىپ پاتىشانىڭ ياننى گلى:

—ھاي تاغىسۇر، يولداشنىمى اوردى. اۋزۇم بولسام زوردان غاچىپ غوتولدۇم.

پاتىشا:

—شول زانگىلار گلسە مىحانا، بىتىن كۈشكى حاراپ ادر دىيىان آخىرنى — دىيىدى.

عۋۇسنىڭ اليندە اۋز قاراۋىلى كان، اونونگ دۇنيادىن غورقوسى يوق، اونى حۇكمان اكلجى.

اول:

—تاغىسۇر، بىر آدام، ايكى آدام اۋلىنى بىلن آدام تۈكنىمىز. اونى اكلەمسىك بولماز — دىيىدى.

پاتىشا آيتدى:

—اي، عۋۇس جان، سىن—ا بىر حىيالا مۇنۇپسىنىڭ ىلى، ھىنا سونگى ھايىر بولسون—دا.

مىڭ حىزىماتكارلىرىدىن—ا شونونگ ائىزىندىن گىدىپ بىلجىك آدام يوق. شول سانگا بىلە گرگى بولسا، اۋز حىزىماتكارلىرىڭدىن آدام ايبىرىر.

عۋۇس ھم قىزىق يىگىدىنك حانى، اول اۋز حىزىماتكارلىرىدىن ايكى سانسىنى ياننىنا چاغىرىپ:

—بارئىڭ، شونى چاغىرىپ گلىڭ — دىدى — دە ئۇڭنى قاچىپ گىلە يۆزلىنىپ:
—سىز، اونوڭ يانئىنا بارانگىزدا كىم چاغىرىا دىيىپ آيتىدىڭىز؟ — دىيىپ سورادى.
—بىز يوسوپ خان دىيىپ آيتىدۇق ۋى، يولداشمى ئوردى — غۇۋىس ئۆز خىزمەتكارلىرىنە:
—سىز يوسوپ خان دىيىمەڭ، غۇۋىس خان چاغىرىا دىيىڭ. شىئىلە دىيىسىڭىز، سىزە ھېچ
زات دىيىمىز. ئۆزىڭىز بىلەن بىلە ئالپ گلىڭ — دىيىپ، غۇۋىس اولارا تاپشۇردى. خىزمەتكارلار
چىققىپ اوغرايدىلار. اولار غالادان چىققىپ، اورتا يولا يىتىپ دوروبردىلار. اولاردان بىرى:
—شۇ يردىن تاۋشومىزى — سىمىزى اشىدەر، غۇۋىس چاغىرىا دىيىپ غىغىر — دىدى.
اوندا يولداش:

—من غُئُئرايامدا سن ائزئنگا باقا غاچجاق—دا؟—ديیدی. اوندا يولداشی:
—يوق، غاچمايئن — دييپ، ايکيسي چکلشيپ بارشئنا بيري:
—ياغشي، غاچماسانگ، من سه نينگ الينگدن توتوپ غُئُئرجاق، الينگي بأري آل —
ديیدی.

بیری یولداشی ننگ الیندن توتوپ: "حاً" دییندن، بیلکیسی یولداشی ننگ الیندن سئنیپ غاچدی، اول هم اونونگ ائزنندان غاچدی. ایکسی دروزاً گلیپ، بیری-بیرنه سر ادیشیپ دوردولار. آلیپ بارماسالار هم عؤوضدن غورقیارلار، آلیپ بارماقچی بولسالار-دا، مونونگ یانئنا بارماغا غورقیارلار.

گۇرۇغلى بولسا اولى دىپانىنگ اۆستۈندە بۇرگۇت يالى بولۇپ اوتۇر. گۇرۇغلى نىنگ بولۇپ اوتۇرشى اۆنى اۆلەپ ، ساقلاپ اوتۇران يولبارسا مىنگىيار. يانگى ايكىسى چارە سىز، غاچان يىرلىرىنە گىدىلر. اولارنىڭ بىرىنچىسى:

—دوست، ايندى اۆلسك—ده ايكيميز بيله اۆليلى — دىيىپ، بىرى-بىرىنى غوشاغى بىلن غايىم چاتىپ باغلادىلار. اوندان سونگ بىرىسى:

— ھاو، تۆركمن دوست، سنى عۆۋىز چاغئىريار — دىيىپ غىغىردى.

— عۆۋىز چاغئىريان بولسا بارمالى بولار، اوندا دورونگ، بىلە گىدىلىنگ — دىيىپ، دېھن داشاق بۆرگۆت يالى بولوپ ايندى. بو ايكيسم اۋورۇلپ غالا غارشى برديلر ياززئىنى، شول غاچئىپ بارئىشلارنى يولدا بىرى يىغئىلار، اول اونى سۆيراپ توريار، بىلكىسى يىغئىلار، بو مونى سۆيراپ توريار. يۆز، گۆزلىرىنى سىچىرلىپ، سويلومادىق يىرى غالمادى. شول بولوشلارنى يىقان—دا—سۆران بولوپ، گلىپ كۆشگە گىردىلر—دە، پاتئىشانى زادى ساياغارمان باسلاشدىرئىپ بارئىپ: "گلىار، اينە گلىدى" دىيىپ، انئىزنا غارادىلار.

گۇرۇغلى: "ايندى اۇزۇمى سادالىغا اورمالى ىرى گلىدى" دىيىپ، اۇزۇنى اۇنگكى گۇرۇشىندىن
ھم بتر، اگنىدۇكى كۇنە اشىك بىلن سووا چومۇپىدىر، بىلىنە كندىر يۇپى غوشانىپىدىر،
آرقاسىنا چوپان تاياغىنى كىلىگىنە غۇسدىرئىپىدىر. يىگىنى تىرسىگىنە چىلى چىرماپىدىر. گلىپ
ايشىكدن اۇلدى. اونونگ آرقاسىنا كىلىگىنە بىلىنە غۇسدىران چوپان تاياغى ايشىگىنگ
سۇيسىنە كسە گرلىپ دىراپ دوردى.

گۇرۇغلى:

—كىم آيت مىنىگ آرقامدان آسلۇشۇپ، بو دار ىردە اويون ادىان —دىيىپ، بار گۇجى بىلن
اىلرى اومزادى، ايشىك غوپوپ اوجاغىنگ باشىنا ىتدى. بوساغا گۇرۇغلى نۇنگ بوينونا
اىلىپىدىر، يان بوساغا بولسا غاپدالىندا سۇيرىنار.

عۇوض:

—تۆركمىچىلىكىدىر—دا، گەنگلىمىنگ، يۇنە آرقاسىنداقتىلارنى آيرىپ غويونگ،
آرقاسىنداقتىلارنى. تۆركمەنە اوتور دىيىك بولسانگ چۆك دىيمەلىمىشىنگ —دىيىدى.
عۇوضىنگ حىزمتكارلىرى نىنگ بىرى تاياق بىلن:

—چۆك — دىيىپ، گۇرۇغلى نۇنگ اىنجىگىنە ياپىدى، تاس اىنجىگى دۇۋلىپىدى. ادپ بىلن
اوتورشى شول. اول اۇزۇنى لامپا آشاق غويىردى. چۆك دۇشۇپ اوتوردى، كۆل توزاپ گىتىدى،
چۇرا يۇقىلدى، تۇنگچە—دە يۇقىلۇپ گىتىدى، تۇنگچىنىگ غاپاغى كۆيزا دگىپ كاسانم دۇۋدى.
—آى، سادا تۆركمىدىر—دا — دىيىپ، ياماشغاندان چۇرا ياقىپ، ھمە سىنى جاپا—جاي
دۆزتىلەر. چاي برىدىلر، چىلىم برىدىلر، ساقاق چكىدىلر. اوندان سونگ عۇوض آيتىدى:
—لىنە سازى آلۇپ برىنگ!

لىنە سازى آلۇپ برىدىلر. گۇرۇغلى شىلە بىر ساز چالدى، ھر حىگلردن دوتارى بىلىل يالى
سايرادىار. مونونگ سازى نۇنگ اوۋازى عۇوضىنگ غولاغىنا ياقىپ گىتىدى.
—تۆركمەن آغا، ساز—ا بىچم غويى چالىان اكنىنگ، شو سازا غوشوپ ناما—دا آيدىپ بىلمە
يامىنگ؟

—بىلىان حان اوغول، عۇوض جان.

—شو سازا غوشوپ، بىزە بىرچە ناما آيدىپ برىنگ، باغشى بولاردى.

—آجاب بولار، عۇوض جان. ايندى گۇرۇغلى دىل آچىپ اوغرادى:

—عۇوضىم، بىزىنگ يوردومۇزدا تازە باغشى—شاهىر دۇراپىدىر، تامدىرا ساپىنى توتان،
ايندى شوندىن آيدىار، منم بىلىان حىگىمى شوندىن آيدىان — دىيىدى.

—اول باغشى—شاهىرا كىم دىيىارلر، باغشى آغا؟

—اونگا گۇرۇغلى بگ دىيىارلر.

—پاح، تۆركمن آغا، دىللىرىنگە غووان، دىللىرىنگە. آصل بىزىنگە اشىدسىمىزىنگە گلىانى ھم گۈروغلى نىنگ ناماسى—دا — گۈروغلى نىنگ آيدىملارنى بىليان بولسانگ، آيداۋرى. اوندە يوسوپ شاھ:

—اى، تۆيسى بوزوق زانگىگار، اوندە اول بار، موندە بو بار دىيىپ، بو ىردە گپ نوقتلاپ اوتورما—دا درو آيتجاغنىڭى آيتدا، يوق بول —دىيدى.

گۈروغلى بللى—بتر ھم پاتىشا ياقمازراق اديپ، بىر باش كىلمە سۆز آيدار گرک:

يوسوپ شاھىم، گۈروغلى نىنگ

پىرى—پىكرلىرى باردىر.^{۱۶۹}

صاىبا سىرانا چىقاندە،

لۇلە زار ىرلىرى باردىر.

اۋزى گۈزل، آغا يوللى،

يىگىتلىرى ساغى—سوللى،

غاڭىسى قىرق باشىدىن غوللى،

سەنىنگ دىك غوللارنى باردىر.

كلامدا يازار حاطلارنى،

طبلىدە بدو اتلارنى،

ارسلان كىمىن صىپاتلارنى،

پالوان يىگىتلىرى باردىر.

اون دۇردى آى يۈزۈنگە كىمىن،

شادى—شكر سۆزۈنگە كىمىن،

گۈلروح ادلى غىزىنگە كىمىن،

مأحرىم كىزلىرى باردىر.

حووالاسى آسمان كىمىن،

آتالارلار مردان كىمىن،

گۈروغلى آيدار عۈۈس خان كىمىن،

مأحرىم يىگىتلىرى باردىر.

بو سۆزى آيداندىن سونگ، عۈۈسىنگ شادى آچىلدى. پاتىشانىڭ غاشى—غاباغى غاتىشىدى. عۈۈس آيتدى:

—پاح، تۆركمن آغا، گۈروغلى نىنگ ناماسى تۆيس ناما اكن—اوو. تۆركمن آغا، بىزم شو گۈروغلى نىنگ آد—آوازاسىنى اشىدىپ يۇرياس. كۆپ بىر گۈچلى—غايىراتلى، آتلى—غىلجلى، آشلى—چۆركلى گرچك غۈچ يىگىت دىيىپ اشىدىاس. شول آيدانلارنى نىنگ ھەمە سى چىنمى؟

—پاحاى، عۈۈس اوغلو، آشلى—غىلجلىلۇدا اونونگ ھىچ تايى بولماز.

—دىنگى—تايى بولماسا، شونونگ آتىنى ايرلاپ، چايىنى غاينادىپ، چىلىمىنى تازە لاپ يۇرن شاگىردلى بارمى؟

—بار، عۈۈس اوغلو.

—شئىلە گرچك غۈچ يىگىدە حىزىمات ادىانە كىم دىيىارلار، تۆركمن آغا؟

^{۱۶۹} گۈلانىم شاھاسىندا شىلە غوشى بار.

—گۇرۇغلى نۇنگ حىزماتكارىنە غۇوض دىيىارلر.

—شۇيلە دىيىسە آغا.

—مىنىگ بىلن آتداش اكن اول.

—حاوا، حاوا غۇوضىم، سەنىگ بىلن آتداش.

—تۆركمەن آغا، گۇرۇغلى نۇنگ شول غۇوضىنى تارۇپ دن ناماسى يوقمى؟

—بار اوغلو، بار.

—اونى سن بىليامىنگ؟

—من اونى غاتى غوى بىليان، من گۇرۇغلى نۇنگ همه ناماسىنى بىليان، غۇوضىم.

—اوندا، شول غۇوضى تارۇپ دن ناماسىنى آيدىپ برسە!

—كۆپ ياغشى اوغلو، گۇرۇغلى نۇنگ اۋزى يالى قىرق يىگىدى بار، غۇوضم شول قىرقى نۇنگ بىرىدىر، اما سىراتلى لىقدا، باتىرلىقدا، مرگىلىكە، آيدىم—سازدا غۇوضە تاي گلىان يىگىت بولۇپ بىلمز. اول قىرق يىگىدىنگ غوانجىندىر، اول اوغلانى گۇرۇغلى اۋزۇنە قىياماتلىق اوغل ادينىپ ساقلايار. بىر ساپار آوا چىققاندا گۇرۇغلى غۇوض اوغلونىنگ بىتىرن حىزماتىنا گۇونى يىتىپ، اونى تارۇپ اديپ شو سۇزى آيدىنىمىش.

اوندا غۇوض:

—آيتسا—آيتسۇن، باقالى، اشىدىلى—دىيدى. گۇرۇغلى شو يردە حوت غۇوضىنگ اۋز صىپاتىنى تارۇپلاپ بىر سۇز آيدىار:

ساز چالان اللرىنگە، غۇوض.

لابىزلى يوللارنىنگ، غۇوض.

بىر غۇچ يىگىتدىر گۇرۇمگە،

ياراشار چۇللرىنگ، غۇوض.

بىگر يۇرىر غاھرىندادىر،

اولوسلى ايللرىنگ، غۇوض.

ايشاللا، دۇشرسىنگ اله،

حىزماتكار غوللارنىنگ، غۇوض.

بىزىنگ بىگر آرزوو ادر

دىنگلۇنلرى حايران ادر

بىزىنگ مىلىسدە دورماغا،

آودا—شىكاردا يۇرماگە

غوبا غازلار كۇللرىندە دىر،

وھىنگىگامنىگ شأھرىندە دىر

سن يانگى دۇشۇپسىنگ دىلە،

گۇرۇغلى قىرق يىگىت بىلە

بو سۇزى آيدان سونگ:

—حاي، تۆركمەن آغا، گۇرۇغلى، غۇوضى آرتىقماچ تارۇپ اديپدىر. شونۇنگ كىمىنم تارۇپ اتمك بولارمى؟ تۆركمەن آغا، شول گۇرۇغلى نۇنگ تارۇپ اديپ يۇرن اوغلانى منچە بارمى؟

—حای، عۇۋىم، سىنم ئۇزۇنكى آداما دىنگىارسىنگ—اوو. اول سەنىنگ اوندان بىرىنگچە—
دە—يوق.

—پاح، زانگىگار، مىنىگ اوندان بىرىمچە يوق اوغلانى شئىلە تارۇپ ادىدیر. منى داغۇنى
گۇرسە، گۇر، ناھىلى تارۇپ ادرى. اما تۇركمن آغا، بىزىنگ عۇمرۇمىز حایپ گچیان اكنى،
شولار يالى غۇچ يىگىدىنگ آتۇنى ایرلۇپ، چایۇنى غاینادۇپ، چىلىمىنى تاییارلاپ برىپ،
شاگىرت بولۇپ، حۇزمتاندا یۇرمىك—دا!

"ئۇزۇمدىن باشقا آدم يوق" دىيىپ، غومپارۇپ اوتوران یوسوپ شاه عۇۋىمىنگ يانگقى گپىندىن
اۋىكلۇپ، تاغۇندىن دۇشۇپ، سۇنۇنى سىلكىپ اۋتاگىتدى.

عۇۋىس حان اۋز يانۇندان: "گىتسە گىدىبرىسىن، من بو مۇسايۇر تۇركمن آغانىنگ ناماسۇنى
دىنگلۇيىن، اونونگ بىلن گۇرۇنگۇش بولايۇن" دىيىپ، پىكىر ائدى. پاتۇشانىنگ گۇۋۇنى
گۇرۇپ، لىنگ وزىرى هم چۇقۇپ گىتدى، سۇپاھى باشى مصطفى—دا گىتدى، قۇرق سۇپايىنگ
همە سى اۋىكلۇپ چۇقۇپ گىتدىلر، حان گىدىسونگ، سۇپايىلار گىدىسونگ ايشىكدە آشپز،
جىلاودار، يىگىتلر غالدۇ. بولار: "ايندى اۋزلى اۋزۇمىز غالدۇق، عۇۋىس حان بىلن اۋزۇمىز
اوتورارۇس" دىيىشىپ، نازى—نۇغمات، شىرىن—شربىلر، دۇرلى—دۇرلى تاغاملار جىلدىلر.

شول واغت بىرى گلىپ، گۇرۇغلى نۇنگ چىگىندىن شاپبا تۇندى—دا:

—آحاو تۇركمن، سىن چۇق، كۇلبە دە يات — دىيدى.

—حأ، نام بار؟

—سوراما—دا چۇقۇر، غايتالاما—دا چۇق.

—نامە سبأپدىن، سبأبىن بىر مانگا دوشۇندىرىنگ آحۇرى.

—سبأبىنى دۇشۇندىرسىك، بىز حأضىر بزم، شاغالانگ اتجك.

—اتسنگىز ادىبرىنگ، بىزم بىر چىتىندە اوتورارۇس—دا.

—سىنم شانۇنگ بزمىنە شأرىك بولۇپ اوتورجاقمى؟ اى آقماق، سىن كىم، بزم كىم؟ —
دىيىپ، مونى يومروغۇنگ آستۇنا آلۇبردىلر. "ورحـاور، چۇق—حا چۇق." مونى بىر ميدان
اوردولار، دپدىلر، يىنچدىلر. بولارنىگ كۇنكلىرى، آغاچا دگن يالى گۇرۇغلا اۋتۇق. گۇرۇغلى
ادبلىلىك ادىپ، ال غايتارمان ساقلاندى. آحۇرى اول ياتان یرىندن:

—عۇۋىس حان، منى بو نۇكرلرىنگە اوردورماغا—حورلاتماغا ساقلادۇنگمى بو یرده؟ يا—دا
ساز چالدىرماغا، آیدىم آیتدىرماغا گتىردىنگمى؟—دىيىپ سىلندى. شئىلە دىيىسونگ، عۇۋىس
حان یرىندن توروپ، هر غايسى نۇنگ غورساغۇندان غايرا ايتىبرىپ غويىردى.

—اوتورۇنگ، دگمانگ اول پاحۇر پالائۇنگ كىمگىندىن بىر سۇقۇم برىسنگىز ايبىار، بولماسا
اوتورىار—دا، مۇسايۇر پاحۇرا دگمانگ، زانگىگارلار — دىيدى.

عۋۇس شئىلە دىيىنسۇنك، ئالچ بولۇپ، ھەر ھايىسى دىۋارا آرقاسىنى بىرىپ، بىلگىنى چىزغاشىپ، گۈزۈنى آقچاردىپ، ھاشلاشپ ئوتوردىلار. عۋۇس خان: "مۇھىمان گۈزۈنە گىرىمىن" دىيىپ:

— ھاو، تۆركىم آغا، مونى گۈزۈنگە آما، بو بىزىنگ يوردومئۇنك "ور-ھا، ورا!" دىين اوينودىر — دىيىدى.

— عۋۇس خان، سىزىنگ يوردونگىزدا مونكا "اور-ھا، اور!" دىيسىلر، بىزىنگ يورتدا بو اوينا "كىم اوردى" دىيىرلر. كىم اوراننى بىلايسىم ايدىلى اتمىدىم.

عۋۇس خان بولسا مونونك گۈرۈڭىنە ھاسا-ھايلاپ گۈلىار. گۈرۈڭلى نۇنگ ھالى غويونلارنىڭا ايه بول دىينى عۋۇسىنگ غولاغىنا كم ياراماندى، اونونك اۋچىن ھم بو گۈن آغشامقى بزمى-گۈرۈڭى شو تۆركىم بىلن بولدى. ئۆكرلر-دە مونكا غاھارلانپ چىشىشىپ اوتوردىلار. اولارنىڭ اچىيندە كلتە بويلوراق، بوغداغراق زانگىكار بار، آيرانن ھم شونونك غونجونا غور غويان يالندى. اول داشارى چىقار، اچرى گىريار، ايلاك-بىلاك گچيار گۈرۈڭلى نۇنگ غاپدالئنا سۆيكنىپ اۋتيار، ايلنى باسپ اۋتيار، يىنگسىيندن سىمسىقلاپ گچيار. آى، غاراض، گۈرۈڭلا ائىجالىق بىرمى. گۈرۈڭلام شونى گۈزۈنىڭ آستىنا آلىپ:

— پاحاى، زانگىكار-آ، يىمدىك آجالا ال بولايار-اوو، بو غالماغالىنگ باشنى-دا سن باشلان بولسانك، بىچم دالىسىنگ — دىيىپ، اچىنى گىلدىپ اوتۇردى. يانگقى ئۆكر داشارىق چىقپ گلىپ:

— ھاو، تۆركىم، آدام دىينى بىلە كچ انك، غاراغول بولماز، ائىنا دانك آتپ گليار، بىرجە ساغات بىزىمىز بار، سن بىر ساغات كۆلبە دە ياتىبىرسىنگ بولمايىمى آخىرى. — ھاو، دوست، كۆلبە دىيىنىڭ بىر صاپالى جاي بولۇپ، اۋورنىش يىرىنگ بولسا اۋزۇڭ ياتىبىرسىڭ نىچىك بولارقا؟

شئىلە دىيىنسۇنك، يانگقى الى نىنگ ترسى بىلن گۈرۈڭلى نۇنگ غولاق چىكسىنە بىر چكىدى ولى، گۈرۈڭلى نۇنگ گۈزۈندن اوت سىچراپ گىتدى. گۈرۈڭلى نۇنگ مونكا غاھارى گلىدى. تارسا يىرىندن تورۇپ، يانگقىنىڭ آياغىندىن جۇپ توتۇپ، دىكىنە يوقارى گۇتردى. باشىندىن آيلاپ تامىنگ يۈزۈنە چالدى-دا مىحاناننىڭ بىر سىرلى غازغى باردى، شونكا غايىم برچىنلىدى. غالان ئۆكرلر: "بو زانگىكار، آدام اۋلدۇردى" دىيىشىپ، گۈزى، آيپالتا بىلن "نيرانگ گىجىيا سەنىڭ؟" دىيىپ داشىنا گچدىلر. بو تايىقلارنىڭ اۋسى گۈرۈڭلى نۇنگ تىننە اۋتۇپ، غاتى غاھارى گلىدى، اينر يالى سىلكىنىپ، بو ياننىنا غارادى، گۈرسە، ايلنە ايلچك زات يوق. آى، بىزە شوندىن غويى تايىق يوق دىيىپ، يانگقى غازغا چۈيلا نۇكرىنگ

آياغىنىدىن توتۇپ، اگىنىنە تاشلايدۇ. تازە اۋلن اۋلىنىڭ مىدى بىلن غالانلارنى اورۇپ، يىقىپ، دىيىپ، پايتىننى اتىدى، بارىنى غۇردى. مىحاناننىڭ اچىنىدە ماسلىق-ماسلىغا دىگىار. غۇزۇس خان بولسا غۇرقۇپ تاغىتىدىن دۇشۇپ، بارىپ مىحاناننىڭ بىر بورچونا غۇسلىنىپ، يىغرىلىپ دورىدى.

گۇرۇغلى اۋلىسىنى پايتىنلاپ غوتاراندىن سونىڭ، گلىپ غۇزۇس خاننىڭ ھەم بىلىدىن توتۇپ گۇرتىپ يە چالىدى.

— ھاي، سىڭىنىڭ بىر... ارتىردىن بارى نۇكرلىرىگە اوردۇرۇپ، حورلادىپ ساقلاپ اوتۇرسىڭ. مال سەنىڭكى، عاذاپ بىزىڭكى، مالنىڭا ايه بولىمارمىڭ، بولمارمىڭ؟ ھانى چىق، دۇش اۋنىڭمە، مالنىڭا ايه لىك ات.

غۇزۇس خان تووسۇپ داشارى چىقىدى، اۋنىڭمە دۇشۇپ اوغرايدى. داشارى چىقانلارنىدا غۇزۇس خان آيتىدى:

— آغا، سىيسىحانادا ايكى سانى آت بار، شولارنىڭ آداما بىرىنى مىنىپ گىدىلى.

— يۇر، گىپىڭى كۇپلىتمە، سەنىڭگە دۇشۇلىار، آت كسىپ بارىان اوغرى — دىيىپ، ھانا آيدىپ اۋلدۇرتىك — دا سەن مىنى، زانگىگار. يۇرىپ درو.

"ھانا آيدىپ اۋلدۇرتىك — دە" دىيىدە، غۇزۇس خان اۋز اچىدىن: "بو زانگىگار اديپ غايدان ايشىنى اوندىن آبرايلى ھاساپلايىمىڭ، كۆشكە آدام غويىمان غۇردى" دىيىپ، پىكىر ائىدى — دە يەنە مونى بىر آز گۇيمىك بولۇپ:

— آغا، تانىش باقغالىم بار، شونىڭا بارىپ چاي اچىلى، چىلىم چىكىلى — دىيىدى.

— چاي — چۇرك چوپانلارنىڭ غوشوندا كۇپ. گىپىڭى كۇپلىتمە — دە يۇرى.

غۇزۇس خان "ھەنە دروزە ياپىق بولايىلىسە ياغىشۇدۇر" دىيىپ، اچىنى گىلىدىپ گىلاردى. پانتىشاننىڭ كىيى نىڭ پوزولانى اۋچىن، نۇكرلر كۆشگۈڭ دروزە سىنى ياپماغى — دا اونودان اكلر. غۇزۇس خان دروزانگ آچىقلىغىنى گۇردىن سونىڭ، اۋز اچىدىن "ايشىم غايتىدى" دىيىدى. شۇھرىڭ كۆچسىنە چىقىپ، غۇزۇس اۋنىڭمە سالىپ قووپ اوغرايدى. غۇزۇس خان آياغىنى ئازغار يە باسما تۇسون^{۱۷۰}، لۇلىك اوتوران اوغلان، آياقلارنى مونجوق — مونجوق بولۇپ غايدى.

— ھاو، آغا، مەن آرۇپ — يادادىم — آ!

— يادان بولساڭ، مەن سەنى سۇيرىگە آلايىن — دىيىپ، گۇرۇغلى غۇزۇس غوشاغىنا ياپىشۇدۇردى — دا سۇيرىگىنە آلدى. بىر مىدان يۇرۇلدىن سونىڭ، غۇزۇس:

^{۱۷۰} تۇسون: ايشە سالنىمادىق، ايش گۇرمەدىك، ايشە بىشمەدىك.

—ھاو، آغا، ايندى من سۆيىگىگە—دە ياراجاق دال — دىيدى. عۇوض اۋز ايچىندىن: "آداملار — آدام ايىجىلر بولارمىش—دىيىاردىلر ۇلى، شو بولسا گرک، بو منى ايىر—"دىيىپ غاتى غورقياردى. گۇروغلى بولسا:

—يۇر باقالى، عۇوض اوغۇلوم، يادامارسىنگ — دىيىپ، غوشاغىنا ياپىشىدۇرۇپ چىكاردى، خۇرە—كۆشە بىلەن يەنە بىر ميدان يۇرتىدى، آخىرى عۇوض چىدامان يىقىلدى، اۋزۇنى بىلمەن ياتىدۇ. گۇروغلى اونى آرقاسىنا آلىپ گىتمەلى بولدى. گۇروغلى عۇوضى اوسوللىق بىلەپ آرقاسىنا كۆتۈردى—دە شىلە بىر يىندام، چاللىق بىلەن يۇرماگە باشلادى، شىلە لىك بىلەن آتۇنى غويان يىرى نىنگ دوشونا كىتىپ دۆشۈردى—دە يردە ياتىدۇ. عۇوض بىردىن كۆزۈنى آچىپ تۈۋرگىنە سىراتىدى، گۇروغلا كۆزى دۆشۈدى:

—ھاي، آغا، مىنىگ شو بولۇپ يۇرشۇم دۆيشۇم بولۇپ بىلسە ياغىشىدۇر. ھانى سەنىگ غويون بىلەن پۇل دىيىنىگ دوغرومى؟ — دىيىپ، گۇروغلا غاراپ، بىر سۆز دىيىپ:

چوپان آغا، آلىپ گىدىگ، بو تاي، غويون بىلەن پۇل دىيىگە نىنگ راستمى؟
يالان سۆزلەپ، دوشمان بولما ھودايا، غويون بىلەن پۇل دىيىگە نىنگ راستمى؟

دوست بولۇپ، دوشمانلىق اتمە آرادا، ياشىنگ اوزاق بولسۇن، غۇمۇنگ زىادا،
شو گىجە كۆتۈرۈپ غاچىنىگ پىيادا، غويون بىلەن پۇل دىيىگە نىنگ راستمى؟

"تور عۇوض" دىيىپ، ھايىيات بىلەن اۋلدۇردىگ، مردلىگىنگى يوسۇپ شاغا بىلدىردىگ،
ارک غالانىگ غاپىسىنى سىندۇردىگ، غويون بىلەن پۇل دىيىگە نىنگ راستمى؟

چوپان آغا، منى آلدىگ—دا گىدىگ، كۆرمىگ، بىلمىگ جايما اتدىگ،
ھان عۇوضى شو كۆن سىرگىزدان اتدىگ، غويون بىلەن پۇل دىيىگە نىنگ راستمى؟

عۇوض ھان بو سۆزى آيداندان سۇنگ، گۇروغلى:

—عۇوض اوغۇلوم، ھىچ غام چىكمە، ھەمە سى دوغرودىر — دىيىپ، مونى كۆشىدىردى:
—عۇوض ھان، نامە بىلە، بىردىن كۆزۈنگى آچىنىگ—دا زاغۇرداپ غورقۇپ، تۈۋرگىگ
كۆزۈنگى آيلايدىگ —دىيدى. اوندە عۇوض ھان:

—ھاو، آغا، اربىت باسىرغانىپ، يامان دۆيش گۇروپىدىرىن —دىيدى.
اوندە گۇروغلى:

—پىغامىر يورغۇدى بولسۇن، عۇوض ھان، كۆرن دۆيشۈنگى آيدىر، مىنىگ آتام
يورغۇتچىدى، مىن يورۇپ بىلرىن.

عۇۋىز خان اونونىڭ يورغۇتچىلىقىغا ئىنانىپ، گۇرۇغلا غارشى غاراپ، بىر باش كىمە سۇز
آيدار گرک:

اى، خۇدايا، بو جاھان، گۇرت^{۱۷۱} اولماغاي سىن بىرى بار.
دۇشدى باشىم غورباتا بىر آيراللىق آخۇر زامان،
اوندا غالىدى تاجى-تاغىتىم، مالى-مۆلكۆم بو دۆكآن،
اى، خۇدايا، مىن بلالاردان بلاغا اوچرادىم.

اى، خۇدايا، مىن اندىن بولماغايدىم كاشىگە،
بو نجىس دۇنيا يۆزۈنە گىمگىدىم كاشىگە،
بو چوپان بىرلانى يولداش بولماغايدىم كاشىگە،
اى، خۇدايا، مىن بلالاردان بلاغا اوچرادىم.

اى، خۇدايا، مىن بو گۇن اوچدوم-دا دۇشۇدۇم بىر ئىراق،
تىسگىنىپ توردوم يىمىدىن، گۇزۇمى آچدىم پىراق،
بىر سىپايى "مىن" دىيىپ، يانئما كىتىردى بىراق^{۱۷۲}،
اى، خۇدايا، مىن بلالاردان بلاغا اوچرادىم.

اى، خۇدايا، اۇلدى آتام ھىجرىدە باغرىم غان بولوپ،
ياش دۇكر، يىغلار انىم، ايكى گۇزى گىران بولوپ،
گۇرسىگىز، بو خان عۇۋىز چۇل يىردە سرگىزدان بولوپ،
اى، خۇدايا، مىن بلالاردان بلاغا اوچرادىم.

عۇۋىز بو سۇزى آيداندىن سونىڭ، گۇرۇغلى يىرىدىن تورۇپ، عۇۋىز خاننىڭ تۈۋرگىنە
چىزىق چىزىپ باشلايدى:

— ھاي، آغا، بو ئاتىدىگىڭ؟

— عۇۋىز خان، مىن سەنىڭ دۇشۇنكى يورجاق، آرواح-جىن بۇرىك گىچىسىن دىيىپ
چىزىان—دىيىپ، دۇشۇنكى يورماغا باشلايدى، "دۇشۇنكى شىلە رۇك يورسام اوغرىندان
تورارمىن":

— ھاي، عۇۋىز خان، "اى، خۇدايا، مىن بو گۇن اوچدوم-دا دۇشۇدۇم بىر ئىراق" دىيىپ
آيداننىڭ، اونونىڭ مانىس—آداش دۇشۇنكىنىڭ. "تىسگىنىپ توردوم يىمىدىن، گۇزۇمى آچدىم

^{۱۷۱} گۇرت: دۇرەدىلمىزدىن اۋنىڭ.... بولسا گرک.

^{۱۷۲} براغ: پىغامبىرنىڭ اولاغى نىڭ ادى.

پۇراق" مانئسام ایرآچئئلئقدئ. ینە-دە "بیر سئپایی مین دییپ یانئما گتیردی براغ" دییپ
آیدیارسئنگ، هر کیشی دؤیشؤندە براغ مۆنسە، گۆررؤنگسيز بیر یوردا حان بولارمئشئن.
حان بولارسئنگ دیینی اوغلانئنگ غولاغئنا یاقمان دورمادی.

—آغا، من حایسی یوردا حان بولارقام؟

—چارداغلی چاندئبیلە — تۆرکمن ایلینە — دییپ آیتدی.

—حای، آغا، غویاوری، وەینگنگام شأهرینە دییسەنە، آغا، وەینگنگاما.

گۆروغلی:

—بار، عاییی یوق، حان عؤوض، وەینگنگام حانی بولسانگ بولارسئنگ.

گۆروغلی: «اوندا اول بولوپدئر، موندا بو بولوپدئر" دییپ، ینە-دە گپی کؤپلیدپ گۆیمآپ
اوتئردی. عؤوض بولسا، غاتی یادان اوغلان. بیر طاراپئنا غئشارئپ اوقلادی. عؤوض برک
اوقلاندان سونگ، گۆروغلی هم غئراتی غویوپ غایدان یری، غارری بابانگقا باردی:

—حای، بابا، آت بامی؟

—اوغلوم، آتئنگ-دا غورئسئنگ، یۆزۆنگ-دە.

—حأ، بابا؟

—اوت برجک بولسام غارئمئمان دیشلیأر، سووا یاقجاق بولسام ینگسأمدن غاپپار،
یارمادئق، یئرتمادئق یریمی غویمادی.

—حانی، بیزم بیر بارالی باقالی —دییپ، گۆروغلی سییسانانئنگ آغزئندان باردی
ولی، غئرات آغزئنی آچئپ، غولاغئنی یاپئرئپ، یر پشلاپ توبولئپ دوریار.

—بو سەنینگ نام اتدیگینگ؟ یا-دا یانئنگدا عؤوض حان یوق دییپ ادیپ دورشونگمی، شو
قئياماتلئق اوغلوم عؤوض جانئ آلئپ گلدم —دییپ، گۆروغلی، غئراتئنا غارشئ غاراپ،
باش کلمە سۆز آیدار گرک:

گۆزۆنگ آچئپ گۆزل، غئرات،

دیلینگ بولسا، سۆزلە، غئرات،

قئرق بگین قوودوم یانئندان،

حوسنی یوسوبئنگ شانئندان،

غئرات، منینگ گۆنؤم گۆتر،

باسئم چاندئبیلە یتیر،

یتدی پیرلرینگ دوغاسی،

گۆروغلی بگینگ خوشگأسی

گلدی، عؤوض اوغلوم گلدی.

گلدی، عؤوض اوغلوم گلدی.

آلئپ چئقدئم مکأنئندان،

گلدی، عؤوض اوغلوم گلدی.

بلند-بلند داغدان اؤتور،

گلدی، عؤوض اوغلوم گلدی.

یارادان حاقدر پناسی،

گلدی، عؤوض اوغلوم گلدی.

بو سۆزى آيداندان سونگ، غىراتى گۇروغلىنى تاننىپ، سۆيىۋې-سارقىپ اوتى بىلن بولوبردى. گۇروغلى، باباننىڭ تامىنا بارىپ گۆپۈسىنى، چوقايىنى، سويىپاجىنى چىقارنىپ، اۋيۈنىڭ بىر بورچونا اوردى. اۋزۈنىڭ شاھانا گىمىنى گىيىپ، ياراغلارنى داقىنىپ، آتنى ايرلاپ آتلاندى-دا:

—اى، بابا، من سەنىڭ بىلن قىياماتلىق آتالى-اوغول بولدوم، آز-كم دوزونگى ايىدىم، اگر سن مىندن آغىرىپ ائىچان بولسانگ، گۇنامى گچ — دىيدى.

—يوق، يوق، من سىندىن ھىچ آغىرىپ-ائىچامادىم، بۇنە مى يادىڭىدان چىقارماغىن اوغۇلوم. —يوق، بابا، يادىڭىدان چىقارما، خوش ساغ بول. غارى بابا.

—آلا يارىڭ بولسون، اوغۇلوم — دىيدى. گۇروغلى:

—بابا، اتەگىنى توت — دىيدى. غارى بابا اتەگىنى توتتى. گۇروغلى غارى باباننىڭ تىگىنە اۋچ چانگىنگال تىگە اوقلادى.

—بابا، "اق دۇيانى گۇردۈڭگى، گۇرماق" دىيگىن — دىيىپ، بابانگىڭىدان چىقىپ، عۇۋى غويان يىرىنە اوغرادى.

گۇروغلى يولدا گىلاركا: "عۇۋى تورۇپ غاچىپ گىدن بولايماسا ياغىشۇڭ" دىيىپ، پىكىر اديپ بارىاردى. گۇن چىقتى. عۇۋى غويان يىرىنە گلىدى. حول يردىن سر اديپ گۇرسە، عۇۋى شول آغشامقى ياتان يىرىدە حنىز ھم اوقلاپ ياتتى، گۇروغلى ياقىنراغىنا گلىدە، عۇۋى حان غىراتىڭ دۇڭوردىسىنە تىسگىنىپ، اوقۇدان اوياندى. اسوان اتسە، گۇن چىقاردان بىر آتلى گىلار، غىراتىڭ يالقۇمى، آلا غايشىڭ يالقۇمى، سىرلى نايىزاننىڭ، آلتىن توپ جىغاننىڭ يالقۇمى، گۇن بىلن چاقىنىشىپ لووورداپ، يالدىراپ گىلار. عۇۋى حان مونى تانامان، گۇروغلا غاراپ، باش كىمە سۆز آيدار گرک:

مرد بولان ايكى سۆزلىمىز،	غۇچ يىگىت، قايدان گىر سىن؟
دوستوندىن سىرتىڭ گىزلىمىز،	بىگ اوغلى، قايدان گىر سىن؟
بويونىڭ داغلار چىنارنى دىك،	يۈزۈڭ آلمانا، نارنى دىك،
كۆللى تۈركىمىن سىردارنى دىك،	غۇچ يىگىت، قايدان گىر سىن؟
غىرات مىنىپ ھىر يان باقىپ،	سىرلى نايىزا غوناز داقىپ،
ناغرا اورۇپ، طبىل قاقىپ،	غۇچ يىگىت، قايدان گىر سىن؟
عۇۋى حان دىيىرلىر آدما،	عالمىر يانار اودوما،
حاق يىتىرسىن مىرادىڭىغا،	غۇچ يىگىت قايدان گىر سىن؟

بو سۆزى آيداندان سونگ، گۇروغلى ھەم ھېچ زات بىلمىدىك بولۇپ، آتۇنى سۆرۈپ اۆستۈنە
آبانۇپ:

—ھاو، اوغلان، سەن نىردىن گلىارسىنگ؟—دېيىپ سوران بولدى.

—آغا، مەن نىردىن گلىانىمى اۇزۇم بىلەماق.

—نامە دېيىپ بىلىمىاسىنگ؟—دېيىپ، آباى—سئاسات ادىپ، عۇوض حاننىڭ يۇرگىنى
يارىپ بارىار.

—آغا، مەن اۋتىن گىجە بويلارنى داغ يالى، غولاقلىرى غارىش سرە بىر ادام بوينونا گۇتريپ،
شو يەرە گتيرىپ تاشلادى. مەن اووقلاپدۇرۇن. اول زانگىگىرام بىر يانا يوق بولۇپدۇر.

—سەن آصلا كىمىنگ اوغلى؟

—مەن بولدىر قىصاب باينىڭ اوغلى.

—بولدىر قىصاب باينىڭ عۇوض دىيىن اوغلى بار دېيىپ اشىدىپ يۇردۇك، سەن شول
بولىامنىڭ؟

—ھوت شونونگ اۋزى مەن، آغا.

گۇروغلى:

—باى، باى، شئىلە دىيسەنە. اول غولاقلىرى غارىش سرە، بويلارنى داغ يالى دىيىن ادامنىڭ
بىزىنگ انىمىزدى. مەن غوينونگ ياننىدا غالىپدۇم. غوينولارنى، ماللارنى اىە بولسۇن دېيىپ،
مەن اونى سەنىنگ ياننىگا اىبرىپىدىم. يۇنە سەن اونى "بو مەنىنگ دوغمام—غولامنىم" دېيىپ،
بىرىنە ساتىپ غويىرەن بولايما؟

—ھاي، آغا، مانگا ساتماق—سووماق نىردە، زات نىردە، آغا، اول اۋزۇمى ساتماسا مەن
راضى بولدىم. آغا، مەن چاى اىچمەندىرىن، اسسىم يىرىندە دال، مەن بىلە آبايلاىرمە آخۇرۇن.
—عۇوض جان، سەنىنگ گرگىنگ چاى بولسۇن—دېيىپ آتدان دۇشۇپ، بۇكىرىگىنى
چۇزۇپ، ھورجونى آلۇپ، انىلى چايدان چاى برىپ:

—عۇوض جان، چايدان غانىشۇدۇنكىمى؟

—غانىشۇدۇم، آغا.

—غويىنا اىە بولماغا چىققان اوغلانام سەنىمى؟

—ھاوا.

—ايسە، زانگىگار سەنى بوينونا گۇتريپ، آرۇپ—ياداپ سەنى شو يەرە گتيرىپ تاشلاپدۇر—دا.
اول مانگا ھابار برماگە غوينونگ ياننىگا گىدىدىر. مەن بو زانگىگار كان اگلەندى — دېيىپ،
بارى غارشى چىقايۇپدۇم، اونونگام يولى مەندىن ساوا دۇشەن بولماغا چىملى. اول اىيام غوينونگ
ياننىگا باراندۇر. عۇوض ھان، ايندى اتلانىلى.

—ياغشى، آغا، اتلانساق اتلانايلي.

گۇرۇغلى آتى نىڭ بۇكدرگىسىنى بۇكدرىپ، بىلىنى چكىپ اتلاندى. عۇوضە "الينكى بر" دىيىپ، اليندىن توتوپ، آتى نىڭ سىرتىغا چكىدە، غىراتنىڭ جىلاۋىنى چاندىيىلە باقا اۋۇردى. پاج، غىرات يۇزۇنىڭ چاندىيىلە باقا اۋۇرۇلنىنى انگلادى، اوچغاناقلاپ بارىار. غىراتنىڭ يىگىرىمى دۇرت دۇرلى يۇرىشى باردى. اما شو گۇن سايلاپ تاۋا بىر يىگىرىمى باشىنجى يۇرىش تاپدى، بو يۇرىشىنىڭ تارىپىنى آيدىپ—دىيىپ، سونگونا چىقار يالى بولمادى، دىنگە شونى آيتماق گرک، شول واغت غىراتنىڭ ساغرىسى نىڭ اۋستۇندە بىر كاسە سۈيت غويسانگ، غايماغى بوزولجاق دالدى، عۇوض حان اويلانپ پىكىر اديپ بارىار: "ب—ا، يالانچىدا مونونگ كىمىن ھم آت بولار اكن—ا، من اشيدياردىم گۇرۇغلىدا بىر آت بار دىيىپ، يرينگ اۋستۇندە بار بولسا، مگر، شول آت شودور" دىيىپ، اۋز ايجىنى گىلدى—دە:

—حاو، آغا، بو آت ناحىلى آت؟ — دىيىپ سورادى.

—اى، عۇوض حان، بو ھم بىر آت—دا.

—موندان باشغا آتنىڭ بامى؟

—پاجاى، عۇوض جان، شىلە بىر اتلار بار، بو آت اولارنىڭ ياننىدا يۇنە بىر غاتىر بولوپ غالار، بو بىر سۈرى ياننىدا مينيلىان، كلتە بىقۇن بىر يورغا آلاشادىر.

—پاجاى، بولسا—دا، يۇرىشى —يورغاسى حان ياننىدا، سىپايى ياننىدا مېنماگە غوى آت اكنى. بو آتنىڭ ساتايمارسىڭ—آ؟

—ساتارىس، عۇوض حان.

—آيت باھاسىنى؟

—آى، عۇوض جان، بولار يالى جونوق آلاشاننىڭ باھاسىنى آيتدىرپ نانتىك. سنگ اۋزۇڭ دىلپ، اۋزۇڭ آلئىرسىن.

—اۋزۇم دىلپ، اۋزۇم آلسام، اۋز اكلان غوينونگدان قىرق غوزولى غويون بريىن، شول بولمايماي؟ اگر سن اونى آز گۇرسىڭ، اوندا آصىل قىرق غوزولى غويىنا دىگىپ دوران ماتا—دا بريىن.

—باى، عۇوض حان، بو آتا غاتى ھۇوس بولان اكنىڭ—اوو. كللۇڭ غىزىپ بارشنى باھاسىندانام آرتىقماجراغا—دا دىلدىڭ. بىز اۋز گتىرن غوينومىزى غايدىپ آلئىپ، سونگونا چىقۇپ بىلمىس، يۇنە شول ماتا دىيىنىڭ غولاغىما ياقمان دورمادى، شو گۇنلر ماتا ھم غىتئراق، اگر ماتا برأيسىڭ، اوغلان—اوشاغا، غول—چورولار گيىم بولاردى.

—ماتا غولاغىڭغا ياقان بولسا، آلئىپ بر الينكى بارى.

—آل، عۇوض حان، حايرئنى گۇر، مېنىك نصىپ اتسىن.

—سەنم ئالان ماتانگ حايىرئى گۇر، ھەمىشە تويىا گىگىن، آغا، ايندى آت بىزىنگى بولدومى؟
 —ھاۋا، عۇۋىز ھان، آت سىنگى بولدى.
 —آت مىنگى بولسا، اوندا ايندى سەن آتدان دۇش، آغا.
 —ھا، عۇۋىز ھان؟
 —آي، آغا، مەن بىر تازە آت ئالان، آتتىمىڭ يورغاسىنى، يۇرىشىنى ئۇزۇم مېنىپ،
 سۆرۈپ بارلاپ گۇرىيەن. گۇرۇغلى مۇنۇڭ غۇشۇنى بىر اياۋم ئۆتۈپ غۇبىرىيىدەر.
 —عۇۋىز ھان، بۇ بىر غۇلغۇسىزراق ئالاشادىر، ئورنىشىدىك ئادامسىنى ئويناپ يىقىندىر بۇ.
 ھولۇقماسانگ، سۇڭ ئۆزباشىڭغا—دا مېنى يىڭى بولار — دىيىپ، غۇلاق ئاسمان
 سۆرۈردى. شۇ بارىشلىرىغا يول بويى عۇۋىز ھان:
 —آغا، ھانى غۇيۇن؟ — دىيىپ سوراپار.
 —غۇيۇن ھول گۇشىڭ ئاڭغۇسىنىدا — دىيىپار، ئول يىر باراندا، بولسا:
 —اوندا — دىيىپار. بۇ يىر باراندا — مۇندا — دىيىپار، شۇ يول بويى ئالداپ باراپار.
 گۇرۇغلى غانگۇرلىپ، عۇۋىز ھاننىڭ يۇزۇنە سىراتسە، آغلاپ—آغلاپ، ئونۇڭ گۇزلىرى
 چىم—غۇزىل بولۇپدۇر.
 گۇرۇغلى ئۆز اچىنىدىن: "ۋەيىنگىگام نىردە، چاندۇبىل نىردە، نىچە سارى مۇنى غۇيۇن
 "اوندا"، غۇيۇن "مۇندا" دىيىپ، ئالداپ ئىكيدىيىن. گل، شۇڭا گۇرۇغلىدىغۇمى بىلدىرىيىن،
 يۇرگى يارلىپ ئۇلىان بولسا ئۇلسۇن دە دىيىپ، عۇۋىز ھانا غاراپ، باش كىمە سۇز ايدار
 گرک:

اي، يارانلار، ھالايىقلار،	آغلاما، عۇۋىز، آغلاما.
چا چىكىدى غۇزىز جانلار،	آغلاما، عۇۋىز، آغلاما.
ھان دال مەن، بىگ دال مەن،	سانگا آغىپار جان دال مەن،
آتانگ—ئانگ مەن دال مەن،	آغلاما، غۇزۇم، آغلاما.
آلا داغدان آشۇر مەن،	چاندۇبىلدا ياشۇر مەن،
آتانگ گىلسە، تابىشۇر مەن،	آغلاما، عۇۋىز، آغلاما.
آغلادار مەن، گۇلدۇر مەن،	مردىلىگىمى بىلدىر مەن،
غاھارۇم گىلسە، ئۇلدۇر مەن	آغلاما، عۇۋىز، آغلاما.
بۇ يىر نە يىر دىيىرلەر؟	دۇشماننىڭ ايتىن ابيىرلەر،
بىزە گۇرۇغلى دىيىرلەر،	آغلاما، اوغۇلۇم، آغلاما.

گۈرۈغلى بو سۆزى آيداندان سونگ، سۇرتۇندان تلىك غاچان دك عۇوض حان پات-دا يره
غاچايدى.

—آى، عۇوض جان، يامان غاتى دۆشدۈنگ-دە—دېيىپ، حوولوقماچۇندان "غويون ياقۇن،
غويون ياقۇن" دېيىبرىدى.

—حاو، آغا، داشام بولسا، ياقۇننام بولسا، غوينى-دا سانگا باغۇش اتديم، چوپانى-دا
سانگا باغۇش اتديم.

—يوق، بەيله دال، عۇوض جان، بىزلره حوداي يولئ دگەنوق آخۇرى.

—دگسە، دگسە-دە باغۇش اتديم، آغا.

—بەيله ديمە، عۇوض جان، گيدىلى، حۇكمان گيدىلى.

عۇوض جان.

—يوق، آغا، سەنينگ بىلن گيدەبىلمن، گۈرۈغلى —دېيىپ، گۈرۈغلا غارشى غاراپ، زار-
زار آغلاپ، باش كلمە سۆز آيدار گرک:

سەنينگ بىلن گيدەبىلمن، گۈرۈغلى. وەينىنگامدان چىقۇپ بىزىنگ يوردا،
سەنينگ بىلن گيدەبىلمن، گۈرۈغلى. آلا سالدئ جىئالغۇنگ جبرينە،

غازۇچغا، توغۇندان بىر حابار آلئپ، حازان يلى دگىپ، سارالئپ، سولوپ،
موساپئر يورتلاردا دىلسىز لال بولوپ، سەنينگ بىلن گيدەبىلمن، گۈرۈغلى.

كۆللى ملامتىنگ باشا گتىرمە، بىر آبراى ايشين مندن اۇتۇرمە،
بىر يالنگۇز يىگىدىنگ ائزۇن يىتيرمە، سەنينگ بىلن گيدەبىلمن، گۈرۈغلى.

عۇوض آيدار، آرسلان شير دك ارسنگ^{۱۷۳}، اسگندر، جمشىد دك ير يۇزۇن سورسانگ،
چارداغلى چاندئىلى، مۇلكۇنگى برسنگ، شوندا-دا من گيدەبىلمن، گۈرۈغلى.

بو سۆزى آيداندان سونگ:

—بەى ديمە، عۇوض جان، گيدىلى !

—يوق، آغا، گيدەبىلجك دال!

گۈرۈغلى:

يۇسوپ شانۇنگ كۇشگونده، گۈرۈغلى دك يىگىدە شاگىرت بولسام نە آرمانئم باردئ
ديياردىنگ، من سنى قيامتلىق اوغول اتجك، سانگا چاندئىلدە حاص اورون برجك، سن هيچ
زادى غايغى اتمە اوغولم ديدىدى. ايندى يۇر گيدەيلى عۇوض جان ديدىدى.

^{۱۷۳} ارسنگ، ارىشمك = بولسانگ دىيمك معنى سىندە.

عۋۇس آيتىدى:

—دوغروسى آغا، منم يۋسوپ شائىنگ كۆشگۈندە اويناتغى بولماقدان يادادىم، سىزىنگ يالى مرد يىگىدىنگ يانئندا چئن بىر ار يىگىت بولوپ يتىشسم اونگا يتر نامە بار. دىيدى. من ايندى اۋز راضئچئلئغئم بىلن گىديارىن دىيدى.

گۈروغلى، عۋۇسى غئرآتئنگ سئرئتئا آلئپ سۆرۈپ گىديبردى. عۋۇس سسىنى چئقارمان، دئمئپ باراندان سونگ، گۈروغلى:

—حاو، عۋۇسىم، يول كس، گۈررۈنگ بر، نامە بىلە دئمئپ بارىارسئنگ؟ — دىيدى.

—اي، آغا، من دوقوز دروزه لى شأهرى اۋزۈم سورىادىم، موندان آيرئلئپ بارىان، يوسوپ شائىنگ قئرق سئپائىسى حئزماكتأرىمدى، اودانام آيرئلئپ بارىان. آق سۋيت امديران انمدن آيرئلئپ بارىان، غارئنداش، دوغاندان، ايل—گۈندن، يار—دوستدان داش دۋشۈپ بارىان، شونگا توقات بولوپ گلىارىن دىيدى.

—عۋۇس جان، ارکک كىشأ آغلاماق عايئپ بولار، سندن اوزالام آيرآچئلئق چكن آداملار كۈپدۈر.

—مونئنگ دوغرى آغا، غالئنگ يتيم اوغلانلار آيرآچئلئق چكندىر. اما منىنگ يالى حوسسارلى اوغلان آيرآچئلئق چكن دألدير آحئرئ.

—يوق، عۋۇسىم، سن من—منلىك اتدینگ، من—منلىك اتمك غووى دألدير، اينە من سانگا آدام آتادان بو يانا آيرآچئلئق چكن مردلرى ساناپ برىين، سن دىنگلە، اۋزۈنگچە بامى، يوقمى؟ — دىيىپ، گۈروغلى بگ آيرآچئلئق چكن آداملارئ حابار برىپ، عۋۇس حانا غاراپ، باش كلمە سۈز آيدار گرک:

نوروندان يارادان ايکى عزىزى،^{۱۷۴}

بوغداى ايىپ، بھشتدن آيرئلمادمئى؟

اۋچ يۈز يئل آغترئپ، سرگردان بولوپ،

يودى يۈزۈن گۈزدن آقان ياش بىلن،

آغا اينىسىندن آيرئلمادمئى؟

آدام اوغلى هيچ بولوپدئر باش بىلن،

حابئل آتدى اول قابئلئ داش بىلن —

آرزوو—آرمان بىلن هاجارئ آلدئ،

نوح اۋز قومئندان آيرئلمادمئى؟

ابراهيم پئغامبر دۈنياگە گلدى،

مسلمان بولانلار كشتى گە دولدى،

زامانئندا يوقدى اولار دك رئسا^{۱۷۵}،

اول حاقئنگ تۋورات ئن اوقتغان موسى،

^{۱۷۴} بولرايالى غوشغولارا قصص الانبياء كتابئندا دووش گلىنيار. (آ.گ)

^{۱۷۵} رئسا: ترسا بولسا گرک. آراسسا، پاك. (آ.گ)

غاچپ، کاپٹرلاردان آیرٹلمادئمی؟

زبور اوقئپ، حالقا نصیحات قئلدی،

داوود قئرق اوغلونداں آیرئلما دئی؟

خودايئىمدان شونگا بىر يۈزۈك گىلى،

سليمان تاغتئندان آيرئلمادئمى؟

هيچ پيدا تايمادى آيدان سۆزۈندىن،

یوسوپ زلیحادان آیرئلما دئمی؟

شیخلار صوپوسئندان ، شالار نوکردن ،

بیلبل گۆلۆستاندان آیرئلما دئمى؟

یاغشی، یامان — همه گجر صراطدان،

وامئق عذراستندان آيرئلما دئمي؟

بو سۆزى آيدان سونگ:

—حوو، آغا، شو آیدانلارئنگ همه جیگی چئئمی؟

—چئن، عؤوضیم، منده هیچ یالنگش گپ بولماز.

عۇۋىز اۋز ايچىندىن: "سندە يالنگىش گپ بولمايان بولسا، حانى اوندە غويون ھەم چوپان" دىيىار.

—آغا، بو آيدانلارنىڭ چىن بولسا، مىڭ آغلاپ گىمەگىم يىرسىز اكنى. آتدان دۆشەيلى، چاى
ايچەيلى، يولام بولسا يىواش—يىواشدىن آلار يۇرۇپس—دا.

—ھاي، ھۇزىم، ۋىگ شونىگ يالى، گۇۋىن آچىپ گۇرۇنگ ناپسانگ ھۇي بولاردى.
آندان دۇشۇپ، چاى-سۇو اچىپ يىنە آتلاىپ گىدىرىسىنلر.

ایندن حابارئ کیمدن آل: یوسوپ شادان آل. شول عؤوضدن اؤیکلأن کیشی بولوپ
 حارماناسئندا هـیلی نینگ یانئندا یاتئر زاننگار. بیر گؤنی بأش—آلتئ سانئ غاراولئ
 یانئنا جاغئرئ:

— ھاو، بارئىڭ بىر ھابار توتونىڭ، **اول تۆيىسى بوزوق تۈركمەن اوممالئىپ ياتئرمى، يا گۆم بولوپ گىدىيىمى؟** اگر شوندىن بۇرى ياتان بولسا، **آياغئىندان توتوپ اورونىڭ، سىوا سالما يىنجىپ، غايدىپ جۇرك چىىنمىز يالى** ادىپى غايدىڭ.

قاراوئلار ائلغاشئپ ارک غالا باردئلار، بارئپ گۇرسه لر، تۆركمن نيرده، عۇوض نيرده،
هيچ حايىسئندان درك يوق. عۇوضىنگ نۆكرلى اوممالشئپ ياتئرلار. قاراوئلار ائلغاشئپ
پاتئشانگ يانئنا باردئلار:

— تاغسئر، اول آيدان تۆركمىنىگ—دە يوق، عۇوضىنگ—دە يوق، دىنگە نۆكرلر اوممالشئپ
ياتئرلار، اولارئى حاندگىنگ تىينە تاشلامالى بولوپدئر، تاغسئر. پاتئشا دىسىنە منجَم
لرىنى، پالچارئنى يئغنادئ.

— يره گىرن بولسا—دا تاپئنگ — دىيىپ، بو يروق بردى. پالچلار پال آتئپ:
— تاغسئر، غئرآتئ بار، آلاماز سوو برلن نايزاسئ بار، اۆزم بير سئئلى—سالائى گرچك غوچ
يىگىت، شو واغتلار پئلان داغىنگ اتگىندن عۇوض حانى آردئنا آئپ بارىار—دييدىلر.
تۆوركده اوتوران سئپايئلارئى:

— آلا، كىم بولارقا؟ — دىيىشىبردىلر. اوندان مصطفى بگ آيتدئ:
— پاتئشاهئم، بو حوت گۇروغلى نئنگ اۆزودىر. يادئنگدان چئقدئمئ، تاغسئر؟
— نامانى؟

— همدىم وزير نامە دىيىپ گىديپدى، تاغسئر؟ گۇروغلىنى اۆستۆنگە اىبرىن، سەنىنگ
تاغئى—تأجىنگى ويران ادر دىيىپ آنت اچىپ گىتمأئمىدى آخئرئ، يوغسا—دا اول من
گۇروغلودئرئ دىيىپ گلمز، تاغسئر، حيله سين تاپئپ گليپ، حانغا عۇوضى آئپ گىتدى،
تاغسئر.

پاتئشا درغضب بولوپ، دىسىنە لنگ وزىرى مۆنگ آتلا باش اديپ، گۇروغلى نئنگ
ائزئندان قوودوردئ. اونونگ ائزئندانام مصطفى بگىنگ اوق—ياراغ شايئنى توتوپ اونونگ
ائزئندان اوغراتدئ. بولار گۇروغلىنى قووپ گىديبرسىنلر.

ايندى حابارئى كىمدن آل: گۇروغلودان آل. گۇروغلى شول گىديپ بارشئنا بير چمئلىك—
گۆلزارلىق يردە دۆشلأپ، عۇوض ايكىسى چاى اچىپ، اوقلاپ دئئچلارئى آئپ، ينه سۆرۆپ
اوغرادئلار. گۇروغلى نئنگ هيچ ائزئندان غايغئسى يوق.

بير گۆندن بير گۆن اونونگ ائزئندان بير توزان پيدا بولدى. لنگ وزير قووپ يتدى.
گۇروغلى: "آلا، ائزئندان يئغئئ"^{۱۷۶} يتدى—اوو، عۇوض حانى بير يردە غويوپ، مونونگ
اۇنگۆندن چئقايئن" دىيىپ، يولدان چئقئپ، داغا غارشئ سووولئبردى. بىيك داغلار
دئرماشانسونگ، غئرآت حاسسئلاپ چىشىبردى. "و—أ، مونونگ ياغئرئئسئندان نايزا يتيپ

^{۱۷۶} يئغئئ:قشون، لشكر.

گليان بولماغا چەملى، بو منى بىلە غۇسسايار دىيىپ، غۇراتىنگ گۇونۇنە گلياندېر، يىغۇن
يتىنى غۇراتا بىلدىرىپ دىيىپ سازنى غولونا آلپ، باش كىمە سۇز آيدار گرک:

اىزىمىزدان غانم يىتسە،	داغلار بار، داغلار بار.
دگرە-داشنىڭ دومان توتسا،	داغلار بار، داغلار بار.
داغلار مروت كانى دىر،	ارنلرېنگ مكانى دىر،
بدو اتلار يابانى دىر،	داغلار بار، داغلار بار.
ھېچ حاجان اوزۇنگى اوومه،	دآش بىلن سىنامى اووما،
موحان-تە بويون اكمە،	داغلار بار، داغلار بار.
داغلارنىڭ چىشمە سى داشار،	كا اوستۇندىن يولوم دۇشر،
مردە بارسانگ، يۇرك جوشار،	داغلار بار، داغلار بار.
داغلارنىڭ سىناسى گۇكدۇر،	شىر- پىلنگر شوندا بكدير،
كرمسىز بايلاردان يگدير،	داغلار بار، داغلار بار.
داغ اوستۇندە آتغۇن آوى،	گىنگ عالمە دۇشسۇن چاوى ^{۱۷۷} ،
موحاندىن آروات غووى،	داغلار بار، داغلار بار.
گۇروغلى تورۇپ، اوتورۇپ،	پىرىمى دىلە گىتيرىپ،
غۇوز اوغۇلنى گۇتيرىپ،	داغلار بار، داغلار بار.

بو سۇزى تمام ادنسۇنگ، گلىپ بىر داغنىڭ اوستۇنە دۇشۇپ، اۇزى چاى اىچىپ، بىر
تۇنگچانى ھم غاينادىپ غۇوزىنىڭ اۇنگۇندە دىلەپ غويدى.
— غۇوز حان، مىنىڭ اىزىمدان بىر توزان پىدا بولدى. من شونگا آيلانپ گلىنچام، سى شو
چاى اىچىپ اوتور — دىيىپ، غۇوز حانى بو ىردە غويۇپ، گليان آغۇر يىغۇن بىلن آرالغا
بىر داغ سالپ، بولار گۇرۇنمان بارىپ، يىغى نىڭ بىر غايدالنىدان سىنلادى، سونگ يىغى
نىڭ اىزىندىن غوينى غورت داران يالى دگىبرىدى.
آتالان دى بولۇپ، حلولىشىپ گليان آتلار بىرى-بىرىنە حارايى يىتمان، آجىراپ باشلادى.
گۇروغلى ھم واغىتنى تاپپ اوروپ-چاپپ، سانجىپ-آغدارىپ، غۇران-جۇران ادىشىدىرىپ

^{۱۷۷} چاۋ: يانگ، سىس

باربار. شول بارياقا لنگ وزير ائزۇنا بير سر اتدى ىلى، ائزۇندان ماسلىق ماسلىغا دگىپ باربار، اوندان سونگ، بو هم غاچماق بىلن بولوبردى.

گۇروغلى مونونگ هم ياغۇرنىئۇسۇندان نايزانى غۇلتۇزراق يتىرىپ قووپ باريارقا يىنە اۋز ايچىندن: "غاچانى قووجى بولما!" دىيىپ، سايلانۇپ چىقىدى—دا آتۇنگ جىلاوئۇنى دۇندىرىپ، عۇوض حانى غويان يىنە باقا گلىدى. گۇرسە، عۇوض غويوپ گىدن يىنە يوق. داغۇنگ اۋستۇنە چىقىپ، بير باش كىمە سۇز آيدار گرک:

بىزىم ياد ادلى عۇوض اوغلانى،	وزير آلا داغدان آشدى دىيگىسن.
قووپ يتدى وهىنگامىنگ بگلى،	بو داغلار سۇوش دۇشدى دىيگىسن.
غۇلچىلار پارلايىپ، بارماق بۇكۇلدى،	چاپراز يۇرۇلدى، جۇلگە سۇكۇلدى،
آغۇر يىغۇن وهىنگامدان دۇكۇلدى،	لۇشلىر ميدان اۋزىرە چاشدى دىيگىسن.
يىغۇن گلىپ صاپ—صاپ بولوپ دورىلار،	دانگ سۇحرى ناغاراسۇن غوردولار،
الى—آلتىش بگلىنى غۇردىلار،	غانلار آقۇپ، چاپلار داشدى دىيگىسن.
گۇروغلى بگ دىر سانسىز غوشونا،	نامارت كۇباپ ^{۱۷۸} گلەز مەردىنگ ايشىنە،
أر—پىرلىم، دۇنم باشىنگا،	قوچ يىگىت سىرىدن گىدى دىيگىسن.

بو سۇزى تام اندسونگ، اۋز—اۋزۇنە: "گۇروغلى، سىن اىلكى غويوپ گىدن يىنگى، آتدان دۇشۇپ بارلاسانگ بولمايىمى" دىيىپ كايىندى—دە گلىپ آتدان دۇشۇپ، عۇوضى غويوپ گىدن غوواغۇنا بارسا عۇوض يوق. عۇوض مونونگ دىلۇن چايۇندان بير كاسە—دە ايچمۇندىر. باشى تاحياچا، آياق يالانگاچ داغا يارماشۇپدۇر. گۇروغلى آتۇنى ايدىپ عۇوضىنگ ائزۇنى ائزارلاپ قووپ گىتىدى.

عۇوض حاننىڭ ائزى بير بىيك داغۇنگ اۋستۇنە چىقىدى. "شو داغلاردان باشغا يىرە گىدن دالدىر" دىيىپ، داغلار يۇز توتوپ، باش كىمە سۇز آيدىار:

عۇوض موندان نىرأ گىتىدى،	اۋمۇرلى، دومانلى داغلار؟
غارا باغۇرئۇمنى غان اتدى،	اومغالى ^{۱۷۹} ، جىرەنلى داغلار.
مۇنگ كىشى گلى قاصىتما،	دۇۋۇشىپ چىقىدۇم اۋستۇنە،
عۇوضى بىردىم دىسىنە،	گۇنۇم گۇمانلى داغلار.

^{۱۷۸} كىباپ: دىنگ.

^{۱۷۹} اومغا: داغ غۇچى، سوغون.

عۋوز اوغلو سىرى تىللى،
تر اۋلىڭلى^{۱۸۰}، غىزئىل گۈللى،

گىدىن اوغرى سىزە بللى،
بىلبىللى، بوستانلى داغلار.

غىرات آراپ آتئلماسا،
عۋوز اوغلو تاپئلماسا،

شىر-پىلنگ دى توپولماسا،
سۆمرسىنگ دۇورانى، داغلار.

گۈروغلى آيدار، كان^{۱۸۱} سىندە دىر،
بىلدىم، عۋوز خان سىندە دىر،

باغ بىلن بوستان سىندە دىر،
سىرلىند دومانلى داغلار.

بو سۆزى آيداندىن سونگ، تۈوركىرە آيلاپنىپ گۈزلەپ باشلادى. ياغنىش ياغنىپ، سىل گلىپ،
داراۋ-داراۋ سوو اوييا غارشى آقئىدئىر. داغنىڭ اتكى كۈل بولوپ، تۈوركىنە غامىش-غاجىر
بىتتىپدىر. عۋوز خاننىڭ ئىزى گلىپ شو كۈلە گىردى. گۈروغلى بو كۈلۈڭ تۈوركىندىن
آيلىندى، گۈرسە، كۈلە گىرن ئىزى بار-دا، چىققان ئىزى يوق. "كۈلۈڭ چوققورراق يىرىنە
يىققان بولماسىن" دىيىپ حوپلانبار. آيلىنىپ يۇركا كۈلۈڭ اورتاراسىندا، بىر آدانىڭ
اۋستۈندە اوتوران عۋوزە گۈزى دۈشدى. اسوان بولسا، عۋوز آدانىڭ اورتاراسىندا چۈكە
دۈشۈپ اوتورئىدئىر.

گۈروغلى اۋز ايجىندىن: "گل، شونى تاپمادىق كىشى بولوپ، بىر سىنايىن، شوونگ نىھىنى
نىڭ كۆتۈدىگىنى-يىتىدىگىنى، عاقتلندۇغىنى، آقماقئىنى بىلىين" دىيىپ، عۋوز خانى
يىتتىن كىشى بولوپ، باش كىمە سۆز آيدار گرک:

اوسون آتئپ، تولغونار سن،
آغلاماقدان غانا دۇندى،

آباد بولسون كۈللر، عۋوز.
گۈزدە ياشىم سىللر، عۋوز.

داشئىن گۈزلەپ، ھريان باقدى،
بلخ دان اۋتۈپ، ھىندە چىقدى،

غاھار بىلن جانئم ياقدى،
قاندا بارار يوللار، عۋوز.

اركىن داغدان آلار پاجى،
شكر تلخ دئر، نابات آجى،

واطاندان اندىنگ حىراجى^{۱۸۲}،
سنىسز گچسە يىللار، عۋوز.

گىتىدى عۋوز، اوغلو گىتىدى،
گۈروغلىغا غاھار اتدى،

بارئپ اورداسىنا يىتىدى،
سانگا غوربان جانلار، عۋوز.

^{۱۸۰} اۋلىڭ: درە، يايلا.

^{۱۸۱} كان: گىچ، حازىنا، معدن.

^{۱۸۲} حىراجى: بويردە چىقىپ گىتمەك.

آتسانگ، يره دۆشجك دال. غوشون صاپ-صاپ بايداق-بايداق، توپار-توپار، سانجاق-سانجاق يايراپ ياتپار. اينه مصطفى-دا مونى گۆردى. اول ماحرملرينه آيتدى: —حاو، ييگيتلر، بو زانگنار گۇروغلا سر ادينگ، گۇرياميسينگيز، من-منلىك اديپ دوريا. ايشاللا، عؤوض جان-آبىر اليندن آلياس، اما سوونئنگ نام بولجاغئنى بيلمياس. گۇروغلى داغئنگ باشئندا، غئراتئنگ اؤستؤنده: —حاو زانگنار، مصطفى، دوقوز دروزه لى شاهرينگ ايچيندن، ارک غالانئنگ ايچينده تاغئنگى يئقئپ-يومروپ آرقايين چئقئپ غايدان ادام، ايندى شو ميداندا سانگا ال بررمى، آقماق. شو آق ميداندا سانگا غورت اوينونى گۇركزيين — ديدى-ده: آت غويدى. گليپ مصطفى نايزا اوردى. مصطفى غالقان توتدى. مصطفى، گۇروغلا نايزا اوردى. گۇروغلى هم غالقان توتدى. بىر ميدان آت اؤستؤم نايزالاشئپ، غالقان توتوشئپ اوروشدئلار. بىر بورصاتدا مصطفى عؤوض حانى قاپئپ آلدى. گۇروغلى غانگرنلئپ گۇلسه، عؤوض حان مصطفى نئنگ سئرتئندا بارپار. گۇروغلى آتئنگ جئلاوئنى دۇندريپ، مصطفى نئنگ ائزنئندان ديدى غئراتى. عؤمرونه بۇدرميان، غئرات بۇدنكلأپ، مانگلاينى يره بريپ توردى. نايزا آتايئن ديبسه، نايزا-دا غولى ائسمادى. شول بارماشا گۇزم ير گۇرمدى: "آلا، منينگ ايشيم كجينه بولد-اوو." "غوشونگى آلاندا سال" ديينلرى ديبپ، گۇروغلى سايلانئپ چئقدى. گۇروغلى يانئپ-كؤيؤپ، بىر كلمه سؤز آيدار گرک:

گۆكدن يره بير اوت دۆشدى،	پهلك مانگا ساجدى ساندئم.
بگ عؤوض دۇنؤپ بيزدن،	دوشمان طاراپ گچدى ساندئم.
بيلبيلينگ اۇرۇزدئم باغئنگدان،	دولاندئم سولئ و ساغئنگدان،
گۆن دوغدى ماسترئق داغئنگدان،	عؤوض آرانئ آچدى ساندئم.
غئراتا دبسينى برديم،	بارئپ عؤوض حانى گۇردؤم،
بگ مصطفى غئلئچ اوردوم،	داغ يريندن سؤيشدى ساندئم.
غوچ ييگيت گچدى سريندن،	داغلار تهربرنر ^{۱۸۳} سريندن،
مدد ديلهسم اولئ اړلردن،	گۇروغلى بگ جوشدى ساندئم.

بو سؤزى آيدانسونگ، گۇروغلى بگ اؤز-اؤزونه: "ايشيم شوونا دۆشمىدى، كچ بولدى. من عؤوضى آلئپ بيلمىن، آغايونوسئنگ يانئنا ناحيلى بارارئن. بو زۇرياتسئزلئق منى نا

^{۱۸۳} تېرنمك: تېپرنمك، تېترمك.

گۆنلەر غويدى" دىيدى-دە يەنە ئۆز-ئۆزى: "ئەي، گۈرۈغلى بىگ، بىيىپ زىرنىپ اوتورماقدان ايش چىقماز، مۆنگ غايغى بىر ايش بىتىرمز. چاى اىچىپ، ئۆزۈمى دۆرساين" دىيىپ، ئۆز-ئۆزى گۈۈۋىلىك بىرىپ، چۆپلەمە چۆپلەپ، اوت ياقىپ، تۆنگچانى اودا غويدى-دا يەنە تۈۋرۈكەن چۆپلەمە چۆپلەمەگە آيلانئىشدى. اول چۆپلەن چۆپلەمىنى گىتىرىنچا ئۇنگى ياقان اودى سۇنيار، غاراض، بو گۆن مونونگ ايشى اوغرونا بولمادى، ائىنچا ياقان اودى ھم غارشى سۇنۇپ دورىار.

گۈرۈغلى بىگ شىيىپ، سۇنن اودونى غارشى ياقىپ باشاغاى بولۇپ دورقا، مصطفى بىگ ئۆزى اۋكە چىقان ادام بولۇپ، گۈرۈغلى ئىنگ اۋستۈنە باقا بىر ئاچە آلتى ادامنى ايلچى ادبىپ اىبرىدى:

— گۈرۈغلى گرچك غوچ يىگىتدەر، بو يره گلىسىن، غامغۇن بولۇپ غالماسۇن، گلىسىن، آت گركىمى، سرپاي گركىمى، زر گركىمى، نام دىيسە واغۇنن حوشلاپ غوبىرىلى، اما غۇۋس حانى دىلمسىن، اونى بو ياندا پاتىشا اليندن چىقارماز—دىيىپ، ايلچىلرىنە تابىشۇرنا حابارنى ايلچىلر گلىپ گۈرۈغلا آيتىشلار. گۈرۈغلى ئىنگ اۋنگى يانغۇنى ئىنگ اۋستۈنە بو ھم داغ بولۇپ دگدى. اول: "دۇنيانى ئادىين" دىيىپ ايلچىلر:

—آي، زانگىنارلار، مصطفى بىگ ئۆزۈنڭ كۆپلۈگىنە بويسانىامى؟ يا-دا مەنىگ يكە لىگىمە ائىنانىامى؟ من ئۆزۈمە مۇناسىپ زۆريات دىيىپ چىقىدۇم، مانگا باشقا دۇنيا گرک دال —دىيىپ، بىر سۆز آيتدى:

وھىنگىنگامدان چاندئىبلە گۆچ ائىدىم،
ياز بولاندا ارىر داغلارنىڭ غارى،
غولوما ئالبان باحرى-بازىمنى^{۱۸۴}،
ايندى دوشمان گۆرسۇن ميدان توزومنى.

اولار ھم كۆپلۈگنە بويسانماسۇنلار!
بودور ميدان يۆز مۆنگ يۆز مۆنگ گلىسىنلر،
مەنىگ ھم بىرلىگمە ائىنانماسۇنلار!
سۇۋش من، دۇندرمەنم يۆزۈمنى.

بو گۆن اۋستۈمىزدە مۇبارك آيدىر،
مرد يىگىتلر يۆز مۆنگ ناماردا تايىدۇر،
يىگىدىنڭ مۇرادى اوق بىلن يايىدۇر،
اشىدىنڭ نامارتلار دوغرى سۆزۈمنى.

گۈرۈغلى آيدار: من بولاردا دورمانام،
ائىنانمانام، اونگا گۈۋۈن برمەنم،
نامارت بىلن بىر صۇحبەتە گىرمەنم،
حاق پىناغا تابىشۇرۇپ من ئۆزۈمنى.

بو سۆزى آيدان سونگ ايلچىلر دۇنۇپ-غايىدۇپ مصطفى بىگىنڭ يانئىنا گلىدلر-دە:
—آي، زانگىنار اۋلسە اۋلجك ولى، بو يون اگجك گۇمانى يوق — دىيىدلر.

^{۱۸۴} باحرى-باز: الغر، آوغوش

—بويون اگمسه ترس اگسين. نأم عۇۋى اۋونۇڭ آيالى دۈرۈپ، گۇبگىنى كىيىمى؟
حابارى كىمدىن آل: گۇرۇلۇدان آل. شول تىنىركلاپ يۇرشۇنە دانگا ياقۇن بىر تۇنچە چاى
ايچدى، تىرسىگىنە سۇيىنىپ اوۋقا گىتدى. بىرى گلىپ، اۋونۇڭ دۇيشۇنە گىردى: "اۋغۇلۇم، سىن
غامغۇن بولۇپ ياتما. دانگدان اولارنىڭ اۋستۇنە دۈپۈل. قىياماتلىق پىرىزىنىڭ عۇۋى ھىم
آلارنىڭ" دىيىپ، گۇزۇندىن غايىپ بولدى.

گۇرۇغلى تىسگىنىپ يىرىندىن توردى. بو دۇيشۇ گۇرۇنىنە واغى حوش بولۇپ، كىيى چاغ
بولدى. چاى ايچىپ، چىلىم چكىپ مىس بولدى. يانگى اتلانۇپ "يا آلايىن، يا اۋلىين" دىيىپ
دوردى.

شول واغدا گۇناباتاردان توزان گۇرۇندى. بو توزان غالاندار شاھ اكنى. گۇرۇغلى نۇنگ
"قۇرق گۇندە گلىپ چىقماسام، گۇزىلماگە چىقايىن" دىيىپ، ادن واداسى دۈلۈپ، قۇرق گۇن گچىن
اكنى. غالاندار شاھ ھىم نۇكرلى بىلن بارلاماغا يۇرۇن اكنى.
غالاندار شاھ اتلارنىڭ ئايتدى:

—ھاو، يىگىتەر، شو داغۇنگ آنگۇرسۇندىن تۈپ سسى گلىا، غالماغال گلىا. بو يىردە وەينىڭنام
ياقۇن دالدىر. مىنىڭ پىكىرىمچە گۇرۇغلى وەينىڭنام ھانى نۇنگ تاغۇتنى—باغۇتنى يۈمۈپ،
ھازىناسۇنى گۇتريپ، عۇۋى ھانى آلۇپ چىقاندۇر، ئازۇندىن يىغۇن يىتىپ، بو زاتلارنى ھىم
عۇۋى اليندىن آلاندىر. ھول داغۇنگ اۋستۇنداكى يىكە اتلى—دا گۇرۇغلى بولسا گرک. سىز
آسساراق گلىپىرىنگ، مىن سىزدىن اۋىگىنچاراك بارۇپ، اۋونۇڭ بىلن بىر عرض—ھال
آيدىشاينى —دىيىپ، غالاندار شاھ اتىنى غامچىلاپ، يىغۇندىن اۋزۇپ غايدىبىردى. سىس بىر
يالى ميدانا گلدىن سونگ، آتدان دۇشۇپ، غول غوشۇرۇپ ھايقۇرۇپ سالام بىردى. گۇرۇغلى
سالامىنى آلدى. شاھ غالاندار گۇرۇغلى نۇنگ غاملى گۇرۇشىنى گۇرۇپ:

—ھاو، گۇرۇغلى، مىرد يىگىت دىيە نىنگ گىنگ گۇرۇم بولار، غوچ يىگىت گۇۋونۇنە غام
گىتىرمز، ايشاللا، اولارنىڭ لىشگرىنى دىرى—داغۇن ادىپ، مالىنى اولجا ادريس، عۇۋى
اۋغۇنگى ھوكمان آلارنىس —دىيىدى. اۋندا گۇرۇغلى:

—اى، شاھ غالاندار، سەنىڭ شاھ بولاننىڭ يانگى قۇرق گۇن دۈلۈپ گچدى، ايبام سىن اولى
گۇرۇلماگە يىتىشىپسىنگ، مىنىڭ شو سۇرۇمدىن بىلىرسىنگ، دۇيشۇمە ارىلر گىردى—مانگا كۇمگە
گىدىلر — دىيىپ، بىر سۇز آيدىار:

مىنىڭ بو ھالىمدان سورانلار گلىدى.

ماغروپدان ماشىرغا يۇرۇنلر گلىدى.

ھىندۇر، الياس كىمىن دۇنيادە يۇرۇپ،

ياتىردىن غام بىلن غافلات اۋيۇندە،

اۋچ يۇز آلتىمۇش اۋلىلر جم بولۇپ،

پىردانىڭ اچىنىدە صوراتىن گۇرۇپ،

حاقدان بىزە يۈز يىگىمى ياش بىرىپ، آرقاما پنجه سىن اورانلار گلىدى.

گۈۈن عشقۇم بىلن من اتدىم تالواس، بىلدىم گۇيا قووس بىلن اول قىياس،
جاھانى كشت ادىپ اول خۇدئىر، الياس، حاقا حازىنلار بولانلار گلىدى.

گۈرۈغلى خۇو دىيىپ تورار يىرىندىن، مدد دىلار اول ار پىرىندىن،
داد ايلدىم نامارت دۇنيا اليندىن، شو گۈن اوچ يۈز آلتىمىش ارىلر گلىدى.

بو سۆزى آيداندىن سونگ، غالاندار آيتدى:

—اونونگ يالى بولسا، ايشىمىز اونگونا —اونيانجا غالاندارنىڭ يىغىنام گلىپ يتدى. بو يىغنا غالاندار بىلن گۈرۈغلى باش بولوپ: "داح" دىيىپ، غىغىرئىپ توزانلاپ، آت غويدولار. حابارى كىمدىن آل: مصطفى بگدىن آل. ايشى اونگونا بولان آدم بولوپ، اۈزۈنىڭ غىغىر غوشونى بىلن، اولجاسى اونگان آلامان آرقاينى غىغىر —يايرىت بولوپ ياتىرلار. گۈرۈغلى بولسا ايشى شووونا دۇشمان: "واح" دىيىپ، ايجىنى خۇملىدىپ دوران پىئادا، دۈيرمه غىغىرئىپ يالىلدادىپ، غالاندارنىڭ يىغنى نىڭ اۈنگۈندە غىغىر بولسا يىلدىرئىم يالى بولوپ سۈينىاردى.

پاح، انگىرسى، بارسى گۈرۈغلى ياتان غىغىر سۈرى غوينا ادىل بىر بۈلك غورت گىرن يالى، گۈرۈغلى نىڭ غىغىرئىپ يالو^{۱۸۵} يالى يالدىراپ، يىلدىرئىم يالى اينىپ چىقار. دوران توتولار، غاچان غوتولار، مصطفى نىڭ غوشونى باسغى بولدى. آيدىپ —دىيىپ سونگونا چىقار يالى دال. گۈرۈغلى، "غاچانى قوۋوجى بولما" دىيىپ، مصطفى نىڭ غوشونى داغىدىپ، اولجالارنى يىغىنلارنىڭ سونگ، غالاندار بىلن ايكىسى آدان دۇشۇپ، چاى —چىلىمدىن كىپلىرىنى كۈكلۈپ باشلايدىلار. اۈزگە يىغىن بولسا غاچانلارنى قوۋوپ گىدىرىدى. اۈيلدىن سونگ، قوۋوپ گىدىرلىرىنىڭ اۈنگى گىلماگە باشلايدى. گۈرۈغلى ھر گىلدىن "گۈرۈغلىمى؟" دىيىپ غۇۋى سورايدى. غالاندارنىڭ غوشون يىگىتلىرى بولسا:

—ھاو، گۈرۈغلى آغا، غۇۋى دىيە نىڭ بىزىڭ گۈرن، اشىدىن اوغلانئىمىز دال، اما بىز ھىچ بىر ياش اوغلان اۈلدۈرن يىمىز يوق. بىزىڭ اۈلدۈرلىرىمىزىڭ ھەمە سى يالانگ ساقالىدى.

—ايسە، بو زانگىگار غاچىپ، بىر ىردە گىزلانئىدىمىك —دىيىپ، گۈرۈغلى نىڭ اۈزى آتلانئىپ، بىر —ايكى يارنىم غوش —كۈتلىرە، اۈلۈرە سىن ادىپ آيلانئىپ باشلايدى. بىر ىرە گىلسە، باش —آلتى سانى اۈلى بىر —بىرى نىڭ اۈستۈنە مىندىرلىنىپدۇر. "شولارى بىرى —بىرىنىڭ اۈستۈنە آدم چىقاران يالى —دا" دىيىپ، آدان دۇشۇپ اينگ اۈستۈندكى ماسلىغىنىڭ آياغىندىن

^{۱۸۵} يالو: يالداق.

توتوپ سىلكىپ غويىردى. گۆرسە، ەكى اۇلى نىنگ آراسىندا عۇوض ەان گۇزۇنى مۇلردىپ ياتىر.

— ەا، عۇوض ەان، بو ىردە نام ايشلاپ ياتىرسىنگ؟

— ەا، آغا، نام ايشلاپ ياتانمىزى اۇزۇنگ بىلمىامىنگ نامە؟ شو گۇن آغامىنگ غاھارى نىنگ گۇن گۇنۇدىر، ەنگ گۇنۇدىر. بىردىن غاھارىنا بىر ىردە مىنى اۇلدۇرىپ تاشلايماسىن دىيىپ، سونگورراق غاھارى سىنانسونگ، اۋىكىسى اۋچىسونگ، بىر چىن بولانسونگ ياننىنا بارارنى-دا، دىيىپ، سىندىن غورقوجىغىنا بوقوپ ياتىرنى، آغا.

— پاچ، عۇوض ەان، اۇزۇنگ ياشام بولسانگ، باشىنگدان غاتى كۇپ چارشىبائى گچىرىيسىنگ-اوو، يا-دا بو شلاين دىلى غورقنىنگ تاپىپ يۇرىامىنگ؟
— ەاوا آغا، داعى نام. غورقان آدام باشىغا نا علاچ اتسىن.

— آدام دىيە نىنگ بىلە بى غايرات بولماز، غورقان آدامنىنگام بىر دوعرى سۇزى بولار آخىرى — دىيىپ، آرتلاشدرىپ غوشا گتىردى. چاى اچىپ، چىلىم چكىپ، اوغراما حىيال ادىپ دوران واغتلارنىندا، عۇوض ەان غاتى توقات گۇرۇندى. گۇروغلى:
— ەا، عۇوض ەان، نامە يۇز-گۇزۇنگ سالتىق، سىن توقات يا-دا غارىنداشارنىنگا دوشوپ، ىنە آىرا دۇشنىنگە توقات بوليامىنگ؟ چكىنمە، آىداى!

— ەا، آغا، سىن مىنىنگ ناخىلى تاغتنىنگ اۋستۇندە، ناخىلى ساز-صۇحبىتىنگ اچىندە گۇن گچىرىشىمى اۇزۇنگ گۇرۇپ غايتىنىنگ آخىرى. آىدىم، ساز-صۇحبىت بولماسا، مىن توقات بوليان.

— پاچ، عۇوض ەان، سەنىنگ گرگىنگ ساز-صۇحبىت، ناما بولسون، ەىچ زاتدان توقات بولما، عۇوضىم — دىيىپ، گۇروغلى بىر سۇز آىديار:

يوسوپنىنگ قانىندىن، جاننىم اۋيۇندىن سىزدىرىپ دىير مىن دىلدىن، عۇوضىم.
غام تونما، گۇونۇنگە غوصصا گتىرمە، سۇز سۇزلىسم چاندىبىلدىن، عۇوضىم.

"زۇرىيات" دىيىپ، توتدوم ەاقا يۇزۇمنى، ەر نامردا دىيمىز اردىم سۇزۇمنى.
گرچك سىراتىنىكى، ار دك اۇزۇنگى ەمە گۇرسۇن اولوس-اىلدىن، عۇوضىم.

سنى گۇرن غىزلار گچىرلر ەالدىن،
سىن گىيىنىسىنگ لىباس زىراپدان-آلدىن،
اىرنلارلار اۇزگە آرزوو-حىيالىدان،
مىن گىيىنىسم بىدىر شالىدان، عۇوضىم.

گۇروغلى، دورمان، موندان گۇچلىنىگ،
نصىپ بولسا، آل شراپدان اچىلىنىگ،
غواص دىين درىيالاردان گچلىنىگ،
باراندان سونگ اوزاق يولدىن،

عۇوضىم.

بو سۆزى آيداندا سونگ، عؤوض:

—اي، آغا، شولار يالىٰ ناما آيدئبرسونگ، منم توقاتلئقدان آچئلجاغ—آ — ديدى.

—ناما گرک بولسا آيدئبر عؤوض جان، بيزده سۆز غئت دال. عؤوض جان، ايندى
آتالانايلى، بو يردن گۆچه يلى — دىيىپ، عؤوض حانئنگ هم آت—ياراغئنى بسلأپ، اونى بىر
بىزگى بدو آتا مۆندۆردى.

عؤوض پىرهنگى ماووت چاكمنىنگ اؤستۆندن كۆمۆش غئئالى، طئللا ساپلى غئلئجى
غوشاندى. گؤروغلى:

—حا، اوغلوم عؤوض، اننحا ايندى بىر يىگىت چەنى بولدونگ، سۆر آتئنگى، بىيىك
داغلاردان آشايلى — دىيىپ، بىر سۆز آيدىار:

گۆچه—گۆچ ايلدى گۆوۆن كرونى، گل، عؤوضيم، دولانالى داغلارا.

قادر مۇولام غايدئپ بردى غاشئما، گل، عؤوضيم، دولانالى داغلارا.

غاررئدى، غاررئدى، گۆوۆن غاررئدى، غوجا داغا غار غالمايئن اريدى،

چاندئبيله آغئر كرون يۇريدى، سۆر، عؤوضيم، دولانالى داغلارا.

غوجا داغئنگ سئناسئندا غارى بار، جۆلگسىنده اينجىرى بار، نارى بار،

المئداما باغلارئ نئنگ بارى بار، باس، عؤوضيم، دولانالى داغلارا.

آلا داغدان ايندرديلر اوياغى، غئرئئزغا بويادئلار بوياغى،

آلتئندان تولوغى، كۆمۆش غئياغى، داق، عؤوضيم، دولانالى داغلارا.

گؤروغلى آيدار: حارايلاارئم چاتئلدى، غوچ كله لر شلغم كيمىن كسيلدى،

غارغى غولاق دال بدولر توتولدى، مۆن، عؤوضيم، دولانالى داغلارا.

بو سۆزى آيدانسونگ، همه يئغنى بيلن غالاندارئنگ يوردونا سۆرۆپ گيديبرديلر. عؤوض بار
يىگىتلنگ اۇنگۆنده، آغئر يئغئن تاياق تاشلاپ اونونگ انزنئندان گليار. سۆرۆپ غالاندارئنگ
يوردى تۆوريژه گدليلر. گؤروغلى:

—عؤوض حان، سن هيچ زادى گۆونۆنگە گتيرمه، بو شأهر هم اۆز هۆنأريم بيلن آباد دن
شأهرىمدير، بو شأهرده دم—دئنج آلايلى — ديدى.

غالاندار، گؤروغلى نئنگ اۆز باشئنا بىر صاپالى جايى بوشادئپ بردى. حئزمائتئا هم
حئزمائتكار آدام بردى، عؤوض بيلن گؤروغلى بو يرده دم—دئنج آلئبرسيئر.

بو گۆن ارتير بيلن گۇروغلى نۇنگ يانۇنا آقساقال بابا گلى، بىر ساغات گۇرۇڭگىشپ اوتوردى، اول:

—گۇروغلى، من غالاندار شانۇنگ آغاسى بولايارۇن. من سنى نصيحاتچى باغشى دىيىپ اشيتىدىم، مانگا شول اۇتن—گچن سۇزلىرىنگدن بىر سۇز آيدىپ برسنگ —دىيدى.
—ياشولى، اۇتن سۇز بولوپ، منىنگ كىشى سۇزۇنى كىشا آيتام بولماز، يۇنه اۇز بيلن، بيتن^{۱۸۶} سۇزلىرىمدن سانگا آيدىپ بريىن — دىيىپ، غالاندارنىڭ آغاسىغا غاراپ، باش كلمه سۇز آيدار گرگ:

بىدۇولتى باغا سالما،	گۆل باقجانگا حار گتىرر.
گۆللىرىندىن تيره بيلمز،	شاحاسىغا زور گتىرر.
نامارت حايتىر ايشىگىن آچماز،	موحانت شر ايشىدن غاچماز،
مالى بولسا، ايىمز—ايچمز،	نامارت غۇمروڭ حور اۇتۇرر.
نامارت بيلن يولا گيتسنگ،	بارىپ بىر منزىله يتسنگ،
نأكسى حۇزماكتار توتسانگ،	چىلىم دىيسنگ بنگ گتىرر.
نامارت بيلن يولا بارما،	بىله ياتىپ، بىله تورما،
ناماردا امانات برمه،	كۇپۇن ايىپ، آز گتىرر.
عاقۇل—هوشونگ بادا برمه،	غامغۇن گۇنۇنگ شادا برمه،
غۇز غارداشنىڭ يادا برمه،	دۇپ بابانگا آر گتىرر.
اۇلمه—حا، گۇروغلى، اۇلمه،	اۇلىنچانگ اۇزۇنگدن غالما،
چامان ^{۱۸۷} مۇنۇپ، چانگدا غالما،	شيرىن جانا زور گتىرر.

بو سۇزى اشيدىن سونگ، ياشولى:

—بركلا، گۇروغلى، مۇنگ طۇللالتق نصيحات بردينگ، بولدى — دىيىپ، خوشلاشۇپ چىقۇپ گيتدى. گۇروغلى بيلن غۇوض حان بو يردە غالىبرسىنلر.

ايندى حابارى كىمدن آل؟ بو غالاندار شانۇنگ يوردونۇڭ ىدى مزىل^{۱۸۸} بىرغاپدالۇندا بىر يورت باردى، اول يوردا حۇرى يوردى دىيردىلر. حۇرى شأهرنىڭ پاتىشاسىغا غۇوض

^{۱۸۶} بيتىمك: يازماق، بيتىكچى=يازوچى.

^{۱۸۷} چامان: يىندام دال، يۇرۇك بولمايان آت

^{۱۸۸} مزىل=مزل. هرمتزل تاقيمىن ۶ كيلومتر.

سولطان دېيىدىلەر. عۇۋىز سولطان "گۇرۇغلى، يوسۇپ شائىنگ تاغىتىنى يۈمۈپ، بار
حازىناسىنى گىرىپ، يەكە ئۆزى شۇ ايشلىرى بىتيرىپ، شائىنگ عۇۋىز حان دىين بىر اوغلاننى
ھەم ئالپ غايدىدەر — كىمدە كىم گۇرۇغلىنى تۈتۈپ گىتىرسە، يوسۇپ شاھ اونگا چاندئىل
يۈردۈنى پىشگىش بىرەك — دىيىپ، چار چكىدېيىدەر. شونۇنگا ئۆچىن، گۇرۇغلى نىنگ يولا
دۆشەك ماحالىنى بىلىنگ" دىيىپ، غالاندار شائىنگ غالاسىنا جانسىز^{۱۸۹} ايدىدى.
حابارى كىمدىن آل: گۇرۇغلۇدان آل. غالاندارنىڭ غالاسىندا بىر آي قىرق گۇن بولۇپ دىم—
دىنچىنى آلانسۇنگ:

— ھاو، غالاندار، مانگا روغىسات بىرسىنگ، مىن غايدىيان.
— يوق، گۇرۇغلى، انىك سانگا روغىسات يوق. مىنىڭ آيىنگ پىلانچاسىندا تۈيۈم بار، شول
تۈيۈمنى گۇرۇپ، يۈرۈك آتارنى، گۇرۇشگىن پالوانلارنى، باغىش—سازاندارنى، ياغىش
يىگىتلىرىمى شول تۈيدا گۇرۇپ، اونسۇنگ غايت.
— نأ واغت تۈيۈ سوۋۇپ، نأ واغت روغىسات بىرسىنگ؟
— سانگا آيىنگ پىلانچىدا روغىسات بىرىن.
بو گېلىرىنگ اچىندە، بو گۇرۇشگىر ادىليان واغى يانگى جانسىزام بار. بو جانسىز ھەم
حابارلار يىتك بولۇپ، عۇۋىز سولطاننىڭ ياننىا باردى:
— ھاو، تاغىسۇر، اىلنگىن بىر ايش گىليان بولسا، آيىنگ پىلان گۇنى گۇرۇغلى مىدان چىقيا
— دىيىپ، حابار بىردى.

حأ، ياغىش. حابارى كىمدىن آل: غالاندار تۈي—توماشاسىنى سوۋۇپ، گۇرۇغلى روغىسات
آلپ، عۇۋىز بىلن آتلىنىپ چىقىپ گىدېرسىنلەر. "گۇرۇغلى، سىنى اوزادىپ^{۱۹۰} غايدىين"
دىيىپ، غالاندار بىلە غايتىدى.
حابارى كىمدىن آل: عۇۋىز سولطاندىن. بىر سىركىدە سىنى باش ادىپ، قىرق آتلىنى غولونا
بىرپ:

— بارنىڭ عۇۋىزىنى دىسىنە اىلدىن آلنىڭ، باشغا مالى—غاراسىنى تالانگ، بىرەك بولۇپ
ارچىسە، اۋزۇم دانگىپ آلپ غايدىنگ، اونگا حىزىمات ادىرىس — دىيىپ بويۇردى.
گۇرۇغلى شۇھردىن چىقىپ سايلانئىرنە يانگى قىرق آتلى مونۇنگ اۋىگۇندىن چىقىدى.
عۇۋىز سولطاننىڭ ايرىن سىركىسى عاقىللى، پاهىملى وزىردى. يىتمانكا اول گۇرۇغلىنى
گۇرۇپ، اۋز آتلىلارنى ايتىدى:

^{۱۸۹} جانسىز: اىچال، جاسۇس

^{۱۹۰} اوز اتماق: اوغر اتماق، يولا سالماق.

—ياش يىگىتلەر ساقى لىق اديب، مى پايلاسا، اونگا يەتسى نام بار. ياشولولار حۇزومات
اتمك ياش كىچىلرلىك بورجى، اوغول آتائىنگ حۇزوماتكارىدىر — دىيىپ، عۇوضه غاراپ
باش كلمه سۆز آيدىار:

گۇرسۇن حۇرى نىنگ بگىرى،	عۇوض اوغولم، مى اىچىلى!
حايران اديب بو سگ لرى،	عۇوض اوغولم، مى اىچىلى!
گۇرسۇن طىللا تىللىرىنگى ^{۱۹۱} ،	تار اوينادان اللرىنگى،
اشيتسىن سايراق دىللىرىنگى،	عۇوض اوغولم، مى اىچىلى!
برزنت دىيىپ چاندئىلدىن،	اىلغار اتدىم اوزاق يولدىن،
حەدرىم يوق ھىچ بىر آلدان،	عۇوض اوغولم، مى اىچىلى!
غۇچ يىگىت مى آغزىن آچسىن،	غانىمى نىنگ غاننىن سچسىن،
گۇروغلى مست بولۇپ اىچسىن،	عۇوض اوغولم، مى اىچىلى!

بو سۆزى آيداندان سونگ، گۇروغلى "اينە، حان آغا، بىز تاييار، نامە حۇدۇرىنگ بولسا،
گىتيرىبرگىن" دىيدى. اوندان سونگرا عۇوض سولطان تۇورگىنە غارانجاقلاپ، اوغلانلارنى:
"حانى، اوغلانلار، شراب يۇردىنگ" دىيىپ آيتدى. عۇوض سولطانىنگ اوغلانلارنى شراب
يۇرتماگە آيلانئىشدىنلار. اما بولارنىڭ شرابى نىنگ اىچى بىھوش درمانلىدى. اىچن يىقىل، اىچن
يىقىل، اىچن يىقىل، ھەمە سى يىقىلئىپ غالىبرىسىن.

بولار عۇوضى آراسىندىن آلىپ داغلىغا غارشى گىدىرىدىلر. بولار بو ىردە غالىبرىسىن.
عۇوض سولطانىنگ برن بىھوش درمانى اۆچ گۆنلۆك اكنى. اۆچ گۆندىن سونگ گۇروغلى
اسسىنە گلىپ، ىرىندىن توردى. گۇرسە، غاپدالىندا عۇوض يوق، يۇرگى حوپوغىپ آلقىمىنا
گلىدى. ايشىگە غارشى يۇوردى. ايشىگىنگ بارسىندىن اىلدىرىلىپ گىدن اكلر. گۇروغلى
غايىراق دوروپ ايشىگى بىر دىدى ولين، ايشىك بۆلک-بۆلک بولۇپ گىتدى. مونونگ
شاقىردىسىنا غالاندارام تىسىگىنىپ اوياندى:

—ھوو، گۇروغلى، نە بلا بولدى سانگا؟
—غالاندار، عۇوض يوق، عۇوض.

—آى، سانگا بىر زاهر يوق، مرض يوق، اوندا اول، موندا بول دىيىپ گزىپ يۇرسۇنگ.
گركىلى داشنىگ الىنگە دۇشۇپدىر، گۆم بول-دا يوردونگا، بو ىردە نە ايشىنگ بار؟
—حايسام بولسام، ايندىكى پوشماننىڭ پىداسى يوق. غالاندار، يۇر، عۇوضى گۇزلأىلى.

^{۱۹۱} تىل: ساچ، جنغا

ال توتوشۇپ داشار ئىچىنىپ گىدىبىرسىنلار. كۆچمە-كۆچە، چارشىما-چارشى، ساراىما-سارايىر يىرىنىپ گۆزلىدىلار. ھىچ يىردە غۇۋۇس يوق. غۇۋۇس جانى يىتتىرىپ حايىران بولۇپ، باش كىلمە سۆز آيدار گرگ:

تېسىگىنىپ توردوم يىرىمدىن،	بىگر، غۇۋۇس اوغۇلوم جانى؟
مدد دىلىسم پىرىمدىن،	ايللار، غۇۋۇس اوغۇلوم جانى؟
آتلاىنىپ، ميدان چىقايلى،	غانىما غنىيا باقايلى،
بو غالالار ئىچىقايلى،	بىگر، غۇۋۇس اوغۇلوم جانى؟
آتلاىنىپ، داغا بارايلى،	نېرىدە بوقدى، بىر گۆرىلى،
غاچانن توتوپ اورايلى،	بىگر، غۇۋۇس اوغۇلوم جانى؟
نېرىدە بىزىنگ چاندئىللار،	غاراشياندر اولوس-ايللار،
گۆرۈغلى دىير، باغدا گۆللەر،	بىلىل، غۇۋۇس اوغۇلوم جانى؟!

بو سۆزى آيداندا سونگ، غاچاقلاىنگ ترس انىزنى چالماغا آيلاننىشدىلار. انىز غالادان داغلىغا توتوپ گىدىپىدىر. غالاندار آيتدى:

—مونونگ انىزى داغلىغا چىقىپ گىدىپىدىر. بىر آىز يول آىزغى آلىپ، انىزاراپ گىدىبىرسىنلار. حابارى كىمدىن آل: غۇۋۇس سولطاندىن. شول غاچىپ شىھرىدىن چىقانلارنىدىن بارى، آلتىسى—ئۆكرى بىلن بىر داغنىگ غوۋاغىندا ياتىردى اول:

—ھاو، يىگىتلەر، بارنىگ غالادان حابار توتونگ. شول تۆركىم يوق بولۇپ گىدىپىمى، يا—دا بامى؟ — دىيىپ، اۆچ آلتىنى اىبرىدى. بو اۆچ آلتى اورتا يولا گلىدە، گۆرۈغلى نىنگ اۇنگۇندىن چىقىدىلار. گۆرۈغلى بولار تانادى:

—ھى، سىزىنگ بىر... باياقى منىنگ اۇنگۇمدىن چىقان قىزىق آلتى نىنگ اۆچۈسى سىزىسىگىز. دىسىنە غۇۋۇس اوغۇلومى تاپنىگ. بولماسا، غاننىگىزى درو غوتورا درمان ادرىن.

غالاندار شاھ اۆز يوردونا ياناشىق غونگىشى يوردوننىگ آدمىسى بولاندا سونگ، بولار اۆلدۆرتماگە دۆزمدى:

—ھاو، گۆرۈغلى، بولارنىگ بىرىنى آلىپ غالاىلى، يول بىلدىلىك ادىپ، اۇنگۇمىزە دۆشۈپ تاپىپ بر. اول ايكىسى بولسا نىرا گىتسە شونگا گىتسىن. بىرىنى آلىپ، غالاندار يانگىقى ايكىسى نىنگ غولاغىنا پىشۇرداپ:

—بارئىڭ، عۇۋس سولطانا آيدىڭ، غاچسۇن بىر يانا، بولماسا، بو زانگىگار غانئى
ايچر. من موندان غانئى دىلۇپ آلارن، اونسونگ گلايسين — دىيىپ تابشۇرانسونگ، بو ايكي
آتلى غاچان كىشى بولۇپ، شارپا—شارپا بىردىلر، بىلرأكدن آيلانئپ، عۇۋس سولطانئىڭ
يانئنا باقا غايدىئىرديلر. بولارئىڭ ائزئندان بو آتئىنى اۇنگۇنە سالئپ بولار—دا غايدىئىردى.
غالاندار آيدىار:

—آساراق سۆر، هر واغت—دا بارساق عۇۋس تاپئلار — دىيىپ، مونى بىرنمە گۆيمىار،
اول ايكي آتلى نئىڭ اۇنگراك بارارئنا يول غويىار.

حابارى يانگقى ايكي آتئىدان آل، اولار آت غويۇپ، آتلارنى گۆك چۆر اديپ، بارىن
غئغئرئپ باردئلار:

—آى، سەنىڭ بىر... عۇۋس سولطان، اۋلۇم سانگا مۇبارك بولسون. غاچارا دشىك
آغتارىير، گۇروغلى انئنا يتيپ گلىأ.

عۇۋس سولطانام غاچئپ گىديپ، بىر داغئىڭ غوواغئىدا گىزلندى. اونئىچا گۇروغلى داغى
بارىن باردى.

عۇۋس حان هم "واح آغا، گلىنىڭمى؟" دىيىپ، حامسئغئپ آغلاپ، بىر اليندە كأسە، بىر
اليندە چىلىم گۇروغلىنىڭ اۇنگۇندىن چئقدى. گۇروغلى عۇۋسنىڭ الينداكى شرابى ايچىپ،
چىلىمى چكىپ غازابا چئقئىردى.

—حانى، بو عۇۋس سولطان نىردە؟ اونونگ بوغازئى چالئپ، غانئى ايچىسم بولماز —
دىيىپ غئغئردى.

غالاندار شاھ:

—حاو، گۇروغلى، اگر منىڭ بىلن دوغانئىڭى برجاي اتجك بولسانگ، شو زانگىگارئىڭ
غانام بولسا، گۇناسم بولسا منىڭ حورماتئما مانگا گچأى — دىيىدى.

—حأ، غالاندار، دوغانئىڭى آرا سالدئىڭ، ايندى بولمادى، گۇناسىنى گچدىم. اوندا
غالاندار:

—بار، نىردە بولسا گلىسين — دىيىپ، بىرسىنە بويوردى. يانگقى ادام عۇۋس سولطانئىڭ
يانئنا گلىپ:

—اى، تاغسئر، سۇيۇنجىمى بر، سۇيۇنجىمى، اۋلۇمدن غوتولدئىڭ، تاغسئر، غالاندار
سەنىڭ غانئىڭى دىلۇپ آلدى. غالاندار گلىسين دىيىدى — دىيىپ حابار بىردىلر. بو حابارى
اشيدىن بادئنا عۇۋس سولطان شو يردىن بويونونا غوشاق داقئپ اوغرادى، گلىپ گۇروغلى
نئىڭ آياغئنا باش غويۇپ:

—اي، گۇرۇغلى، غاتى غالاۋ اتدېم، ايندى سىزى ياماشغاندان اۋز غلامۇزا آلېپ بارىپ،
 حىزىت—سۇلاڭ گۇرۇمىسىم بولماز— دىيىپ يالباردى. اوند ا گۇرۇغلى آيتدى:
 —اونى عۇۋىز حان بىليار. اوند ا عۇۋىز:
 —حاو، آغا، بىز بىلىك، "آت اۋرىن يردن، ار غورقان يردن" دىين بىر ناقتل باردىر، اوندان
 بو ياننىام اۋزۇنگ بىلياسىنگ—دا — دىيدى.
 غالاندار، روغىسات بىرسىنگ، يوردوما غايدايىن دىيدى.
 —گۇرۇغلى، غايتىسانگ—دا حىزىمات اديان، غايتىماسانگ—دا حىزىمات اديان، اۋز ايسلاننىكى
 اديبرگىن.

—غالاندار، غايدار چن بولدى، من ايندى غايدايىن.
 —گۇرۇغلى، غايتىسانگ نامە گرگ—ياراغىنىڭ بولسا اكىت، الينگ بوش، ارگ اۋزۇنگدە.
 —من اكىتچك زادتىمى اۋزۇم بىليان — دىيىپ، گۇرۇغلى غالاندارنىڭ اتلارنىدان غوۋى بىر
 اتى سايلاپ آلېپ، عۇۋىسى مۇندۇردى، يەنە اداما بىر اتى ھم غوشلاپ آلدى. غوشلان اتلارنىڭ
 بىرى نىڭ اۋستۇنە دوقوز دۇرلى تاغام، آلتنى جام، كۆمۈش كېگىر، چاى—تمماكى، تۋى—
 ياغان يۆكلىدى. يەنە بىر اتنىڭ اۋستۇنە دوقوز غابات يورغان، كۆرپە—كۆچىكەن يۆكلىدى.
 اتلانىپ چىقىپ غايدىرىدى. غالاندار ھم يوردونىڭ چىتىنە چىقىنچا اوغراپ گىلدى.
 —"اوغراداندا يولداش بولماز"، گۇرۇغلى، سانگا روغىسات — دىيىپ، غالاندار خوشلاشۇپ
 غايدىرىدى. گۇرۇغلىدۇر عۇۋىز حان سۆزبىرسىن. بولار مۇزىلمە—مۇزىل، سالىقنىما—سالىقنى
 يۇرئالار. ائىسى دۇشنىدىن گىلىپ بىر يىرە دۇشيار. دوقوز غابات دۇشك تاشلاپ، باش اوجا
 دوقوز ياسىنىق، آياق اوجا باش ياسىنىق تاشلاپ "ائىنچا عۇۋىز سەنىڭ جاينىڭ" دىيىپ،
 اۋزۇنە—دە شونونىڭ يالى جاى سالىنىپ، گۇرۇغلى آغا—دۇنە، ياتا—تورا يول چىكار. يولدا—
 ائىدا ھەمە اتملى حىزىماتلارنى اۋزى اديار. عۇۋىز: "آغا، حىزىمات اتمك ياشىكىچى نىڭ
 ايشىدىر" دىيىپ آيتسا—دا گۇرۇغلى: "عۇۋىسىم، بو آيداننىڭ دوغرى، اما يول اوغرىندا ايشى
 من اتمىم عايىپ يوق، حاچان سىن مەنىڭ بىلن اتالى—اوغول بولماغا بوغتا يۆرگىنى
 بىرىنىڭدىن سونىڭ، سانگا يوموش ادىرىسك ھم بولار" دىيىپ، يول بويى ھەمە ايشىلرى اۋزى
 اديار. چاى غايناتماق، ناھار حاضىرلىك ھەمىشە عۇۋىز اوڭلاپ تورنىچا غايناتما دىيىسە—
 دە، ياھنا دىيىسە—دە، شۇل، پالو، چاى—غانىت دىيىسە—دە دوقوز دۇرلى تاغام تاييار بوليار.
 گۇرۇغلى بىلن عۇۋىز آغا—دۇنە اوزاق يولى كىسىبىرسىنلر.

ايندى حابارى كىمدن آل: ساپار كۇسە دىن آل.

—حاو، يىگىتلر، گۇرۇغلى اۋلسە اۋلىدىر، اۋلىسە—دە بو گۆن—ارتە بىر يردن چىقار.
 ياراغلارنىڭ ايجىنى—داشنىنى آرتىپ، سۆپۈرپ غويونىڭ. اتلارنى گزىدىرىپ تابىنا گىتيرپ

غويونگ. اگين اشىكلرينگىزى بولسا يوووپ، اپلاپ غويونگ. عۇوز گن گۇنى بولسا تۇمىز گەيىنگ، بولماسا گيىملرىنگىزىنگ ياقاسى كىرلۇپ، شورلاشۇپ دوور. عۇوز دىيە نىنگ طىيغاتى يوقا اوغلاندىر، گۇروغلى نىنگ يىگىتلىر—أ بىر بۇلك چاپىسا يىگىتلىر اكن دىيىپ آيتماسىن — دىيىپ، قىرق يىگىدە تابىشۇردى.

دالى مائل بىلن سىتك غىرمانى سرچمە گۇزگى غاراوول اديپ غويدى. هم عۇوزى كىتريان بولايسا، سۇيۇنچىلۇپ گلىنگ — دىيىپ تابىشۇردى.

عۇوز بىلن گۇروغلى سۇرۇپ، سرچمە گلىدىلر. دالى مائل، سىتك غىرمانا ايكي كىشى ائلىغاپ، اۇنگۇندىن چىقىپ، سالام برىپ گۇرۇشىدىلر.

—حاو يىگىتلىر، يورت—غارا آمانلىقىمى؟

—يورت—غارا كمى يوقدور — دىيىپ، بو ايكىسى غالا غارشى آتلىنىلار. آت غويوپ، غىغىرلىشۇپ باردن باردنلار:

—آي، يىگىتلىر، سۇيۇنچى حاو، سۇيۇنچى! گۇروغلى آغام عۇوزى كىتريدى حاو. قىرق يىگىت گەينە بىلنىنى گەيىپ، داقىنا بىلنىنى داقىنىپ، شايلىنىپ، گۇروغلى نىنگ اۇنگۇندىن چىقماغا گىدىبرىدىلر.

حابارى كىمدىن آل: همدم وزىردىن آل. سۇدايى غالاندار عۇوز گلى دىيىپ، اشيدىن بادىنا جىندىسى^{۱۹۲} اگىندە، كولاسى باشىندا بو هم يۇرۇبرىدى.

قىرق يىگىت گۇروغلى نىنگ اۇنگۇندىن چىقىپ بارىشلارنى اديارلر شووحونى، اوريارلر غىقوونى، پاغتانبى^{۱۹۳} آسمانا غارشى پۇوچه—دە—پۇوچه. سس يتر يالى ميدانا گلىدىلر—دە آتدان دۇشۇپ، غول غووشورۇپ، سالام برىپ دورىدلار. يە—دە آتلىنىپ گۇروغلى بىلن سۇرۇبرىدىلر.

همدم وزير گلىپ، عۇوزىنگ اۇنگۇندىن چىقىپ، آتلىنى اديپ نۇكر بولوپ گلىار. گۇروغلى يىگىتلىرىنە غارشى غاراپ: "عۇوز اوغوم گلى" دىيىپ، باش كلمە سۇز ايدار گرک:

بگىلر، سىزىنگ آرزولارنىڭىز، گلى، عۇوز اوغوم گلى.

عسلىدان شىرىن سۇزلىرىڭىز، گلى، عۇوز اوغوم گلى.

جۇپ جىغا باردىر باشىندا، طىللا پىچاق غوشاغىندا،

عۇوز اون دۇرت—اون باشىندە، گلى، عۇوز اوغوم گلى.

^{۱۹۲} جىندە: كۇنە هم يىرتىق اشىك.

^{۱۹۳} پاغتانبى: گۇرپىلدى اولى سس.

زۆرىياتسىزلىق زارۇن چكديم،
آخىر عۇوض دىيىپ چىقىدۇم،
گۈزۈمدىن غانلى ياشىم دۇكدۇم،
گەلى، عۇوض اوغۇلوم گەلى.

گۈرۈغلى، دۇوران سۆرۈلسىن،
تۈي-مىلىس گىنگىن غورولسىن، —
ايل-خالقا انغام بىرلىسىن،
گەلى، عۇوض اوغۇلوم گەلى.

بو سۆزى آيدىپ سۆرۈرسىنلر. ھەمدە وزىر ھەم عۇوض حاننىڭ آتۇنى جۇلاولاپ گىدىبىرسىن. ايدىنى حابارى كۇسە دن آل: بوزدومانا آتلاندى. ھەمە دن اۇنگىنچا اوزوپ گلىپ، مىحانانى سۇرۇپ-سۇپۇرىپ، ياسىسۇق دۆشكلىرى غويوپ، آغۇر حالى، پالاسلارنى دۆشەدى. تىچلردە آقلى-غۇزۇللى آلمالارنى حاتارما-حاتار غويوشدۇردى. پىتىكلرە ائىسلى گۇللردن غۇسۇرۇپ غويىدى. اودى بلىدىن غاللاپ، تۇنگىچلىرى دورى سوودان دولدۇرۇپ اودا غويىدى. چاينىكلرى چايلاپ، چىلىمىنگ سووونى تازە لاپ، ھەمە سىنى يىرە-يىر ائىدى.

عۇوض حانى گىتيرىپ مىحاناننىڭ آغزۇندا دۆشۈردىلر. عۇوض مىحاناننىڭ ايشىگىدىن آتلاپ گىردى. ھەمە يىگىتلىرىم گىرىپ، جايلى-جايۇندا، دۇوۋر غورۇپ اوتۇردىلار. گۈرۈغلى آيتىدى: —عۇوض اوغۇلوم، سەننىڭ گەلى يىرىنگ اۋز اۋىنگۇزدىر. بو اوتۇرانلار بولسا سەننىڭ ياشۇلى آغالارنىڭدۇر، سەن آرقايۇن بولۇپ، اوغۇلوم — دىيىدى. عۇوض — بولار، آغام — دىيىپ، داشقى گىيىملىرىنى چىقارۇپ، يابادان آسدى، ياراغلارنى ھەم آيرۇپ آستۇشۇردى. دۇوۋر غوراپ اوتۇران يىگىتلىرى اولى شاتلىق بىلەن چىلىم چىكىشىدىلر. اولار بىرلا چىلىم چىكىرىدىن سونگ، گۈرۈغلى:

— ھاو، يىگىتلىرىم، اھلى ايل-اولۇسى يىغىنانگ، دۇوۋر غورانگ، شىراپ اچىنىڭ، مەن ماقصادىما يىتىم — دىيىپ، يىگىتلىرىنە غاراپ، باش كەلمە سۆز آيدار گەك:

دۇوۋر غورۇنگ بىگەر، شىراپ اچىلىنىڭ،
بو گۇن مەس بولۇپان سەردەن گچىلىنىڭ،
بىگەر، شىراپ اچىنىڭ عۇوض تويۇندا.

شىرىن-شەرتلەردەن بىرىپ غاندۇرۇنگ،
شاھ ايلىيىپ، آلتۇن تاغتا مۇندۇرىنىڭ،
دوشمانلارنىڭ يۇرگىنى ياندۇرۇنگ،
بىگەر، شىراپ اچىنىڭ عۇوض تويۇندا.

دۇوۋر غورۇپ، جايلى-جايلى اوتۇرۇنگ،
عۇوضىمە بدو آتار گىتيرىنىڭ،
آلتۇندىن چىلاچىل^{۱۹۴} ادينىڭ شاتۇرۇنگ،
بىگەر، شىراپ اچىنىڭ عۇوض تويۇندا.

غۇچ يىگىتلىرىم، غۇمۇرۇنگ بولسۇن زۇيادا،
غۇل غۇوشۇرۇپ خىزمەت ادينىڭ پۇيادا،

^{۱۹۴} چىلاچىل: آصلنىدا چەل چىراغ (قىزىق چىراغ= لۇسترا دىيىن يالى) بولسا گەك. جانى ياغىتلاتماق.

گۇرۇغلى بگ يىدى ماقىسات-مئرادا، بىگر، شراب ايچىنگ عۇوض تويوندا.

بو سۇزى آيدان سونگ، يىگىتلىر شادلانئپ، واغتلارنى خوش بولدى.
آغايونوس پرى ھم، گۇلشېرىن كىزى بەيلىكى گىلن-غىزلار بىلن گۇرۇنۇشە گىلپ، مىحانا گىرىپ سالام بىردىلر.
—گۇرۇغلى عۇوض دىين بىر گرچك اوغلانى اۇزۇنە قىياماتلىق اوغول ادينمك اوچىن وەينگىگام شأهرىندىن آلئپ گىلپىدىر — دىيىپ، چاندئىيلىنگ ايل-اولوسى نئنگ اھلىسى، اوغلاندىن-اولا، آيالدان-ارگگە، بارى يئىغاندى.
گۇرۇغلى بگ يئىغىن غوراپ، اۆيشۇپ گىلن چاندئىيل حالقۇنا ھم عۇوضە يۆزلىنىپ، باش كلەمە سۇز آيدار گرک:

اطراپىمدا يئىغىن غوران حالايىق،	مانگا اۇزگە پىرنت مردان گرکمز،
عۇوض اوغولم چاندئىيلە ائلايىق،	اونسوز مانگا منزىل-مكأن گرکمز.
آللادان دىلأردىم سأحر چاغىندا،	كۆپ آھىنگى چكىدىم يىلدنر داغىندا،
ھۆيرلر سىران ادر جىنت باغىندا،	مانگا سىنسيز باغى-بوسان گرکمز.
گۇرۇغلى دىير: شۇكۆر سىن بولدونگ شأھىم،	آغىر گىجىلدە كۆپ چكىن آھىم،
سانگا بىردىم مالى-مۆلكى بايلىغىم،	ايندى مانگا تاغى-دۇوران گرکمز.

گۇرۇغلى سۇزۇنى تمام اندىن سونگ، آغايونوس پرى:
—اى، عۇوض جان، گۇرۇغلى سانگا اھلى مال-مۆلكىنى بىردى، ايندى سىن بىزە يۆرك بىلن قىياماتلىق اوغول بوليامىنگ؟ يا-دا يەنە اۇز شأھىنگ غولونا غايدىپ دۇشسىنگ، اونگا دۇنرمىنگ؟ — دىيدى.
اوندا عۇوض:

—من يۆركدىن سىزىنگ قىياماتلىق اوغونگىز بولدوم، يكە وەينگىگامىنگ شأھى يوسوپ شأھ گلمسىن، اگر حۇنگكأر سولطان اھلى غوشونلارنى يئىغانپ، آغىر سۇلسات^{۱۹۰} چكىپ گلسە-دە ايندى من دۇنمن — دىيدى. آغايونوس:

—غورى سۇزە من ائىنامايان، اگر سىن شو سۇزۇنگى يۆركدىن آيدىان بولسانگ، چاندئىيلىنگ اھلى حالقى نئنگ اۇنگۇندە الينگە ساز آل-دا، گۇرۇغلى آغانگا وادا بىرىپ سۇز آيت — دىيىپ، الينە سازى بىردى. عۇوض سازى آلئپ، گۇرۇغلى آغاسىنا وادا بىرىپ، باش كلەمە سۇز آيدىار:

^{۱۹۰} سۇلسات: غوشون انجامى. آصلنىدا سورسات بولمالى.

من شالارنىڭ دۇلتىنە سۇيىنمەن ،
 مۇنگ پارا قىلسا-دا ، غايىتمان يولومدان .
 تاجى-تاغى ، املۇگىنە غووانمان ،
 منى ابراهيم دك ياقسالار نارا ،
 شاه ايلسە اوستىخوانىم مۇنگ پارا ،
 شاهىم اودا ياقسا ، غايىتمان يولومدان .
 عۇوض دىيەر ، يۆركەن بىردىم سۇزۇمى ،
 قىياماتلىق اوغول اتىدىم اۇزۇمى ،
 شاه-خانلار من اۇۋۇرمەن يۆزۇمى ،
 شاهىم اودا ياقسا ، دۇنمەن يولومدان .

عۇوض سۇزۇنى تامام اتدى . آغايوپوس پرى :
 —بركلا جان عۇوضىم ، يۆركەن وادا بىردىنگ — دىيىپ ، آرقاسىنا قاقىدى . كلە سىنە طىللا
 جىغا اوتورتىدى . باشىنا طىللا جىغا گىدىرلىرىندىن سونگ ، عۇوض اۋىڭكۆسىندىن اون اسسە
 دوغوملاندى ، يىتىشىدى . اداملار :

—گۇروغلى اۋزۇنە مۇناسىپ اوغول تاپىپىدۇر — دىيىپ ، حايىران غالىدلار . آغايونوس
 عۇوض اوغلىنىڭ قادىدى—قاماتىنا غووانىپ ، غولونا سازى آلپ ، باشى كىلمە سۇز آيدىار :

تارىپىڭ دىيىن اوغولم ، عۇوض جان ،
 بو گۇن چاندۇبىلدە دۇوران سەنىڭدىر .
 اوچ يۇز آلتىمۇش اۋوليا—پىرىنگ ،
 عۇوض جان ، جىلاۋىندا ھەمە دۇوران سەنىڭدىر .

صۇحبىتىڭدە دىلوارلار اۋتۇلسىن ،
 ھەر تاغامىڭا سانسىز شىرىت غاتىلىسىن ،
 باش يۇز بدو بىر طىلدە چاتىلىسىن ،
 ھەر حايىسىنا بىر سىيىسبان سەنىڭدىر .

آداملارنىڭ داشىڭك آلپ سۇزلىسىن ،
 آۋچىلارنىڭ جىر ائىزىن ائىزلاسىن ،
 نر—مايلار داغ—دۆزۇڭدە بوزلاسىن ،
 آياغى چارنىقلى ساروان^{۱۹۶} سەنىڭدىر .

يۇزۇڭ گۇركى گۇزلىرى شاد ادر ،
 شوغلا بىرسىڭ آيى ، گۇنى مات ادر ،
 گۇرمىڭلر گۇرسىم دىيىپ ياد ادر ،
 سر حوۋۋىلى كۇشىكى—ايوان سەنىڭدىر .

آباد بولدى چاندۇبىلىڭ جايلارى ،
 شاد بولاندۇر غارىپلار ، بايلار ،
 پىكام اوقى بىلەن سارى بايلار ،
 پىرنگ ايلى ، روم ، اصفهان سەنىڭدىر .

آغايونوس دىيەر ، حاقى ياد ادم ،
 سنى گۇرۇپ غاملى گۇنۇگۇم شاد ادم ،
 تا اۋلىنچا حاق يولوندا ھەد ادم ،
 دوغاگۇى پىرى—ايشانلار سەنىڭدىر .^{۱۹۷}

^{۱۹۶} ساروان: دۇيە چوپان .

^{۱۹۷} شۇ اھىڭدە مەتۇمۇقلى- دە "سىزىڭدىر" دىيىن غوشى بار . (ا.گ)

آغايونوس سۇزۇن تامام اتدى. چاندئىيل حالقى شادلانئپ، اولئ توى انجامئنى توتدولار. باغشئلار، سازاندالار يئغناندىلار. گۇروغلى بگ شادلانئپ، اولئ ايلينگ اۇنگۇندە باش كلمە سۇز آيديار:

سيران ادپ گزسنگ چاندئىيللرى،	ادپلى-اكراملى، اوغلوم عۇوض جان.
گليشينگ شاد اتدى بيزينگ ايللرى،	دۇوران سەنينگكيدىر، اوغلوم، عۇوض جان.
باھار بولوپ، بارچا اوممان جوشاندا،	قۇرق ييگيتلر بيلن داغان آشاندا،
پيرلر مدد برر غئلئچلاشاندا،	بالقان دگرسيندە ايلينگ، عۇوض جان.
بو گۇن من بولايئن بويونگا بندە،	كۇنگلۆمينگ شادئ سن، خوشگاھى سندە،
سن دى ييگيت بولماز روم، اصفهاندا،	سن-سن قئياماتلىق اوغلوم، عۇوض جان.
آلماز غئلئجئنگى باغلا بيلينگە،	حاقئنگ شناسئنى گتير ديلينگە،
ائلغار اتگين حۇنگار سولطان ايلينە،	انشاللا، آچئقدئر يولونگ، عۇوض جان.
شئيله سرليدير چاندئىيل يوردئ،	ايندى سن بولارسئنگ چاندئىيل غوردئ،
بو گۇن بولدونگ گۇروغلى نئنگ شاگيردى، سن-سن منينگ سۇور اوغلوم، عۇوض جان.	
گۇروغلى بگ سۇزۇنى تامام اتدى. چاندئىيل حالقى اۆچ گۇنلاپ توى-توماشا بريپ، آت چاپدئرئپ، بايراق بريپ، اولئ شادلئق بيلن ماقصات-مئراتلارئنا يتدیلر.	

گۇرۇغلى نىنگ عۇۋىسى حالاس ادىشى

خوش، ايندى حابارى كىمدىن آل: گۇرۇغلى، عۇۋىسى جانى ۋە يىگىنگامدان آلنى چارداغلى چاندئىيلە گىتيرىپ، توى-توماشا بىرىدىن سونگ، بىر آي قىزىق گۆن گىچىدى. بىرىدىن عۇۋىسى بىتاپ بولۇپ كىلىدى. كىلى نىنگ سىبائى ھىم بو يىرىنىگ سوۋى، ھوۋاسى يارامادى. عۇۋىسى بو يىردە كان يىرلىدى.

بو كىسلانسونگ: "مىحانادا گلن-گىدىنىگ يانئىندا ياتماسىن" دىيىپ، گۇرۇغلى عۇۋىسى آغايونوسنىگ يانئىندا حارمىحانا التى-دە:

—اى، آغايونوس، اوياندا گلن-گىدىنىگ يانئىندا ياتماسىن، عۇۋىسى شو يىردە باق-بىر — دىيىدى.

عۇۋىسى كىلىنى بىرلىپ، بو يىردە ياتىرىسىن.

حابارى كىمدىن آل: قىزىق يىگىتىدىن آل. بىر آي قىزىق گۆنلۇپ عۇۋىسىنىگ سارزىنا-صۇحبىتىنە، آيدىمىنا اۋورنىشىپىدىرلر. اونونگ يوقلوغىنى قاناغات ادىپ اوتورايلىمىدىر. كۆسە آيتىدى:

—ھاو، يىگىتلر، سىز شو گۇرۇغلى نىنگ ادىپ يۇرن ايشىنە دۆشۇنىامىسىنىگىز؟

—يوق، دۆشۇنمىزاق، كۆسە:

—سىز دۆشۇنمىسىنىگىز، بىز دۆشۇناس، يىگىتلر، اونونگ عۇۋىسى كىلى بولما نام ايشلىار،

زات اتمە نام ايشلىار، اول عۇۋىسىنىگ بىزە سارز-صۇحبىت ادىپ بىرىنى باخىلچىلىق ادىپ،

يالاندان كسل ياساپ، حارمخانسۇنا الدى، گۇرۇغلى بىر غاپدالئۇندا قۇۋىسى اوتوردى، ساز-صۇحبىت اتدېرىپ، بىر غاپدالئۇندا-دا پىزادىلارنى اوتوردى، شادىئالئۇق سۇرچىك بولۇپ اتدى بو زانگىنگار. ھو، يىگىتەر، گلىنگ بىزم بىر عمل ادەلىنگ.

—ئاحىلى عمل ادېرىس، كۇسە؟

—عمل قىن دال، يىگىتەر.

—بىر ماصلاھات تاپاۋى، كۇسە — دېيىشىدىلەر.

—يىگىتەر، مەن بىر ماصلاھات تاپسام، ئامە بىز گۇرۇغلى ئىنگ يىگىتلىرى آدئىمىز بار، گۇرۇغلى ئىنگ آوازاسى بىلەن ھاسى غالا بارانئىمىزدا بىزىنگ دېيىمىزى بىتىرمەيەرلەر، شو ياقىندا قى غالالارنىڭ بىرىنە بارىپ يۈز توتساق ئادىار؟

كۇسە شىلە دىيىدىن سونگ "بولار-دا، بولار" بولشۇپ، قىرق يىگىت يىگىمىدىن-يىگىمىمىزدا بىر تىپار بولۇنىپ، گىتمى ماصلاھاتلاشدىلەر. بىر يىگىمىمىز نىنگ باشى كۇسە، بىر يىگىمىمىز نىنگ باشى بىرۈستەم بىلەن ھاندان باتىر ھاسى بولدى. كۇسە يىگىمىمىز يىگىدە باش بولۇپ، جاپار پاتىشاننىڭ غالاسىغا گىتدى. كۇسە جاپار پاتىشاننىڭ گۇرۇشخانسۇنا بارىپ عارض اتدى:

—ھاو، تاغىسەر، گۇرۇغلى ئىنگ قىرق گىجە-گۆندىز تۈي-تۈماسى بار، شونىڭ ئۈچىن آيدىگى، چالغى، سازاندا، ھوش آواز ھاسى گىچىك بىرپ غۇيىرسىن دېيىپ، گۇرۇغلى مەن سەنىڭ ياننىڭغا ايدىدى.

گۇرۇغلى ئىنگ آتلىسى بولانسونگ جاپار پاتىشا مونىڭ سۇۋىنى سىندىرماي:

—بار، غالانى گز-دە، ئۆزۈڭ ھالاپ، ئۆزۈڭ كىت — دېيىپ، جۇغاپ بىردى. كۇسە غالانى گزىپ، بايرام ھەم غاممار دىيىن ھاسى ھوش آواز سازاندا يىگىدى ھالاپ، ئۆپ غايتىدى. كۇسە مونى گىتىرىدىن سونگ، "كۇسا تاپىلان سازاندا بىزە-دە تاپىلمازئۇقا" دېيىپ، بىرۈستەم بىلەن ھاندان باتىر ھاسى يىگىت بىلەن جاپار پاتىشاننىڭ غالاسىغا باقا گىتدى، شونگا بارىپ، بولارام عارض اتدى. جاپار پاتىشا بولار-دا "بارنىڭ، ئۆزۈڭىز ھالاپ ئۆپ گىدىڭ" دېيىدى. بولار ھەم غالانى گزىپ، ھاسى سازاندا، ھوش آواز يىگىدى تاپىپ ئۆپ گىتدىلەر. دۇر ھاسى سازاندا، ھوش آواز يىگىت گلىسونگ، مېھماننىڭ اچى ساز بىلەن، صۇحبىت بىلەن يانگاندى. ھەر گۆن مېھماننىڭ اچى شادىلئۇقلى شووھون بىلەن دولى. كۇسە زانگىنگار غابارلىپ دونونا سىغانوق. ادىل يىكە ئۆيلىگ ھورازى يالى غابارلىلار. —اگر گۇرۇغلى گلىسە، ساز-صۇحبىتى تاشلانگ، شادىلئۇقان ئىشان غۇيىمانگ، سىم^{۱۹۸} بولونگ، گۇرۇغلى ئۆز-ئۆزۈندىن چىقىپ گىدر يالى دىنگ — دېيىپ، كۇسە بو اوغلانلار

^{۱۹۸} سىم بولماق: دىنماق، سىس ئۆيىسۆز.

ساپاق بريۇر، اۋوردىار. گۇرۇغلى مىحانانئىگ ايشىگىندىن گۇرنىن بادئنا، غۇزۇقلى چالۇپ اوتوران اوغلانلار سازلارنى تاپبا غويوپ، لام-جىم بولوپ، گۇيا آتالارى نىنگ گۇلگچىسى^{۱۹۹} يانكى اوگران يالى بولوپ اوتورىارلار. گۇرۇغلى بىر ساپار گلندە بو توقاتلىغا چىدامان: — حاي، اوغللار، بىزە بىر چاي برسنگىزلانگ — دىيىپ دىللىنىپدەر. بو اوغلانلار بولسا: — بوليار، ياغشى — دىيىپ، كاسانى اوزادىپ يتمانكا يره تاشلايلار. چىلىم دىيسە اونام يتر- يىتمز اديپ يره تاشلايلار. گۇرۇغلا كۇپ انزا بريۇر. كۇسە آيدىار:

— اى، گۇرۇغلى بگ، مىحانا گلىپ، حارمىانا بارىپ، ايكى آرادا غاتناپ، آزارا غالىپ يۇرمە-دە، سىن شول ياندا عۇوض بىلىن، آغايونوس بىلىن ساز-صۇحبىت غوراپ اوتورئىرسىنگ بولمايarmi؟

بىلە غۇتاقلى-سۇرلى گۇرۇنلاردىن گۇرۇغلى نىنگ يۇرگى انىچاپ، گۇونى بوزولۇپ گىتدى. حارمىانا بارسا عۇوض سۇرقاۋ ياتىر. مىحانا بارسا-دا مونى انىچىدىارلار. شىلە ياغدايدا عۇوض بىر آى ياتى، سونگ ياغشى بولماغا آيلانئىشدى، ايكى آى اۋتدى اۋىنگۇدنىم غولاشلىدى. آغايونوس پرى اونى يىنە بىر آيلاپ اۋز يانئىندا ساقلاپ باقۇپ-بجردى. ياغشى غوتولاندىن سونگ، بىر گۇن آغايونوس عۇوضە غوندوز سوپباچ، پرىنگى ماۋوت چاكىم كىدىرىپ، ساغۇر ادىكى كىدىرىپ، تگىنت غوشاق بىلىن بىلىنى غوشاپ، اونگا غۇلجى بىلىن كۇمۇش غۇنلى پۇچاق غۇسۇرپ، شايلاپ گۇرۇغلى بىلىن غوشوپ، مىحانا غارشى اوغراتدى. گۇرۇغلى گلىپ اوجاغنىگ باشنىگا كچىپ اوتوردى. عۇوض ھىم اونونگ ساغ طاراپىنا كچىپ اوتوردى. قۇرقلار گۇزۇنىنگ اوۋجى بىلىن سىر اديپ اوتۇرلار. يردىن سىس چىقىار، قۇرقلاردىن سىس چىقانوق، ھىمە سى دىمىپ اوتورىارلار. آخىرى، گۇرۇغلى قۇرقلار ھىم بىلىكى اوغلانلار دگىپ، خىك^{۲۰۰} اديپ، باش كىمە سۇز آيدىار:

پرېزادىم مىنى يولا سالىدى،	غوجىرلى عۇوض بىلىن.
آچ دويوپ، تىشنە غاندى،	يىگىتلىرىنگ غولى بىلىن.
گل مىنىگ ساغنىمدا اوتور،	شادلانۇپ كاسە گۇتر،
عۇوض اوغۇلوم، شىراپ گىتىر،	بىر پۇيالا دولى بىلىن.
گلىنگ، بىگر، مى اچىلىنىگ،	بىر اوتورۇپ كۇنگۇل آچايلنىگ،
غانىم قوۋوپ، يول كچىلىنىگ	غانىم تۇركىمىن يولى بىلىن.
گۇرۇغلى نىنگ ايل-اولوسىنى،	دولدىر بىر پۇيالا سىنى،

^{۱۹۹} گۇلەكچى: اۋلىنى جايلاماغا كىدىاتىلر.

^{۲۰۰} خەنەك: دگىشمە گۇرنۇشلى آيدىنىش.

كۆللى تۆركمەن بارئىسئى،

مەن سۆيىمەن ايلى بيلەن.

بو سۆزۈننىڭ سونگوندا گۇرۇغلى: "كۆللى تۆركمەن بارئىسئى مەن سۆيىمەن ايلى بيلەن" دىيەندەن سونگ، كۇسە اۆزلىرىنە قاقدرۇپ آيدىاننى بىلىپ:
— ھا، زانگىگەر گۇرۇغلى؟ سەن بىزىلەر قاقدرۇپ آيدىارئىسئىڭ—آ، سەن اۆزۈڭ ھىچ زادى بىلىمىسىڭ؟

— ھا، او نىچىك بىلىمەن، كۇسە؟

— سەننىڭ بىلىمىنىڭ، گۇرۇغلى: بىزىلەر كۆپ يىگىت، بىزدەم باشقا يەنە سەننىڭ مىھاننىڭا گەل بولىار، گەل بولىار، غۇمىنىڭ بىر اۆزۈنە ساز چالۇپ، سۇھبەت ادىپ بىرەك آغۇر بولىا دىيىپ، بىز بو يىگىتلىرى غۇمىنى كۆمكىچى آلۇپ گەلىك.
— غۇمى زات، كۇسە اونگارئىسئىڭ، بولارام بىزىنىڭ باھبىدىمىز.
غۇمى، مىرىم، غاممار، بالى، سۆيىچى دىيىن سازاندالار باش بولۇپ، ساز چالۇپ، سۇھبەت غۇرۇپ، قۇرۇق يىگىتلىرى بىلەن شادلىنىشقا كىرىشەتتى.

بو سۆز بو يەردە دورسون، ايندى ھابارى كىمەن آل: عثمانلى پاتىشاسى ھۇنگار پاتىشادان آل: "گۇرۇغلى نىڭ داباراسى داغ آشۇپ، دۇنيا دولۇپ، ھۇنگار پاتىشاسى تاغىنىدا آرقاين ياتىرمايدى. شول گۈنلەردە، گۈنلىرىڭ، بىر گۈنى ۋە يىگىنگامدا يوسۇپ شاھ ھۇنگار پاتىشاننىڭ ياننىدا گۇرم—گۇرۇشە، سالما گەلى—دە گۇرۇغلۇدان گۇرۇن ھورلۇغىنى عارۇش ائىدى:

— تاغىسۇر، پاتىشاھنىم، گۇرۇغلى آدىلى بىر تۆركمەن چاندۇبىل دىيىن يورتىدىن گەلىپ، مەن اولى عار—نامىسىنىڭ آستىنىدا غۇيىدى. يەكە اۆزى گەلىپ، تاغىنىمى ۋىران ادىپ، ھازىنەمى تالاپ، غۇمى دىيىن اوغلاننىمى گۇتريپ گەتتى. ائۇنىدىن آغۇر غۇشون قووغى اىبرىدىم، اولارام غۇرۇپ، پايتەخت ادىپ گەلدى. تاغىسۇر، بىر عاجى بولماسا، مەن اولى عارنىڭ آشاغىنىدا غۇيىدى — دىيىپ زىرەندى. اۇنىڭ ھەم گۇرۇغلى نىڭ داباراسىغا غاھارلانۇپ اوتۇران ھۇنگار سولتاننىڭ بو ھابار گەلى غاھارى، ھوم يالى چىشىپ، يارىلماغا آز غالىدى. "مەن اول اشەك اوغۇرسى تۆركمەننىڭ چاندۇبىل غالاسىنى غۇم بىلەن كەسك ادىپ، يوردۇندا يومۇرتقا تۇغلا بىرەلمى ادرىن" دىيىپ غاھاربا چىقىدى.

ھۇنگار پاتىشاھى بىر يورت بىلەن اورۇش تۇتماقچى بولسا، بىرنەچچە واغۇت اۇنغۇندىن شول يوردا اۆز جانىسىزنى اىبرىپ ھابار تۇتدۇراردى، اول يوردۇننىڭ ياغدايىنى ياغىنى بىلەندى سونگ اورۇش باشلايدى. ھۇنگار پاتىشاننىڭ غولۇندا آيرى يۇرتلار جانسىز اىبرىان آدمىلار بارىدى، شولارنىڭ اىچىنىدە باشىدىن غاتى كۆپ چارشىنباى گەلگەن، يەنى دريانىڭ

سوۋونى ايچن بىر كۆپىيلىمىش غارىي بارىدى. ھۆنگكۇر شول غارىيىنى يانئىنا چاغرىدى. اول عيار^{۲۰۱} گلىپ: "غوللوق" دىيىپ باش اگدى. ھۆنگكۇر پاتىشا اونگا:

— سىن شوندىن چاندئىيل يوردونا باقا حايدا، بارشنىڭ اون گۆن، گلشىنىڭ اون گۆن، بارئىپ ھىم اون گۆن چاندئىيلدە بول—دا، گۇروغلى دىين تۆركمىنىڭ يوردونىڭ بار ياغدايىنى بىلىپ گل. بار، گىدىشىنىڭ بىلن گلشىنىڭ دىنگ بولسون — دىيدى. عيار غارىي: "ھوپ" دىيىپ، تاغظىم اديپ چىقىدى. ارتسى اول آتلانئىپ يولا دۆشىدى.

عيار غارىي بابا آز يۇرۇپ، كۆپ يۇرۇپ چارداغلى چاندئىيلە بارىدى. بارئىپ غالانگ تۈۋرگىنداكى اوبالارنىڭ بىرىندە دۆشىدى. بىر گۆن سالغى آلئىپ گۇروغلى نىڭ مىحاناسىنا بارئىپ داش ايشىكىدن سالام برىپ غايتىدى. ارتسى گۆن گلىپ ايچ ايشىكىدە اوتورئىپ چىلىم چكىپ گىتىدى. سونگقوسى گۆن گلىپ چاى ايچىپ گىتىدى. شىئىلە لىك بىلن اول اۋورنىشىپ، مىحانادا بولوبردى. بو غارىي بابا اۋزۇنى اويناتغىلىغا سالان بولوپ، اھلى قىرق يىگىدىنك، باش سانى باغشى نىڭ اۋنسۇنى اۋزۇينە چكىدى. قىرق يىگىت ھىم بىلىكى اوغلانلار غارىي بابانى اوينايارلار، غارىي بابا—دا اۋزۇنى اويناتىدىن كىشى بولىار. گۇروغلى نىڭ مىحاناسى المىداما ساز—صۇحبت، شاغالانغى—شادلىقلى بولاندىن سونگ، بو غارىي بابا ھوش اوازلى سازانلارنىڭ آيدىم—سازىنا غۇزۇغۇپ، اۋزۇنىڭ نام اۋچىن گلنىم يادىندىن چىقارىان، اۋزۇنىم يادىندىن چىقاردى. بىر ساپار مىدانا چىقاند: "آلا جانلارئىم، مىنىڭ شو يره گلنىمە نآچە گۆن بولدوقا" دىيىپ، بۇرۇنى دىنگلۇپ حاساپلاسا، گۇروغلى نىڭ مىحاناسىنا گلنە اوچ آى بولوپدىر. غارىي ايچىنى چكىپ: "باح—اوو پاتىشاننىڭ مانگا برن مۆتدى نىڭ بارى بىر آيدى، مىنىڭ بولسا دىنگە گۇروغلى نىڭ مىحاناسىندا بولانئىمما اوچ آى بولوپدىر، نامە—دە بولسا گۇرن زاتلارنىمى بارئىپ ھابار برىين" دىيىپ پىكىر اتدى.

گۇنلردە بىر گۆن غارىي گۇروغلى نىڭ مىحاناسىندىن زىم اوچان يالى غايىپ بولدى. غارىي آز يۇرۇپ، كۆپ يۇرۇپ باردى ھۆنگكۇر پاتىشاننىڭ يانئىنا. ھۆنگكۇر آيتدى: — ھائى زانگىكار عيار، مىن سانگا بىر آيدان آيلانئىپ گل دىيىمىمىد، سەنىڭ گىدىنىڭگە اوچ دۇرت آى بولدى، گىپىڭى جايلى تاپئىپ گىلمىسىڭ يره باشاشاق گۇمۇپ آياغنىڭد آت باغلارئىن. غارىي:

— ھوو، تاغسىر، آتنىڭى—دا بىلمىن، اشگىنى—دە. مىن چاندئىيل دىيلن يوردا باردىم، گۇروغلى تۆركمىنىڭ ايل—اولوسى نىڭ ھىمە ياغدايىنى بىلدىم. گۇروغلى نىڭ مىحاناسىنا باردىم. گۇروغلى نىڭ مىحاناسىندا قىرق يىگىدى بار، باش سانى چالئىجى—سازاندا ھوش اواز باغشىسى بار. مىن عاراپ—عاجام شالارنىدىن پاچ آلئىپ، اولى پاتىشا بولوپ، شو

^{۲۰۱} آييار: بويردە ھىلە گار. (اصلنىدا عياربولسا گرک)

كۈشگۈنگە "مىنىڭم سەز-سۇھبىتىم بار" دىيىپ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىنىڭ. مۇننىڭدان ھەم پاتىشالۇق بولارمى. گۇرۇغلى نىڭ مىھاناسى ھەر گۈن تۈي بىلەن بايرام. پاتىشاھىم، مەن سەنىڭ بىلەن گېي كۆپلىدى ئوتتۇرىچا دال. گۇرۇغلى تۈركمىنىڭ ايل-اولوسىنى داغۇتۇپ، مىھاناسىنى باشىنا يۈمۈپ، ئۇزۇغلى نام ئالۇپ غايىماق غولۇنگان گىلە-خا گىلى، اكر گىلە-دە، مىڭ دىيىنىمى ادىن دوست-يار، قوۋوم-غارنىداشۇم بىلەن شول يانا گۇچۇپ كىدىيارىن. دىيىنىمى اتمىلىرىم ئۇزۇم گۇچۇپ كىدىان.

خۇنگار بو خابارى اشىدىپ، خاس ھەم بىر اچىپە اوت دۇشۇپ غۇزۇپ باشلادى: —گۇرۇغلى نىڭ غالاسىنى غوم بىلەن كىك ادىپ، اونۇڭ ئۇزۇغلىنى ھەم بىلىكى باغشۇلارنى الىدىن ئالارنى—دىيىپ: —كىمە-كىم گۇرۇغلى نىڭ ايل-اولوسىنى ويران ادىپ، گۇرۇغلى نىڭ باغشۇلارنى ئالۇپ كىتىرسە، مەن اول آداما خاۋىر باش يۇز تۇمىن طىللا بىران، غايداپ گىل-سونگام بىر ياپ بويونا مۇشۇرىپ^{۲۰۲} ادىان، يىگىمى باش ياشىندا بىر غۇزۇم بار، اونى ھەم بىران —دىيىپ، بۇتىن ئۆلكىسىنە جار ئۇستۇنە جار چكىردى. خۇنگارىنىڭ مصطفى دىيىن بىر سىركىدە سى باردى، لاقامى غايرى مصطفى دى. بو آد اونۇڭ خىلە گارلىگىندىن بىرلەن آتدى. غارى مصطفى خۇنگارىنىڭ غاشىنا گىلى: —تاغىشۇر، خالان غوشونۇمدان بىر لىك^{۲۰۳} غوشون بىرسىڭ، شو خۇزماتىڭنى بىز بىتىرىاس —دىدى.

—بار، ساپ ائىتىيارنىڭ، ئۇزۇڭ غوشون جىلۇپ، ئۇزۇڭ آل. مصطفى درحال غوشون جىلماگە آيلاننىشى. جىلپان غوشونى: بىر مۇڭى سىرىگۇي^{۲۰۴}، بىر مۇڭ جادىگۇي، بىر مۇڭى عيار، بىر مۇڭى خاۋىر باش، بىر مۇڭى باقى باش^{۲۰۵}، مۇڭ تۇپ، مۇڭ شىمال، مۇڭ زىمىرك^{۲۰۶}، شولارى جىلدى. بو غوشون بىلەن مصطفى چارداغلى چاندۇبىل يۇرىش اتسىن.

چاندۇبىلىنىڭ گۇنبارارى مەنۇن داغى دى. مصطفى بىر بۇلك غوشون بىلەن گىلىپ، شول داغنىڭ اڭىندە غۇش تاشلاتىدى. چادىر-چەمىنى دىكىپ، غۇش كۇتلىنى تاشلاپ، گۇۋۇنى بىرە باغلاپ، تۇپلارى بىر ساپار بوشادۇپ غويىردى، گۇرۇغلى نىڭ مىھاناسى سارسىپ گىتدى.

بولارام تۇپ سىسىنى اشىدىپ:

^{۲۰۲} مۇشۇرىپ: ىر-سوۋ بويۇنچا عىلدار، ئۆزبەك خاللىغىندا يىرۇپىفە بولۇپدۇر.

^{۲۰۳} لىك: ئۇغان خاساپ بويۇنچا مۇڭ.

^{۲۰۴} سىرىگۇي: آصلىندا سىر جادىگۇي بولماي

^{۲۰۵} خاۋىر باش و باقى باش: قشون بىرلىكلىرى.

^{۲۰۶} شىمال، زىبۇرك، تۇپ-تۇڭ آدلار.

—ھاو، كۈسە، بىر يردىن توپ سسى گليار—ا، بىزىنگ بىلە بىر آزان دوشمان اوروشماغا گدېمىقا دىيىان.

مىحاناننىڭ مسچىلىگى، چاى—تمماكى نىڭ مسچىلىگى، عۇوضىنگ، بىلىكى اوغلانلارنىڭ خوش اوواز آيدىم—سازلارنى، شئىلە كىيى—كۆكۆدە اوتوران قىرقلار:

—آتلان—ھا، آتلان! — بولوبردىلر. شول ائنگدارنىپ بارياقالار، گۇروغلى آيتىدى:

—ھاو يىگىتلر توپونگ سسى يامان ياقىندىن گىماگە باشلادى—دا، داغلار گۆممۆرلىنىار — دىيىپ، قىرق يىگىدىنە غاراپ، باش كىمە سۆز آيدار گرک:

غۇچاقلارنىم، حاضىر بولونگلار، داغلار گۆممۆر—گۆممۆرلىندى،

يىتىپ، دربىدى آلتىنگلار، داغلار گۆممۆر—گۆممۆرلىندى.

اوق آتلار غالاسىندىن، حاق ساقلاسىن بىلاسىندىن،

غۇچ يىگىدىنگ ناغراسىندىن، داغلار گۆممۆر—گۆممۆرلىندى.

سۇوش ياغمىرى ياغاندا، ملوش^{۲۰۷} بوينون اگىدە،

غىلىچ غالقانا دگىدە. غالقان گۆممۆر—گۆممۆرلىندى.

بدو آرلاپ داغ آشاندا، يىتىپ، غانىما دوشاندا،

بگىرىم اسراپ جوشاندا، داغلار گۆممۆر—گۆممۆرلىندى.

كىملر بلاغا توتولار، كىملر غاچىپ—كىم غوتولار،

جىزايىر^{۲۰۸}، شىمىحال آتلار، يىرلر گۆممۆر—گۆممۆرلىندى.

غانلى سۇوش بولسا گرک، لرزان اوروپ، تىترار پىك،

سۇوش قىللارلار يىكمە—يىك، توپلار گۆممۆر—گۆممۆرلىندى.

بو داغلارنىڭ درسىندىن، چىققا بىلىمن آراسىندىن،

اىل—اولوسىنىڭ نالاسىندىن، گۆكلر گۆممۆر—گۆممۆرلىندى.

آل شراپ اچىپ غاناندا، دوشمان يۇرگى ياناندا،

گۇروغلى غىرات مۆندە، يوللار گۆممۆر—گۆممۆرلىندى.

^{۲۰۷} ملوشە: بىلىكى منوشە (بىنقىشە، گۆل آدى)، بىلىكى دە آت آدى بولسۇن گرک.

^{۲۰۸} جىزايىر: توپ آدى.

بو سۆزى آيدانسونگ، داغ اۆستۆنە چىقىپ گۆرسەلەر، مصطفى بگ غورويىڭر آقلى-غىزىللى چادىرى، اوق آتسانگ، يره دۆشجك دال، صاپ-صاپ، سانجاق-سانجاق^{۲۰۹}، بايداق-بايداغا قاقششار.

مصطفى-دا بولارنى گۆردى، آتلاىپ اۆز آتلى لارنىا بير حاتار آيلانپ چىقىدى.
—حوو، يىگىتەر، گۆروغلى قىرق يىگىدى بىلن، عۆوض اوغلى بىلن گلىدى. دوغاگۇيلر دوغا بىلن بولونگ، جادىگۇيلر جادى بىلن بولونگ، سىرتماقچىلار كىمىلرى بىلن تاييار بولونگ!
—دېيىپ بويروق بردى.

حابارى گۆروغلىدان آل، قىرقلار داغ اۆستۆندە توپلانپ دوروپ:
—حاو، كۆسە، غىرات آياغىمىڭ آستىندا، دۆيرمە غىلچ بىلىمىزدە، سىرلى نايزا غولومىزدا —شئىلە واغدا حى اۋنگۆمىزد دوشمان دوروپ بىلرمى؟
"اورشونگ گىگىشى يوق" دىيىلى، "آللا" دىيىپ حايقتىپ ات غويىدولار. گلىپ بير ميدان نايزالاشىپ، غىلچلاشىپ اوروشىدلار. اورشونگ آلدىم-بردىملى واغىتىدا عۆوضىڭ بوينونا سىرتماق دۆشىدى. گۆروغلى نىنگام بوينونا آتلان سىرتماق اۆزۈلدى. عۆوض سىرتماغا دۆشۈپ چولاشىپ غالىبىردى. گۆروغلى غانگىرلىپ غاراسا، عۆوض سىرتماغا دۆشۈپ غالىبىر. غىراتى دولاپ دىدى. عۆمۈرۈندە بۆدىمىن ات مانگلاينى يره برىپ سۆسسەنكلەپ غالىدى. نايزا سالاينى دىيسە، نايزا-دا غولى ائىمادى، شول بارشنىا گۆزەم ير گۆردى:
—آللا، مېنىڭ ايشىم كچ بولدى-اوو، "غوشونگى آلاندا سال" دىيىلرلى —دېيىپ، گۆروغلى بير يانا سايلاىپ چىقىدى. گۆرسە، قىرق يىگىد بير چتە حايان بولوپ دور. گرلى داشى الينە دۆشونسونگ دوشمانلار دوريامى؟ اونىنچا اولار عۆوضم اورتا آلپ، غاراسار اوچان يالى، گۆرلەپ اۋتاكىتدلىر.
بولار حايان بولوپ غالىدلار.

—آللا، كۆسە، بو نىچىك واقا بولدى؟
—يىز-أ بىلمىدك، گۆروغلى، بو دوشمانلار بىزە دوغا ائىدىمى، جادى ائىدىمى، بير زاد-آ ائدى.

—كۆسە، من آتلاىپ چىقامدا، اتك ايشلىرىمى پوغتا اويلانمان، پىرىمى يادا سالمان چىقىپدۇرن. بو زاتلار شونونگ اۋچىن بوليان ايشلر، مونونگ دوغاسى-دا شول، جادىسى-دا. حانى، كۆسە، ايندى گىگىشىڭى بر.
—آى، گىگىش نامە، گۆروغلى، غالا غايدايلى، ماصلاحتالاشىپ، اونسونگ ائزىندان كىدىبرىاس-دا.

—كۈسە، مونئنگدان گنگش بولماز، "نامە داش، ايشيك بيلن تۆر داش" ديينلری، بيز اۋيدن چئقئپدئرس، چئقئپدئرس، ايندى غايدئپ اۋيه بارساق، بيزينگ يانئمئز يردن غالماز، كۈسە.

—اوبا بارماسانگ—دا، داغئ ايشى اونگوپ بارىان علاماتئنگ غايدالئنگدان چئقئپ، آبراي آلماقدا غاتئ قئندئر، گۈروغلى.

—كۈسە، مونونگ غايدالئنگدان چئقمالئ، انئزندانام غالمالئ، انئزئنى آلايئ—دا گيديبريلى. مصطفى بگ عۋوضى حۋنگكار التىپ برر. حۋنگكار بولسا انحلاصئ بيلن اوز تاغتئندا حئزوماتدا غويار—دا آيدار: "عۋوض، مانگا چاي—چيلىم بر، حئزومات ات" ديير. اگر—دە منينگ باقئپ—بجرن اوغلانئم بولسا، عۋوض بيزە انحلاصئ اوغلان بولسا، حۋنگكارە حئزومات اتمز، اونسونگ ديينينى اتمانسونگ، حۋنگكار اونئ اوروپ—سۈگر، هيچ ديينينى اتماندن سونگ، اۋلدۈرماگە دار آغاجئنا آلئپ چئقار، شونگا بير يتيشبيلسك، شوندا عۋوض اوغلومئ دار آغاجئندان آلئپ بولمازمئقا — ديينپ، گۈروغلى گۈزۈنى بير يومدئ ولى، گۈزۈندن ياش پايراپ اۋتأگيتدى. ينە گۈزۈنى آچئپ:

—كۈسە، شوندان غوۋئ ماصلاحات يوق —دييپ، گۈروغلى ييگيتلرينە غاراپ، باش كلمە سۈز آيدار گرک:

غارشمئزدان غانئم گلدئ،	بيزە كمند دۋشدى بو گۈن.
عۋوضيمى دوشمان آلدئ،	عاقئل—هوشوم چاشدى بوگۈن.
بۋدۈردئ، آتئم يئقئلدئ،	نايزا نايزاغا قاقئلدى،
گۈزۈمدن ياشئم دۋكۈلدئ،	جيحون دريا داشدى بو گۈن.
قئرقلارئم، دروزأ بارئنگ،	غالا، بييرين—بييرين گيرينگ،
يتيپ، عۋوض اوغلوم گۈرۈنگ،	دار آغاجئنا دۋشدى بو گۈن.
دارئنگ دۋيۈنە بارايئن،	نصيپ ايشدير گۈريين،
گۈروغلى، غئلئچ اورايئن،	دوشمان حتدن آشدئ بو گۈن.

بو سۈزى آيدئپ، يئغئئنگ، غوشونئنگ انئزئنى آلئپ بولار—دا گيديبرسين. شول بارئشلارئنا پئلانچا گۈن يول يۈرديلر، حۋنگكارينگ غالاسئنا بير گۈنلۈك يول غالدئ دييندە، انزارلانئپ بارىان بو يئغئئنگ انئزئ چۈل بياباندا ساياوان بير غالانئنگ آرقا يۈزۈندأكى دروزە سinden گليپ شو غالا گيردى. غالانئنگ آشاق يۈزۈنە گچيپ انئز چالدئلار. گۈرسەلر، بو يئغئئنگ انئزئ غالادان چئقئپ، يەنە يولونا گيديپدير.

بو غالا بولدور غالاسى دىيىپ ات بريان اكلتر. بو غالادا قىرق اتلى نۇكر بار اكنى، بولارا بولدور بگلىر دىيىر اكلتر. حۆنگكۇر اۋزۇنىڭ اولى غالاسى نۇنگ بىر گۆنلۆك يىڭسە يانئندا آراچاك غاراوولحانا سالدۇرۇپ غويان اكن. مصطفى بگ-دە بو غالادا بىر دۇشلاپ گچن اكنى. گۇروغلى آيتدى:

—حاو، كۇسە، شو غالادان بىر حابار آللى، نامە گپ، نام سۇز بارقا؟
گلدلر دروزا، گۇرسەلر دروزە ايچىندىن بند. دروزانىڭ داشئندان "حابارلاشار يالى كىشى بارمى؟" دىيىپ غۇغۇرۇلار. بىر ادام داشارى چىقىدى.

—نامە حابار گرک؟

—اصفهان بارىاس، ات توتسانگۇز، چاى ايچىپ، چىلىم چكچك. اوندا اول آيتدى:

—ايچىندە بگىمىز بار، گنگشىلى.

—بار، گنگەشىپ گل.

گلىپ بگىنگە گنگشىدى:

—بگىم، اوتوز-قىرق اتلى ات توتسانگۇز، آتدان دۇشۇپ چاى ايچىپ، چىلىم چكىپ،

سايالاپ گچچك دىيىپ آيدىا، اولارا نامە جوغاپ برىلى؟

—نام جوغاپ گرک اولارا؟ اۋزۇڭ بىلىمىمىڭ نامە؟ غوشوندا باغشى، سازاندا اوغلانلار

بولسا دۇشۇنلر، بولماسا، درو يوق بولسون زانگىكلار.

گلىپ آيتدى:

—حاو، يىگىتلر، غوشونگۇزدا شاهاندا سازاندارلارنىڭ بولسا دۇشۇپسىڭىز، بولماسا يوق

بولوبرىڭ. بولارنىڭ، غوشوندا غۇۋىنىڭ يولداشلارنى: مىرىم، غاممار، باللى، سۆيچى —

چالنجى سازاندا دۇرت اوغلان بار.

—پاح، چالنجى-سازاندا اوغلان گرگىڭ بولسا اينە، آچئبر دروزانى، آچئبر — دىيدىلر.

دروزانى آچدۇرۇپ، سەيىسحانادا اتلارنى باغلاپ گلسەلر، بولارنىڭ سىيسحاناسىندا قىرق

آت ايرلى، اويانلى غانگتارلىغى، كچسى سىرتئنا بۇكدىلىگى، اتلارنىڭ غويروغى دۇۋۇلگى

تاييار دورنلر.

بولار-دا اتلارنى باغلايدى. گۇروغلى اۋملاپ كۇسانى ميدانا آلپ چىقىدى:

—كۇسە، شو اتلارنى گۇريامىڭ؟ شو يۇنلىگىڭ علاماتى دال. شولار درو بىر يانگا

آتلاڭچاق اتلا مىڭزىا، گۇزۇڭىز، غولاغۇڭىز مىندە بولسون، مىندە باشانگ سىرا گىلمانگ.

شو اتلئندان، شو غالادا جاندار غوتارمان آلما عاجىنى ادىلىڭ.

ھوۋىزىگ باشىغا گىلەلەر، قىزىق بولدىر بىلگىرى ياپىنجاننى تاشلاپ، گۆدىرى گۆچىگى تىرسىكلەپ تاشلاشنى، ياغلىق بىلەن يۆزلىرىنى سىپلاشنىپ ئوتۇرۇلار. بولار-دا بىر تاراپىدا كىچە تاشلاپ، ئۆز باشلىرىغا جاي بىردىلەر، چاي بىردىلەر، چىلىم بىردىلەر. بولدىر بىگى بولارنىڭ ھابىرىنى ئالماغا باشلايدۇ.

— ھاۋ، يىگىتەر، يول بولسۇن! گۆرۈغلى آيتىدۇ:

— ھوداي بىرسە، بول بولسۇن!

— ھاسىيى ئايدىن بولارنىڭ ئۆزى، ئا جايلى چىقىدۇنغۇز؟ ئوندا گۆرۈغلى ئۆز ئىچىدىن: "بولارنى ئاھىلى ئادىپ ئالدىم ياغىنى بولارغا؟ شولارنى ھازىر بىگىلنى دىئۇس دىيىپ ئالدىن، شىئەلە دىيىسە، بولار ئانئانار، ھورمات ئادر، سىبايى بولار ھازىر بىگىلنى لار بىلەن قوۋم-غارنىداش، دايى-يىگىتەر... — چاتتىر، شىئەلە دىيىسە بولار" دىيىپ پىكىرلىدى-دە:

— بىزىلەر ھازىر بىگىلنى بولارنى — دىيدى. — ھازىر بىگىلنى بولساڭ، بىر ھابىرىنىڭ! — ھابىرىنىڭ بىرسە، چارداغلى چاندۇبىلە گۆرۈغلى تۈركمەنىگە ئۇۋىس دىيىن ئوغلۇنى ھۇنگار پاتىشا بىر سىر كىرە سىنى ئىبرىپ ئالدىدۇر دىيىپ ئاشىدىك، ھۇنگار ھولجانگ غوتلى بولسۇن، مۇبارك بولسۇن دىيىپ غايتىچاق. شۇنگا بارىاس.

— ھازىر بىگىلنى بىگ، ئول ئايدان گىپىگ راست. مصطفى، ئۇۋىس ئالپ، دۆين-ئۇنگىن شۇ بىر دۆشۈپ ھوۋول-ھالات چاي ئىچىپ، قاقار ئادىنىپ ئاتلنىپ گىتتى. بىزىم غازاندا بىشىپ ھازىر بولان ناھارنى ئادىنىپ، ئاتلنچاق ھەم پاتىشامىزا سالاما بارچاق ھەم ھولجاسىنى غوتلچاق. سەن ھازىر بىگىلنى بولساڭ، ئال-ئاغىنىگ ئازىگراگ گۆرۈنئار، بىكى، سەن گۆرۈغلى نىنگ ناماسىندان بىردە-يارىم بىلىان بولساڭ، بىر ناما ئايدىپ بىر، ئونگا چىلى ناھارام يىتىشەر، ناھار ئايدىپ بىلە ئاتلارنىس. ئاھىل يولومىزام بىر ئاھى.

ئوندا گۆرۈغلى آيتىدۇ:

— يىگىتەر، سىز-دە ئۇۋىس گۆرۈمگە گىتچە، بىز-دە پاتىشانى غوتلاماغا بارىارىس، بىزىلەر دىددىش ئاھىمىز. ئىكى دىددىش بولۇپ، ھەر ھاسىمىز بىر تاراپىدا ئۇيلىش ئالىي ئوتورمىنىڭ مازاسى يوق. سىز بىزى دىيىسەڭ، بىز سىزى دىيىسەڭ، راست غاتىشنىپ، ناما ئايتساق، گىشكىلى بولچاق ئالىي گۆرۈنئار.

— ئىھماننىڭ دىيىنى ئاتسە، سىلماق ۋاجىپ تۈرۈنگە، جاي بىرىن-ئوۋ. ئىھمانلار باش-ئاشا ئوتورسۇنلار — دىيىپ بىلگىرى ھۆكۈم ئاتتى.

باش-ئاشا ئوتورۇپ جاي بىردىلەر. ھەممەسى غاتلىشىپ باش-ئاشا ئوتورۇنلار. بولار-دا قىزىق، بولار-دا قىزىق، ئادامى بىرى، غاتى ئونگىلى بولدى.

گۇرۇغلى سازئىنىڭ يىنە ئالپ، شلپە اوروبرند، آسماندا اوچوپ بارىان بىر بۇلك دورنا گۇزى دۇشدى. دورنالار جۇنگكاريىنگ غالاسى نىنگ اۆستۇندىن گچىپ، چاندئىيلە طاراپ اوچوپ بارىاردى. گۇرۇغلى دورنالار ايدان كىشى بولوپ: "حاو دورنالار" دىين بولوپ، قىرق يىگىدىنە اۆملۇپ "آداما بىرىنى باسنىڭ" — دىيىپ، بىر آيدىنم آيدىپ، ساز چالدى:

گۇكدن اوچان توپ جىغالى دورنالار،
 آرزولۇم^{۲۱۰} داغنىدا غارى گۇردۇنمى؟
 غاپىللىقىدا سۇدا سالان سىرىمە،
 پىلك آيرا سالان يارى گۇردۇنمى؟
 اوروشدا غىراتىم دۇشۇنر دىلىمە،
 شش پىرلى^{۲۱۱} گۇزى آلسام اليمە،
 يىتىرىنگ سالامىم عۇوض اوغلوما،
 جىنتى رضوانىم، بارى گۇردۇنمى؟
 عۇوض اوغلوم بولدور قىصاب اوغلودىر،
 جىنتى يىنگ آچىلان تازە گۇلۇدىر،
 قىرقىنكۇزىنىڭ قازاسى دولان گۇلۇدىر،
 جۇوهر پىچاق تىغى زورى گۇردۇنمى؟
 بادى-قىصابا يىلى دىك بولوپ اۋسىلى،
 غايرات ادىپ، غانىم باشىن كىسىلى،
 يىكى اووارا بىر بىگىنى باسايلى،
 پىچاقلى باشا-باش كارى گۇردۇنمى؟
 سۇوشە گىرنلر آل شىراپ اىچىر،
 مىدانا گىرنلر آق كۇپۇك ساجار،
 عۇوض دىيىپ گۇرۇغلى سىرىندىن گچىر،
 غانىمىنىڭ يىندە حارى گۇردۇنمى؟
 گۇرۇغلى نىنگ: "باشا-باش كارى گۇردۇنمى؟" دىين سۇزۇنى قىرق يىگىدى دۇشۇنىپ،
 بىللىرىندىكى كۆمۇش غىنىلى آق سايلى پىچاغنىڭ سايىنا ياپىشىپ، حاضىر بولوپ دورىولار.
 حىنىز گۇرۇغلى آيدىمىنى آياقلامانقا، قىرق يىگىت جۇنگكاريىنگ نۇكرلىرى نىنگ آداما بىرىنى
 پاسىر— پوسور باسىپ، غورساغىندىن جۇوهر پىچاغى دىكىدىلر. هر حايسى پىچاقلارنى بىر
 توولاپ سوغورۇپ، ھەمە سىنى حووضونگ تىيىن دىقۇتلار. گۇرۇغلى تۇورگىنە گۇز آيلاپ
 گۇرسە، ايش اىيام تامام بولۇپدۇر:
 —حاى، كۇسە، بولارنىڭ اىچىندە حىنىز ساقال—مورتى تابامادىق يىتىشك باردى، اولارام
 غوتارايدىنمى؟ ائىنساب اتمىدىنمى؟
 —اى، گۇرۇغلى، توحوملۇق غالماسنىڭ، بارى گىتىدى حووضونگ تىيىنە.
 "مال كىمىنكى، كىمە بوبورسا شونونگى"، اولارنىڭ اىچك ناھارى بولار نصىپ اتدى.

^{۲۱۰} آرزولۇم: ارضروم بولمالى، حاضىرى تۈركىيە دىدە بىرشاھرادى. موندان بەيلاك تىكىستىدىكى آرزولۇم سۇزۇنى ارضروم دىيىپ آليارس.

^{۲۱۱} شش پىر: آلتى بورچلى گىز.

—آلا، كۈسە، مونونگ، اۋنگى گلى، سونگام گىر. كۈسە، ايندى سىزىلر ھىچ كىمە تاناماز يالى شولارنىڭ آتارنىڭ مۆنىڭ، ياراغلارنىڭ داقنىڭ. اوزال بولارنى "حازىرېگجائى" دىيىپ آلدان بولساق، ايندى عثمانلى گىمىنە گىرىپ، سونگ سىزى ھۆنگكارىڭ نۇكرلىرى دىيىپ گۇمان ادلر. اۋز آت—ياراغلارنىڭنى بولسا بو غالادا غويونگ—دىيىپ، سىتك غۇرمانى باش اديپ، اون آلتىسنى بو غالادا غالدۇرۇپ، شىلە تابشۇردى:

—حاي، يىگىتلر، بىز گىدىنىمىزسونگ، چاي نىردە، چىلىم نىردە، ناھار نىردە، چاي—چىلىمىڭ غامىندا بولۇپ اوتۇرۇڭ، ھم اۋز آت—گىمىلرېگىزى بىر ساقلانگ — دىيىپ، قۇرقلارنىڭ اۋز آت— ياراغنى ھم اون يىگىدىنى بو غالادا غويۇپ، اۋزى اوتۇز يىگىدى بىلن ھۆنگكارىڭ نۇكرى نىڭ صىپاتىغا گىرىپ، يولا دۇشۇرسىن. ھۆنگكارىڭ غالاسىغا بارىمىز مۇزىل يىتمەنكەر، او يولدا، بو يولدا آدمالار غاتىرلى، اشكىلى، پىيادا بىر يانا توپارلانۇشۇپ بارىارلار. گۇرۇغلى باراقا—دا، انىراغىندا بىر اشكىلدىن حابار آلدى:

—ھاو، دوستلار، بو يانگا توپار—توپار بولۇپ نىرا بارىانگۇز؟

—ھاو، ياغىنى يىگىت، چارداغلى چاندۇبىلە گۇرۇغلى نىڭ غۇۇس دىيىن اوغۇنى پاتىشاننىڭ مصطفى دىيىن سىر كىردە سى آلپ غاچۇپ گىلىپ، ھۆنگكەر بىردى، ھۆنگكەرم يىگىمى باش ياشلى يىتىشىپ اوتوران سىمىز غۇزنى مصطفى بگە بىردى. مصطفى بگ پاتىشاننىڭ غۇزنى توى اديپ آليار. بىزىلر توى بارىاس. —غوى حابارنىڭنى بار اكن.

اولى يول، آرابالى، غاتىرلى يولا سۇغۇشانونق. بولارام يولونگ غاپدالنىدان آت سۇرۇپ، شولار بىلن تىركىشىپ گىدىپ بارىالار.

شول بارىشلىرىغا گۇن باتدى، تۇم غارانگى بولدى. بىر ماحالدا ھۆنگكارىڭ غالاسى نىڭ، اچىنە توپار—توپار آتلى گىريانى گۇرۇندى.

—كۈسە، شو آتلى لارنىڭ بىر اۋىڭشىك گۇرۇڭنى بار. من شو آتلىلارنىڭ حابارنىڭنى آلاين، سىزى اۋزۇم يە تاپارن —دىيىپ، آت سالىپ گىتدى—دە، گۇرۇغلى آتلىلارنىڭ اچىنە آرالايدى. بو آتلىلارنىڭ اديان گۇرۇڭنى: "مصطفى بگ غۇۇسى ھۆنگكەر بىرىپ، ھۆنگكەرم غۇۇسى اۋز حۇزىماتىغا آلپ: "غۇۇس جان، مانگا حۇزىمات ات" — دىيىپ آيدىپدۇر. اوندا اول غۇۇس دىيىن اوغلان آيدىپدۇر "تاغسۇر، من بۇتىن يۇرگىم بىلن بىر آداما قىياماتلىق اوغول بولدۇم، سۇز بىرىم، اول آداما گۇرۇغلى دىيىپاندىرلر، اما اونونگ اۋزى غارنۇراغام بولسا، باتىرلىقتا، مردلىكە اونگا ھىچ تاى گن آدام بولۇپ بىلمىز. من مردلىكە شول آدماننىڭ شاگىردى دىرىن. من اونگا بىر سۇزۇمدىن دۇنۇپ بىلمىز" دىيىپدۇر. ھۆنگكەرم: "بىر اشك

اوغروسى تۆركمىنى مېنىڭ يانۇمدا شونچا تارتىپلاپ عارشى چىقاردىڭ، سەن اشك دىيىپ،
عۋۇسى زىنداندا سالدۇرۇپتۇر ھەر ھىلى عاذاپلار بىلەن غىنادۇپتۇر. عۋۇسى سۆزۈندىن
دۇندىرمەكچى بولۇپتۇر، عۋۇس دۇنمۇندىر. خۇنگار آخىرى عۋۇسى دارا آسماغى ماسلاھات
بىلەپ، ارتىر دارا آسماقۇش. اھلى غالالارنىڭ آدماسى ھەم: "شەئىلە بىر مەرد ھەم اوۋادان اوغلانى
اۋلماڭا گۇرۇپ غالايلى" دىيىپ يىغىناتىيىلار، دىيىپ، بو آتلىلار اۋز آرالارنىدا گۇرۇڭ
ادىشىلەر. گۇرۇغلى بو گۇرۇڭنى دىنگلاپ، اۋز يىگىتلىرى نىڭ يانۇغا گىلپ: "كۈسە،
شەئىلە-شەئىلە گۇرۇڭ بار اكن"—دىيىپ آيتىدۇ. بارىپ دروزانىڭ آغزىنى آلىپ، تۈپلەنىپ
دوردولار.

—ھانى كۈسە، ايندى غالا گىرەلى، ماسلاھات بىر؟

پاچ، قىرق دۇرت دروزە لى شەھرىنىڭ دروزە سى نىڭ آغزىندا اوتوز آتلىڭ آراسىندا دوران
ماھالىندا كۈسە دە گىگىش نام ايشلىسىن، ماسلاھات نام ايشلىسىن.

—گۇرۇغلى، سەن چاشان بولماي، يا—دا مېنىڭ گۇنۇمى، سەن ناھىلى يىرە مەندى گىگىش
سوراياسىڭ؟

—شەئىلە يىرە گىگىش سورايان كۈسە!

—گۇرۇغلى، مەندى گىگىش سوراسانگ، غورى اودونىڭ، ائىلى چايىڭ، چىلىمىڭ،
ھىزىرى پالونىڭ باشىندا سورارلار. سەن شەئىلە يىرە مەندى گىگىش آلاق—اۋو، چاشان زانگىگار.

—يوق، كۈسە، سەن بىزنىڭ آتامىزا—بابامىزا اھلى اۋىتلىرىمىزە گىگىش بىرپ گەن آدم
آخىرى، سەن ياشولى آخىرى، گىگىش سەن بىرەلى، كۈسە!

—گۇرۇغلى، گىگىش كۈپلىمە، دار يىرە، غىسساغلى يىرە گىگىش باتىردان سورارلار. مەيداندا
يۈنە ياشالىپ يۈرنە ياش كۈپ، اۋزۇڭ گىگىش تاپتۇر.

—كۈسە، مەنۈڭ گىگىشىنى مەن بىرەم، سەن اۋىدان—اۋىدان اۋچ دروزە دى گىرىڭ. مەن يە
اۋزۇم بىر دروزە دى گىرىيەن. مەن سەزدىن اۋىگىنچا دار آغاجى نىڭ آشاغىغا بارما عاجىنى
ادىيەن، سەزمە غايرەت ادەپ شونگا يىتىشىپ، شوندا بىر چىمىنى تاپىپ بىر اۋيۇن، تۈزان
غۇپارىڭ.

كۈسە گۇرۇغلى نىڭ يۈزۈنە:

—بولسار، ياغىش، ياغىش—دەيىن بولسا—دا اۋز اچىندىن: "آي ناۋىلىيەن—دا گۇرۇغلى"
دەيىپ. اۋىدان، اۋىدان اۋتوز يىگىدىنى اۋچ دروزە دى غۇبىرىپ، اۋز بىر دروزە دى گىرىپ،
شەھرىنىڭ كۈچسى بىلەن سۇرۇپ گىدىبىردى. شەئىلە سۇرۇپ اۋتورۇشنى سۇرۇپ اۋتۇر. كان
سۇردى، ھى مەنۈڭ اۋچ آغاجىغا، خۇنگارىنە، يىرە يىتمەي. بو قىرق دروزە لى
شەھەر، مەنۈڭ اۋتورۇشنى يىتەك بولساڭ ايش بار. بو ياندا گۇن چىقىدۇ، مەندە—

سۆرۈپ وتىر، گۆن غوشلوق بولدى، بىر ماحالدا ئۇنىڭدىن بىر صف گۆرۈندى. بو دوران صف چۇنگكۇرىنگ اۆز دوران صفى اكن، صفىنگ غارشىسىندا اۆچ آغاچا گۆزى دۆشدى، اۆچ آغاچىنگ ياننىدا عۇوضه گۆزى دۆشدى، غوۋى سراتسه عۇۋىنىڭ يىنى آرقاسىندا دانگىپ، بوينا زىنجىر سالىپ، زىنجىردان اورغانىڭ^{۲۱۱} اوجويى جىلادىلار توتوپ وتىرلار. مونى گۇرنسونگ، گۇروغلى نىڭ ھوشى باشىدىن گۆتريلىدى، حاص غاھارى گلىپ، سۆرۈردى غىراتى.

عۇۋىنىڭ مردىلىگىنى، اوۋادانلىغىنى گۇرمك آرزوۋ ادېپ، اداملار بو غالا چوغدى بولوپدىر، ادامدان يانگا كۈچە ال بىلن دىققىلان يالىدى.

غىرات اوچغاناقلاپ، دابراپ، نىچىسى نىڭ غارىنىدىن باسپ، نىچىسى نىڭ يىڭسىنىدىن باسپ، نىچىسىنى دېشلاپ، سىلكىپ غويىرىپ باريا. مونونگ ات سۆرۈشىنى چۇنگكۇرىنگ جىلادى نىڭ بىرى گۆرۈپ:

— ھاي، صاھرايى زانگىگار، دار كۈچدە ادامنىڭ دىققىلىق يىنىدە يامان اتى باتىرغاي سۇرپاسىنگ— ا سىن — دىيىپ، آيپالتا بىلن گۇروغلى نىڭ چىگىسىن چالىپ غويىردى. گۇروغلى نىڭ گۆزۈدىن وت چىقىدى. گۇروغلى نىڭ آشا غاھارى گلىپ:

— ھاي، سەنىڭ... جىلاد، سىن آيپالتا اورماسىنى بىلىمىان اكنىڭ، آيپالتانى بىلە اورمازلار، اينە شىلە اورارلار — دىيىپ، الىدىن غانگىرپ آلىپ، كە سى نىڭ چىققان يىنىدە قاقىپ غويىردى. پىزلاۋوق كادى يالى بولوپ، كە سى زىنگىلپ حوندا دۆشدى. اولى غالا، پاتىشالى شاهر: "بو آدام، جىلادى اۋلدوردى" دىيىپ: "توتى-توت"، "اۋنگۇدىن بول-ھا" بولشوپ شايبا جىلاۋلاپ توتدولار مونى، گىتىردىلر چۇنگكۇرىنگ غاشىنا:

— ھاو، تاغسىر پاتىشاھىم، شو صاھرايى زانگىگار پىلان جىلادىڭ كە سىنى آلدى بو.

— ھاو، ياغشى يىگىت، نامە دىيىپ كىلانى آلدىڭ، ھابارىڭى بر؟

— تاغسىر، آسنىل من سانگا ھابارىمى بىرچك بولوپ كىيان. مېنىڭ آسنىل ھازىر بىگىنلى، تاغسىر، اۋزۇم اولى بايىم، كارىم سۇۋداگۇرچىلىكىدى. من بلخ بدخشان ھىم ھارازمىڭ غاپىلارنى سۇۋدا گىدىردىم، شوندا تۆركىم اولوسلارنىدا، چارداغلى چاندىبىل غالاسىندا دۆشلاپ بىزىرگىلىك ادېپ گىردىم. چاندىبىل غالاسىندا بارامدا مېنىڭ ھىمىشە دۆشلىان يىم-مىمان يىم ھوت گۇروغلى نىڭ اۋز مىھاناسى بولاردى. ھىر تۆيىلى زاتلاردان آلىپ التردىم، گۇروغلا كىنارى ياقا، طىللا غايىشلى ايسىر، زىر افشان سىچىلى كۆيىنكچە، يىلك گۆردى گۆچىگ، جۆپ اىلى تىگمە، غانجىغا، يان طاناپ، اويان-غامچىسىنى چىلى من گىتيرىپ بىر ايدىم. اونسونگ گۇروغلى عۇۋى اۋغول ادىنمك اۋچىن ۋەيىنگىگام شاهرىدىن آلىپ گىلى.

^{۲۱۱} اورغان: يۇپ، طاناپ.

سونگا باقا عۇزى من آزدىرئپ حازىر بىگجانا آلئپ گىدر اۋىدۆپ، مىندىن غابانئپ، گۇروغلى مى ياناپ باشلادى، بىر ساپار بارامدا پاچ دىيىپ بىر حورلادى، يەنە بىر ساپار بارامدا حىراچ دىيىپ بىر زات تاپدى، ھەر ساپار بارامدا بىر زات تاپىپ حورلادى، ھەر ساپار مىنىڭ سۇودا مالىمى تۈزدۈرئپ، مىنى خالىص جولدان چىقاردى. يولومئزام تۆركمىن صاھراسى نىڭ اۆستۈندىن بولۇپ، باشقا گىچرە يول يوقدى. آخىرى گۇروغلى مىنىڭ بار بايلىغىمى تۈزدۈرئپ، اچىمىنىڭ يانغىنىغا ايمىدە بولان بارجا بايلىغىمى آت-ياراغا بىرىپ، سۇوداگەرلىكى تاشلاپ، آت-ياراغى شايلاپ، گۇروغلى بىلەن اوروشماغا آيلانئشدى. شو خاھىرىدە گۇنۈمىز بىر بولسا، اورشومىز ايكىدىر، تاغسىر، اونسونگ دۆين مصطفى نى ايرىپ، عۇزى گىتىرەن حابارنىڭنى اشىتىدىم. عۇزى گۇرمانىمىزە كۆپ ماھال بولدى، ھەم عۇزى گۇرۇپ غايدىلى، ھەم تاغسىر پاتىشاھىغا غوتلى بولسون، مۇبارك بولسون دىيىپ، غالانگا گىسىم، ھەر جالدىنىڭ يىڭسامە بىر چالسا، تاغسىر. مىن بو يەردە اۋزۇمى اوردورماغا، حورلاتماغا گىماندىم تاغسىر. سىزە سالما گىلپىدىم، تاغسىر، غوللوق — دىيىدى. بو گىلپى تاپىپ، بو آدمى نىڭ غانى نىڭ گىچىلمىگىنى سىباپ بولدى ھەم — دە اۋلۇمدىن غوتولدى. خۇنگار آيتى:

— اى، حازىر بىگجان سۇوداگارى، سىن ياغىنى گىدىڭ. مىن شو اوغلانى اۆلتىرىپ، كۆشگىمدە مانگا خىزمەت ات دىيىدىم، اما بو اوغلان مىنىڭ گۇروغلى آغام مىردىر، باتىردىر، گىسە سىنى اۋلدۇر، مىن اونگا سۆز بىرىم — دىيىپ، بىر اشك اوغروسى تۆركمىنى مىنىڭ يانئىمدا تارتىپ ادبار. مىن مونى كۆپ غىنادىم، اول ھىچ سۆزۈندىن دانمىيار. آخىرى اچىمىنىڭ يانغىنىغا اۋلدۇرماگە داردان آسماغا آلئپ چىقتىم. سىپايتلارمى اۋلدۇرمە دىيىيار، اوغلان — دا بويون اگنوق. ايندى سىن بىر گىگىش بىر مانگا!

— اى، تاغسىر، وكىلىڭ بار، وزىرىڭ بار، غوش بگىڭ، ماترىڭ بار، شو واغتا چىلى گىگىشى مىندىن سوراپ اونگىان دالىسىڭ. اۋز گىگىشىڭكى اۋزۈڭ تاپئىر، تاغسىر.

— يوق، غوش بگىم، ماترىم اۋلدۇرمە دىيىيار. ايندى سىن بىر گىگىش بىر آخىرئى.

— تاغسىر، گىگىشى مىندىن چىنلاقايدان سورىمامنىڭ يا — دا دگىشمىدى؟

— چىنلاقايدان سورىيان.

— چىنلاقايدان سورىسانگ، تاغسىر، كىكىدىن دوغان اوغلاننىڭ وپاسى بولماز، كىكىدىن دوغاندان دوغان بولماز — دىيىپ اشىتمىدىڭ، تاغسىر. بىر سالماغويما تاغسىر، دررو اۋلدۇر.

— پاچ، حازىر بىگجانلى بگ، تۆيس دوست گىي اينە سىندىن اشىتىدىم — دىيىپ خۇنگار:

—أى، مونونگ آتۇنا، اۋزۇنە باش آياق سرپاي دىنگ! —دېيىپ بويوردى. آتۇنا، اۋزۇنە باش—آياق سرپاي اتدېلر. گۇروغلى سرپايى گىيىپ غوللوق آيدىپ دوردى.

—حاو تاغسۇر، مېنىڭ سانگا بىر عارضىم بار.

—نام عارضىڭ بار، حازىر بىگجانلى؟

—شو اوغلان، مېنىڭ اىچىمى ياقاندۇر. مانگا بىر روغصات بر، شو دار آغاچدا اونى آنا قاقدرۇپ، باسالادىپ اىچىمى بىر سوواداين.

—حازىر بىگجانلى، بىر دىيەنىڭ ايكى بولماز، بار سانگا روغصات.

گۇروغلى غۇراتىڭ جىلاۋىنى دۇندىرپ، عۇۋىزە غارشى غويىردى آتۇڭ باشىنى. غۇرات هم عۇۋىزى گۇروغلىغا تانايار، هرگىز عۇۋىزى ائىچىدىارمى اول. عۇۋىزىڭ بىر گز يوقارسىندان بۇكۇپ گچدى. سونگ اۋورۇلىپ غاپدالىندان گچن كىشى بولۇپ، تويىناغى نۇڭغ غۇراسى بىلن غۇلتىزراغا—دا يىڭسىيە بىر قاقۇپ گچدى.

عۇۋىز حوپوغۇپ گۇزۇنى آچدى. غۇراتىڭ نالى آلتىندان دى. آلتىن نال يالپىلداپ گىتدى. عۇۋىز حان اۋز اىچىندن: "آلا، غۇزىلباشلاردا—دا آلتىن نالى ات بار اكن—أ. يا—دا دوغان—جادى بىلن تۇيسۇنى اۋىڭشىدىرپ گۇروغلى آغام گلايدىمۇ؟—دېيىپ، پىكىرلىنى—دە دار آغاچنىڭ آستىندا، گۇروغلى آغاسىنى ياد اديپ، زار—زار آغلاپ، باش كىمە سۇز آيدار گرک:

غولوم باغلى دۇشۇم غانئم الينە،	بو جايلاردا حوواندارئم بولمايدى.
شاه امر اتدى، بويوردىلار اۋلۇمە،	آغام، انىم، دوستوم—يارئم بولمايدى.
اول منى گۇرماڭە موندا يۇرمىدى،	مېنىڭ اۋچىن شىرىن جانن بىرمىدى،
قۇرق يىگىدىن يىغناپ، توغا سۆرمىدى،	حاتاردا اسرىك نرىم گلمدى.
جىلادارنىڭ تاناپى بار دىستىمە،	ظالئم بىزى اۋلدۇرمانىڭ قاصىتىندا،
بىچارە من دار آغاچنىڭ آستىندا،	غاپلانگىم، پىلگىم، شىرىم گلمدى.
حاندان بگىم، تايمان بگىم بولسادى،	حاجى سومسار، دالى مائل گلمدى،
ساپار كۇسە مىندن حابار آلمادى،	دۇۋچۇلش قۇرق يارانئم گلمدى.
دوشمانلار جم بولۇپ چكىلر دارا،	بو دارنىڭ آستىندا غالىدئم آوارا،
عۇۋىز دىير يالبارۇپ اول بىرى بارا،	دمىر دونلى، گۇروغلى آغام گلمدى.

عۇۋىز بو سۇزۇنى آيدان سونگ، حۇنگكار:

—حاو، حازىر بىگجان سۇوداكارى، بو اوغلاننىڭ آيدىانى نۇمە؟ دىلىنە دۇشيامىڭ؟

—أ، البتە دۇشيان، تاغسۇر.

—نامە دىيىار؟

—گۈرۈغلى آغاسىنى ياد اديار.

—حاي، حازىر بىگجانلى سۇوداگار، سن سۇودا—ساتئق بىلن اولارنىڭ يوردوندا بولانسىڭ،

مونونگ آغاسى نىڭ ناماسىندان بىردىر—ايكىدىر بىليانىڭ يوقمى سەنىڭ؟

—اي، تاغسىر! كىلى غوتولجاق بولسا، طبىيى آياغىنا گىر دىيىلىرى. سن مىندىن گۈرۈغلى

نىڭ بىر ناماسىنى، ايكي ناماسىنى سورايسىڭ، مىن تۆركىمىن صأحراسىنا غاتناپ،

گۈرۈغلى نىڭ غالاسىنا بارىپ يۇرياكۇم گىر بولار دىيىپ آتياچدان، گۈرۈغلى نىڭ

ناماسىندان بىر قوجاق يازدىرىپ آلاندىرىن، تاغسىر.

—ايسە، حازىر بىگجانلى، آغاسى نىڭ ناماسىندان بىر ناما غايتىر. بلىكى، آغاسى نىڭ

ناماسىنى اشىدىن سونگ، اوغلاننىڭ واغىنى خوش بولوپ، مانگا بويون اگىپ، حىزىمات اتسە

ادر.

—ياغىشى، تاغسىر.

گۈرۈغلى او دىيىپ، بو دىيىپ، اۋز—اۋزىدىن گىپ ياسايار.

—اننىها تاغسىر! گۈرۈغلى شو عۇۋىسى وەينىڭنام شأهرىندىن آلپ غاچىپ غايداندا، يوسوپ

شاھ اۋزىنىڭ لىڭ وزىر دىيىن سىركىدە سىنى مۇڭ آتلا باش اديپ، گۈرۈغلى نىڭ ائزىندىن

قوۋغى يوللايدىر. بو قوۋغى بىر داغلىقدا گۈرۈغلى نىڭ ائزىندىن يىتىپ، عۇۋىسى اونونگ

الىندىن آلپىدىر. شوندا گۈرۈغلى عۇۋىسى اوغلوندىن آيرىلىپ بىر ناما غايتىرلىنىش—دىيىپ،

خۇنگار پاتىشا ناما آيدىپ بىر كىشى بولوپ، عۇۋىسى غاراپ، باش كىمە سۇز آيدار گىر:

سىن اوندا آغلا، مىن موند.

غارىپ بىلىپ، بى كىس بىلىپ،

سىن اوندا آغلا، مىن موند.

قاپاسادا كۆين بىلىپ،

آقدىرما گۆزىڭدىن ياشى،

غارىپ بىلىپ، بولما ناشى،

سىن اوندا آغلا، مىن موند.

غارىپ گۆنۈمىڭ سىرداشى،

يۆرگىمە سالما يارا،

غارىپ بىلىپ باغى غارا،

سىن اوندا آغلا، مىن موند.

سىنى آسدىرمانام دارا،

دۆيرمە غىلجىم دىستىمدە،

گىمىش مىدان مىستىندە،

سىن اوندا آغلا، مىن موند.

اويون بولار دار آستىندا،

شاننىڭ پىغلىنى بىللى،

گۈرۈغلى آيدار، حىلالى،

سىن اوندا آغلا، مىن موند.

عۇۋىسىم، ھەمد بولالى،

بو سۆزى آيداندان سونگ، غۇوض آغاسى نىڭ سىنىنى اشىدىپ تاناپ، يىرىندىن تورۇپ بىگىندى. خۇنگكار مۇنى گۇرۇپ:

—پاھى، خازىربىگجانلى سۇداكار، اوزال گلىپ، شو نامانى آيدان بولسانگ، اوغلان بىگىپ، مانگا اييام بويون سىنىپ، خىزمات ادرى. خازىربىگجانلى، اوغلاندان سورا، خىزمات اتسە، سارايا التىلى.

—سورادىم پاتىشاھىم، سورادىم.

—ھاو، غۇوض، خىزمات اتسە، پاتىشاھى سىنى سارايا التىك دىيىار.

—اى، اسسى گىدىپ باشى چاشان، مجنون بولان زانگىكارلار، من اصلا اۆز سۆزۈمدىن دانمىيان، آيدىنگ پاتىشاھىم.

گلىپ خۇنگكاره آيتدىلار. خۇنگكار—دە نام ادرىنى بىلىق. گۇرۇغلى آيتى:

—ھاو، تاغسىر، سىن مىندى گىشى چىنلاقايدان سوريان بولسانگ، سوراپ—ايداپ دورما—دا درو اۆلدۈر مۇنى، پاتىشاھىم شۇنى اۆلدۈرسە، سەنىڭ ايكى باھىدىڭ بار.

—اول نىچىك باھىت؟

—باھىت شو، تاغسىر: گۇرۇغلى غۇوض اوغلونىڭ شو غالادا دىرلىگىنى بىلسە، سانگا ھىچ ائىجالىق بىرمە، بو گۇن گىر چاپار، ارتىر گىر چاپار، چۆلدە چاروانگى غويماز، غۇردا چومرئىڭى، مالنىڭى باقىدۇرماز، سۇداكارىڭى داشا چىقارماز، سەنىڭ بار اۆلكىڭى بىر كادا غابار، تاغسىر. اكر سىن شۇنى شو يردە اۆلدۈرسە، گۇرۇغلى غۇوضىڭ اۆلىنى اشىدايسە، اۆز مىحاناسىندا باغرىن سوووق يره برىپ، غورباغا يالى سىرلىچاپ اۆلر. اول ياندا اوندان دىنياسىڭ، بو ياندا ھىم اۆز مۆلكۈڭدە راحت ياشارسىڭ، اۆلدۈرسە، تاغسىر. تاغسىر، يەنە بىر زادى بار، سىن گۇرۇغلى بىلەن بىزىڭ آرامىز غاتى داشدىر، اول تۆركمەن صاھراسىندا بو يره گلىنچا آيلىق يولدور — دىيىپ، گۇنۈڭگە گىرمە، تۆركمەنلىڭ اۆلرلى آيلىق يولى آلتى باسيار، تاغسىر. گۇرۇغلى نىڭ بىر آتئنا غىرات يەنە بىر آتئنا مجنون دالى دىيىلر، بو اۆلر آلتى آيلىق يولى آلتى باسيار، تاغسىر.

—اى، خازىربىگجان بگى، دوستلوق گى سىندى اشىدىان. مونونگ شو گىيە، بارنىڭ خازىندان قىرق غالقان زر گىتيرىپ بىرىڭ — دىيىپ بويوردى. قىرق غالقان زر گىتيرىپ برىدىلر. گۇرۇغلى زىلرلى خورجونا تاشلاپ، "غوللوق" دىيىپ دوردى. خۇنگكار:

—خازىربىگجانلى، آغاسى نىڭ ناماسىندىن يەنە بىر ناما غايىر. اونسونگام بويون سىنىپ، خىزمات اتمسە، اوغلانى اۆلدۈرسە اۆلدۈرلىلى — دىيىدى.

گۈرۈغلى "ياغشى، تاغسۇر" دىيىپ، تۈۈرگىنە اسۋان بولدى. گۈرسە، قىرق يىگىدى
ياقۇنلاشتىپ كېلىدېر. "آى، گلسەلرم غاتى اوسال"^{۲۱۳} گۈرۈنبارلر" دىيىپ گۈرۈغلى اويلاندى.
قىرقلار، قىرق دۇرت درۈزە لى شأهرە گىرىپىدېرلر، هر—حايىسى بىر غىسئىم بولوپدئر. كۈسە
ازىلن توووق يالى تلىكە باسئىپ، بىر سئقئىم بولوپدئر، قىرق يىگىدىنگ اوتوزسى—دا
تلىكلىرىنى آشاق باسئىپ، گۈزۈنە توپراق سۈرتۈپ، آتى نئنگ تويناغئىندان باشغا يرىنە سر
ادىانى يوق. گۈرۈغلى: "واح يىگىتلىر، مرد بولسانگئز—دا!" دىيىپ، باش كلمە سۇز آيدار گرک:

غۇچاقلار، غۇلاى گلىنگ،	دۇودۇر غۇۇۇ حان اۆستۈنە.
يزىدىنگ غولوندان آلىنگ،	دۇودۇر غۇۇۇ حان اۆستۈنە.
بو غالانئنگ مۇنگ بورچى بار،	هر بورچوندا مۇنگ كۆنجى بار،
غئزىلباشئنگ نأ گۆيجى بار،	دۇودۇر غۇۇۇ حان اۆستۈنە.
سورناى، ناغرالار اوراندا،	غۇۇۇسىمى گۆز گۆرندە،
نە ايشلاپ دورسونگئز اوندا،	دۇودۇر غۇۇۇ حان اۆستۈنە.
غالا دۆيبۇندە ياتانلار،	توزا—توپراغا باتانلار،
گۈرۈنگ غۇۇسى توتانلار،	دۇودۇر غۇۇۇ حان اۆستۈنە.
گتىردىلر غولون باغلاپ،	منىنگ جىگر باغرئىم داغلاپ،
حان غۇۇسىم اوتئر آغلاپ،	ياش دۇكۆلر غان اۆستۈنە.
گۈرۈغلى ايله يىر زارى،	ياد ادهىلى بىرى بارى،
اۈزگانگىز غلىئچلانگ دارى،	تاك اۈزۈم حۇنگكار اۆستۈنە.

بو سۇزى آيدانان سونگ، غۇۇۇ اشىدىپ دۇشۇندى: — تۈۈرگىمدە قىرق يىگىت بار اكن—
اوو، ايندى آغام منى آلار. من بىر ال—آياغئىمى بوشادئىپ اوتورما عالاچئىنى اديىن — دىيىپ
غۇۇۇ:

— حاو، منىنگ الىمى چۇزىان يوقمى — دىيىپ غغغردى.
— حازىر بىگجائلى، اوغلان نامە دىيىار، دىلىنە دۇشبا مىنگ؟
— اوغلان الىمى چۇزۇنگ دىيىار.
— حا، بو ناما غولاغئنا ياقدى اۈيدىان، الينى چۇزۇنگ، حئزىمات اتجك گرک. بارئنگ الينى
چۇزۇنگ.

^{۲۱۳} اۈسال: گۈۈنسىز، ياداۋ.

باش، اون پئىادا دىگىنە يۈۈۋىپ گىتدىلر. بارئپ عۇۋىنىڭ الينى-اياغىنى چۇزدۇلر.
عۇۋى: "مانگا بىر كاسە چاى" دىيدى.

—بىزىڭ چاينىڭ غاندۇ بار، بىزىڭ چاينىڭ نابادى بار—دىيىشىپ، قىرق كاسە دارا باقا
يۈۈۋردى.

عۇۋى ال-اياغىنى بوشاتتى، چاى ايچدى. دار آغاچنىڭ آشاغىندا چۆكە دۆشۈپ
اوتۇرۇردى.

حابارى كىمدىن آل—كۈسە دىن آل: "گۇرۇغلى نىڭ: "اۋزىڭىز غىلچىلانگ دارى، تاك اۋزۇم
خۇنگار اۋستۇنە" دىيىنى كۈسە اشيتىدى—دە:

حا، بو زانگىلارنىڭ ايدىان گېنە باق—آ. اۋزى خۇنگارىنىڭ غاشىندا دورىار، يە "يكە اۋزۇم
خۇنگار اۋستۇنە" دىيىا. آى، زانگىلار، مرضىنىڭ اۋستۇنە، زاهرىنىڭ اۋستۇنە، زانگىلار،
دروژە نىردە غالىدۇ؟ سەنىڭ اوندان حابارىنىڭ بامى؟ — دىيىپ، اۋز باشىندا خۇنگاردۇپ،
اىزنى گۈزلىار.

—خازىر بىگىللى، اوغلان چايدان يازىلشاش بولسا، بويون سىنىپ، خىزىمات اتسە، ساراي
التىلى! — دىيىپ خۇنگار بويوردى. گلىپ عۇۋىدىن سورادىلار. اوندى عۇۋى:

—اى، سىز—ا بىر اسسى گىدىن، آنگىسز زانگىلار اكنىڭىز، مىن سىز اصلا خىزىمات اتمىن —
دىيدى. عۇۋىنىڭ جوغابىنى گلىپ خۇنگار ايتدىلار. خۇنگار نامە علاچ ادرىنى بىلمان
سرگىزدان بولدى. اۋلدۇرچىك بولسا، اۋنگى سىپايىلارنى "اۋلدۇرما" دىيىشىپ غان
انگرا بىرلر.

گۇرۇغلى بارالى بارى اۋنگى سىپايىلارنىڭ گۈزلىنە غارا، اوتىر يىرلىنە تىكىن بولدى.
خۇنگارىنىڭ سىپايىلارنى:

—بو زانگىلار — گلىمان گچىن خازىر بىگىللى نىردىن گلىدى. اۋلدۇر دىيىپ دىزاپ دور —
دىيىشىلر. يە بىرى بو ياندان چىقىپ:

—بو پاتىشاشاننىڭم آنگى گىدىيدىر، مىن پاتىشاشا بولسام، هر بىر گلىنىڭ آغزىندا آنگقارنىپ
دورچاق دال، بو خازىر بىگىللا بولسا، گلىن اىزنىڭ يىتمانكا گۇمۇنىڭى چىك، عىماللى
توپراغىندا دورما — دىيىپ، قوۋۇپ يورىندان چىقارچاق —دىيىار. گۇرۇغلى اولارنىڭ
خىمىر—سىمىرنى اشىتمىدىك بولۇپ:

—تاغىسۇر، مىنىڭ دىيىنىمى ادايسىنە، شو كۆپىك اوغلىنى اۋلدۇرسىنە، شونى اۋلدۇرنىڭ
بىلن ادام توحومى تۈكنىمىز، تاغىسۇر. مىنىڭ شونى اۋلدۇر دىيىمىدىن يە سانگا بىر گۇرۇڭ
بار!

—نا گۇرۇڭ بار؟

—گۆرۈنگ شو: سەن ئۆزۈڭ قىزىق دۇرۇزە لى شۇھەرە خۇنگۇر گىرگە؟
—ھاۋا، خۇنگۇر.

—سەننىڭ خازىنەڭگ ھاسابى يوق، ئۆزىڭگ سانى يوق، سەننىڭ كىمىن ئولۇ پاتىشا —
خۇنگۇر ئىكەن غادىر— غىماتىنى بىزىلر بىلىمىز، سانغا بويون بولۇپ، باشا كىيىمىز. بو اوغلان
بو زاتلارنى بىلىمىز ئاخىرى. گۇرۇغلى دىيىن بىر جالائىا بىر سۇزۇندىن دۇنيى بىلىمىز،
سەننىڭ يالى بىر ئولۇ خۇنگۇر ئىكەن سۇزۇنى سىندىرىلار، ھاسىراتىنى ئىقپار. گۇرۇغلى
دىيىنىڭ ئول بىر كىيىم يۇرۇن جالائى، بو گۇلۇگىنى تاپسا، ئونگا ارتىرلىگى غايى. سەننى
تاشلاپ، شۇيە بىر جالائىنىڭ سۇزۇندىن چىقىپ بىلىمىز يۇرۇن بىر ئاقماغۇنڭ جىزاسى البتە،
ئۆلۈم، تاغىر، ئۆلۈرسە، تاغىر.

—ئەي خازىرىڭىز، مەن دوست گىيىمى سىندىن ئاشىدىن، سىندىن باشقا دوستۇم يوق كىيىم، سەننى
ئۆزۈمە مۇر ئاتىم —دىيىپ، ئۇنىڭكى مۇرىنى ئاشىدىن ئۆتۈپ، گۇرۇغلىنىڭ غادىللىنى كىيىپ
مۇر ئادىدى.

—خازىرىڭىز ئىكەن، مۇنىڭ ئاغىسى ئۇنىڭ ناماسىندىن يەنە بىر ناما غايىر. ئونىڭ
خىزمەت ئاتىمە ئۆلۈرۈپتى —دىيىپ، خۇنگۇر بويۇردى. گۇرۇغلى: "ياغىنى، تاغىر"
دىيىپ، گۇيىم—سۇيىم ئادىپ، گۇزۇنىڭ غىتائى بىلەن يەنە ئۆز يىگىتلىرىنى سىندى. گۇرسە،
يىگىتلىرى ئۇنىڭ بولۇپ دورىنى ئۇنىڭدىن باشا بىر، سۇلتىرىپ دورىلار، ھىچ بىر
غۇزغانىيە ئادەم يوق. گۇرۇغلى:

—واھ، يىگىتلىرىم، مۇرى—مۇرى بولسا ئۇنىڭ—دا! —دىيىپ، يىگىتلىرىنى غىتالار بىر، باشا
كىمە سۇز ئادەم گىرگە:

ساغداغۇن ^{۲۱۴} اگىرى ئاسانلار،	سۇش گۇنى ئىلغار بولار.
ساغلىق باشىدىن كىر بولسا،	داغ اوپۇلۇپ ھىوار بولار.
پەلەك چاقماغۇن ترس چاقار،	گۈللە دىگەن يىرىن ياقار،
بوو گۇزۇندىن غانلار ئاقار،	جىسەي ئىقتىيار بولار.
آت سالىشۇپ، ھەي ئىگىتسىك،	ياقا بىر يان چالۇپ توتساق،
غۇزۇمى ئالمان كىتسىك،	زىنلار بىزە ئر بولار.
گۇرۇغلى، نىدىر بىلىمىز،	ئىقبال—نىسپىدىن گۇرمىيەن،
ھەي كىم بو يىرە ئۆلمىز،	ياراسىز كىتسىك، ھەر بولار.

^{۲۱۴} ساغداق: ئۇق غايى.

بو سۆزى آيداندان سونگ، كۆسە اشيتىدى، گۇروغلى نىڭ يانگقى سۆزلىرى نىڭ ايچىندە: "ساغلىق باشدان گىدر بولسا، داغ اويولۇپ ھموار بولار" دىين ىرى كۇسا آرتقماچ تائىر اتدى. كۇسە اۆملأپ داشراقداقۇ دوران يىگىتلىرى يانئنا چاغئۇرۇپ:

— ھو، يىگىتلىر، گۇروغلى نىڭ آيدىپ دوران سۆزۇنى اشيدىامىسىنكىز؟ "داغ اويولۇپ ھموار بولار" دىيىار، باشغا سۆزلىر—أ بىلدە دورسون، حى داغ اويولۇپام آدام اۆلمى؟ يىگىتلىر، قىرق يىل غىرغىن بولاندا آجاللى اۆلجى، بى آجال اۆلمجى اكنى، يىنە گۇروغلى شئىلە دىيىار. ايندى يىگىتلىر، مرد بولونگ، مردانا بولونگ. تانگىرى برن جانئنى تانگىرى آلا، يىگىتلىر — دىيىپ، كۇسە غىلجىڭىڭ بالجاغىنى يازدۇرۇپ، تلىكى يوقارارغا—دا غالدۇرۇپ، كىم—كىمدن ايلرأك اومزأپ ائمتىلئۇردى.

ھۇنگكار يىنە عۇوضىڭ اۆستۆنە آدام ايلردى. بىرى گلىپ: — عۇوض، اگر بويون سىئىپ، حىزمتات اتسنگ، پاتىشا سنى سارايا التيار — دىيىپ آيتدى. اوندا عۇوض:

— ھى، ساراي، ساراي دىيىپ حالئص آلدىڭىز، بارئنگ اونونگ سارايى نىڭ ايچىنە... بارئنگ—دا اونام ھۇنگكارە ھابار برىنگ. بلىكى، ھۇنگكارىڭ جانى بوقورداغىنا گلندىر. گلىپ آيتدۇلار ھۇنگكارە. ھۇنگكارىڭ پالتاسى حالئص داشا دگى، حالئص باشئنى چاشئردى، يىنە—دە:

— ھى، ھازىر بىگجانلى، مونونگ آغاسى نىڭ ناماسىئندان يىنە بىر ناما غايئرسانا — دىيدى. — ياغشى—ياغشى — دىيىپ، يىنە يىگىتلىرىنە سر اتدى. گۇرسە يىگىتلىرى ايلرى اومزأپ، دار آغاجى نىڭ يانئنا آلقىلاپ گلىپدلىر. اۆلكر يىلدۇز يالى توپلانئشۇپ دورلار. كۇسانىڭ يۆز گۇزۇنە باقسا، سىپاتى اورشا گىرىندە يۆز—گۇزى غايدووسىز شكىلە اۋورۇلىپدلىر. يۆز—گۇز، غاش—غاباغىنى چىئىپ دور كۇسە.

گۇروغلى يىگىتلىرى نىڭ دايانئنى بىلىپ، غاضابا چىقۇپ اۆزىڭىڭا غالاغا—دا، دۆيرمە غىلجىڭ ساپئندان توتۇپ:

— ھى، سەنىڭ پاتىشا، ناما غايئر، ناما غايئر، من سەنىڭ كسانا توتان باغشىڭىمى، اينە سانگا ناما، كۆپك — دىيىپ، دۆيرمە غىلجى الى نىڭ ترسى بىلن آيلاپ، ھۇنگكارى قاقىپ غويىردى.

اونونگ يۆزۇنىڭ رنگى نىڭ اۆيتگانلىگىنى ھۇنگكارم آنگلان اكنى، غىلجى گۇترن واغىئندا آتئڭ بو يانئنا غارشى باشاشاق غايدۇردى. غىلچ ھۇنگكارىڭ آتى نىڭ ايرى نىڭ غاشئنى آلىپ اۋتاگىتدى.

—خۇنگار آتدان يۇقىلانسونگ، گۇروغلى خۇنگارنىڭ آتئىنى جىلاولاپ، غۇزىنىڭ
اۋستۇنە دېدى.

—اي، غۇزىم، اينە سانگا آت گىتىردىم، تىزراڭ مېنورى.

پاج، غۇزىم ھەم چالاسىن، ئىلغاپ مېندى خۇنگارنىڭ آتئىنى. بو ياندانام كۇسە اوتوز
يىگىدى بىلن "آلا" — دىيىپ آت غويدى. كۇسە دار آغاجى نىڭ يانئىدا، شو بىر اوروش
اتى، بىر اوروش اتى، اول ىرى غىزىل—آلا اديپ ماسلىق—ماسلىغا قاقلىشىدۇ. غۇزىم
آتارنى كۆچە بىلن دروزا غارشى دىيىپ گىدىرىدىلار. اون باشى غۇزىنىڭ اۋىگۇندە، اون باش
يىگىد غۇزىنىڭ اۋىگۇندە، غىلجى ھەم سىرئى الە آلىدىلار. چتە چىقان غوتوليار، كۇچا
سوولان غوتوليار. اوغرونا دۆشلىرىنىڭ يىزلاووق كادى يالى كلە سىنى قاقىپ، يۇزلىرى نىڭ
اوغرونا كۇچىن غان آقلىرى بارىلار.

شو بارىشلارنى اۋىزلىرى غارقى دۆشۈرمان، غۇزىم دروزە دن آلىپ چىقىدىلار.
—غىزىلباشلار^{۲۱۰} بىر ھىدەلەپ اسسىنە گلەم يالى بولاندۇر — دىيىپ، ھەم سى غالادان
چىقىپ آرقاينىلارنىڭ سونگ: "غۇزىم بىلن آرقاينىچىلارنىڭ گۇرۇشىلىنىڭ" دىيىپ،
ھەم سى آتدان دۆشۈپ، غۇزىم بىلن بىر حاتار گۇرۇشىپ، ساغلىق—اسلىك سوراشىپ، يەنە
آتلىنىپ اۋىز يوللارنى سۆرۈپ گىدىرىسىلار.

حابارى كىمدن آل: غالادان. غۇزىنىڭ مەدلىگىنى گۇرچە دىيىپ گلەم آداملار توروزىلار بىر
شووحونى: "سەن آتلىنىڭ تاپىدىنىڭ؟ سەن انىڭ تاپىدىنىڭ؟ سەن آغانىڭ تاپىدىنىڭ؟ سەن
ماسلىقنىڭ تاپىدىنىڭ؟ ئالايىم خۇنگار—دە غورۇسىن، غۇزىم—دە. آحاو آداملار، پاتىشا
آزسا اىرو—گىچ بىر غاپىلدىن بىر بلا دۇكۇلىا—دا" دىيىپ، آداملار اولى غولغولا غوپاردىلار.
توماشا گلەلرىنىڭ مال—غاراسى نىڭ يىتىپ يوق بولانى، آداملارنىڭ ضايا بولانى،
پاتىشانىڭ نۇكرلى نىڭ غىزىلپ پاچىن بولانى بىلە—دە دورسون، نۇكرلر خۇنگارى
تاپمان ھالەك بولدىلار.

غىلچىدان غورقۇپ آتدان باشاشاق غايدان خۇنگار تاپىلانىق. آسلى بو دار آغاجىدا
اۋىزىڭىز آدام آسلىپ اۋلدۇرىلن ىرى، گۇمۇلىپ، بو دارنىڭ تۈۋرىگى سانسىز مازار بولان
ىر، خۇنگار ھەم شول مازارلارنىڭ بىرىنە باشاشاقلىغا گىدىپىر.

بىر مازارنىڭ اۋستۇندە ايكى سانى آياق گۇرۇنىار. "بو كىم كا؟" دىيىپ، چىكىپ گۇرسەلر،
خۇنگار اكن. ھوشوندىن گىدىپ ياتىر زانگىگار. كچا سالىپ ساراينى گىتىردىلر. كىملىرى
بوروننا ھوش درمان توتىدىلار. اۋچ ساغاتدان سونگ اسسىنە گلى. پاتىشا:

^{۲۱۰} عثمانلى جۇڭمەدارلار نىڭ اۋىزلىرى شاين آذرى و صفوى غىزىلباشلار بىلن اورشاقالار. بو يردە خۇنگار غىزىلباش دىيىلگى
مەنلىق غا، لوگىكا سىغمايىر. (ا.ك.)

بارئىڭ، مصطفىانى چاغئىرئىپ گلىڭ — دىيدى.

مصطفى نىڭ بو غالماغالاردان حابارى يوق. اول پائىشانىڭ غىزى نىڭ بوينا چولاشىپ ياتئىدى. بىر ياساۋول گلىپ:

— ھاي، مصطفى، تور يىڭىدىن، ھۆنگار چاغئىرئىر سىنى. مصطفى ياراغئىنى داقتىپ، ھۆنگارىنىڭ غاشنىڭا گلىدى.

— ھوو، تاغسىر، نأ حىزما؟

— حىزما شۇ: گۇرۇغلى نىڭ غۇۋىنىنى ئىلدىڭ، او—دا ئاقتىدى، ھانى مۇنىڭ گىڭشىنى بىر!

مصطفى بىگ يىگىمى باش ياشىنىداق ئىشلىتىپ غۇۋىنىنى غۇۋىنىدىن چىققان ئادام، مۇس بولۇپ ھوش باشىدىن گۇتلىيىپىدى.

— ھى، تاغسىر، گىڭش نأما گىر، ماسلاھات نأما گىر. گۇرۇغلى دىيىن مۇنىڭ ئۇرۇشىنى ياغىم، ايندى مانغا غۇشۇندا گىر دال، توپ—توپچانا—دا گىر دال. يەكە ئۇزۇم ئورشارىنى — دىيىپ، يەكە ئۇزۇم ئورشارىنى قۇۋۇپ گىدىرىدى. بو گىدىدىن سۇنىڭ پائىشانى ئىشلىتىدى:

— بويى بىر ئىيال بىل، بىر ھىسىپ بىل گىتىدى ۋى، مۇنگا ئىنانىپ بولماز — دىيىپ، پىكىر ئاتىدى—د شاھ سىپىدى دىيىن بىر سىرگىدە سى باردى، شۇنى باش يۇز ئاتلا باش ئادىپ مۇنىڭ ئىشلىتىدى. ئورشارىنى.

بۇلار بىرى—بىرى نىڭ ئىشلىتىدى قۇۋۇغۇچى بولۇپ گىدىرىسىن. ھابارى كىمىدىن ئال: باياقى بولدىرغالاسىنىداق گۇرۇغلى نىڭ غۇۋىنى گىدىن يىگىتلىرىدىن ئال.

غۇرقان ئادام، سىرگەك ئادام ئۇزۇنگە بىللى. گۇرۇغلى نىڭ گىرىن دىيىن گۇنى بىللى. ئادىل شۇل گۇن سىتەك غۇرما گىچانگ يارى تورۇپ، يىگىتلىرى غۇغۇرۇپ ئۇرۇشىپ يۇر.

— ھى، غاراغى غاپئان، زانگىرلار، تورسانگىز بولمايىمى، ئادىپ ياتئىرىشنىڭ. گۇرۇغلى داغىنى غۇرۇپ بىزىڭگە ئۆستۈمىزە ئاتلى ئايرىن بولسا بىلىۋرمىسىڭىز. ئاتلىنىڭ، غالانىڭ يىڭسىنىدە گىزلىنىۋاتىڭ، ئۆستۈمىز غاپئان باسدىرمايلىڭ—دىيىپ، ئونۇسى ھەم ئاتلىنىپ، شۇل غالانىڭ ئارقا يۇزۇندە كۆۋ—سۇۋ ئادىشىپ گىزىپ يۇرلار.

اگر بىر ئولۇراق تۇزان گۇرۇنۇسىدە ئاتلىرىغا غامچىنى باسۇپ ئىشلىتىپ—تۇزان بولۇپ غاچچاقلار. شۇل بارماشا بىرى باتئىرغا ئىشلىتىپ، يۇرلىقى كىشى بولان بولۇپ:

— بىلىپ بولماز، گۇرۇغلى داغام ايندى گىسە گىر. يىگىتلىر، بىرنەمە يۇرلىقىدا دورۇپ، چا، چىلىم، ناھار غامىنى ئادىلىنىڭ ئاخىرى — دىيدى. "ئىشلىتىدىغان ئونۇڭ غامىنى ئادىپ غۇيايلىڭ" دىيىپ، ھەم سى يەنە غالا گىپ، ئاتىدىن دۇشۇپ، ئاتلىرى نىڭ جىلاۋىنى يولداشنى—دا ئىشلىتىپ، ھەر كىم ئۇزۇلۇندا ساقلاپ غازان ئاتىرىپ، ياغى، كاشىر،

سوغانى، تۆۋىنى، ھەم سىنى بىر غويىار. بىر-ايكى يارئىمى بىلەن بىر تۆنگچە ئۆچ-دۇرت
غايتا چاي آتار. بىر-ايكى يارئىمى غورۇ سوو دىلبار. ھوول-ھارا شو ايشلىرى اديپ:
"آتالغا-آتالان" بولشوپ، آتلانئىپ، غالانئىك يىگىسىنە گچىپ گزىپ يۇرلار.

بىر ماحالدا نىوزاقدان بىر توزان پيدا بولدى. اسوان بولوپ دورىدولار. بىرى آيتدى:
—شولارنىڭ ايچىندە غىرات بار، شو گلىان گۇروغلى داغىمىغا دىيىان — دىيىپ، ياغىنى
سرادىشلىرىدىن سونگ: "دوغرى-دا-دوغرى" بولشوپ: "موندان اۋىگىنچە باراۋرالى" دىيىپ،
غالا غابات بولوپ، باسدىلار آتا غامچىنى. گلىپ غالانئىك آرقا درۈزە سىندىن گىردىلار. حىز
بولارنىڭ آتلىرى دىمىنى دۆرسىمەنكە گۇروغلى ھەم گلىپ يىتدى.

—ھى، سىتە غىرما، آتەنگىز نام بولدى؟ نىرا بارئىپ گلىپىگىز؟
—يوق، گۇروغلى، ھىچ يانغا بارئىپ گىلمە. شو گۇن گۇروغلىنىڭ گىچە گۇنۇدىر، گىلە
واغىنى اۋتۇپ بارىار، گۇروغلى داغىنى غىران بولايماستىلار. اونى غىران بولسالىر، بىزىنىڭ
اونىمىزدان غالىپ نام بولماق. بىزىم باراقغا-دا يا آلايلى، يا اۋلىلى — دىيىپ، سەنىنىڭ
اۋرۇنگان گىتەك بولوپ دورىدوق. — شۇۋۇر چىكىپ تايىارلاپ، يانگام آتارنىڭ سوۋونا
دىگىپ گلىك.

—كۆپ ياغىنى، سىزىنىڭ باتۇر بولانئىگىز ھەم بىزىنىڭ باھىدىمىز — دىيىپ، آتەن دۇشۇپ،
چىلىم چىكىچى بولسالىر، كە چىلىمىنىڭ پىلىگى دىشەك، كەسى نىنىڭ سوۋى يوق. "چاي
اۋلىنىڭ" دىيىلەر، كە تۆنگچەنىڭ چايى آجى، اچىر يالى دال، كەسى بولسا غورۇ سوو. ناھار
بىشىپ دوران غازانى آغاتارسالىر، بىر غازاندا بىشەن ناھار دوقوز دۇرلى بولوپ بىشىپىدىر-دە،
ھامىر بولۇپىدۇر:

—اى، يىگىتلەر، سىزىنىڭ ھابارنىڭىزى آلدۇق، اكر بىزىلر بىر ساغات گىچىگىسە سىزە
غاچچاق آغا دىيىلەر. يىگىتلەر، اىنە شالى، اىنە دىمە دۇكان، اىنە جۈۋاز، اىنە تۆۋى-ياغ. بو
ىردە بىر آي، قىزىق گۇن اىيىپ اچىپ ياتماساق بولماز.

—بو ىردە ياتماق — دىيىدى ۋىلى، اگنى سالاندى كۇسانىنىڭ، اۋزۇنى لامپا آشاق
غويىرىدى. كۇسە غۇۋى مىدانال ئالپ چىقىدى-دا:

—غۇۋى جان، بو كۆۋك آغانگى بو ىردىن گۇتر، اىيىك-اچىك بولسا، غالاسىندا
تاپمايماي نامە؟ — دىيىدى. غۇۋى گۇروغلى نىنىڭ ياننى بارئىپ:

—ھاۋ، آغا، بو غالادان چىقماق گىك، ياراغى آلايلى-دا آتالانلى. "ياغىدان ياي بويى"
دىيىلنى دىر.

—بو ماصلاحتاتىڭ غوۋى اوغول، ياغشى عۇوضىم، آتالار ئىس — دىيىپ، بو يىردىن گرک-
باراقلارنىڭ ئاللى، سۆرۈپ گىدىبىرسىنلار. بىر دۆز مىدان بىلەن بارىدۇلار. گۇرۇغلى نىڭ
ئىزىدىن بىر ئاللى پىدا بولدى. مصطفى قوۋوپ يىتدى.

—ھو، كۇسە، بو ئاللىنى گۇرۇمىنىڭ؟ — گۇرۇمىن، گۇرۇغلى.

—گۇرۇمىنىڭ، بو مصطفى دۇر. بو يىكمە-يىكە دىيىپ چىقىپ گىلىندىر. سىزىلر ئىگىزراقدا
دورونىڭ، مەن مەننىڭ ئۇنىڭ يىكە چىقىپتىن. غۇي، اول بى-آرمان بولماسىن.

گۇرۇغلى ئۇنىڭدىن چىقىدى. مصطفى گۇرۇغلا نازىدا ئوردى. گۇرۇغلى غالىقان توتىدى.
گۇرۇغلى مصطفى نازىدا ئوردى، مصطفى-دا غالىقان توتىدى. بىر مىدان نازىدا ئاشىپ، غالىقان
توتۇشۇپ ئورۇشۇلار. ئىككىسىم بىر-بىرىگە شىلە غارا گۆچ بىلەن نازىدا ئورۇلار، غالىقان
دەن نازىنىڭ گۆرۈپ-گۆرۈپسىدىن غولاقلىرى قاماتا گەلدى. شول بارمانا ئىككىسى-دە نازىنىڭ
بادىنا ئاتىدىن آغىپ يىرە دۇشۇلار. شول واقت گۇرۇغلى نىڭ ئايغى تاپىپ، بىر غاپىدا
غەشەردى. مصطفى نىڭ نازىسى ئۇنىڭلىق حۇندا دۇشەن ئىكەن. اما اول گۇرۇغلى نىڭ
يىقىلغان واقتىدىن پىدالاننىپ، بىلىنداقى جانجارق سوغۇپ، گۇرۇغلى نىڭ ئۈستۈنە
ئاتلاندى. ئۇلۇمىنىڭ ياقىنىلاشۇننى ئانگەن گۇرۇغلى بار گۆچى بىلەن: "ھوپ..." دىيىپ، بىر
زىڭگىلى ولەن، مصطفى حۇندا ئىگىلىپ دۇشەن، يىرىدىن تورۇپ، حەنەز ئۇزۇنى دۇرۇمەندى،
ئالغاپ بارىپ غولاق چىكىسىنە بىر يۈمۈرۈك چىكىدى، مصطفى نىڭ گۆزى دۇم غارلىقى
بولدى، ئالدىدىن جانجارق ھەم ئىگىلىپ گەلدى، مصطفى يۇنە يىر سىرماپ ياتتى. گۇرۇغلى:
"ئىدى مصطفى بىر مىدان يىرىدىن غالىماسا گرک" دىيىپ ئويلىدى. اما بىردىن توردى-دا يىقان-
دا-سۇرۇن بولۇپ يازىنى بىرەلدى. گۇرۇغلى ھەم دۇشەن ئۇچىسىنە، يىتىپ غۇشاغۇندىن
ئىلىشىدى ۋە مصطفى نىڭ ياننىدا يەنە بىر يان پىچاغى بار ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن غۇشاغۇ
نىڭ ئۇنىڭ كىسە-دە غۇشاغۇنى تاشلاپ ئۇتۇقىدى. شول واقت ئاتلار بولسا بىر غاپىدا
اويانلارنى سۆيىشەن يۇرۇلدىلار.

گۇرۇغلى ئىتتى: "مەننىڭ بىلەن پىدا ياقىلاشۇپ يۇرۇمەن-دە" دىيىپ، يۈرۈپ گەلپ غۇرۇتا
ئاتلاندى-دا، دېسەپ ئۈستۈنە گەلپ: "ئاللا، زور غۇزۇلۇش ئىكەن-اۋو، سەن چىن يۈرەك بىلەن
مەننىڭ بىلەن دوغان بولساڭ، جەزە غەنەم بولماي-دىيىپ، يۈرەك بىلەن ئاندىرسانگ، سەن
ئۇلۇرۇمەن، سەننىڭ پائۇلۇغۇنىڭا جەپمە گەلەر، بولماسا-دا دۇن، سۇشىلى — دىيىپ،
قوۋوپ بارىپقا، اويانى ئىرىنىڭ غاشىنا تاشلاپ، سەننى ئارقىسىدىن قاقىپ ئاللى، بىر سۇز
ئىدىلەر، مصطفى-دا جوغاپ بىرەر:

گۇرۇغلى:

— بو مىداندا قوۋوپ يىتىنىڭ، دۇن، سۇشىلى، مصطفى بگ !

اوزال مانگا نايذا آتدئنگ،

دۇن، سۇوش ات، مصطفى بگ!

مصطفى:

— غويير—حا، گيدم يولوما،

برگين آمان، گۇروغلى بگ!

غارامارسئن ساغ—سولوما،

برگين آمان، گۇروغلى بگ!

—يتدينگ بدوينگ حارلادئپ،

غاضاپلى دئنگ ات درلديپ،

من دوردوم جنزا پارلادئپ،

دۇن، سۇوش ات، مصطفى بگ!

—حازان يلىنى اۇسدورمه،

بو گۇن يولومى توسدورما،

آسساراق، اۇكجام باسدئرما،

نوربات—آمان، گۇروغلى بگ!

—بو ميداندا يكه يۇردۇنگ،

يكه ليكه بيزى گۇردۇنگ،

آسغئنلادئنگ، ينگسه بردينگ،

غاجئبردينگ، مصطفى بگ!

—سريمه سالدئنگ سن دومان،

من بو گۇن چاغئردئم آمان،

اۇزۇنگدم آتئنگ يامان،

آمان—آمان، گۇروغلى بگ!

—چولالئق—آغلاقدا^{۲۱۶} دوشدئنگ،

ياقالاشئپ اله دۇشدۇنگ،

گۇروغلى بگ اوغراشدئنگ،

پالينگدن غايت، مصطفى بگ!

—غئرآتئنگ بند ادر يولوم،

غارامارسئن ساغى—سولوم،

مصطفى بير بنده غولونگ

دييديم: "آمان"، گۇروغلى بگ!

بو سۇزى آيدئشانلارئندان سونگ، گۇروغلى هم آتدان دۇشۇپ، ايكيىسى غوجاقلاشئپ،
گۇرۇشئپ قئياماتلئق دوغان اوقاشدئلار.

گۇروغلى آيتدى:

—بىزىنگ تۇركمنلريمىزدە آتا—بابالارئمئزئنگ بير سۇزى بار، "يرى گلندە اۇز آسغئنلئغئنگى
بيلديرمگم بير مردليكدير، غاچانگدا غوتولجاغئنگى بيلسنگ، يرى گلندە غاچايمانام بير
باتئرلئقدئر" ديبيارلر. سن شول ايكي سۇزۇنگ بيرىنى بيتيردينگ، بيرىنى بيتيرمدينگ،
غاچانگدا غوتولماجاغئنگا گۇزۇنگ يتيپ دورقا—دا غاچدئنگ. اما آسغئنلئغئنگى بيلپ،
واغئنندا آمان ديلدينگ. اگر—دە من شئيله ياغدايدا سەنينگ اليكده غالان بولسامدئم، يۇز
مۇنگ كرە آمان ديلسم—دە، سن منينگ غانئمى غوتورا درمان ادردينگ. من ولى، مردليك بيلن

^{۲۱۶} آغلاق: بويرده دپه.

پاينىڭدىن غايىدۇپ، ئامان چاغىرانىڭ ئۈچىن سەنىڭ بار گۇنۇڭنى گىچىپ، سەنىڭ بىلەن
دوغان اوقاشىدىم، مەن غۇزلىباشدا بىلەن مەرد ئادەم ئىزى گۇرماندىم، سەنىڭ ئىلىنىڭ نىردىن؟
اوندە مەسئۇلى ئىتتى:

—سۆزۈمى دىنىڭىڭ گۇرۇغلى، مەنىڭ ئىلىمىم ئىسھانىلى، بىر چوپاندىم.
—واھ، سەنىڭ ئىلىنىڭ چوپاندىغىنى بىلەن بولسام، سەن ئۇلۇرئان ھەم بولساڭ، مەن
ئىلىم باشدا ئايزا ئورماندىم.
—ئو ئام ئۈچىن؟

—ئام ئۈچىن دىيىسىڭ، بىزىڭ ئىلىمىمىز چوپان ئىتتى.
—مەنىڭ دۇغى—دا، گۇرۇغلى. مەنىڭ سۆزۈمى دىنىڭىڭ، ئىسھاندا پالوانلىققا مانغا
تەي گەن ئادەم بولمادى. ئىسھان ئانى ئۆز ئانىلىغىنى مەندەن غاباننى باشلايدى. ئۆزۈڭ بىلەن،
ئىشاپور، ۋە ئىنگەم، ئىراق، روم ھەم باشقا تۈۋرەككى پاتىشالى شەھەرلىك بارى ئۆنگەن
سولطان تەبىئى. ئۆنگەرە پاج — سالىق بىر پاقىلانىلار. بىزىڭ ئىسھاننىڭ ئانى
ئۆزۈندەن غۇرقۇسۇننى مەن يۇرتىدىن يوق ئىكەنلىكىگە قەيەتلىك دۇشەن. بىر ساپار ئۆنگەنلىك
يەنى سالا گەندە: "بىزىڭ ئىسھاندا سانغا مەنسۇپ بىر پالوان بار" دىيىپ ئىتتى. مەن
ئۆنگەن چاغىرىپ، ئۆز غالىسىدا بولماي ئىتتى. مەن ئۆنگەنلىك يۇرتىدىن ئۆز يۇرتىمغا
گەتەن ئۈچىن ھەر ئىلى ئىلەن بولماي. غايەت ئۇلار ئۆزۈمە ئاقام بولۇپ غايەت
مەسئۇلى ئىتتى. مەن ھېچ ۋاقىت ئىزەنمەسلىك ئىتتىم، سەنىڭ بىر پەندىلىكى بىر
توتارىن. سەن گۇرۇغلى دىيىسىڭ، چەن گۇرۇغلى ئىكەن، سەنىڭ ئىلى مەرد ئۆز گۇرۇمىم —
دىيىپ، گۇرۇغلى بىلەن ئىشلىشىپ، ئۆز يولۇغا قەيەتلىك بولدى. گۇرۇغلى ھەم ئۆز يىگىتلىرى
ئىكەن يەنى گەپ، سۆزۈپ گەيەتلىك.

خەبەر ئىكەن: شەھەر ئىتتى. ئال. ئال بولارنىڭ ئىزى ئىتتى، دەرغەسە بولۇپ قۇۋۇپ
گەيەتلىك. مەسئۇلى ئۆزۈندە چەتتى. ئۆزۈڭ جەنۇبىنى چەپ:
—ئاو، مەسئۇلى، بىر خەبەر ئىكەن؟

—خەبەر يوق، شەھەر ئىتتى، بىر مەيداندا گۇرۇغلى ئىكەن ئىزىدىن ئىتتى. ئۆزۈڭدە
ئورۇشۇم، گۇجۇم زور گەيەتلىك ئىلەن. ئۆزۈڭدە دىيىپ گۇمان ئىتتىم، غەيەتلىك
مەيەن، مەن ھېچ خەيەتلىك ئىكەن، مەن غەيەتلىك ئىكەن، ئال مەيەتلىك بىر شەيەتلىك
ئورۇش، ئۆزۈڭنى تەسەن ئۆزۈڭ. سەن ھەك بولۇپ يۇرە—دە، دەرغەسە ئىزىگە.
—ئاو، ئۆزۈڭ ئىتتى—ئاو. بىر مەيداندا ئىتتىم، ئۆزۈڭدە ئورۇشۇم، گۇجۇم
زور گەيەتلىك، غەيەتلىك ئىكەن — شۇنداق بىر گۇرۇڭ بولدىم. ئا، مەسئۇلى، سەنىڭ
ئىلىم يۇرەن دىيىلىكى، ئۆزۈڭنى ھەر كەيەتلىك ئۆزۈڭ. سەن ئۆزۈڭ كەيەتلىك بولما "غەيەتلىك مەن

اُكلىپ بىرىن" دىيىپ، پاتىشاننىڭ غاشىنا بارىپ، ناغت باش يۈز تۆمىن تىللانى ئالپ، بىر بۆلەك غوشونى ئالپ، غايدىپ گىلىپ، بىر ياپ بويونا مۆشۈپ بولۇپ، پاتىشاننىڭ يىگىرىمى باش ياشلى غىزنىڭمۇ ئالدىنىڭ. شۇ درجا يىتىدىن، اونسونگام ياننىڭغا نۇكر ئالپ غايتمان، يىكە ئۈزۈڭگ ھومبولداپ غايدىياسىڭ، دوست، سەنىڭ بو حىلانگە دۆشۈلۈپ. يىكە ئۈزۈڭگ غايدىپ، گۇرۇغلى نىڭ ئىزدان يىتىپ ھم گۇرۇغلۇدان پارا بارىنى ئالپ، ياننىڭ تىڭ ە دن دولدۇرۇپ غايدان آغا دىيىرلر سانگا. حانى دۆش اۋىڭۇمە، تىز دۆش.

— ھاو، شاھ سىپىد، مىنىڭ دىيەنىمى اتىنىڭ— ا غايت ئىزنىڭ، بولماسا حانغا گۇرۇغلى نىڭ گىدن يولى، گىدىر، آلا يارنىڭ، سىن اۋىڭۇمە دۆش دىيىپ ايدىياسىڭ، سىن او گىي كىمە ايدىياننىڭ بىلىپ آيت. سەنىڭ اۋىڭۇمە دۆشۈپ گىتچك ادام اول من دالدىرىن، اول باشغا بىر ادامدۇر — دىيىپ، ترس غاراپ غانگۇرلۇپ، بو يانراقدان سولۇپ سۇرۇردى مصطفى. شاھ سىپىد باش آلتى سانى آلتىنى نىڭ غولانغا پىشۇردادى: "شونى آلاپ دويدورمان باسما عاجىنى ادىنىڭ. دوياسا ھمانگىزى غۇرار بو" دىيىپ تابشۇردى.

مصطفى نىڭ باش آلتى ساناق تاششۇراغى:

— ھاو، مصطفى، بارى دور— ھا، بارى دور، بولار يالى آغزى آلالىق اتمە، اوروشماسانگ— دا گىدن يولونى گۇرۇكزىپ گىدىر سىڭ— دە بوليار.

— "اون يالى اتمە، مون يالى اتمە" — دىيىن كىشى بولۇپ، داشنى ئۆرۈكلاپ، بىردىن پىشىك باسان يالى غابىر دادىپ باسدۇلار. دىسىنىسە الينى سىرتىنا دانگىپ: "ھى، پاراھور زانگىگار" دىيىدىلر.

— ھاو، شاھ سىپىد، بى غايراتلىق ادىنىڭ، بىلە ايش اتجىگىنى مانگا دويدورمادىڭ. اكر، دويان بولسام، گۇرۇغلا يىتىرمان، سىزى غۇرار دىم. مىنى بىلە ادىنىڭ، ايندى مىنى آتۇما مىندىر. داشنىدان بىر دون گىدىر— دە غوشاق غوشا، حالم گۇرۇغلى مىندى بىر آز ايمىنسە ايمىنر، اما سەنىڭ يالى بى غايراتلارنىڭ مۇڭۇسىندىم گۇرۇغلى چىگىت يالى ايمىنمىز. شاھ سىپىد، حالم بىر پىللە دىر، بو پالىنگىن ال گۇتر— دە ئىزنىڭ دۇن، بولماسا گۇرۇغلى بىر دىيىدە باش يۈز آلتىنىڭ بىلن اۋىڭۇمە يىر بىلن يىگان ادر — دىيىپ، تۇللا اندى، بولمادى. مصطفى نىڭ داشنىدان دون گىدىرىنىڭ دىيىمى سىبى: "گۇرۇغلى مىنى بو حالدا گۇرسە، شول گۇورسى بىلن گۇرنە دانگىرلۇپ يۇرن بى غايرات دىير. شول نامىنىڭ آستىندا غالمائىن، اۋلىسم ابرايلى اۋلىين" دىيىپ، ادىن ايشى بولدى. مصطفى نىڭ داشنىدان دون گىدىرىپ، غوشاق غوشاپ اۋىڭۇمە سالىپ، شاھ سىپىد يىنە قوۋۇردى.

حابارى كىمدىن آل، گۇرۇغلۇدان. بولار سۆرۈپ بارىپ آراز چاپىندىن گىچىلەر. آتلىرى اوتا، سووا قووپ غوبىرىپ، غوشاغى چۆرۈپ ھەر كىم بىر پىشە بىلەن ساللانئىشۇپ گىزىپ يۈردى. چاى ايچىن چاى ايچىپ، اوقلان اوقلان آرقايىن يازلىنىدۇلار. بىر ماحالدىن بىر توزان پىدا بولدى، گۇرۇغلى مونى گۇردى.

— ھاو كۇسە، بو توزانى گۇريامىنگ؟

— گۇريان، گۇرۇغلى. كۇسانىنگ ھەم گۇزى تۈورگىندە اكن.

— گۇرسىنگ، كۇسە، شو آتلى يا باش يۈز، يا—دا باش يۈزدىن باشى كم. باش توتانى—دا، مگرم شاھ سىپىدىر، كۇسە. كۇسە، پىرىم يار بولسا، شو ميداندا شو آتلى دان، جانلى غوتارمان آلماق عاجىنى ادىلى.

پاچ، قىرق دۇرت دروزە لى شىھرىنگ ايچىندىن دار آغاجىنگ ياننىدىن غۇزى آلپ چىققان كۇسە، اول غىلاو آلپىدىر، حىزىر دۇو بارىش—دا كۇسانىنگ ياننىدا.

—اى، گۇرۇغلى، گۇرۇغلى، ايشاللا، بو گلىان يىغىننا بىئىسىمىللا ناما گرک. بو ىرى قىرق دۇرت دروزە لى شىھرىنگ ايچى دال، گۇرۇغلى، چاپىنگ بويى، سۆيى سووونگ باشى، بو ميداندا بو يىغىننىنگ، آتتى—ياراغىنى اولجا ادرىن. بو اولجانى بىزە خوداى بردى، گۇرۇغلى.

كۇسە تلىگىنى آتپ—آتپ ىرە اورىار.

— ھاو، كۇسە، سەن اوروشچاق بولسانگ، انىك حوولوقما، قىرق يىگىدى آل—دا، داغىنگ آنگرىسنا گىچىپ، گۇرۇنمان بوقولۇپ يات. غۇز بولسا داغىنگ اۋستۈنە چىقىپ اوتورسەن، مەن سىزدىن اۋنىگىچا باش آلتى آغز گىلىشىين.

— ھاى، گۇرۇغلى، گۇرۇنگ اتدىنگ—اوو، بىزى داغىنگ آنگرىسندا غويوپ، اويون—توماشانى يىكجە اۋزۇنگ گۇرچك آغا دىيرلر سانگا. بىزلر اونى ادياسمى.

—كۇسە، سەن اويون—توماشا گۇرچك بولسانگ، مەن اونونگ ياننىدا گىچىپ، بىر ناما آيدائىن، گۇرۇنگە گۇيمايىن، سەن شول واغت بىر غاپىلدىن آت غويغون.

—آى، گۇرۇغلى، سەنىنگ بولار—بولماز وارساقىنگ كۆپ، حايىسى بىرىنە غولاق آسايلى.

—يوق، كۇسە، باشغا يۈز مۇنگ ناما آيتسامام غولاق آسما، ياننىدا گىچىپ — غىرچا—غىرچ ادييىپ، بىر ناما آيدارن، شوندىن سونگ، بىر بىلىك ادمە، سىزە شول واغدا آت غويونگ. كۇسە قىرق يىگىدى آلپ، بىر داغىنگ آنگرىسنا گىچىپ، گۇرۇنمان بوقولۇپ ياتىرسىن، غۇز ھەم داغ اۋستۈنە چىقىپ اوتورئىرسىن.

گۈرۈغلى چايئنگ، آرقا بويوندا توزانا غاراپ دوردى. اونئنچا شاه سپىدم گليپ توپ آتئپ،
اوت ياغدئئرئىردى.

بىر ماحالدا گۈرۈغلى نئنگ گۈزى مصطفى دۆشدى، اۈز يانئندان: "اصلى چوپانام بولسا،
اۈزى غئلئقسئز بولسا، اوندا سۈزى-ائغرائى بولماچاق اكن. مونونگ بى غايراتلئغى اۈز
يانئندا غالار، دوغانلئق حاطئراسئنى برجاي اتمك اۈچين گل مونگا بىر سالام بريين دىيىپ
پىكىرلئدى-دە، حايقئرئپ سالام بردى. اما مصطفى اۈلۈمدن، غورقماقدان دال، اۈستۈنە
آتئليان يالان تۆھمتدن حدر اديپ، جئنگقئنى چئقارمان سم بولوپ دوردى. گۈرۈغلى اونونگ
غولونئنگ دانگلئغئدئغئندان حابارسئز:

—ائغراسئز، بى غايرات، لىزىندن دانىپدير. هر زادام بولسا مونونگ دوغان اوقئشانئمى
بىر يادئنا سالاين — دىيىپ، مصطفى غاراپ، گۈرۈغلى باش كلمە سۈز آيدار گرک:

تايلاين آوا چئقاندا،	گليپ دوردونگ، مصطفى بگ!
دوغرئما-دوغرى، يۈزبە-يۈز،	بولوپ دوردونگ، مصطفى بگ!
نامارت اصلا مرد بولماز،	غوچ يىگىدينگ غادرئ بيلمز،
سالام برسنگ، عليک آلامز،	مروت سىز، مصطفى بگ!
سالام برسنگ، عليک سالام،	بىزە گلر حاقدان كلام،
بولماسا، غايرى وسسالام،	دىيىپ دورغون، مصطفى بگ!
گۈرۈغلى، زور پىريمە،	داغلار تيتشر زارئما،
غئلئجا توپولسام، زوروما،	ايندى اۈلدۈنگ، مصطفى بگ!

گۈرۈغلى بو سۈزى تمام اديپ:

—حاو، شاه سپىد! — دىيىپ غئغئرئى.

—نا دىيەر سن، اى گۈرۈغلى؟

—سن توپ آتدئرمانگى بىر سالئم غويدور، سانگا باش آلتى آغئز سۈزۈم بار.

—غويونگ-اوو، آتمانگئزى غويونگ. همه سى آتماسئنگى غويدولار.

—حانى، آيت سۈزۈنگ بولسا، اشيدىلى.

—سۈزۈمى آيتسام، سەنينگ آتلئنگى گۈرۈپ، نۈكرينگى گۈرۈپ، بىزينگ يىگىتلر ايبام

غاچئپ گيتديلر. حانى بىرى گۈرۈنيامى؟ حول داغئنگ باشئندا اوتوران عۈوض اوغلومدئر، اول

منى تاشلاپ ھېچ يانا گىدە بېلىميار. منى آلدئنگ اونام آلياسئنگ. منىنگم گىدرە يريم يوق. منىنگ يۇنە بىرنآچە ھۇنارلريم بار.

—نام ھۇنارلرينگ بار؟

—من آيدئجى باغشئدئم، چالئجى سازاندائئم "ايت اورشى" دىين اوروش ھۇناريم باردى. "وللم شاحا" دىين اوينوم باردى، سەنينگ يانئنگا بىر گچىپ، ساز چالئپ برسم، نامامى آيدئپ برسم، "ايت اورشى"، "وللم شاحا" اوينونى گۇركزسم، ايچىمدە بىر آرمانئم غالماسا، اوندان سونگ "يالقاسانگ ياز، غارغاسانگ غئش"، حالانئنگى ات.

—اوندا گچ بارى، سازئنگى چالئپ بر، نامانگى آيدئپ بر، اويون-توماشانگ بولسا گۇركز. غاچئپ غوتولانگدا-دا بارجاق يرينگ غالانگ دالمى؟ — دىيىپ آزم اوردى شاه سپيد. گۇروغلى غئراتى آراز چايئندان سۇرۇپ باريا، كا يردە چايئنگ سووى غئراتئنگ غارئنا دگيار، كا يردە اۆزئنگا چئقيار. گۇروغلى غئراتى سۇرۇپ چايدان گچىپ، شاه سپيدىنگ يانئنا باردى:

—لشگرينگ بىلن توپلوم دورسئنگئز، من دىلاپ سىزە "وللم شاحا" دىين اوينومى اۋوردىين. ھەمە سىنى گۇنبتارا غارادئپ، توپار دوروزئپ، دارتى آلا غامچئنى، اوردى توپارئنگ اۋستۇندن، اورتا بۇلۇپ چئقىدى. يارئسى بو ياندا غالدى، يارئسى او ياندا. اديل "وللم شاحا" بولدى.

—ائنحا تاغسئر، "وللم شاحام" شوبور. ايت اورشى ھۇناريم سونگا دورسون. ايندى نامامى آيدئپ بريين سانگا.

آنگئرسئنا گچىپ، شاه سپيدىنگ غوشونلارنى نئنگ ھەمە سىنى اۋز يۇزۇنە غارادئپ، اولارنى يىنگىسىندىن بىحابار اديپ، بىر ناما آيدئپ، قئرقلارام بولسا واغئتنى تاپئپ دۇكۆلمى واغئى دۇكۆلپ، بو لشگرينگ بىر يانئندان گيرر-دا. گۇروغلى سازئنگ شلپە سىنى شابرانگ قاقئپ، بىر ناما باشلادى:

ايكى دوشمان غارشئلاشئپ دوراندا،	آرا يردە اوقون دۇكر غاچا-غاچ.
دريانئنگ يۇزۇنى صاداپ توتاندا،	آبى-نيسان ^{۲۱۷} — ياغئش ياغار غاچا-غاچ.
شاه سپيدحان يتىدى بايداغئن آلئپ،	موحانئر دورابىلمز غوزغالئپ،
غوچ ييگىتلر "آللا!" دىيىپ آت سالئپ،	غئلئجئندان غانلار دامار غاچا-غاچ.
غارشئمئزدا يارئنگ اۋىي السلار،	گركىميآر يارسئز گلن نپىسلر،
باھار بولسا، آرىا-بوغداى گىسلار،	بىر-بىرينە باشى دگر غاچا-غاچ.

^{۲۱۷} نيسان: اپريل آين

گۈرۈغلى، غوجلارنىڭ آتا، آغاسى،
غوج يىگىدىنىڭ بولماز بللى باھاسى،
غۇۋىنىڭ باشىندا طىللا جىغاسى،
شمال تاپىپ، يره دگر غاچا-غاچ.

گۈرۈغلى بو سۆزى آيداندان سونگ:

—اۋنىڭكى "ولم شاحام"، بو هم آيدىم-سازىم، ايندى "ايت اورشونى" اۋورنىنىڭ گلسه،
منىڭ انزىما دۆش! —دېيىپ، آشاق طاراپ آتى دپايدى.

"شونونگ گيدن اوغروندا بير گنگ زات بار بولسا گرک" دېيىپ گۆمان اديپ، شاه سپيد
اونونگ انزىندان، همه نۇكرلرم اونونگ انزىندان آت سالايدىنلار.

گۈرۈغلى بولسا اۋز يىگىتلىرىنە اونگاي بريپ، اولارنىڭ چمىنە سالىپ، بو ياغى نىڭ
اونگۈنى باشلاپ، شول غاچىپ اوتورشى. كۈسە بولسا قىرق يىگىدە باش بولوپ، يىڭسە
بريپ غاچىپ باريان آلاماننىڭ گيردى بير چتىدىن. اور يىق، سانچ آغدار، باس اۋلدور،
غانگىر باس. گۈرۈغلى بير ماحال انزىنا بير غانگىرلىپ سر اتدى، گۈرسە، كۈسە انزىنى
ماسلىق-ماسلىغا قاقلىشىدۇرئىدۇر. شاه سپيد، گۈرۈغلى نىڭ غاپدالغراغىندا آتتىنى دېيىپ
السلاپ بارياردى، انزىندان حابارسىزدى.

گۈرۈغلى يىتىپ بارىپ شاه سپيدىنىڭ آتتىنى شاپبا جىللاولادى. بو يانلىغىغا غارشى دۇندىرىپ،
يۈزۈنە باقىپ:

—"ايت اورشونى" ياغىشى اۋورن تاغسىر، اينە "ايت اورشى" شونونگ يالى بولياندۇر،
تاغسىر. ياغىشى اۋورن! —دېيىدى.

شاه سپيد سرادىپ گۈرسە، يىغىنىدىن بيرىسى هم دىرى غالماندۇر، شاه سپيد:

—اۋورندىم، گۈرۈغلى — دېيىپ، بوينونى بوردى.

—كىمىس-كوسونگ غالانوق گرک، تاغسىر.

—هرگىز-هرگىز غالان دالدير، گۈرۈغلى. شاه سپيد غىزىلباشنىڭ غانا گۈزى دۆشدى،

سىماپ كىمىن ساندۇراپ، غامىش كىمىن غالدۇراپ جانى چىقار. گۈرۈغلى آيتدى:

—اى، بربكى^{۲۱۸}، سن بەيدىپ غالدۇراپ دورما، سەنىڭ بو تىتراپ دورماغىنىڭ اۋزۈنگە—

دە، مانگا-دا پيداسى يوق. يۈنە سن: "موندان بو يانا حۇنگكار پاتىشاننىڭ دىيەنىنى اتمىن،

اجىز بىچارە لره ظولوم اتمىن" دى-دە، اق يۈرگىنىڭ بىلن منىڭ ياننىمدا آنت ايچ، اگر شونى

اتمىنىڭ، اينە كىلانگ الينگىن گىتىدى — دېيىدى. شاه سپيد دىزا چۇكۇپ، يىتمىش ساپار آنت

ايچدى، اما يالاندان آنت ايچدى. گۈرۈغلى:

^{۲۱۸} بره بېكى: عاقلى چاشان مانىسىندا.

—سەننىڭ آغانىڭ عثمانلى پاتىشاسى ھۇنگار پاتىشا، گۇروغلىنى "اشك اوغروسى، آدم
 اۆلدۈرۈپ يۇرن" —دېيىپ آيدىان ھم بولسا، اول آتا-باباسى بىلن يالان آيدىدۇر. گۇروغلى
 دىنگە اجىزە غاننىم ظالئملىرى اۆلدۈرياندىر. بار، اونام آيت — دىيدى.
 شاھ سپىد اھلى غوشونىندان آيرىلىپ، يەكە اۋزى غالىپ، تا غاراسى يىتىنچە گۇروغلا باقا
 اۋورۇلىپ، تاغۇنم اديپ ائزۇنا گيتدى. يەنە ائزۇمدان گلار اۋيدۇپ جانى چىقاردى.
 گۇروغلى ميدانده سىرلىپ ياتان باش يۆز سىربازنىڭ آراسىندا آيلانۇپ يۇرن اۋز يىگىتلىرى
 نىڭ يانۇنا گلىپ:
 —ھاي، كۈسە، باياقى مصطفى يالاندىن دوغان وقاشان بولۇپ گىدن اكنى، اول يانگى شو
 يىغى نىڭ اچىندە گۇرۇندى.
 —ھا، اونى اولاراقدا بىر يردە آغدارىپ تاشلادىق، "دونگۇزنىڭ آغى نامە، غاراسى نامە"
 بارى بىر.
 —مانگا بىر گۇركىز كۈسە، شو زانگىكارنىڭ ماسلىغىنى اوتلاپ، بىر اچىمى سوووتماسام
 بولماز. اول مىنى آلداپ گىدن اكن، كۈسە.
 كۇسانىڭ، مصطفى نى آتدان آغداران يىنە گلىپ، آتدان دۇشۇپ داشىنداقى غوشاغى
 چۇزۇپ، دونونى چىقارۇپ گۇرسەلر، مصطفى نىڭ الى آرقاسىنا مأكام دانگىلى.
 —واح، اى، گۇردۇنگى كۈسە، آسىل مونى شاھ سپىد دانگىپ اكن اكنى، بو زورا غالىپ گلن
 اكنى، بىزىڭ بىلن گۇنۇنىڭ بىرلىگى حاقنىقات اكنى، كۈسە — دىيىپ، گۇروغلى غاتى
 غۇناندى. بو يردە مصطفىنى اۋز الى بىلن جايلاپ، گۇروغلى اونى تارۇپ اديپ، باش كەلمە
 سۇز آيدار گرک:

سۇوش واغۇننى اۋتۇرن،	مصطفى بگىم، سىمى سىنگ.
حاقنىڭ بو يروغۇن بىتىرن،	مصطفى بگىم، سىمى سىنگ.
آت-ياراغ اسبابى شايلى،	كىمىر اوقلى، غاتى يايلى،
اوروشدا يۆز، مۇنگە تايلى،	مصطفى بگىم، سىمى سىنگ.
بولان اصفهاننىڭ ھانى،	گۇنۇمدىن چىقماز گۇمانى،
سۇوش گۇنۇنىڭ آرسىلانى،	مصطفى بگىم، سىمى سىنگ.
دۇنيا بىلن بولماز ھوشى.	دوشمان بىلن غوشماز باشى،
گۇروغلى نىڭ باش يولداشى،	مصطفى بگىم، سىمى سىنگ.

گۇرۇغلى سۆزۈنى تمام ادىپ، بو غرۇپ-غرۇجاشدۇران يىغۇنلارنى نۇنگ آت-ياراغۇنى، مال-غاراسۇنى اولجا آلۇپ، چاندۇبىلە باقا غايدۇبىرىسىنلر. گۇرۇغلى قۇرق يىگىدى بىلن، بو باش يۆز آلتى نۇنگ آتارنۇنى اولجادان يۆكلۇپ، تگۇلۇپ اۇنگلرېنە سالىپ سۆرۇپ، چاندۇبىلە ياقۇنلاپ گۇدىلر. غارا گۇرۇنۇم يره گىلرېندە، چاندۇبىلېنگ ايلاتى اولودان-كىچا گۇرۇغلى نۇنگ اۇنگۇندىن چىقماغا، غالادان چىقۇپ يۇرىش اتدىلر. آغايونوس، گۇلشېرىن ھم باشغا گلېن-غۇزلار بىلن گۇرۇغلى نۇنگ اۇنگۇندىن چىقۇپ، گۇرشۇپ، آمان-اسىلىك سورايدۇنلار. گۇرۇغلى چاندۇبىل حالقى بىلن شادلانۇشۇپ، مىحاناسۇنا گلىپ دۇشدى، گۇرۇغلى:

— ھاو، كۇسە، اوزالام عۇوض كىسلۇپ ادن توى-توماشامۇزۇنگام مازاسى بولماندى، ھم اونۇنگ تويى بولسون، يەنە عۇوضىم غۇزۇلباشلار دۇشۇپ، اوندانام ساغ-آمان غايدۇپ اۇز الېمىزە آلدۇق، يەنە اونۇنگ تويى بولسون، ايلاتا اولى توى-توماشا برىنگ، كۇسە. بو. گىتىن اولجالارمۇزى حالقۇنگ آچ-يالانگاجۇنا پايلاپ برىنگ، كۇسە — دىدى. كۇسە آيتدى: — ھاو، گۇرۇغلى، بو زاتلارنى ايلاتا پايلاپ، سونگ اۇزۇمىز نامە ايش ادىلى، سونگ بىز نامە غوم اىيىپ اونگايلىمى، يەنە ارتە گىنجىم بگ دىيىپ، يا-دا پۇلانى باى دىيىپ، الېمىزى يۇزۇمىزە توتۇپ دىلگ ادىپ، غاپى سۇرۇپ گداى گزىلىمى؟ گۇرۇغلى، مونۇنگ بولمايار. اۇز مىحانامۇزدا اوربالۇق^{۲۱۹} تاپۇلمان دورقا، اولجامۇزى ايلاتا برىپ آچ اوتورمارۇس. اولار نامە بىزىنگ بىلن بىر حاتاردا دورۇپ، حۇنگكۇرىنگ نۇكرلرى بىلن نايزالاشۇپمۇدۇنلار، يا غۇلۇچلاشۇپمۇدۇنلار.

— يوق، كۇسە، بەيلە دال، بىزىلر چۇل غوردى، داغ شىرى يالى يىگىتلر، جانۇمۇز ساغ بولسا، بىزە اولجا ھر گۇن تاپۇنلار، بىز اۇز باشۇمۇزى چارارۇس، "بو گۇنلۇگىنى تاپان ارتىرلىگىنى غايغى اتمز" دىيىدىرلر. اونۇنگ اۇچىن ھم توى-توماشا باھاناسى بىلن اولجالارنى اۇز باشۇن چاراپ بىلمايان غارۇپ-بىچارە لره پايلاپ برىك غۇچ يىگىدىنگ ايشى بولار.

— بوليار، گۇرۇغلى، سەنىنگ دىيەنىنگى ادىلى، نامە ارتكى گۇن آزۇغۇمۇز غوتارسا، يەنە تاپچاق اۇزۇنگ داللى — دىيىپ، كۇسە: "گۇرۇغلى نۇنگ اولى تويى بار" دىيىپ، جار اۇستۇنە جار چكىردى. اۇلى تۇركمن حالقى نۇنگ ايل-اولوسۇنى يىغۇنلاپ، چاندۇبىل غالاسۇندا اون گىجە-گۇندىزۇپ توى-توماشا بردى. نان دىيىنە نان، تىنگە دىيىنە تىنگە، سىپاي دىيىنە سىپاي بردى. آت چاپدۇرۇپ، آلتۇنغاباق آتدۇرۇپ، باغشى آيتدۇرۇپ اولى توماشا بردى، عۇوض اوغلونا غۇوشۇپ، گۇرۇغلى ماقىسات-مۇرادۇنا يىتىپ، مىحاناسۇندا بولۇبرسىن.

^{۲۱۹} اوربالۇق: ھامىرلىمىشۇمىزىل كىندىرىگىنگ اىچىندە غالدۇرۇلغان آزانچىق اون.

عۋۇز اۋىلنن

آغاينوس پرى بىر كۈن گۇرۇغلىنى يانئنا چاغئردى:

—اي، گۇرۇغلى، عۋۇز جانى ۋەينىنگامدان كىتىدىنىڭ، اونسونگ ھۆنگكارىنىڭ اينە دۋشىدى، اوندان آلدنىڭ. ايندى عۋۇز جان اۋن آلتى ياشئنا غادام باسئپ باريا. ھى مونى اۋىلندىرمك، ايلندىرمك سەنىڭ يادنىڭا دۋشوقمى؟ "اول اۋز باغرئندان اۋن بولسا، ايام اۋىردى، ايلندىردى"، دىيىپ، ايلنىڭ گۇرۇڭ اتجكديگىنى يادنىڭا سالمايامنىڭ، گۇرۇغلى — دىيىدى.

—اي، آغاينوس، سەنىڭ اۋزۇڭ كۆپ عاقتللى آيال، مونى ياغشى تاپدىڭ. سىن دىرناغنىڭا سىر ادنگە، دۇنيادە نامە ايش بولسا بىلىياسىنىڭ، ھانى عۋۇزە مۇناسىپ غىز ھائىسى يردە بار. درو سالغى بر، گىديپ اكلېبرىس اونى.

—يوق، گۇرۇغلى، سىن انتك ھولوقما، ايلاتنىڭ چاغئرئپ، گنگش—ماصلحات ات. ارتسى گۇرۇغلى باش—آلتى غوينى سويوپ، ايلاتنى چاغئردى. اوتورانلارنىڭ بىرى: —گۇرۇغلى بگ، بو نامانگ صداقاسى، نامانگ پالائى؟ يا—دا بىر زاتدان غورقوپ ھودايولى بىرئانگمى؟

—ھاو، ايلات، مىن غورقمانام، ھودايولى آيتمانام. مىن عۋۇز اوغلمى اۋىرجك، بو اينە شونونگ گنگش تويى.

—آي، اونگ بولسون، تويونگى اولودان توتاورى، اولى توى ادورى، گۇرۇغلى — دىيشدىلر.

—ناحىلى توى ات دىيىسىڭىز ادیان. يۇنە غۇۋىزە مۇناسىپ غۇز كىمدە بار؟ اينە شو گىڭشى بىرىڭ.

—اى، گۇرۇغلى، كىمىڭ غاپسۇن قاقسانگ، سانگا غۇز بىرىلمز اۋيۇدىانگىمى؟ — دىيىشدىلر. ايل آق ساقاللىرى ئىڭگ ايجى نىڭگ اىنگ داماقسوۋى، داماغۇنا حاص غۇزماراق بىر ياشولى باردى. اول بىر يىرىك چاغۇرئىلسا—دا، چاغۇرئىلان يىرىدن غايدىپ گلىدن سونگ، باران يىرىندە ادىلن حىزىتىڭ، بىرلن ناھارئىڭ يىتر—يىتمىزچىلىگى، كىچىلىگى حاقۇندا گۇرۇڭگ ادهگىندى، بو اونونگ ھىمىشە غۇلغۇندى... بو ساپار ھم اول بىر چىترأكده غالىپ، اونگا كماللى ناھار يىتماندۇر، اونونگ اۋستىسىنە—دە بو ماصلاھاتدا اونونگ اۋزۇنە آيراتۇن گىڭش سالىنمىندۇر. بو زاتلار اۋز يانۇندان غاھارلانپ اوتوران آق ساقال يىرىدن تارسا توردى—دا:

—حاو، يىگىتلر، اىيىسىڭىز مۇسسۇق پالوۋى، اىچىپسىڭىز گۇل ائىلى چابى، چكىپسىڭىز چىلىمى—دە ھر حايىسۇڭۇز يۇزلكلىك ادىشىپ اوتورىياسۇڭۇز، ارتكى گۇن گۇرۇغلى نىڭگ غوداچىلۇغا آدماسى بارايسا: "حالى بىزىڭ غۇزۇمۇز ياش" دىيمىكەن باشغا گۇرۇڭگ تاپماجاغۇڭۇز ام بىلىان.

اىيىپ، اىچىپ گرک—گابە بولۇپ اوتوران ايلات، مونونگ گىي بىلن دارغاپ اۋتۇگىتدى. تۇورگىندە آدم غالمان، بىر اۋزى زونگقورۇپ غالاندان سونگ، گۇرۇغلى ھم حاپا بولۇپ آغايونوسۇڭ يانۇندا گلى:

—اى، آغايونوس، من—سەنىڭ دىيىنىڭى ادىپ، ايلاتا گىڭش تويى بىرىم. ماركە شىلە—شىلە گپ بولدى — دىيىپ آيتدى.

—اى، گۇرۇغلى، بو گۇز يىر يىرىندە غۇۋىز جانا مۇناسىپ غۇز يوق. سىن حاجان چۇل سۇكۇپ، داغ آشۇپ، ياد يىردىن بىر غۇز گىتىرىنىڭىڭ سونگ، سەنىڭ ايلاتىڭ "اۋز ايلىندە—يورۇندا غۇۋىزە بىر غۇز تاپىلمادىمى" دىيىپ، سانگا دىل يىتىرمىسىلر، ايلىڭ يانۇندا دىلىڭ غۇسغا بولماسۇن دىيىپ، سانگا گىڭش تويى بىرىدىم. ايندى دىنگلە، گۇرجۇستان دىين يورتدا لكە دىين پاتىششا باردۇر، اونونگ اۋچ غۇزى باردۇر. اىنگ اولوسۇنا نىگار دىيىارلر، اوندان كىچىسىن گۇلرۇح، اوندان كىچىسىنە جاھان دىيىارلر. شول اورتانجى گۇلرۇح دىين غۇزى غۇۋىز جانا مۇناسىپدۇر — دىيدى. سۇزۇنىڭ آخۇرۇندا آغايونوس شىلە آيتدى:

—آسماندان گۇيە بىر آلما يىرە غاچۇپ ايكى بۇلۇنىپ، يارۇسى گۇلرۇح، يارۇسى غۇۋىز جان بولان يالۇندۇر. اگر—دە شول غۇزى غۇۋىز جانا آلۇپ بىرەمك غولونگدان گلسە، ايكىسى بىرى—بىرىنە غاتى مۇناسىپدۇر. اما، گۇرۇغلى، يولى شىلە غاتى اوزاقدۇر، بىر نچە داغ، بىر ناچە دريائى آشۇپ، چۇل سۇكۇپ گىتمىلىدۇر.

—ايشاللا غولۇمدان گلر، آغايونوس — دىيىپ، گۇرۇغلى مىحاناسۇنا گلى. كۇسە آيتدى:

—ھاو، گۇروغلى، غودا بولار يالى يىر تاپدۇنكىمى؟

—تاپدۇق.

—نيردە؟

"او يردە، بو يردە، ياقۇنراق يردە" دىيىپ بولسا، ھەمە سى: "من گىديين—دە، من گىديين" بولجاقدۇلار.

—گۇرچۇستان پانتۇشاسى لىكە شاننىڭ گۇلروح آدلى غۇزى بار اكنى، غۇوضە شول مۇناسىپ بولمالى، شونگا سۇز آيدىجى، ساوچى ايبىرلى بولدوق، كۇسە.

ھەمە سى يىرە باقۇپ اوتۇرۇپدىلار. گۇروغلى يىرىدىن تۇرۇپ، چىلىم اوتلاپ، اۋزى يىگىتلىرىنە چىلىم بىردى. كۇسە تايماز بگى ميدانا آلىپ چىقۇدى:

—ھاو، تايماز بگ، بو زانگىنارنىڭ جىوان يالى بولۇپ، چىلىم آيلاندۇرۇپ يۇرىشىنى گۇرچۇمىنىڭ. شونونگ شو اتمىسى—دە بىر دويدورۇش شو، شولار يالى آغۇر ايش بولسا، اونگا اۋزۇم غايىم — دىيىپ، بىزلىرى اويناپ يۇرپۇر اۋيۇدىان شو؟ من شوندىن يىدى، سىز يىگىدى دىلايىن، بولسا، بولماسا اوغرونا بىر چىقۇپ گىلىنىڭ. كۇسە اىچرى گىرىپ:

—ھاو، گۇروغلى، سىزدىن بىز يىدى—سىز يىگىدى ايسلىياس. شونونگ اوغرونا بىز چىقۇپ گىلجىك.

—كۇسە، اوزال اوغلاندىڭ—دا ايندى اولادىنكىمى؟

—ھاي، گۇروغلى، بىز—دە اويلانىشدىق، گىگىشدىك آخۇرى.

—ھىمايىزە باشتۇتان تايماز بگ بولار. ھەر يىرە باراندا سىپايىچىلىق بىلن گىپ تاپار يالى، بىرۋىستىمى بىر. بىر عايىپى سووچۇغراق، غالىجانگراق گىلۇپ، بولسا—دا بىر اۋىنىڭ دوران يىرىندە، دورار، سومسارى بىر. بىر عايىپى، غولاغى آغۇرراق. غولاغۇنا ياقىمىسۇز گىپ دىگىسە، دىپىسىدىن غۇللىجى سالار. بىكى سارسانگى بىر. آت تۇتماغا—دا ادام گرگىدىر، دالى مالتى بىر. آي، سىنك غۇرمانى بىر، حاندىن باتۇرى بىر، اونى بىر، مونى بىر — دىيىپ سورادى كۇسە. —بارنىڭ آتۇنكۇزى ايرلۇپ گىلىرىنىڭ.

بىر حايقۇدان سونگ، ھەمە سى آتلىرىنى ايرلۇپ گىلدىلار. كۇسە آت اۋستۇندىن آيتىدى:

—اي، غۇوض جان، سەنىڭ غوداچىلىغۇنىڭا بارىياس، بىزە اق يول دىلۇپ، بىر ناما—دا آيدىپ بىر.

—غۇوض جان، دوتارى گىتيرىپ بىر مانگا. بولارنىڭ اكلرىدىن اكلىمىزى ياقۇندۇر، اۋزلىرىنى ساغ—امان اكلسىە—دە راضى بولايمايلىدۇر. بولسا—دا بولار بىر سۇز آيدىپ غويىرىلى، دىيىپ گۇروغلى سازنى غولونا آلىپ، يىگىتلىرىنە غاراپ، باش كىلمە سۇز آيدار گرگ:

آغا-بىگەر، گىدىنىڭ لىكە پاتىشاغا،
 مۇھرىمىن، وزىرىن، بىگى-ھانىنى،
 تايماز بىگى ئۆزۈڭىزە باش ادىنىڭ،
 ئۇرۇشىمىڭ غامغۇن گۇنۇن ھوش ادىنىڭ،
 گۇرۇغلى بىگىمۇن لىكە شاننىڭ سۇزۇنى،
 ئورداسىنىڭ گۇلرۇخ آدىلى غۇزنى
 بو سۇزى آيدانان سونىڭ، آتلى آتلىرىنى سۇرۇپ گىدىبىرىلەر. ايكى گۇن يول يۇرۇپ،
 ئوچۇلغى گۇنى بىر اولى، غوللىنى، اودونلى جايىنىڭ ئۆستۈندىن باردىلار. ھاجى سومسار
 آيتتى:
 —شۇ يىرى بىر سۇھرا يانلاغلى ھوش ھوۋالى جاي، شۇ يىردە ئوۋ ئولۇپ، غۇش غۇشلۇپ،
 ۋاغىتىمىزنى ھوشلاپ پاتىشا غۇزنى بىرمدى دىيىپ، غايدىپ بارايساق نىچىك بولىار، يىگىتلەر.
 ئوندا تايماز بىگى آيتتى:
 —يىگىتلەر، ئوندا بىر بولماز، "آتلىق ئوق داشىدا غايتماز" دىيىدىلەر، ھەر زات بولسا—دا
 بار ئۇپ غايداللىنىڭ.
 سۇرۇپ گىدىبىرىلەر. يول ئوزاق، گىپىڭ غۇشغاسى ياغىنى، سۇرۇپ لىكە پاتىشانىڭ
 يوردىنا باردىلار. پاتىشانىڭ گۇزىچىلىرى "ياد يورتىدا يىدى، سىكىز سانى آتلى گەلى،
 ھابارچىمى، ئامە دىگەن بىلمۇق" دىيىپ، پاتىشا ھابار بىرىلەر.
 —بارنىڭ، ئۆز باشلىرىغا بىر جاي بوشادىپ بىرىڭ، سونىڭ ئۆزلىرى ھابارنى آيدارلار.
 ئۆز باشلىرىغا بىر جاي بىرىپ، پاتىشانىڭدا ئىيمىك، اچىمىك بىرىپ، ئوچ گۇنلاپ ساقلايدىلار.
 دۇردۇنچى گۇن پاتىشانىڭ غاشىغا ئوچراقاق^{۲۲۰} ماھاللارنىدا:
 —ھانى، يىگىتلەر، ايلكى كىم گۇلاپ باشلار؟ ھاجى سومسار آيدىار:
 —بىز باشلارنىڭ بىرۈستىمىمىز آيدىار:
 —سەندىن ئۆگە بولىدىمىز، بىز باشلارنىڭ. كۆسە آيتتى:
 —يىگىتلەر، ئول دالىشىگە غۇلغۇڭىزنى غويونىڭ، گىپىڭ دىسلاپنى تايماز بىگى باشلاپ،
 غالانىڭىزنىڭ ئۆزىدىن ئۆز گۇگىنىدە آيدىنىر.
 بىرى—بىرىنى باسالىق بولۇپ، يۇرۇپ پاتىشانىڭ غارۇ جايىغا گىپ دوردولار. سالام
 بىرىلەر، پاتىشا بولارنىڭ سالامىنى ئالىپ:

^{۲۲۰} دانناماق: سىلچىمىك، سايماق.

^{۲۲۱} ئوچراماق: دوشوشماق

—حاوا، يىگىتلىرى، ھايىسى يوردونگ آدمىسى بولارسىنىڭ، نامە ايش بىلن گلىنىڭ؟
حابارنىڭىزى بىرىڭ! — دىيدى. تايماز بگ ايلكى باشلادى:

—تاغسىر، چارداغلى چاندئىللى بوليارىس.

—كۆپ ياغشى، چاندئىللى بولسانىڭىز، نامە ھابار بىلن گلىنىڭىز؟

—تاغسىر، چارداغلى چاندئىللىدە گۇروغلى دىين بىر ار دۇراندىگىنى اشيدىنىڭىز، بلكى؟
—اشيدىاس، اشيدىاس.

—اشيتىنىڭىز، بىر عايىپسىز زات بولماز دىينلىرى، اوغلى يوق. ۋەينىڭام دىين يورتدان بولدور قىصاب بايىڭىز عۇۋىز دىين اوغلىنى اكلپ، اۋزۋنە قىياماتلىق اوغول ادىندى. سىزىڭ بىر غىزنىڭىز بار دىيىپ، بىزى بارىك سىزە باقا سۇز آيدىجى گۇندردى، تاغسىر. پاتىشا اۋز اچىپىن: "بولارنىڭ گىيىنە گۇرا گپ غايتارايىن—دا" دىيىپ پىكىرلىندى—دە:
—ھوش يىگىتلىرى، سىزىڭ اول آيدىان ساتلىق غىز، چورئ، غىرناق غىز بىزدە يوق — دىيدى. بو ياندان ھاجى سومسار چىققى:

—تاغسىر، بىز ساتلىق غىز، چورئ دىيىپ گىمزا، گۇروغلى بىزى غوداچىللىغا اىبردى.
پاتىشا آيتتى:

—شوندان شونگا—دا غوداچىللىق بولارمى؟ بو ياندان بىرۋىستىم چىققى:

—ايكى گۇۋىز بىر بولسا، موندان داش يىردىن—دە بولياندىر. پاتىشا اۋز اچىپىن: "آلا، من بىر ياتان يىلاندىم. بو زانگىگار گۇروغلى آيلانپ گىپ مانگا—دا دگر بولد—اوو" دىيدى.
بو ياندان سىتک غىرما چىققى:

—تاغسىر، اول آيداننىڭام راست، غىزنىڭىز بىرسىڭ، غارىنداش بولسانىڭ ياغشى بولار، بولماسا "يوردى چاپاۋول بوزار" دىينلىرى، بو گۇن گىر چالار، ارتىر گىر چاپار، تانگلا^{۲۲۲} گىر چاپار. سۇۋداگارىڭىز چىقارماز، مالنىڭىز ميداندا باقدىرماز، داش آيلاغىڭام يامان ادر، تاغسىر. غىزنىڭىز بىرسىڭ، غارىنداش بولسانىڭ، ھەمە سىندىن دىنارسىڭ — دىيدى.

شئىلە دىينىسونىڭ، پاتىشا اويلاپ اوتوردى. بو ياندان دالى مائل چىققى:

—تاغسىر، سىن پىكىرى كان اتمە، اگر اويلاشايلى، چىلنىشلى دىيسىڭ، ارتىرە چىلى مۇھلىت بىرلى — دىيدى. پاتىشانىڭ غاھارى گىپ، غاتراغا—دا:

—حابارنىڭىز شو بولسا، گىن انىڭىزى يىل چالماقا غايدىڭىز — دىيدى.

يانگى غولاغى آغىر بكى سارسانىڭ باردى، "غايدىنرىڭ" دىين اونونگ غولاغىغا ايلپ:

—تاغسىر، غىزنىڭىز بىرپ غايتارسانىڭ، غوللوق — دىيدى. اينىڭ سونگوندا كۇسأ گىز گلىدى.
كۇسە ايلررا ك اوماپ:

^{۲۲۲} تانگ، تانگلا: دانگ، بويردە ارتىر.

—تاغسۇر، سەننىڭ بىلەن گېيى يىنچىگىلىشىپ ئوتورمالى، بىر آغۇز گې، غۇزۇڭنى بىر يامىنىڭ، بىر يامىنىڭ؟ — دېدى. پاتىئاشاننىڭ غاھارنى گىلىپ، جىلادىلار ئاۋمۇلۇپ غۇيىرىدى. جىلادىلار ساۋچىلارنىڭ ياقىلارنىڭ توتۇپ، مىدانى چىقارنىپ، ھەر ھايىسى ئىنىڭ ئارقىسىغا غامچى ئورۇپ چىقىدۇلار—دا:

—بار خىزىت، سىلارنىڭ شۇ بولسۇن، گۇرن—شىدىنلارنىڭ ھەربىرى بىر يامىنىڭ—دېيىپ غۇيىرىدىلار.

پاتىئاشا بىر وزىرىنە ئىتتى:

—ئىچى، ھەربىرى ئۆلۈم يوقدۇر، بولار ئۆلۈم يوردۇنغا ئاشار يالى ئۆتۈپ، ھەربىرى بىر يامىنىڭ — دېيىپ بويۇردى.

بولار غامچىنى ئىچىپ، ئۆزىگە ھەربىرى ئۆتۈپ غامچىسىنىلار. سۆرۈپ چىقىدىغان چىقىدىغانلىرىنىڭ گىلىپ، ئۆتۈشنى باغلاپ، مىدانى گىرىدىلار. گۇرۇغلى ئىتتى:

—ئا، كۆسە، ئامان—ساغ گىلىنىڭمى؟

—گىلىك، گۇرۇغلى.

—ھانى، ئامان ئىش بىتتىرىپ گىلىنىڭمى؟

—بىزىڭ بىتتىرىدىك ئىشىمىز يوق، گۇرۇغلى.

—پاتىئاشا ئامان سىلار ئىتتى، ئامان ھەربىرى ئىتتى؟

—پاتىئاشا ھېچ كىشىنى بىزىڭ يالى ئۆتۈپ ئالدى.

—ھانى، ئىككىنچى سىلار، بىلىڭدە ئىچى، ئىپالغا گۇرۇنمىيادە؟ ھانى، سىلار—سىلار؟

— گۇرۇغلى، بىزىڭ ھەر ھايىسىمىز ئۆتۈپ—ئۆتۈپ غامچى ئورۇپ چىقىدۇلار، بىزىڭ

سىلارنىڭ شۇل، سىلارنىڭ شۇل. ئۇندا ن باشقا ئۆلۈم گىلىمى بىزە.

—غۇرۇغلى، سورا، بۇ سىلارنىڭ نىرلىرىنە ئوردۇلارغا؟

غۇرۇغلى ئىتتى:

—مۇھىم^{۲۲۳} آغا، نىرلىرىمە ئوردۇ پاتىئاشا؟

—غۇرۇغلى، ئارقىمىز ئوردۇلار. ئۇندا گۇرۇغلى:

—بولارنى ئارقىمىزدا غامچىلارنىڭ—دا، بولارنىڭ ئىككى يامىنى ھەر دىگەن بولسۇن —

دېدى. غۇرۇغلى ھەر يامىنى غامچىنى ئۆتۈپ، ئورمانغا تاييارلاندى. كۆسە ئىتتى:

—غۇرۇغلى، ئىككى يامىنى بولدى، ئىككى دورۇر — دېدى. گۇرۇغلى ئىتتى:

—ماتىل، غۇرۇغلى گىلىرى.

كۆسە غۇرۇغلى گىلىرى. گۇرۇغلى يامىنىڭ ئۆتۈپ، ئۆزى ئۆتۈپ. كۆسە ئىتتى:

^{۲۲۳} مۇھىم، ساپار كۆسەنىڭ ئارقىمى. مۇھىم، ئۆزىك ھانى ئىككى كۆشگۈندە ھانا ياقىن ئۆتۈپ. (ا.گ.)

—گۇرۇغلى، سەن—اھاھار—غاضاب بىلەن ئاتلاندۇڭ ولەين، يا ئالەپ گەرسىنە، يا—دا ئۇلۇپ گەرسىنە.

—كۈسە، ايشاللا، ئالەپ گەرىن.

—ئالەپ گەسەنە، بىزەر تۇى تۇتۇماق بىلەن بولۇبرىلەيمى؟ يا بىزەم اوتۇرۇبرىلەيمى؟

—تۇى تۇتۇماق بىلەن بولۇبرىنە، كۈسە.

—ھانى، ئاھىلى تۇى تۇتايلى؟

—ئانھا، شۇ ھىلى تۇى تۇتۇنە — دىيەپ، گۇرۇغلى يىگىتەرىنە غاراپ باش كەمە سۇز

آيدار گەك:

بىر گۇزەل آلار مەن اول عۇۇۇ جانا، تۇى شايىن تۇتۇنە، تا مەن گەلىنچەم.

بىر ھابار اىبرىنە ھانا سولطانا، دۇرسۇن غولۇغۇندا، تا مەن گەلىنچەم.

بىر ھابار اىبرىنە ھالاپ، شىروانا، بىر تۇى تۇتۇنە، عالم غالىسۇن ھارانا،

گۇندە قۇرۇق غۇزۇننى چكىنە بىر يانا، ايسىن غۇچ يىگىتەر، تا مەن گەلىنچەم.

ائىلغار اديپ سۇرسەم باش مۇنگى، اونى، اولۇم اۇچىن غايغۇمارۇن بۇ جانى،

تامامى زۇر غۇشاق، زۇر كەشە دۇنى زۇر كەشە، تا مەن گەلىنچەم.

بىزە دۇشمان بولان رىھان عاراپدۇر، بىر بولماسا، مەرىنە ايشى ھاراپدۇر،

چىشە كەپ، پۇيالادا شراپدۇر، اىچىبان مەس بولۇنە، تا مەن گەلىنچەم.

گۇرۇغلى بۇ، سۇغۇنار قادۇر سۇوھانا، غۇرات مۇنۇپ، ئىلغار ادر ھەر يانا،

غۇى، گۇرىپەر بولسۇن باغۇرى گەيانا، شايىن تۇتۇسۇن ايلەم، تا مەن گەلىنچەم.

بۇ سۇزى آيدانان سۇنە، غۇراتۇننى مۇنەپ، گۇرۇغلى گەيدىردى. دۇرە گۇن يول يۇرۇپ،

باشىلەنچى گۇنى ايلەكى آغشام بىر سۇودان گەچدى. گۇرۇغلى سۇودان گەچدىرىن گۇمان اديپ

آتۇننى سۇردى، ھىچ بۇ سۇوونە سۇنگونا چىققابىلەمدى. دانگا ياقۇن: "وا— جاننە، مەن بۇ يەردە

كان گۇزەيدەم اۇيدىان، اۇنە بولار يالى سۇو گۇرمىادىم" دىيەپ، آتدان دۇشۇپ، سۇن اديپ

گۇرسە، بۇ يىرى شۇل ايلەكى آغشامقى گۇزەپ يۇرن يىرى، باشى آيلانۇپ، آتى ترەسلىن—اونگۇن

دولۇپ، اۇز اركىنە غۇيمان يۇرن اكن. گۇرۇغلى بۇ نىچىك ايش بولدى دىيەپ ھاپا بولۇپ:

"عۇۇۇۇ، مەن سەننىڭ يارۇننىڭ تاپابىلەمدىم" دىيەپ، سارۇننى غولۇنا ئالەپ، باش كەمە سۇز

آيدار گەك:

آلەنمۇزدان دۇغدى تالى يۇلدۇزى، نىرە بولار لەك پاتۇشانە غۇزى،

آرزوولاپ تاپمادئم اول آلا گۆزى، توپلار-توماشلار توتا بيلمىم.

چاندئبىل اۆستۆندن اتلار ايندريپ، سكين ييگيدىمى نأحاق گۆندريپ،
يانان چئراغئمنى اوروپ سئندئرئپ، من بو چايدان او يان اۆته بيلمىم.

من گچمىشم ايندى شيرين جانئمدان، حكيم آتا: حابار آلغئن حالئمدان،
من-منلىكدن چئقدئم چاندئبىلىمدن، دۆنۆپ، چاندئبىله يتە بيلمىم.

گۆروغلى بگ، ياد ات قادئر حودانى، غولونگا آلاور پولات نايىزاني،
شاد اتسم دىيپ چئقدئم من عۆوض جاني، اوقوسئز يول يۇرۇپ، ياتا بيلمىم.

بىرناچه گىجه-گۆندىزلآپ اوقودان غالىپ گليان گۆروغلى، بو سۆزۆنى آيدئپ، تىرسگينه سۆيىنىپ اوقا گيتدى، كمسيز اوقوسئنى آلىپ توردى، گۆرسه، دانگ سآحر واغتلارئ بولوپدئر. اوقلاپ دئنجئنى آلىپ توراندان سونگ، مونونگ كيىي يرينده، ايندى همه طاراپ گۆزۆنىنگ اۇنگۆندە آيدئنگ. آتلائيپ لكه پاتئشانئنگ يوردونا باقا سۆرۆپ گيدىبرىدى. گۆروغلى بگ سۆرۆپ بىر ناچه گىجه-گۆيدىز يول يۇردى. گيديپ بارياقا، بىر غاررى آدام ساتاشئپ، مونونگ بىلن يولداش بولدى. اول غاررى بابا آيتدى:

—حاو، ياغشى ييگيت، اوغور نىرأ؟

—اوغور-آ لكه پاتئشانئنگ يوردونا، شئيله-شئيله ماقصادئم بار — دىيىپ، گۆروغلى غاررى بابا گۆررۆنگ برىدى. اوندا غاررى بابا:

—پاتئشانئنگ غزى گۆلروحننگ باغبانئنا سانگسار بابا دىيرلر، شول سانگا گۆلروحي چاغئرئپ برر، سن بآردن بارانگدا، شول سانگسار بابانى تاپئپ، الينگه سالغئن — دىيىپ تابشۇردى. گۆروغلى:

—بابا، سن نىرأ باريانگ؟ — دىيىپ سورادى.

—اوغولوم، يوردومئزئنگ بىر اولى بايى بار، شول شو گۆن توى اديار، شونگا باريان.

—بابا، اول تويا همه كيشينم الترلمىكا؟ — دىيىپ گۆروغلى سورادى. اوندا غاررى بابا:

—الترلر اوغولوم، الترلر — دىيىدى.

گۆن غوشلوق بولدى، ايكيسى سۆرۆپ، بىر كئتىنگ چتىندن باردئلار. گۆرسهلر، بىر باي آدام توى توتماغا باشلاپدئر. باش-آلتى سانى آق يلنگى^{۲۲۴}، آق اوى ميدان-دا اۆرلۆك اوى^{۲۲۵}

^{۲۲۴} يلنگ: يۇرىته اوقالغىپ، ياد-داماتادان قۇتازلاپ، آق اۇيۇنگ غامشى ئىنگ داشئندان آيلانيان بهزەگ.

^{۲۲۵} اۆرلۆك/اۆرۆك اوى: گلين بىلن ييگيدىنگ ايلكىنچى گىجه ياتيان اۇي.

دىكىلىپىدىر. ماركە اۇنگۇندىن يىغىنماغا باشلايدۇ. بولار-دا بارىدىن بارىدۇلار. توى ماركىسى گۇرسە، ائىنحا آتى، اۋزى بىر غايرى ئاغىش، بىزگى يىگىت، بىر ئادام ائىلغاپ يانئىغا گىدى-دە: —حاو، ياغىشى يىگىت، آتدان دۇشسىنگ، آت توتايلى! — دىيدى.

—دۇشسىم دۇشرىن. مىنىگ آتئىم داشراققان گىدى، بىر اوغلان مىندىرىپ گىزىرىنگ. بىر اوغلان مۇندۇرىپ غىراتى مىداندا گىزىرىپىرسىنلر. يانگىقى آت توتان ئادام گىلىپ، آق اۋيۇنگ غاپى-كىلىمىنى يوقارى گۇتريبرىدى.

—او، مۇئىمان، ياغىشى گىدى، مۇئىمان ياغىشىنى تۇرە گىچىرىنگ. گۇرۇغلى تۇرە گىچىپ، گۇبرىلىپ اوتوردى. گۇرۇغلا چاى برىدىلر، چىلىم برىدىلر. —مۇئىمان ياغىشى، آل الينگە سازى —دىيىپ آيتىدۇلار. اوزالام غالىنگ سازاندالار چالئىشۇپ اوتىرلار. غالىنگ ياغىشلار ھم آيدىشۇپ اوتىر. مونونگام الينە سازى برىدىلر. گۇرۇغلى اوزالئىنى نووايى دان توتىدى، ائزى تالقىن، اينگ سونگون ائىلغار يولونا يازىدۇرىدى. ھەم ياغىشى- سازاندانگ بايراغى مونگا برىلىدى.

—اولى آت دوقوز مزيل يولدان غايتچاق، باش يۇز تۆمىن طىللا، بىر يورغا يابى، بىر يۇپكى دۇن ھم بايراغى بار — دىيىپ، چارچى ايلكى آغشامدان ارتىركى بولچاق آت چاپغىنى غىغىرۇپ حابار برىدى.

ارتىسى دانگ بىلن آت چاپىلىان يىرىنگ تويحاناسىنا ماركە يىغىنانئىرىدى. شول واغت مونگا چاپماغا ايكى آت گىتىدى. بو آتار گىدىدىن سونگ، بىر ئادام گۇرۇغلى ئىنگ يانئىغا گىلىپ: —حاو، مۇئىمان ياغىشى، سەنىنگم آتئىگ ساتانلاغراق گۇرۇنىا، يۇزى-گۇزى حىرسىز گۇرۇنىا، سىن آتئىگى چاپايمارسىنگ-آ؟

—بىر ازىر، اۋىدە چاپىكسووار اوغلان تاپىرسىنگىز چاپارئىس. بىر يىنگىل اوغلانى مىندىرىپ، ھەم آتارنىگ ائزىندان غىراتام ايبىرىلر. ماركە حىنىز دولى يىغىنمانقا — گۇن غوشلوقدا غىرات اورتادان تازى اوپان يالى، تاساپ گىدى. اوغلان آيلانۇپ تويحانا گىدى.

—حاى، اوغلان، آتار بىلن بىلە غايتىدۇنگىمى، يا-دا اورتا يولدان غايتىدۇرىدىنگىمى؟ —آغالار، بىلە غايتىدۇم.

—حانى، اوندان يولداشلارنىگدان، سۆيرگىچىدىن حى بىر غارا — چىرا يوق-آ؟ —آغالار، مىن يولداشنىگىزى-دا بىلموق، سۆيرگىنگىزى-دە بىلموق. مىن دىنگە آتئىگ جىلاوئىنى بارا اۋورىنىمى بىلىان، غايتىپ مىنىگ گۇزۇم تۇورگىم، يىم گۇرن دالىدىر.

—بو گلىشىنگ بىلن سانگا بايراق برىمىاس. پلە حانادان آتارنى غوپىرن امىنى گۇرۇپ، اونسونگ برىجىك. بولماسا سەنىنگ بو گلىشىنگ بىرچىلى بوليا. حابارى كىمدىن آل: گىدىن آتاردان آل. گۇنورتان بىر آت گىدى، اۋىلدىن سونگرا بىر آت گىدى، ايكىنىن امىنى گىدى.

—حاو، انىم، مۇھىمان باغشىنىڭ ئاتام شو ئاتلار بىلەن بىلەن غايىتىمى، يا—دا ئورتا يولدا
غايىتىمى؟ سەن دوغرىنىڭ ئايت!

اوندا امىن ئايتتى:

—مۇھىمان باغشىنىڭ ئاتام گەلدىمى؟ مەن ئونى جىللاپ، ئاتلاردىن بىرىنى تاناپ بويى ئازدا
غويىرىدىم.

امىن شۇنىڭ دىيىشىنىڭ گەل غوتاردى. باش يۈز تۆم ئاتلانى ساناپ بىردىلەر. گۈرۈغلى باش
يۈز تۆم ئاتلانى ئورجۇنا سالىپ، يۈك دۈننى ئاتنىڭ سىرتىغا بۇكىرىپ، يورغا يابىنى
چاپنىكسۇرار اوغلان بىردى. ئات چاپنىشنىڭ سۈرۈلۈش سۈرۈلۈش سۈرۈلۈش سۈرۈلۈش سۈرۈلۈش
يەنە بىر ئادەم گۈرۈغلى ئاتنىڭ يانغا گەلدى:

—حاو، مېمان باغشى، سەن باغشى، سەزەندە بايرىغىنىڭ ئالدىنىڭ، ئاتنىڭ ئوزدى، گۈز ئايدىنىڭ
ياقنى يىگىت كىيىم، ھانى، سەنىڭ پالوانچىلىق بىلەن ئايدىنىڭ يوق، ئالا؟
—يوق، پالوانچىلىق بىلەن ئايدىنىڭ بولماز.

—شو گۈرۈلۈش بىلەن بىر ئامال ئايدىنىڭ بىلەن، ھانى، گۈرۈش توتسانا.

—ئاست ئايدىنىڭ، ياغشى يىگىت، شو گۈرۈلۈش بىلەن ئايدىنىڭ يوق، ئالا؟
ولى ئايدىنىڭ ئۆلۈم پەلە سىنى توتدۇرۇش.

اوندا ئورتالار:

—ئەگەر سەن ئۆلۈشنىڭ ھانى يوق، گەل، گۈرۈش توت — دىيىشىدۇ.

—گەل، توتساق توتالماي — دىيىپ، غوشاغىنى غوشادىپ، ئورتا چىقتى.

ئەگەر ئايدىنىڭ ھورازى يالى، ئۆزۈڭ غەپ يۈرۈش بىلەن پالوان بىردى، ئول شەگىرەلەر
نىڭ بىرىنە:

—بار، كۆك زانگىرى يەنە، ئول زانگىر ئورتادا ئامە ئايدىنىڭ يۈرۈش — دىيىپ
بويۇردى.

پالواننىڭ بۇ سۆزى گۈرۈغلى ئاتنىڭ غولۇغىغا دىدى. گۈرۈغلى ئۆز ئايدىنىڭ "مەن ئۆزۈڭ
گەلدىمى؟" دىيىپ، يانگى شەگىرە بىلەن غولۇغىغا كىرىپ، گۈرۈغلى
مۈننى ئايدىنىڭ دىيىش، دەررۇ ئايدىنىڭ، بۇنە بىلەن مۈننىڭ بىلەن ئايدىنىڭ توتلۇش
بولۇپ، يانگىنىڭ زوردا ئايدىنىڭ بولۇپ، بىلەن ئايدىنىڭ يەنە دىدى. يانگىنىڭ ئول پالوان
مۈننى گۈرۈپ، ئاستا يۈرۈش توردى. ئايدىنىڭ چىقارما، غوشاغىنى غوشاتما، گەل
شەتەر—شوتۇر گۈرۈغلى ئاتنىڭ بىلەن توتۇپ، گۈرۈلۈش بولدى، بولماي. ئول يانغا
قاقيا، بۇ بۇ يانغا قاقيا، ئايدىنىڭ ئاستا، ئايدىنىڭ، ئايدىنىڭ، بولماي.

گۈرۈغلى ادىل گۇگرىپ چىققان آغاچ يالى، غاس غاتى بولوپ دوريار. بو پألوان حالئص يادادى. گۈرۈغلى نىڭ يۈزۈنە سر اندى—دە:

—مىمان باغشى، جادىگۇ بولايم؟ هيچ يرينگدن غىمئىلدامئىياسىڭ—آ؟ — ديدى.
—يوق، جادىگۇيلۈك بىلن—ايشىم بولماز. سن بىلدىگىڭدن غالما، بىليان عملىڭ بولسا اديبر.

—بىز—اأمالىمىزى اديپ بولدوق.

—عملىڭى اديپ بولان بولساڭ، مأكام دور — دىيىپ، گۈرۈغلى الينى اونونگ غوشاغىندان يازدۇرۇپ آلۇپ، ايكي بىقۇنۇندىن غوجاقلاپ، دىكىن يوقارى گۇتردى—د، آيلاپ—
آيلاپ، دىك آسمانا آتۇپ غويبردى. بو پألوان نايزا بويى آتۇلۇپ گىتدى. شوندىن كىمىلۇپ غىغىرۇپ گلىار:

—داد مىمان باغشى، اگر يره دۇشۇرمۇن توتساڭ، اگنىمدكى يۇپكى دونوم سەنىڭكى.
گۈرۈغلى بىقۇنۇندىن، ياغىرنىسۇندىن توتۇپ يردە غويدى. اسىيىنە گلىپ گۇرسە، بىقۇنۇندىن توتاندا بىر غاپىرغاسىنى دۇۋۇپدىر. ياغىرنىسۇندىن توتاندا بۇرگوت يالى، پىنجىسىنى گچىرىپدىر. اوتورانلار:

—حاي، بو بىزىڭ پالىوانىمىزى اۇلدۇردى—دىيىپ، ائىلغاشۇپ گلىدىر. اوزال وادا ادلىرىندىن سونگ بولمادى:

—اي، دوستلار، عاپىلاشماڭ، مىنىڭ يىققان آدمىم يىققان گۇنۈمىڭ ارتىرى اسىيىنە گلىاندىر —دىيىپ، پالىوانلىق بايراغىنى ھم آلدى.

—توى آمان سوۋولدى — دىيىپ، جارچى غىغىردى. ماركە دارغاماغا باشلادى.

پاح، غالىڭ آق ساقاللىرى بىر توپار، غارا ساقاللىرى بىر توپار، ياش يىگىتلىرى بىر توپار، گلىنلىرى بىر توپار، غىزلار بولسا توپار—توپار بولشۇپ غايتىلار، گۈرۈغلام بىر چىتىن سۇرۇپ بارىار.

گۈرۈغلى يىتمىش ايكي دىلە دۇشياردى. بىر ايكي يارم نوۋچا غىزلارنىڭ كاپىر سۇزۇنە دۇشۇق.

—آلا، جاھان ايوانى گىڭ اكنى، يالانچىدا مىنىڭم دۇشميان دىلىم بار اكن—اوو. شو بارشۇنا توى يرينە گلىدىر. بىر آق ساقال بابا گۈرۈغلى نىڭ يانئىدا گلى:

—ھاو، مىمان باغشى، من توى اديان آدمىڭ ايچكى ديوان بگىسى. بار، چاي اكل، تىمماكى اكل، ساچاق الت — دىيىپ حىزماچىلار حىزما بويۇرماق بىلن سەنىڭ بىلن—دە
گۇرۇڭىش بولماغا اليم دگىدى. ايندى توى بولسا سوۋولدى، اليم بولسا بوشادى.

سەننىڭ بىلەن بىر گۆرۈڭلەشسىم گىيۇر. مەن سەنى كۆپ بىر سەزەندە باغشى دىيىپ اشيتىدۇم —
 دىيىدۇ. بۇ ئاق ساققال گۆرۈڭلەشنى بىر ئاق ئۆيە ئالغۇچى، چىلىم بىرپ: —
 —مىمان باغشى، شۇلار يالغۇز گىلەن-غۇزلار، يۆرۈك ئاتلار سىزنىڭ يوردۇڭلۇقىدا-دا بامى؟—
 دىيىپ سورايدۇ.

—ئاي، ياشۇلۇ، بىر يورتدا بولغان ھەمە يورتدا-دا بولار.
 —ئوندا سەن شۇلارنى تارتىپ، مانغا بىر ناما دۆزۈپ بىر.
 —مىنىڭ ناما دۆزنىم ياغشى، ئاي، بۇ گىلەن-غۇزلار مىنىڭ دىلىمە دۆشەك دال.
 —ئاي، ئۇلار دۆشمە، مەن دوشقان، ناماجىق ئايدىن بىر، بولارنىڭ ئىچىدە دۆشەن بولار.
 —بابا، سانغا ئايدىن بىر، سىزنىڭ ئايلىنىڭ ھېچ بىر زامانى بىزنىڭ ئايلىنىڭا مەن-
 دىيىپ، گۆرۈڭلەش بۇش كەلمە سۆز ئايدار كەلگەن.

يولۇم دۆشەن گۆرۈڭلەشنىڭ ئايلىنىدۇ،	ئايلىرىنىڭ بار، بىزنىڭ ئايلى مەن-.
سىران ئاتىم باقچاسى ئۇنىڭ گۆلۈندە،	گۆللىرىنىڭ بار، بىزنىڭ گۆلە مەن-.
غارا ئۇسۇل گىر، ئاڭنى دۆمۈل،	گۆللىرى بىر-بىرىدىن ئۆمۈل،
بىللىرىنىڭ بار، تارتىشنى دىيىمە،	ھانلارنىڭ بار، ئۆمۈس ھانا مەن-.
باھار بولسا گۆللىرىنى تىرەلەر،	باشلارنى سامرى تەلپەك گىرەر،
ئاتلارنىڭ "ئىدا-ئىدا" دىيەر،	دىللىرىنىڭ بار، بىزنىڭ دىلە مەن-.
سۇلارنىڭ بارىدۇر چۆل بىلەن،	گۆللىرى بارىدۇر ياشى دابىلى،
چوپانلارنىڭ بارىدۇر ياشى غابىلى،	ماللارنىڭ، بار، بىزنىڭ مالا مەن-.
ھۆس بىلەن ئال شىلەر ئىچىمە،	ئات ئوينىدى، داشغۇن چايدان گەمە،
گۆرۈڭلەش بىلەن غۇچمە،	بىللىرىنىڭ بار، بىزنىڭ بىلە مەن-.

بۇ سۆزى ئايدىن، ئاق ساققال بابا گۆرۈڭلەش بىر دۈن، بىر تەلپەك، بىر ئادەم، بىر
 غۇشاق، باش-ئاياق سىلەيدۇ.

—مىمان باغشى، ھازىر سانغا سۇلارنىڭ شۇ. غايەتتىن ئادەم يولۇڭ دۆشە، بىر غۇشاق
 گۆرۈڭلەش گۆرۈڭلەش. بۇ ساپار سانغا كە سۇلارنىڭ بولۇپ، ھول، ئاق ھول، غارا باغ
 بىزنىڭكىدە. سەننىڭ يالغۇز ئادەم گەلەر بولار —دىيىپ، بىر ساپاق كۆلچە-
 غاتلاما-دا گىرەيدۇ. مۇنەم ئالغۇ ھورجۇنا سالىپ، گۆرۈڭلەش مۇنداق رۇغشات ئالغۇ،
 ئايلى غۇشاق سۇرۇپ گىرەيدۇ.

گىجائىنىڭ ايچىندە گىياكا ئۆز-ئۆزى:

—آلا، سانگىسار باباننىڭ ئۇيۇنى سالغى ئالار يالى، بىنىسى يوقاراق، عاقلئ غىسغارق
بىر ئادام تاپسام، ياغشى بولاردى — دىيىپ ھۆمۈردى.

شول بارشئنا دانگام بو ياندان آغاردى. بىر چال ساققال ئادام گلىپ، ئۆكۈزلىرى بىلن ير
سۆرمىگە باشلايدى. گۈروغلى ئۆزىنىڭ ايسلىان ئادامسئنى گۈرۈپ بادئنا تانادى. "سندن
حابار آلسام گرگ" دىيىپ، سالام برىپ، يانئنا باردى. بو ئادام ھم "آمانمى، آمان ساغمى"
دىيىپ، ئۆكۈزلىرى آيلاپ گىدىبرىدى. گۈروغلام گۆپبە آتدان دۆشۈپ، آتئنگ جئلاوئنى ايرىنگ
غاشئنا غىسدرئىپ، آتئنگ ئۆرشمسىندن توتوپ بو-دا ئىزئنا دۆشۈبرىدى، او چتىنە گىدندە
بىلە گىديار، بارى غايداندا-دا بىلە غايدىار:

—ھاو، ياشولى، آرما!

—بار بول.

—نامە اكىاسىنگ؟

—كۆنجى اكىان.

—توھومئنگ مۆنگلسىن.

—آيدانئنگ بولسون.

—ئۆكۈزىنگ يۈرگۈر اكىنى، كۆندانىنگ دۆشگۈر اكىنى، دىرىنگ كىگىر اكىنى —دىيىپ، بو بابا
بىلن گۈررۈنگى آلىشپ گىتدى.

—ياشولى، سەنىنگ چايدان، چىلىمدن حابارئنگ بامئقا دىيىانگ؟

—پاي، اوغلوم، دىرتدن بىليان اكىنىگ، من اير بىلن ھولوغئپ زوردان بىر چىلىم چكىم،
اولام كىيىپ بىردى.

—اوندا ، بابا، من سانگا بىر چىلىم برىين —دىيىپ بۆرۈنچ چىلىمى ھورجوندان آلىپ،
تممىكىدن باشئنى دولدورئپ، بىر چىلىم بىردى. غورغون چىلىم، چىلىم بو بابانى توتايدى.
بابا يئقئلىپ-سىرلىپ ياتئبرىدى. بىر سالئمدان سونگ ساققالئ نئنگ سووونئ سۆيۈرپ،
يرىندن غالىدى.

—چاى ايچرمىنگ؟

—ايچرىن.

دىسىنە اوت غاللاپ، چاى غاينادئپ، ئىسلى چايدان بىر تۆنگچە چاىام دىلاپ غويدى.
غانت-ناباتدان غويدى. بابانئنگ واغئئنى ھوشلايدى.

—ھاو، ياشولى، من سانگىسار بابانگقا بارىان، مانگا شونونگ ئۇيۇنى سالغى بىرسىگ.

—اى، ياغشى يىگىت، اونى سوراماق گرگم دال. ائنحا شو اولى يولا دۆشۆپ بىر ميدان يۇرانگسونگ، اۇنگۇندىن بىر اق حولى چىقار، بىر يان غاپدالى يىقۇلان جايى نىنگ آغزىندا بىر دۆيپ اوللاقان چىنار آغاجام باردىر. اونگا مىگىز جاي اول تۈوركىدە يوقدور، بار—دا گىرىير.

گۇروغلى پوغتا سالغى آلدى. يانگقى آيدان يىرى بىلن سۆرۈپ گىدىيردى. "مگر چىقسىنگ شو چىقارسىنگ" دىيىپ، جايىنگ آغزىغا گلىپ، كۈنە تانىش يالى:

—سانگسار بابا، اۋيدىمىسىنگ، اۋيدە بولسانگ، بىر سالئم بو يانا چىق—دىيدى. چىبىك يالى بۆكۈلىپ، جايدان بىر غارىي بابا چىقۇدى. گۇروغلى سالام بىردى ولى، بو غارىي سالامىنى آلاىق. غايتا يۈزۈنە چىنگىرلىپ سىر ادايار:

—بابا، مىنى يىتىرىپىدىنگ، آرابا چىقچاق حوراز يالى يۈزۈمە جىنگىرىپ دورىارسىنگ؟ —يوق، اوغۇلوم، سىنى يىتىرىموق، يۈنە، سىنى بىر آداما مىگىزدىان، دوغروسىندان گلىسىنگ، سورايىن، اگىرسىندىن گلىسىنگ، سورابام دورچاق دال، درو شو يىردىن گۆم بول. —دوغروسىندان گلىين، بابا.

—دوغروسىندان گلىسىنگ، چارداغلى چاندىيىلدە گۇروغلى دىين بىر زانگىنگار دۇراپدىر دىيىپ اشيدىان. يىرىنگ يۈزۈندە مگر بولسانگ، سىن شول بولارسىنگ. —بىلىدىنگ، ادىل شونونگ اۋزى مىن، بابا.

—اوغۇلوم، بارى اگىل. —"ناتجىكا" دىيىپ اگىلدى ولى، غارىي بابا گۇروغلى نىنگ مانگلايىندان شاپ—شاپ اوغسابىردى.

—بابا، مىنى نادىيردىنگ؟ —اوغۇلوم، آتدان دۆشسەن، حابارجىغىنگى آلايىن، حابارجىغىنگى. گۇروغلىنى آتدان دۆشۈرىپ، چاي بىرىپ، چىلىم بىردى. —حانى، اوغۇلوم، حابارنىكى بىر؟

—بابا، سانگا حابارنىمى بىرىم، پاتىشانىنگ گۇلروح آدىلى غىزى بارمىشنى، اونونگام باغبانى سىمىشىنگ. شونى مىنىگ اليمە چىقارنىپ بىرمە علاجىنگى ات، بابا. —پاي، اوغۇلوم، سادىنى اونگارنىپ چىقان اكنىنگ—اوو. —اول نىچىك، بابا؟

—پاتىشا ارىك گۇبلى ماشغالاسى بىلن يىدى ياشاردان، يىتمىش ياشارا چىلى، وزير وكىل بارى شىكارا گىتدىلر، غالاسىندا جاندار يوق، اوغۇلوم.

—غلاسۇندا بولاندا—دا من اورشوپ، غۇرلۇشۇپ ئادام ئايتماڭە گلموق، بابا. مانگا حىلە سىنى سالغى بر، من حىلە بىلن ئايتچك، بابا.

—حىلە سىنى سالغى برىين، اوغلوم، بابانگ گۇونۇنى تاپسانگ.

—بابا، گۇونۇنگ نامە بىلن تاپىلجاق؟

—اى، اوغلوم، دۆشمىك كىشى بولوپ اوتورما، بو واغلاردا تنگە، طىللا گزك گلى، تنگە، طىللا — دىيىپ، بابا سۇننى يازىردى.

—بابا، سى سۇننىگى يازماسانگ—دا سانگا آز برمرىن. سانگا قىرق طىللا برىين، بولىرمى؟

—باى، باى، مونىنگ بابانگ چاقجاسۇنا يوقام بولماز.

—ايسە، يىنە قىرق طىللا برىين.

—بابانگا اول چاى پولات بولمايىر.

—ايسە، يىنە قىرق طىللا برىين.

—اوغلوم، بابانگى حىك اديپ اوينا، قىرق—قىردان گۇرۇنگ بولماز، برىنگ دۇزۇلجە بر، دۇزۇلجە.

آتنىگ آلان باش يۇز تۆمىن طىللا بايراغى حورجوندادى. گۇروغلى حورجونى آلپ، سۇنى نىنگ اۆستۈنە غويادى. بابا اۆچ گزك آرقاسۇنا قاقىپ:

—اوغلوم، ايندى بىر زات بولسا بولار — دىيدى.

—حانى بابا، سالغى بر؟!

—اوغلوم، سىن حالى بىشمان اكنىنگ. اگر من سانگا سالغى برىم، سىم بارىپ غۇزى ئايتىسنگ، پاتىشادا اودان گلسە، مىندى يىتىنى بىلىپ، باشاشاق يىرە گۇمۇپ، مىنىگ آياغۇما آت باغلار، اوغلوم. سىن بىر بازار آراسى شو يىرە گۇرۇنما يات. مىن ارتىر بازاردان شاينىمى توتوپ، گۇچى چاندۇبىلە اوغراداينى، اونسونگ سانگا سالغى برىان، اوغلوم.

بابا شو پاتىشانىنگ ظولومىندان غاچىپ گىتماڭە يىر گۇزلۇپ يۇرن اكن. گۇروغلى باباننىڭقۇدا بولوبرسىن. ارتسى باش يۇز تۆمىن طىللانى آلپ، سانگسار بابا بازارا گىردى. يىگىرىمى طىللانلىق اينىرى، يىگىرىمى باشە آليار، يىگىرىمى باشلىگى اوتوزا، اوتوزلىق مايانى قىرغا آليار. اينىر، مايا، مىشك، مىتارا، آرىق شاينى توتوپ، بابا ايلكى آغشام گۇچۇنى يولا سالىدى. گۇروغلى آيتدى:

—حانى، بابا، ايندى بىر سالغى بر.

—اوغلوم، كرون گىديبرسىن. چاى اچىلى، چىلىم چكىلى، اونسونگ سانگا سالغى برىين.

بو بابا كرون بىر نەمە آرانى آچسۇن دىيىپ، گۇروغلىنى گۇيمىار. ائزىمدان قووغى بولارمىقا دىيىپ غورقيار. چاى—چىلىم كىپلىرىنى كۇلكىلر.

—حانى، بابا، سالغى بر—دا!

—اوغلوم، سالغى برسم، پىلان يردن آيلانئپ بارسانگ اوچ يۆز آلتىمىش چار باغى باردىر، بلندلىكى قىزىق كىز، دۇيىي اون ايكي كىزدن توتولان غالاسى، غولادان دروزه سى باردىر، اونگا— دا هيچ زات كار اتمىز، اوندان نىنگ اديپ گىجىگىنى اۆزۆنگ بىلياسىنگ، بار موندانام حيله سىنى تاپئپ گچايدىنگى، آخىردا اوچ يۆز آلتىمىش چورسى باردىر، موندان نادىپ گىجىگىنى اۆزۆنگ بىليانگ. اوندانام گچايسانگ، ساراينىنگ آغزىندا خوب نشان دىين دوغاگوى، جادىگوى يىنگىسى باردىر. شونونگ گۆنۆنى تاپسانگ، سەنىنگ الينگە چىقارئپ برىر، گۆنۆنى تاپماسانگ، سنى دوغا بىلن آغاچ ادر، اشك در، بدنينگى اۆيتكىدر، شو يردە سنى يوق ادر.

—پاح، بابا، باش يۆز تۆمىن طىللانئى آلئپ، سالغى برىيم "حزىل" بردىنگ—اوو.

—اوغلوم، من سانگا سالغى برىين دىيىپ بويون بولدوم، چىقارئپ برىين دىيىپ وادا ادموق. اوندان بىلسىنى اۆزۆنگ بىل. آلئپدئرن طىللانئى، سالىئدئرنىنگ كىسا، گۆچى بولسا اوغراتدئم—دىيىپ، حايال اتمان دۆيلرىنگ ائزئندان ائلغاپ اۇتاكىتىدى.

—بابا، سن گىپىنگ سونگونئى يولدونگ—اوو، بار، آلا يارنىنگ—دىيىپ، گۆروغلى باباننىنگ حوولوسىندا بولوپ، ارتسى گۆن باتاندا آتئنى باباننىنگ حوولوسىندا غويوپ، دوتارنىئى الينه آلئپ، گلىپ باغا باقا اوغرادئى. گۆرسە، غوش بولوپ اوچوپ گىرمىسنگ، گىر يالى دال، دروزه سىنە—دە هيچ زات كار اتجك دال.

باغنىنگ تۆورگىنە ائلغاپ آيلانئىردى. بو باغا سوو آقئپ گىريان بىر اۇتۆك باردئى. گۆروغلى شونان سۆمۆپ انگىرسىنا گچدى. حووضونگ بويونا بارسا، يانگقى غاراغول چورولار—غىرناقارلار حووضونگ تۆورگىندە سىرلىشىپ اوقلاپ ياتئىرلار. گۆروغلى بولارئى آرالاپ، انگىرق گچىپ گىتىدى. كۆشگۆنگ آغزىنا گلىدى. اورتاسى گىدن اۇتۆك، بىرى—بىرىنە غاراپ دوران دوقوز غابات ساراي.

گۆروغلى خوب نشانئى تاپماقچى. اول اۆز—اۆزۆنە: "گل ناظارئىمى پس توتمايئىن—دا، تۆرە گچىپ ھەمە طاراپئى بارلاپ غايدايئىن" دىيىپ، سىكىز سارايدان اۇتۆپ، دوقوزلانجئى ساراينىنگ ايشىگىنى آچدى. آچان ساراينى گۆلروحنىنگ ساراينى اكنى. گۆرسە، آلتىن تاغىتنىڭ اۆستۆندە، دوقوز غابات ياسىئىق تاشلاپ، باش اوجونا دوقوز كۆچىك، آياق اوجونا باش كۆچىك، اۆستۆندىن بىر يوقارق كۆرپانئى آتئپ ياتئىر. كۆرپانينىڭ بىر يان بورجئى سىرپىلىپ، غىزنىڭ يۆزى آچئلىپ دىر، گۆيە بولوتدان آي چىققان يالى، ساراي يالىپ—يالىپ شۆھلە ساليار. مونئى گۆرىنسونگ، گۆروغلى نىنگ ھەم ھوش باشىندان گىتىدى. خوب نشانام ياتدان چىققى، بىلىم ياتدان چىققى. دوتارنىئى الينه آلئپ، "اويان حا، پاتئشانگ، غىزئى" دىيىپ غىغىرئىردى.

گلدی-حا، مرد اوغلى گلدی،
دمیر دونلى حابار آلدی،
اویان-حا، پاتئشانگ غئزى!
اویان-حا، پاتئشانگ غئزى!

یولا چئقدئم من یوللانئپ،
گلدی یۆز مۆنگ حئلالانئپ،
عؤوضیم سانگا آلدانئپ،
اویان-حا، پاتئشانگ غئزى.

عارضئمئى اشیتسین جیبار،
عؤوضیم بولغون دیلدار،
شو گۆن بولدوق سانگا دوچار،
اویان-حا، پاتئشانگ غئزى.

داغ باشئندان شیرلر گلدی،
گۆروغلى دك ارلر گلدی،
حاتارداقئ نرلر گلدی،
اویان-حا، پاتئشانگ غئزى.

پاح، سەنننگ بو آیدانئنگ بیلن غئزننگ، تۆیم غئمئلدامان، یاتئر بیر یاتئشئنا.
گۆروغلى: "پاح، زاننگارئنگ غئزى، شونچا ائحلاصلئ غئغئرشمما گۆونۆم اۆچینم بیرجیک
غئمئلداماد-اوو، آحرئى الیمە دۇشرسینگ" دئییب چۆمۆردى.

حابارى کیمدن آل: خوب نشاندان آل. بو، گۆروغلى نئنگ بیرینجی گیرن سارایئندائى. اول
گۆروغلى نئنگ بو یانا گچینى هم گۆرن اکنى. اما: "آی، شئله بیواغت چاغدا کیم بولوپ
بیلر آی، چورولارئنگ بیریدیر-دا" دیین گۆمان بیلن غالان اکنى.

بیر ماحالدا، گيجانینگ بیواغت ماحالئادا آیدئم-سازئنگ سسیندن سارایئنگ تۇرۆندە آلا
غالماغال تورئى. "آلا، بو نامە غالماغال قا" دئییب، خوب نشان سر اتسە، گۆلروح جانئنگ
باش اوجوندا بیر پئیادا حاضیر بولوپئئر. دوتارئ الینە آلئپ، مورتونئ توولاپ، داراقلئغنا
غالئیدئر-دا، آیدئما زولادئپ اوتئر: "حای، حارام، بد زاننگار، نامە آنگنگئرئپ دورسونگ.
تۆرە اۆتمآن-أ بیلپسینگ، حانى، ایندى غایدئپ چئقا بیلسینگ؟

گۆروغلى ینگسەسینە سر اتسە، بیرینجی گیرن سارایى نئنگ پنجرە سیندن بیر گلننگ
یۆزى گۆرنۆپ دوریار ولین، ادیل یۆز-گۆزۆنە بولات سووى برلن یالى. اون سکیز اۆرۆم
ساجئ بار، اولام یرە دگیپ، اوجام ائزنئا غایدئپ، غوچغار شاهئ بولوپ دوریار.

گۆروغلام دیکلپ سر ادیار، خوب نشانام دیکلپ سر ادیار. خوب نشانئنگ گۆزى غارچغای،
آلغئر غوشونگ گۆزى یالى ایچیندن پارران-پارران گچبیردى. گۆروغلى اۆز-اۆزۆنە:

—آلا، سانگسار بابا مونئ دوغاگۆی، جادئگۆی دئییاردى ولئ، بو دوغا-جادئ بیلن منینگ
بدنیمى اۆیتگشديرن بولماسا یاغشئ-دئییب، یالت-یولت ادیب اندامئنى بارلابردى.
گۆروغلى موندان باسئلدى. ینە-دە اۆزۆنى نئغتاپ اویلاندئ — اۆتئردن، "زنانئنگ گۆونى
بیزدن بولار" دئییب اشیدیارديم. شونگا خوشامایلاپ بیر سۆز آیدئپ، گۆونۆنى

يوشاتماسام—آ، بو منى ھالاک اتجک —دییپ پیکیرلندی. دوتاری بولسا الینده، خوب
نشانا باقئپ، بیر باش کلمه سۆز آیدار گرک:

سرینگه دۇنین، گۆل یۆزلی پری، گل، ایکیمیز زووقی—صاپا سۆرلی.

سانگا پیدا بولسون بو شیرین جانئم، گل، ایکیمیز زووقی—صاپا سۆرلی.

اوازانگا گلديم سه نینگ غایبانا، یاقما عشق اودونگا، قئلما پروانا،

بیر گدا ایلیپ، اتمه دیوانا، گل، ایکیمیز زووقی—صاپا سۆرلی.

وهینگنگاما باردئم عؤوض جان اۆچین، گۆرجۆستانا گلديم گۆلروح جان اۆچین،

کۆپ جبالار چکديم سن دک جان اۆچین، گل، ایکیمیز زووقی—صاپا سۆرلی.

گۆروغلی بگ، سن سئغئندئنگ آوانا،^{۲۲۶} بیل باغلادئم بیر یارادان سوحانا،

سندن، مندن بیر آد غالسئن نئشانا، یار، ایکیمیز زووقی—صاپا سۆرلی.

بو سۆزی آیداندا اینگ سونگوندا گۆروغلی نئنگ آدی گلدی. بو گۆروغلی نئنگ آدی—
آوازاسی یالانچا دولان اکن. خوب نشان آیتدی:

—حاو، زاننگار، سن بیر سۆزۆنگده گۆروغلی دییدینگ، سن اونى نیرده گۆردۆنگ؟

—خوب نشان، سن حالى نیرده گزیپ یۆرسۆنگ، بیز گۆروغلی دییلترینگ ادیل اۆزی
بولساق ناتجک.

—چارداغلی چاندئیل دیین یرده گۆروغلی دیین بیر ار دۇرأیدیر دییپ، اشیدپ یۆردۆم،
سن شومی؟

—ادیل شونونگ اۆزی من، خوب نشان پری.

—آلا، شولار یالی گرچک غوچ ییگیت دۇرأیدیر، آتارمانچئلئقدا، چاپارمانچئلئقدا،
غئلچئلئقدا، آشلی—چۆرکلی لیکده اونونگ هیچ دنگی—تایی یوق دییپ، تارئپئنی اشیدپ
یۆردۆک. ناحیلی ییگیتک، ناحیلی آدامک، اۆلمانکاک بیر گۆرۆپ بولمازمئقا دییپ، آرزوو
ادیپ یۆردۆک، "ائحلاصا—مئرات" دییلتری یالی، گۆرۆلسه گۆرۆلآیجک اکن —دییپ، خوب
نشان گۆزلى نینگ اگرمینى گۆلدۆریپ غوییردی.

مونونگ گۆزۆنینگ اگرمینى گۆلدۆرنینی گۆرۆپ، گۆروغلی دوتاری دیوارا سۇیاپ، خوب
نشانا باقا ائلغادی، بارئپ، پنجره دن کله سینى چئقارئپ دوران گلنینگ بوینوندان دولاپ
آلئپ، بیر یان یانگاغنئنی آغزئنا سالایدی، خوب نشان کله سینى سئپدئرجاق بولیار،
گۆروغلام بوینونئنگ اۆستۆندن دولاپ آلئپدئر، هیچ سئپدئرانوق. شول حاسئرداشئنگ

^{۲۲۶} آوان: کرامات، ایراتئن سئری گۆیچ. (افسون یالی)

بارشۇنا، بو يان يانگاغى گۇرۇغلى نۇنگ آغزۇنا جىبىس گلى، آغزۇنى اول يانگاغۇنا باسدى. ايكي يانگاغۇندا نام غايىم گرگىنى آلدى. اونۇنچا خوب نشان اۇزۇنى دوغورلاپ، ايكي الى بىلن گۇرۇغلى نۇنگ غورساغۇندان ايتىرىپ غويىردى. سۇرتى گۆلچ اديپ دگدى. يىنە تورۇپ گليار-دە:

—اي، خوب نشان، بو-دا بير اوينونمى؟ — دىيىپ، غايىتا دگىشياندىر اۇيۇدىار. خوب نشان آيتدى:

—تۆركمىلر يىگ آصلى واغشى بولار اكن دىيىپ اشيدىاديم، چىن اكن-أ.

—واغشا-پاغشا يتىبرمه حالى.

—واغشا يتىبرمان، منى نىكالاپ غويوپمىدۇنگ نامە؟ بو نامە اتدگىنگ؟

— نىكالاپ غويىماسام-دا، سن مانگا عاشۇقدۇرۇن دىيىپ آيتدۇنگ، گۇرماگە آرزوو اندىم دىيىپ آيتدۇنگ. گۇزۇنگ گۇلدۇردىنگ. اونسونگ بىز-دە سانگا غونوشدۇق-دا.

—حاو، زانگىگار، عاشۇق-ماغشوغۇنى گۇرندە، اردىپ، يوشادىپ، آغز اولونگۇنى دويۇپ، بو گۇلر سەنىنگ حالۇنگ نىچىك دىيىپ، غورغونۇنگ، مسمىنگ دىيىپ، حال-آحوال سوراپ گلمزى آحرى. سن بولسانىنگ نوغتادان بوشانان گولە يالى، حاسۇرداپ گليپ سوقجابردينگ.

—اي، خوب نشان، بىزلر بير سادا تۆركمىن، سەنىنگ دأبىنگىزى نا بىلىلى. منى بىلە آجۇرادىبرمه، من بو يىرىنگ دأبىنى سندن اۇورنماگە گلدىم. —اوتور، اۇورنماگە گلن بولسانگ.

گۇرۇغلى خوب نشانۇنگ بىلىسىندە، بير سىللم گۇرۇنكلىشىپ اوتوردى. خوب نشان آيتدى: —گۇرۇغلى، سن شىطاننىگ كۆل-كۆلۈنە دۇشۇپسىنگ، سەنىنگ بىلن بير ايش ادأىسمم هيچ كىم بىلجك دال، هيچ كىم دويجاغام دال، اتسك ادأىملى ولى، بير ايش ادنىمىزە گۇرأ، بىرو-بىروى يىنە بير آيدان، بير يىلدان ايردە-گىچدە بير گۇرسكدىك. اما سن بو يردن گىدنسنگ، بىرى-بىرىمىزى يا گۇرئاس، يا گۇرمئاس، اونونگ اۇچىنم سىنم نىسىنگە حاي بر، بىز-دە نىسىمىزە حاي برلى. شىطاننىگ بوينونى سۇندۇرۇپ، باشغا ايشى غويالى-دا، ايكىمىز قۇياماتلىق دوغان بولايالى؟!

ايكىسى قۇياماتلىق دوغايىن بولۇپ اوتوردۇلار. خوب نشان دوغان بولانسونگ مونونگ حابارنى آلماغا اوتوردى:

—حانى، گۇرۇغلى، حابارنىگى بر، بو يىرلرە نامە ايش بىلن گلدىنگ؟

—حابارنىمى برسم، من گۇلرۇح جان دىيىپ گلدىم. شۇىلە دىينىسونگ خوب نشان اويلاىنۇپ، باشۇنى آشاق سالۇپ اوتورۇبردى.

—خوب نشان، كۆپ اويلا نما، بىر ياغشلىق، بىر يامانلىق اوندولماز دىيىنلرى دىر. مەنىڭ بىلەن دوغانلىقى بىرچە اتىك بولساڭ، گۈلرۇچى ئىمە چىقارۇپ بىرسىڭ.

—آلا، گۈرۇغلى، بۇ يوشۇڭ ئاغۇر يوشۇش كىنى. بۇ يوشۇ بۇيۇرچاڭنىڭ بىلەن بولسا، سەنىڭ بىلەن قىياماتلىق دوغان بولماز دىم.

—قىياماتلىق دوغانلىقنىڭ پۇشمان بولساڭ، بۇ يانگۇ تاشلان ايشىمىزە ياپىشايلى.

خوب نشان آيتى:

—گۈرۇغلى، اويۇچى اوتولاننى بىلسە ياغشۇ دىيىنلرى دىر، مەن سەندە اوتولدىم. بار، ئاتىڭ-ياراڭنىڭ نىدە بولسا كىتىر، ئىنگە چىقارۇپ بىرىن — دىيدى.

گۈرۇغلى دانگ آتقانغا باباننىڭ حۇلۇسۇندەن آتتى، ياراڭنى ئالۇپ كەلدى. خوب نشان آيتى:

—گۈرۇغلى، بۇ غۇز-آمەندە دوقۇز بىر دوغاگۇيدىر، سانغا بۇ دىرى ئاكتىدىم،

—مانغا دىرى كىر، مەن ئامە ئۇلىنى ئۇلىا تىيىنى؟

—يوق، ئۇلۇرمەك دال، ئۇنە بىھۇش ادىلى.

گۈلرۇچى جانى ياتان يىندەن بىھۇش ادىپ، يورغانا دولۇپ كىتىپ، غۇراتىڭ سۇرتىندا، بۇكىرىڭنىڭ ئۇستۇندە غانجۇغا بىلەن بىرىتىدىلەر. بىر ھۇشا كىتىرىن دىرمانى ھەم گۈرۇغلىنىڭ ئىلەنە بىرىپ، خوب نشان آيتى:

—يوردۇنغا بارانگدا، شۇ دىرمانى بۇرۇنۇنۇ تۇت، اسسىنە كىر، بولماسا دوقۇز يىلقى ئۇلى يالى بولۇپ ياتار.

شۇ يردەن دۇرۇزۇ گىلىنچا گۈرۇغلى غۇراتى ايدىپ، حۇپىشەن بىلەن اگىن قاقلىشىدۇرۇپ، گۇرۇڭلىشىپ كىلىلەر. دۇرۇزە دىن داشارى چىقىپ، گۈرۇغلى آتلىنى—دا خوب نشان:

—آلا يارنىڭ، ادەن ياغشلىقنىڭ تانگىر يالقاسۇن! — دىيدى.

دۇيىن—ئۇنىڭدەن بۇرى گۇرۇڭلىشىش آدام، دوغان بولان آدام بىلەن آيرىلىشماق قىن بولدى. خوب نشان:

—آلا، گۈرۇغلى، آدام—آدامنى ئۇلۇمۇنۇ يەنە بىر گۇرۇپ بىلىمىكا — دىيىپ، گۇرۇنى بىر يۇمىدى، گۇرۇندەن باش پايىرپ كىتتى. گۈرۇغلى آيتى:

—خوب نشان، سەن حۇپا بولما، مەن سەنىڭ خۇماتىڭ—دا المۇدام تاپىلارنى. سۇنگرا خوب نشانغا غاراپ، سارنىنى غولۇنا ئالۇپ، باش كەلمە سۇز آيدار كىر:

چۇن سۇير مەن خوب نشانى،
بىزە بىرىنىڭ گۈلرۇچى جانى،
ھەمگە آلا يار ايدى.
نە دىلىسىڭ، تاپىار ايدى.

غۇراتىم داغلاردان اۋتدى،	پىرلردن كرامات يىتدى،
خوب نشان ياغشلىق اتدى،	اۋلىنچام مىنىتدار ايندى.
عاجايىپ اوزۇن غوللارنىڭ،	ساياريار شيرىن دىللىرىنىڭ،
باغنىڭدا غۇزۇل گۈللىرىنىڭ،	غۇش گۈللىرىنىڭ باھار ايندى.
مردىنىڭ گۈۋىنى خوش اتدىنىڭ،	گۈلروح جانى يولداش اتدىنىڭ،
لكە پاتىشانى داش اتدىنىڭ،	اۋلىنچا بولسون زار ايندى.
خۇۋاسىم بار تالغانتىڭدا،	مۇدام يۇرسىم صۇحبىتىڭدە،
گۈرۈغلى بگ حىزماتىڭدا،	تا مەن اۋلىنچام بار ايندى.

گۈرۈغلى سۆزۈنى تامام ادىپ، آلا يارلاشۇپ، سۆرۈپ اۋتاكىتسىن.
 حابارى كىمدەن آل: خوب نشاندىن. دروزانىڭ بىرىنى ياپۇپ، بىرىنى يارمىچىق آچۇپ سر
 ادىپ غالىدى. آرا آغاچ ديوار دۇشۇپ، گۈرۈغلى نۇڭ غاراسى يىتمەنكا، دروزانىڭ غالاننىم
 ياپچاق واغىتىندا، غارا گۈزى بىلەن گۈزلاپ، نازلىنىپ، دلمىندى—دە دروزانى بىردىن ياپۇپ
 غويىردى. گۈرۈغلى گىدىپ بارياقا بو حركىتى گۈرۈپ، بۆتىن بدننى غوشاپ گىتدى.
 گۈرۈغلى:

—پاچ، زانگىگارىڭ ناز ادىشىنە سر ات — دىيىپ، باشنى يايچاپ، سۆرۈپ گىدىرىدى.
 گۈرۈغلى اۋز—اۋزۇنە آيدىار:

—اى، زانگىگار گۈرۈغلى، "تېلىكى نىڭ مۇڭدە بىر ساپالغى بولار، اينىڭ ياغشلىسى
 گۈرۈنمىزلىك" دىيىدىرلر، سىرتىڭدا بو غۇز، سەن ائزىڭدا يىغۇن يىتيرىپ اوروش ادىپ،
 غالماغال تورۇپ ناتىك، سۆرۈپ—دە گۈنۈلە—دە — دىيىپ، تۇتۇنلاپ سۆرۈپىرىدى. شول
 بارشنى كەن گۈنلاپ يول سۈكىدى. نىچە داغ، نىچە دريادان آشدى.
 بىر گۈن سۇحر ماحالى داغ اۋستۇندىن بارىدى.

—آلا، بو غۇزدان حابار آلمان سۆرۈپ بارىان—اوو، غۇراتىڭ ائلغاۋىنا يورغاننىڭ بىر يان
 بورچى آغۇزىنى دىققەتلىپ اۋلەن بولايماستىن، ايل—اولوسىما اۋلىنى يۇكلاپ بارسام،
 ماسغاراچىلىق بولار، موندان بىر حابار آلايىن —دىيىپ، غانگىرلىپ سىرتىنى سر اتدى.
 گۈرسە، غۇراتىڭ ائلغاۋىنا يورغان يۇزۇندىن سىزىلىپ آيرىلىپىدۇر. اوزالام اوۋادان غۇز،
 گىجىنىڭ چىغلى شىمالام دىگىدىر يۇزۇنە، گۈلروحنىڭ يۇزى آغى آق، غۇزلى غۇزىل، مەنك—
 مەنك، تەگمىل—تەگمىل، حال—حال، آلقىمى نىڭ آشاغى قىرق چىلاۋىنىڭ غارى يالى بولۇپ
 دورىار. آق يۇزۇنىڭ اۋستۇنە غارا زۇلپ دۇشسۇنىڭ، ناخىلى اوۋادان گۈرۈنچى اۋزۇنگە

بللى. مونى گۆرنسونىڭ، گۇرۇغلى نۇڭ ھوشى باشىدىن گۆتريلىدى. گۇرۇغلى ئۆز باشىغا سامرا بىردى:

—پاچ، شو غۇزنىڭ باشىغا دۇنيە مالىيە ھادىق بولسۇن. آغا يونسام بار، عثمانلى يوردونى بىر ساپار چاپاۋوللاسام، عۇۋى مۇناسىپ بىر گۆل تاپارن — دىيىپ، گۆلرۇچ جانا گۆۋنى گىدىپ، ئۆز باشىغا سامراپ، غانگىلنىپ سىر ادىپ بارىقا، بىردىن گۆلرۇحنىڭ غارا زۆلپۇنە گۆزى دۆشۇپ، شول يردە باش كىمە سۆز ايدار گرک:

صاپا داغنىڭ سرگىنىدە	اۋوسىر غارا زۆلپۇنە سەنىڭ.
سأحر واغنى، دانگ چاغنىدا،	تووسار غارا زۆلپۇنە سەنىڭ.
آلنىپ گلىم اوزاق يولدىن،	جرىن لىجە سووسوز چۆلدىن،
گأهى ساعدان، گأهى سولدىن	بۇوسىر غارا زۆلپۇنە سەنىڭ.
يازلاسام يارنىڭ باغنىدا،	غۇشلاسام گۇوسۇنە آغنىدا
صاباننىڭ سرگىن چاغنىدا	كسىر غارا زۆلپۇنە سەنىڭ.
غۇرات مۇنۇپ، يوللار آدام ^{۲۲۷} ،	يار، شىرىن لىبىدىن دادام،
آق يۇزۇنكە بادام—بادام،	باسار غارا زۆلپۇنە سەنىڭ.
غۇرات مۇندۇم آغا—يانا،	يار لىبىدىن غانا—غانا،
تولاننىپ او يان، بو يانا،	تاسار غارا زۆلپۇنە سەنىڭ.
داغ باشىدا دوساممۇقام،	يار، كۇيۇندە يۇرسىم مىكام،
يا مىن اۋزۇم آلسام مۇقام،	يسىر غارا زۆلپۇنە سەنىڭ.

سۇزۇنىڭ شو يرىدە ساقىندى—دا گۇۋنۇنە گىتىردى: "مىن بو غۇزى قىياماتلىق اوغۇم عۇۋى جانا نىيتلۇپ آلنىپ غايتىدۇم، بو بوزۇق نىيتىم نامە، پالىمدىن غايداۋرايىن" دىيىپ پالىندىن غايتىدۇ:

بدو آت مىداندا يۇرر،	أر بولان لىفلىندە دورار،
يا گۇرۇغلى، پىرىنگ اورار،	آسار غارا زۆلپۇنە سەنىڭ.

پالىندىن غايتىپ، نىيتىنى دۇغرىلىپ، سۇرۇپ گىدىبىردى. نىچە داغلاردىن آشدى، نىچە درىيالاردىن گچدى، نىچە چۆللىرى كسىدى. شول گىدىپ بارىشنى، چاندۇبىلە بىر گۆنلۇك يول

^{۲۲۷} آدام: آتماق، ادىم آتماق.

غالاندا، سانگسار بابائىنىڭ گۇچۇنىڭ ئىزىدىن يىتىدى. ساغلىق-ئامانلىق سورايدۇلار.
سانگسار بابا آيتىدۇ:

—اوغلوم، ئاماندىنىڭ ئىلگىر غوۋوشىدى گىرك؟ غوتلى بولسون!
—غوۋوشىدى، بابا. مەن بۇ گۇن سىرچىمە بارايتىن، سەن چاندۇيىلە بارايتىن، بار-دا قىرق يىگىدە، غۇۋۇس خانا، آغاينوسا سۇيۇنچىلە، بوشلا. آغاينوسام يىلماي كىچە غوراپ سىرچىمە گىلىن، بۇ غۇزى ئادام شىكىللى ئادىپ، تويى-تويى يالى ئادىپ ئىتلى.
بۇ خابارى ئاشىدىنسونگ بابا: دۇيە لىرىنگ بورونلۇغۇنى ئۆزى كىتىرىدى. چاندۇيىلە گىلىپ، خىزى دۇيە لىرىنگ يۇكۇنى دۇشورمانكا، غۇۋۇس خانىنىڭ يانىغا ئىلغادى. باردىن ئىلغاپ بارىشقا:

—خان، غۇۋۇس جان، سۇيۇنچى! خا، سۇيۇنچى! آغانگ سانگا گۇلروح جانى ئىلىپىدىر، سۇيۇنچى —دىيىپ، غۇغۇرۇپ بارىار. غۇۋۇس خانا سۇيۇنچىلۇپ، ئات مۇنۇپ، سىپاي گىدى. آغاينوسا سۇيۇنچىلۇپ، موندانام ئالا بىلىنى ئالۇپ، قىرق يىگىدە سۇيۇنچىلۇپ، بولاردانام ئالا بىلىنى ئالدى. غاراض، سانگسار بابا ئۇچىن بۇ غۇزنىڭ آياغى دۇشىدى، ئو غۇز بابا خايتىر بردى.

—آغاينوسە، يىلماي كىچە غوراپ، سىرچىمە گىلىن دىيىپ آيتىدۇ. مۇنى دىيىدىن سونگ، آغاينوسىنىڭ واغىنى خوش بولۇپ، يىلماي كىچە غوراپ، يىلمايىنى بۇزۇپ، دىگ-دوشلارنى بىلىن سىرچىمە گىلى.

گۇرۇغلى خۇب ئىشەننىڭ بىر دىرماننى آغاينوسىنىڭ ئىلە بردى.
—خوۋۋونگ بويۇندا گۇلروح جان ياتاندۇر. بار شو دىرمانى بورۇنونا توت. اسىيەنە گىلىن. آغاينوس باش اوجۇنا گىلىپ، يانگقى دىرمانى بورۇنونا توتۇپ، ئۇچ سىغات اوتۇردى، گۇلروح آسغۇرۇپ-آسغۇرۇپ اسىيەنە گىلىپ، گۇزۇنى سۇزۇپ ياتان يىرىدىن ئىلى سىپىپ غۇغۇرۇپىردى.

—خۇب ئىشان، بۇ يانا شىراپ گۇندىر، آغاينوس آيتىدۇ:
—گۇلروح جان، بۇ يىردە سانگا شىراپ نىردە، بۇرۇ نىردە، خولۇقما، ھەمە سى يىلى-يىرىدە بولار.

بىر دىل اواز غولۇغۇنا دىگىپ، گۇلروح يالپا گۇزۇنى آچىدۇ. گۇرسە، ياتان يىرى چار باغ، خوۋۋونگ بويى. ئۇز اىچىدىن: "بۇ گۇرۇش دويشۇم بولسا ياغۇش" دىيىپ، گۇزۇنى يومايدۇ. پىكىر ئادىپ گۇرسە اوي ياغۇر. تورۇپ آغلايدۇ. آغاينوس آيتىدۇ:
—گۇلروح جان، آغلاما، يازىدا بويۇن بولان ياغۇشۇدۇر، آغلاماق عايىپ بولار.
—ئۇ يىر دىيىرلەر، بۇ يىرلەر؟

—چارداغلى چاندئبيل دىيرلر، بو يرلرە.

—ألحېوس، دۆين—اۋنگون دالمىدى مېنىڭ ياتانئم —دىيىپ گىگىرگەندى. بىردىن اونونگ گۇرۇغلا گۇزى دۆشدى. گۇرۇغلى آتئنا اوت برىپ، ايمىم برىپ يۇردى.

—شول آتئنگ تۇورگىندە گزىپ يۇرۇن يىگىدىنگ يامان تۆيسى بوزوق اكنى. دۇنيادە منى آدم اكلن بولسا، شول اكلندىر.

—حاوا، شول اكلدى سنى.

—كىم دىيىالر اول يىگىدە؟

—اونگا گۇرۇغلى بگ دىيىالر.

—چاغئر، بارى گلسىن.

—آنگئرراق بارئپ، آغايونوس الينى سالغادى. گۇرۇغلى ائلغاپ گلدى.

گۇلروح اونگا غاراپ:

—گۇرۇغلى دىيىلرى سنىمى؟ — دىيىدى.

—حاوا، من.

—منى اكلنم سنىمى؟

—حاوا، من.

—منى نامە ايش اتجك بولوپ گتىردىنگ؟

—گۇلروح جان، سنى عۇوض جان دىين يىگىدىم بار، شونگا گلن اتمك اۋچىن گتىردىم.

—گۇرۇغلى بگ، عۇوض جان دىين آدئنگ بىر حوشامات اشىدىپ يۇرۇن بولمالى. من اولار يالى يىگىدىنگ يارى دالدىرىن. من بىر اتارمان، چاپارمان غوچ يىگىدىنگ يارى دئرن.

—گۇلروح جان، عۇوض جان دىين يىگىدىم بار، مىرىم، غاممار دىين يىگىتلىرىم بار. اوندان باشقا—دا ساپار كۆسە باشلىقلايئن قئرق يىگىدىم بار. دۇنيادە سەنىنگ ايسلان يىگىدىنگىر، من ھەمە سىنى سەنىنگ اۋنگۇندىن گچىرىين، اۋزۇنگ حايىسئنى حالاسانگ توت، يۇنە، سن بىر كجبا مېنىپ، غالا باقا اوغرا.

كجبا مۇندۇرىپ، آغايونوس باشئنى ايدىپ، غالا باقا آلتپ گىتمكچى بولدى. گۇرۇغلى يول بويى غئغئرئپ باردى باردىن:

—حاو، كۆسە، بىزىنگ زأحمىتىمىز حايپ بولايچاق يالى.

—اونىچىك، گۇرۇغلى؟

—او غئزا ار ياراجاق دال.

—ناتجك ياراماسا، گۇرۇغلى؟

—كۆسە، غارشئسئنا كىدىپ بولماز، حالانئنا برملى بولار—دا.

قۇرق يىگىت بو خابارى اشىدىي، ھەر حايسى ئۇنىڭ يۇرگى بۇكىدى. "شايلانايلى" دىيىپ، ھەممە سى بازارا انگىلەر. ھەممە سى بازارا دۇكۇلپ:

— ھاو، ماتا ساتان، شول يۇپكىلى دونونگ باھاسى نۇچە، آيت درو — دىيىپ، ايكي باھاسىنى آيدائسا—دا، اوروپ آلدئار. تلىك بولسا، أدىك، غوشاق بولسا، ايكي باھاسىنى اوروپ آلتپ، اوروپ آلتپ يىگىتلر شايلانئشماغا باشلادئار. حاجى سومسار يالى غالجانگلار ئتلىگىنى كا مانگلايئنا، كا غاپدالئنا ايليار. يولداشئندان: "ھاو دوست، ھاسئندا ياغشى ياراشيار" دىيىپ سوريار. سىتك غئرا يالى ساقغالى كۇپۇركلى ساقالئنى غاتئق بىلن يووپ، داراپ—داراپ غوييريارلر. ولى حئرتمان يالى بويى كلئە رلكرى بولسا، اوكجسى بلندراك أدىكى گىيپ:

—بىزىنگ بويومئزام بىرنمە پارح اندى اويديان — دىيشاياردىلر.

ساپار كۇسە بىر غئرمئزى دونى گىيپ، چۇرى تلىگىنى گىيپ، بىلىنى دارتئپ غوشاپ — آچئغراق داشدان ئئلماناغراق گۇرۇنسىن — دىيىپ يۇز—گۇزۇنە ياغ سۇرتۇشدىرپ:

—ايلىكى بادا غئرئنگ اۇنگۇندن من گچك—دىيىپ، اوردى بوزدومانا غامچئنى، گلىپ كجبائىنگ اۇنگۇندن سۇيۇپ—سارقئپ گچىپ گىتدى. كۇسە اۇز اىچىندن: — ائزئمدان ھالى "بارى گل" دىيىپ آيدار، شىندى "بارى گل" دىيىپ آيدارلار — دىيىپ، پىكىر اندى. ھىچ ائزئندان ايدان آدم بولمادى. قۇرق يىگىدىنگ قۇرقئسام گچدى. غئز ھىچ ھاسئنام اونامدى، ھالامادى. گۇروغلى بولارئنگ ائزئندان عۇوضىنگ اسبابئنى دۇزدىپ، آتئنى آلتئ—كۇمۇش گۇوھرلردن بزآپ، عۇوضىنگ كاكىل لرىنى داراپ، يۇزى—گۇزۇنە تىمار برىپ، كمىنى غويمان، يئە اۇزى يالى، بىر توپار يىگىدى سايلاپ، اولارام بىلە غوشوپ اوغراتدى. گۇروغلى ئۇنىڭ اۇزى بولسا يئە كجبائىنگ يانئنا باقا غايتدى. بىر ماھالدا گۇلروح جانئنگ گۇزى عۇوض جانا دۇشدى. كجبائىنگ غاپدالئنى گۇتريپ:

— ھاو، گۇروغلى بگ، شول توپار آلتى ئۇنىڭ اىچىندن گلىان يىگىت آدمزاتمى، پرىزاتمى، يا—دا جئن، آرواھمى، يا—دا منىنگ گۇزۇمە گۇرۇنيان بىر روھمى؟

—گۇلروح جان، منىنگ عۇوض جان دىين يىگىدىم شول يىگىتدىر.

—عۇوض جان دىين يىگىدىنگ شول يىگىت بولسا، من شونكا اۇزۇمى باغئش اندىم، مۇنگ جانئم بولسا بارئنى باغئش اندىم.

بول، بول، گۇروغلى بگ بول. نىيتىنە يتدى، دپسى گۇگە دگدى. شول واغت ايلات—دا: "گلىن گليار" دىيىپ، چوزان—دا—چوپان بولشوپ، اۇنگۇندن چئقئپ يتىپ گلياردى. گۇروغلى بگ سازئنى غولونا آلتپ، ايل—اولوسئنا غاراپ باش كلمە سۇز آيدار گرک:

ای، یارانلار، حالایقلار،
 چپا چکدی عزیز جانلار،
 ایلرداکی غابا آغاچلار،
 غارقئلاشار یاشئلباشلار،
 اون ایکی آیدان گلر غوربان،
 یول اۆستۆنده غوشا نروان،
 بیزینگ ایللرینگ صوپوسی،
 آراز چایی نئنگ کۆپرۆسی،
 یول اۆستۆنده غوشا چئنار،
 ائلائیئم، مۆنگ یاشا چئنار،
 داغ باشئندا چئنار اوتلار،
 بوینی بیر گز بدو آتلار،
 یول اۆستۆنداکی سۆوۆتلر،
 بدو آتلی بگ ییگیتر،
 غارا اۆیدن دامار دامجی،
 یول اۆستۆنده آلامانچی،
 جوشما-حا، گۆروغلی، جوشما،
 یئلدئز داغدان اینن چشمه،
 بو سۆزی آیدئپ، غالاسئنا گلدی. عۆوض جانا اون گیجه-گۆندیزلأپ توی-توماشا بریپ،
 نان دیینه نان، تنگه دیینه تنگه، سرپای دیینه سرپای بردی. آت چاپدئرئپ، آلتئغاباق
 آتدئرئپ، باغشی آیتدئرئی.
 حاباری کیمدن آلمالی: کۆسه دن. بو، توی بولوپ دوران واغتلاری کۆسه آیلانئپ گزیپ یور،
 اۆز ایچیندن:
 —او یانا بارئپ، لکه پاتئشادان اییدیک غامچئسنئی، بو یانا گلیپ، اۆزۆندن اییدیک
 غامچئسنئی، نسیه-نووغان دون-تلیک آلتپ، بو غئزئ آلامئقاق دیدیک، او-دا بولمادی.

غاياغا بىرگە باتتىڭ غالدۇق. شۇل نىسبە ئالان دۇن، تىلگىمىزىڭ باھاسىنى ئۆزى يالىيى
گۈرۈغلۇدان بىر زات يۈنۈپ بولمازمۇ؟— دىيىپ پىكىر ادىاردى.

تۈى سوۋولانسۇڭ گۈرۈغلى آيتدى:

—كۈسە، بىر يانا ئاتلانسىڭ بولمايىمى؟

—نېرأ ئاتلانسىڭ؟

—بولار نىكأ غىيار يالىي، بىر موللا تاپىپ، نىكأ غىيىپ غويىر آخىرى.

—آخ، گۈرۈغلى، گۈرۈغلى، كآبىر واغتلار سەنىڭ شۇنۇڭ، يالىي ماسغارا بولۇپ، ئۆز
عايىنىڭى ئۆزۈڭگ آچايمايىڭىڭ بار.

—او نىچۇك، كۈسە؟

—حاو، گۈرۈغلى، ايلاتىڭ آيتمازمى آخىرى، "گۈرۈغلى نىڭ قىرق يىگىدى بار، قىرق
يىگىدى نىڭ ايجىندە تاغتا باشىنى تۈتۈپ، نىكأ بىليان ھم يوق اكنى" دىيىپ، سنى ماسغارا
اتمىلدى؟

—كۈسە، سەنىڭ كآبىر واغت شۇنۇڭ يالىي عاقتل برايمانىڭ بار—اوو، ايسە حايىسىڭىز
نىكأ قىلىپ بىلياسىڭىز؟

—گۈرۈغلى، مەنى ياشىم دولدوران گۈنۈم انىم—اتام مەنى ساچاقلاپ—كۈيىمىلەپ التىپ،
اليمەن تۈتۈپ موللا بىرەلەر، ىدى يىل اوقادىم. مەنىڭ ئورنىم—اوقانم نىكأدىر.
—ساپاڭنىڭ نېرأ بارىدى، كۈسە؟

—"ابجد"دىن گىدىپ، "ھۈز"دىن چىقىدىم.

—با، سەن—ا بىلىنمەن يۈرن، بارىپ ياتان چۈنگۈر آخون اكنىڭ، بەيىلە بولسا، نىكأنى
ئۆزۈڭ ساۋورى، كۈسە.

كۈسە بگىنىپ:

—يۈر، عۈۈس جان—دىيىپ، عۈۈسىڭ ايلەن تۈتۈپ حارمىانا گىتىدى. بارىپ گۈلرۈح
بىلەن ايكىسىنى اللەيدى—دە:

—گۈلرۈح جان، عۈۈس جانا ئۆزۈڭى باغىش ادىنىڭى؟—دىيىدى.
—اتىم.

—عۈۈس جان، سەن آلدنىڭى؟

—آلدنىم.

كۈسە بولارنىڭ ھەر حايىسىنا اۈچ گزك آيتىلدى، ئىزىندان ھەم: "بىزائو گىدى، تىزۈو گىدى،
بىزائو گىدى، بىسم اللە آلاھو اكبر. نىكأنىڭ اىڭ اولوسى، اىنە شۇدور" دىيىپ، كۈسە
دۇنۇپ غايىلەردى. گۈلرۈح جان ئىزىندان غىغىردى:

—مأحرم آغا، گۇرۇغلى منىنگ يانئما بىر گلىپ گىتسىن. كۇسە گۇرۇغلى نۇنگ يانئما گلىدى.

—كۇسە، نىكا غنىدئىگىمى؟

—اۋلىنچا بىر-بىرىندىن آيرىلماز يالى نىكا غنىدئىم.

—كۇسە، ايندى سەنىنگ نىكا پولونگ نامە بولمالى بولار؟

—گۇرۇغلى، موللارلاردان، قاضىلاردان باش يۈز تۆمىن طىللا بولار دىيىپ اشىدىيۇم.

گۇرۇغلى آيتتى:

—گۇلروح سەنىنگ غىزئىگىمىدى، كۇسە، نامە اونگا باھا آلباقىمى؟

—گۇرۇغلى، حاقىنغا غارائىنگا شول باش يۈز تۆمىن طىللامىنىنگ، اوندان بو يانئى ھم اۋت، گىچ، دىيىپ راضىلاشسانگ ياغىشى بولار، اما غىزا-پىزا يىتيرمە. اۋت-گىچ دىيىسنگ— سەنىنگ اۋچىن گچرىس. ياغىشسى راضىلاشئىق اتمىك گرک.

—ايسە، كۇسە، سانگا ايكي دوقوز طىللا بريىن، ايكي مىقال نابات بريىن، ايكي گۇرئىگە چاى بريىن، بىر غوىى دونام اديىن. كۇسە، بىلىسىنى مانگا اۋتورگىن.

—آلا، گۇرۇغلى، مانگا بىرىنمە جىبىراگ-ا بوليار ولى، نامە-دە بولسا، غالانئى اۋتىين، يىنە بىرىندە سىلارسىنگ-دا. كۇسە راضى بولدى.

—حاو، گۇرۇغلى، سانگا گۇلروح جان بىر گلىپ گىتسىن دىيىپ آيتتى.

—بوليار، ياغىشى، بو-دا گرک بولار — دىيىپ، دوتارئنام آلىپ اوغراى. ايشىگىنگ آغزئىندان گلىدى، گۇرسە، ايشىك ياپئىق. گۇرۇغلى اۋز-اۋزۇنە: "سىمى چىقارمان، منم ايشىگى آچىپ غويبرسم، بولارام بىر ايشىنگ اۋستۇندە بولايسا، ياغىشى بولماز" دىيىپ، داشاردان غىغىردى.

—حاى، گۇلروح جان، نامە ايشىنگ بار؟ گۇلروح تارسا يرىندىن توروپ، ايشىگى آچىپ: "گلورى، گۇرۇغلى آغا" دىيىپ، تۇرە گچىرىپ اوتوردى، گۇرۇغلا چاى، چىلىم بردى. گۇرۇغلى:

—حانى، گۇلروح جان، مانگا نامە حىزمات بار؟

—گۇرۇغلى آغا، سانگا حىزماتىم، انم-آتام مى غويون غولتوغىندا ساقلامازدى. اير-و-گىچ بىر ارە برردى، اما عۇوضدىن غوىى يارا برمىزدى. مىن ماقصادئىما يىتدىم، سىم ماقصادئىنگا يىت. يۇنە ولين، منىنگ اۋىتگىشيك چار باغىم باردى، اۋچ يۈز آلتىمىش چورئىم باردى، خوب نشان آدىلى دوغاگۇى، جادىگۇى، عيار يىنگىم باردى. بولارئىنگ اچىندىن سىن مىن نادىپ آلىپ چىقىدئىنگ؟ ھەم سىنى غىرئىپ، ائزئىما غان چايقاپ آلىپ چىقىمادئىنگ گرک؟

—گۈلروح جان، سەن ئىزنىڭداڭ غايغۇسىز بولغاڭ، سەنى ھامئۇرداڭ غۇل سوغراڭ يالىۋىدىڭ
آلۇپ غايداندۇرغۇن. نە باغنىڭ دوياندۇر، نە باغباننىڭ دوياندۇر — دىيىپ، باش كەلمە سۆز
آيدار گەك:

باردۇم—دا بىر باغا گىردىم،	نە باغ دويدى، نە باغباننىڭ.
غەرمۇزى گۈللەرنىڭ تىردىم،	نە باغ دويدى، نە باغباننىڭ.
بىر غۇچ يىگىت شىكار اتى،	بارئىپ گۈرجۇستانا يىتتى،
خوب نشان ياغشۇلۇق اتى،	نە باغ دويدى، نە باغباننىڭ.
تىرسىن تازە گۈللەرنىڭ،	سورسۇن شىرىن دىللەرنىڭ،
غۇۋۇز غۇچسۇن بىللەرنىڭ،	نە باغ دويدى، نە باغباننىڭ.
سۇھر واغى بىلبىل اۋتدى ^{۲۲۸} ،	گۈلنى گۈرۈپ پىغان اتى،
گۈرۈغلى ماقصادا يىتتى،	نە باغ دويدى، نە باغباننىڭ.

بۇ سۆزۈپى تەمەم ادەن سۇڭ، گۈلروح:

—بەركلا، گۈرۈغلى آغا، مەن ئىزنىڭداڭ آرقاين بولدىم، بار سانگا روغصات.
گۈرۈغلى غايدانسۇڭ، غۇۋۇز جان بىلەن گۈلروح جان گۈلشۇپ، اويناشۇپ ياشايسىنلەر.
گۈرۈغلام ھارمەھناسىندا آغا يونوس پەرزادى بىلەن دۇوران سۆرسۇن.

^{۲۲۸} اۋتمەك: اواز، سەس.

عاراپ ريحان

حابارى كىمدن آل: گۇروغلى بگ لكه Leke شانئىنگ غىزنئى آلئپ غايدىپ، عۇوضه گلىن ادىپ توى-توماشا بردى. بو توى سووولئپ غوتارئىنچا حاندىن باتىر ھىمىشە اۇز باشىنا حۇنگۇرداپ غايغى-حاسراتدا بولدى. توى سوولاندىن سونگ ھم غايغىلى-غاملى توقات اوتوردى.

گۇروغلى:

—ھاو، حاندىن باتىر، سانگا نام بولدى، سن غايغىلى گۇرۇنيارسىنگ-ا. مرد يىگىت گۇرونە غايغى گىتىرمز دىيىپ، باش كلە سۇز آيدار گرک:

غايجى-غوصصا گىتىرمىگىن باشىنگا،	حاندىن باتىر-اسرىك نرىم، نام بولدى؟
سن اۇزۇنگ بىلد سن آغۇر غوشونا،	بىلىد باشىم، اى سىردارىم، نام بولدى؟
بو گۇن من بولايىن باشىنگا بىلدە،	دىي سۇزۇنگى، نامە غالىدىنگ ارماندا،
سن دىك باتىر بولماز روم، اصفهاندا،	آلغۇر غوشوم، بوز شونگقارىم، نام بولدى؟
دىي سۇزۇنى، نامە آقار گۇز ياشىنگ،	آزاد بولسون گىيىنگ جاھاندا بو باشىنگ،
اوق دگىندە مونچا آقماندى ياشىنگ،	آغا بگىم، گىگىشارىم، نام بولدى؟
بو جانىم دىيىمىزدىم، سىزى دىيىردىم،	آيرا دۇشسىم، اودا يانىپ كۆيىردىم،
گۇروغلى دىيىر، قىياماتلىق دىيىردىم،	قىياماتلىق سۇنگك حوسسارىم، نام بولدى؟

گۇروغلى سۇزۇنى تمام اتدى. اوندان سونگ حاندىن باتىر آيتدى:

غايجى-حاسرات گتيرمگين سرينگه،
 سن سىغىنغىن ارلرە، پيرينگە،
 بدو آتلى، شير يۆركلى، گۇروغلى،
 ھۇنارى ميداندا بللى، گۇروغلى.

مرد ييگيدە غايغى ندير، سۆز ندير،
 ار ييگيدە اللى ندير، يۆز ندير،
 مرد ييگيدە باھار ندير، ياز ندير،
 غىلئىچ اورسا، بادى بللى، گۇروغلى.

يونوس ديدر، يالان دۇنيا گليپ سن،
 سن انەدن دوغان گۇنۆنگ اولۇپ سن،
 بو دۇنيانىڭ پوچلوغىنى بيليپ سن،
 مرددن دوغان آدى بللى، گۇروغلى.

آغايونوس سۆزۈنى تمام اتدى. گۇروغلى نىڭ غامى اگسيليدي، دردى يىنگلدى، شادلاندى.
 مونونگ اۆستسىنە-دە آغايونوس بير كاسە شراپ غويوپ، اۆز غولى بيلن سوندى.
 گۇروغلى اونى باشىنا چكىپ: "ينە بر" دىيدى. يەنە بردى، اونام ايجدى، "ينە بر" دىيدى، يەنە
 بردى. اونام ايجدى. كىپى كۆك بولوپ، گۇروغلى:
 —يونوس جان، منىڭ دردىمى بۇلشيان، يۆكۆمى يىنگلديان يالنگىز سن — دىيىپ، خوش
 واغت بولدى. آغايونوس گۇروغلا گۇوۆنلىك بريپ، اونى قوواتلاندۇرۇپ، سازنى غولونا
 آلۇپ، يەنە باش كىمە سۆز آيدار گرک:

گۇروغلى، ملول بولماغىن،
 بدولرە خىزمات اتگىن،
 ملوللۇق موھانت ايشيدير،
 آت ييگيدىڭ يولداشئۇر.

يىگيدىڭ مۇرادى آتئۇر،
 ساقلاماق تاجى-دۆولتدیر،
 آتسۇز يىگيتلر آرواتئۇر،
 آت يىگيدىڭ غولداشئۇر.

يىگيدە غالقان غالادئۇر،
 دوغانا دوغان غالادئۇر،
 تاسىنى^{۳۰} بيلمىسە بلادئۇر،
 ار اوغلى ديوار داشئۇر.

ياغشى گۆنى بيرلىك ادر،
 آخىر موھانتلىك ادر،
 يامان گۆنى غويوپ گيدر،
 ياد بير بلاننىڭ باشئۇر.

بيلبيل بولان چمندە دير،
 اوغول جسددە، جاندادئۇر،
 كۆنۆلىڭ شأھرى مندە دير،
 اوغول بير دۆولت باشئۇر.

يونوس ديدر، يىلدئۇر داغلار،
 اۆلسەك، ائزئۇمۇزدا آغلار،
 آھئۇمدان ياس توتدى باغلار،
 غۇزام يوقدان بار ياغشئۇر.

^{۳۰} تاسى:؟ (تعصب بولماغى آخمال)

آغايونوس سۇزۇنى تمام اتدى. مۇنداق گۇرۇغلى نۇنگ واغىنى خوش بولۇپرسىن. خابارى كىمدىن آل: قۇرق يىگىتىدىن. گۇرۇغلى چىقىپ غايداندىن سۇنگ، قۇرق يىگىتىدىن پانا يىرىنە گلن يالى، يۇزلىرىنى آشاق سالىپ، ھەر خايسى ايجىنى گىلدىپ، دىمىپ غام چىكىپ اوتۇردى. بىردىن كۈسە آيتى:

—ھاو، يىگىتىر، بىلىرمىسىنكىز نام بار؟

—يوق، كۈسە، بىلمىزوق.

—بىلمە يان بولساڭىز، باياق گۇلرۇغ غىزا اۇزۇمىزى حالاتچاق بولۇپ، بارىپ، ھەر خايسىمىز سۇوداكارلاردىن نىسە—نووغان دۇن، تىپك، ادىك، غۇشاق داغى آلپىرگا باتدۇق. خاندان باتىرىنىڭ ادىپ اوتوران غايغۇسى ايل—اولوسىمىز يىغىن گىلدى دال. شول بىرگى نىنگ آشاغىنىدىن چىقماغىنىڭ غايغۇسىدۇر. اونۇڭ سۇزى بىلن بىزم غايغۇ چىكىپ اوتورىاس. عۇوض جان، بار آغانگى چاغىرىپ گل، اول او تايدا دونۇنى بۇرىپ، غايغۇ چىكىپ ياتاندۇر. چاغىرىپ گىلىپ، واغىنى خوشلايلىڭ. عۇوض ائىلاپ گىدىپ، گۇرۇغلىنى چاغىرىپ گىلى. گۇرۇغلى ايشىكىدىن ائىلاپ گىرىدە كۈسە آيتى:

—پاچا، گۇرۇغلى، سىم گۇونە آلمان سۇزلىرى آلپىر، بىزم خايا اديارسىنگ—او: خاندان باتىر—اۇزۇنىڭ ادىن بىرگىسىنى آلادا ادىپ غايغۇ اديار، بىز نامە غايغۇ اديارىس. گىلىڭ واغىنى خوشلايلىڭ. شىراپ ايجىلىڭ.

دۇور غوراپ، مىلىس ادىپ، كۈسە آيلاپ، شىراپ ايجىمگە باشلايدۇلار. گۇرۇغلى ايلە سىزنى آلپىر يىگىتلىرىنە غاراپ، باش كىلمە سۇز ايدار گرگ:

اۇر يىگىدىڭ ستاره سى ^{۳۱} ،	اچىلار مىدان ايجىندە.
غۇلچىدان غۇرمۇزى غانلار	ساجىلار مىدان ايجىندە.
غۇلچى كىر يالاپ—يالاپ،	سردارلارمى ادر طلاپ،
آلتىن كۈسە گۇلگۇن شىراپ	ايجىلر مىدان ايجىندە.
بدو آتار دىمىن ساچار،	غۇچ يىگىلر مىدان اچار،
مۇحاننر غويۇپ غاچار،	يولداشنى مىدان ايجىندە.
بدو آتار غۇشون—غۇشون،	حالايىقدۇر بىزدىن داشنى،
كىسەرلر دوشماننىڭ باشنى	چارى اورۇپ مىدان ايجىندە.

^{۳۱} ستاره: يىلدىز، بۇيرىدە تالى، بخت، انقبال.

يۆرگى بولاتدان، داشدان،
دۈۋۈشەر ميدان ايچىندە.

بدو آتلاز ايچدن—داشدان،
گۈرۈغلى دۈنمىز سۈۈشەن،

بو سۈزۈنى تمام اديپ، گۈرۈغلى قىرق يىگىدى بىلەن اۈز مىحاناسىندا شادىيالىققا
بولوبرسىن.

ايندى حابارى كىمدەن آل: لكە شاه دان. غوشدان—شىكاردان گلسە، اورتوندا غۇزى يوق.
—مونگا بىر ايش سانگسار بابادان گلىدىر. بارىنگ بارلانگ! دىدى.
ياساۋوللار ائنگدارلىشىپ گلسەلەر، سانگسار بابا نىردە، بىروو نىردە، تامىندا بايغوشدان
باشغا زات يوق.

خوب نشانى غىسساپ سوراڭلار، كىزىلرى غىسساپ سوراڭلار، آصلا بويون آلمادىلار.
دسىنە منجم لرىنى، قرە اندازلارنى يىغىندى:
—يرە گىرن بولسا—دا، گۈگە چىققان بولسا—دا تاپىنگ. منجملەر كىتاپ آچىپ، قرە اندازلار
قرە سالىپ باشلاڭلار. بىلىمدارلار ايشىنى غوتارىپ:
—تاغىسۇر، چارداغلى چاندئىللى گۈرۈغلى دىين تۈركمەن گلىپ، غىزىنگى اكيديپىر.
—تاغىتمەن غىزىم گىدن بولسا، اوتوردىم نام، اوتورمادىم نام —دىيىپ، لشگر يىغىناپ،
بىر ايش ادرەن بولدى. يۇنە سىپايىلار گىگىش بىرپ:

—تاغىسۇر، حاضىر سىز اۈز لشگرىمىزى يىغىناپ گىتسىنگىز، اول بىزە ال برىم. اول حۈنگار
سولطاننىڭ قىرق مۈنگ غوشوننى داغىتمادىمى؟ ياغىشى، سەن عاراپلارنىڭ سولطانى
رىحان عارابا بىر حاۋ ياز، رىحان عاراپ اونونگ حۈتدىسىن گىر. اكر اولام بىر ايش
بىتىرمىسە، سونگ حۈنگار سولطانا حاۋ يازىپ، شونونگ بىلەن بىرلىشىپ، لشگر جملاپ
بارىپ، گۈرۈغلى نىنگ ايل—اولوسىنى، غالاسىنى وىران اتمەك گىر — دىيىشىدىلەر. لكە شاه:
—ياغىشى —دىيىپ، رىحان عارابا حاۋ يوللادى. حاۋى گىتيرىپ رىحان عارابا برىدىلەر.
رىحان:

—من گۈرۈغلى بىلەن اوروشمازلىققا آنت ايچدىم. من اونونگ بىلەن اوروشوپ بىلمەن — دىيىپ
جوغاپ برىدى. رىحان عاراپدان كىچىسىنە آمان عاراپ دىيىلدىلەر. حاۋى اونگا گىتيرىپ برىدىلەر،
بو—دا:

—من اوروش، غالماغالى غويوپ، صوپى بولوپ يۇرۇن—دىدى. موندان كىچىسىنە عاراپ
رىحان دىيىدىلەر — بولار اوچ آغا—اينى اكلەر. حاۋى گىتيرىپ مونگا برىدىلەر، عاراپ رىحان بو
حاۋى اوقاپ گۈرۈپ:

—حانى، ياشوللار گىتمىدىمى؟ — دىيىپ سورادى.

—يوق، اولارنىڭ بېرى آنت ايچىدىر، بىرم پالىندىن غايدىپ، صوپى بولوپدئر — دىيدىلر.
—ھىچ حايىسى گىتمىسە، اوندا بىز گىدياس.

—سن گىتسنگ، آبراي آلپ گلسنگ، پاتئشا، يوردى سەنىڭ بىلن دنگ سوراشار.
غئلجى نىڭ بالجاغئنا ياپئشئپ، اوروش طالاپ اديپ يۇرن عاراپ ريحان پىلىنى مۆنۆپ،
لكە شاننىڭ غالاسئنا گلىپ، پىلىنى باغلاپ، عارض جايئندا غول غوشورئپ، سالام برىپ
دوردى.

بو عارابنىڭ بويى مینارا كىمىن، كلە سى گۆمىز كىمىن، آغزى اوجاق كىمىن، دىشلىرى
كۆدۆڭ كىمىن، ساقاللىرى كلاً اورلان سۇۋۆت كىمىن — مونونگ سۇراتئنى پاتئشا گۆرۆپ،
اۋز حوسسارئنى گۆرن يالى، حامسغئپ، گۆزۆندىن ياش غويىرىبرىدى. عاراپ ريحان
پاتئشاننىڭ غاشئندا بات اوروپ:

—اى، تاغسئر، مېنىڭ ساغئلغئمدا، سن نامە غامغئن بوليارسئنگ آحرئى — دىيىپ، باش
كلە سۆز آيدار گرک:

شول دوشمانى مات ايلار من،	غامغئن بولما، گۆزل شاھئم،
آحرادئن اوت ايلار من.	يار بولسا بىزە خودايئم،
اولجالاپ غئز و جوانئن،	كسرىپ آقدئرئپ غانئن،
سانگا جنلاودار ايلار من.	قصاب اوغلى عؤوض جانئن
دوشمان بولار يۆزى غارا،	بويورار من ذوالفقارا،
گۆورسىندن دار ايلار من.	آدام باشئندان مینارا،
ھىچ كيم اشبىتمز دادئنى،	يوق ادر من ميراثئنى،
آلپ، حئزماكتار ايلار من.	سۆيگۆلى پريزادئنى
زامانئمدا ايچر من غان،	مېنىڭ آدئم عاراپ ريحان،
ايلىن تارى—مار ايلار من.	چاندئبىلى قئلئپ يگسان،

عاراپ ريحان بو سۆزن آيداندان سونگ، پاتئشا آيتدى:

—حوو، عاراپ، يالانچئدا نامە ماقصادئنگ بولسا مندىن ديلە!

—تاغسئر، حالى سن مېنىڭ نامامى گۆردۆڭ؟ حئزما ت بىتيرىپ، دىلگى اوندان سونگ
ادرلر. تاغسئر، من اوزاق يولدان گلن آدام، بتر آجئغئدئرئن، ايلكى مېنىڭ بىر غارنئمى
دويور، يوشونگ بولسا سونگ بويور.

—بارئنگ غارنئنى دويورئنگ — دىيىپ، پاتئشا آشپزلىرىنە بويورپ غويىرىبرىدى.

مونونگ ناھارئ اُھلى عارابستانا، گۆرجۇستانا بىلىدى. بىر جىۋازچى ئۇنىڭ غارتانگ^{۲۳۲} دۆيە سىنى گىتيرىپ سويۇپ، سالدۇلار غازانا. چالاراق بېشىرىپ چىكىلەر ئۇنىڭ. چانگىنلالاپ اورپا، كا تۈۋرىزى^{۲۳۳} يارمى باتمان، كاتە بىر باتمان، غانارا تاشلان يالى آغزۇنا آتپار، اوونوغراق سۇنكلر بولسا يۈزۈنىڭ اوغرونا شاقىرداشىپ گىچىپ گىدىر. كىمىز بىر دۆيانىڭ اتىنى ايىپ، رىحان، پاتىشانىڭ غاشىنا گلى.

—ھاي، عاراپ، بىرنەمە چىلىم ناھار بولدومى؟

—تاغىسۇر، ىدى يىلدان بارى يۈرگىم خىلتىراق—كىلى راک بولۇپ يۈردۈم. بوليا-دا، كىلى آداما بىر چىلىم ناھار بولدى-دا.

—ھانى گۈيچ گركىمى، كۈمك گركىمى؟ سىن گۈروغلى ئۇنىڭ اۋستۇنە ناھىلى گىتمىكى؟ ناھاردان كىيىنى كۈكۈن عاراپ آغزى كۈپىدىپ، باش كىمە سۇز آيدار گرک:

اۋن ايكى مۈنگ پالوان يۈرسۇن،	گۈزل شاھىم، بىزىڭ بىلە
شاھ اوغلى ماحمۇت جان يۈرسۇن.	سۈۋىش بار چاندېبىلە،
اصلى باھار—يازى بىلن،	بىگلر يۈرسۇن بازى بىلن،
قىرقق باش باغشى اوغلان يۈرسۇن.	نامدار داۋود سازى بىلن،
گۈزلارىن سۈۋىش بىللە سىن ^{۲۳۴} ،	چىر من يايىڭ چىللە سىن،
اۋچ يۈز اينىر مىستان يۈرسۇن.	يۈكلارىن تۈركمىن كىلە سىن،
پرىسىن بىزە برىملى،	غارا گۈزلرى سۈرملى،
اۋچ يۈز آلتىش جىۋان يۈرسۇن.	الما يانگادان سورمالى،
بارىپ اتىم آخىر زامان،	مىنىڭ آدىم عاراپ رىحان،
قىرقق كاسە دار ^{۲۳۵} اوغلان يۈرسۇن.	بىزىم غوراپ، سۈرسىم دۈۋران،

بو سۇزى آيدان سونگ، پاتىشا آيتدى:

—آي، زانگىگار عاراپ، مونچا يىغىن گىتسە، مونچا آلامان گىتسە، اۋندا سىن نامامە دركار، مىن سىنى نامە اتىك بولۇپ گىتيردىم؟
—تاغىسۇر، مىن سىندىن ھالى يىغىن دىلپ دوريانمى نامە؟

^{۲۳۲} غارتانگ: غارى

^{۲۳۳} تۈۋرىزى باتمان: ۳ كىلوگرمە ياقىن. داشحوض باتمانى= ۲۰ كىلوگرم

^{۲۳۴} بىللە: پورسات

^{۲۳۵} كاسە دار: شىراپ سونيان، ساقى.

—يىغىن دىلمىسىگ، دۇيىشۇرگاڭ، باسۇرغانىڭ، سامراپ دورمونگ؟ پالوان يۇرسۇن، جووان يۇرسۇن، باغشى يۇرسۇن، اوغلان يۇرسۇن. بولار يىغىن دال—دە، داغى نامە؟ مونچا يىغىن يىغناماغا آدم تاپيان بولسام، سنى نام اديين چاغىرئىپ.

—حاو، تاغىسۇر، بىزدن غاتى گۇرمە، بىز بىر كىيى كۆك، غارنى دوق آدم، آيتساق آيداندئىس—دا، تاغىسۇر. ايندى بولمادى، گۇروغلى نىڭ اۆستۈنە يالنگىز اۋزۇم گيدىان. اۋلدۇرىپ اكل دىيسىگ، اۋلدۇرىپ اكليين، دىرى اكل دىيسىگ، دىرى اكليين. ناحىلى اديپ اكل دىيسىگ، شو حىلى اديپ اكليين، تاغىسۇر — دىيىپ، پاتىشانىڭ غاشىندا پانگقارئىپ، بىر سۇز آيدار گرک:

شاھىم، گيدر بولسام چاندئىيلىنە،	بلكى، گۇروغلىنى باسئىپ گتىرم.
غاضاپ اديپ، غانلار چايقاپ ايلينە،	غانجىغادان ^{۳۶} باشىن آسئىپ گتىرم.
ھۇوس بىلن آل شراپدان اچىرم،	آت اويناندئىپ، داشىغىن چاندان گچىر من،
غىلجىمىدان غىزئل غانلار ساچار من،	بلكى ايل—اولوسىن سۇرۇپ گتىرم.
نىچە مۇنگ يىغىنا بولموشام—حا باش،	گۇروغلى بگ بىلن بولسام باشا—باش،
چاندئىبىل يوردوندا ايلار من سۇوش،	بلكى، آت آلدننا باسئىپ گتىرم.
بو سۇزى سۇيلىير عاراپ ريحان،	شاھىم، بىزە يتسە دۇولتى دۇوران،
گۇروغلىنگ يوردونى ايلارين ويران،	اوغول اولجا، غىز يىسیر، بوسوپ گتىرم.

بو سۇزى آيداندان سونگ:

—ناحىلى اديپ گتىرسىگدە، گرک—ياراغىنگى آيت.
—تاغىسۇر، اۋزۇم مىنر يالى پىل بر، داغىنگ بركىرأك يريندە گرک بولار يالى سارى دىش، غاتى دابان آلاشا بر. اوق—يالى، حاراجاتى يۆكلار يالى بىر اينر بر.
آيدان زاتلارنى تاييارلاپ برديلر. پىلى مۇنۇپ، آلاشانى، نرى تىركاپ، نىردىسنگ چارداغلى چاندئىبىل دىيىپ چۆو آت غويدى.
چاندئىبىلنىڭ اورتا يولونا يتمانكا، آرىق—سولوغىنى ايبىپ تۆكتدى. اوندان آنكرى گچىپ، چاى—تمماكىسىنى تۆكتدى. غايغى كىمىنگ باشىندا: عاراپ ريحاننىڭ باشىندا. اۋز—اۋزۇنە حۇنگۇرداپ گليار: "من بىر عاقىلسىز، كۆوك بولماسام، مونونگ يولونا چىقارمىدۇم. گۇروغلى اكيىتسە، پاتىشانىڭ غىزنى اكيديپدیر. نامە اول مېنىڭ غىزىمى اكيديمى؟ چاندئىبىلنىڭ بىر چىتىنن بارئىپ غارنىمى دويورسام، آمان—ساغ غايدايىن" دىيىپ گلياردى.

^{۳۶} غانجىغا: اهرىنگ غاشى.

شول گلشین آراز چایی نئنگ بویونا گلدی. بیلی بیر یرده بند ادیب، آلاشانی بیر یرده اؤرکلپ، اینرینی دوشاپ، اوق-یایئنی آلپ کییک-غولان تاپدئرمزمئقا آتئپ اییر یالی دییپ، او یانا، بو یانا آیلائی.

عاراپ ریحان آراز چایئندان گچپ، موندآ آو تاپارئن، اوندآ آو تاپارئن بیلن غاتی اوزاقلارا گیدینی اؤزی هم دویمان غالئی.

تۆرکم صأراسئندا گؤروغلی نئنگ یئلقئسی ارکین یاتاردی. عاراپ گلیپ یئلقا دوچار بولدی، ایلسردپ یئلقا آرالاشدی. ایچیندن سمیز غارتانگ بایتالی توتوپ، غانگئرایغا-دا باسئپ داماغئنی چالئی. بۆلک-بۆلک، ساتانما-ساتان پودارلاپ، بیر کؤدأ اوت برپ، کباپ، شارا ادیب، دررو مونئی اییدی، گیلچلیک ینه بیر غونانچانی^{۲۳۷} سویوپ اییدی.

یئلقئبان —چوپان یئلقئنی تۆکلپ^{۲۳۸} گۆرسه، جرن بایتال یوق، بیر غونانچا یوق. "آلا، باتغا باتدئمئقا، یا یولبارس آلدئمئقا"، دییپ، یئلقی نئنگ تۈورگیندن انز چالماغا باشلادی. آیلائیپ یۇرکا، اۇنگۆندن بیر آدمئنگ انزی چئقدی. باسان یری غویون چوقورئی یالی اویولئپ یاتیار. چوپان بو انزئنگ آدمینگ آراسئنی اۆلچدی. هر آدمینینگ آراسی چوپانئنگ آدمیندن اون باش یارئم آدم چئقیار. "هرئا منینگ اۈزۈمی اییمأندیر، شونگا-دا شۆكۆر" دییدی. چوپانئنگ صاندئغئنا، یۆرگینه حووپ دۆشۆپ، حۈۈۈر آتئنی مۆنۆپ، بیلماغئنی نوغتا ادیب، نیردسینگ غالا دییپ غایدئبردی.

آت درله دیپ بآردن باردی.

—حاو، یئلقئبان—چوپان ایگیلیکمی؟ بولوپ گلشینگ نأحیلی؟
—گؤروغلی آغا، ایگیلیگینگ، بویانقئنگی بيلموق. یئلقئنگا بیر بلا دۆشۆنیپدیر، اییپ تۆکدپ باریا. موندان بو یانا یئلقئلارئنگی اۈزۈنگ باقماسانگ، ایندی منینگ باقارئم یوق. اول بلا نامہ-ده بولسا، هر آدمینینگ آراسام اون باش آدم.

چوپان بو زاتلارئ آیدان دسسینه گؤروغلی مونونگ گپیندن آغئز اولونگئنی آنگلادی:
—حاو، کۆسه، بو بلا شول عاراپلارئنگ بیریسیدیر. مونئی آغئارئپ تاپماساق، یوردی حاراپ ادر. اونئی لکه شاه بیزینگ قاصئئمئزا ایبرندیر.
بو یرده میحانانئنگ مسچیلیگی، مئسسئق پالاو، ائسلی چای، چیلیمینگ مسچیلیگی-ده بیر یاندان.

^{۲۳۷} غونان: ایکی-اۈچ یاشلی ارکک تای. یاش آت.

^{۲۳۸} تۆکللمهک: بارلاماق، ساناماق.

اولار آتلانچا-آتلان بولوبردیلر. گلیپ یئلقى نۇنگ تۇورگیندن ائز چالئپ، بیر یردن عارابئنگ ائزئنی تاپئپ ائزارلاپ گیدیبردیلر. عاراپ بولسا بیر داغئنگ غوواغئنا گیریپ بوسوپ یاتان اکن. عارابئنگ ائزئ گلیپ غئرا^{۲۳۹} اوردی، ائزئ ییتدی.

—کۆسه، شو یرده غوش باسئپ اوتورایلی. هر حاجان آجئغاندا بو زانگنار ینه یئلقا گچر. شو یرده غوش توتوپ اوتورئبرسینلر. چای ایچیپ، چیلیم چکنسونگ گۇروغلی آیتدی: —حوو، کۆسه، سن ییگیترلی آلئپ آوا گیت، شارا ادیپ اییر یالی کییک آئتپ اکل. بیز عؤوض جان بیلن غوش ساقلاپ اوتورساق نیچیک بولیار.

—کۆپ یاغشی — دییپ، کۆسه آوا گیدیبردی. بولار گیدنسونگ گۇروغلی: —عؤوض جان، خودای آبرای بردا، منینگ ساغ گۆزۆم چکیار، بوینوما آرقان^{۲۴۰} دۆشمسه یاغشی. ایکی چیگنیم^{۲۴۱} چکیار، چیگنیم دانگئلماسا یاغشی. "دوشمانی دۆشک تیینه گۇر" دینلری دیر، مانگا بیر-ایکی کأسه شراب بر. کیپی سازلاماساق، بو بولشوم بیلن اورشا بارارئم بولماز.

عؤوض جان چئن کأسانی یارسئندان ادیپ شراب بردی. اونئ ایچدی-ده ینه:

—عؤوض جان، ینه بیر کأسه بر — دییدی.

—آغا، عاقئل-هوشونگی، ائسغئننگی آلا، ایندی بسدیر.

—حای، بر دییدیم، بر-دأ.

ینه بیر کأسه بردی. اونئ ایچدی-ده:

—عؤوض جان، ینه بیر کأسه بر — دییدی.

—آغا، بس اتسنه، ایندی آرتئق بولار — دییدی.

—غایتالاتما، آلئپ بر دییمده، آلئپ بر-دأ.

ینه بیر کأسه آلئپ ایچدی. انچه کأسه شراب ایچیپ، غئزئل جئئلئ مس بولدی.

—حای، عؤوض جان، ایندی من نأمه دییسم، سن دوغروئر دیییر. اگر غانگرنئشئما،

ترسیمه غایدا یسانگ، سه نینگم کلأنگی آلا رئن.

عؤوض سیماپ کیمین ساندئراپ، غامئش کیمین غالدئراپ باشلادی.

—حای، عؤوض جان!

—لیپی آغا!

^{۲۳۹} غئر: دۆزلۆک.

^{۲۴۰} آرقان: یۆپ، تاناپ (اورغان)

^{۲۴۱} چه گین: تیرسک بیلن گردن آرالغئ، اگین.

—نووشىروان عادىل دىيارلار اولام اۈز واغىتىدا مېنىڭ يالى عادىللىق بىلن يورت سوران دالدىر گرک؟

—دوغرودىر، آغا.

—آدام آتا دۇنيادە مېنىڭ يالى ايش بېتىرن دالدىر گرک؟

—حاي، آغا، غاتىراق گيتدينگ—ا، اۋتراك گيتدينگ—ا.

—عۇوض جان، غاتىراق گيدن بولسام، قىرقلارنىڭ قىرق ياپىنجاسى بىلن مېنى پوغتا باسۇر. مېن درلاپ آينالماسام بولماز، ياراغلارنىمۇ—دا غىراتنىڭ اۆستۈنە بند ات، اۈزۈم آھمالراق غازىغا چالراق باغلاپ غويى. دوشمانا ياراغم دۈشەندىن، اۈزۈم دۈشنىم ياغىشىدۇر. غىرات دىرى بولسا، دوشمانا ياراغمى بىرمىز. اۈزۈنگىم قىرقلارنىڭ ائىزىدىن گيت—دە، دررو تاپىپ گل. دوشمان بىر يان غاپداللىمدا، شو ياقىنىلاردا باردۇر، عۇوض جان.

—بوليار —دىيىپ، عۇوض يانگىي آيدانلارنى اديپ، قىرقلارنىڭ ائىزىنى آلىپ گيتدى. عۇوضىنىڭ غاراسى ييتدى.

حابارى كىمدىن آل: عاراپدان. اول داغنىڭ غوواغىدىن اوغرىنچا سر اديپ ياتان اكنى:

—حاي، ايندى بىزە بىر آبراي بولمازمىقا، جانلارنىم —دىيىپ، غوواقدان چىقىپ سىلكىلاپ يۇردى. گىپ گۇروغلى نىڭ اۆستۈنە مۇندى، قىرق ياپىنجاننىڭ آغرامى، عارابنىڭ آغرامى گۇروغلىنى يە سوقۇپ باريار:

—آلا، دوشمان حاضىر بولاندا غىرات مېنى اوياتچاق بولۇپ آغرامىنى آتاندۇر —دىيىپ، آتۇمقا اۋىدۇپ، "چۆ، كىش" دىيدى. مېس بولۇپ غارا درە باتىپ ياتان آدام يە اۈنگۈدىن ھىم بتر اوقا گيتدى، عاراپ مونونگ مېس بولۇپ، بېھوش ياتاننى آنگلاپ، ايندى ارقايىنلىق بىلن دررو ياپىنجالارنى آيرىپ تاشلاپ، دانگماق بىلن بولدى. شاتىردادىپ الينى سىرتىنا بىر باغلادى.

دانگىلان يۇپۇنگ اۈنسى تىنە اۋتۇردى. گۇروغلى يالپا گۇزۇنى آچىپ گۇرسە، بىر تۈيسى بوزوق زانگىگار اۆستۈنە آبانىپ دور. گۇروغلى اۈز—اۈزۈنە: "باتىر اۈلسە، بىر باتمان ات" دىيىلدى بولدى گرک. "نام بولسا—دا، باتىرنىڭ يۇرگى يوشاق بولار دىيىپ اشيدىدۇم. شونگا بىر سۇز آيدىپ گۇريين، اۋلدۇرمىسە بو—دا بىر غانمات، اۋلدۇرمىسە—دە غوى، اۋلدۇرمىسە" دىيىپ، عارابا غاراپ، آمان چاغىرىپ، باش كىمە سۇز آيدار گرک:

عاراپ غارداش، آمان—آمان.^{۲۴۲}

لاچىننام، دۇشۇم غولونگا،

عاراپ غارداش، آمان—آمان.

غويىر—حا، گىدىم يولوما،

^{۲۴۲} مختومقلى نىڭ: "گۇرۇغلى رىحانا نىچىك يالباردى" دىيى، شوو اقعا بولسا گرک. (آگ)

گرچه سۆزۈڭ يالانى بار،
 ۋلكامېزىڭ تالانگى بار،
 غاقدان شوم نصىپ بولايدۇر،
 نوربات آلتۇدان غالاندۇر،
 سرحوۋۇس غالدئ ساياسىز،
 چاندئىل غالدئ ايه سيز،
 اليم آرقاما باغلندۇر،
 آرمانلۇجا گۇرۇغلۇدۇر،
 گۆزى يولدا غالانى بار،
 ظالۇم غارداش، آمان-آمان.
 يا-حا عۇۋىم اۇلندىر،
 عاراپ غارداش، آمان-آمان.
 عۇۋۇس جان غالدئ داياسىز^{۲۴۳}،
 عاراپ غارداش، آمان-آمان.
 سئنام چاپرازلى داغلندۇر،
 عاراپ غارداش، آمان-آمان.

بو سۆزى آيداندان سونگ:

—زانگىگار گۇرۇغلى! بارئىچاق غىنامان گيتىسنگ، بىر دىيىمى ايكى دىيىدیرمان حىزىمات
 اتىسنگ —اۋلدۇرمىزىن. الى دانگىلى، علاج نامە.
 —الىمدن گلبان حىزىماتى اديين.
 —بوليار —دييىپ، گۇرۇغلى نىنگ الىنى سىرتىنا دانگىپ، بوينا سىرتىماق سالىپ، بو
 یرده باغلاپ غويدى.
 بىر یردن پىلىنى، آلاشاسىنى، اينىنى آلىپ گىدى. غىراتام حورغورۇپ، غازىغى نىنگ
 تۇورگىنە آيلانۇپ دور. "آلا، آتام پاتىشا مىناسىپ آت اكن، مونوگ آتنام اكيديين" دىيىپ،
 آتا غارشى اوغراى. غىرات آغزىنى آچىپ، غولاغىنى غىرىپ تۇپولدى. عاراپ غاچىپ
 پىلىنىنگ آشاغىنا گىرىپ غوتولدى.
 —پاى، زانگىگارى، اۋزا باش ادامنىڭ كلە سىنى آلندا، آتى اون ادامنىڭ كلە سىنى آليامىش
 دىيىپ اشيدىايم، چىن اكن-اوو.
 آت بىلن ايشى بولمان، گۇرۇغلى نىنگ بوينا تاناپ سالىپ گىتيرىپ اينره تىركدى. اينرى
 گىتيرىپ آلاشا تىركدى، آلاشانى گىتيرىپ پىلە تىركدى، پىلى مۇنۇپ، يولا رووانا بولوبرسىن.
 پىل يۇردى، اونونگ ائزىندان آلاشا، اونونگ ائزىندان اينر، اونونگ ائزىندانام سوزولۇپ
 گۇرۇغلى يۇردى.
 غىرات هم بىر غابداللىندان گۇزۇندن ياش دۇكۇپ، تاناپنى سۇيراپ بو هم يۇردى.

^{۲۴۳} دایا: آغاللىق اديان ادام، تربيه جى، آذرى تورکچه سينده.

ھووانئىڭ يۈزى تۈز، اۋمۇر-دومان بولۇپدۇر. بو اۋمۇر-دومانا عاراپ: "بىزىڭ باغئىمىز گەلى" دىيىپ بگىنىپ، ميدان ادسى گىلىپ غىسسانسا دۇشپار، بولماسا شول پىلدىن دۇشمان غاچئىرئپ اوتورشى.

قئىرقلار ھم او نىردە، غولان نىردە، بىر واغت آيلانئىپ بوش سۇمپۇلدىشىپ گەلىلر، غايتا ايندى غوشلارئىنام تاپانوقلار، غالانام، آزاشئىپ يۇرلر.

عاراپ بىلن گۇروغلى شول گىدىشلىرىنە بو گۇن گىتدىلر، بو گىجسى ھم اۋتدى، ارتسى غوشلوق، گۇروغلى مىلىگىندن آيئلپ، اۋزۇنە گەلى. بىر گۇرسە، الى آرقاسئىندا دانگىلغى، بويونىندا سىرتماق، اينرە تىركلىگى بارىار. غاپدالئىندان گۇزۇندىن ياش دۇكۇپ، تاناپئىنى سۇيراپ غىرآت ھم بارىار. گۇروغلى: "سىرداشئىم، باشداشئىم، يامان گۇندە يولداشئىم، غىرآت. منىڭ اىچىشىم آغدۇق بولان اكنى. منىڭ بو بولۇپ بارشئىمى گۇر، اولوس ايلە، چاندئىبلە، قئىرق يىگىدە، آغايونوسا، عۇوض جانا سن يتىر" دىيىپ، غولوندا تامدئىراسى بولماسا-دا، دىلىندە سۇزى بىلن ناما گۇندردى:

غىرآت، گىدر بولسانگ چاندئىبللرە، گۇروغلىڭ قازاسى دولدى دىيگى سن.

عارضئىمنى يتىرگىن اولوس-ايللرە، چاندئىبل ايسىز غالىدى دىيگى سن.

اوزاق غالىدى منىڭ منىل-مكأنئىم، اودا كۇير بولدى بو شىرىن جانئىم،

عارضئىمنى اشيتسە اول عۇوض جانئىم، آغايونوس، گۇلۇڭ سولدى دىيگى سن.

شوم راقئىلار منىڭ يولوم توسدولار، غارا باغرئىم حانجار بىلن كىدىلر،

ياتئر ايدىم، غاپئىللئىقدا باسدئىلار، غافلاتدا آرمائىلى بولدى دىيگى سن.

عاراپ گىلىپ، منىڭ غولوم باغلادى، يۇرگىمى ھىجر اودونا داغلادى،

مالئىم غىرآت گۇز ياش دۇكۇپ آغلادى، بگ اوغلى زۇرياتسىز اۋلدى دىيگى سن.

حان عۇوضىم غالىدى باغئىڭ گۇلۇندە، پرىزادئىم آغلار چاندئىبلىندە،

ياراغسىز، ساغداقسىز ريحان غولوندا، گۇروغلى اومئىدئىن يولدى دىيگى سن.

بو سۇزى آيداندىن سونگ، غىرآت مونونگ دىلىنە دۇشۇنيان يالى ايكى آرت آياغى نئىڭ اوكجسىنە غالىپ، ائىزنا سىرىلىپ، بىر توووسدى، تاناپ غىرآتئىڭ ساغرئىشنا دۇشدى. نىردىسىڭ غالا دىيىپ ايرىڭ تاناپئىنى دارتئىپ غايدىبرىسىن. بىر سالئىما يتمان غالا گەلى. گىسە درۈزە اىچىندىن بنت.

درۈزائىڭ آغزئىندا غىرآت بىر حايقئىرئىپ كىشىڭدى، آغايونوس پرى بىلن گۇلىشرىن كىزى حارمانادا، غىرآتئىڭ اووازى تۇيۇكدن گىلىبرىدى.

آغايونوس آيتدى:

—گۆلشېرىن جان، بىر گپ بولوپدۇر گرگ، غىراتنىڭ اووازى يامان بوزوق گلدى—دە —
دېيىدى.

داشارى چىقىدىلار. غىراتنىڭ آغزىدىن تاپقان دۇكۆل كىمىن پارچا—پارچا كۆپۈك ساچىلار.
—ھانى، جانناوار، ايانگ؟

گېلماگە دىلى بارمى. غىرات سولۇقچى گۆزۈندىن ياشنىنىڭ آقلىرىنى دورىيەر. شول واغتلار قىرق
يىگىدەم ۈلكر يالى بولوپ گۆرۈندىلەر.

آغايونوس—آتاماسىنى ئۆزۈپدەر، بولسا—دا آرتلاشۇپ گلن بارمىغا دېيىپ گۆزلەپ دورىيەر.
قىرقلارام آلقىملاپ گلدى، آرتلاشان نىردە، زات نىردە، ۈزلىرى زورداڭ غالا گلدىلەر.
آغايونوس پرى قىرقلاردان گۆرۈغلىنىنى سوراپ، زار—زار آغلاپ، باش كىمە سۆز آيدار گرگ:

غىرات گلدى جىلاو باسۇپ،	گۆرۈغلۇدان بىلدىنگىزىمى؟
آيلىق يولى ايكى باسۇپ،	بگ اوغلۇندان بىلدىنگىزىمى؟
نام بولدى، عاقلنى چاشدىمى؟	بىيىك داغلاردان آشدىمى؟
عاراپ غولونا دۆشدۈمى؟	يورت اوغلۇندان بىلدىنگىزىمى؟
غالا يىققىلدى، كندى يوق،	قىرق يىگىدىنىڭ بىوندى يوق،
آتام دىيىن پىزىندى يوق،	نامىراتدان بىلدىنگىزىمى؟
غىراتنىڭ ۈستى بوش گلدى،	يا—ھا گۆرۈغلى بگ ۈلدى،
چاندۇبىل ايسىز غالدى،	بگ اوغلۇدان بىلدىنگىزىمى؟
عۇوض جان سن بۇرى غارا،	يۆرگىم بولدى صد پارا،
آغايونوس بىر بىچارە،	ھوانداردان بىلدىنگىزىمى؟

بو سۆزى آيداندا سونگ، قىرقلار گۆرۈغلى نىڭ عارابىنىڭ ايلنە دۆشنىنى شو يردە
بىلدىلەر.

پىلانچا گۆندىن بۇرى چايسىز، چىلىمسىز گزىپ يۇرن اداملار مونونگ گېينە غولاق آسمان،
سۆرۈپ مىھانا ۈتاگىتدىلەر. آغايونوس شول يردە عۇوض جاننىڭ آتۇنى جىلاولاپ آلىپ
غالدى.

—عۇوض جان، من سىنى امدىرمىسم، سانگا ال سۆيۈنى بىرپ اولالدىنۇرۇن. آغانگ ۈلى
گىدىنىنى، دىرى گىدىنىنى بىلمان گىسىنگ، بىر دوزوما راضى دالىدىرىن. قىرقلارنىڭ بىرى
بىلىنى، ايكىسى بىلىنى، ھىچ بولماسا يالنىگىز ۈزۈنگ گىتىلى بولارسىنگ.

—بوليار، آغايونوس.

آغايونوس بيلن عؤوض جان باش—آلتى آغئز گيلشينچالر قئرقلار ميحانا گليپ، اودى بلندن
غاللاپ، تۆنگچلرى دورى سوودان دولدورئپ، زانگنارلار كيپ چكيپ آرقايئن اوتئرلار.

عؤوض گليپ ايشيكده دوروپ:

—حاو، ييگيتلر، گؤروغلى يالى ييگيت عارابئنگ الينه دؤشر—ده بيزم شيدر اوتئرئسمى؟
بيزينگ بو بولوپ اوتورشئمئزدان اوتورئش بولماز، تورونگ، آتلانئنگ، عارابئنگ اؤستؤنه
—دييپ، باش كلمه سؤز آيدار گرک:

اشيدينگلر آهى—زارئم، آتلانئنگ ريحان اؤستؤنه.

قئرقلانئز غوربان جانئم، آتلانئنگ ريحان اؤستؤنه.

مرد ميداندا دؤز گرک، غانئما يۆزبه—يۆز گرک،

غايئپ گلنده سؤز گرک، آتلانئنگ دوشمان اؤستؤنه.

داغلارئنگ دومانى گيتدى، چؤللرينگ آمانى گيتدى،

چاندئبيلينگ حانى گيتدى، آتلانئنگ ريحان اؤستؤنه.

حان عؤوض ديير، دؤنيا پانى، دؤكؤلى مرد ييگيت غانى،

ياد اديلينگ اول پيريميزى، آتلانئنگ دوشمان اؤستؤنه.

بو سؤزى آيداندان سونگ، هيچ حايئسئندان سس چئقماي.

—حاو، ييگيتلر، منينگ بيلن گيتجگينگيز يوقمى؟ اوندا حاجى سومسار آيتدى:

—اى، عؤوض جان، سن جنئلى بولوپئسئنگ، جنئلى، عاقلئنگدان آراشئسئنگ. حى،

عارابئنگ الينه گؤروغلى دؤشر—د، بيز اونى آلاچا كيم بولوپئشئمئز، عاراپ اؤلؤم پلله
سينى توتوپ يئقلاندا، بيزينگ قئرقلانئز اونونگ ماسلئغى نئنگ آستئندا غالمارئسمى؟ اوندا
عؤوض:

—اشيتديم، اشيتديم دييمانگ، ييگيتلر، هيچ حايئسئنگئز گيتمسنگيز، من يالنگئز گيديان.

سومسار:

—گيتسنگ، يوق بولوپر—دا، كيمه گنگشيپ دورياسئنگ—ديدى. اؤزگريندن هم سس

چئقماي.

كؤسه اؤز ايچيندن اويلانئپ اوتئر: "آلا، هيچ كيم گيتمه—ده بو زانگنارئنگ يكه اؤزى
گيتجگ—اوو. اگر—ده منم گيتجك دييايئسم بايرام بيلن غاممار —بو ايكي اوغلانام منينگ
سؤزؤمدن چئقماز، بولار—دا گيدر. من گيتجك دييئسم، آغايونوسام يول حاراجادئمى بول برر.

بىلىپ بولماز، اۇلمان گلايسە، ائزئىمدان گۈزلىگە چىققىدۇر دىيىپ، گۈرۈغلام غاتى بىگىر. خاراجادى بول گۈترىپ، بايرام، غاممار، عۇۋىز جانام آلئىپ، مىحانادان چىققىپ، اودونىنگ لوموى يىرلىرىدە، بىر قاقىنگ سويىچى سوۋوۋىنگ باشىندا دۆشسىم، بو اۋچ اوغلانى—دا چى غاينادىرئىپ، چىلىم وتلادىپ، ناھار بىشىردىپ، حىزىمات اتدېرىپ، بىرناچە گۈن گۈزلىسك، بىلكى، بىر ابراىام، بولسا بولار، حانى، بىر يولا چىققىپ گۈرىين" دىيىپ، پىكىر اۋۋۇردى—دە: —حاي، عۇۋىز جان، سەنىنگ بىلن ھىچ كىم گىتمسە—دە، من گىدىان. بار، آغاىونوسا آيت، خاراجادى بول بىرسىن. بايرام، غاممار، سىزم دررو آتئىگىزى ايرلانگ.

عۇۋىز جان گلىپ آغاىونوسىنگ يانئنا:

—كۈسە ھم بىلكى اوغلانلار گىتچك دىيىپ آيدىار، خاراجادى بول بىرسىن— دىيىار.

ناچە گرک ياراغى بولسا اكىتسىن، گۈرۈغلىسىز دۆنپە مالئىنى نام ادىين.

خاراجادى كىمىز آلدى. عۇۋىزىنگم اورشا گىتمىسى نىنگ بىرىنجى اۋىكى. كۈسە آيتدى:

—اي، عۇۋىز جان! گۈرۈغلى نىنگ غىراتئىنى مىن، ياراغلارنى داقتىن.

عۇۋىز غىراتىنگ اندامئىداق اوزالقى درىنى غازاو بىلن غاۋىپ، سىپالاپ—سىرملاپ،

چىپلانگ ايرلماگە باشلادى. ماحمال درلىك، گۈلنارى يونا^{۲۴۴}، طىللا غاينىشلى اير، زر افشان

سچكى كۈينكى، گۈدۈرى كۈچك سالىپ، غىراتى ايرلاپ كىمىز بىزدى.

عۇۋىزىنگ اۋىز—زر افشان گىيىپ، ساغرى ادىك گىيىپ، شاھانا لىباسلار گىيىپ، بىزىپ،

اۋستۈندىن ھم اوروش اسبابلارنى—گىيىملىرىنى گىدى. آلتىن ياقالى سوۋوت گىيىپ، طىللا غىللى

پىچاغى بىلىنە غىسىدۇرئىپ، دۈيرمە غىللىجى بىلىنە باغلاپ، چار پىرە آلاماز سوۋى بىلن

نايزانى غولونا آلئىپ آتلايدى.

بايرام، غاممار، بولار ھم اۋىز دىسورئىنا بىلىنىپ آتلايدۇلار.

ساپار كۈسانىنگ بىر آتى باردى، بو جاناورىنگ ياسالئىشى بىر تۈپىلۈدى: اوزىن مالا

بويونلئراق، كلە سى اتلگراک، غولاقلاى نىنگ آراسى آچىغراق، گۈزلىرى غاچىغراق،

تويىنقلارنى اسلىراک، غارنى نىنگ آشاغى ياسئراق، غويروغام غىشئىغراقىدى. بو آتئىنگ آدىنا

"بوزدومان" دىيىر اكلر. كۈسە—دە بوزدومانئىنى مۈندى. بولار غالادان چىققىپ، تىركىشىپ

سۈرۈپ گىلىپىردىلر.

مىدانا چىققانسونگ، غىرات آلئىپ—آلئىپ غاچىار. كۈسە آيتدى:

—عۇۋىز جان، غىرات سانگا اونگارتماجاق بولىارمى؟

—ماحرىم آغا، مىنىگ ال—آياغىمى غورادى بو غىرات.

^{۲۴۴} يۇنا: غانگىنگانگ يا—دا ايرىنگ آشاغىنا قويماق اۋچىن غات—غات ادىلىپ دىكىلىان كچە، تله تىن.

مونونگ يولدان چىقايىننىڭ غاراپ گۇرۇپ پىلىنىڭ اۆستۈندە اوتۇر يىرىنى كىسە تاشلاپ
 "برادا، برادا" دىيىپ، بىر سۆز دىيىپ باريا، "برادا" دىيىنى اۆز دىلىندە "دوغرى يۇر" دىيىنى
 بولماغا چىلى. گۇرۇغلا غارشى غاراپ، "برادا" دىيىپ، باش كىمە سۆز آيدار گرگ:

توتدوم آدم سىدارىن،	حوشواغت — حوررام، برادا!
چاندئىلىنىڭ خۇنگارىن،	حوشواغت — حوررام، برادا!
گۇزدن آقان ياش غالى،	اۆلكىرىنىڭ داش غالى،
چاندئىلىنىڭ بوش غالى.	حوشواغت — حوررام، برادا!
سۇوش مىداندا يۇرسىم،	اىقبال، نصىبىم گۇرسىم،
نام برىر سىن غويىرسىم،	حوشواغت — حوررام، برادا!
پىرىنىڭ گىلمى ياننىڭا،	سوسامنىڭام غاننىڭا،
پىل ياراشار شاننىڭا،	حوشواغت — حوررام، برادا!
گۇرۇغلى بىگ مات بولدى،	آخىرتى اوت بولدى،
غاراپ رىحان شاد بولدى،	حوشواغت — حوررام، برادا!

بو سۆزى آيداندا غاراپ رىحان "پىرىنىڭ گىلمى ياننىڭا" دىيدى. گۇرۇغلى آيتدى:
 — ھى، زانگىگار غاراپ، مىن سىنى درو آلدىم، اينە آلدىم.
 — ھى، نادىپ آلقاق؟ ھالىم سىن جاننىڭا اومىدنىڭ بارمى؟ اينىرىنىڭ بوينىغا گۇرۇزى بىلن بىر
 اورسام، اينىر سەنىنىڭ بوينونىڭى اۆزۈپ گىتمىيۇ؟
 گۇرۇغلى:
 — ھىر ايش اتىنىڭ—دە، مىن سىنى آلارنى — دىيىپ، غاراپ رىحانا غارشى غاراپ، باش كىمە
 سۆز آيدار گرگ:

مرد مىن، يولدىن آزاشدىم،	غاراپ، سىن مىن—مىلىك اتمە.
غاپىل بولۇپ غولا دۇشدىم،	زانگىگار، سىن مىن—مىلىك اتمە.
ھىر مىزىلدە غوزى غاپدىم،	بارىپ استانبولى چاپدىم،
مىن "مىن—مىلىك" ادىپ تاپدىم،	غاراپ، سىن مىن—مىلىك اتمە.
غىرات گىتدى چاندئىلى،	خابار برىر بىزىنىڭ ايله،
ھالى يتر غۇوش بىلە،	غاراپ، سىن مىن—مىلىك اتمە.

غۇرات آرلاپ داغدان اۇتر،
اۋز يوردونگا لاشینگ گيدر،
قۇرق ييگيديم قووپ يتر،
عاراپ، سن من—منليك اتمه.

دۇوۋشمديم سەنينگ بيله،
اومندۇم بار عۇوض اوغلا،
گۇروغلىنى سالدننگ غولا،
عاراپ، سن من—منليك اتمه.

بو سۇزى آيداندان سونگ، ينه سۇرۇپ گيديرسين. پئانچا گۆندن بارى گيجانى گۆنديز
ايدپ اوقلامان غاچىپ اوتوراپ عاراپ، سۇحر ماحالى پىلىنگ اۆستۈندە ائرانىپ—ئرانىپ
گيديار، ايركيليأر.

گۇروغلى آيتدى:

—شو زانگنار اوقۇنگ حومارنى بىلن غايلاپ گليأر—اوو. شونگا بىر زىر ييتىرىپ بولمازمنقا،
جانئم. دوشمانا سۇحل زىر، زىردىر —دييىپ، شو بولوپ بارشۇنا—دا دك گيدنوق. الى
نىنگ دانگۇسۇنا اسوان بولسا، الى چىشىپ، تاناپ ايچينه باتىپ گيديپدير. آشق
سۇيشۇرچك بولدى، بولمادى، يوقارلۇغۇنا سۇيشۇرماگە حىيال اتدى، بىرنمە سۇيشدى.
كم—كمەن سۇيشۇر— سۇيشۇر تاناپنى تىرسگىندن گچىردى، اللرى نىنگ تىرسگىندن بىلسى
بوشادى. بارىان اوغروندا ير سرمىأ. "حودايئم بىر داش ييتىر" دىيىپ داش گۇزلىأ. سىلىنگ
داغدان توغلاپ گتىر ايكى ساننى داشنى الينه ايلدى. اول داشلارنىنگ هر حايىسى يتىم
اوغلاننىنگ كلە سى يالندى. بىرىنى بو يان غولتوغۇنا غۇسۇپ، بىرىنى بار گۇيجى بىلن بات
برىپ آتۇپ غويىردى. بو داش بارىپ، عاراپ ريحاننىنگ ينگىسىنه دگى، عاراپ زىنگىلدى،
يالبا گۇزى آچىلدى. بو ياننىغا غاراسا، گۇروغلى زىنگان اكن. عاراپ غانگىرلۇپ بارسىنى
غاران واغنى بىلكى داشنىام زىنگى، بو—دا عارابا يۇزۇكسىر دگىپ، بورنوننىنگ غايداللىندان
يارسۇننى غوپارنىپ آلنىپ اۇتاگىتدى. عاراپ ريحان غاننىنى تاسادىپ، الم—تاس بولوپ،
پىلىندن گۇپبە دۇشدى، گلاقا—دا گۇروغلىنى باغۇر—بوغور باسا دۇشدى.

گۇروغلى ياتان يرىندن غۇغۇردى:

—حاي، عاراپ، دور انتك، دور انتك، سن منى نأتجك بولوپ دورسونگ؟

—نأتجگىمى بىلىمايىنگ، كلانگى آلقاق.

—دور انتك، كلأمى آلمانقانگ اۆچ—دۇرت آغۇز سۇزۇم بار.

—آيت، سۇزۇنگ بولسا.

—سۇزۇمى آيتسام، سن منىنگ كلأمى آلسانگ، سىنگ زأحمىتىنگ، امگىنگ كۇيأ.

—او نام دىيىپ كۇيأ؟

غۇراتىڭ ئاۋازىنى ئاشىدى، بىگىنىنى ئىچىدە ساقلاپ بىلمى، ئىزىڭ ئۆستۈندە
غۇغۇرئىردى:

— ھاۋ، عاراپ! سۇيۇنچى، سۇيۇنچى.

— ھا، نام بار؟

— غۇراتىڭ ئاۋازى گىلار، ئۆستۈندە ئۇۋىدىر، قىزىق يىگىدەم گىلاندېر.

— يالان آيتما، زانگىگار، بو يردە آت نام ايشليار، بو داغلئقدا آينىڭ، شيرىڭ سىيىدىر
اول.

— بولسا بولسون باقالى — دىيىپ، گۇرۇغلى نىڭ، ايكى گۇزى ئازىندا.

گۇن چىقۇ، ئۇۋى جان غۇرات بىلەن داغنىڭ ئۆستۈنە چىقۇ. غۇراتنىڭ آلاغاشى نىڭ
يالقۇمى، آلتىنلى توپ جىغاننىڭ يالقۇمى، ئۇۋى جان گۇن بىلەن چاقنىشىپ گىلار.

گۇرۇغلى مونى گۇرۇپ، "عاراپ سۇيۇنچى" دىيىپ غۇغۇرئىردى.

— نام بار، سەن غايتا-غايتا سۇنۇنچى دىيىپ گىلارسىڭ-ا، زانگىگار؟

— نام بارئى، بىلەنگە سەت-دە گۇراي.

عاراپ رىحان بىلىسىنە سەزىپ گۇرسە، غۇرات بىلەن ئۇۋى جان يىتىپدەر.

— اۋ-اۋ، زانگىگارنىڭ آيدانى چىن بولدى-اۋو، مونۇڭ غۇشۇنى نىڭ ئۇڭى يىتدى-اۋو.

دەسىنە پىلى بىر يردە بىت ادىپ، ايزى بىر يردە بىت ادىپ، آلاشانى مېنىپ، اۋق-يائىنى
آلىپ، ئۇۋى جاننىڭ ئۇڭۇنە يۇرىش ادى.

ئۇۋى جانام آلتى گىلادى، گۇرسە، بىر تۇيسى بوزۇق اليندە اۋقى گزۇپ گىلار. ئۇۋى جان
غۇرۇپ، آتنىڭ جىللاۋىنى بويانا سوۋۇپدەر.

ئۇۋى جان بو يانا سوۋۇپدە عاراپ آيدىار:

— ھا، ئۇۋى جان، غۇرقما-غۇرقما، بارى گل، بارى گل، سانگا زات دىگەم، آغانىڭ بىلەن
بىلە ئايدىر مەن.

ئۇۋى جان مونۇڭ ياننى گىلەپ-دە بىلنۇق، آيرىلىپ گىدە-دە بىلنۇق. عارابنىڭ ئۆستۈنە
غايدىپ-دۇنۇپ آت غويىار، كا بو ياننىدان، كا او ياننىدان آت سالىپ گچىار. عاراپ زات
گۇرمىدەك كىشى بولۇپ، يە باقىپ گزىپ يۇر، باقىنراق كىتىپ، اۋق بىلەن اورماق ايسلىار.

بىر ياقنىلاشىپ گىل ماحالىندا عاراپ رىحان ئۆزىڭغا غالاغا-دا يايى شاتىرادىپ، دارىتپ
آتماقچى بولدى، يايى نىڭ كىشى پارتا ئۆزۈلۈپ، اۋقى آلتىمىنا پاتدا غاچدى. آغرامىنا
ئۆزىڭنى باغى ئۆزۈلۈپ، ئۆزىم آتدان مېنارا غايدان يالى، باشاشاق اوماللىپ غايتدى.
مونۇڭ يىقىلاننى گۇرۇپ، ئۇۋى جانام دوغۇلاپ آت غويدى. ياقنى گىلەپدە عاراپ رىحان
ئۇۋى جانا غارشى كىرىشىپ يايىنى گزۇپدەر. ئۇۋى جان يايى نىڭ كىرىشىپ يايىنىڭ

حابارسىز، يىنە آتۇنگ جىلاوئىنى بو يانا سوودى. عاراپ اونونگ ائزىندان يايىنى زىنگىپ، اونونگ ائزىندانام اۆزىنگىسىنى زىنگىپ غالىدى. عۇوض شول آت سالىپ عارابىنگ تۈورگىندىن اوقىسىدىمە گىچىپ بارماشا، گۇروغلى نۇنگ سىس يىتىم ياقىنىنا باردى.

گۇروغلى اينىرىنگ اۆستۈندىن غىغىرئىردى:

—حاي، عۇوض جان، قىزقلار باسىم گلجىمى؟

—حاي، آغا، سەنىنگ تامانگ كۆپ اكن-اوو. سانگا قىزقلار نىردە، زات نىردە — دىيىپ، گۇروغلا غاراپ، باش كىلمە سۆز آيدار گرگ:

غارشئان رىحان گلىپدير،	گل دىيىسم گلزم، گۇروغلى.
توپ، توپحانا غورولئىدئر،	گل دىيىسم گلزم، گۇروغلى.
چاندئىبل بىزە يورت اولدى،	ياندئى يۆرگىم، درد اولدى،
قىزق يىگىدىنگ نامارت اولدى،	گل دىيىسم گلزم، گۇروغلى.
قىزق يىگىت بىزدىن داش اولدى،	گۆزلىرىم غانلى ياش اولدى،
ساپار مآحرم يولداش اولدى،	اۆزگە سى نامارت، گۇروغلى.
قىزق يىگىت دىيىنم اتمز،	بوزدومانلئم داغدان اۆتمز،
من بىر اوغلان، گۆيجۆم يىتمز،	گل، بىر گىگىش بر، گۇروغلى.
چاندئىبلىنگ يولى دۆزدۆر،	گىجەلر مانگا گۆندىزدىر،
حان عۇوض شو گۆن يالنگىزدئر،	ماصلاحات برگىن، گۇروغلى.

بو سآزى آيداندىن سونگ، گۇروغلى آيتدى:

—حايپ قىزق يىگىدە برن دوزوم، ادن حىزماتئم. "ساپار مآحرم يولداش اولدى، بوزدومانلئم داغدان اۆتمز" دىيىپ آيدىار. گلىان كۆسە بولسا، مىننم بوزدومان بولسا، حوداى بىلىسىن، اول ارته گلىامى، بىرىگۆن گلىامى؟ اونگا چىلى عاراپ رىحان مىنى اۆلدۆرمسە—دە گۆلدۆرمىز. اونگا چىلى تاناپدئر حاتابام مىنى غىسىپ اۆلدۆرگى. —دىيىپ، گۇروغلى اۆزىنىنگ يىنە بىر ادن يالنگىشئىنا پوشايمان اتدى. عۇوض جانا اوروش تآلىمىنى اۆورتماى اكنى.

—عۇوضى ياش گۆرۆپ، اوروش تآلىمىنى اۆورتماى، اۆز—اۆزۆمى اۆلۆمە بردىم. اگر من مونگا اوروش تآلىمىنى اۆوردىن بولسام، بو مىنى دوشمان الىندىن آلاردى — دىيدى. يىنە گۇروغلى:

—اۋورنمىسە اوروش تالنىمىنى اۋورنمىنىڭ، اۋزىگە تاللىمىلىرى اۋورنىدى. عۋۇس جانا اوروش تاللىمىنى اۋوردى، بو زھىنى كۆتك اوغلان دالدىر، بىر زات آيتسانگ غولاغىندا غالار — دىيىپ، عۋۇس غاراپ، بىر باش كىلمە سۆز آيدار گرگ:

اۋزال سىپايچىلىق اتمىگىڭ گرگ،
اۋزال سىپايچىلىق باشا بارماسا،
اۋزال باشلاپ اۋلدۇرلار سىپايچىلىق اتمىگىڭ گرگ،
اۋزال باشلاپ اۋلدۇرلار سىپايچىلىق اتمىگىڭ گرگ.

من بىلرمن بو اوروشنىڭ گرديبن،
غوشون دوغرى گلسە، مردى ميداننىڭ
اۋزال باشلاپ اۋلدۇرلار سىپايچىلىق اتمىگىڭ گرگ،
اۋزال باشلاپ اۋلدۇرلار سىپايچىلىق اتمىگىڭ گرگ.

بدو مۆنۆپ، ميدان مستە كۆلندىم،
منم بو اوروشنى ايتدىن اۋوردىم،
غانىمما اۋدار بولوپ تولولاندىم،
گأهى غاچىپ، گأهى قومماغىڭ گرگ.

قۇرق يىگىدىڭ دىيىنىڭ اتمىسە،
اۋغلانلىق ايلىپ، گۆيجۆڭ يىتمىسە،
غارداشلىق ايلىپ، يولا گىتمىسە،
غۇراتى اركىن غويمماغىڭ گرگ.

مۆشگۆل دۇشندە، ياد ايلە بىزى،
عۋۇس جان، اشيتىڭ، گۆروغلىڭ سۆزى،
مرد اوغلى نأ بىلر اللىنى، يۆزى،
بىزە بىر اوغوللىق اتمىگىڭ گرگ.

بو سۆزى آيدانسونىڭ، عۋۇس جان اونونىڭ آيدان سۆزۈنى غايىم توتدى. عاراپ زانگىگىرام گۆروغلىڭ آيدانلارنى دۇشۇنايدى:

—آح، بو زانگىگار مونگا اوروش تاللىمىنى اۋوردىپ دور—اوو. من بىر عاقىلىسىز كۆك بولماسام، بو زانگىگارنى اۋلدۇرمان، يۆك ادينىپ، اينرە يۆكلاپ يۇرمدىم. مونى اۋلدۇرپ، كلە سىنى آلان بولسام، باشقا يۆز مۆڭك يىغىن گلسە، غارشىلاشپ بىلجىك اكنىم. ھەمە سى نىڭ سۆتۈنى شو زانگىگار اكنى.

ايندى عۋۇس بىلن ايشى بولمان، عاراپ رىحان آلاشنى مۆنۆپ، گۆروغلا غارشى سۆرۈردى. آلاشاسىنى اينرە ياناپ دوروپ، حاتاپدان گۆروغلىنى چۆزماگە دوردى.

عۋۇس جانام اۋزۈنە گۆوۋىلىك برىپ: "زانگىگار، اون آلتى، اون يىدى ياشىڭغا غادام باسپىسىڭ، حاچان ايش بىتىرىپ، حاچان ار بولجاق سن، گۆروغلى بولسا سنى اوغول ادينىپ، اۋىرىپ، اۋىلى—ايشىكىلى اتدى، ايلە منگىزىش اتدى. شو يردە بىر ايش بىتىرمىسىڭ، سن عۆمىرۈڭدە—دە ايش بىتىرمىسىڭ. سىڭ نامە كم زاندىڭ بار. غۇرات آياغىڭنىڭ آستىدا، دۆيرمە غىلىچ بىلىڭدە، سىرلى نايزا غولونىڭدا" دىيىپ، اۋز—اۋزۈنە غىجالات برىپ، غاضابا چىقىدى. گۆزۈنى يوموپ، غۇراتنىڭ جىلاۋونى عارابا غارشى يازدىردى. عۋۇسىڭ گۆزۈنى يومانى بىلن غۇرات يولونى يانگلانوق، اول آغزىنى آچىپ، عارابا باقا اوقدورلىدى. حىرلى

نۇنگ اوقى يالى بولوپ دازلاپ عارابىنگ يىگىسىندىن گلىدى. جىلاوى بوش دوران عارابىنگ يابىسى غىراتىنگ، شووورغىننىنا يۇزۇنىنگ اوغرونا آلپى غاچىپ اۇتاگىتىدى. ھىچ زاتدان حابارسىز دوران عاراب اۇزۇنى راسلاچاق بولدى، جىلاوى كىچىك بولدى، اونىنچا عۇوض جانام يىتىپ ياغىرنىسىندىن نايزانى اوردى. نايزاننىڭ ضاربىنا عاراب رىحان ايرىدىن ايلرى دۇشايىدى، شول بارمانا يابىسام گۆرپۇلدۇپ گىتىدى. سىرتى دىك يوقارتق بولوپ، يابىسى نۇنگ كلە سىنى غوجاقلاپ، گۆپۇر-تاپىر باسا دۇشىدى. عاراب رىحان ىر غوجاقلاپ يانتىردى. عۇوض جان "نايزا ايشلدىمىكا" دىيىپ باسىپىر گرشىندىن. اما عارابىنگ ياغىرنىسىندا چارآينا^{۲۴۰} بار اكنى، نايزا غولتوغىندىن اۇتۇپ، ىرە دگىپ دوران اكنى. عاراب آتدان يۇقىلاندان سىگىسلاپ ياتان اكنى.

شو واغىندا حابارى كىمدىن آل: بايرام، غاممار بو ىكى اوغلان داغىنگ آنگىرسىندىن زومپا چىقايدىلار. بولار-دا عۇوضىنگ ائزنى آلپى قووپ گلىان اكلر، گۆرسەلر، عۇوض عارابى آغدارىپ، نايزا بىلن باسىپ دور.

حنىز تىلرى آوامادىق اوغلانلار، بولار اوروش غالماغالى نىرە گۆرۇپدىلر، بولار گۆپبە آتدان دۇشۇپ، ائلغاپ گلىپ ھر حايسى عارابىنگ كلە سى نىنگ بىر يان غابدالنىا گچىپ، بىرى نىنگ الىندە گۆرز، بىرى نىنگ الىندە آىپالتا، حوشاچىلارنىڭ دىسسە دۇوۋشى يالى، عارابىنگ كلە سىنە گزىمە گزىك گۆتۇلدىپ اوروبردىلر.

عۇوض جان نايزا بىلن باسىپ دور. بايرام، غاممار گۆرز، آىپالتا بىلن اوروپ دور. گۇروغلى اىنرىنگ غابدالنىدا بولارنىڭ بولوشىنا سىن ادىپ:

—بركلا، حان عۇوضىم — دىيىپ، عۇوض جانا غاراپ، باش كلە سۇز آيدار گرک:

بو مىداندا قووپ يىتىنگ، برکلا، حان عۇوضىم.

مانگا چىن اوغوللىق اتىنگ،

سانگا غوربان، جان عۇوضىم.

ياننىڭ ياقىن بارايىن،

غىراتىم سانگا بىرىن،

چالما داماغىن، گۆرىن،

برکلا، حان عۇوضىم.

يىگىت گرک آسىل زاتدان،

ھۇنار اۋورنىسە اوسساتدان،

عارابى آغدارىپ آتدان،

برکلا، حان عۇوضىم.

باغىمنىڭ آچىلان گۆلزارى،

يىتمەدى صابرى-قارارى،

گۇروغلى بگىنگ حوسسارى،

برکلا، جان عۇوضىم.

^{۲۴۰} چارآينا: جۇببە سۇوت، دىمىر دۇن.

بو سۆزى آيداندا، گۇروغلى سۇزۇنىڭ بىر يىرىندە:
 "يىگىت گرگ آصىل زاتدان. ھۇنار اۋورنەسە اوسساتدان" دىيىار. آصىل عۇوض جان بو عارابى
 آغداراننۇن اۋزى اۋز يانئندان — دۇنيادە مەن باشقا ار يوق — دىيىپ، گۇنۇنە گىتريپ
 دوران اكنى. گۇروغلودان بو سۆزى اشىدىپ:
 —پاچ، زانگىگار، مەن آصىل بولمى-اوو بو، يەنە مەن اۋزى اوسسات بولمى-اوو بو، سەن
 بىر آصىل بولماي بولساڭ، مەن مۇنۇڭ غولۇندا آسۇلۇپ، يەنە مەن غاپدالۇندا نۇم ايش اديپ
 بارماسۇڭ—دىيىپ، عۇوض جان نايىزانى چىكىپ ايلۇك اۋتۇگىتتى.
 عاراب زانگىگار آتدان يۇقۇلۇندا سىڭسۇلۇپ مۇلۇم ياتان اكنى، گۇرۇز، آيپالما اونۇڭ اۋچىن
 چىيۇن چاقانچا—دا يوق. بىر ماحالدا سىيىنە گىلپ، تارسا يىرىدىن توردى. گۇرسە،
 غاپدالۇندا ايكى سانى اۋغۇلۇق دور. عاراب بو اۋغۇلۇق ھەر مەيىسۇنى بىر غولتۇغۇن
 غۇسۇپ بىلە يانئندا بىر توقايلىق باردى، شۇل توقايلىق اۋتۇگىتتى. عۇوض جان بولسا
 اۋيىكۇلۇپ، بو يانا گىتتى، عاراب اۋغۇلۇق اۋتۇپ، بو يانا گىتتى. گۇروغلى آيتتى:
 —پاچ، زانگىگار، شۇ يەردە بىرچە آغۇز گىي گۇنۇنە گىتتى-اوو، ايندى بولماي.
 ياماشغاندان مۇنكا يالبارئان بىر سۇز آيدۇپ گۇريىن. عۇوض جانا يالبارئىپ، غولۇندا
 سەزى بولماسا—دا، دىيىندە سۆزى:

سەنى مانكا مۇلام بىردى،	سەنى سىڭ، قىصابىڭ اۋغلى.
عارشا دىرەگ — پايا اوردى،	سەنى سىڭ، قىصابىڭ اۋغلى.
دورماغۇن، يولۇم توسارلار،	شىرىن جاننىمى كىرلەر،
التىيان داردان آسارلار،	ظالۇم سىڭ، قىصابىڭ اۋغلى.
گىچىر بو گۇنۇم سەن—سەن،	مالى—مۇلكى ماتام سەن—سەن،
آغام، انىم، آتام سەن—سەن،	اولۇم سىڭ، قىصابىڭ اۋغلى.
گۇزۇم گۇردى عۇوض جانى،	بارئىپ يۇقۇر رىحانى،
آلدى گىتتى ايكى جۋانى،	سەنى سىڭ، قىصابىڭ اۋغلى.
گۇروغلى آيدار: كۇنگۇم آچام،	بىر بولدى گۇندىزىم، گىچام،
ھەم ھالىپام سەن، ھەم ھوجام،	ولى مەيىسىڭ، قىصابىڭ اۋغلى.

بو سۆزى آيدانسۇڭ، عۇوض جان عاقۇلۇنۇن آيلاندىپ "آلا، گۇروغلى يالى يىگىتلەر
 اينىنىڭ غاپدالۇندا دانگۇلغى دورۇپ، اۋزۇم يالبارئىپ، بو بولۇپ بارشۇڭ بولماي" دىيىپ،

عۋۇس جان غۇراتىڭ جىلاۋىنى ئىزىغا ئالدى. اسۋان بولسا، عاراپ ھەر اوغلانى بىر غولتوغىغا ئالپىدۇر. توقايىڭ سىرغراق يىرىدە دۇشۇرگاپ دانغا غالان چۇل دونگىزى يالى،

حنىزم بۆكۈردىنى اورۇپ غاچىپ اوتۇرشى.

عۋۇس جاننىڭ—دا يۆرگى بركىشىدى. عارابىڭ ياغۇرنىسىدا چارآينا بارىنام آنگلادى. بو ساپار گۇزۇنى شاھ كاسە كىمىن آچىپ، نايىزانى غولتوغىغا غۇسىپ، عارابا غارشى آت غويدى. عارابىڭ ئىزىدىن يىتىپ اوردى نايىزانى ياغۇرنىسىدىن. ادیل دگىرمنە سۆيىك²⁴⁶ قاقان يالى ادىپ، عارابى يره غايىم برچىلىدى.

اوغلانلار غولتوغىدىن بو يانا غاچىپ چىقىدۇلار. اۋششىپ دور نرسىلر.

ايندى حابارى كىمدىن آل: بوزدومان بىلن كۇسە دىن آل. آرالىقىدا بىر داغ، بايىر بار. كۇسە—دە شول بايىرىڭ بارىسىدىن باردى. بوزدوماننىڭام تويناغى غۇزىدۇر. اول اۋز ياننىدىن چىن اديار: "آلا، بو عاراپ رىحان، بايرامى، غاممارام آلان بولسا، عۋۇس جانى—دا آلان بولسا، غۇراتى—دا مىنن بولسا، بوزدوماننىڭام تويناغى غۇزىدۇر، بولسا—دا غۇرات يىندامدۇر، غاچاننىم بىلن مىنى غوتارماز، اول اوغلانلار نىرا باراندا—دا اۋلۇم يوقدۇر. غوينونگ اىچىندە سرىردە سىنى سايلاپ اۋلدۇر يالى، الە دۇشاسىك اۋلۇم بىزىڭكىدۇر." — دىيىپ، پىكىر اۋۋۇريار. كۇسە "گل، ايشىمى حام اتمايىن" دىيىپ، آتدان دۇشۇپ، داغنىڭ گادىگىدىن سر اتدى. عارابىڭ ھلۇك بولاننىغا گۇزى يىتىپ، كۇسە ياماشغاندىن بوزدومانا مۇنۇپ، غۇغۇرۇپ آت غويۇپ، اونگا غارشى غايدىدۇر. اۋزى اينره باقا آت سالىپ گلىار. اما ايكى گۇزى عۋۇسە.

—حاو، عۋۇس جان، گۇروغلى حالم اىنرىڭ غايدالىندا گۇرۇنيار—ا، مونى چۇزۇپ آيىرمان، بو ياندا نام ايشلاپ يۇرسونگ، اونى چۇزۇلى آخىرى. بو بوزدوماننىڭ تويناغى غۇزاند، بوغازى ھم حۇرلۇپ سىس اديار، تويناغى نىڭ دۆكۈردىسم اوتۇز يابىلچا بار.

بوزدوماننىڭ داماغى نىڭ حۇرۇلدىسى، تويناغى نىڭ گۇپۇردىسى، كۇسانىڭ غالماغالى پاراھات گۇۋشاپ چۇكۇپ اوتوران اىنرىڭ غولاغىغا دگىپ تارسا يىرىدىن توردى. كا تومشوغىنى يره دىراپ، كا كۇسا سر اديپ، بات آلپ چۇپۇڭ تۇورگىنە آيلاندى. يە— يىكىدىن پاتدا—پاتدا غومالاق تاشلاپ، غويروغىنام ترسىنە غانگىرپ، اىنرىڭ جىقۇرجىغى توتدى. آرقانلىغىغا اۋزۇنى تاشلاپ چىنىگىنى²⁴⁷ دۇيۇندىن اۋزۇپ، سىكىلۇپ حول گىتدى.

²⁴⁶ سۆيىك: دگىرمن داشى نىڭ آشاقي بۇلەگىنى نىڭ اورتاسىنىداق چىقىپ دوران آغاچ. گۇبەك. اۋتوموبىل دە اۋنگى تىرىگىڭ فرمانە سېلىشيان يىرنە سۆيىك/سېيك دىيىلار.

²⁴⁷ Çetnik= Düýede burunlygy bilen baş bagyny sepleşdirýän agaçyk.

كۈسە آت غويوپ گليآدى. بىر گۈرسە، اۋنگۈندە اينر يوق. ايلآك-بيلاك سراتسە، اينر حول داغئنگ جۇلگسيندن باريار. كۈسە اوروبردى بوزدومانا غامچئنى، اينر بوزدومانا ال برر يالى دال، كۈسە بوزدومانئنگ يتبيلمجگينى بيلندن سونگ:

—داد، عۋوض جان، اۋنگۈند بول—دييىپ غئغئردى. عۋوض گۈرسە، اينر گۈروغلينى حول آلئپ گيديپ باريار. بو—دا نايزانى غويوپ، غئراتئنگ جئلاوئنى يازدئردى.

پاح، اينرينگ بورنى يل آلئپدئر، تومشوغئنى يوقارى توتوپ پاتئردئقلاپ باريار، غارلاواجا اۋنگۈنى برجكمى، دۋشۋپدير ايكي داغئنگ جۇلگسينە، يۈزۈنى كسراگە—دە توتوپ، دوداغئنى پاقاق يالى ادبپ هر بير پاتاناقلاپ زئنگاندا اون گز بۇكۈپ دۋشيار.

گۈروغلى حاتاپدان آتئان تبلە يالى بولام—سالانگ بولوپ باريا. اول: "ايشيم غايتدى، منى گۈرجۈستانا اينر اكيتجك" دىيىپ حوپوقدى.

عۋوض جان اينرە گۈرۈنمان غايداللاپ قوماما باشلادى. بىر داغئنگ گاديگينە اۋنگۈند چئقدى. مونى گۈرۈپ اينر ائزئنا دولانئپ غاچدى. كۈسە—دە ائزئندا لپيىلدۇپ قووپ گليا. اول اينرينگ ائزئنا غايدانئنى گۈرۈپ داغئنگ گچيدينى آلئپ دوروبردى. اينرينگ سولارا يرى يوق. سۈردى كۈسانينگ اۋستۈند. ياقئن گليبرندە، كۈسە—دە بوزدومانى دىيىپ بارئپ اينرينگ بوينوندان غوجاقلاپ، چتئگيندن توتوپ آتدان اۋزۈنى تاشلادى. بىر ياپئشانسونگ كۈسانينگ يانئندا اينرينگ جاني يوق. اونئنچا عۋوض جانام يتىپ گلدى، آتى ياناپ بارئپ، يانگقى تاناپلارنى پئچاق بيلن كسيپ غوييردى.

گۈروغلى شالقا يره دۋشىدى. نە دم بار، نە دۋيت بار. اۋزۈندن گيديپ، اۋلن يالى بولوپ ياتئر.

عۋوض جان آتدان دۋشۋپ، يونە دامارئنى توتوپ، آرقاسئنى آووقالاماغا اوتوردى. بىر سالئمندان سونگ گۈروغلى گۈزۈنى آچدى، كۈسا گۈزى دۋشۋپ:

—حاي، زاننگار كۈسە، عاراپ منينگ دين دوشمانئم بولسا، سن منينگ سۈنگك دوشمانئم اكنينگ.

—آي، گۈروغلى، آچ—سووسوز ائزئنگان گليپ، سندنم اشيدن حوشامات گپيم شو بولدومى؟ پاح، بيزە حزيل بردينگ—اوو.

—شو گلشينگ بيلن مندن حوشامات گپ اشيتجكميدينگ؟ اينرى اۋركۈزيپ منى اۋلدۈرجكميدينگ؟

—آحاو، گۈروغلى، بو اينرينگ بيلە اۋرككليگينى من نابيلىين. نامە، بو منينگ بورنونى سئقئپ غولدا^{۲۴۸} دودوران مالئمئمدى؟

^{۲۴۸} غۇل: درە ليك، گۈك يايلا.

—يېگىد—أ يىغىنا آت سالد—اوو. سن آتدان دۆشۈپ موخ—موخ، جوق—جوق ادىيىپ گلايسىنگ بولمادىمى آخىرى.

—گۈروغلى، من آتدان دۆشۈپ، بادىمى غايتارپ، بوزدومانى ايدىپ "موخ—موخ، جوق—جوق" ادىيىپ، مال باقىپ يۇرن چوپان دال آخىرى. عۇوض جان آيتدى:

—آغا، حاضير اۋيكە—كىنانى غوى، ياغىنى بولان بولسانگ آتلاسانا.

آتلانىپ عارابىنگ ياننا گدلىر. نايزانى چكىپ آلدنلار. عاراپ ريحان:

—آى — دىيدى، بير آغدارىلدى. حالم اۋلمان اكن زانگنار.

گۈروغلى دىلى سينگىلى، آيدانى گلىا، اۋنگ اۋزۈنىنگ بير ناماسىندا "اۋز يوردونگا لاشىنگ گيدر" دىيىپ، آيدانى عارابىنگ مانگلايىنا گدى. ماسلىغىنى غانارا سالىپ، پىلە يۆكلەپ، پىلى گن اوغرونا باقا قووپ غويىردىلر. پىل عارابىنگ ماسلاغىنى آلىپ، گۈرجۈستانا اۋتاكىتسىن. گۈروغلى داغى هم عارابىنگ آلاشاسىنى، اينىنى آلىپ دۈنۈپ غالا غايدىرسىنلر.

گۈروغلى شو گلشىنە اۋزۈنىنگ دانگىلماسىنى ياتلاپ، اۋز ايچىندىن: "منىڭ شو گلشىم بۇرى نىڭ آغزىندىن اوولاق—غوزى غاچانچا يوق. مونى نامدىن گۇرياس، اۋز يكە ليگىمدىن. گۈندىزلىكە غالا بارارا نا يۈزۈم بار. گىجانى يۈزۈمە توتوپ بارايىن، دوستوم حايىسى، دوشمانىم حايىسى، شونى بىلىين" دىيىپ اويلىندى.

عۇوض جان گۈروغلى نىڭ گۈۈنۈنداقىنى آنگلاپ، غالا يىتمان آتدان دۆشۈپ، چاى—چىلىم تاييارلىغىندا بولوبردى، كۈسە آيتدى:

—عۇوض جان، بو يردە نامانىڭ چاى—چىلىمى بو؟ غالا بارىپ چاى ايچىلىدە بولمايماي؟
—زانگنار كۈسە، عۇوض جان منىڭ يۈرگىمدىكىنى بىلىا، سىز اونى بىلىمايسىنغىز — دىيىپ، گۈروغلى باش كىمە سۆز آيدار گرک:

اوزال—حا بير آتى گرک.

اى، يارانلار، غوچ يىگىدىنگ

يايى اوندان غاتى گرک.

يانىندا كىگىر غىلنجى،

اۋتدى عۇمروم، غالىدى ناسى،

پىلگىنگ چىركى دۇنياسى،

ميداندا غايراتى گرک.

جۈپبە، سووت توولغاسى^{۲۴۹}،

گۈۈنى آچىق، گۈلر يۈزلى،

يىگىت گرک شىرىن سۆزلى،

بىلىندە قوواتى گرک.

شىر پىنجە لى، لاجىن گۈزلى،

^{۲۴۹} جۈپبە، سووت، توولغا: قادىنى اورش اسبابلار.

يېگىدىن بولسا دۋولتى،
 ايلينگ ايچىندە شۇھراتى
 غوشلاپ گزسە بدو اتى،
 ھەم سوۋادى-ھاطى گرک.
 گۇرۇغلى بگ بىچارانىنڭ،
 اوتوران غوجاق تۇرۇنىنڭ،
 ھاسابى يوقدور ياراننىڭ،
 غولوندا دۋولتى گرک.

بو سۆزى آيداندان سونگ، گۆن باتدى، گۆگىن/چىيىن يىغناندى. غالا غارشى يۇرىدىلر.

ايندى ھابارى كىمدن آل: قۇرق يىگىتدن آل.

گۇرۇغلى گىدىنى بارى غايغى-غام، ھاسرات بىلن ھاپا بولوپ اوتۇرۇنلار. اولار اۋز
 آرالارۇندا: "بىر ابيام گۇرۇغلى نىنڭ بولجاغى بولاندۇر، بو گچگى پانى دۇنيانى واغى
 ھوشلوق بىلن گۆن گچىرن اوتار. گلىنڭ، مىلىسە-گۆرۈنگە باشلايلانگ" دىيىشپ، قۇرق
 يىگىت اون-اوندان دۇرت بۇلۇنىپ، شو گۆن گۇرۇغلى نىنڭ بارجاق آغشامى، مىلىس غوراپ
 باشلاپدۇرلار. ھر غايسى بىر سىمىز برە-غوزۇنى سويوپ، "كىمىنڭ ناھارى ياغشى بولارقا"
 دىيىشپ، بىرى قابلا، بىرى شۆلە، بىرى سۆزمە پالاو، بىرى ياھنا بىشىريار.
 بولار-دا دروزانىنڭ داشۇندان باردۇلار. كۆچە بىلن سۆرۈپ بارسالار، مىھاناننىڭ آغزى
 ياپىق، گۆزىنكىن ائشۇق چاقىار، اۋزىنڭا غالىپ سىر ادىپ گۇرسەلر، كاسى ناھارى سالىپ
 اوتۇر، كاسى ات دوغراپ اوتۇر، كاسى سۆنك گىرىپ اوتۇر.
 كۇسە آيتدى:

—عۇۋس جان، ايشىگى آچىپ غويىر، كۆپ دورسا آغانگ اۋنگكۆدنىم بتر جىنى توتار،
 غاھارى گىر.

عۇۋس جان آتدان دۇشۇپ، ايشىگى آچىپ غويىردى. ايشىك آچىلان سونگ، دورماق
 بولمايىر، گۇرۇغلام آتدان دۇشۇپ، اۇلاپ ايچرى گىردى.
 اوتورانلار يالدا اۋنگ اتسلر، گۇرۇغلى يۆزلىرىنە باقىپ دور.
 —ايشىمىز غايتد-اوو. اينگ سونگوندا واغى ھوشلوق ادىپ اوتورشمۇننىڭ اۋستۆنە گلد-
 اوو بو.

ات دوغراپ اوتوران غولونى غىبۇردادىپ كسىپ، غانا بولاشىپ بو اوتۇر، سۆنك گىمىريانى
 آغزى سۆنكلى، بىر يردە اوتۇر، ناھار ايبىپ اوتورانى اوووردىنى توپباردۇپ اوتۇر، آى،
 غاراض، بىر ھاي رانچىلىق بولدى-دا.

اونىنچا كۇسە-د عارابىنڭ كلە سىنى اورتارا دۆكۆلدىپ آتدى.
 عۇۋس جانا-دا اۋملاپ غويىردى. "آغانگ، غاھارى نىنڭ آچىلما انجامىنى دورى" دىيدى.

عۇۋۇس جان ائىلغاپ يىرىندىن تورۇپ، كىسە سىندىن پىرىنگى چاقغۇنى ئالپ، عارابىنىڭ كە
 سىنىڭ خامىندىن بۇلۇك-بۇلۇك كىسىپ، تاباقلارنىڭ ئۆستۈندە بىر خاتار غويۇپ چىقىدى.
 — ھاو، يىگىتەر، گۇرۇغلى بو يانا گىدىلى بارى، سىزىڭ پالاۋىڭىزنىڭ اتم آزلۇق اندىر.
 اينە، سىمىز ات، آلنىڭ اىيىرىنىڭ — دىيدى. يىگىتەر آرقانچاقلاشدىلار.
 عۇۋۇس جاننىڭ بو ادىپ يۇرشۇنە گۇرۇغلى بىر گۇلدى. مونونگ گۇلنىنى گۇرۇپ، عۇۋۇس
 جان غول غوۋشورۇپ دورى-دا:
 — ھاو، آغا، عارضىم بار.
 — نام عارضىنىڭ بار، عۇۋۇس جان؟
 — شو يۇزى غارالارنىڭ غانام بولسا، گۇناسم بولسا مانگا اۋت، آغا!
 — ھاى، عۇۋۇس جان، گۇركىزىن مردانا باتىرلىغىنىڭ اۋچىن، بار، اۋتۇم.
 يىگىتەر تورۇپ غوللوق آيتىدىلار:
 — ھاو، گۇرۇغلى آغا! غاننىمىزى گچىنىڭ اۋچىن غوللۇغىمىز بار. باشنىڭا دۇشنى ايشلىرى
 بىزە ھابار بر ايندى.
 — بولىار — دىيىپ، سازنىنى غولونا ئالپ، باشنى دۇشنى ايشلىرى ھابار برىپ، يىگىتلىرىنە
 غاراپ بىر سۇز دىيدى.

غۇراتىم گىرسە ميدانا،	چاپار آرايا-آرايا.
غۇلۇچ عۇۋۇسىنىڭ غولوندا،	كسر پارلايا-پارلايا.
باشنىڭىزدا الوان سچك ^{۲۰۰}	بىلىنىڭىزدە طىللا پىچاق،
عاراپ غولوندا بىر غۇچاق،	اۋزۇن حورلايا-حورلايا.
بىگر اشىتسىن سۇزۇمنى،	دوزوم غاپسىن گۇزۇڭنى،
اوندان، اوندان بىر غوزۇنى،	اىيىنىڭ حۇرلايا-حۇرلايا.
گۇرۇندى غۇراتىنىڭ توزى،	يالان دالدىر مردىنىڭ سۇزى،
ھان عۇۋۇسىنىڭ گۇلر يۇزى	يەتدى درلەيە-درلەيە.
ساپار يانى ئىنىڭ يولداشى،	ھاقىقاتدۇر مردىنىڭ ايشى،
پالاۋ باشنىدا كۇپ كىشى	اوتۇر گۇرلىيە-گۇرلىيە.
غۇچ يىگىتەر سۇۋوش غورار،	مرد ايشىن آللادان گۇرر،

^{۲۰۰} تەستىدە لىچك يازىلان، لىچك بولسا پارس عايال لارنىڭ قارا چادىرى، بىز اۋنى سەچەك دىيىپ آلدۇق. (ا.گ.)

دۇنۇپ آرلايا-آرلايا.

سوۋولدى اۆمۆر-دومانلار،

گيتدى شارلايا-شارلايا.

عارايىنگ كلە سين كسن،

گلدی بارلايا-بارلايا.

باتىرلارنىم غۇلج اورار،

اشيتسىنلر بگلر، حانلار،

ياراسىندان آقان غانلار

داغ باشىندا دومان اۋسن،

گۈروغلى بگ آمان اسن

بو سۈزى آيدانسونگ، عۋۇس جان آيتدى:

—آغا، سن بو اۋىكە-كىنانكى تاشلا-دا، بيزلرم قىرقلار بيلن مېحاندا واغتى حوشلوق

ادىلى.

—عۋۇس جان، مېنىگ گۈنۈمداكىنى سن بېلىۋاسىنگ —دېيىپ، حارمانا پرىزادىنگ يانئنا

بارئپ، راحت دم-دئىجئنى آلدى.

خۇنگارنىڭ قىزىق مۇنگلىرى

حابارى كىمدىن آل: اۆستى ماسلىقلى پىلدىن آل.

پىل آجىغان يىرىندە اوتونى آلئپ، سووسورغان يىرىندە سووونى آلئپ، نىچە داغدان—درە دن
آشئپ، چۇل سۇكۇپ، نىچە مزيل يوللار آشئپ بارىار. يول اوزاق، گىپىنگ غىسغاسى ياغشى.
پىل يۇرۇپ گۇرجۇستان يوردونا يىتدى.

لكە پاتئشا حابار برديلر.

—حاي، تاغسۇر پاتئشاھىم، باياقۇ عاراپ بىلن اىبرن پىلىنگ گلىدى. آلاشاسى، اينىرى، اۋزى
يوق.

پاتئشا ارک غالانئنگ ايشىگىنە چئقۇپ:

—بارئنگ، پىلى اكلىنگ — دىيدى.

پىلى التىلر، پىلىنگ اۆستۇنداكى پاغتا غانارا اونونگ گۇزى دۆشدى. پاتئشا آيتدى:

—حاي، زانگىگارئنگ اۋزى يولدا "آو" دىيىپ غالىپ، بو پاغتا غانارا—دا شىرە لى بىر زات
سالىپ يۆكلەپ غويىرىيدىر—اوو.

غابى باشاشاق سىلكسەلر، غابىنگ ايجىندن غولاچ يارم غولاچ، يارم اوماچا سۇنگك
دۇكۇليار، عارابىنگ اتى ياغى ارأپ، كۇشكە سۇنگكى گلىپيدىر.

سۇنگكى گۇرۇپ، پاتئشا آيتدى:

—بو زانگىگارئنگ اۋزى يولدا "آو" دىيىپ غالىپ، گۇروغلىنگ ماسلىغىنى يۆكلەپ غويىرن
اكى—اوو. گۇروغلى نىنگ سۇنگكۇ—دا بو.

مونونگ بىلن واغتنى حوشلاپ، پاتئشا تاغتنىدا بولوبرسىن.

حابارى كىمدىن آل: عاراپ رىحاننىڭ شول باياقى صوپى بولوپ يۇرن آغاسى آمان عاراپ دان آل.

—آلا، بو زانگىنار كان اگلندە—اوو. مونى حىزماتا ايرىن لكە پاتىشادى. شوندىن بىر حابار آلاينىن—دا.

بىر گۆندىن، بىر گۆن گلى لكە پاتىشاننىڭ غاشىنا. سالام بىرپ باش ايندىرىپ:

—حاو، تاغسىر پاتىشاهىم، بىزىنگ انىمىزدىن ھىچ حابار—حاضر بولمايدى—دا؟— دىيدى.

—آمان عاراپ، سەنىڭ انىڭ يولدا "آو" دىيىپ غالىدىمى—قا دىيىان. اۋزى حىزى—ا گلىق، اۋزىدىن اۋنگىنچا گۈرۈغلى نىڭ ماسلىغىنى يۈكلەپ اىرىپىدىر.

—حانى گۈرۈغلى نىڭ ماسلىغى؟

—ائىنا — دىيىپ، يانگى سۈنگىرى شاقىر دادىپ اۋنگۈنە زىنگىدار.

آمان عاراپ بو سۈنگىردىن آلپ، اۋز سۈنگى بىلن دىگىدىرىپ گۆردى، اۋز سۈنگى بىلن دىگ گلى. آمان عاراپ اۋز اينىسى نىڭ سۈنگۈنى تانىپ:

—حاو لكە پاتىشا موندان گۈرۈغلى نىڭ ماسلىغى بولماز، بو بىزىنگ انىمىزىڭ

ماسلىغى، انىمىزىڭ. حاو، پاتىشا، سەنىسى يوقارق، عالى غىسغارق بىر انىم باردى،

اونى آلداپ—اوغشاپ، حوشاماتلاپ، گۈرۈغلى نىڭ اۋستۈنە اىرىپ، غانىنا غالىپسىڭ.

دۈش اۋنگۈمە زانگىنار، دۈش دىيدىم، دۈش. اگر گۆيىم—سامان اداسىڭ، غالىنگى آغدار—

دۈنگىر ادىپ، اونى باشىنا يومارنى، صوپوچىلىغى—دا اينە، تاشلىشىم شو —دىيىپ، سە

سىنى چىقارپ زىنگىپ غويىردى.

پاتىشا آيتدى:

—حاو، آمان عاراپ، غايرات ات—دە مانگا واغت بر. من بو واغت چىلى مونى اىرىپ آرقاينى

بولوپ يۇرۇن. ايندى حۈنگارە حابار ادىپ، حۈنگار باشلىقلاين گۆيچ بىرىكىدىرىپ، بىر

گىدىپ گۆرىلى.

—ناحىلى يۇريان بولساڭ، دۈش آلدما!

—بوليار — دىيىپ، لكە پاتىشا حۈنگارە حاط يوللايدى. حۈنگار حاطى اوقاپ گۆرۈپ،

درغاضاپ بولوپ، اۋز غول آستىندا پاچ آلپ اوتوران يورتلارنى نىڭ پاتىشالارنى حاط

يوللايدى. اۋچ آيلاپ غوشون يىغىناپ، آشاغىنى، يوقارسىنى جىلاپ بولدى. جىلان غوشونى

نادىن؟

—بىر توپار جادىگۈي، بىرناچە مۆنگ آلتى، مۆنگ توپ، مۆنگ تىڭ.

بو غوشون بىلن حۈنگار چارداغلى چاندىبىلە يورىش اتىدىن.

گۈرۈغلى مونونگ گىجىنى اشىدىپ، دالى مائل بىلن سىنك غىرمانى داغۇنگ اۇتۇگىندە غاراۋول غويوپ، اۋزم مىحاناسۇندا قىرق يىگىدى بىلن مس بولوپ ياتتىرسىن.
 حۇنگكار بو يىغۇن بىلن چارداغلى چاندئىلىنگ تۈورگىندە صاپ غوراپ دۇشدى. ات توزونى
 ات گۇردى، يىغى نىنگ اۋمۇر-دومانى آسمانا يتيار.
 آغايونوس پرى، گۇلشېرىن بىلن كۇشگۇنگ اۋستۇندە اوتتۇردى. بو اۋمۇر-دومانى گۇرۇپ،
 آغايونوس:

—باح-اوو، گۇلشېرىن جان، بار، آغانگى اويات! اونونگ شراب اىچمىسى، بزم اتمىسى
 تۇكنمز. بو دومان ياغشۇنگ، ايلىنگ دومانى دالدير. شول حۇنگكارىنگ يىغۇنى نىنگ
 دومانئۇش بو.

—بولار — دىيىپ، گۇلشېرىن مىحاناننىگ آغزۇندان گلسە، گۇرغولى باشلىقلايىن تگلىپ
 حالقا غوراپ، مس بولوپ اوتورئۇشلارنا اوقلاپ غالىئۇدلار. شول ىردە گۇلشېرىن
 مىحاناننىگ آغزۇندا دوروپ، باش كلمە سۇز آيدار گرک:

آسمان يۇزۇنە توتوپ گلى،	بگر، بو نا دومان بولدى؟
گۇزۇم غانلى ياشا دولدى،	بگر، بو نا دومان بولدى؟
بو دومانا بارئلمادى،	بارئپ حابار آئىلمادى،
اۋستۇمىزدن آيرئلمادى،	ايلر، بو نا دومان بولدى؟
بو دوماننىگ چىسى باردىر،	يانئۇدا بىر دوسسى باردىر،
يالىگۇزۇمدا قاصتى باردىر،	بگر، بو نا دومان بولدى؟
دومان اۋورۇلدى سرىمدن،	مدد دىلىك پىرىمىزدن،
آغاچان، تورغون ىرىنگدن،	بگر، بو نا دومان بولدى؟
گۇلشېرىن دىير اوزالى،	بلى قىسماتا يازالى،
بو جبرە نىچىك دۇزلى،	ايلر، بو نا دومان بولدى؟

گۇلشېرىن سۇزۇنى تمام اتدى، اما مونونگ بو سۇزى ھىچ حايسى نىنگ غولاغۇنا ايلمدى،
 آصئل غىمئلامادىلارام، شول بىر ياتئۇشلارنا ياتتۇرلار. دۇورە غورالئپ، كاسە يۇردىلندە
 عۇوض جانا آزاراق يتن اكنى. گۇلشېرىنىنگ سۇزى عۇوضىنگ غولاغۇنا ايلدى، ائلاخاپ
 داشارى چىقۇدى.

—حاو، گۇلشېرىن، نام گپ، سۇز بار؟

—عۇوض جان، اۋمۇر-دومان آسمانا يتيار، غۇزئلباشلار يىغۇن غوراپ گلىمىقا دىييارىن.

شرابىنىڭ مسچىلىگى، غۇۋى جاننىڭ كە سى دومانلاپ، سامماپ دور: "گل، انىك آغامى اوياندۇرمان، اۋزۇم بىر حابار توتۇپ غايدايىن" دىيىپ پىكىرلىدى-دە، سىيسحانا ائلغاپ گەلى. گۇرۇغلى نىڭ غۇراتى دوچار گەلى. غۇراتا مۇنۇپ، يەكە اۋزى چىقىپ اۋتاگىتىدى. دالى مائل بىلن سىتك غۇرما-دا بو گلن غوشونىڭ آشاغۇنا، يوقارسۇنا، اۋنگۇنە-آردۇنا بوغتا بىلت بولۇپ، غالا غارشى آت غامچىلاپ گەلىدى. گۇرسەلر، غۇراتى مۇنۇپ غۇۋى جان بارىيا. اونونگ ائزىندان غۇغۇرۇنلار، غولاق آسمادى، قوودولار، يتدىرمىدى. بو غۇۋى جاننىڭ سۇزى بىر سىللم سونگورراغا دوروبرسىن. دالى مائل بىلن سىتك غۇرما ايكىسى آت درلەپ، مىحاناننىڭ غاپسۇنا گەلىلر. گۇرسەلر، گۇرۇغلى باشلىقلايىن دۇورە غوراپ، غۇزۇل يايئرت بولشۇپ ياتىرلار. شو يردە دالى مائل آت اۋستۇندە جىلاۋى ايرىنىڭ غاشۇنا تاشلاپ، سائى غولونا آلپ، باش كەمە سۇز ايدار گرک:

آتلاننىڭ، بگىرىم، سەردن گچىلىنىڭ،	ھەم بىغداددان، ھەم تۇورىزدن گلن بار.
بىر كاسە شرابى بىرسىڭ اىچىلىنىڭ،	ھەم بىغداددان، ھەم بىسرە دن گلن بار.
غالا توپون بىزە غاراپ آتپىدۇر،	چاندۇبىلىنىڭ دگرسىنى توتۇپدۇر،
غۇزۇلباش مەس بولۇپ، حىتدن اۋتۇپدۇر،	ھەم بىغداددان، ھەم عراقدان گلن بار.
غۇزۇللى-ياشۇللى چادىر غورۇلدى،	توماشادا آلتىن غاباق اورۇلدى،
بالى ^{۲۵۱} بگىنىڭ اق اوتاغى گۇرۇلدى،	ھەم تەھراندىن، ھەم ايراندان گلن بار.
دالى مائل بىلمەز غوشون سائىنى،	باغلاپ اكدىپىدۇر غۇۋى جانانى،
نايزا اورۇپ، دۇكۇنىڭ غۇزۇل غاننى،	اصفهاندىن ھەم حۇنگكاردن گلن بار.

بو سۇزى ايداندىن سونگ: "باغلاپ اكدىپىدۇر غۇۋى جانانى" دىيىن ياقۇمسىز اوواز گۇرۇغلىنىڭ غولاغۇنا ايلدى. انتىركلاپ يىرىدىن تورۇپ، ائلغاپ داشارى چىقىدى. گۇرسە، مائل آت ايرلاپ دور.

— ھاو، مائل، اىگىلىكىمى؟

— گۇرۇغلى آغا، اىگىلىگىنى-بىلىكىنى بىلمۇق، اھلى يىزىد گەلىپ، داشۇمۇزى غوشاپ دۇشىدى، چۇپدە-چۇردە سان بار، يىزىدلرە سان يوق. غۇراتى مىنىپ، يانگى غۇۋى جانام گەيتىدى.

^{۲۵۱} آذرى واريانتىندا گۇرۇغلى نىڭ عثمانلى نىڭ بولۇ نىڭ ھاكىمى بىلن سۇۋىشىدىكى آغزالىار. بو يردە بالى دىيىلىار (آگ).

غۇرات بىلەن غۇلجى گىتىدى دىيىنسۇن، گۇرۇغلى نۇنگ عاقتۇل-ھوشى، ئىسغۇن-مۇندارى غالمادى، اونىنچا بىلكى يىگىتلىرىم ئۇردى.

—ھو، يىگىتلىرىم! ھازىر بولۇن. چاى اچىپ بولۇلار. اولار چاى اچىپكالمى، گۇرۇغلى عاقتۇل اورناشدۇرۇپ، پىكىر ادىپ ئوتۇردى.

—شول يىزىلارنىڭ غالا دولاننى گۇزۇم گۇرمىسىن، مەن-دە شو ياندا غۇلجى جانى يا ئالەن، يا ئالەن—دىيىپ اويلاپ ئوتۇرغا، بىر پالانلى يابىنى مۇنۇپ، ھارازدان^{۲۰۲} بىر نۇكرى گەلدى.

—ھاو، دۇش ىرە.

مونى يابىدان دۇشۇرۇپ، باشى ياتىش تىلكى، اگنى يىكتاچا، آياق يالانگاچ ائىلاپ مۇندى پالانلى يابى نۇنگ اۆستۈنە. بىر كىچە-دە ياتان اكنى، بو كىچانم ئالپ "مەن شو ھىل بولۇپ آيلاپ غايدىن، سىز غالا غالىرىنىڭ" دىيىپ، گۇرۇغلى گەيدىردى.

ايندى ھابارى ھۇنگاردن آل: گلىپ چادىر-چىمىنى دىكىپ، غۇش-كۈتلىنى تاشلاپ، گۇنۇنى بىرە باغلاپ دۇشدى. اونونگ اسن ھان پاشا^{۲۰۳} دىين بىر سىركە سى باردى. مونى باش يۇز آتلى بىلەن گۇرۇغلى نۇنگ غالاسىنا يوللاپ:

—بارى يانۇندان، آنگرى يانۇندان ھابار آل، بارلاپ گۇر، اوقۇدامى، اويامى، آلامانا، شىكارا گەيدىمى. ناھىلىدىگىنى بىلىپ گل — دىيىپ تاشلىرىدى.

بولار-دا غۇرغا-غۇرغا گەلدىلەر. گۇرسەلەر، غالادان بىر يابىلى چىقىپ سىلاپ گەلەر. —بىزە آنگىسات ىردن ھابار بولدى. بىزىنىڭ يانۇنغا گەلگە گرە. شۇنداق ھابار آلاش — دىيىپ تولىنىش دۇرۇلار. گل نىرە، زات نىرە، بو يابىسىنى غامچىلاپ، كەلەنى آشاق سالىپ گۇرمەك كىشى بولىار.

بىر آتلىسىنا: "شونى تۇتۇپ گەتەر، ھابار آيلى" دىيىپ بويۇردى. آتلى اونونگ ائىرىندىن يىتىپ، آلىپ غايتىدى بارىك.

گۇرۇغلى، اسن پاشانىڭ غاشىندا سىلام بىرىپ دۇردى. اسن ھان:

—ھاو، ياغۇش يىگىت، سەن كىم؟ بارىش نىرا؟

—مەن گۇرۇغلى نۇنگ نۇكرى، تاغسىر.

—نۇكرى بولساڭ، بو يانا نامە ايشە بارىسىنىڭ؟

—شو داغنىڭ اۆستۈندە دۆمە اكيلن اكين باردى، تاغسىر. ياغۇش ياغىمى، سىل گەلەمى، اۆمۈر، دومان كۇپ گۇرۇنىا دىيىپ شۇنگا آيلانماغا بارىان.

^{۲۰۲} ھاراز: دىگىرىم.

^{۲۰۳} پاشا: عثمانلى دا ھارەج درجە. ژۇرال دىين يالى. بويىردە پادىشاھ دىيىلىپ آلىنىدۇر. بىز اونى پاشا گۇرۇنۇشە آلدۇق. (ا.گ.)

—آرقايىن بو يانا گيديرمە، بىرى كىلۇنگى آلار.
 —خا، نامە، ميداندا ياتان كلە بامى آلپ.
 —ياغشۇنگ، سىلىنگ دومانى دال اول. حۇنگار باشلىقلايىنگ، يۇغۇن گلىدى. شونونگ دومانى اول.
 —اۋز گۇزۇم بىلن گۇرمىم ائنانمان، تاغسۇر — دىيىپ يابۇسۇنى دىيىپ اۋتۇگىتىدى.
 اسن حان بىر آتلىسۇنا يىتىپ آلپ گل دىيىپ بويوردى.
 بىر يىندام آتلى قووپ يىتىپ، يەنە بارلىگىنە آلپ غايتىدى.
 —حاو، زانگىگار، گۇزۇنگ بىلن گۇرن يالى ائنان شونگا.
 —اۋز گۇزۇم بىلن گۇرىن تاغسۇر، غويىر مىنى.
 —اۋز گۇزۇنگ بىلن سونگ گۇرسىنگ—دە بولار. حانى سن آيت گۇروغلى آغانگ اۋىدە مى؟
 —اۋىدە.
 —نامە پىشە باشىندا اول بو گۇنلر؟
 —گۇروغلى آغامى آلتي آيدان بارى ائسۇتما توتيا. من بارى غايداندا پىزادى پاغا بىلن اونونگ آغزۇنا سوو دامدۇرۇپ اوتۇردى.
 گۇروغلى كىل دىيىسۇنگ، غورقا—غورقا گلىان غۇزۇلباشلار غاپ—غايغۇسۇز بولدولار. اسن حان پاشا يىگىتلر يەنە غاراپ:
 — حاو، يىگىتلر، چاى—چىلىم كىمىگىزى غويمانگ، گۇروغلى كىل بولسا، غايغۇسۇز بولۇپرىنگ. سونگرا اول گۇروغلا غاراپ:
 —سن گۇروغلى نىنگ نۇكرى بولسانگ، سەنىنگ آصلىنگ نىرەلى؟
 گۇروغلى اۋز اچىپىن "منىنگ آصلىمى سورايسا، حازىر بىگىجلى دىيىرىن، بولار حازىر بىگىجلىلار بىلن غاتناشۇقلى دايى—يگىدىرلر" دىيىپ، اويلاىپ دوردى. گۇروغلى ساقىندى—دە:
 —منىنگ آصلىم حازىر بىگىجلى، تاغسۇر. بولارنىڭ نىچەسى نىنگ اۋزى حازىر بىگىجلى، نىچەسى نىنگ انسى حازىر بىگىجلى. مونونگ بىلن غايىم دايى—يگىن بولۇپ چىقايدىلار. غۇزۇلباش حالقى دايى، يگىنىنى گۇرندە، غوجاقلاپ اوغشاشار شكىلى. اولار بىر اوغشاسا، گۇروغلى شاپىلدادىپ ايكى اوغشايار. گۇروغلى آيتىدى:
 —باى، ايكى گۇندىن بارى سول گۇزۇم زور چىكادى، سىزلىرى گۇرجىك اكەنىم—اوو.
 —حازىر بىگىجلى، سن بو يانا گىتچى دىيىپ دۇزۇپ دورما، سنى تانان بولار، تانامىيان بولار، بىرى اۋلدۇرايمىسن. سانگا گلن ياغۇنى گۇزۇنگ بىلن گۇرن يالى، شو يردە حابار بىرلى.

—على نىنگ حاقى اۆچىن سن ائنان^{۲۵۴}.

—ئىلىنى اورتا سالدنىڭ، ئائىندىق، تاغسىر. سن حاننىڭ ياننىدا شاھىر باغشىسى بار،
شونگا "گلن ياغىنى" حابار بر" دىيىپ بويوردى.

شاھىر باغشى سازىنى غولونا ئالىپ، گلن ياغىنى حابار برىپ، بىر سۆز آيدار گرگ:

دامغاندان، لوسساندان ^{۲۵۵} ، شىروان، حالاپدان،	گۆرسۆن ايندى بللى—بللى گلمىشىدىر.
قىزىق مۆنگى ياساولى طاراپ—طاراپدان،	قىزىق مۆنگى ياساولى طاراپ—طاراپدان.
قىزىق مۆنگى سارگاندىر ^{۲۵۶} ، قىزىق مۆنگى درگا،	قىزىق مۆنگى مۆرزە دىر، مېنىنى يورغا،
قىزىق مۆنگى بىزاتىدىر، گىرلەر زورغا،	قىزىق مۆنگى يەنە شىرىت، باللى گلمىشىدىر.
قىزىق مۆنگى مايالى، قىزىق مۆنگى نىلى،	قىزىق مۆنگى بىگ اوغلى، زىن كىملى،
قىزىق مۆنگى اوسساتىدىر، غولى ھۇنارلى،	قىزىق مۆنگى تىرانداز، بللى گلمىشىدىر.
قىزىق مۆنگى بەھەر، يۇرۇرلر ائزغا،	قىزىق مۆنگى بەھەر، سانجارلار گۆزگە،
قىزىق مۆنگى گۆرسىگ مېنىنى اۆزگە،	قىزىق مۆنگى يەنە آتلى، پىللى گلمىشىدىر.
قىزىق مۆنگى بەھەردىر، اوروشدا تاييار،	قىزىق مۆنگى جادىگۇي، قىزىق مۆنگى عىار،
قىزىق مۆنگى لايحوردىر، قىزىق مۆنگى ھۇشيار،	قىزىق مۆنگى يەنە سۆتمكارلى گلمىشىدىر.
قىزىق مۆنگى آتاشباز، اوتلار گزىدىر،	قىزىق مۆنگى جادىگۇي، ادام آزدىر،
قىزىق مۆنگى مەردى كار ^{۲۵۷} ، غالانگ بوزدورار،	قىزىق مۆنگى يەنە غولى پىللى گلمىشىدىر.
قىزىق مۆنگى سايلاپ كىتىردىم مەردىن،	قىزىق مۆنگى باشىنىڭ چىقارماز دىردىن،
قىزىق مۆنگى غاجاردىر، قىزىق مۆنگى كۆرتىدىن،	قىزىق مۆنگى يەنە بىلدىللى گلمىشىدىر.
قىزىق مۆنگى ياساۋول، بارارلار پاجا،	قىزىق مۆنگى غالاندار، گىدىرلر حاجا،
قىزىق مۆنگى سىيتىدىر، قىزىق مۆنگى حوجا،	قىزىق مۆنگى يەنە آغا يوللى گلمىشىدىر.
قىزىق مۆنگى آشپىزدىر، طىللا تاباقلى،	قىزىق مۆنگى گرچكىدىر غولى ياباقلى ^{۲۵۸} ،

^{۲۵۴} دىنگە شاينلارغى نىنگ آتتا ئىچىلرلر اۋنى حاق دىيىپ حاساپلايلار. گۇرۇغلى نىنگ توركىمىن وارىانتىدا ايكي — دە بىر "پىرىم
على دىر، على شاھمەردان" دىيىلەر، بو بولسا اونونگ آذرى نوسغاسىنىدان گۇچۇرلىدىگىنى آنگلادىار. (آ.گ.)

^{۲۵۵} لوسسان:؟ بىلى خوراسان بولسۇن.

^{۲۵۶} سارگان:؟ بىلى سرهنگ، بولسۇن.

^{۲۵۷} مەردكار: اۆزىگىچە ايشى، دايحان.

^{۲۵۸} يا:با: تاياق، چوماق.

قۇرق مۇنگى مرد اوغلى، آغزى غاپاقلى، قۇرق مۇنگ يەنە بورنى غللى گميشدير.

بغداددا گۆن دوغوپ، چىقسا آسمانا، تۈۋرىزدە غورولار آخىر زامانا،
اسن دىير، بىلە غايتسا زامانا، قۇرق مۇنگ شالار بسە—بىللى گميشدير.

شاهىر باغشى ناماسى نىنگ آياغىندا اۋز آدنى گتىرمان، اسن پاشاننىگ آدنى گتىردى:
گۇروغلى آيتدى:

—وى، زانگىنارى، بو قۇرق مۇنگ، قۇرق مۇنگونىگ، سونگونى آيدىنچا ھمە سى ھوشومدان
چىقدى. اسن پاشا آيتدى:

—آغانگ سىۋاتلى مۇدەر؟

—آغام ىدى يىل اوقاپ، عىلئىم حاقنى آلايدىر، گۆزى حاطا قاقلىشىدىغى بسدير، بىر زات
چىرمالسا اوقار.

ياننىدا دىۋان مۇرزە سى باردى، "شو نامانى يازىپ الينە بر" دىيىپ، اسن حان پاشا
بويوردى.

دىۋان مۇرزە سى بىر غارى^{۲۵۹} قاغىزا حاط يازىپ، الينە بردى.

—ھاو، حازىر بىگجانلى، شونى ياتان يىرىندە آغانگ گۆزۈنە توت. حاطى اوقاپ، ياغى نىنگ
گىنىنى بىلىپ، غورقوسىنا غالان يارتى جانام چىقسىن.

—باش اۋستۈنە، تاغسىر — دىيىپ، قاغىزى ياتىش تلىگى نىنگ دېسىنە غىسدىرىپ
غويدى.

—اى، حازىر بىگجانلى، سن گۇروغلى نىنگ آشپىزىمى، دۈيە يۇردىمى، جىلادارنىمى،
تونگاتارنىمى^{۲۶۰}، پاىكى^{۲۶۱} سوۋچوسىمى، آسئل سەنىنگ عملىنگ نام؟

—تاغسىر، پاىكى سوۋچا يىتىرمە، من گۇروغلى نىنگ جىلادارنى دىرىن.

—اۋكدە عملىنگ بار اكنى. اورشا چىقانداندا—دا بىلە چىقىامىدنىگ؟

—اول اورشا چىقانداندا، ھمىشە يلىسىنى ساقلاپ گلىان نۇكرى من.

—گۇروغلى نىنگ "ايت اورشى" دىين اورشى بار شكىللى، "وللم شاحا" دىين اوينى
بارمىشنى، اولاردان بىلىامىنگ؟

—بىلىان، تاغسىر.

—"ايت اورشونام" بىلىامىنگ؟

^{۲۵۹} غارى: غارنىش.

^{۲۶۰} تونگاتار: بلىك غازانچى بولسون.

^{۲۶۱} پاىە كى: پس درجە لى اورون بولسا گرک. (چىلىم گتىريان)

—باي، "ايت اورشون-آ" دسلاپ اۋورنىپ غويويدىم.
 —گۈروغلى آغانگ غىراتىننا مېنىدە، اورشا گىتچك بولاندا، اينر كىمىن كۆكرآپ، ناما
 آيدارمىش شكىللى، اونى بىليآمىنگ؟
 —اونام بىليآن، تاغسىر.
 —باي، زانگىگارنىنگ دنگى-تايى يوق اكن-اوو. حازىربىگىجانلى، آغانگ ناماسىندان بىر ناما
 آيدىپ بر، شوندىن سونگ سەنىنگ گۈروغلى نىنگ جىلاودارى اكنلىگىنە بىزىلر ائنانايلى.
 —باش اۋستۈنە، تاغسىر، گۈروغلى اورشا گىتچك ماحالىندا شو نامانى آيدىدى —
 دىيىپ، الينداكى كىچاننىڭ ساپىنى سىز ادىپ، باش كىمە سۆز آيدار گرک:

من سانگا دىيىدىم اسن حان پاشا،	مىنىڭ سانگا دوغرى سۆزلىرىم باردىر.
آتىڭنى اوغراتما غايادان داشا،	مىنىڭ ات ايشلىمىز يىللىرىم باردىر.
اگرى دالدىر، سانگا دوغرىدۇر سۆزۈم،	غانىمى گۆرمە، آچىلار گۆزۈم،
اگر آتىم بۇدراپ، يىقىلسام اۋزۈم،	اۋستۈمدە "حوو" چىرىلىرىم باردىر.
من سانگا نأ دىيىدىم، كم سايىدىڭ بىزى،	چىقار من چۈللەر، اولار من دۆزى،
عۈۋسە يىتىنچە غىرار من سىزى،	غاپلانگى-ارسىلانلى چۈللىرىم باردىر.
يىگىتلىرىم باردىر بوقودا بىلى،	غاراغوش غانالى، آرسىلان يۆركلى،
باشى دورنا تىلى، سامىر تىپكى،	ياغىرنى غالىقلى غوچىلارنىم باردىر.
گۈروغلى بگ آدىم عالمىدە دىستان،	غىراتىم مىداندا نر كىمىن مىستان،
حايياتىندان تىترار كۆللى رومىستان،	ارسىلانلى، تۆركىملى ايللىرىم باردىر.

بو سۆزى آيدانسونگ:

—پاج، حازىربىگىجانلى آغاسى نىنگ ناماسىنى غايىرىان اكن-اوو، حانى بىزىلر "ايت
 اورشونى"، "ولم شاحا" اوينونام گۆركىز.
 —تاغسىر، ھەمە اويون-توماشاسىنى شاحا اۋورتىك-گۆركىزىك-دە، شول "ايت اورشونى"
 دىيىن اورشونى غويالى.
 —او نىچىك؟

—اول بىرنآچە واغتا چىكآن اوروش، تاغسىر، غوشونىڭ باسغا اوغرى، دورابىلىمىز.
 گۈروغلام بىر گىپى اۋنگۈندىن غوشونىڭ بوينا غويىچاق بولار.
 —اى يوق، دورار — دىيىدى.
 —تاغسىر، غويى زات دال، شونى غويالى-دا.

"غويالى-غويالىسىن" كۆپ اديرنسونىڭ، اسن خان پاشا ئۆز آتلىلارنىڭ آيتىدى:
— ھاو، يېگىتەر، گۇروغلى نىڭ "ايت اورشونى"، "ولم شاحاسنى" گۇرۇپ، ئورنىپ بېلىنىڭ، ھر حايىنىڭ بۇ واقتا چىلى بالا-چاغانگىزى ساتىپ بىرچە دىيىدىڭىز. ئىنچا، ھازىر بىگىچانلى ئۆز سۆڭەكش غارداشنىمىز ساي-ساي بىلە ساتاشىدۇر، بىر پۇل چىقارغانىڭىز يوق، بۇ موغت ئورنىچى. شۇ ئورنىچى گىزىپ يۇرۇپ، يۈزۈنە گۈزلىنىڭىز، كىلىنىڭىز ئالارنى — دىيىپ، غىلجىنى سىرتىپ، ئۇنىڭدا يالپىلداپ غويىدى.

خۇكىمى گۈچلى پاشا، يردىن باشقا يەر گۈزلىان ئادام يوق، آغىر يىغىنغا سوو سىپىل يالى بولدى. گۇروغلى آيتىدى:

— تاغىسۇر، سىزنىڭ چىنىڭىزنىڭىز ئىندى بىلدىم. گۇرۇش توتچاق ئادام يالى ئورتا گىچىپ، بىلگىنى چىزغاپ، بىكى سىنىنى بىلەن ئورۇپ، باياقى كىچە-دە الەندە، اول كىچە-دە ىدى يىل يردە ياتىپ، بىر سووونى ئىچىن كىچە، دىسىنى نىڭ ئوزۇنلۇغام غولاج^{۲۲} يارنىم، يۈزم ياللىن يالى.

— تاغىسۇر، "ايت اورشى" ئىك سونگا دوسون، اونى ئىنگ سونگوندىن ئورنىدىن. "ايت اورشندىن" ئۇنىڭچا "ولم شاحا" دىن اونى شۇ، تاغىسۇر — دىيىپ، كىچانىڭ سايى نىڭ ئوجوندان توتۇپ اوغرونا ئالغاپ ئۇتقىتىدى. حايىسى اوغوردان دىگە غىپىرۇپ-يىپىرۇپ بارىپ. ئىگىرى چىنە چىقۇپ بارلىگەنە-دە بىر دىگىپ غايتىدى:

— اينە تاغىسۇر، "ولم شاحاسى" شۇ. "آيلان تاباق" دىنمىن اونى بار، اونام گۇرۇكىن. كىچانىڭ سايى نىڭ ئوجوندان توتۇپ، گۇزۇنى يومۇپ، پىرلاناقا-دا آيلاندى. بىر-بىكى يارنىمى نىڭ بوقورداندىن دىگىپ، گۇورسى ئوتىر، كە سى پىرلاووق كادى يالى بولۇپ ھوندا ياتىر.

اسن خان پاشانىڭ يىغىنىنى "اوندا اول، مۇندا بول" دىيىپ غىرۇپ يۇر.

— ھاي، اوپون توماشاسى بىلەن مۇنگ بىر... باسنىڭ زانگىگارى.

باسنىڭ دىنى بىلەن گۇروغلى باسدىرچاقىمى. زۇڭدى مىدانا ئۇزۇنى، گۇرسە چىترىكە اسن خان پاشانىڭ ئاتى غانگىرلىغى دوران اكن، "شوندان غورۇغ-آ يوق بولسا گرگ" دىيىپ، گۇروغلى ئالغادى ئاتا غارشى، تاناپىنى پىچاق بىلەن كىسىپ، تۈسۈپ ئاتنىڭ ئۈستۈنە مۇندى. بۇلار مۇنىڭ ئىزىدىن:

— ئاتلان-ھا، ئاتلان، ئۇنىڭدىن بول-ھا، ئۇنىڭدىن بول — بولۇپ دىلر. آلا غالماغال بولۇلار. غالا غارشى غاچارمۇقا دىيىپ دىلر، اما گۇروغلى اول آيدانلارنى ئاتىدى، غارشىنىڭ بىر داغ باردى، شۇنگا تاراپ ئاتى نىڭ جىلاونى دىگ توتۇردى،

^{۲۲} غولاج: بىكى غۇلۇڭ گىنگ گىرىندىكى ئوزۇنلۇق.

آتلاڭۇپ قووماغا باشلاڭۇلار. كۇپلاپ ياقۇنلاسلار غاچۇپ اوتۇر، يەكە، ايكي يتايسلر دۇئاكە—
دە كېچە بىلن آغداريار. گۇروغلى نۇڭ كآ غاچۇپ، كآ قووپ ميداندا اورشوپ يۇرشى، ادېل
ايت اورشۇ يالى، يەكە—يەكەن ساپلاپ گليار.

اسن حان پاشا آيتدى:

—اويونچى اوتولانۇنى بىلسە ياغشى، دىيىنلرى، ايندى من نام ايشلاپ دورون — دىيىپ،
داغۇڭ يۇزلىرىندە اينچە يىتېگىسى چونگنور يودالار بولار، شول يودالارنىڭ بىرىنە دۇشۇپ،
اسن حان پاشا اۇڭۇنى باشلاپ غاچۇبرىدى. گۇروغلا—دا اونگايلى يرى گلىدى.

بو داراجىق يودا دۇشۇپ اوگران يىغۇن، بىر—بىرى نىڭ اۇڭۇنە دۇشە بىليامى؟ گۇروغلى
بولسا گىردى بىر چىتىدن يكان—يكان اور يىق، سانچ، آغدار، باس، غانگۇر، ماسلىق—
ماسلىغا قاقلىشۇرۇپ باريار، يىڭسە بىرپ باريان يىغۇن، داراجىق يودا انۇن—دا اۇورۇلپ
بىلىنوق. گۇروغلى يىتېپ بارىپ اسن حاننىڭ آتۇنى شاپبا جىلاولاپ يۇزۇنە باقاغا—دا:

—ايت اورشۇنى اۇورنىڭى، تاغسۇر؟

—اۇورنىم.

—كىمىڭ—كۇمۇسىڭ غالاناق گرک.

—يوق، يوق غالان دالدىر.

—اوندا پوغتا بىل، اونوتما، بىزىڭ دىليمىزدە شونگا "ايت اورشۇ" دىيىپ آيدىاندۇرلار.
بىرىڭدن غۇمۇلدامان دور.

غان گۇردى جانى چىقۇدى، سىماپ كىمىن ساندۇراپ، غامۇش كىمىن غالدۇراپ دور.
گۇروغلى اۇز ايچىندن آيتدى: "شونونگ گۇزۇنىڭ اودى آلنار يالى اديىن—دە" دىيىپ، كىسە
سىندن پىرنكى چاقغۇنى چىقارۇپ، يانگقى اۇلى لىرىڭ غولاق، بورنۇنى كس، تىق، آت توربا،
كس، تىق، آت توربا. بىر آت توربا سۇغماي، يەنە بىر آت توربانى دىيىپ دولدوردى. اۇزۇڭگە
مألىم، غالىڭك پالوو كادى يالى غولاق—بورونلار. بورونلاردان ايكي آت توربانى دولدوراندان
سونگ، اسن حاننىڭ ھم غولاق—بورنۇنى آلۇپ، آت توربا سالدى. آتۇندان دۇشۇرپ، اۇز
مۇنۇپ گن يابۇسۇنا مۇندۇرپ، يابى نۇڭ غارنى نۇڭ آشاغۇندان چىكىپ آياغۇنام دانگدى،
الېنم سۇرتۇنا دانگدى. ايكي آت توربانىڭام باغۇنى چاتۇپ، يابى نۇڭ ساغۇسۇنا بىكتى.
يابۇنى يانگقى يودا سالىپ گۇز بىلن ساغۇسۇنا باش، آلتۇنى غوندوردى. داغۇڭ
جۇلگىرىندىن ھمىشە اوت داشاماغا اۇورنن يابى، مونى آلدى اۇتاگىتىدى.

باردى غوشونۇڭ بىر يان چىتىدن. مونى گۇرۇن گۇلۇپ، گۇرۇن گۇلۇپ، سۇپ—سۇردىم
بولۇپ خۇڭكأرىڭ غاشۇنا بارىپ، زومباراغا—دوروبردى. خۇڭكأر آيتدى:

—ھوو، زانگىگار، سالام يوق، غلىك يوق، حابارۇڭى برا!

—زاهرى بىر، مرضى بىر، حابار گرگى سانگا، حابارى بولوپ دورشومئزدان آلايمازلارمى؟
گۇرۇغلى نىنگ بىر نۇكرى باش يۇز آلتىنى غۇرۇپ غويىردى، اينە سانگا گرگ بولسا حابار
شو.

—پاح، نۇكرلرېنە چىلى اوروش تالېمىنى اۋوردىن اكن-اوو — دىيىپ، بو آغۇر يىغۇنا حوپ
آبانىپ باشلادى. حۇنگۇر آيتدى:

—آى، بولسا-دا بولار يالى آغۇر يىغۇندا مونچا-مونچا غۇرلما بوليامى. بو بىر ياغۇنى
گۇريان سرگردامدى، اۋزى اۋلمان آمان ساغ گليپدير. مونونگ غولاق، بورنونى جايىندا
غويونگ — دىيىپ، حۇنگۇر، حكيملىرىنى يىغۇناپ، حۇكۇم اتدى. حكيملر جملنىشىپ:
—غولاق-آ بىلدە دورسون، تاغسۇر، انىك بورنونى اورناشدۇرايلىنگ — دىيىشىپ،
بورنونىنگ اورنون تنكار سىپىپ، بورون غويىارلار. كاسى ايكي بارماق يىتمىيار، كاسى اوچ
بارماق يىتمىيار. اسن حان پاشا آيتدى:

—حاو، زانگىكارلار، غويوپ-گۇتريپ مېنىگ جاننما آلدنىگىز، حول غارا توربانى
سىلكىنگ، بىزىنگ بورون شونونگ ايچىندە-اوو — دىيىپ غۇغۇرئىردى.
غارا توربانى سىلكىلر، ترراگىدن-دە بىر بورون غاچدى، ادىل كۇدۇن، تۇنگىگە يالى: "مگر
چىقسانگ شو چىقارسىنگ" دىيىپ، گتيرىپ غويىدولار ولى، بو اۋسگۇنراق دۇشدى. بارئىنچا
بىر آز يىللىنأين بولماغا چىلى.

بو گپ بو يردە دورسون، ايندى حابارى كىمدىن آل: گۇرۇغلى باش يۇز آلتى نىنگ ياراغۇنى
اولجالاپ، غالا آلىپ غايتدى:

—اۋنگى گلىدى، سونگام گلر — دىيىپ، غالاسىنا گليپ، ايلينىنگ ياش يىگىتلىرىندىن تازە دن
باش يۇز آلتى نۇكر جىلأپ، بو آت، ياراغلارنى اولارا بريپ، مأكام ياراغلاندۇردى.
—حاو، آغام، بو آت ياراغلارنىگ نامە، مونى نام اۋچىن بىزە بردينگ؟

—يىگىتلىر، بو يىغۇن باش گۇندە، اون گۇندە غايتجاق يىغۇنا منگىز دال. سىزم بىر ماحال
اورشا آلىپ چىقمالى بولايسام، تاييار دورونگ، شونونگ اۋچىن بريان مونى.

—حاو، آغا، اوروش ھۇنارىندىن بىزە آز-كم اۋورت، گۇركىز، اوروش ميداننى چىقانىمۇزدان
سونگ، ماسغارا بولوپ يۇرمالى. — دىيدىلر. گۇرۇغلى بىر آز واغۇتنىگ ايچىندە: "اينە، بو
ياراغۇننىگ ھۇنارى بىلە، اول ياراغۇننىگ ھۇنارى بىلە، اورشا شىلە بارمالي، شىلە
چوزمالي" دىيىپ، ھمە اوروش ھۇنارلىرىنى گۇركىزىپ چىقىپ، آحىر سونگۇندا: "ياراغلارنىگ
ھۇنارى شودور" دىيىپ، باش يۇز يىگىدە غاراپ، سازنى آلىپ، باش كىمە سۇز آيدار گرگ:

نايزا آيدار من نۇكرم.	آتار آيدار من بۇكرم،
آتئم يئندام بولان چاغدا.	بۆركۆردىپ غانلار دۇكرم،
دگريم-دگمزم گۇمان،	تۆپنگ آيدار سسليم يامان،
پلتام اودى آلان چاغدا.	دگأيسم، غويبرمن آمان،
اوق آيدار دورمان دگرمه،	ياى آيدار بيليم اگرمه،
غولدا قووات بولان چاغدا.	سووت دريسين سۇكرم،
پارلاپ هووادان اينيم،	غئلئچ آيدار من پارلايام،
آلا بولات بولان چاغدا.	غانئمى ايكى بۇلسم،
تاسلئن بيلمز بلايام،	غالقان آيدار من آلايام،
سريپ-سريپ آلان چاغدا.	غوچ ييگيده من غالايام،
اون ايكى پارادئر باشئم،	گۆرزي آيدار منينگ ايشيم،
سۆير دپه دن اينن چاغدا.	توولغا بيلن سۇوشيم،
غوشاق آستئندا دورايام،	پئچاق آيدار من ياراغام،
غولتوقلاشئپ گلن چاغدا.	جاي يرينده من گرگم،
نامارت الينده پسسيم،	پالنا آيدار من حاستايام،
يئغئن باسغى بولان چاغدا.	اوروپ يئقماغا اوسسايام،
مئدام يانئندا يورتايام،	يومروق آيدار من حئرتايام،
جنگنگه، جۆنگنگه بولان چاغدا.	چكيپ ياقاسئن يئرتايام،
ايل-اولوسومه، بول مددكار،	گۇروغلى آيدار يا جيبار،
بيردن حؤممت بولان چاغدا.	غوچ ييگيده بارى دركار،

بو سۆزى آيداندان سونگ:

—اي، آغا، سه نينگ برن تاليمينگ همماميزه غايئم اورناشدى، شو واغلار گيتسنگ—ده بيز تاييار — دىيىشديلر.

اوندا گۇروغلى:

—يوق، ييگيتلر، سيز انتك آرقايئن غالادا اؤيلى-اؤيؤنده بولوبرينگ، واغتى گلنده اؤزؤم
حابار بررين — ديدى. اول باش يؤز ييگيت اؤيلى-اؤيؤنه گيتدىلر. گۇروغلى اؤزؤنينگ
قئرق ييگيدى بيلن چاي باشئندا ماصلاحاتلاشدى. گۇروغلى آيتدى:

—اى، كؤسه، بو يئغئن بو گؤن، ارته گيتجك يئغئنا منگزميا، بو يئغئن آغئر يئغئن،
بيزينگ دولى-دوشومئزا چاپار گؤندريپ، آلس يىرلرده بولان اُحلى تۆركمن ايل-اولوسئنا
حابار اتمگيميز گرک.

كؤسه آيتدى:

—اُحلى تۆركمن ايل-اولوسئنا، اُحلى غونگشئ حالقلارئى حابارلى اتملى ديسنه، اشيتمديم
دييمسينلر، اؤزلىرى اؤسترينه بير يئغئن دؤكؤلسه، گۇروغلى ديبپ، چاپار گؤندريپ
دوريارلار.

گۇروغلى دولى-دوشا اوغراتماق اۆچين چاپار تاييارلاندى. اولارا غاراپ، غولونا سازئنى
آلئپ، گۇروغلى بير ناما آيدار گرک:

قئرق مۆنگ ييگيت چاپار گلسين!
جانى جانا غاتان گلسين!

اول آق داغدان، غارا داغدان،
بير-بيرينه كؤنگؤل برن،

بارابار نامئسى-عارى،
صاپا اوغلى چاقان گلسين!

چاندئبلده چكديم زارى،
اول يمرهلى نينگ سردارى،

آصلئن ديبسم اُحلى-زادى،
حاطاسئز اوق آتان گلسين.

هر ميليسده اولى آدى،
يئلئز بابائئنگ زؤريادى،

بوزلاشار دؤيه لر بوزدا،
اون مۆنگ اؤيلى ياتان گلسين!

جرنلرى گزر دؤزه،
يايلاغا يايئاشئپ يازدا،

ايشيم زارى-زبون بولار،
تلپكلرين چاتان گلسين.

بو گؤن باشئم يسير^{۲۶۳} بولار،
عارى-نامئسى بير بولار،

ياشئل نايئزاسى يالاولى،
تكه بگى زامان گلسين^{۲۶۴}.

كسر غئلئچ داغى داولى،
ايل ايچينده آدى-چاولى،

^{۲۶۳} يسير: اسير، توسساغ.

^{۲۶۴} پولياك (لهستانلى) افسرالكساندرخودزكو ۱۸۳۳-نجى يىلدا كؤپ داغدا بولان ماحال، مختومقلاو گۇرۇغلا دگيشلى
غوشغولارئى ياشولئللاردان يازئپ آلئدئر. شولارئنگ آراسئندا "گلسين" ديين غوشغى هم بارشوندا: "آغلار، حاطام صفاتلى قورئنگلى
زامان يۇريسين" ديبپ زامان ديين شاخصئتى آغزايار. سرادينگ:

(Aleksander Chodzko, Specimens of the popular poetry of persia. London. Printers 1864).

غۇزئلباش بىلە غۇلئچلاشان،
سالئر غازان^{۲۶۵} سولطان گلسين.

من بولسام باشئنا بندە،
بیر نفر نأگهان گلسين.^{۲۶۶}

اون دۇرت ياشدا توتدئ اليم،
اولئ ار- پيرلريم گلسين.

يدى ولى بىلە دوشان،
اوتوز ياشا باشئ غوشان،

آت سالتپ گزر هر ياندا،
او گۇلنگده، او بالقاندا،

نذير اتديم چاندئبيليم،
گۇروغلى، زبوندر حالئم،

گۇروغلى سۇزۇنى تمام اديپ، شو آيدان ناماسئنى حاطا بيتديريپ^{۲۶۷}، اللرينه بريپ،
دوملى-دوشونا چاپار آتلى گۇندردى.

گۇروغلى اۇز ميحاناسئندا قئرق ييگيدى بيلن چاي-ناهار شراپدان كيپليرنى كۇلكدilir.
چاي، ناهار-دان سونگ، ساپار كۇسه باشلقلايئن قئرق ييگيدىنى يانئنا آلتپ، عۇوض
جانئنگ گيدن اوغرونا غارشى چئقئپ، يۇرأبردilir.

كۇسه بيلن گۇروغلى بير داغئنگ اؤستؤنده اؤزنگى ياناشدئرئپ بارياردى. كۇسه اسوان
بولسا، گۇروغلى نئنگ گۇزؤنده ياش گۇرؤنيا.

—اى، گۇروغلى، بو نأ تونوم، بو نأ بولوش؟ اگر سن حايا بولوپ، گۇز ياش اتسنگ،
بىز—ا يول اوغلى، باغئرئبرمأگه—ده يالتانمارئس.

—كۇسه، منينگ غئرآت آياغئمئنگ آستئندا بولماسا، من ايتدن غووومى، من غئرآتدان آيرا
دؤشنيمه حايا بوليان.

كۇسه آيتدى:

—آى، گۇروغلى، يارامازلئق اتمه، گۇز ياش ادنينگ بيلن دوشمانئنگ سانگا رحى اينمز،
سن حايا بولسانگ، ييگيتلر—ده حايا بولار، سن بيدىپ گلمه—ده مس بولوپ ناما آيدئپ گل،
گۇروغلى.

—بوليار، كۇسه—دييىپ، داغئنگ اؤستؤندن بارياقا، عۇوض بيلن غئرآتئنى ياد اديپ، باش
كلمه سۇز آيدار گرک:

غوجا داغلارئنگ باشئندا ياز بير يانا، غئش بير يانا.

شونونگ يالى-دا "يوسپ-آخمت" ديسانئندا هم شئيله ماضمونلى غوشى بار. (آ.گ)

^{۲۶۵} سالئر غازان: ميفيكى (افسانوى) شاخصئيت.

^{۲۶۶} بوسطيرلرسونگرا غوشولان بولسا گرک. ناگهان، بويرده لاگه حان، أپت، دايوا آدمادان ماقصات. (آ.گ)

^{۲۶۷} بيتيرمك: يازماق.

دیل بیر یانا، دیش بیر یانا.

ياز بولاندا چايلار داشئپ،

باش بیر یانا، لأش بیر یانا.

سۆتۈن ئىم عارشا چكىلدى،

غان بیر یانا، یاش بیر یانا.

باش آلپ حانجا گیدی،

دۆرت بىر يانا، بىش بىر يانا.

—حاو، ياغشئ ييگيت، سن کيم؟

—پاچ، عؤوض دیین دیلینگه دؤننین، "خودای برسه غولونا، گتیریپ غویار یولونا"،

بیر یردن اورشوپ، توتوپ گتیرن کیشی بولان بولوپ، گۆزۆنی آسمانا تیکیپ، بیر ایکی یارئمنئی آنا قاهدئرئپ، دینکلآپ باردئ بآردن.

—حای، کرم سولطان، بو اوغلانئ سن اکیلمأسنینگ، بو اوغلانئ شرابئنک مسچیلیگی اکیلیپدیر. حانئ، مونگا بیر چای برینگ، اسسینه گلیپ آیتلسئن، اونسونگ موندان حابار سورارئس.

—اوغلان، اسسینگه گلدينگمی؟

—گلدیم، تاغسئر.

—گۇرۇغلى ئۇنىڭ غۇۋىز دىيىن اوغلى سىنى؟^{۲۶۸}

—ھاۋا، تاغسىر، من.

—سەن بولساڭ، ھان اوغول، ياغشى گلىپسىڭ. آغانگا ايلچى اديپ ھابار ايرىسك گىدرمىڭ؟

—روغىسات بىرسىڭ، گىدىيىن، تاغسىر.

—ساڭا روغىسات بىرىپ ايرىلى. بىزىڭ آغانگان كۆپ آرتىقماچ—آرتىقماچ دىلگ طالابلارنىمىز بار، شول طالابلارنىمىز بىتىرسە، آغانگ بىلەن ياراشىق اديپ، ايل بولۇپ غايدىياس. طالابلارنىمىز بىتىرمىسە، آغانگى غالاسىندا چۆيىرىپ آلياس. اللى يىللىق ھاراجات توتۇلۇپ بو يىرە گلەندىر.

—تالابلارنىڭ آيت، اشىدىلى، تاغسىر.

—تالابلارنىمىز شىلە: سەنىڭ آغانگاندا بىر كراماتلى دۆيرمە غىلچ بارمىش، شول غىلچنى بىرسىن. آغاينوس دىيىن پىزادىنى بىرسىن، غىرات دىيىن آتتى، مىجون دالى دىيىن آتتى، ايكىسىنىم گىتيرىپ بىرسىن، لكە پاتىشانىڭ غىزى گۈلروھى غايتارۇپ بىرسىن، ايل—ھالقىندىن اللى يىللىق پاجى يىغىپ بىرسىن.

—تاغسىر، سەنىڭ تالابلارنىڭ شو بولسا، مىن گىدە—دە بىلچك دال، آغاما بارۇپ آيدا—دا بىلچك دال.

—ھا، او نىچىك؟

—گۇرۇغلى آغام، غاھارجانگراق، غىگىرراق آدمىر، باراغاندا آتتىڭىز، غىلچىڭىز، آيالىڭىز، ايلىڭىز اللى يىللىق پاجىنى يىغىپ بىر دىيىم، اول مىن نىنگىسى ادر، مىن چاپىپ اۋلدۇر، تاغسىر. پاتىشا غاھارلانىپ:

—بو اوغلان ھاقىللى اكن. مونى بىد ادىڭ — دىيىدى. غۇۋىزجاننىڭ اللىنى آرقاسىندا دانگىپ، چادىرنىڭ اۋرىسىنە ساراپ غويدولار.

غۇۋىز توتۇلۇپ گلەنسۇڭ، بو آغىر يىغىن:

—مونى كىم اكلدى—دە، كىم اكلدى —بولشوبىدىلر. كىم دالى... مونىڭ آدى گوتىرلىپ گىتتى.

—بىزدىن باشقا كىم اكلبىلار مونى. مونى مىن اكلدىم—دىيىپ، كىم دالىم غورساغىندا قاقىتۇردى.

—سەن نىڭگى اديپ اكلدىڭ؟

^{۲۶۸} "غۇۋىز ھاللاص اديلىش" شاھاسىندا، ھۇنگار. توسساغ ادىلەن غۇۋىز بىلەن گۇرۇغلا ياقىندىن دوش گلىپ ھەم اولارنى ياقىندىن تاناپتى. بو "قىزىق مۇنگىلر" شاھاسى اۋزىباشىندا دۆزىلەنە مىنگە يار. (ا.گ.)

— ھاي، يېگىتەر، مېنىڭ بىلە ئوينىغۇز گلىار، مەن ھالى ضاربىمى گۇرگزموق، اينە شو ات گۇرۇغلى نىڭ مېنۇن دالى دىيىن آتئۇشۇن، ھۇنگار شو آتى بىزە باغۇش اتسە، شو آتۇڭ اۆستۈنە مېنىسك، بارىپ غالاسۇندان گۇرۇغلى نىڭام بوينونا تاناپ سالىپ گىتيرىس. اوندە ھۇنگار آيتى:

— كرم سولطان، الينگەن بىر ايش گلىان بولسا، بار شول آتى سانگا باغۇش اتدىك. اۆز آتۇندان دۇشۇپ، ائلغاپ گلىپ تووسوپ، غۇراتۇڭ اۆستۈنە مۇندى. — ھاو، كرم سولطان، مونۇڭ اۆستۈنە كرم دالى بولۇپ مۇندۇڭكى، يا گۇرۇغلى بولۇپ مۇندۇڭكى؟ — آي، تاغسۇر، غۇراتۇڭ اۆستۈنە مۇن آدام، گۇرۇغلى بولۇپ مۇنيار، گۇرۇغلى بولۇپ مۇندۇك.

— گۇرۇغلى بولۇپ مۇن بولسانگ، گۇرۇغلى مونۇڭ اۆستۈنە مۇنۇپ اورشا گىتچك بولاندا، اينر كىمىن مەس بولۇپ ناما آيدىارمۇش، سەن ھانى گۇرۇغلى بوليان بولسانگ بىر ناما آيت گۇرلى. — باش اۆستۈنە تاغسۇر — دىيىپ، غۇراتۇڭ اۆستۈندە، سازى اليندە، كرم دالى بىر باش كەلمە سۇز آيتسۇن باقالى:

اىلغار ادىپ، شو ميداندا گزرم،	ندىر ^{۳۶۹} ، دۇۋۇشماگە غويمايا، بگر.
ايندى بارسام چاندىبىلىڭ بوزارام،	ندىر، دۇۋۇشماگە غويمايا، بگر.
اىلغار اتسە، شو ميدانلار مېنىڭكى؟	دۇرلى دۇوران، قۇرق كىزى مېنىڭكى؟
آغايونۇس شاھ، سولطانم مېنىڭكى؟	ندىر، دۇۋۇشماگە غويمايا، بگر.
آت سالىبان بو ميداندا گزرم،	عۇۋىز بىلەن غاندى-نابات ازرم،
ايندى بارسام غالاسۇنى بوزارام،	ندىر، دۇۋۇشماگە غويمايا، بگر.
آغا، بگر، ھابارئەمنى سوراشار،	اوروشا گىرندە بىر-بىر دانئشار،
كرم سولطان، بىز غۇرات ياراشار،	ندىر، دۇۋۇشماگە غويمايا، بگر.

بو سۇزى آيداندا سونگ، پاتۇشا آيتى:

— دۇۋۇشچك بولسانگ، كىم غويمايا سىنى. گۇرۇغلى نىڭ اۆستۈنە گىتماگە اۆزۇڭ غورقياسۇڭ.

^{۳۶۹} ندىر: نامە دىر، نامە اۆچىن

—او نام اۆچين، تاغسۇر — دىيىپ، آتۇنگ بۇقۇنۇنا بىر قاقىدى، غۇرات سىلكىنىپ زۇنگىدى
آسمانگا، آتۇنگ زۇنگاسۇنا كرم سولطان آيتدى:

—حاو، يىگىتلىر، بو آتۇنگ غۇلغۇ يامان اكن، مانگا بىر اورغان تاناپ برىنگ، اورغان.
بىر اوزۇن تاناپ آلۇپ برىدلىر. تاناپى غۇراتۇنگ بۇقۇنۇندان آيلاپ آلۇپ، غايۇم بىلىنە
اورادى. عاقۇلسۇز ادام اۇزۇنگە بىللى، كرم دالۇ هر كىم بىر گۇگۇش برىار، بىرى بو ياندان
چۇقۇپ:

—حاو، كرم سولطان، ايندى آرقانلۇغۇنا يۇقىلماز يالى بولدۇنگ، بولار يالى آت سۇرۇك
بولساڭ، بىردن يولدا سۇرۇشىپ گىتسە، باشۇنگدان آشۇرلۇپ گىدايمە حالى، مۇكام بول —
دىيدى.

كرم دالى غۇراتا غۇشغون سالىپ، اونام گىتيرىپ اۇز بىلىن باغلايدى.

يەنە بىرى بو ياندان چۇقۇپ:

—آى، كرم سولطان، ايلرى—غايىرا يۇقىلماز يالى بولدۇنگ، ايندى بىر كىمىگ بار، اگر سنى
آت آلۇپ غاچسا، اۇنۇنگۇدەم بىر جار گلايسە، آت زۇنگاندا يردن آيرۇلۇپ، كلۇنگ داشا دگىپ
اۇلرسىنگ — دىيدى.

كرم سولطان يەنە بىر تاناپ آلۇپ، آتۇنگ غارنى نۇنگ آشاغۇندان چكىپ آياغۇنام دانگىدى. بو
ياندان يەنە بىرى چۇقۇپ:

—حاو، كرم سولطان، آت آلۇپ غاچۇپ گىتسە، سىن زانگىگار، جۇلاوى چكىمى، يا
الينگداكى نايزانى توتجاقمى؟ — دىيدى.

كرم دالى يەنە بىر تاناپ آلۇپ، نايزاسۇنام بىلىنە دانگۇپ غويدى. شول واغۇدا حابارى كىمدن
آل: گۇروغلى قۇرق يىگىدى بىلن داغۇنگ اۇستۇنە چۇقۇدى. گۇروغلى نۇنگ گۇزى غۇراتا
دۇشدى. غۇراتۇنگ اۇستۇنداكى عۇوض جانمۇقا دىيسە، بىر دانگۇلغى غۇزۇلباش، اھلى يزىدلىر
هم غۇراتۇنگ تۇورگىنە آيلانۇپدۇر. گۇروغلى دوران يريندە:

—حاي، يزىدلىر، مېنىگ آتۇمۇنگ نامسىنە سۇن ادىاسىنگىز، ياغۇشۇسۇنى—ياماننى
بىلمىسنگىز، گلىنگ مەند سورانگ، بولماسا سىزە شو يردەم اشىتدىرسىم هم، اشىتدىرأرىن —
دىيىپ، غۇراتۇنى تارۇپ ادىپ، باش كەلمە سۇز آيدار گرگ:

آت آلانگدا ساغۇسۇنا غاراپ آل، بدو آتۇنگ نىرسىنە سۇن گرگ.

بىلمىسنگىز، اوسسادۇندان سوراپ آل، حايقۇرۇپ كىشۇگارە بىلد اۆىن گرگ.

آت آلسانگ، آل غۇسغا بىللى بۇقۇنى، جبىر اىلسىنگ، چكر نرىنگ يۇكۇنى،

گۇچلى ايسلار سۇو چكىنىنگ آقۇنى، اوروش ميدانۇندا پالوان گرگ.

غويروق چىققان يىرى بىلىد دۆۋۆلەر ، ساغرىسىنىدا دىگىرىمىلەر ئۆلەر ،
غايىرىغا اتىگى گىنىگىدىن آيىللار ، غاجىئىبان قوموماغا بىر مىدان گرگ .

گۆرۈغلى بىگ آيدار ، بىر شىرىن سۆزلى ، اۆكۆز دى گرىشلى ، نر مال دىزلى ،
كىچىراق باشلىدۇر ، بىر آلما گۆزلى ، كلە سى يىلل آشان ، اۆستى حام گرگ .

بو سۆزى آيداندان سونىگ ، گۆرۈغلى نىنگى سىسىنى اشىدىپ ، غىرآت كىشىگاپ غويىردى ،
غىرآتتىگى سىسى بو آغىر يىغىنىنىگى اىچىنىدە شارنىگىلداپ يانگىلانىپ گىتىدى .
خۇنىگىر آيتىدى :

—آلا ، زانگىگار—اى ، شونچا غوشونىنگى اىچىنىدە اۆز آتتىنى تاناپ ، مونونىگ ناما
غايىرىشنى ، آيدىشنى باقىنىگ ، مونونىگام ايه سىنىنىگ اوازنىنى اشىدىپ ، كىشىگىشىنى
گۆرۈنىگ ، آتى اۆزۈنە مىناسىپ ، اۆزى آتتىنى مىناسىپ زانگىگار اكنى .

كلە سى گۆچۈپ ، حووالاسى گۆترىلىپ دوران كرم دالى :

—تاغىس ، بىزە مىناسىپ دالىمى ؟ نامە بىز مونونىگ اۆستۈنە گلىشىمىسى ؟

—سانىگ مىناسىپ بولسا ، نامە ايشىلاپ دوسونىگ ، بو ىردە ، كرم دالى .

—اى ، يولومى آچىنىگ حالى ! — دىيىرىدى . غىرئىلباش يىغىنى ، او يانا ، بو يانا پىتراپ
كۆچە برىپ ، يولونى آچىبرىدىلر . آتتىگى جىلاونىنى يازدىرمانقا ، بىرى بو ياندان چىقىپ :
—كرم سولطان ، نايزانىگ — بىلىنىگە دانگىنىگ نامە ، گۆرۈغلى نىنگى ياننى بارانگدا
دىرناغىنىگ بىلىن اوروشجاقمى ؟ بوش گىتمە ، بىر ياراغ اكىت — دىيدى .
—حاو ، مانىگ بىر ياراغ آلپ برىنگ .

"آت اۆستۈندە يىنگىلر ك بولسون" دىيىپ ، باتمان يارىم دىمىردن بولان بىر غارامىنانى^{۳۰}
بوينىندان آسدىلار . اولى شاهىنىگ اۈنگۈندە غىجالاتا چىدامان ، آتتىگى جىلاونىنى گۆرۈغلا
غارشى دۈندرىپ ، جۆپ غامچى اوردى . غىرآتتىگى تىنى آواپ ، حىرلى نىنگى اوقى يالى بولوپ ،
اۋتاكىتىدى . بىر ايكى يارىم غوشوپ توپارى نىنگى غايداللىندان گچىدە :

—داد گىتدىم — دىيىپ غىغىريار .

—گىتىسنىگ ، يوق بولوبر ، ياغىنى بىزدن غوۋى گۆريان بولسانىگ ، گۆمۈنگى تاپىر — دىيىپ
غالىلار .

سلىكىرآگە —دە داقىلان غارامىنە تىفنىگى لىنگىر آلپ ، لىنگىر آلپ ، كا غوشاقلىغىنا ، كا
ياغىرنىسىنى دۈنگىكا ، دۈنگىكا اىندىرآر .

^{۳۰} غارامىنە : حىزى بولمادىق غارا تىفنىگ .

گۇرۇغلى نۇنگ دوران ىرى نىنگ بارى يانى بىر جاردى — جارا غابات گلندە، غۇرات ادیل كسلگە—دە زىنگى. كرم دالى ىردن آيرىلىپ، آتۇنگ غاپدالئنا غۇشاردى. غۇشاران ىرىندە، غارامىنە بوينوندان سۇرۇلىپ، دۇنك ادىپ غاچدى، كرم دالى بىر بلادان غوتولدى. آى، غاراض، گىپىنگ غۇسغاسى، كرم دالى گۇرۇغلى نۇنگ قۇرق يىگىدى نىنگ آراسىنا نۇنگ گلنىنى دويمان غالى—دا.

ساپار كۇسە شاپبا جىلاولاپ توتدى.

—حاو، ياغشى يىگىت، نادىاسىنگ بو ىردە؟ گپە چىر زانگىنار اكنى بو—دا:

—يىگىتەر، دالىدن دوغرى حابار، حىلە بىلن آتۇنگىزى گىتەردىم.

—بىلە بولسا، سن آتۇنگ غاپدالئندا گۇرۇنئاسىنگ—دە؟ مونۇنگ نام بولدوغى؟

—حاو، يىگىتەر، اونى بىلمىامىسىنگىز، گۇرۇغلى دىين اولى آدم، اولى آدمۇنگ مىنن ىرىنە مىنماگە اجاپ ادىپ، ازىرلىك^{۳۷۱} ادىپ، غاپدالئنا مىنىپ گلىان.

—سەنىنگ ناحىلى ادىپ آت اكلنىنگى اۇزۇمىز بىلىاس —دىيىپ، يانگى تاناپلارنى پىچاق بىلن كسىپ آيىردىلار.

گۇرۇغلى آيتدى:

—حاو، كۇسە، بو بىر ياغشى يىگىت اكنى، آت اكلپىدىر، مونى سۇلاپ غويىرورى.

—مونۇنگ سۇلاغىنى اۇزۇم بىلىان—دىيىپ، كۇسە شوم زانگىنار، بىر سولۇق توربانى آلىپ، بايرىنگ آنگرى يۇزۇنە گچىپ، داغۇنگ چاغۇل داشىندان دولدورۇپ، آغزىنى بوغۇپ، كرم سولطاننىڭ آرقاسىنا غايۇم دانگى.

—آى، حان اوغول، آت اكلنىنگ ىرىنە سەنىنگ حىزىت سۇلاغۇنگ شو. شونۇنگ اىچىنداكى بار زات گىنجى—حازىنادىر. يۇنە خۇنگارىنىڭ غاشىنا بارمان، آغزىنى چۇزايىمگىن.

كرم سولطان:

—آى، بىزە خوداى بردى — دىيىپ، توربانى گۇتريپ، لونگقۇلاپ غايتدى. اۇز غوشونلارنى نۇنگ بىر يان چىتىدن گلىدى، تانۇشلارنى ساتاشۇپ:

—حاو، كرم سولطان، آرقانگداقنى نامە؟

—يىگىتەر، سىنىگىزى چىقارمانگ، باغۇتم گلىدىر،

—حا؟

—گۇرۇغلىنگ آتى مىنى آلىپ غاچىپ باردى، گۇرۇغلىنگام واغىنى خوش بولۇپ، شو توربانى حازىناسىندان دولدورۇپ بردى.

^{۳۷۱} ازىر: اۆكدە.

—آی، كرم سولطان، باری دور—حا، باری دور. بو مالئنگ يامان كان گۇرۇنى، شۇرالغا—
 حا شۇرالغا^{۲۷۲}، مانگا بىر چانگنگال بر، مانگا ايكي چانگنگال بر — بولوشئىرديلر.
 —يوق، بولماز ييگىتلر. "خۇنگكارىنگ غاشئنا التمان، آغزئنى آچما" — دىيىپ آيتدى.
 —بو زانگنگار گۇروگلى، اونونگ آغزئنا مۇخۇر باسئپ غويىرن دالدير، چاي پولى بولار
 يالى بىر نىمە برىپ گيت آختر — دىيىپ، ائزئندان ائلغاشدئلار.
 —يوق، بولماز — دىيىپ، دئزمان، غئزئلباش موندان مونگا، اوندان اونگا غاچا—غاچا جانئ
 نئنگ سونگوندا حالئص بولوپ، خۇنگكارىنگ غاشئنا گلدى.
 —حاي، كرم سولطان، سەنينگ بولوپ گلشىنگ نأ تۇيسلى؟
 —يوق، تاغسئر، غئرات آلئپ غاچئپ گيتدى، گۇروغلى نئنگ يانئنا التدى، اولام بو
 توربانئ حازئناسئندان دولدورئپ بردى. يولدا—دا تالاجاق بولدولار، غاچئپ غوتولدئم،
 تاغسئر.
 —حانئ — دىيىپ، توربانئ باشاشاق سىلكسلر، توربادان چئقيان داغئنگ چاغئل داشئ.
 خۇنگكار آيتدى:
 —حاي، كرم سولطان، گۇروغلى نئنگ سىزە ادن سئلاغئ شومئ؟ موندان باشغا ناملر
 سئلاغ اتدى؟
 —تاغسئر، موندان باشغا گۇروغلودان آرتئقماچ سئلاغ—دا گۇرموق، حورلوق—دا. حورلوغئ
 من اوزال حودايدان گۇردؤم، غالىبرسە باتمان^{۲۷۳} يارئم دميردن بولان غارامينه دن گۇردؤم.
 خۇنگكارم مونونگ گۇرۇنكىنە گۇلۇپ غويىردى. گپىنى تاپئپ، پاتئشانئ گۇلدؤرىپ، موندان
 غوتولدى. خۇنگكار سئپايئلارئنى يئغناپ گنگش اتدى.
 —حاو، ييگىتلر، مونونگ ماصلاحاتئنى برىنگ. بىر حيله بىلن آتى غولونا غووشدى.
 سئپايئلار گنگش برديلر:
 —تاغسئر، شوندان ادن حالكى اۇچ دىلەگىنگ، ايكىسىنى بىتيرسىن اۇچۇنجىسىنى بولسا
 اۇتۇنگ. اگر اولارئ بىتيرسە، اوندا ايل بولوپ غايدئنگ!
 بو گپ خۇنگكارىنگ گۇونۇنە ماقول گليپ، عۇوضدن: "سن گيدرمىنگ؟" دىيىپ سورادئلار.
 —دىلگىنگىز يانگقى بولسا، هيچ گىتجك دال، باشغا آدام ايىرىيرىنگ، آغام ايلچا هيچ
 دگميا.
 خۇنگكار گۇروغلا اۇچ آدام ايىردى. حاط، يازئپ، مۇخۇرىنى باسئپ، "گۇروغلى بگ بو يره
 بىر گلسىن، اۇچ دىلگىمىز بار، بىتيرسە—بىتيرمسە—دە ايل بولوپ غايدىاس."

^{۲۷۲} شۇرالغا: دۇشن اولجىادان برىليان پاي، شەتل.

^{۲۷۳} باتمان: قادنئ تۇركلر آراسئندا آغرام اۇلچەگى، يىرباتمان تاقمنن ۷,۵ كىلوگرم.

ايلىچىلار حاطى گتيرىپ باردى، حاطى اوقاپ، بولار چاي برىپ، اسلى سىلاغ ادىپ، "منم بارارن" دىيىپ، ايلچىلارغا ياتاردى. بولار غايدانسونگ گۇروغلى آيتدى: —كۆسە، يىزىلارنىڭ نامە دىلجىگىنى بىلىۋارمىڭ؟

—من—أ بىلىمىم، گۇروغلى!

—سەن بىلىمىڭ مەن بىلىۋان، كۆسە، اول بىتتىر يالى زات دىلمە، ايرىنىڭ آرنت گۇرلۇگىنى دىلار. كۆسە، سەن گۇر، شول ياشىل چادىر خۇنگكارىنىڭ چادىرىدۇر، مەن شو يىرە بارىپ، بىر خىلە بىلەن غۇۋۇس جانى يانئما آلايلىم، بىر توزان غوپارارن. شول واغتا سەن بىر غايرات ادورى.

كۆسە:

—اونى مەن ياغىشى اونكارارن —دىدى. اىچىندەن آيدىار: "آي، گۇررىنىڭ—دە، گۇروغلى" دىيىار.

گۇروغلى غۇراتى مۇنۇپ خۇنگكارىنىڭ يانئما غايدىرىسەن.

حابارى كىمدەن آل: خۇنگكاردەن. گۇروغلى نۇنگ گىجك يولونا، سەن يىر يالى ميدانا سوو سىدىرىپ، پايداناز دۇشاپ غويدى.

ھەممە يىغۇن ھەم آيا—گۇنە باقان يالى، سەن ادىشىپ دورلار.

—گۇروغلى دىيەن ناھىلى يىگىت—كە، ناھىلى آدم—كە، اونى بىر غايغۇسىز گۇرىلىنىڭ، اوروشيان ماحالىندا—كە گۇرۇپ بىلىمىارىس. گۇروغلى پايدانۇنگ جىتىنە گىپ آندان دۇشۇپ، غول غوشورۇپ، حايقۇرۇپ سالام باردى.

خۇنگكار سالامنا غلىك آلپ:

—آپرىن، آپرىن، يۈز مۇنگ پاتىشالاردا بولار يالى ادە، سالام گۇرمۇندىم، ادە—اكرام سىز—دە اكن—كە.

گۇروغلى گىپ، خۇنگكارىنىڭ غاشىندا چۇكە دۇشۇپ اوتوردى. ساقاق چىقارۇپ:

—كە، گۇروغلى بىگ — دىدى خۇنگكار.

—لېي، تاغسىر.

—سەندەن اۋچ دىلگىمىز بار، بىتىرسىڭمەن ايل بولۇپ غايدىاس، بىتىرمىسىڭمەن ايل بولۇپ غايدىاس، آيت دىيىسىڭمەن آيدىاس.

— تاغسىر، دىلگە دىيىنىڭ انگرى باشى غارا كە بولار، كىلەمەن اكلدىم، گرەك بولسا غوللۇق.

—گۈروغلى بگ، بىتىرسىڭ كراماتلى دۆيرمە غىلجىڭنى بىر، آغايونوس دىيىن پىزادىڭنى
بىر، لىكە شاننىڭ غىزى گۈلروحي بىر. اللى يىلقى پاجىڭنى اۋتدۆك، آتتىڭام آلقادىق، آت
اۋزۇڭگە مۇناسىپ اكن، اونى سانگا باغىشلادىق.

—پاي، تاغسىر، دىلگىم بار دىيىپ، بوجاغاز زاتلارام اولادىپ گۈركىزىرسىڭىز—اوو! من
نام دىلجىككا دىيىپ يۈرگىمى بۆكۈلدىپ اوتتۇن. بو دىلگىڭىز بىتمىز دىيىپ غايغى اتمانگ،
تاغسىر. يانگى بىر آغزىڭىزدا لىكە پاتىشاننىڭ غىزى گۈلروح دىيىپ آيتىڭىز، اونونگ اۋزى
آيتماغا زاردىر، بىر حىزماكتارىڭىزى اىبرسىڭىزم آلپى گىر. پىزادى منىڭ ياغىشى يادىما
سالىڭىڭ، بىزىلر پىزات بىلن كۆپ يىلدىن بارى دۇوران سۇرىأس. اما شو گۈنلر ايرىشىپمى^{۲۷۴}
يا—دا دۇوور اۋىڭاچمى، چاى بىر، چىلىم بىر، بۇرك بىشىرىپ بىر دىيسىك، بىزىڭ بىلن
اۋرچلىشىپ سۇگۈشېرىار، گۈزۈنى آلاردىپ كايىنىبىرار، اونونگ بىلن اوغرومىز يوق،
شونونگ اۋچىن اونى سانگا بىرىپ غويىرىن، مىڭ اۋزۇم بولسام پىزاتلانگ كان بوليان
پىرىنى گۈرۈپ گلىدىم، باراقغا—دا تازە جىسى نىڭ بىرىنى اكرىن. دۆيرمە غىلچ دىيىيانىڭ—ا
تاييار، مونى شو ماحال باغىش ادىم، انتك بىر آزاراق گرگ ايشى بار غىسسانما، تاغسىر
—دىيدى.

مونگا برىان زادى يوق، يۇنە بول غورى سۆزە باى ادىپ دور.
—گۈروغلى بگ، دىلگىمىزى بىتىرىن بولسانگ، شو غىراتنىڭ كۆپ اويون—توماشالارنى
بارمىش، شولارنى بىر گۈركىزىڭىز نىچىك بوليار؟

—كۆپ ياغىشى، باش اۋستۇنە، تاغسىر! مىنىڭ غىراتنىم ادامدان يامان دۆشگۈردىر، اكر
مىنىڭ شول عۇوض اوغلىمى گۈرسە، اۋزۇندىن اۋزى يۇرىش تاپىپ، ھونار تاپماغا باشلار،
اكر عۇوض جان يانتىندا بولماسا، ھىچ اويون اتمىار بو.
—عۇوض جان—دا بولاندا اويون اديارمى، گۈروغلى بگ؟
—حا، البىتە اديار، تاغسىر.

—بارنىڭ، عۇوضى بوشادىپ گىتيرىڭ — دىيدى.
عۇوض جانى بوشادىپ گىتيردىلر. دۆين—اۋنگىگوندان بارى توسساغدا ياتانسونگ، اوغلاننىڭ
يۈزى—گۈزى ساللانپىدۇر. گۈروغلى آيتدى:
—تاغسىر، عۇوض جاننىڭ بو دورشونا غىرات اويون اتمىز.
—ناحىلى بولاندا اويون ادىر؟

^{۲۷۴} ايرىشمىك: ياداشماق، ايرىمىك.

—سبابى آلتىن-كۆمۈش، لاغلى-گۆھەردىن، بىر آتى بزاپ مۇنى آتا مۇندۇرسىڭىز، ھەمە
 اسبابلارنى دۇزاپ، پىچاق، آيپالتانى چارپارا غۇسۇرسىڭىز، آق دىسلى غۇلجى بىلىن
 داقسانىڭىز، سۇرلى نايىزنى الىنە بىرسىڭىز، شۇنگا عشق ادىپ، غۇرات بزم ادىپ اوينار.
 خۇنگاۋرىنك مۇنيان آلا غايىشلى آتتىنى عۇۋىز جانا شاغۇردادىپ گىدىرىلەر.
 عۇۋىز جان خۇنگاۋرىنك آتتا مۇندى، خۇنگاۋرىنك زىلى-زىلى گىيىملىرىنى عۇۋىز جانا
 گىدىرىلەر.

گۇرۇغلى آيتى:

—تاغسۇر، سىزىڭ دونونىڭىز عۇۋىز جانا اوزۇنراغ-آ بوليا، عايىبى يوق، آت اۆستۈندە
 بولانسونىڭ بوليار، تاغسۇر.

—عۇۋىز جاننىڭ كىمى غالىدىمى، گۇرۇغلى بگ؟

—كىمى غالاناق، تاغسۇر.

—كىمى غالىمادىق بولسا، اويوندان اوزال بىر ناما آيت، اونسونىڭ اويون اتدەر.

—آجاپ بوليار، تاغسۇر—دېيىپ، اوازىم كۇسا—دە يترە پىكىر ادىپ، گۇرۇغلى
 پاتىشاننىڭ غاشنىدا باش كىمە سۇز آيدار گرک:

غۇچ يىگىدىنك ستاراسى ^{۲۷۰}	آچىلار ميدان اىچىندە.
غۇلچىدان غۇرمۇزى غانلار	ساچىلار ميدان اىچىندە.
غۇلچى كىس يالاپ-يالاپ،	سردارلارنىڭ اىستار تالاب،
آلتىن كاسە گۆلگۈن شراپ	اىچىلر ميدان اىچىندە.
بدو آت كاتە غۇش بولار،	غانىم غاننىما دوش بولار،
باش گىدر، گۆۋرە لاش بولار،	سرىلر ميدان اىچىندە.
بدو آتلار درىن ساچار،	غۇچ يىگىتلر ميدان آچار،
موحانلر تاشلاپ غاچار،	يولداشنى ميدان اىچىندە.
بدو آتنىڭ غولدا بارى،	مۇدام سۇۋىش پىللە لرى،
قۇرق دۇرت حاننىڭ كە لرى	كىسىلر ميدان اىچىندە.
بدو آتلار داشدان، اىچىدن،	حالايىقلار دگرە-داشدان،
كلە جىدا بولۇپ لاشدن،	دۇكۇلر ميدان اىچىندە.

^{۲۷۰} شۇنگا مىنگىز غۇشى "رىحان عاراپ" شاحاسنىدا ھم بار. (ا.گ.)

گرک اوندان، گرک باشدن،
یۆرگی پولاتدان، داشدان،
گۈروغلى گچندىر باشدان،
چارخ اورار ميدان ايچىندە.

بو سۆزى آيداندان سونگ گۈروغلى نىنگ اووازي بارئپ كۇسا يتدى.
—حاي، زانگنار، ايندى نامە ايشلاپ دورسونگ، عۇوضى ياننىگا چكىپ آلان بولسانگ، بىر
يولونى تاپىپ، چىقما ياغدايىنى ات—دا، سن زانگنار، مرضىنگ ايچىندە، زأهرىنگ ايچىندە
—دییىپ، كۇسە دوران يريندە حۇنگۇردىار.

حۇنگۇر آيتدى:

—گۈروغلى بگ، نامانگى آيتىنىگ، حانى، ايندى غۇرآنا اوينام اتدىر!
گۈروغلى رنگىنى آغدارىپ اۇزىنگا غالاقغا—دا:
—اويون اتدىر، ناما آيت، نام من سەنىنگ كسانانگا تونان باغشنىگمى — دىيىپ، غىلجى
نىنگ ساپىندان توتوپ، گۈزۈنى آلارنىپ:

—ينە سانگا ناما، سەنىنگ بىر... — دىيىپ، بىر ناغرا اوردى.
حۇنگۇرىنگ يۆرگى يارلىنىپ، غاچىپ چادرئنا گىردى، گۈروغلى بولسا دۆيرمە غىلجى
سۇرئپ آلنىپ، يالپىلدادنىپ:

—اينە، سانگا دۆيرمە غىلجى باغش اتدىم — دىيىپ، ساغۇنا، سولونا قاقئىردى.
عۇوض جانام غىلجى سۇرئپ، تۈورگىنە يالنى بولوپ چابئراپ، غىلجى اۆلنگابردى.
ايكىسى اوت يالى داراپ، پاتىشا بىلن هم ايشلىرى بولمان، آت دىيىپ اۇتاگىتدىلر. او يانا، بو
يانا سووولما بىلن ايشى يوق، يول اوغرونا دۆشنىنگ كلە سىنى قاقئىپ بارىالار.
—يىگىتلر! بىر غالماغال—آ بولدى، بىز—دە بىر چىتىندىن گىرىپ گۇرىلىنگ — دىيىپ، كۇسە—
دە "آلا" دىيىپ، آت غويوپ، بو يىغىنىنگ بىر چىتىندىن دۆشۈپ غۇرماغا باشلادى. كۇسە قىرق
يىگىدى بىلن شونچا غۇرسا—دا، دريا بىر داش اوقلان يالى، غىزىلباش يىغى نىنگ چتى
بىلسە، بىلىسى بىلنوغام، آنگۇرسى نىنگ حابارام يوق.

گۈروغلى شو گىدىشىنە عۇوض جان بىلن گىچ اۇيلا غوشونىنگ چتىنە چىقىدۇلار. كۆپ
يىغىن، زىيان اتمان بولىمى، گۈروغلى كۆپ يرىندىن غىلتىزراق—غىلتىزراق^{۲۷۶} يارالى بولوپ،
ميدانا چىقانسونگ، سووپ آتدان يىقىلدى.

عۇوض جان بولسا غۇراتى آلدى—دا گىدىبىردى. گۈروغلى بو يردە يىقىلۇپ غالىبىردى.
يارالى بولسا—دا يىغىن ياننىا گەبىلنوق.
بىرى—بىرىنە غۇغۇريار:

^{۲۷۶} غىلتىز: يۈزلەي.

— ھاي، دوغاڭۇي، جادىڭۇي، اۇلۇسى نىڭ ياننى باراننىڭدا— دا ادام اۇلدۇرئامىشىڭ، بارما!

گۇرۇغلا بىر پىرى "يىلدىز گۇرۇڭدە يارانگ غوتولسىن" دىيىن. گۇن باتدى، يىلدىز گۇرۇپ، ياراسى ياغشى بولۇپ، تارسا يىرىدىن توردى. مونونگ يىرىدىن توراننى گۇرۇپ، اھلى يىغىن غاچىپ، پايراپ اۋتىدى. غاچىپ بارىارقالار "دوغاڭۇي، جادىڭۇي، عيار زانگىگارا اۋلىك يوق ارمىشىن—^{۲۷۷} ھاي" دىيىشىپ، غاچىپ گىتدىلر، گۇرۇغلى پىئادالاپ، يىگىتلىرىنىڭ ياننىا گلى. گلسە، يىگىتلىرى نىڭ بىرىدىنم غان چىقان يىرى يوق. اۋز يىكە لىكى ياننىا دۇشۇپ:

— واح منىڭ اوغۇلوم بولسا، انىم بولسا، آغام بولسا، نىچىسى اۋلردى، نىچىسى يارالى بولاردى — دىيىپ، ھاپا بولۇپ، يىگىتلىرىنە غاراپ، باش كىمە سۇز آيدار گرک:

بدو آت گىرسە ميدانا،	غوجا داغىڭ باشىن گۇزلار.
غۇچ يىگىت گىرسە ميدانا،	دۇردۇن يىقىپ، باشىن گۇزلار.
ياراسى بار باشلارنى نىڭ،	غانى بار غىللىچلارنى نىڭ،
غۇچ يىگىت يولداشلارنى نىڭ	ميداندا سۇوشىن گۇزلار.
ميداندا سىگرىش آتار،	اوت بىرىڭدە تۇپىڭ چاتار،
يۇزى غارا ملامىتر	غاچايىن دىيىپ، داشىن گۇزلار.
گۇرۇغلى، سىغىنىدىم ھاقا،	موھاننىڭ جىرىن چىكە،
غۇچ يىگىت دوغماسىن يىكە،	كۇپ يىغىلسا، داشىن گۇزلار.

بو سوزى آيدانلان سونگ، كۇسە آيتدى:
— گۇرۇغلى، مونى بىزىلرە دىگىپ آيدىياسىڭ. بو يىغىن باش گۇندە، اون گۇندە غايتىچاق يىغىنغا مىڭزىش دال، يىرى گلىدە بىزىلرم بىر غايرات ادرىس—دا.
گۇرۇغلى:

— ھاي، گۇررىس كۇسە، غايرات اتىسىڭ بوليا—دا.
بولار بو يىردە قارار توتسون، ايندى ھابارى كىمدىن آل — ھۇڭكاردىن آل.
سۇپايىلارنى يىغىپ، يىنە ماصىلاھات اتدى:
— ھانى، يىگىتلىر، مونونگ ماصىلاھاتىنى بىرىڭ. بو بىر ھىلە بىلىن آتتى، عۇوض اوغۇلنى آلدى. ايندى بىز غايدىئىرسىك نىچىك بوليا؟
سۇپايىلارنى گىڭىش برىدىلر:

^{۲۷۷} ارمىش: ارىلر، مقدس آداملار.

—تاغسۇر، انىك موندان غايىمالنىڭ —دېيىدىلەر. ھۇنگكۇرىنىڭ يىغىنى نىڭ ئىچىدە ئىلايچور دېيىن بىر ئايىپاسى باردى، اولاردان ئون يىدىسىنى زىنجىر تاناپ بىلەن بىت ئايىپ، ئۆزلىرى بىلەن كىتىرىپىدىلەر. شاھنىڭ لوتوسى^{۲۷۸} دېيىن يالى بىر بلادى. سىپايىلار:

—شۇ ئىلايچورلار ئون كۆن ئاچ ساقلاپ، ئون بىرىنچى كۆن گۇرۇغلىنى ئايى دېيىپ، بويۇرساننىڭ، ھەر ھايسىنا بىر لوقما يىتمىيەر. شۇلار بىر زات ئادىمىسە، گۇرۇغلى نىڭ ئاتى، تۆپىگە ئوقۇنا يىتىرمىيەر، ئۆزۈنە ئوق، نايىزا كەر ئاتمىيەر، باشقا چارە يوق، تاغسۇر — دېيىپ ماسىلاھەت بىرىدىلەر.

بۇ گپ گۇۋەنە ماقۇل بولۇپ ھۇنگكۇر: "ئون كۈنە چىلى ئورۇش يوق، جايلى —جايىڭىزدا ياتىرىنىڭ" دېيىپ، يىغىنىغا چار چىكىردى.

بۇ چار ئۇرۇغلام ئاشىتتى.

—كۈسە، بۇ چار ئاشىدىيىمىڭ؟

—ئاشىدىيەن، گۇرۇغلى.

—ئاشىتىنىڭ كۈسە، "يانىڭى گۇرۇغلى يارالى بولدى، ياراسى ياغشى بولسۇن" دېيىپ، مانىغا رىھى ئاينىپ، چار چىكىرىيەن دالىدىر. مونونىڭ بىر بلاسى باردىر. بىزىم غالا بارالنىڭ "زىيانسىز غارالنىڭ كۆپى ياغشى" دېيىلدىر دىر، بىز —دە غۇشون جىملىنىڭ.

گۇرۇغلام غالاسىغا گلىپ، ىدى ياشاردان يىتمىش ياشارا يىغىناپ، بىر بۇلك غۇشون جىملىدى. شۇل واغىنىڭ ئىچىدە —دە گۇرۇغلى نىڭ كۈندىن چاپار ئالتىسى نىڭ ھابارى يىتىشىپ، تۈركىم ئالپىنىڭ ھەمە ئىل —ئولوسلارنىڭ ئالتى يىغىنلار گلىپ باشلايدى. ئىلدۇز بابانىڭ زۆرىدىنىڭ، سالىر، يىملىدىن ساپا ئوغلى چاقان، تىكە بىگى زامان، بالقاندىن يىگىتلىر ئۆز ئالتى يىغىنلار بىلەن گلىپ، چاندۇبىل غالاسىغا گىرىپ، گۇرۇغلى نىڭ تۈۋرگىنە جىملىدىلەر. بۇلار ھەم ئاغىر يىغىن بولۇپ، ئون بىرىنچى كۈنى ئورۇش مىدانىغا چىقىدىلار. بۇ ياندىن ھۇنگكۇرىنىڭ يىغىنى ساپ غوراپ دور، بۇ ياندىن گۇرۇغلى نىڭ يىغىنى ساپ غوراپ دور. بىر ماحالدىن ھۇنگكۇرىنىڭ غۇشوندىن ئون ىدى سانى بىر بلا چىقىپ يۇردى. بۇ ئىلايچورلارنىڭ بويۇنلار مىنارا كىمىن كەلدى گۆمۈز كىمىن، ئاغىزلىرى ئوچاق كىمىن، دىشلىرى باش عباسلىق بول كىمىن، ساققاللىرى كىلا ۋولان سۇۋۇت كىمىن.

بۇلارنىڭ قاتدى —قاماتىنى، ياسالنىشىنى گۇرۇپ گۇرۇغلى نىڭ يىغىنى دوۋول^{۲۷۹} تاپىپ، غاچچاق بولشۇپ، ئو يانا، بۇ يانا تولغونىدى. كۈسە زانگىنار غالىدىر، تىتراپ دوران

^{۲۷۸} لۇتى/لوتى: ماسغار باز. بويىدە ئادام ئايىچى بولماي.

^{۲۷۹} داۋىل: ھول، قورق.

بريڼده دونگان يالى بولدى. گوروغلى يىغىنغا حوۋول دۆشنىنى بېلىپ، غاتى غىغىرىپ
آيتدى:

—حاو، يىگىتلەر، اوزال—آ غورقمانگ، غورقسانگىزام بىلدە دوروبرىنگ، اما اۋزۇنگىز
غاچمانگ، من بولارنىڭ اۋنگۆنە يەكە اۋزۇم چىقايىن —دېيىپ، گوروغلى نىڭ يەكە اۋزى
اولارنىڭ اۋنگىرىندىن چىققى.

ائلايخورلارنىڭ اۋنگۆندە—دە باشتوتانى باردى. گوروغلى غىلچ سالماق گزگىنى ھىمىشە
اۋنگۆرتى دوشمانا برلى. بو ساپار: "گل، مونگا گزك برمايىن" دېيىپ، دۆيرمە غىلچى "آلا"
دېيىپ بردى دېسىندى، دۆيرمە غىلچى كار اتمىدى.

ائلايخورلارام دوغاگۆي اكنى، دوغا بىلن غىلچى كار اتمىز يالى اديپدر. بىر ماحالدىن ائلايخور
البنى اوزادا—غا—دا، گوروغلىنى آتنىڭ اۋستۆندىن بىر الى بىلن گۆتراغا—دا آلايدى، اوغلان
گۆترن يالى، الينىڭ اۋستۆندە كىملىدىپ دوريار. ائلايخورام گوروغلىنى اۋسگرمۇن، من—
مىلىك اديپ باشلادى. حۆنگكۇرە باقا غىغىرىپ:

—حاى، پانتىشاھىم، حاباردار بول، گوروغلىنى اۋستۆنگە زىنگارىن، اۋستۆنگە دۆشايمىسىن
حالى. گوروغلى جاننىدىن اۋمىت اۋزۇپ، پىرلىرى اۋۋۇلىلارنى چارغىرىپ باشلادى. بىر بادا
پىرى غايىپدان گلىپ، ائلايخورنىڭ چىگە سىنە بىر شاپبات چالدى، ائىغىنى غوراپ،
گوروغلى اونونگ اليندىن غارىپز غاچان يالى يە غاچايدى.

گوروغلى آيتدى: "مونونگ بىلن پىيادا ياقلاشىپ يۇرمۇيىن" دېيىپ، غىراتى توتوپ
آتلاپ، اۋستۆنە دېسۇپ گلىپ، دۆيرمە غىلچى اينىردى دېسىندى، ائلايخورنىڭ باشى
چاشىدى، دۆيرمە غىلچى ادىل قىصابلارنىڭ اونگورغا سۆكۈشى يالى اديپ، دىڭ بۇلۇپ،
آتنام بۇلۇپ غىلچى يە اورنادى. ائلايخورنىڭ باشتوتانى يىققىلىدى. مونى گۆرنلىرىندىن
سونگ، يانگىقۇ اون آلتىسام ائزۇن دۇنۇپ، حۆكۆدىكىلىپ غاچىرىدىلر.

كۆسە—دە دىپ چىققىپ، بولۇپ دوران ياغدايى توماشا اديپ دوردى. بولار دۇنۇپ غاچانسونگ
كۆسە—دە:

—يىگىتلەر، شو واغت بىزە—دە بىر چىم گلى — دېيىپ، اولى يىغىنغا، آغىر غوشونا باش
بولۇپ، "آلا" دېيىپ غىغىرىپ، آت غويدى.

حابارى كىمدىن آل: حۆنگكۇرىنىڭ يىغىنىدىن آل. اولارنىڭ بىر تاما اديانلىرى شو
ائلايخورلاردى، بو—دا بولمىدىن سونگ، اچلىرىنە حوۋول دۆشۇپ، آلا باسقى بولدىلار. پۇخ،
"آرابا، يە حۆمىت، غوشغونا بركت، ياتان توتولار، غاچان غوتولار، آسسا غاچان نامارت"
بولايىدىلار. باسقى تارنىپنى آيدىپ—دېيىپ سونگونگا چىقار يالى بولمىدى.

آی، باسغى اۈزۈنگىزە بللى-دا، ھەر كىم غىزغالانگ بىلەن باش اوۋارا، اون اوۋارا غىرئىپ،
غىرچاشدئىرئىپ قوۋوپ گىدىبىرسىنلار.

گۈرۈغلى، كلە سى نىنگ غىزغىنئىنا "غاچانئى قوۋوجى بولما" دىيەن سۆزى ھوشوندا
چىقئىپ، بو ھەم قوۋوپ بارىدا. بو آغىر يىغى نىنگ باسئىلانىنا واغئى ھوش، واغئى چاغ
بولوپ، سازئى غولونا آلئىپ، يىغى نىنگ ائىزئىندا غىغىرئىپ، ناما آيدا-آيدا بارىدا:

اى، يارانلار، حالايىقلار،
اۋلوس-اىلىم غالا بولدى،
غۇچ يىگىتلەر ميدان آچدى.
غىزئىلباش باسئىلئىپ غاچدى.

ميداندا گزىپدىر مردلەر،
نىشاپوردان گلن بىسلەر،
غانئىما دىگىپدىر دردلەر،
اۋز اىلىنە آغلاپ غاچدى.

مىسى-ميدان دولوپ-داشيان،
ھۈنگار بىلەن گلن دوشمان،
غانئىملار ائىدىلەر پوشمەن،
اۋز اىلىنە حايداپ غاچدى.

غايرەت ائىدى قىرغى غارداشلار،
يۈز اللى مۈنگ غىزئىلباشلار،
ميداندا سۈۋىشەن غوراپ،
ھەر كىم يوردون سوراپ غاچدى.

ميداندا سۈۋىشەن غوراپ،
غانئىم دىيىپ گلن عاراپ،
غىزئىلباشلار بولدى حايران،
مكە گە سارى غاراپ غاچدى.

غىزئىلباشلار بولدى حايران،
گۈرۈغلى آيدار، اولئى ياران،
غۇچ يىگىدە يىتىدۇ ھۈوران،
شۇ گۈن مەنىگ يولۇم آچدى.

بو سۆزى آيدىپ، يەنە غىغىرئىپ گىدىبىرسىن. گۈرۈغلى نىنگ يىلدىزداغى دىيەن داغى باردى،
آت تۈزۈنى آت گۈردى، يىغى نىنگ اۋمۇر-دومانئى بو داغنىگ يۈزۈنى تۈتۈپدەر، گۈرۈغلى
يىلدىزداغىغا غاراپ:

— ھاو يىلدىزداغىم، مەنىگ-اۋ واغئىم ھوش، كىيىم چاغ، يۈرۈم آچئىق، سەنىگ يۈزۈنگ
نچۈن تۈتۈق دىيىپ، سازئى غولونا آلئىپ، داغىغا غاراپ، باش كلەمە سۆز آيدار گرگ:

يىلدىزداغىم، سەندىن ھابار آلايئىن،
آرىنگە-پىرىنگە غوربان بولايئىن،
يىلدىزداغى، نچۈنگ گىتمەز دوماننىگ؟
يىلدىزداغى، نچۈن گىتمەز دوماننىگ؟

بورانلىجا، چىسىگىلىجە غىشنىگ بار،
مەن بىلمەرم، نە سۈۋدالى باشنىگ بار،
ھەر بىر دۈرلى رنگ بىرلەن داشنىگ بار،
يىلدىزداغى، نچۈن گىتمەز دوماننىگ؟

غانئۇمۇنگ گىدىپىر بو گۆن باسئۇپ،
بلكى، آت دىمىند باشئۇنگ سوس اولوپ،
غۇلئۇنگ ضاربۇندان كلە كسىلىپ،
يۇلدۇزداغى، نچۇن گىتمز دومانئۇنگ؟

داغلارئۇنگ ايجىندە داغلار شاھى سىن،
گۇروغلى نۇنگ سىرانئۇجا جايى سىن،
حوپلارئۇنگ ايجىندە ملك، ماھى سىن،
يۇلدۇزداغى، نچۇن گىتمز دومانئۇنگ؟

بو سۇزى آيدىپ، يىنە سۇرۇپ گىدىپىرسىن. حابارى كىم-دىن آل: غوشونئۇنگ ايجىندە توقماق سولطان دىين بىرىسى باردى. باش يۇز توپچى-مرگىنىگ باشىدى. بو توقماق سولطان اۇز نۇكرى بىلن توپلانپ غاچىپ بارىاردى. اينە گۇروغلى نۇنگ سىنىنى اشىتدىلر. توقماق سولطان آيتدى:

—حوو، يىگىتلر، بو زانگىگارئۇنگ اوواز-آدىل بىزىنگ يىگسامىزدىن گليار. سىزلر شو داغئۇنگ غوواغئۇندا بو قولۇپ ياتئۇنگ، من اۇنگۇنە چىقۇپ باش، آلتى آغۇز گپە گۇيمار يالى بولسا گۇيمايىن، شول واغت اول آتئۇنى ساقلايسا تىفنگ آتئۇنگ، بلكى، بىزە بىر كۇر آبراى بولار. بىر ماحالدىن داغئۇنگ جۇلگىسىندىن بىر آلتى چىقۇپ:

—حاي، گۇروغلى بگ! سالاومالىكىم!

—والىكىم سسالام، ياغشى يىگىت، بر حابارئۇنگى؟

—گۇروغلى، سەنىنگ آتانگ بىلن مېنىگ آتام قنىاماتلىق دوست اكن. من مونونگ ايجىندە دوشمان، سانگا دوس بولۇپ گلىپىم.

—دوس بولسانگ، مانگا آدئۇنگى آيت.

—مېنىگ آدئۇم توقماق سولطان دىيرلر.

—من غۇزئۇلباشلاردا دوسدوم بار دىيىپ-أشىدىيان، اما توقماق سولطان آدلى دوسدوم بار دىيىپ اشىدموقدئۇم.

ايكىسى بو گۇرۇرۇنگى اديپ دورقلار، داغئۇنگ غوواغئۇندان باش يۇز تىفنگ بىر ساپار بوشاپ گىتدى. گۇروغلى نۇنگ غۇلتۇزراق-غۇلتۇزراق قۇرق ايكى يىرىندىن دگىپ گىتدى، گۇروغلى آيتدى:

—مانگا نام بولسا بولجاغى بولدى — دىيىپ، آغۇر دۇشن يارالارئۇندان غان آقۇپ، غانا بويالۇپ، آتدان آغۇپ يۇقۇلجاق بولۇبرىدى. غۇرات ھەمە زاتدان حابارلى، گۇروغلى نۇنگ آغان اوغرونا غارشى آتام غۇشارئۇبرىدى. حايىسى يانگا آغسا-دا آتئۇنگ اوستۇندىن آيرىلمادى.

بىر آز اۇزۇنى دۇرساپ گۇروغلى آيتدى:

—دوشمانا سۇر بىلدىرمان، بىر سۇز آيدىپ بولمازمۇقا جانئۇم — دىيىپ، پىرىنى چاغۇرۇپ، جۇلاوا سۇيىنىپ، توقماق سولطانا غاراپ، باش كلەمە سۇز آيدار گرک:

غۇچ غوزودان دۇران غوزى غۇچ بولار،
 غۇچ يىگىتلەر بىر-بىرىنە ئۇچ بولار،
 بدو آتئىگ سىمىندىن^{۲۸۰}، گۇگۇندىن،
 حابار آلسام توقماق سولطان بگىندىن،
 غۇچ يىگىتلەر باقماز كۇپە، آرنى،
 بىر غۇچ يىگىت غانئىمى نىنگ گۇزۇنە
 ارضروم داغئىدا سۇوش دۇشندە،
 غىلئىچدان غىرمىزى غانلار ساچاندا،
 گۇروغلى بگ، صابا سۇوش غورولار،
 يۇپك آلا غالقان يۇزە دورولار،
 بو سۇزى آيداندان سونگ، "بو زانگىگارا هېچ زات كار اتماندىر" دىيىپ، توپچىلار داغئىگ
 انگىرسىنا غاچىپ، حول گىتدى. توقماق سولطان غاچىپ، بو گىتدى، اولار گىدىنسونگ،
 گۇروغلى آندان آغىپ يىقىلدى، غىرات جىلاوئى غاچىرئىپ، گۇزۇندىن دۆومە-دۆومە ياش
 دۇكۇپ، باش اوجوندا اۆستۆنە آبانىپ دوروبرسىن.
 حابارى كىمدىن آل: عۇوض جاندىن، اول بىر يردىن كۇسانى تاپدى:
 —حاو، كۇسە، بو غىران دىگىلى غىرئىپ تۇكىدىپ بولمايلا. اۇزى باسئىلدى، ايندى گۇم بولار
 گىدىردا، يۇنە مىنگ غولاغئىمدان آغامىنگ سىسى گىدىمان دور، اونونگ اووازى اشىدىلىيلا. بىر
 يردە تىنگ سىسى كۇپ چىقىدى، شوندىن سونگ آغامىنگ اووازى سم بولدى — دىيىپ، اوق
 سىسى چىققان يىرنە گىدىلەر. گۇرسەلەر، گۇروغلى يارالى بولۇپ، غانا بولاشىپ ياتتى. شول
 يردە گۇروغلى نىنگ چىگىنىنى، كلە سىنى دانگىپ، آتا يۇكلاپ غالا آلىپ غايدىلدىلەر. مىحانا
 گىتىپ، اودى بلىدىن غاللاپ، گۇروغلا چا، چىلىم برىدىلەر. چا، چىلىم ياقمادى.
 —حوو، يىگىتلەر، "غاچانى قووجى بولما" دىيىلدى ھوشومدان چىقىپ، غىزغالان بىلن
 قووالاشىپ گىدىدىلەر. مىنگ سونگقى دىمى آلايماسا ياغشى. مىنگ اليمە بىر ساز اكلپ
 برىنگ، من اۇلمانكام، يەكە سىزە بىر ناما آيدىپ برىن —دىيىپ، سازنى غولونا آلىپ،
 اۇزۇنىنگ قىرق يىگىدىنە، اھلى ايل-اولوسىنگ سىردارلارنا غاراپ، باش كلە سۇز آيدار
 گرک:

^{۲۸۰} سەمەن: مەلە

^{۲۸۱} يالئىن: كىگىر

اوزال غوچ ييگىدى تارنپ ايله سىك،
 بىر جىلاد دۇردى عثمان ايلىندە،
 ناغزالار قاقارلار سۇوش حىگىندە،
 آغىر يىغىن بىت اولماز اۇنگۇندە،
 بىلند داغ باشىندا غوردى داوانى،
 روم دىيارىندان غىز و جىوانى
 يىگىتلر بىللى غايرات گرگىر،
 اۆلسە، اورنون توتان زۇربا گرگىر،
 بو سۇزى آيدانسونگ، حابارى كىمدىن آل: آغايونوسدان.
 —"يىغىن باسلىنىپ گىتدى" دىيىپ، سۇيۇنچىلۇپ آدم بارىپدى. آت مۇندۇرپ، سرپاي ياپىپ،
 حارماناسىندا واغى حوش بولۇپ وتۇردى. بىر ماحالدا گۇروغلى نىنگ اوۋازى باردى.
 —مونگا يەنە بىر زات بولان بولماغا چەمەلى — دىيىپ، آغايونوس ائىلغاپ گىسە،
 گۇروغلى اۇلر حالا يىتىپدىر. گلىپ، گۇروغلى نىنگ كلە سىنى دىزى نىنگ اۋستۇندە غويدى.
 يىگىتلر بىر حاتار گۇز گزىدى. گۇرسە، هېچ بىرىندىن ھم غان چىقاماندۇر. داش ايشىكىدە
 گۇزۇندىن ياش آقۇرۇپ دوران غۇراتا گۇزى دۇشدى. آغايونوسنىڭ بىر آيدان سۇزى شو
 بولدى:

—بو ساپار ھەمە سىنە دۇشچى يارا، گۇروغلى نىنگ بىر اۋزۇنە دۇشايىدىمى؟— دىيدى.
 اۋندا كۇسە آيتىدى:
 —آدام آدمادان حابارنىمۇ بولمىدى، ھەر كىم غۇزغالانگ بىلەن بىر يردىن قىوالاشىپ
 كىدپىدىرىس.
 —باشتوتان سىردار يىگىدىنىڭ ياننىدا باش كىشى، اون كىشى حاباردار بولۇپ يۇرمى؟
 سۇوش گۇنى، جىنگ گۇنى بولارنى جىلاۋلاپ ساقلاپ بولىمى—دىيىپ، گۇروغلى نىنگ
 يۈزۈنە باقىپ دىمىنىپ، گۇزۇندىن بويور—بويور ياش دۇكۇپ، زار—زار آغلاپ، بىر سۇز آيدار
 گرگى:

ياتىر ايدىم، بىر زارنىچى سىس گلى،
 سنى گۇرۇپ، بىيىك داغلار پىلدى،
 يىگىت ماحىرم يىغىنار بىگىن ياننى،
 سانگا دىگىن اۋق دىگىن مەنىگ جاننىما،
 آيلانىنىن آتنىڭ بىلەن اۋزۇنگىن.
 آيلانىنىن آتنىڭ بىلەن اۋزۇنگىن.
 گۇچلى غاننىم سوسامىشنىڭ غاننىڭ،
 آيلانىنىن آتنىڭ بىلەن اۋزۇنگىن.

يېگىتلەر داغلىنىپ، ھەر يانا غاچار،
ايلانايىنن آتئىگ بىلن اۋزۇنگدن.

دوشمانلارنىڭ يۈرگىنى ياندۇرسام،
ايلانايىنن آتئىگ بىلن اۋزۇنگدن.

يوقدور منىڭ گۈنۈمداقى دغدغام،
ايلانايىنن آتئىگ بىلن اۋزۇنگدن.

گۈزدە ياشىم سوو دگىرمن يۇرىدر،
ايلانايىنن آتئىگ بىلن اۋزۇنگدن.

سەن اۋلىگدە، غىرآت آسمانا اوچار،
زۇرياتسىز گچنىڭ چىراسى اۋچر،

آجال شىرتىدىن اۋزۇم غاندۇرسام،
غىرآتئىگى ايندى كىمە مۇندۇرسىم،

باشىمداقلى طىللا جىغام-اوتاغام،
شىرىن جانىم بولسۇنك سانگا صاداقام،

آھى-زارىم داغ باشىنى ارىدر،
سۇنا داغلى آغايونوس پىرىدىر،

بو سۇزى آيداندىن سونگ، گۇروغلىنى مىحاندىن گۇتريپ حارمىحانا التىدىلر.

حارمىحانا باراندىن سونگ، يېگىتلىرىنى ياننىغا چاغىتىپ:

— ھوو، يېگىتلىرىم، آغايونوس، مەن— ايشاللا اۋلىمەن، اما اۋلىمىم ھەمىشكى يالى يىلدۇز
گۇرمەدە غوتولايمان، اۋز واغىتى گەندە ياغىشى بولارنىن-دا، يۇنە بو لىشگرىڭ زادى،
حاراجاتى، آتى-ياراغى، مىداندا يايلىنىپ غالىماسىن، مونى غالا جىلانگ-دە ايل-اولوسىما
توى-توماشا ادىپ پايلانگ. بو اولجالارى غالاسىنا جىملەدىپ، ايل-اولوسىنا توى-توماشا
برىدىرىپ پايلادىپ، مۇراد-ماقصادىنا يىتىپ ياتىبرىسىن.

كەمپىر (غۇراتىنىڭ اوغورلانىشى)

گۇرۇغلى ياراسىنىدان غوتولدى، غۇۋىز اوغولنا ھم غوۋوشدى.
 بو يىل گۇرۇغلى نىنىڭ اورشى المىداما نىشاپور^{۲۸۲} بىلن بولدى. نىشاپورنىڭ پاتىشاسىنا
 بالى بگ دىيىردىلر. بىر گۆن اول سىپايىلارنى يىغىناپ ماصلاھات اتدى:
 —ھانى، يىگىتلر، مونونگ ماصلاھاتنى برىنگ، بو گۇرۇغلى بىزە اوت ياقىدۇرمايىر،
 اونگا حۇنگار حۇزرتلرم بىر علاچ اديپ بىلمان غالدى.
 سىپايىلار گىگىش برديلر:
 —تاغسىر، مونى چاغىرئىپ گىتيرىنگ، برىم، پىشگىش برىنگ، آت مىندىرىنگ، سرپاي ياپىپ،
 ياراشىق ادينگ.

^{۲۸۲} عثمانلى، عاراپ و گۇرجۇستان بىلن سۇۋىشپ يۇرن گۇرۇغلى بىرىداردا نىشاپورا يولى دۇشپار. دىسانىنگ بو شاخامى
 بلىكى-دە آحال و مارى تىكە لرى نىنگ گىچن عاصىلاردا حوراسان ھم نىشاپور بىلن چاقنىشنىقلارنى اساسىندا دۇرۇندىر. (آگ)

پاتئشانئنگ بىر غاررى وزيرى باردى، اونى گتيرىپ اوندان ھم گنگش سورادى:
— ھاو، پئلان وزير، اۆزگە سۇپايئلار— آ شو گنگشى بىردىلر، سىن نامە دىيىاسىنگ؟
— تاغسۇر، اوندان گنگش بولماز، بىر پشگشىنگى آلار، آتئنگى مىز، سىرپايئنگى گەير،
غايىدئشئ يوردونگ بىر يان چىنى چاپاۋوللاپ گىدر، "غورت چاغاسى اكدى بولماز"
دىيىلرى، جالاتايا يالئىپ، گۆن گۆرە بىلمىسىنگ، تاغسۇر.
— ايسە، سىن مونونگ گنگشىنى بر.

— مونونگ گنگشىنى مىن بىرسم، تاغسۇر، اونونگ مىنۇن دالى دىيىن غۇراتى بامئشئ، اول
شول ات بىلن گۇرۇغلى بولۇپ يۇرتمىشىن، ات آياغى نئنگ آستىدا بولماسا، اونونگ
آشئقچا— دا آغرامى، گۆيچى بولمازمئشئ.

— اونى نەنگ ادىپ آلاق، وزير؟

— اونى زور بىلن آلابىلمىسىنگ، زىر بىرپ ساتئىن آلابىلمىسىنگ، يۇنە بىرپ— پشگش انغام
كۆپ بىرسىنگ، اونونگ آتئى حىلە بىلن آلاق اۋچىن، شو غالادا جانئىدان گچن ادام تاپئلار،
اول آتى حىلە بىلن آلاسىنگ، تاغسۇر.

بو گپ پاتئشانئنگ گۇنۇنە ماقول گلىپ، غالاسىنا اوردورئىردى جارى: "ھىر كىم گۇرۇغلى
نئنگ غۇراتئى گتيرىپ بىرسە، ھازىر باش يۆز تۆمىن طئلا بىرئان، غايىدپ گلىدن سونگام
بىر ياپ بويوندا بىر بىرئان، عۇمرى اۋتىنچا ايجىك— ايجىگىنى پاتئشانئىدان بىرئان" دىيىپ
جار چكىدىرى.

بو غالادا يۆز سگىن ياشئىنا گىرن، ار— ھەلى باردى. اونونىنگ آدئىنا لىنگر بابا دىيىرىلر،
آيالى نئنگ آدئىنا شاماما زولمان دىيىرىلر. اول آيالىنگ يەنگىسىنە ھىرس بى بى دىيىرىلر.
شاماما زولمان آيتى:

— لىنگر بابا، سىن پاتئشانئنگ جارتئى اشيتىدىنگى؟ شونى مىن گىدىپ اكلبىلمىمىك؟

— ھاي، زانگىكار كىمىر، مىن سەنىنگ دوقانجا بىز ھالچانگى ساتئىپ اونگشوق ادىپ
اوتئرىن. سىن گىدىنگ سونگ مىن آچ اۋلەيىنىمى؟

— يوق، بەيەلە دال اول، پاتئشا باش يۆز تۆمىن طئللانى ناغت بىرچىمىشىن. مىن سانگا
غويۇپ گىدىرىن، اۋلىسىنگ— دە دويۇپ اۋلىسىنگ.

— بار، الينگىن ايش گلسە، سانگا رۇغصات — دىيىپ، بابا، كىمىرە جوغاپ بىردى.

كىمىر گلىدى پاتئشانئنگ غاشئىنا، سالام بىرپ، غول غوشورئىپ دوردى.

— ھوو ماماجان، ھابارتئى بىر!

— ھابارتىم، گۇرۇغلى نئنگ غۇراتى گرک بولسا، باش يۆز تۆمىن طئللانى سانا، تاغسۇر.

— ب، اۋزۆنگ شو ھالدا كىمىر، نەنگ ادىپ اكلجى سىن اونى؟

—تاغسۇر، اونى ئادام شەكىللى ئادام ئكلىلمىز. اونى مەنىگ يالى جادىگوى، عىار كىمىر ئكر. بو كىمىر ھىمما بلى اكى. وزىرلىرى گۇۋالىك بربىردىلر.
—تاغسۇر، ئادام اوغلى ئامزات ئكلىسە، شو كىمىر ئكر. مونونگ دوغاگۇيلۇكدە، جادىگۇيلۇكدە، عىارلىقدا ھىچ دىكى—تايى يوق، تاغسۇر. يىرىگ ئستىندا يىلان گاۋۋىشسە—دە بىلىار بو.

پانتىشانىنگ گۇۋونۇنە ماقول گلىپ، باش يۆز تۆمىن طىللانى ساناپ بىردى. كىمىر بو تىنگانى ھاممىلا گۇترىپ اۋيۇنە گتىردى. پوللارلى لىگر بابا تابىشئىرپ، باش طىللا بىر ماجى اشك آلپ، گۇرجۇستانا بارىان سۇوداگۇرلرە غوشولپ چۆ گىتسىن.
يول اوزاق، گىپىگ غىسغاسى ياغىشى. بىر گۇن بو كرون اىلكى آغشامدان: "تىركىشىنگى غاتى چك، آسسا گىلە" دىيىپ، بىر— بىرلىنە دويدورپ باشلادىلار. بىر گپ باردىغىنى ئىكلاپ، كىمىر اشكىنى ھاىداپ بارپ، كرونباشى ئىنگ ئىزىندىان يىتى:

—ھاو، كرونباشى، بو گىجە، بو نە يامان غاتى غاچىش، نا گپ بار؟
—يوق، ماماجان، شو بارىان يىمىز چارداغلى چاندىبىلىنگ غولايى، اونونگ بگىنە گۇروغلى بگ دىيىلارلر، اگر گۇن چىقارا غالىساق، اول پاچ، سالغىت دىيىپ بىزى ھلاك اىر، شوندىن غاچىپ بارىاس.

چاندىبىلىنگ، گۇروغلى ئىنگ آدىنى اشىدىنسونگ، كىمىر ادىم اوغورلاپ، كروندىن غالماغا باشلادى. اۋزۇلپ غالىپ: "آلا، يول چالماغا چىقايسا، ئىزىمدان تىركىشىرىپ التىپ بولمازمىقا" دىيىپ، اشكىدىن آسلىشىپ سۆيىرىپ، كا يىردە اوتىرىرى بىلن سۆيشۆپ، ئىز ادىپ گىتىدى.

شول گۇنۇنگ ارتەسى گۇروغلى:
—كۆسە، شو گۇنلر اۋتىان كرونلردىن ھاىار آلاماياس، ھانى بىر بارلاپ غاىدايلى، اۋتىن كىم بار، گچىن كىم بار، ئىز چالايلى.

—آى، گۇروغلى، اۋزۇنگ بارلاپ غاىدىبىرسىنە، شو واغت نام باردىر اۋيۇدىنىگ.
—بولىار — دىيىپ، گۇروغلى يىكە اۋزى تۋوركىدىن ئىز چالماغا چىقىدى. بارىاقا اۋىگۇندىن بىر توپار كرونىنگ ئىزى گلىدى، ئىزارلاپ آلپ قوۋوپ گىدىبىردى. بىر ماھالدىن بىر اشكىلى نىنگ ئىزى بو يانا ايرىلپ اۋتاگىتىدى. اشكىنگ غاىدالىندا باشغا بىر تۆيسىلى ئىزام بار.
شول ئىزارلاپ بارىاقا، ياپى يوقارى چىقاندان: "ھوپ ياغىشى" دىيىار. ئىز ياپى آشاق اىنىندە، كىمىر اوتىرىرىنى لىنگىر بىرىپ باسان بولماغا چىملى، گۇروغلى بوغاز مايانىنگ ئىزىمىقا دىيىار. بىر دپا چىقۇپ ئىگرى يان اوىا سرتىسە، بىر اشك دور، اشكىنگ غاىدالىپدا—دە بىر كىمىر ياتىر.

بو كىمپىرىنگ آغزى اوجاق كىمىن، انگلىرى كۆرك كىمىن دىشلىرى كىچە كىمىن، آلقىمى نىنگ
آشاغى نىنگ دامارلارنى پىشاناننىڭ باسدۇرماسى كىمىن، ساچلارنى غىر بايتالنىڭ غويروغى
كىمىن، يۆزى-گۆزى اپىلم-بۆلكم، اوسسانگ كۈنە كۆرۈگى يالى.

—حوو، ماماجان، بو يردە نام ايشلاپ ياتىرسىن؟

كىمپىر عيارلىق بىلن ايام گۇروغلى نىنگ آنگىنى آلدى.

—اوغۇلۇم، مەن بىر توپار كرون بىلن بىر يوردا بارىدۇم. كرونە ايرىمدىم^{۲۸۳}، كرونم شو يردە
منى تاشلادى گىتى، گىلىشىنگىن سەن بىر حالال سۈيىت امنە مىگىزىنگ. مەن اۇلماگە ياقىنلادۇم،
مىنىڭ اۋستۈمە بىر-ايكى پىل توپراق آناورى اوغۇلۇم.

—حاي، ماماجان، سەنى اۋلدۇرمىن، مەن اشگىنگە، سەنى غالا اكيديين.

—اشك-پىشگە مىنرە قىوات يوقدور. غويونىڭدا شاپىت يالى جۇرگىنگ بولسا تاشلاورى،
اوغۇلۇم.

—اشگىنگە مىنىپ اوتورنىلىمسىڭ، مەن سەنى آردىما آلايىن، بىر الينگى بارى.

—مىنىڭ گۇورۇم يردەن غالىق دال —دىيىپ، ياتان يىرىندە الينى اوزاتتى. گۇروغلىنىڭ
اليندىن سىلكىپ غويىردى. عيار يىگىل زانگىگار تووسوپ آتنىڭ سىرتىندا مۇندى. اشگىنى
اۋنگۈنە سالىپ، غالا غارشى غايدىبرىدى.

گۇروغلى بىر يردەن گىندە، آغايونوس پرى اونى غوجاقلاپ آتدان دۇشۇردى. آغايونوس
آتدان دۇشۇرىپ دىيىپ داشارى چىقسا، گۇرسە گۇروغلىنىڭ سىرتىندا مايىن يالى بولۇپ
بىر بت نىشان كىمپىر اوتتى.

—حاو، گۇروغلى، مۇننىڭ نامە؟

—آغايونوس، سانگا بىر سۈبسەكش انە اكلدىم.

—گۇروغلى، انىڭ-دە غورسونگ، يۈزۈڭ-دە. شو كىمپىرى نىردەن اكلن بولسانگ،
اوندانام دوقوز مزيل آنگرىق تاشلاپ غايت. اوندانام آنگرى داغدان اۋتۇرىپ تاشلا، داغدان
آشۇرۇپ، كۈينەگىنى داشدان دولدۇرۇپ دىگىزە تاشلا. گۇروغلى، شو كىمپىرىنىڭ تۈيسى يامان
بوزوق گۇرۇنىا، يا اۋز باشىنىڭا يتر، يا غۇوض جاننىڭ باشىنىا يتر، يا-دا غىر آتنىڭ باشىنىا
يتر.

—پاحاي، ناچارنىڭ ساجى اوزۇن بولسا-دا، عاقلى غىسغا دىيىنلىرى اكنى، نامە شونونگ
اليندىن بىر ايش گرمى؟

—گىسە گىمسە-دە شو شوم كىمپىرى حارمىحاناما سالا بىلىجك دال، گۇروغلى، نىرا اكيىتىسگ
شونىڭا اكيىت.

^{۲۸۳} ايرىمك: ياراماق. بىر زادا اويماق.

340

—دردىنى بىلن درماننام تاپىپ بىلر، اوغلوم. منده بىر درمان بار، ھىمانگ ھىم اىچىسىگىز غوتولارسىنىڭىز، اوغلوم.

كىمپىر يوردوندا غايداندا چەملىرگە—دە بىر چۆشە بىھوش درمانى سالىپ، چىرگى نىڭ اىچىنىدە بىر اديپ غايدان اكن. يانگقۇدان يارتى كاسانى گۇروغلا بردى. اونسونگ عۇوضە، ساپار كۇسە باشلىقلايىن قىرق يىگىدىڭ قىرقىسىنا—دا بردى. اىچىن يىقۇل، اىچىن يىقۇل — تىگەلىنىپ غۇزۇل يايىرت بولوپ ياتىدىلر.

كىمپىر موندان آغايونوسىنىڭ ياننىغا گلىدى:

—آى، آغايونوس جان، اوغلوم، بو درمان بىلن گۇروغلىنى ھىم قىرق يىگىدىنى غوتاردىم، سىم اىچىسىنىڭ،

عاقىللى، اُحتىياچلى ادامنىڭ ايشى بىر باشغا.

—ماماجان، سىن اۇنىڭچە بىر اىچ—دە، ائزىندان بىزلرە بر.

—بوللار، ياغىشى —دىيىپ، اىچىن كىشى بولوپ، كاسانى آلپ ياشماغى نىڭ آشاغىندىن دۇكۇپ غويىردى. ايكى گۇوسۇنىڭ آراسى بىلن، گۇبگى نىڭ اۋستى بىلن بىھوش درمان سىرتىغىپ، بارىپ مىسىسىندە جاي بولدى. آغايونوس—دا ائنانىپ اىچدى، بو—دا گىتى اسسىندىن، گۇلشېرىنە بردى، بو—دا گىتى اسسىندىن. بىر اۋزى سومالىپ غالىدى، غاپ—ياغىسىز بولوپ، آغايونوس پرى نىڭ آلتىن جىغاسىنى آلپ باشىنا سانجىپ، غۇراتىنىڭ اىەر—اسبابىنى، آلاغايىشنى آلپ، چىپلاق ايرلاپ، غۇراتى مۇنۇپ، مىحاناننىڭ آغزىنا گلىپ:

—ھو، گۇروغلى، "بىر غارا، بىر غارا —بىرەدىگىنىڭ يۈزى غارا" آتنىڭ اورنونا ايشى غويوپ گىتىم — دىيىپ، نىردە سىنىڭ نىشاپور، چۆ گىتسىن.

ايندى حابارى كىمدىن آل: گۇروغلى دان آل. كىمپىرىڭ بىھوش درمانى اۋچ گۇلۇك اكنى، اۋچ گۇلۇپ ياتىپ، دۇردۇنچى گۇنى ياغىشى بولوپ توروپ، جاي—جىلىم، ناھاردان كىپلىرىنى كۇكلاپ:

—آى، مۇتل، غۇراتى گىتىر، غوشا—شىكارا چىقايلى، كىلۇمىز ياغىشى بولدى.

مۇتل ائلىغاپ سىيىسحانا گىسە، غۇرات يوق. اير—اسباب غويان تامىنا گىسە او—دا يوق.

ائلىغاپ گلىپ:

—ھاو، گۇروغلى، غۇرات يوق.

—اير—اسبابى بامى؟

—يوق.

"اير—اسباب يوق" دىيىسونگ، آغايونوسىنىڭ دىسلاپقى آيدان گىي يادىنا دۇشى. غۇسىسانىپ:

—كەمپىر بامى، سىرات؟— دېيىدى.

كەمپىرىنگ بوليان جايىنا گلە، كەمپىر نىردە، زات نىردە، دىنگە كۈنە توپبوسى، ئانگى—
بۇرىسى چاشىپ ياتىر ھەم كەمپىرىنگ ئوچ گۆندىن بۇرى آچ دوران اشكى غولائىنى غالدۇرۇپ
ھىنچىغۇرۇپ دور. كەمپىر چوۋ گىدېدېر.

—گۇرۇغلى، كەمپىرىنگ—دە يوق، غۇراتىنگ—دا يوق، اورنونا اشكىن—ا غويۇپ گىدېدېر،
قابول اتىنگ.

گۇرۇغلى بىر ناغرا چىكىپ، اسىندىن گىدېپ، چاشىپ ياتىدۇ. بىر سالىمدان سونگ
اسىنە گىپ، زار—زار انگرۇپ اوتوردى.
كۈسە آيتى:

—گۇرۇغلى، انگرە، غۇرات بولماسا، حوۋالى غۇر بار، دالى مجنون بار، يەنە بىزىنگ
بوزدومان بار.

—ھاي، سانگا بىر زۇھر بار، مۇرۇز بار، كۈسە. يۈز مۇنگ آت غۇراتىنگ بىر ھاسىيىتىنە
دىگىمى؟ — دىيىپ، غۇراتىنى ياتلاپ، باش كەلمە سۆز آيدار گرگ:

بدو آتىنگ تارتىپنى آيدالى،	ابرىشىم يۈپكىن يالى گرگىر.
بوزدومان آياقلى، بازىنت تويىناقلى،	طىللادان قاقىلان نالى گرگىر.
اۋستۈنە مۇنگدە صاپا غويونلى،	ميدانا گىرندە يۈز مۇنگ اويونلى،
دىگىرمن ساغرىلى، آچ غورت بويونلى.	اونگورغا اورتاسى دولى گرگىر.
سۇوشە گىرندە آغزىنى آچار،	دوشمانلار اۋنگۈندە قولى ^{۲۸۵} كىمىن غاچار،
سۇوش غۇزدىغىچا بوز كۇپۇك ساچار،	غۇچ يىگىدىنگ آتى دالى گرگىر.
گۇرۇغلى آيدار، اول پىرىم يار اولسا،	سۇوش گۇنى غۇچ يىگىتەر آراسا،
"داح!" دىيىدە، آلمان غۇلچ پارلاسا،	طىللادان قاقىلان نالى گرگىر.

بو سۆزى آيداندان سونگ، آغايونوسىنگ ياننىغا گىپ:

—آي، يونوس جان، غۇراتى كەمپىر اكىدېدېر — دىيىدى.

—ھا، سانگا باشدا، شول شوم كەمپىر بىردىن بىرىنگ باشىنا يتر دىيىپ آيتمايدۇمى —
دىيىدى.

—ايندىكى بوشمانىنگ پىداسى يوق، آغايونوس، ماسلاھاتىنگى بر، ايندى نام اتملى؟

—ماصلاحادئىڭى من ئابىلىين.

—ئابىلىين دىيىپ، مانغا غاھار ادىپ اوتورما، نىراك گىدىنىي بىر بىلىپ بر.

آغاينوس دئىرناغئى سراتسە، يالانچئىدا نام ياش بولسا بىلىئىدى. دئىرناغئى سراتى:

—گۇروغلى، باياقى كىمىر نىشاپورلى اكنى، غئرات نىشاپورا گىدىپىدىر. گۇروغلى، سن غئرات بىلن گۇروغلوئىڭ، غئرات آياغئىڭ آستئىدا بولماسا، سن نامە؟ — دىيىپ، يئىغئىردى.

گۇروغلى ئىڭ گۇوئۇنە گلى: "بو منى اويناتغى حاساپلاد-اوو" دىيىپ، پىكىر اتدى. "ئىڭ ئىزئىدان گىتسم گىر-گىمىز گۇمانا، بىلىپ بولماز سوووق بد حابارئىمى اشىدائىسە، ياغئى يىگىدىڭ ياسى دىيىپ اوتئىرمئىقا، يا يىدىم گىمانكا بىر بوئىيى يوغئى گۇزلا بىرمىقا" دىيىپ پىكىرلەندى سونگ:

—يونوس جان، من آتئىمئىڭ ئىزئىدان گىتدىم، نىشاپورا باردىم، بارامسونگ گۇروغلى اكنلىگىمى تاناپ اولدۇردىلار، من اولمەدە سن نەنىڭ، ادىپ آغلاچاق، من اشىدىپ گىدىين؟ — دىيىپ، دونونى غئىا بۇرنىپ، يانئىدا سۇيىنۇپ يانئىردى. شو يىردە آغاينوس پرى گۇروغلى نىڭ باش اوجوندا اوتورۇپ، باش كەمە سۇز آيدار گىرك:

دىرى بولسانگ، كىمىر گىمىز يانئىڭا،
كۇپ غانئىملار سووسامئىشئىر غانئىڭا،
بدو آتلى، دىمىر دونلى، گۇروغلى.
بدو آتلى، دىمىر دونلى، گۇروغلى.

پاچ دىيىندە پولات يايى چكىدى،
تاللىيىندە، بىر آتادان يىكە دى،
يانى يىرە دىگىز شئىلە بۇكە دى^{۲۸۶}،
بدو آتلى، دىمىر دونلى، گۇروغلى.

بدو آتى اۆچ گۇن، دۇرت گۇن ساقلازلار،
غارئىپ اولسە، اۆچ آيدان سونگ يوقلازلار،
غۇچ يىگىدىڭ سىياسئىدا اوقلازلار،
بدو آتلى، دىمىر دونلى، گۇروغلى.

يونوس دىير، اولغونگ يوق بىلە گىتئىگە،
قارارئىم يوق سىنسىز يالنگىز ياتماغا،
غىزئىڭ يوقدور سەنىڭ ياسئىڭ توتماغا،
بدو آتلى، دىمىر دونلى، گۇروغلى.

بو سۇزى آيدانسونگ، گۇروغلى يىرىندى تورۇپ:

—برىكلا، آغاينوس، اولسم—دە ايندى سندن راضى.

^{۲۸۶} بۇكە: پالىوان

—ھاو، گۇروغلى، سن غۇراتىڭ ئىزىدىن غالاندار بولۇپ گىدرسىنگ، مانگلايىنگدان در چىقار، آياقلارنىڭ غابارار، جىپاسنى چىرسىنگ، اونسونگ سانگا پىدا برر. اوزال سانگا غۇرات، آنكساتلىق بىلن برلىپىدىر، جىپاسنى چىمدىنگ. هرکه زادىنگ جىپاسنى چىمىنگ، پىداسى بولماز، گۇروغلى.

آغايونوس، گۇروغلى نىڭ، يۇپكى دونونى، شىملە غوشاغىنى، پىچاق، آيپالتاسنى، غوندوز سوپاجىنى، ساغرى ادىگىنى، ھەم گىملىرىنى سىپىرئىپ آلئىپ، غالاندار لىباسنى گىدىرماگە باشلادى.

باشىغا كۇلە، اگىنىە جىندە، غولونا حۇمىت حاسا برىپ، غولتوغىدىن بدباغت كادىنگى آسىپ:

—بار، ايشىنى آلا اونگارستىن — دىيىپ، آغايونوس يولا سالدى. گۇروغلى مىحاناسىغا گىدى، كۇسە گۇرسە، گۇروغلى غالاندار لىباسنى گىپىدىر.

—آى، گۇروغلى بو نا توتوم؟ بىر جونتوق آلاشا گىتدى دىيىپ، اينگ سونگوندا دىوانالىغا آيلانچاق بولدونگى، مونگا سر ادىنگ، مونگا؟!

—يوق، كۇسە، دىوانالىغا آيلانامىزاق، باياقى كمپىر نىشاپورلى اكن، غۇرات نىشاپورا گىپىدىر. من اونونگ ئىزىدىن غالاندار بولۇپ گىتمىم بولمادى. من آيلانچىپ گلىنچام، مىنىگ آغايونوسىمى، عۇوض جانئىمى، كۇلىشىرىنىمى ھىچ ائىجتىمانگ — دىيىپ، قىرق يىگىدىنە غاراپ، باش كىلمە سۇز آيدار گرگ:

وصييتىم: پرىزادىم ائىجتىمانگ.

وصييتىم: پرىزادىم ائىجتىمانگ.

بىر يىلدا گلىمسك، ايدانگ بىزلىرى،

وصييتىم: كۇلىشىرىنىم ائىجتىمانگ.

دوست حايىس دوشمان حايىسى بىلر من،

وصييتىم: عۇوض حانئىم ائىجتىمانگ.

بى-آجال اۆلىمىم، اومىدى اۆزىمانگ،

وصييتىم: پرىزادىم ائىجتىمانگ.

مىنىگ اۆچىن بارچا بولۇپ دوغاندا،

وصييتىم: ھىچ حايىسنام ائىجتىمانگ.

قىرق يىگىدىم، آلا يارىنگ گلىنچام،

غۇراتىمى اۆز غولوما آلئىچام،

غۇرات دىيىپ، آغۇتارسام داغى-دۆزلىرى،

اۆزۇم اۆلىسم، رۇحوم غولدار سىزلىرى،

آلا برىسە، غۇراتىمى آلار من،

بىر يىل اۆتۇپ، قىرق باش گۆندە گىر من،

ھىر حايىسنگ بىر ىردە بىھودا گزىمانگ،

آغزاللىق ادىپ، يوووردى بوزمانگ،

گۇروغلى بگ، پىكىرىم-ذكىرىم آللادا،

ھىممانگىزى حاق ساقلاستىن پنادا،

بو سۆزى آيداندان سونگ، قىرق يىگىدىنى غالادا غويوپ، چىققۇپ اۇتاگىتسىن. ايكي گۆن يول بۇرۇپ، اۆچۆلنجى گۆنى، ساپار كۆسە قىرق يىگىت بىلن ائزىندان قووپ يىتى.

—حوو، كۆسە، حابارنىڭى بر؟!

—گۇروغلى، سن بىزە غال دىييارسىنگ، بىز سندن غالىپ، غالادا آرقايىن اوتورابىلجك دال، سەنىنگ، بىلن گىتمسك بولمايا.

—حاو، كۆسە، منىنگ تۇوللامى آلنىڭ—دا غالىنگ، بىر يىردن بىر يىرە بارىپ، زور بىلن باسنىپ آلپ بولماز، زر برىپ ساتىن آلپ بولماز. من مۇساپىرچىلىق چكسم، منىنگ چكن عازابىم غووشارمۇقا دىيىان، سىزلىرىنگ هيچ دركار يىرىنگىز يوق، غايدىنگ.

—گۇروغلى، غايدىنگ—غايدىنگى كان ادياسىنگ ولى، شونى بىزى سىنماقدان اۇترى آيدىامىنگ يا چىندانمى؟

—چىندان آيدىان، كۆسە.

—چىندان آيدىان بولسانگ، بىزە غايتلاپ بىر نصىحات بر، آيلانپ گلىنچانگ شول نصىحاتنىڭ توتايلى.

—بولىار — دىيىپ، قىرق يىگىدىنە نصىحات برىپ، باش كلمە سۆز آيدار گرک:

من سىزە اۇۋىت برىين	يوردى ترك اديجى بولمانگ. ^{۲۸۷}
اۋزۇنگىن غايرى ناماردىنگ	غوللوغىن اديجى بولمانگ.
ايشىكىدن اۇتىرلر تۇرە،	يىگىت اولدور، اورنون گۇرە،
گل، دىيىپ ايدلمدىك يىرە،	غالقۇنۇپ بارىجى بولمانگ.
اۋتمانگ ياغشۇنى گۇرندە،	حالىندان حابار برندە،
بىر دردىلى آغلاپ دوراندا،	يانىندا گۇلۇجى بولمانگ.
بىر يىگىت زۇرياتسۇز بولسا،	يايلا دولى مالى غالسا،
ايللر اونگا تالانگ سالسا،	سىز اوندا ن آلجى بولمانگ.
غوجا داغلاردان يول اول،	بىر ناچار ايسىز غالا،
آق يۇزى غوشا حال اول،	سىز اونگا دىجى بولمانگ.
ياغشى نىڭ يۇزى جىنتىر،	اونى بىلمك غانئىماتىر،
ناماردىنگ ايشى مىنتىر،	زر برسە، آلجى بولمانگ.

^{۲۸۷} شىلە غوشى ماغتموغولى نىڭ آدنا هم برىلىپدىر. (ا.گ)

يۇرۇش-حا، گۇرۇغلى، يۇرۇش، مۇئھمان گلسە، بېشىر سۇوۇش،
دۇوۇشسنگ، مرد بيلن دۇوۇش، غاچانى قوووجى بولمانگ.
بدو مۇنسنگ، داغ اشار سن، آلقتش آلسانگ، كۇپ ياشار سن،
غۇجالاتا بولاشار سن، بى ماحال يۇرىجى بولمانگ.
بولماز مېنىگ غاراماتىم، نىلسين تنها غۇراتىم،
قۇرقلار مېنىگ غول-غاناتىم، بى ماحال سىنغوجى^{۲۸۸} بولمانگ.
هر كيم سۇزۇن بېلىپ غاتسا، حاير ايش اۆچين چىقۇپ گيتسه،
ياغشى بيلن وادا اتسه، باش غاتمان غالىجى بولمانگ.

بو سۇزى آيداندان سونگ: "يۇرۇنگ، يىگىتلر غايدايلۇنگ!" دىيىپ، كۇسە دۇنۇپ غايدىئىردى.
گۇرۇغلى، "يكانىنگ يارى خوداي" دىيىپ، پىئادالاپ يۇرىرسين. هېچ واغت پىئادا ائزغار يرى
باسمان اوتوران ادام، آياقلارنى مونجوق-مونجوق، حال-حال غاباردى، مانگلايئندان در
چىقۇدى، جىپاسنى چكىدى. پىئاداننىگ نامە حاراجاتى بار، چاى حومارى گلىپدير، حانى مونگا
چاى. چىلىم حومارى گلىپدير، حانى مونگا تىمماكى، چۇلدا بىنىسى غۇزۇپ، عاقلنى چاشۇپ
باشلادى.

بىر ماحالدىن غايدالئندان بىر آقساققال چىقۇپ:

—حاى، اوغۇلوم، يول بولسون! — دىيىدى.

غاھارى گلىپ دوران ادامنىگ گىلىشى اۇزۇنگىزە بللى:

—نامە بابا، منى يولاغچىلۇغا ايرىپمىدىنگ، يول بولسون؟ دىيىپ — دىيىدى.

—يولاغچىلۇغا ايرىمىسم، سن مانگا حابارنىكى بىرپ گيت، نىرا بارىاسنىگ؟

—مېنىگ حابارنىمى آلپ، نامە، منى اوزال ايلچىلىگە ايرىپمىدىنگ؟

—واح، اوغۇلوم، بولار يالى غۇزما غۇلغۇنگى غويسانا، اۇنگۇنگدە اوبا يوق، ايلات يوق،
يورتدان چىقۇپ بارىاسنىگ آخىرى.

—يورتدان چىقۇپ بارىان بولسام، كۇندىن غالان حاسابنىگ بولسا، توتوپ شو يردە آل.

گىدىرلىشىپ دورانسونگ: "كسىنگىن بركت تاپ"، دىيىپ، يانگقى بابا غايىپ بولوپ
اۇتاگىتىدى.

^{۲۸۸} سىنماق: دۇبلىم، يىنگىلىم.

گۈرۈغلى حايран بولۇپ دوروبردى. بابائىنىڭ گۈرۈن يىنە گىلە، ائزام يوق، توزام يوق. اول خىدەر آتادى. گۈرۈغلى آيتدى: "آل-لا، مەنىڭ ايشىم كىچىنە بول-اوو، كىچىنە بولماسا، مەن بو بابائىنىڭ يائىننا گەلمەيدىم، حائىر، دوغاسىنى آلمانمۇدۇم" دىيىپ، يىرىنى چاغىردى. يەنە بىر مەيدان يۇردى. بىر دېا چىقىپ، او يان، بو ياننى غارادى، گۈرسە، آقلى-غارالى غويون گۈز غاماشدۇرپار. "خودايم بو گۈرۈنئان دۇيشۇم بولماسا ياغىشى" دىيىپ گىلە، تۈۈرگى چوپانلى آغىر سۈرى غويونلار اكنى. چوپانلار ھەم:

— "بو انتاپ يۇرن پىئادا نامە كا؟" دىيىپ، ائلاشۇپ ياننا گەلدىلەر. گۈرسەلەر، ائنا بىر غالاندار. "بو چۇللۇكدە گۈز، نأحىل غالاندارقا؟" دىيىپ، چوپانلار مونى تانانوق، بو ھەم چوپانلار تانانوق. بىردىن بىرى آيتدى:

— مونونگ صىپاتى گۈرۈغلا مەگىزىار-دە. حاو، سەن گۈرۈغلا دالسىنگ-ا؟

— حاوا، مەن شونونگ اۋزى، چوپانلار، سەن كىمىنگ چوپانى، بو ماللار كىمىنگى؟

— بو ماللار سىنگى، بىز سەنىنگ چوپاننىڭ.

— آى، يىپىنگ-ا، يوق بولونگ-آ.

— حاوا، حاوا، سەنىنگ گەنجىم آغانگ سانگا باغىشلان غويون سۇرۇلرى بو.

— آى، بىلە دىيىسىنگىز-دە.

گۈرۈغلى نىنگ آصىل اۋزۇنىنگ بىلە يە-گۈگە سىغماز يالى مالى بولابىلمز-دە، شىلە

بىر زادى باردۇر-دا.

— سەن نىرا چىقىدۇڭ، بو اگىنىڭداق اشىكلرىنگ نامە؟

— آى، يىگىتلەر، غىرات گىتدى — دىيىپ، غىراتى كىپىرىنگ اوغورلاپ گىدىشىنى بىرىن-بىرى

گۈرۈنگ بىردى.

چوپانلار غاتى غىنانىشۇپ، كىپىرە سۇكدۇلر. سونگرا اولار.

— گۈرۈغلى آغا، سەن ياداپ خورلانۇپ گىلىپسىنگ، بو گۈن بىزىنگ غوشومۇزدا غال، دىم-

دۇنچىنگى آلۇپ، ارتىر اوغرا — دىيىپ، گۈرۈغلىنى غوشلارنى آلۇپ گەلدىلەر. چاى-ناھار

بىردىلەر.

گۈرۈغلى آيتدى:

— حاو، يىگىتلەر، چوپانلارنىڭ اتى، ياغى بول بولياندىر، ھەر دۇرلى ناھارلار بول

بولياندىر سەزدە نامە او زاتلار يوق؟

— آى، گۈرۈغلى آغا، اونونگ بول بوليان واغتام بولپار، آيدا-راواندا غوينا غورت چالسا،

شوندا غوردونگ، آغزىندان يارالى غويونلار آلئىپار، اىنە شول گۈنلەر بىر مەيدان اتم بول

بولپار، سەنىنگ باغىنىڭ يوق اكنى، اول گۈنۈمىزىنگ اۋستۇندىن دۇشمىنىڭ.

—پاھای، بولار سرات، اونى اييمان، ائزئنا آچ—سووسوز دۆشۆپ يۇرۇپ نامە اتچك،
گتيرينگ، اييينگ.

روغصات برليدن سونگ، چوپانلار سمیز غويونلاردان اۇلدۇرپ، چيش كباپ، ياحنا ديین
يالى دۆرلى ناھارلار بيشيرپ، حزیل اتدیلر. ارتسی گۇروغلى چوپانلار بیلن حوشلاشئپ
يولا دۆشدی. چوپانلار بیرنأچه یرە بارئنچا اوغرادئپ بیلە گیتدیلر. بیر بییک داغئنگ اتگینه
یتپ، چوپانلار شول یردە غالدئلار. گۇروغلى داغئنگ اۆستۆنە چئقئپ، غئراتئننى
چاغئرئپ، بیر ناما آیتسئن، باقالی:

چاندئبیلدە بسليگيم، غئرات، گل!	آتانگ بۇرگۆتدندیر، اننگ اق غوشدان،
چاندئبیلدە بسليگيم، غئرات، گل!	سنی مۆنن گچر مال بیلە باشدان،
دۇردۆندن باشینه باراندئر ياشی،	بلنددیر ساغرئسى، چۆرۆدیر باشی،
چاندئبیلدە بسليگيم، غئرات، گل!	سۇوش گۆنى غوچ ييگيدینگ يولداشی،
سووار ايديم داغئنگ شربت بالئندا،	اوتار ايديم باغئنگ لۇلە گۆلۆندە،
چيانئبیلدە بسليگيم، غئرات، گل!	نيچيک قارار اتدينگ كمپير اليندە،
دوشمان دورابيلمز، دمی دستيندە،	پاتئشالار سنى آلما قاصتئندا،
چاندئبیلدە بسليگيم، غئرات، گل!	زر جئغا توولايئن سەنينگ اۆستۆندە،
گۆن گۇرۆنمز تويناغی نئنگ گريدندن،	بارئپ يتسم غانئمملارئنگ آردئندان،
چاندئبیلدە بسليگيم، غئرات، گل!	گۇروغلى بگ، سپيل بولدوم درديندن،
گۆزی گريان، تويناقلارئوز ایدی،	غئراتئم گيدندە باھار—ياز ایدی،
چاندئبیلدە بسليگيم، غئرات، گل!	اونى آلئپ گيدن حئرسئنگ غئزى ایدی،
بیر شوم كمپير گلدى سەنينگ	باغئلئ من، مۆنسم سەنينگ اۆستۆنگە،
چاندئبیلدە بسليگيم، غئرات، گل!	قاصتئنگا گۇروغلى بگ، جبیر ایلدينگ دوستونگا،

غئرات نیردە، زات نیردە. ناماسئننى تمام اديپ، داغئنگ اتگيندە اۇیشۆپ دوران چوپانلارا
الینى بولاپ حوشلاشئپ، بيلسينە اۇورۆلدى—دە داغدان ائلغاپ دۆشۆپ اۇتأگيتدی.
شول گيديشينه آز يۇرپ، كۆپ يۇرأپ، بیرنأچه گۆللۆك يول يۇرأپ، آراز^{۲۸۹} چایی نئنگ
بويونا يتدی. گۆرسە، اول مۇوج اوروپ آقئپ باريا:

^{۲۸۹} آمى دريانئنگ بیر آقئمننا "آراز" دييليپدیر.

—پأأ، ئانگرم، بو نىچىك ايش بولدى، غىرات آياغىمىڭ ئاستىدا بولاندا، بو چاى مانگا جىقۇر غوى يالى گۇرۇنباى، گل شونونگ گۇزىرىن بىر حابار توتايىن — دىيىپ، گۇزىرىنە غارشى يۇردى. گۇزىرىنە گلسە، غىراتىڭ ئىزى گۇرۇندى. ياغشى سىر اتسە، كىمىر مۇنۇپىدىر آتا، باسنىپىر غامچى، اون باش گز آنكرىسنا دۇشۇپ، حول گىدىپىدىر. غىراتىڭ ئىزى مسە—مىلىم بولۇپ ياتتى. مونونگ سىگرىپ اۋتىن ئىزىنى گۇرۇپ، بىر ناغرا چىكىپ، اسىنىدىن گىتىدى. بىر سالامدان سونگ اسىنىنە گلىپ، دريانىڭ بويوندا آغلاپ اوتوردى. يەنە اۋزۇنە گۇۋىلىك بردى:

—ھاو، گۇۋىم، ملول بولما، انگرە، آغلاماق بىر يارامازنىڭ، موخانىڭ ايشىدىر — دىيىپ، غىراتىنى ياد ادىپ، باش كىلمە سۇز آيدار گرک:

دالى كۇنگلۇم، ملول بولما، ^{۲۹۰}	ملول موخانت ايشىدىر.
جانىم غىرات دركار بولدى،	آت كىشى نىڭ غارداشنىڭ.
سىن آتتىڭا غوللوق ايلە،	چىقار دونونگى، جول ايلە،
ايىمىن—اوتون بول ايلە،	آت كىشى نىڭ يولداشنىڭ.
غالقان يىگىدە غالادىر،	تاسلىنى بىلمىسە، بلادىر،
دوغان—دوغانا پنادىر،	اممە دىش دىوار داشنىڭ.
ياغشى گۇنۇڭ بىرلىك ادىر،	يامان گۇنۇڭ غويۇپ گىدىر،
آخىر موخانىلىك ادىر،	يادىڭقى يالاو ايشىدىر.
غال—ھا، گۇروغلى، غالاور،	دوست، دوشماننىڭ بىلە ور،
تور—دا يولونگى آلاور —	غىراتىڭ گۇۋىن حوشودىر.

بو سۇزى آيدان بادىئا، بىر آلتى، اۋستۇنە آباناقغا—دا دوروبردى. آتتىڭ اۋستۇندە اوتوران بىر پىشلى:

—اوغلۇم، بىر الينگى بارىك — دىيدى، چىكىپ آتتىڭ سىرتىنا آلىپ:
 —يۇم گۇزۇڭكى — دىيدى. گۇروغلى يۇمى، بىر ماحالدا سونگ:
 —گۇزۇڭكى آچ — دىيدى. گۇزۇنى آچسا، بىر بىيك داغنىڭ اۋستۇنە گلىپ دۇشۇپىدىر. دۇشنى يىرم غايناپ دوران چىشمە اكن. بو يىردە چاى ناھار ادىنىپ، تۇورگىنە سىر اتدى، بىر غالا گۇرۇندى، يانگقى پىشلى:

^{۲۹۰} شوغوشغا مىڭزىش بىرغوشى باشقا بىر شاحادا آغايونوس آيدىار. (آ.گ.)

— اوغلو، بو غالانى گۇريامىنگ؟ — دىيدى.
— گۇريان.

— اينە گۇرسىنگ، اوغلو، نىشاپور شو.

— اوغلو، انگۇرقى غالا بارما، باركى غالا — نىشاپورا بار. حولوقماغىنگ، بىر يىللىنگ
دولار، آتتىنگا اونسونگ غوشارسىنگ — دىيدى.

گۇروغلى بىەلسىنە بىر سر اتدى، ايەلسىنە دۇنيچە، يانگقى گۇزۇندىن غايىپ بولوپ،
حول گيتدى. بو ادام گۇروغلى نىنگ پىرى دى.

اول گيدىسونگ گۇروغلى: "آلا، آتتىنگ دوران يىرىنى سوراپ غالسام ياغشى بولجاق
اكن—أ. نامە—دە بولسا ايندى اۇزۇم تاپمالى بولجاق" دىيىپ، داغدان ايىنىپ اۇتأگيتدى.
گۇن باتمانقا، دروزه ياپىلماققا، گلىپ غالا گىردى. حايىسى يردىن ائشۇق چىقسا، ايشىكدن
باريار:

— تانگى مئمانى آليان كىشى بامى؟

— يىت، يوق بول—آ زانگىگار. اول ايشىگە باريار:

— تانگى ميمانى آليان كىشى بامى؟

— يىت، يوغونگا چىق. بو ايشىگە باريار:

— تانگى ميمانى آليان كىشى بامى؟

— يوق بول.

نيرأ بارسا، "يىت، يوق بول" بوليار. حايىسى يره بارسا، مونى قووپ يۇرلر. مونونگ
قاوولماغى نىنگ سبابى كمپىر آتى آلپ غاچىپ گلىپ پاتىشا تابشۇرئيدىر. پاتىشا—دا اۇز
جارچىلارنى:

— هر كىم شو غالاننىگ ايچىندە تۆركمن دىلىندە گىلسە، اونى ميمان آلان ادامنىگ باشى
اۇلۇمى، مالى تالانگى، ائزنىنگام اون طىللا جريمە سى بار — دىيىپ، جار چكدىريپدير.

او يردىن قوول، بو يردىن قوول، گىجە يارنىما ياقىنلاشدى. گۇروغلى بىر كۇچە بىلن گىديپ
باريادى. ايدىپ، بەيدىپ بىر ادام تاپىپ، اونگ بىلن آتا—اوغول بولايىن. اونسونگ بىر يىل
دولسا، خوداى آتتىمى ايمە غوشورار—دا" دىيىپ پىكىرلندى. بازاردان گچىپ گلىدى. گۇرسە،
بىر آقساقال دوكانچى اوتىر. ايسليان ادامسنى گۇرنيىندىن تانادى، ياننىا گلىپ چۇكە دۇشۇپ
اوتورئپ، سلام بردى. بو بابا—دا الى نىنگ ترسى بىلن غورساغىنا ياپدى.

— بابا، منى نامە اورياستىنگ؟

—سنى اوريانئۇمىنگ سىبأى، پاتئۇشا غالا جار چكىردى "هركىم تۆركمىن دىلىندە گېلسە،
اونى، مېمان آلسا، يا—دا يانئۇئا گتيرسە، باشى اۆلۆملى، مالى تالانگلى، اون طئلا جريمە
سم بار" دىيىدى. سن تۆركمىن دىلىندە سالام بردىنگ، شونونگ اۆچىن اوردوم سنى.
—بابا، من تۆركمىن دال، من تۆركمىن ايچىندە كان گزىدىم، دىلىم شونگا اۋورنىپدير.
—تۆركمىن بولماسانگ اصلئنگ نيره لى؟

—اصلئم بجانلى.

بابانئۇگام اصلى بجانلى اكنى، گۇروغلى غايئم دايى—يگن چئقايدى مونونگ بىلن.
—دايى جان، بو يرلردە نأمة ايشلاپ يۇرسۇنگ؟
—بابا، بارارا يريم يوق، باتارا كۆلۆم يوق، اوغولسئزا اوغول بولجاق، غويون اۆستۆنه
چولوق.

—حاي، ايسە، منىنگ اوغولم يوقدى، مانگا اوغول بولاي.
—واح، بابا، تانئۇمان دورسونگ، يوغسا من سەنىنگى دالمى — دىيىپ، گۇروغلى
ياللاقلادى.
بازاردان غوجا حورجونئى گۇتريپ، اوغوللى بولوپ انئۇنا غايتدى.
بابا گلىكا يولدا:

—دايئۇلارئۇمىنگ يوردوندان، پئلان يرى، پئلان يرى بىليأمىنگ — دىيىپ، ائىياچدن سورايار.
گۇروغلى نئنگ گزىمىك يرى بامى، اۆتۇگنى، كۆپۆرسىنى، گۆزىنى، اولى اۋولياسى
نئنگ داش غويوسئنا چنلى سالغى بريپ باريار.

ايندى گۇروغلى نئنگ بو غالادا باشغا پيشەسى بامى. ارتسى يىكجە اۋزى نىشاپورئنگ
بازارئنا غالاندارچئلئق اتمأگە اۆتأگيتدى، راست كۆچە مىكأ دىيىپ گىديار، يا بارئپ بىر
سئپايى نئنگ حوولوسئنا اوريار، يا—دا باشغا بىر چارقانداغا اوريار. آزاشئپ، آسمانا سر
ادىپ حايان بولوپ دور: "آى، بو—يا دالدير، مونونگ كۆچسىنه يتىك بولماسام بولجاق دال"
دىيىپ، دۇرت غالاندارا دوش گلدى. بولار بىلن يولداش بولوپ، كۆچأ چئقئپ گىديبردىلر.
بىرنمە تنگە—پول، گۆپى—سۆپى طالاپ ادىپ، ايكىننن بىر كۆچە بىلن گلىأردىلر.
گۇروغلى نئنگ هيچ زاتدان حابارئ يوق، هر غادام اوراندا ير سارسدئرئپ، لاغئر—لاغئر
گىلأپ، آلا غالماغال ادىپ گلىأردى.

غالاندارلارئنگ بىرى آيتدى:

—اى، دوس، آياغئنگ سسىنى چئقارما، آسسا گپله.

—حأ، نأم بار؟ — دىيىدى گۇروغلى.

—نام بارئى سانگا آيتساق، شو باريان يريميز چارداغلى چاندئبىللى گۇروغلى نئنگ غىراتى نئنگ سىهەيسحاناسى نئنگ غاپدالى شو. بو يردن يانگراپ گچسنگ، پاتئشا يامان اديار.

بو حابارى اشيدندە، گۇروغلى نئنگ دپەسى نىنگ تۆيى اۆيشۆپ گيتدى. اونونگ اشيدأيجك حابارام شولدى. گۇروغلى آيتدى:

—اول آتى نأچه آدم ساقلايا؟

—دۇرت سەيىس ساقلايا.

—دروزه سى نيردكا؟

—حالدا دروزه سى. دروزانىنگ دنگيندن گچيبرندە:

—حاو، دوسلار، منىنگ بير زيانلى غئلئغم بار، شول توتجاق بولوپ گليا. گۆندە گيچليگرأك شول توتيادى.

—آى، دوس، زيانلئنگ توتاندا هميشە نامە ايش اديادينگ؟

—هميشە زيانلئم توتاندا، بير—ايكى آدم اۆلدۇرىپ، غان گۇرمسم آيرئلمئيادى. بو ساپار بيلەماق.

—حوو، دوس، سەنىنگ بيلن پألیميز آرنپ يولداش بولوپدئرس. سەنىنگ زيانلئنگ توتمانقا، بو زاتلارنى بير ساغ—آمان پايلاشاورألينگ.

—گلينگ، پايلاشسانگئز—دييىپ، پولى، تنگانى اۆز كيسە سينە ساليار، گۆپى—سۆيىبنى بولارئنگ اۇنگۆنە زئنگيار.

—حأى، دوس، تنگدن—دە بيز بر آحئرئ.

—حأى، گۆپى—سۆيى بولمايماي سيزە؟ بيرى بو ياندان چئقئپ:

—سەنىنگ بيلن دانگاندان بارى دنگ آيلانشئپ يۇرشؤمىز، تنگدن بيرنمە برمىسنگ بولماز.

گۇروغلى گۇزۇنى آقجاردئپ، يومروغئنى دۇوۆپ الينى گزأپ:

—حاو، بو زيانئم توتجاقدى—دا توتوپ دئندى گرک. غالاندارلارئنگ زأهرە سى يارئلدى: "من راضى، من راضى" بولشوبرديلر.

بولار بيلن راضئلاشئنچا گۆن باتدى، گۇگيىن يئغئلدى. دروزانىنگ آغزئندان گلدى، ايتلاپ گۇردى، گۇرسە، ايچيندن غولپلى اكنى. سىيسحانانئنگ آرقا طاراپئنا گجدى، گۇرسە، درس آتار دشيگى بار اكنى. الينى اوزاتدى الى يتدى. بو دشيكدن سؤمۆپ، سىيسحانانئنگ ايچينە گيردى، بو گيرن يرم غىراتئنگ دوران يرى اكنى. ائلغاپ گليپ، يۆز—گۇزۇنى اوغشاپ، مانگلاينى سئپاپ:

—واح، سۇرداشىڭم، باشداشنىڭم، يامان گۆندە يولداشنىڭم، غىرات سىن — دىيىپ، تۆۋرگىنە سىراتسە سىيىسلار: "بوشانسا بىزىڭم" دىيىپ باشنىڭم غانگىتارنىڭم غويوپىدنىڭلار، آياغىنىڭم دوشاقلان غويوپىدنىڭلار. داش آخىردا سوو، كۆرپە آرىا ھەمە جىسى تاييار. گۇرۇغلى غانگىتارنىڭم، دوشاغىنىڭم يازدىڭم، اوتونا—سوونا غويىردى. يالانگاچلاپ گۇرسە، غولانگ —ايەر گرشە باتىدىڭم، غاپىڭغا دىيىسنگ ساناىرلى بولوپىدنىڭم. گۇرۇغلى بىر آخ چكىدى. سونگ جاناورى سىپالاپ، سىرملاپ، اشىكلاپ سىيىسلىرىنگ بوليان جايىنا گلىدى. ايشىكىدن سىراتسە، دۇرت سىيىس بار، سىمىز بىرە—غوزنىڭم سويوپ، غازانا سالنپ غاينادىڭم، اۋزلىرم گۇرۇڭگىشىپ اوتۇرلار. گۇرۇغلام داشاردا ائمتىلىڭم سىر ادىپ دور.

سىيىسلار ياحنانى چىقارنىڭم، ساجاغىڭم اۋستۇندە يازنىڭم غويىدولار:

—ياحنا بىرىنمە سوواسىڭم، اۋزۇنى توتسون، اونگا چىلم بىرآز اوقلاپ، اونسونگ توروپ اىيىلىنگ — دىيىپ غىشاردىڭلار. دررو اوقا گىتدىلر.

گۇرۇغلى اىچرى گىرىپ، چىلىم چكىدى، بىر كاسە چاى اىچدى. غازنىڭدا بىر حورجون دوران اكنى، توروپ غازنىڭدان حورجونىڭم اۋدى. يانگىڭم ياحنانىڭم اۋلاپ، دوقلاپ ساجاغى بىلن حورجونىڭم بىر يان گوزۇنە دىڭدى. تۆڭچە، كاسە، چاى، تىمماكى، غانت، نابات ھەمە سىنى سىرئىپ اۋلاپ، مونام بىريان گوزۇنە دىڭدى. آى، غاراض، سىيىسلىرىنگ جايىنىڭم يىلدىڭم اوران يالىڭم اۋدى—دە: "اۋلدۇرسىم—اۋلدۇرمايىن—دە" دىيىپ، چىڭدى—دا اوتاغىڭم داشنىڭدان اىلدىردى.

سىيىسحانا گلىپ، حورجونىڭم اورتا آراسىڭدان غوشاغىنىڭم چاتنىڭم، غوشاغىڭم بىر اوجوندىن توتوپ، يانگىڭم درس آتلىيان دىشىكىڭم داشنىڭم زىڭگىڭم غويىردى، حورجون، دىوارنىڭم بو ياننىڭم دۇشىدى. مايىڭم يالىڭم بودوپ غوشاغىڭم ياپىشىڭم، يارماشىڭم اۋزم چىڭدى. اول گىدىنسونگ غىرات حورقاپ، كىشىڭم بى طاقات بولوبردى. ائزىڭم دۇنۇپ، دىشىكىڭم بوينونىڭم اوزادىڭم:

—حاو، غىراتنىڭم، سىن بى طاقات بولما، باسىڭم سىنى دوشمان اىلدىڭم آلاڭم —دىيىپ، غىراتنىڭم غاراپ، باش كىلمە سۇز ايدار گرگ:

سىنى دىيىپ گلىدىم چاندىڭم اىلىمدىڭم،

بىر يىل بولدىڭم آيرا دۇشۇڭم اىلىمدىڭم،

اوتار ايدىم سىنى باغىڭم گۇلۇڭم،

ننىڭم قارار ادىڭم دوشمان غولۇڭم؟،

سىنى مۇنۇپ، داغ باشنىڭم چىقارمىڭم،

آت سالىڭم، دوشمان توغون يىقارمىڭم

گتيرن كمپيرىنگ اۋيۋن يىقار من، ايسلديگىم، سورادىغىم غىرات سن.

گۈروغلى آيدار، آرمان بولوپدئر مانگا، بىر آلالدان پىرمان بولوپدئر مانگا،
غولاق سال، عارضىمى آيدانن سانگا، حسردشىم، باش يولداشم غىرات سن.

بو سۈزى آيداندان سونگ، غىرات سۈيۈپ، سارقىپ اوتى-سوۋى بىلن بولوبردى.
گۈروغلام دانگ آتمانقا گلىپ، باباننىگ غاپىسنى قاقدى.

—كىمىسىنگ؟

—مندىرىن، آتا!

—حا، اوغولم، گلىدىنگىمى؟

—گلىدىم، آتا !

—اوغولم، شو واغتا چىلى نىردە گزىدىنگ؟

—آتا، مىنىگ بىلن آتا-اوغول بولان بولسانگ، مىنىگ نىردە گزىمى ھىچ سورامانن.

—آي، يوق، اوغولم، سن ادپلى، حاصىيىتى اوغول دال بولماغا چىلىنگ. سن اوغورلىق ادن
بولماغا چىلى.

—حاي، آتا، اوغورلىق نىردە، زات نىردە.

—ايسە، گىجە يارننا چىلى نىردە گزىدىنگ؟

—من نىردە گزىمى آيتسام، شو گىجە غالاندارچىلىق ادپ يۇردۇم، آزاشدۇم-دا اۋىمۈزى
تاپمادۇم. من غىزغالانگ بىلن ارک غالاننىگ-كۈشگۈنگ ايشىگىنە بارىدئرۇن. گۈرىسم، بىر
ائىشۇق چىقار، بو نامە ائىشۇق قا دىيىپ ايشىكىدن سر ائسم، شاننىگ آشپزلىرى نىنگ
اۋستۈندن بارايدۇم. ساي-سباپ بىلن گلىپدىرىن دىيىپ، بولارا بىر-ايكى غوشغى آيدىپ
برأيسىن-دە دىيىپ، گۈۈنۈمە گلىدى. بىر زات برسلىر-أ باغنىما، برمسلىرم حوداي يولونا
بولسون دىيىپ، اليمى غولاغنىما توتۇپ، مشربىنگ غازالنىدان بىر-ايكى غازالى غاچىرۇپ
غويبردىم. مىنىگ بو حىگلىرىم آشپزلىرىنگ غولاغنىما ياقىپ گىتىدى، شاه اۋچىن بىشىرىپ
اوتوران ياحناسنىدان بردىلر — دىيىپ، سىيىسلىرىنگكىدن آلان ياحناسنى حورجوندان چىقارۇپ
غويدى-دا يىنە-د آشپزلىرى سەنىنگ يالى غالاندارا گرک بولار دىيىپ، چاي، تىمماكى، غانت،
ناباتدان — ھەمە سىندىن برىپ ياتىرلار — دىيىپ، ھەمە گتيرن زاتلارنى حورجوندان چىقارۇپ،
باباننىگ اۋنگۈندە غويدى. اوندا بابا آيتدى:

—اوغولم، سەنىنگ بولار يالى طلاپنىگ بار بولسا، مىنىگ بىرجه غىزىم بار، اونام سانگا
برىين.

—بابا حوولوقما، طلاپ گرک بولسا، سەنىنگ آرقانگى يره دگمى يالى ادرين.

بو بابا ايکينجى بىر حۆجۇرا بويىنىڭى اوزادىپ:

—ھاو، كىمپىر توراورى، توراورى، اوغلونگ ناھار گتىردى.

ار—ھلى غارنلارنى دويوردنلار.

نامە، بو غالادا گۇروغلى نىنگ باشغا دايحانچىلغى بارمى؟ ارتسى بىر يول بىلن تۆيسۇنى اۆيتگىدىپ، باشغا صىپاتا گىرىپ، سىيسحاناننىڭ تۆورگىندە آيلانئپ يۇر: "نامە گپ—سۇز بارقا" دىيىپ گزىار. گۆن چىقان بادىنا بىر—ايكى يارنىمى كۇچانى سۆپۆرىپ يۇر، بىر—ايكى يارنىمى بولسا سوولاپ يۇر. بو—دا "نامە بارقا" دىيىپ، آنگاچاقلاپ يۇردى. گۆن غوشلوق بولدى، بىر ماحالدا غولاغىنا بىر جانگ سسى گلدى، ادېل كرون گلىان يالى، زىلزە گلىار.

بو جانگ ھر اون گۆندن، اون گۆندىن كىمپىرىنگ اۆزى گلىپ، آتا سوو برىپ سر ادېپ گىدىان اكنى، بو گۆنم شول كىمپىرىنگ گلىان گۆنى اكنى، شونونگ اۆچىن كۇچانى سىرئپ—سوولاپ يۇرن اكنلر، يانگقى جانگ ھم كىمپىرىنگ ساغىندا ايكى شاتىرى^{۲۹۱} بار، سولوندا ايكى شاتىرى بار، شاتىرلارنىڭ ھمە اندامى جانگ اكنى، شونونگ سسى بو جانگ.

گۇروغلام بىر بىيك يره چىقئپ، اۆزۆنى سادالىغا سالئپ دور. اسوان بولسا، يانگقى كىمپىر گلىار. مۆنۆپدىر بىر يورغانى، چكىپدىر آستىنا گۆدىرى كۇچانى، بىر اق ساپلى پىچاغام بىلىنە غىسدىرايئپدىر، بو پىچاغىنىڭ ساپى ھم بۆكۆلىپ اوتوران كىمپىرىنگ انگىندىن گز يارنىم يوقارى چىقئپ گلىار. گۇروغلى كىمپىرى گۆرن بادىنا تانادى. يۇنە، زات بىلمىدىك كىشى بولوپ:

—ھاو، يىگىتلر، بو گلىان نامە؟ يا—دا بو حاننىڭنىڭ انسىمى؟

بىرى بو ياندا چىقئپ:

—ھاي جىنلى غالاندار اكنىڭ—ا، حاننىڭ انسى ھرگىز كۇچا يۆزۆنى گۆركىيامى؟

—ايسە، كىم بو؟

—چارداغلى چاندىبىلدىن گۇروغلى نىنگ غىراتىنى آلئپ غاچئپ گلن كىمپىر شو.

—ھاي، يىگىتلر، اول غاررنىڭ عۆمىرىنى آلا زىاد اتسىن، تۆولمە، تۆولمە.

گلىپ دروزانىڭ اغزىندا كىمپىرىنگ غولتوغىندان سۇياپ دۇشۆردىلر. دروزانى آچدىلار.

غىراتى گۆرن بادىنا كىمپىر ساقاغا دوروبردى، شول يردە سىيسلىرى چاغىرئپ:

—كىم اوت برىپ، كىم سوو برىپ بجرىدى بو اتى؟ — دىيدى.

—اۆزۆمىز بجرىدىك، ماما.

—دوغروسىندان گلىنگ.

^{۲۹۱} شاتىر: نۆكر، فراش

اۆچ گزك آژىم-سىياسات اوروپ، غاھارلانئپ سورادى، سىيسلر: "اۋزۇمىز بجرىدىكن" باشغا گۇرۇنگ آيتمادىلار. اگر اولار: "بىر گىجە اوقلاپ غالىپدئرس، كىمدە بولسا بىرى آتا اوت، سوو برىپ سر اديپ گىديپدير" دىيسلر، اوندا پاتئشا اولارنىڭ دۇردۇسىنم دىرى يره گۇمدۇرجك. كمپىر:

— بولىار، ايندى اۋزۇنگىز باقئپ-بجرىان اكنىنگىز — دىيدى.

يۇنە كمپىر ايجىندىن اويلاندى: "شو غالا يا گۇروغلى نىڭ اۋزى گلندىر، يا-دا ساپار كۇسە گلندىر، يا-دا حاندىن باتئر، يا-دا دالى مائل — شولارنىڭ بىردىن بىرى گلندىر. ايندى من پاتئشادان بىر يول بىلن روغصات آلئپ، غايدئپ سارايئمدان چىقمايئن" دىيىپ، ايجىنى گىلدى.

حقئلاپ-چوقولاپ اۋزۇنى يالاندىن كسلە اوروپ، داشارئ چىقئدى. گۇروغلى كمپىرىنگ گۇنۇنداكىنى ايبام آنگى.

حاننىڭ بىر حىزماتدان غالان غارئ شاتئرئ باردى، گۇروغلى اونگا اوزال بلد بولوپ، اۋنگۇندىن اونى گۇرۇپ غويوپدى، شونونگ يانئنا باقا ائلغادى. باردى غارئ شاتئرئنىڭ يانئنا:

— بابا، اۋزۇنگ حىزماتدان غالىپ غارراپسىنىڭ، من تازە دن شاتئر بولجاق بولوپ يۇرۇن. شو شاتئر اسبابنىڭى مانگا ساتسانا.

— آلاورى اوغلوم، آلاورى، من شو زادا حىرئدار تاپمان يۇرئادىم.

— آيت، باھاسنى، بابا.

— اوغلوم، سەنىڭ يالى ياش يىگىتدە تنگە-پول كان بولسا گرک، غارئ آتانگا نامە سئلاپ برسنگ، گۇنۇنگدن چىقارائىڭى برأى.

بولسا، بىر باش طئللاق جانگى بار، اون طئللانى ساناپ اۋنگۇندە غويدى: "شاتئر اسبابى نصىپ اتسىن، تنگە تويونگا ياراسئن" دىشدىلر.

گۇروغلى شاتئر اسبابئنام آلئپ، بىر كۇنە تاما گلىپ، داقئشئدئرماغا باشلادى: توپوقلارئنا باشدىن، دئزلارئنا اۋچدىن، بىلكرىنە سكىزدىن اينگ اوللاقان جانگام بوينوندىن آسدى.

كمپىردىن اۋنگىنچا گۇروغلى كۇشگۇنگ ايشىگىنە گلىپ چوغوتدئرئپ اوتورئردى.

كمپىرم پاتئشاننىڭ غاشئنا گلى:

— حاو، ماماچان، حابارئىڭى بر؟

— حابارئم، تاغسئر، من اوزالام بىر غارئ آدم، ينە بىر كۇنە كسلىم بار، اولام غوزغايدئر.

شو گۇنلر كان اوغروم يوق، ايندى مانگا روغصات برسنگ، من سارايئمدا ياتئبرسم نىچىك بوليا؟ سىيسلرم ايندى آتى اۋورنىشديرىپ، ياغشى باقئپ-بجرىان اكلر، تاغسئر.

—حاي، ماما جان، سىيسىلر آتى اۋورنىشىدىرىپ، باقۇپ-بجریان بولسا، سن بىزىنگ گۇزۇمىزىنگ غووانجى دال، بار سارايىنگدا غايىم ياتىر، سانگا جو غاپ.

كمپىر پاتىشادان جو غاپ آلىپ غايدىبرىسين. حابارى كىمدن آل: گۇرۇغلۇدان. بىر كۇچانىنگ اۋورۇمىندە جانگىگۇرداپ، پاتىردىقلاپ، اويناقلاپ، كمپىرىنگ غايدالئندان چىقىدى. اويناقلاپ كمپىرىنگ كا انزىنا غالىار، كاتە اۋنگۇنە گچيار، كا هم آشۇر آتۇپ، يابىسى نىنگ سىرتىندىن تۇسۇپ آنگۇرسىنا گچيار.

كمپىر مونۇگ اويناشىنا آغزىنى آچىپ، حايان غالىپ گليار. اۋز شاتىرلارنىدان سورىيار: —بو نا شاتىر بو؟ بو نە بلا بو؟

—حاننىگ تازە شاتىرلارنى نىنگ بىرىسى، ماما جان. كمپىر ايجىندىن اويلانۇپ گليار: "شو زانگىگار گۇرۇغلى نىنگ اداملارنى نىنگ بىرى نىنگ شو غالا گلمگى شىلە اتى، بولماسا كۇچە لره چىقىپ گۇرۇپ يۇرسىم، حانا سالاما گليپ يۇرسىم، شاتىرلار مانگا دۇنۇپ سىناپىلار، غوشىگى، ماحترلر — همه سى مانگا دۇنۇپ، سونگ-سونگ يوردى اۋزۇم سوراجاق اكىم، نىردىن بولار گليپ چىقىدى" دىيىپ گليار.

گليپ سارايىنا دۇشدى: "شو زانگىگارلارنىگ بىرى غالا گليپدىر، من احتىياچسىز بولمايىن" دىيىپ، دروزانى اۋزى غولپلاپ، آچارنى اۋز كىسە سىنە سالىدى.

—شو سارايىنگ ايجىنە باش شاتىردان باشقا عزايىل هم گىرمىسىن — دىيىپ بويوردى. باش شاتىرنىگ بىرى گۇرۇغلى، اوزالقى دۇرت شاتىرلار بىر يان غوناغى، حاراجاتى بار اكى: قىرق آغرى^{۲۹۲} بۇرۇنچ، اون ايكي آغرى ياغ، كاشىر سوغان بىلن، اتى بىلن بول بىر يان اكى. بىر گۇرۇنگە چاي، قىرق آغرى تىمماكى-دە بىر يان اكى.

—مىمان شاتىر گۇۋۇنلىراك — دىيىپ، بو گۇن اون كاسە بۇرۇنچ بردى، يىگىم باش آغرى ياغ بردى، ايكي گۇرۇنگە چاي، اون چكر تىمماكى بردى: "بىر آغشام مىماننىگ سىناغى بولسۇن" دىيىپ، بىر سىمىز غوزام بردى. اوزالقى شاتىرلار آيتىدلار:

—اي، مىمان شاتىر، سن غىلاولى يىگىت اكىنىگ، آياغىنىگ دۇشدى، كمپىر بو گۇن حاراجاتى كان برأيدى.

—يىگىتلر، مىنىگ باران يىمدە آياغىم دۇشە-دۇشە گلياندىر، حالى نام بار، سونگۇرراق گۇرۇنگ.

—سونگرا مىمان شاتىر، بىز اوزاق گۇن اىلغاپ ياداپ يۇرۇس، سەنىنگ اويانشىنىگ چالتىراق يالىدى، سن شو غوزىنى سوي، پاللو، شۆلە، سۆزىمە، ياحنا اۋكدە بولسانگ

^{۲۹۲} آغرى: حاضىرى تۇركىيانىنگ، ارمنستان بىلن آراجاگىندە داغ آدى. بو يردە اۋلچىك آغرامى. آذربايجان ورايتىندىن آلتىنانى گۇرۇنبار. (ا.ك)

بېشىر—دە بېزى اويات، بېز بېرآز ايركېلىلى. كېمېردن سانگا اۈزۈمىزدن اۈكدە عمل آلئپ بررىس.

—يېگىتەر، اۈزۈنگىز بىلن دىنگچىم اتسنگىز من اونگارئن. سىز غايئم جاى ياتئېرىنگ. اىچىندىن: "ايشاللا، ھىمانكى اۈزۈم بجأرىن" دىيىار. ياداپ يۈرن زانگىكارلار، دررو اوقا گىتدېلر.

گۈرۈغلى غوزئ نئنگ داماغنى چالدى. دۇرت بۇلك اديپ سالىدى غازانا، بىر سوغانى ايكى بۇلۇپ تاشلاپ، بىر غئسئم دوز تاشلاپ، اودئ پارلادئپ تىيىندن اوروبردى. غايىناپ باش—آلتى ساپار بۇكىدن سونگ: "اتى بېشىدىمىكا" دىيىپ بىر چئقارئپ ايدى، دوزئ نىچىك بولدوقا" دىيىپ، بىر بودونئ ايدى، "آغزئما ياقئپ گىتدى" دىيىپ، يىنە بىر بودونئ چئقارئپ ايدى.

يانگقى تۈۋىنى بو سووونگ اىچىنە غويوپ، او يانا، بو يانا سوساق بىلن بولاپ، لاسئردادئپ شۇلە اديپ، مونام غارنا غايغارئپ، يانگقئلار: "تورونگ—تورونگ" دىيىار. اولار اۈلن يالى، حارلاشئپ ياتئرلار. "بولار تورانسونگام، غوزئ نئنگ اتىنى نأدىنگ دىيىپ مىگ بىلن اورشارلار. اوندان بو شۇلانىنگ غالانئنى ھىم اىيىپ، بولار دگسىن ادايىن" دىيىپ، غالانئنام غارنئنا غايغاردى.

مازالئ دوياندان سونگ، گۈرۈغلى كېمېرىنگ سارايئنا غادام باسدى. داشراقدان گلىپ ايشىكىدن سىراتدى. گۈرسە، چئرالار يانئپ دور، چأىنكە گۈك چاى دىلى دور، غارا چاى غايىناپ دور، غانت، نابات بولسا اۋىشۇپ ياتئر. اوجاغئنگ اۋستۈندە چىشە كىباب جئغئرداپ بېشىپ دور. آستئندا دوقوز غات دۈشك، باش اوجا دوقوز ياسسئق، آياق اوجا باش ياسسئق، اۋستۈندىم يوقاراق يورغان تاشلاپدئر، دارئ نئنگ بركت كىگى يالى، دۈشك گۈۋۈلپ ياتئر. كېمېرىنگ باش اوجوندا ايكى سانئ اووادان چورئ، كىز تىرمە يالئق بىلن گزكمە گزگىنە يۈزۈنى يىلپاپ اوتئر.

گۈرۈغلام داشاردا سئچان توتجاق پىشىك يالى، ائشئقلاپ دور. گىجە يارئما يىتسئونگ، يانقى چورولار ائرانئپ، ائرانئپ گىدىار. ائرانئپ بارشئنا غاپدالا غئشاران ماحاللارئندا گۈرۈغلى ائلغاپ گلىپ، كېمېرىنگ سارايئنا گىرىپ، چىلىم چكىدى، بىر كأسە چاى اىچدى. يانگقى بېشىپ دوران كىبابى، شا كأسە سئرئپ، مونام غارنئنا غايغاردى، "گرک بولارمى، نأدرمى" دىيىپ، چىشى يىنە اودا سوقوپ غويدئ.

كېمېرىنگ باش اوجونا گلىپ، يۈزۈندكى يورغانئ اوسولئق بىلن يوقارئ گۈتيرىردى.

كېمېر اويانئپ:

—گىجأنىنگ بى ماحال چاغئندا مىنىگ يۈزۈمى آچئپ دوران كىم بو؟

غۇرات-غاناتۇم، دىرگىم،

شول يىتىر مەكانا منى.

بو سۇزى آيداندان سونگ:

—اوغلوم، بو نامانگ-آ منىنگ غولاغۇما ياقان دالدىر — دىيىپ، كىمپىر غولاقلارنى توتدى.

—غولاقلارنىڭ ياقماسا، مەكەم توت، ماماجان. يەنكەسەسەن دىگەن كىسە سىندىن چاقغۇنى ئالپ، كىمپىرىنڭ غولاغى ئىككى دۇبۇندىن سالىپ غويىردى. غولاقلارى غولونا دىگەن. كىمپىرىنڭ ايكى غولاغۇنى آيرىپ، كەسەننى سوممارىپ غويدى:

—هاو، ماماجان، بو غالادا باشقا اۇيۇمىز، ايلىمىز بولمىدەن سونگ، سانگا حىزىت، حورمات، بىش-دۇشم اديپ بىلمەيدىك، مە سىن شولارنى ايسى — دىيىپ، غولاقلارنى ايلەنە بىردى. كىمپىر كەسەننى ايلەك-بىلەك سىپاقلاقتى.

—ماما جان، سىنى انىك سىناپ بىر اچىمى سىناقتىم، سىن مانگا نەچە جىپلار بىر بولساڭ، ھەمە سىنى سىندىن بىر دەمدە چىقارپ غوتارچاقتىم، اما يەنە رەھىم ايندى، اينە سانگا انىكسات اۇلۇم-دىيىپ، باسدى بوقورداغۇنا، كىمپىرىنڭ جانى تاققا چىقتى. مونى اۇلدۇرىپ تۇورگىنە غارادى. گۇرسە، غاپدالۇندا غاپى بار اكنى، ايتەسە اچىندىن غولپى اكن. دىپ غويىردى، غاپى ئىقلىپ گىتدى. اچىرى گىرسە، بو جاي كىمپىرىنڭ حازىناخانىسى اكنى. آلتىن-كۆمۈش، تىگە-تىلە چاشىپ يانتىر. گۇرۇغلى ايشىكىدىن اتلان بادۇنا، اۇز حالال مالئنا گۇزى دۇشدى.

بو كىمپىر، آغايونوس بىرى نىنگ آلتىن جىغاسىنى ئالپ غايدىدى. گۇرسە، بو-دا بو يردە ياتىر. ئالپ باغۇرنا باسپ، گۇزۇندىن ياش دۇكى. مونام ئالپ، مەكەم اديپ، ھەمە مالئنام ئالپ، كىمپىرىنڭ باش اوجونا گىپ، بىر جىلەم چىكى، جىلەم ئىقلىپ غويىردى. "جىلەم توتۇپ اۇلۇپدىر دىيىپ آيتىشنىلار" دىدى.

سارايىنڭ اچىندە قىز دىشلى باشغانچاق باردى، تاما سۇيۇپ غالاسىندىن آشپ، دانگ آتمانقا باباسىنىڭقا گەلدى.

—اوغلوم، سىن-دە غورا، مەن-دە غورايىن، سەننىڭ يالى اوغوللى بولانئىدىن، اۋچ-دۇرت بىرگىلى بولانئىم ياغۇنى اكن.

—اول نىچىك، بابا؟

—يالانگ يارۇم گىجە يا دانگان گىياسىنڭ، اوغۇرى سىن، اوغۇرلىق ادياسىنڭ، اير و گىچ دويولۇپ، پاتىشاننىڭ چاپغۇندا غويۇپ، مەن اۋنگى گۇنۇمدىن آيرارسىڭ.

—اى، بابا، غورقماسانا، اوغۇرلىق نىردە، زات نىردە. اينە مونگا تىگە دىيىلەر، اينە مونگا تىلە دىيىلەر، غورقما-دا چىقار-دا سوووبر.

كمپىرىنگ ھەمە مالىنى بابا بردى:

—اوغورلىق اتمان بولساڭ، مونچا مالى نىردىن تاپىدۇڭ؟

—مونى غالاندارچىلىق اديپ تاپيان.

ارتسى بابا يانگى تىڭدىن غورقاراغا—دا سوويار. تىڭانىڭ اوغورلىقىدىن كىم بىليار.
ايلاندا—دولاندا: "گل شو غىرناغىمى شونگا بريين" دىيىپ، پىكىر اديار. آغشام گلىپ گۇروغلا:

—آل، شو غىزىمى — دىيىار. گۇروغلى:

—غىرناغىڭ انىك دورسون، بابا! — دىيىار.

—نا بىليين اوغوم، گىدىبىرمىڭ دىيىپ غورقيان. آياغىڭى باغلاچاق بوليان.

—آتا—اوغول بولان ادامام گىدرىمى؟

حوپ، حابارى كىمدىن آل: اون، اون ايكي گۇندىن سونگ كمپىرىنگ اۇلىنى آيان بولدى. پاتىشا

بارىپ حابار برديلر:

—تاغىش پاتىشاھىم، باياقى كمپىرىنگ چىلىم توتوپ اودا يانپ اۇلۇيدىر. سالاح باش
شاتىرى، ايكي كىزى بار اكنى، اولار—دا غاپىسىنى يىقىپ ھەمە حازىناسىنى آلپ، غاچىپ
گىدىپىرلر.

پاتىشا گلىپ اۇز گۇزى بىلن گۇردى. گۇرسە، غاپىلىپنا چىلىم يىقىلىپ ياتىر، اگىندىن بو
يانى كۆل بولوپ اودا يانپىدۇر. "چىلىم توتوپ، اودا يانپ اۇلىنى چىن اكنى" دىيىپ پاتىشا—دا
اتىاندى.

حابارى كىمدىن آل: غىرآتىڭ ياننى ھىچ كىم بارابىلىق. پاتىشا: "ھەر كىم گۇروغلى نىڭ

غىرآتىنى باقىپ—بىرسە، كمپىرە برىن انغامىمى بىرچك" دىيىپ، غالا اوردورئىردى جارى.

گۇروغلى بو جارى اشىتدى. زات بىلىمدىك كىشى بولان بولوپ آتاسىندان سورايار:

—بابا، حاننىڭز جار چكىرپار، آلامانا گىتچكىمى اول، يا غوشا—شىكارا گىتچكىمى؟

—يوق، اوغوم، اول جارا سىن دۇشۇنماڭ اكنىڭ.

—دۇشۇنماق، بابا.

—دۇشۇنمىسەڭ، چارداغلى چاندىبىلدىن گۇروغلى نىڭ غىرآتىنى بىر كمپىر آلپ غاچىپ

گىتپىپ، پاتىشا بردى. اول كمپىرم دۇين، اۇنگون چىلىم توتوپ، اودا يىقىلىپ اۇلۇيدىر.

باش شاتىرى، كىزى بار اكنى، اولار—دا حازىناسىنى آلپ غاچىپ گىدىپىرلر.

گۇروغلى ايجىندىن آيدىار: "مونىڭ سووپ يۇرن تىڭسى كىمىڭكى كا؟ اوندان حابارى

يوق" دىيىار. بابا سۇزۇنى كىسمان:

—شول آتىڭ ياننى ھىچ كىم بارابىلىمە يامىش، اوغوم، "كىم باقىپ—بىرسە، كمپىرە

برىان انغامىمى بىرچك" دىيىپ، شونگا جار چكىرپىپ.

—آلا، بابا، بىر تالاب ادىپ يۇركام، گۇروغلى نىنگ حىزماتىندا ات باقار بولوپ، ىدى
يىل گزىپىدىم. اگر شول ات بولسا، من باقۇپ بجاردىم شونى.

—ولار يالى عملىنگ بار بولسا، من پاتىشا بارىپ حابر بىرىن.
—بار—دا پاتىشا آيت، مىنىگ بىر انىم باردى، ىدى يىل موندان اوزال گۇروغلى نىنگ الىنه
اولجا بولوپ—بندى بولوپ دۇشۇپ گىتدى. ىدى يىللاپ گۇروغلى نىنگ ات باقارنى بولوپ
گزىپىدىر، شو يىل غاچىپ گلدى دىيىپ آيت، غايدىپ ھىچ گىلمە، سونگراقى گىپنى اۋزۇم
گىلشرىن — دىيدى.

بابا بارىپ، گۇروغلى نىنگ آيدانلارنى پاتىشا بىرمە—بىر آيتدى. اوندا پاتىشا:
—بار، انىنگى اكل — دىيدى. بابا گۇروغلىنى تىركىشىرىپ آلپ غايدىرىدى. گىپ
پاتىشانگ عارض جايىندا غول غوشورىپ، سالام بىرىپ دورىلار:

—حاو، غالاندار، گۇروغلى نىنگ غىرتىنى باقارمىنى؟
—اوزالا باقايىدۇق، تاغىسۇر، ايندى گۇزى اۋىنگىشاين بولماسا نا بىلىين.
—گۇزى اۋىنگىش دالدىر، سن باقۇر شول آتى.
—باقانىمىز ياغىنى تاغىسۇر، يۇنە گۇروغلى نىنگ باقىشىنى اتچكى، يا اۋز باقىشىنى
اتچكى، شونى مانگا آيت.

—بىلىسنگ گۇروغلى نىنگ باقىشىنى ات.
—بىليان، من آيداننى، سن غولاق آس، تاغىسۇر.
—آيت — دىيدى پاتىشا.

—گۇندە بىر لگن مايا سۇيدۇنى تاپىر، اون جام آرپا، تازە كۇرپە، داش آخىردا—دا سووونى
تاييار ات. حىزماتىما—دا دۇرت—باش ادام بر. اۋزۇمىنگ پالوئى، شۇلۇمى، گرک زادىمىنگ
ھەمە جىگىنى بول تاييار اتىسنگ. ھر واغىراق باشغا شاحاندازلۇغام داشىندان بولسون.
دىينى نىنگ بىتجىگىنى بىلياً. بو آيدان زاتلارنى پاتىشالىقدا غاچاتىمى، ھەمە سىنى تاييار ادىپ
برىدىر.

گىپ ايلكى بىلن سىيسحاناننىگ آغزىندا اۋزى ياتىپ—تورار يالى بىر بىيك تالۇر بجردى.
ياپىنجانى تاشلاپ، گۇدى كۆپجانى تىرسكىنە تاشلاپ:

—حاى، آتا اوت بىرىنگ، سوو بىرىنگ، ايىم بىرىنگ، ارقالانگ، چاى گىتيرىنگ، پالاو
گىتيرىنگ، بۇرگم بىشىرىپ گىتيرىرىنگ — دىيىار.

پاتىشالىقدان ھەم آتنى باقپار، ھەم اۋزۇنى باقپار. قىرق گۇنلاپ غىرتىنى باقىدى. غىرتاى
لاغا بالىق يالى سمرتدى. "غىرتاى سىلنگلۇپ دورسون" دىيىپ، بىر گۇنى سىيىحاناننىگ ارقا

طاراپئندان، كۇچاننىڭ اوغرونا باقا بىر ايشىك آچىپ غويدى. "شو كۇچانى باھانا ادىپ، اوبا غايدار يالى باش، آلتى تنگلى بولوپ بولمازمۇقا" دىيىپ، گلى پاتىشاننىڭ غاشىنا: سلام برىپ غول غوشورۇپ دوردى.

—حاو، غالاندار، حابارنىڭى بر؟

—تاغىسۇر، اوزالقى سىيىسلر كۇچە طاراپدان بىر ايشىك آچىپ غويويدىلار. شول كۇچە دن بايتاللى گچيار، يابىللى گچيار، غىرات كىشىگاپ، تاناپنى بونونا زىنگىپ دور. اوت بىلن-دە ايشى يوق، سوو بىلنم ايشى يوق. شول كۇچانى غاداغان اتمىسگ، غىرات ايشە يارامايار، تاغىسۇر.

—غالاندار، اۇزۇنگ غاداغان ادبىلىمىيىنىڭ اونى؟

—غاداغان ادىپ، من نام پاتىشامى، تاغىسۇر.

—غالاندار، سەنىڭ پاتىشالىغىنىڭ شول بولسون، سانگا روغىسات. شول كۇچەن پىادا اۇتسە باش طىللا، اشكى اۇتسە يدى يارم طىللا، يابىللى اۇتسە اون طىللا، بايتاللى اۇتسە اون باش طىللا آلئىر.

—تاغىسۇر، مونونگ يالى ايشى گىجە-گۇندىز نىسە سوراپ يۇردۇم، ناغت اتدىنگىز-اوو سىز مونى.

گلىپ كۇچە تىكجىنىڭ اۆستۇندە اوتوردى. بو كۇچانىڭ مونگا تابىشۇرلانىدىن كىمىنىڭ حابارى بار، بو اولى كۇچە، اداملار غاتناشۇپ دور، گۇروغلى اداملارنىڭ يۇزۇنە سر ادندە، كىمىنىڭ بوللۇدۇغىنى تانىار، بوللوراقلار غابات گليار، ائىلغاپ بارىپ ياقاسۇندىن توتۇپ: —چىقار باش طىللانى —دىيىپ، پىيادا بىلن ياقالاشۇپ آليار. بوللوراق بايتاللى گلسە، اوندان نام آليار اون باش طىللانى. پوللى آلتىلار: "غاپداللىدىن گچىك بولار" دىيىپ گليارلر. ائىلغاپ بارىپ: "چىقارنىڭ ھر حايسىنىڭ اون طىللانى" دىيىپ آليار.

غاراض، اشكى اۇتسە-دە، بايتاللى اۇتسە-دە، يابىللى اۇتسە-دە توتۇپ آليار.

غالاننىڭ اىچىنە دۇشدى بىر غووور:

—حاو، ايلات، حان اول كۇچانى بىر جىنلى غالاندارا تابىشۇرئىدۇر، ايندى اول كۇچەن اوتكىچى اۇتۇپ بىلىناق.

حانى گۇرلىنىڭ، شول كۇچا ايندى جاندار سىمىنىدە، شول جىنلى نامە ايش اديار — دىيىپ، كۇچانىڭ ايكى باشىنى غالا بىلن دىگ ادىپ، بىر گۇمايدىلر. گۇروغلى نىڭ اتدىرىك ايشى نىڭ بىر شۇدى. آدم گۇرۇمى يالى يردە غىراتى گزىرىپ، سىيىسلىجىدى. شو گۇن يىلدۇر غاراپ، غىراتا اير چكىدى-دە، يانگى كۇچە سالقىنما-سالقىن، گىجەن-گىجا، گۇندىزدىن — گۇندىز، قىرغى گىجە-گۇندىزلاپ گزىم اتدى.

غۇراتىنىڭ اندامى يالدىراپ غاتى سەردى. پاج، غۇراتى گۇرماگە گۇزىرگە. "ھاي، غۇراتىم،
غۇراتىم، ايندا كىمىڭ غالان دال بولسا گرگە. چاندۇبىلە آشارلىق بولساڭ گرگە. ھەزەت-دا
بولسا، پاتىشادان بىر روغىسات آلەپ گىدىلى" — دىيىپ، آغدىغراغا-دا اشىكلەپ، باش غولچ
تاناپام بوينونا داقتىپ، غولچ يارنىم ھادانام^{۲۹۵} اگىنە تاشلاپ، تاناپىڭ اوجراغىندان توتوپ:
"دور-ھا" دىيىپ تايغىنى گۇزەپ، كۆۈ-سۇۋ، ادەپ، پاتىشانىڭ غاشىنا گەلى.
كۆشگۈڭ ايشىگىنە گەلىپ غۇغۇردى:

— ھاۋ، تاغىسۇر، پاتىشاھىم، آت گۇرسىڭىز بو يانا چىققىڭ.

بالى بگ قىرق سىپايىسى بىلەن كۆشگۈڭ ايشىگىنە چىققىپ، ايواندا اوتوردى.

— ھاۋ، غالاندار!

— لىپى، تاغىسۇر.

— بو غۇراتىنىڭ كۆپ-كۆپ يۇرىشلىرى بار شەكىللى، كۆپ اويونلارنى بار شەكىللى. ھان
ايشىگىنە گەلىپ، سىپايى سالام بىرەپ دوروشلارنى بار شەكىللى، اونى كىم اتيدير.
— اونى تاغىسۇر، كىم گۇروغلى نىڭ ناماسىنى بىلسە شول اتيدير.
— سەن بىلمىيەمىڭ؟

— مەن-ا بىرنەمە بىلىيەم تاغىسۇر، شو واغىت سىزىڭ سوسسونگىز باسۇپ، بارى ھوشومدان
چىقىپتۇر. باشقا بىلىيەن ادام بولسا كىرسىڭ.

پاتىشا "گۇروغلى نىڭ ناماسىنى بىلىيەن بارمى" دىيىپ، غالا جار چىكىرىپتۇر.
چاندۇبىلەن ازات بولۇپ گەن شاحالى دىيىيەن نۇكر بار اكن. گۇروغلى نىڭ ناماسىندان
بىر، ايكى سانى ناما بىلىيەن اكن، گەلىپ مۇندى غۇراتىنىڭ اۋستۇنە.
— ھانى، زانگىگار، ناما آيت.

— آجاپ بولمار، تاغىسۇر — دىيىپ، غۇزۇلباش غۇراتىنىڭ اۋستۇنە بىر-ايكى ناما آيدار
گرگە:

بەدو آت نە گۇزۇل اولدى.

دولى غايرەت ازل اولدى.

ايسى طىللا پىچاقلى،

بەدو آت نە گۇزۇل اولدى.

چۇللەر كىسەز مەزىل آرا،

سەمەن آت نە گۇزۇل اولدى.

يىگىتلەر سۇۋش گۇنۇندە

غۇچ يىگىدىڭ سىناسىندا

كۆينەكچىسى زەسەچكى،

دەسەسى يۇپك پۇرچۇكى،

يۇرىش آچار بارا-بارا،

يالى بىلەن دۇزى غارا،

^{۲۹۵} ھادا: اولى تاياق

كەكەجى بۇرۇندىن ئۆتەر ، غاجىسا غوتار ، قۇوسا يەتر ،
آغزۇن خاتاپ كىمىن يۇرتار ، بۇ خۇمىت نە گۇزل اولدى .

مىن نىجە گۇن سۇردۇم دۇوران ، تاپىلماز دردىمە درمان ،
گۇروغلى آيدار ، شاھنۇردان ، غۇرات نە گۇزل اولدى .

بۇ سۇزى آيدانى بىلەن غۇرات اويون اتدىمى . پاتىشا آيتدى :

—دۇش—أ شاحالى ، غۇرات اويون اتجك دال ، غالاندارىنگ اۇزى مۇنۇپ ، اۇزى اويون
اتدىرسىن .

—نامانى تاغسۇر — دىيىپ ، آتۇنگ بۇقۇنۇننا بىر قاقۇپ غويىردى . غۇرات سكرأپ زۇنگى
آسمانا ، شاحالى نايزا بويى يوقارى آتۇلۇپ گىتىدى ، يەنە گلىپ آتۇنگ اۇستۇنە دۇشايدى .
چۇر—چۇتۇر ياپىشۇدى . پاتىشا آيتدى :

—اى ، شاحالى ، مۇندان توماشا بولماز ، دۇش دىيىلەن—دە دۇش .
—تاغسۇر ، حۇلۇقما گۇروغلى نۇنگ يەنە بىر ناماسۇنى بىليان مىن .
—بىلىسنگ آيت .

—آيتسام تاغسۇر ، گۇروغلى غوجا داغلارنىڭ اۇستى بىلەن آلامانچۇلۇقدان گلىكأ بورانلى ،
چىسىنگىلى^{۲۹۶} گۇنى بىر ناما غايۇرمۇشۇر —دىيىپ ، غۇزۇلباش يەنە بىر باش كىلمە سۇز آيدار
گرك :

غوجا داغلارنىڭ اۇستۇندە	بوران بولار ، چىسىگىن بولار ،
غار ياغاندا جۇزا باغلاپ ،	آجى يەللەر اۇسگۇن بولار .
بدۇدن آيۇرما نۇغتا ،	بولغۇن اۇز ايشىنگە پۇغتا ،
سۇوش گۇنى مۇنمە آغتا ^{۲۹۷} ،	آغتا گۇونى اۇچگۇن بولار .
غۇچ يىگىتدە زور بولماسا ،	بىللى غايرات بار بولماسا ،
يۇغۇندا سۇردار بولماسا ،	آغۇر لىشگر بوسغۇن بولار .
اۇردىگىن آولار كۇللردە ،	جۇرەن قۇولار چۇللردە ،
بىر غۇچ يىگىت ياد ايلردە ،	گىلأ بىلىم ، مىگىن بولار .
گۇروغلى غايناپ جوشاندا ،	جوشۇپ خۇتىدىن آشاندا ،
غانۇملارا اۇغراشاندا ،	گۇچلى يۇغۇن آسغۇن بولار .

^{۲۹۶} بۇران ، چىسىگىن : ياغمۇر . ياغۇش

^{۲۹۷} آغتا : ارىكلىك آغۇزاسى نۇنگ مۇزلىرى آيۇرىلان ، بىچىلەن .

بو سۆزى آيدانى بىلنەم غىرات اويون ادە نوق. "سۈۈش كۆنى مۆنمە آغتا" دىيىپ، غايتا غىراتى آغتا اديار، پاتىشا-دا غىسساپ دور:

—شاحالى، دۆش دىيىلدە دۆشايىسنگ بولمايىمى. غالاندارنىڭ اۋزى مۆنۈپ، اۋزى ناما غايىرسىن.

—گۈروغلى نىڭ يەنە بىر ناماسىنى بىليان تاغسىر.

—غىراتنىڭ اۋستۈنە مۆنن ادامنىڭ دۆشىسى گلەز اكنى، سىبىي اندامىندا ايكي ياقىم بار: بىرى ياز آيلارنى چىملىك گۈللىرى نىڭ آراسى بىلن گىجە گىياكانگ، دانگا ياقىن غورساغىنگا چىغلۇجا شىمال دگر، جاننىڭ مازا تاپار، ياقىمى نىڭ بىرى شونونگ يالى، يەنە بىر ياقىمى، تازە اۋىلنى يىگىت غىزنىڭ غويىنونا گىرن يالى.

شاحالى-دا اويلىدى: "چاندىيىلىڭ گۈروغلىسى اۋلۇيدىر دىيىپ، بىر ناما غايىرسام، غىرات اويون اتمىمىكا، جانىم" دىيىپ، غىزلىباش غىراتنىڭ اۋستۈندە باش كىمە سۆز ايدار گرک:

اۋچى كىمىن هر يانلار چىقارام، منم ايه بولسام مالى-مۈلكرە.

ايندى بارسام، چاندىيىلىڭ يىقارام، منم ايه بولسام مالى-مۈلكرە.

اۋستۈنە مۆنىم غىرات بىلىدىر، آلا قابول قىلسا، دۈلت گلىدىر،

چاندىيىلىڭ گۈروغلىسى اۋلىدىر، منم ايه بولسام مالى-مۈلكرە.

اۋستۈنە مۆندە داغلار سىراندىر، مونى مۆنۈپ بارسام، توركىمىن حايىراندىر،

چاندىيىلىڭ اۋلكلىرى ويراندىر، منم ايه بولسام مالى-مۈلكرە.

شاحالى نىڭ مورتلىرىندا وى آلا، غىرمىزى دون ياقاسىندا وى آلا،

اۋىن آلاپ گىز لاچىن وى آلا، لاچىن گۈۋۈن تالواس ادر كۈلرە.

بو سۆزى آيدانى بىلنم غىرات اويون ادنوق. پاتىشا-دا بىر غاپدالىندان غىسساپ دور:

—دۆش، دىيىلدە دۆشىسنگ بولمايىمى؟ نامە ادامنىڭ گىيىنە غولاق آسمىيىسىنگ. ايندى غالاندارنىڭ ناماسى كۆينە گلىدىر، اۋزى مۆنۈپ، اۋزى اويون ادىرسىن. يوغسام غىرات اويون اتچك دال.

اولى شاننىڭ اۋىگۈندە غىجالاتا چىدامان، آتنىڭ غارىنىندان دولاندىرىپ جۈپ غامچى اوردى. غىرات بىر سكرۇپ آسمانا زىنگىدى، بو ساپار شاحالى اۋچ نايزا آتلىپ گىتىدى. غىراتنىڭ تانايى نىڭ اۋچى گۈروغلى نىڭ الىندى، اول ياغىشى يوقارراق گىدىنى بىلىپ آتنىڭ تانايىنى غويىرىدى. آت باشغا يانا اوغشاقلاپ اۋتايگىتىدى.

پاح، اوتۇر ىرى يىنگلۇن پۇيادا دىك باشاشاق غايدۇردى "يا سوو، يا سامان، يا گۇجۇم، يا غارامان" دىيىپ گىلبار. سوو نىردە، سامان نىردە، كۇشگۇنگ ايشىگى داشدى، اۇنگىنچا كە سى گلىپ داشىنگ اۆستۈنە دگدى، كە سى جىم پىتراق بولۇپ بىنىسى جوغدى، شول واغت جانى تاقغا چىقىدى.

آت باشغا يانا گىدىسونگ، پاتىشا:

—بار، غالاندار، اتى توت — دىدى. گۇروغلى اىلغاپ گلىپ، آتتىگ تاناپىندان ياپىشىپ: "دور—حا" دىيىپ، غورقان كىشى بولۇپ كۇجىلاپ، پاتىشانىڭ، اۆستۈنە باقا ايدىپ گىلبار. —آلاورى تاغسىر آتتىگىزى، بو بىر ادامنىڭ غاننى غالىدى، منم ايدىلى اتمز بو. —آنگىردا ساقلا، زانگىر — دىيىپ، پاتىشا اۆستۈنە كىتىرىندىن غورقىار. گۇروغلام "دور—حا" دىيىپ، كۇسكۇلۇپ آيلىنىپ يۇر. پاتىشا آيتىدى:

—حاو، غالاندار، غىرآتتىگ اۆستۈنە مۇن، بىر ياغىنى ناما غايرىپ، اويون اتدىر. شاحالى يالى بىر ساناچ اون ايىن چال اۋلدى، ايت اۋلدى، يوغسا—دا اول عۇمۇنىڭ سونگونا چىقىپتى.

—تاغسىر، مونىڭ، اۆستۈنە مۇندۇرىپ اۋلدۇرىنچانگىز، اۋز الىڭىز بىلن اۋلدۇرايىڭ. —مۇن، بولماسا اۋلدىرىن.

—تاغسىر، "مۇن—مۇنى" كان ادىاسىڭىز مونى سىناماقدان اۋتىر ايدىامنىڭ، يا چىننىڭمى؟ —البته چىننىم.

—چىننىڭ بولسا، تاغسىر، منىڭ، گۇنامى اۋتىسنىڭ سانگا اۋچ، دۇرت اغىز سۇزۇم بار. —آيت، اۋتەيىن.

—اۋتىسنىڭ تاغسىر، بىر پاتىشادا قىزىق كىشى نىڭ عاقلۇ بار دىيىپ اشىدىدۇم، سىندە جۇيىچە حورازنىڭ عاقلۇچا—دا عاقلۇ يوق اكنى. —او نىچىك؟

—نىچىگى شول، تاغسىر، مونى اوينات دىيىپ ايدىاسىڭىز، بو نامىسىنە واغىنى حوش بولسون، نامىسىنە اويون اتسىن؟ ديواناننىڭ يابىسى يالى بو اشىگىنى آغدۇرۇپ دور. بو حايرانام بولسا ھەمە زادى بىلبار، تاغسىر. گۇروغلى آغاسىننىڭقى يالى بولماسا، بو ھىچ اويون اتمز، غايتا ادام اۋلدۇردىن باشقا ايشى يوق. ائىنچا گۇزۇڭىز گۇردى، شاحالىنى اۋلدۇردى. مىنىك، بىزىم اۋلدۇرۇر، تاغسىر، بلىكى، اۋزۇڭىزىم اتسە بىچىم دال.

—حوو، غالاندار، بىزىم قىزىق دۇرت دروزە لى شىھرىنىڭ اچىپىندە، آلتىن تاغىنىڭ اۆستۈندە، آلتى آيلىق ىرە حۇكمۇنى يۇردىپ اوتوران پاتىشادۇرۇس دىيىپ اوتۇرۇس. شىئىلە بىر غالاننىڭ اچىپىندە نامە گرەك بولسا تاپىلار آخىرى، گرەك زادىنىڭ ايدىبىرسىڭ بولمايماي؟

—آيتسام تاغسۇر، گۇرۇغلى مونگا آلتۇن نال قاقاردى، بىر كىمىز ادىپاير سالاردى. ماحمال درلىك، گۇلنارى يونا^{۲۹۸}، طىللا غايىشلى اير، زرفشان سچكى كۆينكچە، گۆدرى كۆچك، جۆپ آيلى تگمەدن دارتۇپ، آلا غايىش غىراتى نۇنگ باشىنا سالاردى. يەنە بىر جۆپ نالى، يىگىلرۇك چكىچ بىلەن ايرىنگ غاشىنا غىسۇرۇپ غوياردى. اونسونگ، اۆزىم بىر كىمىز بىزىپ گىنردى: طىللا مۇحلى ساغرى ادىك، شاھانا گىمىلر، طىللا پىنچاغام چارپارا غىسۇرۇپ، آلتۇن ياقالى سووت، تووولغا، چار آينا، طىللا تگىندى بىلەن داقتۇپ، غوندوز تلىك، پرىنگى ماووت چاكىمى گىردى، يەنە—دە گۇرۇغلى نىرا آتالنجاق بولسا، قۇرق گۇنلۇك، اللى گۇنلۇك حاراجاتى سۇرتۇندا المۇدام تاييار بولاردى؛ ايكى حورجون سۆيتى كۆلچە، ايكى گىرونككە اشلى چاى، تىمماكى، شراپ بىلەن باشقا كىيىلرى داشىندان. چار بىرە، آلمان سوو بىلەن سۇرلى نايىزا—دا غولوندا بولاردى. شىيتىدىرىپ بو آتا مۇنردى.

—بارىنگ، ھەمە دىيىنىكى بىتيرىنگ—دىيىپ، پاتىشا ياساويلارنى اۆملاپ غويىرىدى. ياساويلار شاتىرداشىپ گىدىرىدىلر. پاتىشادان حۇكۇم بولانسونگ، باھاسىنى آيت زات يوق، گۇزۇنە گۇرنى يردىن اورۇپ آلتىرىدىلر. بىر ساغادا يىتمەن، ھەمە دىيىن زاتلارنى تاييار ادىلر.

گۇرۇغلى غىراتىنگ تويىناغىنى غىرۇپ، آلتۇن نالى قاقۇپ، يانگى آيدىلان اسباب—اۆست—باشلارنى بىلەن آتى كىمىز بىزۇپ، حاراجادام كىمىز سۇرتىنا بۇكىرىپ، اۆستى—باشلارنى دۇزدىپ، كىمىز گەيىنىپ، ياراغلارام كىمىز داقتۇپ آتالدى.

بو—دا آتالسا آتالنىرسىن ولى، حابارى كىمدىن آل: پاتىشانىنگ شول باياقى: "گۇرۇغلى نىنگ آتۇنى اوغۇرلات" دىيىن غارىزى وزىردىن آل. اول وزىر پاتىشا يۆزلىنىپ:

—تاغسۇر، دۇشۇر، تاغسۇر دۇشۇر — دىيىرىدى،

—حا، نام بار؟

—ادىل گۇرۇغلى نىنگ اۆزى شو. بو غارىزى وزىر تانادى مونى.

—غويات — دىيىدى پاتىشا — گۇرۇغلى نىنگ آتۇنى مىنىسگ، ياراغىنى داقتىسانگ، سىن—دە گۇرۇغلى بولارسىنگ—دا، غوى گىلمە!

پاتىشا شىلە دىيىنسونگ وزىر—دە گىلمدى. پاتىشا آيتىدى:

—حاو، غالاندار، آتۇنگدا، اۆزۇنگدە كىمى غالىدۇمى؟

—يوق، تاغسۇر، كىمىز غالاناق. ايشاللا ايندى بىر يوردا آشار يالى بولدوق، تاغسۇر.

—ايسە، بو وزىرىنگ گىيىنى گۇنۇنگە آلمان، غارراپ چاشىدۇر بو. حانى، ياغىنى ناما آيت، غوى اويون ادىر.

^{۲۹۸} يۇنا: غانگىگانىنگ يا—دا ايرىنگ غاشىنا غۇيماق اۆچىن غات—غات ادىلىپ تىكىلىان كچە، تىلەن.

—تاغسۇر، آتى بولسا مېندىك، ياراغى بولسا داقتۇق، حاراجاتى بولسا آتۇنگ سۇرتۇنا
بكدردىك. ايندى گرە گىنگ نامامى، اويوننى؟ آى، غۇراتۇم، ھەمە زاتلار آرزان بولدى،
سونگونام گۇرۇبىرسىنگ—دا — دىيىپ، غۇراتۇنا غاراپ، باش كەلمە سۇز آيدار گرەك:

آراز چاپدان گچن غۇرات،	جانلار سانگا آرزان بولسون.
كەمسىز توتۇندۇق حاراجات،	تەر يورونجا آرزان بولسون.
سانگا ايىدىردىم كۆرپە،	بدولر ايچىندە تۆرپە،
ھەر مەزىلەنگ اون جام آرىا،	سووق سوولار آرزان بولسون.
من سانگا، دوشمان، نأ دىيىدىم،	آلمۇشام پندىنگ، اۋۇدۇنگ،
آلتۇن ياقالى سووودۇنگ،	چشمە لرىنگ، آرزان بولسون.
سنى مۇنسىم آھلار بىلن،	دۇۋۇشەر من چوھلار بىلن،
ھاسا غۇزۇل مۇھلار بىلن،	آلتۇن نالۇنگ آرزان بولسون.
سنى مۇندىم ھاي بىلن،	دوشمانلار گزر واي بىلن،
آت—ياراغ، اسباب—شاي بىلن،	آلا ميدان آرزان بولسون.
گۇرۇغلى نۇنگ اۋزى بىر ار،	اۋز غامۇنى اۋزى ايىيار،
سۇنا بىنلى طۇللا اير،	زەر كۇيىنچاۇنگ آرزان بولسون.

بو سۇزى آيداندان سونگ، پاتۇشا آيدىا:
—ھا، اينە ناما دىيىنىنگ شولار يالى بولار—دا. غالاندار نامانگ—آ كەمسىز آيتدۇنگ. ھانى
ايندى غۇراتا اويونام اتدیر، اونام گۇرىلى.
—بولىار، تاغسۇر — دىيىپ، غۇراتى جۇق—جۇقلاپ يوقارى يۇزە غارشى دىيىپ غويىردى.
—پاتۇشا گۇرۇغلى نۇنگ آتۇنا اويون اتدیريامىش — دىيىپ، "ناھىلى اويون اديكا"
دىيىپ، باقغال، دلەك، سۇپايۇلار — شولار يالى بىر توپار ايشسىز تۇورگىنە اۋىشىندىر.
غۇرات آغۇزنى آچىپ، غولاغۇنى غۇرۇپ، تۇورگىنە ھايىبات آتیار. يانگقى غاررى وزير آيتدى:
—تاغسۇر، مەنگ يانگقى آيدان گىيمە غولاق آسمادۇنگ، اما غالانۇنگ ھول گادىگىنى بنت
اتدیر. اير—و گىچ شوندىن غاچىپ چۇقىا شو — دىيىدى.

دوقوز پاغسا^{۲۹۹} غالا، شونونگ گۆندوغار غاپدالئۇدا اۆچ-دۇرت پاغساسى يىققۇلۇپ بىر ىرى گادىلن اكنى. پاتئشا آيتدى:

—بارئنگ، غالانئنگ گادىگىنى بنت دىنگ.

غالانگ گادىگىنە ايكي آرابا حادانى گتيرىپ دىكىنە سۇيدىلر: گۇروغلام آنكۇرسىنا چىققۇپ، يىنە بارلىگىنە غايتدى، گلىپ پاتئشانئنگ غاشئندا غوللوق آيدىپ دوردى.

يانگقى تۇورگىنداقي سىپاينلار:

—آى، مونونگ اويون-توماشاسى غورىسون، نىچامىزى يارالى اتدى. ايندى گلەسە مانگلايئندان باشغا يرينە اورمالئنگ — دىيشىپ، يانگقى گادىگە دىكىلن حادانئنگ يارسىنى كسىپ آلدئلار.

پاتئشا آيتدى:

—حاو، غالاندار، شو آت گۇروغلى سۇننا حايىپ اكنى.

—او نىچىك، تاغسىر؟

—ايسم، گۇروغلى شونونگ غادئرئنام بىليان دالدير، شونى سات دىيسىنگ ساتار. مۇنگ طئلا دىير، ايكي يسىر دىير، غاراض، بىر باهاجىق تاپار، اما شو آتئنگ باھاسى يوق اكنى. گۇروغلى آيدىار:

—تاغسىر، غاتئراق گىدىبرمانگ، سنم يۇنە آيدائياسئنگ، سن مونونگ غادئرئنى بىليانينى، بىلميانينى اۆزۆنگ اۆلچە. اينە، بىر يئل گۇروغلى عثمان يوردونا يۇرىشە گيتدى. شوندا من اونونگ جئلاودارئندم. عثمانلى يوردونئنگ سرکردسى جافار پاشا^{۳۰۰} گۇروغلىنى چاغئرئپ: "حاو، گۇروغلى، سن شو آتئنگ باھاسىنى آيت" دىيدى. شوندا آتى نئنگ باھاسىنى آيدىپ، گۇروغلى بىر ناما آيتدى، سن غولاق آس تاغسىر، غادئرئنى بىليانينى، بىلميانينى شونى اشيتسىنگ بىلرسىنگ.

گۇروغلى پاتئشا غاراپ، آتئنگ باھاسىنى آيدىپ، باش كلمە سۇز آيدار گرک:

غئرآتئنگ باھاسىن دىيسم،
من مونونگ اۆستۆنە مۇنسم،
سن دى شاه دان يۆز بولايدى،
غانئما يۆزبە-يۆز بولايدى.

باد گرک موندان اۆتمآگە،
دوروپ توماشا اتمآگە،
غوش گرک قوووپ يتمآگە،
ايكى غارا گۆز بولايدى.

^{۲۹۹} پاسغا: لايدان سالغىيان تاملارنئنگ، حاياتلارنئنگ ۶۰-۷۰ سانقى مەتبىيكلدأكى ھرغاقى، غوشاغى

^{۳۰۰} تەستەدە پادشاھ دىيلىپ بىرلن، اصلئندا پاشا بولسا گرک. پاشا، عثمانلى دۇورنىدە خارپى درجە.

مونى مۆنسىم غاخاب، غارباپ،
 كۆينەكچىسىن اتسىم زىباب،
 غارغيا^{۳۰۱} مىڭزار غولاغى،
 ھىمىشە گىزىن يايلاغى
 ايسەر-اسبابى بىلىندە،
 جىلاو گۇرۇغلىنىڭ يىندە،
 اۆستۆنە ياراشار ھىراب،
 تۇرباسى آتلاز بولايدى.
 شىمشاد كىمىن ال، آياغى،
 سىرچىملى دۆز بولايدى.
 تاى تاپىلماز روم ايلىندە،
 "داح!" دىيىندە تىز بولايدى.

بو سۆزى آيداندىن سونىڭ، پاتىشا آيدىار:
 —غادىرئى بىلىن اكن-اوو، "سن دى شاھ دان يۆز بولايدى" آلا، باھاسىنا يىتمە يوق دىيىنى
 شول. غادىرئى بىلىن اكن. يىنە بىر اويون اتدیر.
 —آچاپ بوليار، تاغسىر — دىيىپ، ايندى آشاق يۆزە دپايدى. بو ياندا الى حاداسىز دوران
 توپار آيتدى:
 —بو ساپار تاياقلى طاراپى آمان غالايدى. بوزانگىنار تاياغىنىڭ بولسا گىجىك دال اكنى —
 دىيىپ، گادىكىدە غالان حادا چوزدولار. "سانگا يىتى-حا، مانگا يىتمى" بىلن گىز يارنىمدان
 كسىپ، بو حادالارنىڭ ھەمە سىنى پايلاشدىلار. غالاننىڭ گادىگىدە آچىلدى. يانگى وزىر
 آيتدى:
 —تاغسىر پاتىشاھىم، مىنىڭ عاقىلىمدان ھىچ حاجان زىللە غالان دالسىن. شونى دۆشۈر
 آتدان، ادىل شونونىڭ اۋزى تاغسىر. اۋلدۇرسىڭ اۋلدۇر، بولماسا قوۋوپ غويىر.
 —حاى، وزىر، يانگى آيتىدىڭ بىر گۆرۈنگى، يىنە آيتىاسىڭ بىر گۆرۈنگى. گۇرۇغلى
 نىڭ آتىنى مىنسىڭ، ياراغىنى داقىنسەڭ سىن-دە گۇرۇغلى بولارسىڭ دىيىپ مىن سانگا
 آيتىمادىمى، ايندى غوى، گىلمە.
 وزىر سىننىنى سىلىكىپ، اۋىكلاپ: "مىنى قوۋوسەڭ-آ قوۋارسىڭ ولى، بىر سالىمىدان سونىڭ
 غاچارا دىشەك تاپىمان، غالانگ باشىڭغا زىندان بولسا گرەك" دىيىپ اۋتەگىتى.
 گۇرۇغلام حول انگىرراقدان آيلانۇپ گىلىپ، غوللوق آيدىپ دوردى.
 —حاو، غالاندار، سىن، مىنىڭ گۇۋىمىمى يا غاتىراق گىدىپ بارىامىڭ؟
 —غاتى گىدىپ نام بولدى، تاغسىر حالى؟

^{۳۰۱} غارغى: غارغى، آوغوشقى. غارغا بىلن يالنىڭىشمالى دال.

—نامە بولماندۇر؟ بو ياندا بىر انتك سۇپايئالارئىمى ضايالادىڭ، او ياندا—دا بىر انتك ياش اولى ھم آتلى آداملارئىمى ضايالادىڭ. موندان اوينام بولماز — توماشا—دا بولماز، دۆزۈليرآك ناما آيدىپ، دۆزۈليرآك اويون اتدير. بولماسا ايدىلى بولمارسنىڭ.

—تاغسۇر، سن بىر نەمە غىزمالىق اديبرجك بوليامنىڭ، يا منىڭ، گۇونۇمى؟ منىڭ نامدىن اويون تاپمان يۇرانيىمى، نامدىن توماشا برمان يۇرانيىمى سن بىلناقىمى، تاغسۇر؟

—يوق بىلماق.

—بىلمىنىڭ، من گۇن اۋىلانە سانسىن، آتنىڭ اچى سىلكىلسىن دىيىپ گزىپ يۇرۇن، وزىرىنىڭ ياننىڭدان گىتسىن دىيىپ يۇرۇن. غالاننىڭ گادىگى آچىلىسىن دىيىپ گزىپ يۇرۇن، ايندى شول دىلگىمىنىڭ ھەمە جىگم بولدى. ايندى من اگرى اوتورۇپ سەنىڭ بىلىم دوغرى گۇرلىشلى بولدوم. ايندى من سانگا بىر ناما آيدىپ بريىن، انىندانام گۇزۇڭ بىر توماشا گۇرسۇن، قىياماندا بىلە توماشا گۇرمىدىك بولسۇن.

پاتىشا غاراپ، گۇزۇنى آقجاردىپ، بىر سۇز آيدىار:

منىڭ بىر بدو آتتم بار،	آتلىپ گىرسە ميدانا،
غانىمىنى غان انگرە در،	توزانى مىنگۇر دومانا.
غۇراتنىڭ عاجاپ چاغىدۇر،	گۇزى نور شام چىراغىدۇر،
غانىم گۇزۇنىڭ آغىدۇر	تويىناغىنداقتى نىشانانا.
گۇدە غوشلار اوچابىلىمىز،	مارال غولاچ آچابىلىمىز،
چۇلدە جرن غاچابىلىمىز،	غۇراتتىم گىرسە ميدانا.
گۇروغلى، من گرچك اۋزۇم،	چوچارلى گۇرندىر گۇزۇم،
آتتىم يىندام ^{۳۰۲} ، يىگىل اۋزۇم،	باقمانام حانا، سولطانا،

بو سۇزى آيداندىن سونگ، پاتىشا رجاڭ گىگ دالىگىنى^{۳۰۳} آنگلاپ:

—يەنە بىر ناما آيت — دىيىپ، گۇزۇنىڭ آستى بىلن اۋزۇنىڭ غاچچاق يىرىنى پىلأبرىدى.

گۇروغلى اۋزىنىڭ غالىپ، گۇزۇنى آقجاردىپ، غىلجىنىڭ دستەسىندىن توتوپ:

—ناما آيت، ناما آيت، نامە، من سەنىڭ كساناسىنا توتان باغىشنىڭمىدۇم. اينە سانگا ناما، سەنىڭ بىر... — دىيىپ، غۇراتى پاتىشانگ اۋستۇنە دىيىبەردى. پاتىشا—دا ائىلغاپ كۇشگۇڭ دروزە سىندىن گىرىپ، شاقىر—شوقور دروزانى ياپىپ دوروبردى.

^{۳۰۲} يىندام: يۇرۇك

^{۳۰۳} ياغدانىڭ قاۋى دالىگىنى...

دروزه ياپئالانسونگ، ارچشپپ اوتورمايئن دىيىپ، گۇروغلى آتئنگ جئلاوئنى بويانا آيلادى. غئلئجى سئرئپ آلئپ، كۇچە بىلن يانگقى گادىگە باقا دىيىپ گىدىبرسىن. غالانئنگ دۇيۇنە گلندە آت آل-آسمانا گۇترىلپ، غالانئنگ اۆستۆندىن آشئپ، غالانئنگ داشئنداقى حىدگە يىنگ، بويى اونباش گز اكنى، اوندانام باش گز آنگرى دۇشۇپ، حول گىتدى. گۇروغلى غئرآتئنگ اۆستۆندە غامچئسئنى بولايلاپ حول-حا بارىار. حابارى كىم دىن آل: پانتئشادان آل. قئرق دىشلى مردىوانى، باسغانچاغى باردى، غالا سۇيۇپ، كۇشگۇنگ اۆستۆنە چئقئپ غئرئىردى. —گۇروغلى آتئنى اُكىتدى، ياساۋول بولسانگ، نۇكر بولسانگ يۇر-حا، بار-حا، توت-حا.

غالادا بار آلتئنى جملتدى، يىنە چارطاراپا حاط يوللادى: "ميدانداق سىركىدە لىر، تۇپ-تۇپحانالارى بىلن گلسىن" دىيىپ بويوردى. شول بارماشا "دات، كۇمك" دىيىپ حۇنگكار سولطانا-دا چاپار ايىردى.

آلتى سانى غئرئىلباش: "همە دىن اۇنگۇرتى گۇروغلىنى اۇلدۇرپ، آبراى آلئپ بولمازمئقا" دىيىپ، گۇروغلى نئنگ ائزئندان آت غوييادى.

گۇروغلى نئنگ ائزئنداپ قوۋوپ يىتدىلر. گۇروغلى بولارى گۇرۇپ، آتى نئنگ جئلاوئنى آيلاپ دوروبردى. سىس يىتر يالى ميدانا بارانسونگ، يانئنا بارابىلمان بولار-دا دوروبردى. گۇروغلى آيتدى:

—اى، يىگىتلر، ناما دورودونگىز؟ دۇۋۇشمأگە گلن بولسانگىز، گلىنگ دۇۋۇشلىنگ — دىيىپ، بولارا غاراپ، باش كلمە سۇز آيدار گرک:

گلىنگ، بگلر، دۇۋۇشلىنگ.	گلىنگ-حا دۇرتلى، باشلىلر،
گلىنگ، بگلر، دۇۋۇشلىنگ.	آلا يالو، بوز باشلىلار،
باش گىدر، گۇورە غان بولار،	دۇۋۇشمكلىك يامان بولار،
گلىنگ، بگلر، دۇۋۇشلىنگ.	دىمىر دونلار ويران بولار،
ساغداغئىن اكرى آسانلار،	جئلاولى سۇۋوش كۇيسانلر،
گلىنگ، بگلر، دۇۋۇشلىنگ.	آياغئنگ اوجون باسانلار،
قوۋات برسىن بىلىمىزە،	گۇروغلى بگ، اليمىزە،
تاك من، بگلر، دۇۋۇشلىنگ.	اللىنگىزە-يۇزۇنگىزە

بو سۆزى آيدانى بىلنم بولار بارا بىلمىدىلر، "سيز گلمەسنىڭىز، بىز بارايلى" دىيىپ، گۈرۈغلى
آسسا راغا-دا اوغرا بىردى. بولار-دا دۇنۇپ غالا غارشى گۈتردىلر اۋكجانى. گۈرۈغلام "غاچانى
قوۋوجى بولما" دىيىپ ائزۇنا غارشى دۇندى.

يانگقى آلتى غىزۇلباش غالا گلىپ:

—تاغسۇر، پاتۇشاھىم، اول يەنە قوۋوپ گلىار، ائىنا يىتىپ گلىار.

پاتۇشاھىم، غالا بار آلتۇنى آلۇپ قوماغا باشلايدۇ.

بو گۈن اۋندى، بو گىجىسى اۋندى، ارتىسى غوشلوق گۈرۈغلى نۇنگ ائزۇندان بىر توزان
پيدا بولدى. ات باشۇنى چكىپ، بىر داغۇنگ اۋستۇنە چىقۇپ دوروبردى. پاتۇشا-دا يۇغى
نۇنگ اۋنگۇنى باشلاپ قوۋوپ گلىادى، غولاينا بارمان، سىس يىتمەدە دوروبردى. شول دوران
يرىدىن:

—ھاو، گۈرۈغلى، گرچك غوچ يىگىتسىنىڭ، جانۇنگا ھايتۇنگ گلىسىن، مۇنگ جانۇنگدان
بىر جانۇنگ غوتولماز. مېنىڭ، سانگا رحىم اينىار، سىن يۇنە اتى آغاچا باغلا، آلان زادۇنگى
بو يانا تاشلا-دا، اۋزۇنگ آمان-ساغ گىدىبىر.

—ھاى، بېنىسىنى آلدۇران پاتۇشا، اتى آغاچا باغلاچاق، آلان زادۇنى ائزۇنا بىرچك آدم
خىز انە دن دوغانوق، بلكى، اول ايندى دوغار — دىيىپ، جۇلاۋى ايرىنگ غاشۇنا آتۇپ،
آرقاسۇندان سازۇنى قاقۇپ آلۇپ، پاتۇشا غاراپ، باش كەلمە سۇز آيدار گرگ:

سۇين گلىسىن بو ميدانا.

غويان گلىسىن شو ميدانا.

موحانت سۇزى پوچ كىمىن،

دۇون گلىسىن بو ميدانا.

ايتلر چكە لۇر لۇشىنگى،

دىين گلىسىن شو ميدانا.

دوستى، دوشمانىم بىلىپ من،

دىين گلىسىن بو ميدانا.

نامۇسۇم غويما ار تاىە^{۳۰۴}،

سالان گلىسىن بو ميدانا.

مېنىڭ سۇيەنم كىم سۇير،

مردى-ميدان شىرىن جانۇن

مېنىڭ گلىشىم دۇيش كىمىن،

كلە سىن ايكى غوچ كىمىن

دارا چكر من باشۇنگى،

تاى گۇرمىن اون، اون باشۇنگى،

منم ميدانا گلىپ من،

دوغان گۇنۇم من اۋلۇپ من

گۈرۈغلى مۇندى غۇر تايا،

غارا كلانى اورتايا

بو سۆزى آيدى، پاتىشا بىلەن ايشى بولمان، آرالغا بىر داغى سالىپ، بارىپ يىغى نىنگ
اىزىغا دىيىپ گىتىدى. حىللىشىپ گىلان آلتى نىنگ گىردى بىر چىتىندى: اور-يىق، سانچ-آغار،
باس-اۋلدور، غانگىر-باس، غىزىل يايىرت ائىدى، پاتىشا بىر غانگىرلىپ سراتسە، ائىزى
ماسلىق-ماسلىغا قاقلىشىدۇر. مونى گۇرۇپ پاتىشا-دا غاچماق بىلەن بولۇپتۇ. مونىغا
ياغىرنىسىندىن نايزانى يىتىردى. يەنە-دە اۋز-اۋزۇنە: "اي، گل گۇرۇغلى، غاچانى قوۋوجى
بولما" دىيىپ، سايلىنىپ بو يانا چىقىدى. كۆپ يىغىن، زىيان يىتىرمان بولپتۇ، گۇرۇغلى
نىنگ ھەم غىلتىزراق، غىلتىزراق اون سىزى يىرىدىن يارا دۇشۇپتۇ.

بىردىن غىراتام آغسامغا باشلاپتۇ، "و-ا، مونىغا نام بولۇپقا" دىيىپ، آتدان دۇشۇپ،
گۇرسە، غاھار-غاضاب بىلەن سۆرىدە، غىرات غاضابا مۇندى، اونىنگ تويىغا نىنگ
اۋىگۇنى داش غىيىپ تاشلاپتۇ.

—سۇرداشىم، باشداشىم، يامان گۇنۇمدە يولداشىم، غىرات، سەنىنگ تويىغا نىنگداق
نالنىكى آيىرسام، ايرىنگ غاشىنداقى دوران نالى قاقسام، اونىسىغا تويىغا نىنگ غوتولنىچا
اۋچ گۇن ايدىپ يۇرايىن. نامە اوزال پىيادا گىلدىمى من بو يە.

غىراتنىڭ نالنىنى آيرىپ، ايرىنگ غاشىنداقى نالى قاقىپ:

—غىراتىم، سەنىنگ نالنىڭ مۇباركلىگىن سانغا بىر ناما آيدىپ بىرىن —دىيىپ، آتتى
غاراپ، بىر سۆز دىيىدى:

چۇلدە غالىسام غورت-غوش غونار لاشىمە، غىرات منى چاندۇبىلە سىن يىتىر.
چۇل يىرلەردە سووسوزلىقدا غالىمشام، غىرات، منى چاندۇبىلە سىن يىتىر.

غىرات، آياق غالىدۇر، نالنىڭ قاقايىن، دۇزدان آشاغىنغا چىنا ياقايىن،
آغشام ايمىنىڭ بىرىپ، ارتىر باقايىن، غىرات، منى چاندۇبىلە سىن يىتىر.

چاندۇبىلە آز غالىمى آرامىز، چاقىنىڭ تاقىدۇرنا ندىر چارامىز،
اون سىزى يىرىدىن دۇشدى يارامىز، غىرات، منى چاندۇبىلە سىن يىتىر.

يىندام يۇراپ، پىرىم، مانغا يىتور، يىتىپ، يارامىزدا ملەم ادور،
غولدايىبان، گۇرۇغلىنى التور، غىرات، منى چاندۇبىلە سىن يىتىر.

بو سۆزى آيدىپ، غىراتى اۋچ گۇنۇلۇپ ايدىپ يۇرىدى، دۇرۇلجى گۇن غىراتى يالانگاچلاپ،
سۇپلاپ سىرملۇپ، ياماشغاندىن ايرىلاپ، كۆينىچانى آغدىق سالىپ، كچانى سىرتىغا
بۇكىدى-دە غىراتنىڭ غويروغىنى غاچاراق دۇۋۇپ، يۇرىشىنە گىدىبىرسىن.

"بو چۇل بىباباندا، كۆلچە بىلەن ايجىم غاپئۇشۇپ گىيەر، بىر چاروا دوچار گىلسە، ياحناندان
دوئىساق حەزىل بولارد-اوو" دىيىپ، بىر دېا چىققىپ، تۈۋرگىنە سىراتسە، آقلى-غارالى غويون
گۈز غاماشدۇرئىار. "دۇيىشۇم بولماسا ياغشى" دىيىپ، غويىنا آزالاشۇپ گىلسە، بو سۆرۈلر-دە
پاتئۇشانئىنگ غويىنى اكنى.

چوپانلار مونى تانادئۇلار-دا:

—حاي، اوغرى زانگىگار، بو بىزىنگ پاتئۇشامزىنگ آتى دالمى؟ نىرا آلئىپ بارىاسىنگ،
دۇش دررو — دىيىپ تۈۋركلۇبردىلر.

—يىگىتلر، دۇشجك بولوپ گىيادىك ولى، ايندى بىلە غىنگرآلسانگىز دۇشجك دال.

—آنا دۇشمىسنگ — دىيىپ، آرقاسىنا جۇپ تايلاق بىلەن اوردولار.

—حاو، يىگىتلر، مىنىگ، بىر زىانلى كىلىم بار، شول توتجاق بولوپ گىيەر-اوو.

—زىان دىيە نىنگ نامە؟

—زىان دىيە نىم جىئلى.

—جىئلى نىنگ امىنى بىز بىلىاس — دىيىپ، يىلى يىردن اكرى تايلاق اۋستۇندە جارق-دا،
جارق بولادى.

—بولار اۋتۇشدىرد-اوو — دىيىپ، غىلئىجى سىرئىپ يۈزۈنىنگ اوغرونا سالغاپ
غويىرىبرىدى.

بو چوپانلارنىگ بىرى اودونا گىدن اكنى. اول بولارنى گۇرۇپ، اشگىنگ اۋستۇندە اودونى
اغدارئىپ: "منى گۇريان دالدىر-دا، آلا" دىيىپ، آنكىر يانئۇندا بوقولئىپ ياتئر.

گۇرۇغلانى غوليراغىنا بارئىپ:

—بارى گل آيت — دىيىدى.

غول غووشورئىپ: "اماندئر آغا" دىيىپ گلىدى.

—گل منى بىر ياحناندان دويور، سنى اۋلدۇرمىن.

چوپان آيتدى:

—اگر اۋلدۇرمىسنگ، غويونلارنىگ ھەمە سىنى سويوپ برىين، آغا.

بىر سىمىز غوزئى سويوپ، غويى ياحنا اديپ، چكىدىرمە اديپ، اۋنگۇندە غويىدى. آجىغۇپ گلن
آدام، يوشاق غوزى نىنگ ياحناسى، مازالى غارنىئى دويورئىپ آتلاندى-دا:

—حاو، چوپان، سەنىنگ دوزونكى ايىدىك دوس، ادن حىزماتىنگا راضى بولاورى —
دىيىدى.

—آغا، من-أ راضىدۇرئى ولى، يۇنە سن آدمزاتدان بولايان اكنىنگ، گر حايواناتدان بولان
بولسانگ، سن حۇكىمان بۇرى بولاردىنگ — دىيىدى.

چوپاننىڭ بو سۆزى گۇرۇغلا تائىر ادېپ، يوردى ھم پىرىزادى يادىنا دۆشۈپ، چوپانا غاراپ، باش كىلمە سۆز آيدار گرگ:

نامارت، مرد اولدى، مرد اولدى،	اى، يارانلار، حالايىقلار،
گۈچدى، يورت اولدى، يورت اولدى.	نە عجايىپ زامانلار
بو دۇنياگە گلن جانلار،	حائى بگر، حائى حانلار؟ —
اوجدى، يورت اولدى، يورت اولدى.	تاغى رووان سۆلىمانلار،
گىدر باغرئىم ياقا-ياقا،	چايلار گلر آقا-آقا،
گۈزۈم دۇرت اولدى، دۇرت اولدى.	يار يولونا باقا-باقا،
ماھى-تاباندۇر يۈزلىرى،	پىرىمىنگ آلا گۈزلىرى،
جانا درد اولدى، درد اولدى.	راقتىنىڭ طعنه سۆزلىرى،
آت بىلە اۈزۈم بزۇرم،	گۇرۇغلى آيدار، من هزارام،
آدئىم غورت اولدى، غورت اولدى.	من ناچه مسكين گزرم،

بو سۆزى آيدىپ، چوپان بىلە خوشلاشۇپ، سۆرۈپ اۋتاكىتىدى. شول گىدىشىنە پىلانچا گۈن يول يۇردى.

بىر گۈنى سآھر ماحالى بارياقا دۇرت-باش سانى دورنانىڭ اوازى غولاغىنا ايلدى. اسوان بولسا، دورنالار چاندئىبىل طاراپدان گلىپ اۋتۇپ بارىيالار:

— حاو، دورنالار، بىزىنگ غالانىڭ اۋستۈندىن اۋتنسىنىگىز، عۋۇس جانى، قئرق بىگىدى گۇرنسىنىگىز، آغايونوسى گۇرنسىنىگىز. بىزىنگ ايللر يىرىندى — دىيىپ، دورنالار غاراپ، باش كىلمە سۆز آيدىار:

ھوۋادان اوچان باش دورنا،	بىزىنگ ايللر يىرىندە مى؟
بىرى مۇنگۈنە باش دورنا،	بىزىنگ ايللر يىرىندە مى؟
آتلاندا بىلە يۇرن،	غانئىم گۇرسە، غئلىچ اوران،
ادپ بىلن سالام برن	عۋۇس اوغلوم يىرىندە مى؟
ميدانىڭ بىلىپ غاچدئىغئىم،	دۇنۇپ-دۇنۇپ سۇوشدىگىم،
اينچه بىلىندىن غوچدوغئىم،	آغايونوس يىرىندە مى؟

گۈرۈغلى آيدار اۋۋۇندىگىم،
طبلە دە^{۳۰۵} بدو مۇندۇگىم،
آرقا برىپ سۇغۇندۇغۇم،
غوجا داغلار يرىندە مى؟

بو سۇزى آيدىپ، يىنە سۆرۈپ گىدىبرىلى. بىر گۆن، يانگى گۆن دوغار واغنى گلىدى،
گۈرۈغلى نىنگ اۋچ يۈزلۈك، يىلدىز دىين داغى باردى، كۆپ بىر كىتە بىقۇن، بلند، شۆھلە
لى داغدى، ارتىرىنگ غالىغۇنۇندا داغۇنا گۆزى دۆشدى. يوردوندا آدم گۆرن يالى، يوردونا
باران يالى خوشواغت، حوررام بولوپ، داغۇنا غاراپ، باش كىلمە سۇز آيدار گرک:

آمان بولساق نالر گلر بو باشا، گۆزۈم سانگا دۆشدى، قوياشۇم^{۳۰۶}، داغلار،
غارغى غولاق^{۳۰۷} اوينار بو چۆللردە، داشدانام غاتىراق سۇوشىم، داغلار.

بالى بگ بىلانى غىلچلاشدۇغۇم، آق غار اۋزىرە غىزل غانلار ساجدۇغۇم،
اشرفىنى^{۳۰۸} غالىقان بىلن آجدۇغۇم، من سانگا دىير من سىرداشۇم، داغلار.

باش مزىلدن بدو اتلار چاپدۇغۇم، هر مزىلدە سرمس غوزى غاپدۇغۇم،
چۆل يرلردە آلتىن غالا ياپدۇغۇم، غووانجۇم، آلتىنۇم، كۆمۈشىم، داغلار.

گۈرۈغلى آيدار، من پانىغا گلمىشىم، پانى دۇنيانگ اۋتجىگىنى بىلمىشىم،
من انمدن دوغان گۆنۈم اۋلمۇشىم، غىراتىمدىر باشداش يولداشۇم، داغلار.

بو سۇزى آيدىپ، يىنە سۆرۈپ اۋتاكىتدى. شول گلىشىنە آراز چاپىنگ اۋستۇندن گلىدى، موندان
گچىپ آز يۇرۇپ، كۆپ يۇرۇپ، نىجە داغلاردان، چۆللردن آشۇپ، تۆركمن صأحراسىنا يىتىپ،
ايل-اولوسىنا آرلاشۇپ گىتدى.

ايندى اۋز غويون چوپانلارنى ياقىنلاشدى. غىراتى بىر اوتلوق يرە غويىرىپ: "ايندى اۋز
صىپاتىمى اۋىتگىشدىرىپ، چوپانلارنىڭ ياننى بارايىپ، ائحلاصلى حايىسى، بى ائحلاص
حايىسى اونى بىلىين، هم يورتدا نامە گپ، سۇز بار اونى بىلىين" دىيىپ، چوپانلارنى نىنگ
ياننى باردى. "بو پىئادا نامە؟" دىيىپ، چوپانلار ائلغاشۇپ گلىدىلر. چوپانلار مونى
تانامادىلار-دا:

—آى، ياشولى، نادىپ يۇرسۇنگ بو يردە؟ سن اوغرى بولايمى؟

^{۳۰۵} طبلە دە آت مۇنۇليار. طبلە-طبلە (سۆزى-سۆزى) بولسا گرک.

^{۳۰۶} قوياش: گۆنش، گۆن.

^{۳۰۷} غارغى غولاق: ماقصات بدور آت.

^{۳۰۸} اشرفى: ايراندا يۈرە دىلن پول بىرلىگى.

—يوق، چوپانلار، بيز اوغرى دال، سۇوداگار. شو يردن كرونيميز اۆتجك، من اۇنگۇندىن
اوزوپ غايتىدۇم، غويون ساتسانگىز غويون آلقاق.

—بىز ايە سىز غويون ساتايلىمىز؟

—كىمىنگ غوينى بو؟

—گۇروغلى بگىنگ غوينى.

—باي-باي، آصل گۇروغلىنگى بولسا اۆچ-دۇرت ساناغىنى دىلۇم آلارنىس، اونونگ بىلن
بىز غاتى دوسدورنىس.

—دىلۇپ آلسانگ-دا، آلماسانگ-دا، اول شو واغتلار غالاسىندا يوق.

—نيرأ گيتدى؟

—بىر نىشاپورلى كمپىر آتنى آلپ غاچىپ گيتدى، اۆزم ائزىندان غالاندار بولوپ گيتدى،
بىر يىل دولوپ اۆتۇپ باريا، حالى گلىق.

—بىر گپ اشىديپ يۇردۇك، شول آصل چىن بولجاق-اوو.

—نام گپ اشىدياىدىنگ، ياشولى؟

—گۇروغلى نىنگ آتنى بىر كمپىر آلپ گىدنمىش، اۆزم غالاندار بولوپ گىدنمىش، نىشاپورا
بارانسونگ، گۇروغلى-دغىنى بىلىپ اۆلدۇرىپ، اۆلۇسىنم حاندگە سۇيرأپديرلر — دىيىپ،
اشىديپ يۇردۇك، ايسم شول گپ چىن بولجاق بول-اوو.

—حاي، اۆلسە اۆلۇپدير-دا—دىيىپ، چوپانلارنىڭ كابىرى نىنگ پلك-پروايلارنى دال،
تايقلارنى زىنگىشۇپ يۇرلر.

بو چوپانلارنىڭ ايچىندە آغا ائرضا دىين بىرى باردى، "آغام اۆلدى" دىينسونگ، "واح
آتامدى، واح آغامدى، جان جىگرىمد-اوو" دىيىپ، اولى ايلي بىلن آغلادى، غورساغىنا
اوروپ، مۇنگىزۇرىپ آغلاپ يور بو. گۇروغلى يانگىنىڭ ياننىا بارىپ:

—آي، حان اوغول، كۆپ آغلاما، آغلاننىڭ بىلن آغانگ غايدىپ گلىامى، حانى بىزە بىر-ايكى
سانى غويونگ ساتسانا.

—ياشولى، آغام بىلن دوسلوغىنىڭ چىنى؟

—آصلا آرامىزدان غىلام گچمىزدى، بىز شىلە دوسدوق.

—ايسە، سەنىنگ تنگانگىر كرك دال، آغامنىڭ حاطىراسى اۆچىن، سانگا موغت بىرىن —
دىيىپ، بىر غوزى بردى.

—اي، حان اوغول، اۆز غارنىمى بىر دويورسانا، يولداشلارنىم بولسا گلر-دا.

دررو غوزىنى سويوپ، بىشىرىپ اۇنگۇنە چكىدى. آچىغىپ گلن آدام، يوشاق غوزى نىنگ
ياحاناسى الى نىنگ گۇتردىكى، آغزىنا سىغدىغى، الى نىنگ يىتىشى بىلىشىدىن غولقۇلدادىپ

تاشلايار. ناھار اييىپ اوتۇرقا چوپانلار: "شونۇڭ ناھار ايىش-ا گۇرۇغلى آغامىزا
منگىياز" دىيىپ، اۆز آرالارنىدا پىشۇرداشيلارلار. بىرى بو ياندان چىقىپ:

—سەن يۇنە گۇرۇغلى آغامىز بولايما، ياشولى؟

—تور-آ، يوق بول-آ، بىر ايىام اۆلن گۇرۇغلى بو يردە نام ايشلىيار. ھانى، مانگا
چادىرنىڭ كۆلگىسىدە بىر ياپىنجا تاشلاپ بىرىڭ، مەن بو يردە بىر سالنم ايرىكلىين، شو
يەردە كرون اۋتسە، مانگا ھابار بىرىڭ، مەن غالايمائىن.

ياپىنجا تاشلاپ بىردىلەر. ياداپ باران آدم دررو اوقلادى. آغا ائىزاننىڭ بىرىنمە گۇمانى،
ھەممى بار، "ھەرنە آغام بولسا گرگ" دىيىپ، پىكىر ادايار. گۇرۇغلى اۋزۇنىڭ سىپاتىنى
اۋيىگىتسە-دە، ھەر ھىل بولسا-دا ياغىرنىڭ سىپاتىنىڭ پىنجىنىڭ ائىزى بار، اول اۋيىگىياز.

آغا ائىزا اوصوللىق بىلەن گىلىپ، كۆيىگىنى غالىدىن بارلادى. پىنجىنىڭ ائىزى گۇرۇپ:
"ۋاي، آغام اكنى، پاي، آتام اكنى، ھاي، جان-جىگىر اكنى" دىيىپ، الين چارپىپ، بۇكۇپ-
بۇكۇپ گىدياز.

مونۇڭ غالماغالىغا گۇرۇغلام اوياندى. چوپانلار گۇرۇغلى نىڭ بوينۇندان غوجاقلاپ
ياللاقلاشتى:

—ھاي، آغا، سەنىڭ اون ايكى سۇڭىگىگە اون ايكى غويون ھوداي يولى آيتىم.

—مىڭ يىگىمى، مەن اوتوزى، مەن قىزىق آيتىم — دىيىشيلەر.

—ھاو، چوپانلار، آيدان ھوداي يولنىڭ ئۆزۈڭىزنىڭ بولسۇن. ھول داغنىڭ ئىگىزلىكىدە
غىرات باردىر، بارنىڭ اكلەن.

غىراتى گىتىدىلەر. غىرات گىلىنىڭ: "سۇيۇنچىلماگە غالا مەن گىدىين-دە، مەن گىدىين"
بولۇشدىلار.

—باشغانك ايشى يوق، غويونىڭىز باقىرىڭ، آغا ائىزا گىدر. بار، سەن اۋتەگىت ھان
اوغۇل — دىيىپ، آغا ائىزانى ايدىدى.

آغا ائىزا شو يەردە مۇندى اشكىنە، بىل پىچاغنى الينە آلپ، "ھىلاپ" اشكىنە گىرىشە
باسىدى. شول يەردە غالا باش يارىم مەزىل يول، اول يول بويى "سۇيۇنچى، بووشلىق"
دىيىپ، غىغىرىپ گىياز.

شول گىلىشە غومدان چىقماش اشكى لاق-تاق دورى. اشكى تاشلاپ، پىيادالاپ ائىلغابىدى.
گىلى ايلاتنىڭ ايلرى چىتىدىن. ادىل شول واغدا بىر آراباكش يابىنى آرابادان بوشادىپ،
يورۇنجا قوۋان اكنى، ائىلغاپ گىلىپ يابىنى توتۇپ، آرابا ايرىنى سۇرۇپ آلپ، پالانلى يابىنى
مۇنۇپ، تانايىپ ايلاپ اورا-ورا غايدىدى. ايكى كۆزى غالادا، آياغى نىڭ ئاستىدىن ھابارى
يوق، بوغدايام بولسا، غاۋونام بولسا، جۇۋنم بولسا اوردۇرۇپ شول دوغۇلاپ گىياز. شول

گلشېنه، آق لایدان دولوپ یاتان بېر جئقئر دارتمانئنگ اۆستۆندن گلدی. یابئسئ بیلن اۆزی لایا گۆم بولایدئ، اۆزی بېر یردن آغاچا یارماشئ چئقئپ، یاماشغاندان گلیپ یابئ نئنگ بېر یردن کله سینی تاپئپ، بوینوندان غوجاقلاپ، او یانا چک، بو یانا چک، یابئسئنام سوغروپ آلدئ.

باتغالی یابئنی رایئشا یاناپ مۆنۆپ، ماسغاراباز یالی، ینه شاتئرداپ غایدئبردی. بو یول بوی غئغئرئپ غایدئبرسین.

ایندی حابارئ کیمدن آل: غالادا غالان قئرق ییگیتدن، عۆوضدن، آغایونوس دان آل. عۆوض جان آغایونوسئنگ یانئنا گۆنده اۆچ ماحال، دۆرت ماحال بارئپ، گۆررۆنگلشیپ غایدئپ دوریادی.

بېر گۆن آغایونوس پرى نینگ یانئندان غایدئپ، میحانا یتپ باریادی. میحانادان بېر غالماغال چئقیا، ادیل حام پایلاشیان یالی. بو—دا ایچرى گیرمان، داشاردان غولاق آسئپ دوروبردی. بېرى آیدیار:

—سن اشیتمدینگمی؟

بېرى آیدیار:

—بیز باباق اشیتمدیکمی؟

آی، گپینگ تۆممک یرى، بولار "گۆروغلى اۆلۆپدير" دېيىپ، اۆز آرالارئندا گۆررۆنگ اديالر. بو گپ عۆوض حانئنگ غولاغئنا یاقمان، انئزئنا دۆنۆپ غایدئبردی. باردئ آغایونوسئنگ یانئنا:

—حای، عۆوض جان، یامان باسئم گیدیپ، باسئم گلدينگ—ده؟

—آغایونوس اویام، قئرقلار حیوره بېر سوووق بت حابار تاپئپ اوتوران اکنلر، غولاغئما یاقمان، دۆنۆپ انئزئما غایدئبردیم.

—عۆوض جان، قئرقلار سوووق حابارام تاپار، بېر بوزغاقچئلئغئنگ اۆستۆندم بارار. آغانگ گلمان دورشئ شو بولسا، سن ایندی اولارئنگ یانئنا— دا گیتمه، ایچكى غالانئنگ دروزه سینی ایلدیردانی ایچرده بولوبر.

عۆوض جان ایچكى غالانئنگ دروزه سینی ایلدیریپ، آغایونوسئنگ یانئندا بولوبرسین.

عۆوض بېر سالئم گلمانسونگ، قئرقلار چوزوپ دروزانینگ آغزئنا گلدیلر، گۆرسه لر دروزه ایچیندن بنت.

—حای، عۆوض، دروزانی آچ، دروزانی آچ! — دېيىپ غئغئرئشئبردیلر.

عۆوض جان غالانئنگ یوقارئسئندان کله سینی چئقارئپ:

—حای، ماحرم آغا، گۇرۇغلى آغام مانگا اوغرۇنچا تابشۇرۇپدۇ: "بىر يىل دولار، بىر يىلدىن من گلمىس، سەن ايچرى غالانۇنگ دروزە يىسىنى ايلديرىپ، آغايونوس اويانگ يانۇندا بولغۇن" دىيىپ، آيدىپ گىدىيدى. مەن آچچاق دال.

—آچ، دىيىدۇم، آچ.

—كۇسە، بىر آيتسانگ—دا بىر، مۇنگ آيتسانگ—دا بىر.

اولار غاھارلانۇپ، دروۋزانى داشلاپ گىتدىلر.

آغايونوس پرى سآھر ماحالى كۇشگۇنگ اۋستۇنە چىقۇپ:

—ھاو، گۇرۇغلى، گۇن چىقۇپ، چاش غالانا يا ھابارۇنگ گلىسەن، يا اۋزۇنگ — دىيىپ، گۇرۇغلىنى ياتلاپ گۇزۇندىن ياش دۇكۇپ، زار—زار آغلاپ، باش كىلمە سۇز آيدار گرگ:

اوندا سۇيگۇلى يارۇمدان.

گچىدىم كۇللى بارۇمدان.

كىيك دك داغدا دولانسام،

ايللر غوتولماز زارۇمدان.

دلمىنىپ، دۇرت يانا باقسام،

جانۇم چىقسا آزارۇمدان.

شادى—ھوررام اويىناپ گۇلىسم،

قۇرقلار غوتولسا زارۇمدان.

گلىسە گۇرۇغلى بگ، غۇرات،

دومان سوولسا سرىمدان.

بارايدۇم، ھابار آلايدۇم

برىدىم آتى، دونۇنى،

پاصلى باھار دك بولانسام،

گداى بولۇپ، ايل آيلانسام،

غوجا داغلارۇنا چىقسام،

چكىن جبرىنى مەن چكىسم،

داغلارۇنگ اۋستۇندە بولسام،

آجالۇم يىتىپ، مەن اۋلىسم،

غارشۇمۇزدان گلىسە بىر بات،

آغايونوس تاپار مۇرات،

ايندى ھابارى كىمدەن آل: آغا ائىزىدادان. باش يارۇم مزيل يولدىن غۇغۇرۇپ گلىان چوپان، سىلرم غۇرلۇشۇپدۇر. اما دانگدانۇنگ غالىغۇنى بولانسونگ: "آغام گلمىش، سۇيۇنجى" دىين سى غالانۇنگ ايجىنە دۇشمأگە باشلادى.

مونۇنگ سىسىنى آغايونوسام اشىدىپ اوتۇر. اما آغايونوسۇنگ گۇونۇنە بىرنەمە شوم پىكىر گلىدى، اول: "بو ايش قۇرقلارۇنگ اشىدىر، اولار ميدانداقۇ چوپانلار بارۇپ آيداندىرلار، "آغام گلمىش، سۇيۇنجى" دىيىپ، يالاندىن غۇغۇرۇپ بارۇنگ دىيىپ، بو قۇرقلارۇنگ غوران ھىلە سىدىر دىيىپ، گۇونۇنە گتىردى.

آغا ائىزىدا: "دىلابى بىلن آغايونوسا سۇيۇنجىلأين" دىيىپ، قۇرقلارۇنگ يانۇنا سووولمان، ايجكى غالانۇنگ آغزۇنا گلىدى، گلىسە دروزە بنت:

— ھاي، آغا يونوس اويام، سۇيۇنچى، آغام گلمىش، سۇيۇنچى، آچ دروزانى آچ. غالانىڭ ئۆستۈندىن بويونۇنى اوزادىپ پىرىزات:

— ھاو، بى دۇولت چوپان، بو قىرقلارنىڭ گۇۋۇن-ھاطىراسى مەنىڭكىدىن غوۋى بولدىمى؟

— اول نىچىك گپ، آغا يونوس اويام؟

— يالاندان آلداپ، سۇيۇنچى دىيىپ گلىسىنىڭ.

— يوق، و آلا-بىللە آغام گلمىشىدىر.

— يالان آيتما، زانگىگار.

— يالان بولسا دىلىم كىسلىسىن، آغام گلمىشىدىر.

آغا يونوس پىكىر اتدى: "آلا، جانلارنىڭ گلىنى چىن بولايچاغ-اوو" دىيىپ، اويلىنىپ، اوندان سونگ، ترس ائزىنى آلمانغا باشلادى:

— آغا ائرضا، آغانگ ھاجان گلدى؟

— پىلان گۇن، گۇن غالاندا بىزىنىڭ غوشومىزا گلىپىدى. مەنىڭ شول غايداننىم.

آغا يونوس اويلىنى: "آلا، جانلارنىڭ گۇن غالاندا بولارنىڭ غوشونا گلى بولسا، ناھارنى ئاين بولسا، بىر سالىم اوقلان بولسا، گۇن باتىپ، گۇگىين يىغىلانسونگ اوگران بولسا، گۇن چىقاندان غوجا داغنىڭ ئۆستۈنە چىقايمازمىقا، جاننىم" دىيىپ، كۇشگۇنڭ ئۆستۈنگە بولونا سىر ادىپ اوتوردى.

اۋز باقىپ-بجىرىپ يۇرن ھاسىيىدىنە بىل آدامسى، ياتاندۇر دىين ماحالى ياتىدۇر، اوگراندىر دىين ماحالى اوگراندىر. گۇن چىقىدى، گۇروغلى غوجا داغنىڭ ئۆستۈنە چىقىدى. آلا غايشىنىڭ يالقۇنى، سىرلى نايىزىنىڭ يالقۇنى يالىلىدايار. گۇروغلى آقا كىيك يالى بولوپ، داغان اينىپ گلىار.

آغا يونوس مونى گۇرۇپ، يۇرگى اچىپنە سىغمان، كۇشگۇنڭ ئۆستۈندىن بۇكۇپ-بۇكۇپ دۇشۇبرىدى، گۇزى آغلاپ دور، آغزى گۇلۇپ دور.

گۇروغلىنى گۇرۇپ، گۇۋۇنى جىلاپ، آغا ائرضا باقىپ، باش كىمە سۇز آيدار گرگ، گۇر، باق، نامە لىر جوشارقا:

گۇروغلى نىنىڭ گلىجىگى بىلىسىگىز،	اوزال جىسد اچىرە جاننىم بىرىن.
قىرق مۇنگ ھازىنانىڭ ھىرنە بارىمىنىڭ،	بۇلىين، غىپ اورتا يارىن بىرىن.
چاندىبىلىنىڭ دگرە-داشى صاپالى،	ساللانىشمار غىز و جىوان وپالى،
مۇنگ غويون، داشىندان سىراي ياپالى،	بۇلەيىن، غىپ اورتا يارىن بىرىن.
تر ھوۋۇس بويوندا غوشا نروانىلى،	تىركىشى اۋۇلۇم ھاتار كرونلى،

مۆنگ-دە دۆيە باردئر يانى ساروانلى^{۳۰۹}، بۇلىين، غىپ اورتا يارئن بريين.

بى پيان^{۳۱۰} دۇنيادە جانى نىلدينگ؟
ناچار بولوپ، كم حۆممتلىك ايلدينگ،
آغايونوس شيرين شيرين سۇيلدينگ،
همە حازئنانئنگ بارئن بريين.

بو سۇزى آيدانسونگ، آغا ائرضا:

—حاي، آغايونوس اويام، غوينونگ يارئى بريين، دۇيانگ يارئى بريين، حازئنانئنگ
بارئن بريين دىيىپ، ساناپ بارپارسئنگ، بو زاتلارئنگى آلئپ، من سەنينگ يوردونگا پاتئشا
بولجاق دال آحئرئ— دىيدى.

—ايسە، نامە گرک؟

آغا ائرضا، گۇروغلا بندى بولوپ دۆشندە، اونونگ اووادان بير آداغلئسى بار اكنى، اولام
شونونگ بىلن بىلە يسير دۆشن اكنى. آغايونوس اول چورئنى اۇز يانئندا حئزمائتئندا ساقلاپ
يۇرن اكنى. آغا ائرضا آيتدى:

—مانگا دۇنيە مالى گرک دال، شول آداغلئمى برسنگ بوليار.

—حاي، آغا ائرضا، من—ا سانگا جوشوپدئم، اول آيدانئم بولمادى. ايندى هر زادام بولسا
حوولوقما، ارتير آغانگ گلسين، ياماشغاندان توى—توماشا اديپ، اونى برىلى. بار، شول
آداغلئنگى اۇزۇنگە باغئش اتديم.

چوپان لاح—لاح گۇلۇپ، اۇلكانى گۇچۇربين دىييار. شئيلە ليكدە آغا ائرضانئنگ واغئى
حوش بولوبرسين.

ايندى حابارئ كيمدن آل: قئرق ييگيتدن آل.

"چىليم چكىپ اوتورانئمئز بىلن ايش بيتمز" دىيشىپ، برديلر بيرى—بيرينە ماصلاحاتى. كۇسە
آيتدى:

—نامە ايش ادريس، ييگيتئر؟ بيرى دىيدى:

—نامە ايش ادريس كۇسە؟ هر كيم او يانا غاچار، بو يانا غاچار، غاھارئ غاچسا، اۇيكسى
اۇچسە، بير چن بولسا يانئنا گريس. بولماسا هر كيم بير ىردە يوق بولار يۇرر—دأ.

—ييگيتئر، اوندان گپ بولماز، اونونگ غئرائى^{۳۱۱} توتماستئ، اگر غئرائى توتسا، همأنگيزى
يكە—يكدن ائزارلاپ غئرار.

—ايسە، نأتسك، كۇسە؟

^{۳۰۹} ساروان: دۆيە چوپان (ساربان)

^{۳۱۰} بى پيان: بويردە بى ويا، پئداسئزمانئدا

^{۳۱۱} غئرار: غئرماق، اۇلدۇرمك

—مېنىڭ دىيەنەنمىمىز اتىسىڭىز، دررو آت ايرلانگ. اول ائانجانگ زانگىڭارنى بولاردان اۇنگىنچا ميداندا بىر گۇربىلىڭ.

—يۇنە، بىزى ميداندا غۇردىرۇپ غوياما.

—ھىچ بولماسا، غاننىڭىزنى دىلۇپ آلارنى.

—بىزىڭ غاننىڭىزنى دىلۇپ آلانگ، بىز اونونگ تايانغانا، سۇگۇنچىنە مۇنگدە بىر راضى

—دىيىپ، آتلانۇپ، گۇروغلى نىڭ اۇنگۇندىن غايدىرۇپلار. كۇسە آيدىار:

—يىگىتلەر، آسسا سۇرۇڭ، باشنىڭىز آشاق بولسون، يۇزۇڭىز سالۇق بولسون، مىندى

باشغانىڭىز ھىچ گىلمانگ.

گۇروغلام سۇرۇپ گىلادى، قىرۇق يىگىدى گۇردى، گۇرنىدىن اندامى دىغلۇپ گىدىرىدى:

"زانگىڭارلارنىڭ گىشى اوسال، يورت غارادا نامە گىپ—سۇز بارقا، جاننىم" دىيىپ، پىكىرە

گىتىدى. بولارنى آت چاپدىرۇپ، تۇپىڭ آتدىرۇپ، اويون اتدىرىپ چىقارچاق، اول آيدانى

بولمادى. سىس يتر يالى ميدانا گىدىلار. آتدان دۇشۇپ، غول غوشۇرۇپ، حايقۇرۇپ سالام

برىلار. يەنە آتلانۇپ غوشلۇشۇپ سۇرۇپلار.

گۇروغلى گۇزۇنىڭ غىناغى بىلەن سىر اتسە، قىرۇق يىگىد—تۇكل^{۳۱۲}، اىچىندە غۇۇۇ يوق.

—ھاو، كۇسە، حانى غۇۇۇ؟

—غۇۇۇم بار، گۇروغلى.

—غۇۇۇم، آغايونوسام، گۇلشېرىنىم، ھەمە سى بارمى؟

—بار.

—بار بولسا، سىزىم—تۇكل گۇرۇنىاسىنىڭىز، دۇنيانىڭ مالى اوت آلان—دا بولسا،

باشنىڭىزنىڭ صاداقاسى بولسون، باشغا نامە يىتمىڭىز بار، كۇسە؟

—گۇروغلى، يىتمىمىز يوق، سىنىڭى چىقارما، سۇرۇپلار.

—يوق، كۇسە، سەنىڭ بىر بوقنىڭ، گىزلىڭ بار.

—بوقنىڭىزنىڭ بارنىنى بىلىمىڭىز؟

—البىتە، بىلىان.

—بىلىان بولسانگ، آيتدىرۇپ نانتىك، بارانگدا اشېدر يۇرسىڭىز—دا.

—باراننىمدا نامانى اشېدىن، آيت زانگىڭار.

—گۇروغلى، بىزىڭ غاننىمىز بولسا، گۇنامىز بولسا اۇتسىڭ آيدىاننى، يوغسام ھىچ

آيتمايس.

—غاننىڭ—دا بولسا، گۇنانگ—دە بولسا اۇتدۇم—اۇتدۇم.

^{۳۱۲} تۇكل: كىمىسىز، بۇتىن، ھەمە سى.

—ايىسم بولسا غوللوق، بارانگدا اشيدىر يۇررىسىنگ، سۆرۈبر.

—بارامدا نامانى اشيدىن — دىيىپ، آتئنگ جئلاوئنى چكىپ دوردى گۇروغلى.

—سۆرسىنە، سۆرسىنە آيدائىن — دىيىپار كۆسە، دوراندا غورقيار.

گۇروغلى يىنە سۆرۈبرىدى، كۆسە—دە غاپداللاپ گليار.

—آيتساق گۇروغلى، كۆنە لردن، اۆتلىردن غالمادئق سۆز يوق، "اۆيۆنگدە ساياق"^{۳۳}

ساقلاما" دىيىنلىرى، سىن عۇوضى غولونگدا اوغول ادينىپ ساقلاپ يۇرسۆنگ، بىز اول

حارمانادا آغايونوس بىلن جۆپلىشىپ ياتىر دىيىپ اشيدىاس.^{۳۴}

—كۆسە، شو آيدىانئنگ چئنىمى؟

—نام من سنى اوزال ايكي گپلاپ آلداپ يۇرمۇدېم؟!

گۇروغلى اۆچ كۆك اوبلوغىنا اوردى: "واح نىشاپوردان گلمگىم گرک دال اكن—ا" دىيىدى.

"عۇوضىم، آغايونوسىم، گۆلشيريىم، گۆلروحيىم" دىيىپ، غوانئپ گليان آدمائنگ بو حابار

اتىدىن، سۆنگكۆندىن اۆتۆپ، يۆلۆگىنە اوردى. بو يره گلىسونگ، انئنگا غايىماق بوليامى؟

گۇروغلام سۆرۈبرىدى.

كۆسە—دە ايچىندىن اۆز—اۆزۆنە: "بىر ايش—ا توتانسىنگ، گۇررىسىنگ—دا" دىيىپ گليار.

آغايونوس، عۇوض جان، گۆلشيريىن داشقىى دروزائىنگ آغزئنا چئقئپ غاراشئپ دورلار.

"بىزىنگ يانئمئزا سولوپ، غوجاقلاشئپ گۇرشرىمىكا" دىيىن تامالارى باردى. سووول نىردە،

گۇرۇش نىردە. گۇروغلى ترس باقئپ، قىرقلار بىلن مىحانا طاراپ اۆتأگىتىدى.

گۆلشيريىن آيتدى:

—آلا، آغامئنگ بو نادنى بولدوقا؟

اوندا آغايونوس آيتدى:

—گۆلشيريىن جان، آغانگ نادندىگىنى من بىليان. بو كاپئر كۆسە منى عۇوضە ياناندئر،

گۆلشيريىن جان.

شئىلە دىيىسونگ، عۇوض باغئربردى.

—عۇوض جان، حاپا بولما، بارسئىن، چايئنى ايچسىن، چىلىمىنى چكىسىن، غاھارى

غاچسىن، اۆيكسى اۆچسۆن، اونسونگ بارئپ سۆزۆمىزى آيتساق، بىز—دە انئاندئرئس،

عۇوض جان.

گۇروغلام مىحانا گليپ دۆشۆپدير، گليپدير غاھارى، تۆنگچە غايىنامانقا: "چاي دملأنگ"

دىيىپار. چىلىمىنگ اودى اۆچمانكا، "چىلىم سالئنگ" دىيىپار.

^{۳۳} ساياق: شۆبە لى، آخمال مانئسئندا

^{۳۴} بولار يالى تۆھمى "قورقوت آتا" دىسانئندا، بوغاچ حانا آتاسى نئنگ قىزى يىگىدى ھم يۆنگكە يار. (ا.گ.)

آغاينوس حارمھاناسۇئا گلىپ، تازە گىيملرىنى چىقارۇپ تاشلاپ، كۈنە گىيملرىنى گىيىپ، ساجىنى چۇرۇپ يايىپ غويىرىپ، بىر غولى بىلەن عۇۋس جاننىڭ غولۇدان توتۇپ، بىر الى بىلەن گۈلشېرىنىڭكىدىن توتۇپ، مىھانا غارشى يۇرۇردى.

گلىپ اىچرى گىرمان، مىھاناننىڭ آغزىدا كىرىپ دورۇردىلر. گۇرۇغلى اىچرىن گۇزۇنىڭ غىتاغى بىلەن سىر اتسە، اوچۇسىنىڭ سىل كىمىن گۇزۇندىن ياش آقپار.

شۇ يردە آغاينوس پرى ھىر ھائىسى نىڭ الىندىن بىر الى بىلەن توتۇپ، گۇرۇغلا غاراپ، باش كىلمە سۇز آيدار گىرك:

سرىنگە دۇنىيىن، چاندئىل ھانى، سەنىڭ بالانگ، مىنىڭ بالام دالمىدى؟
بىر يىل بولدى چكىم داغى-ھىجرانى، سەنىڭ بالانگ، مىنىڭ بالام دالمىدى؟

بىر يىل بولدى، گۇرن گۇنۇم ھور بولدى، آغلى-آغلى اىكى گۇزۇم كۇر بولدى،
انم — دىيىپ، عۇۋس جان ھوۋاندار بولدى، سەنىڭ بالانگ، مىنىڭ بالام دالمىدى؟

انسانما^{۳۱۰} سۇزۇنە موززور ناماردىڭ، غولۇغىن اىلگىن غۇچ يىگىت مردىڭ،
عۇۋس جان بولماسا، توزۇپدى يوردونگ، سەنىڭ بالانگ، مىنىڭ بالام دالمىدى؟

قۇرق يىگىدىڭ، آلماقلىغا چاقلادى، — آتام — دىيىپ، عۇۋس، يوردونگ ساقلادى،
اوغوللىق ايلدى، دوزونگ چاقلادى، سەنىڭ بالانگ، مىنىڭ بالام دالمىدى؟

ھىچ دادىم يىتمى گۇزل جىبارا، آغلى-آغلى، باغرىم بولدى صد پارا،
مونى آيدىان آغاينوس بىچارە، سەنىڭ بالانگ، مىنىڭ بالام دالمىدى؟

بو سۇزى آيدىپ، اوچۇسم دۇنۇپ غايدىردى. گۇرۇغلى بولارنىڭ ائزىندىن اويلاندى:
— بو يىسر كۇسە سوۋى ترس آقدىران اكن-اوو. اوجاغنىڭ باشىغا گلىپ، چىلىم چكىپ،
چىلىم بولار اوزاتمان، اودونى، قاقىپ، گۇرۇغلى سىننى سىلكىپ چىقىپ اۋتاكىتى.
گۇرۇغلى گىدنسونگ، قۇرقلار:

— اى، كۇسە، انەنگ آغلادى، ايندى ھائىسى دىيگە گىرچك؟

— ھائى، نام بار؟

— نام بولجاغىنى بىلمەيەمىڭ؟

— اينە، گۇرۇغلى بارىن بارسا، آغاينوس بىلەن عۇۋس آغلاپ اوتورسا، گۈلشېرىنم ادن ايشىمىزى بىر-بىر ھابار برسە، گىر-دە ھىمماىزى بىر غىلچىدان گچىرر.

^{۳۱۰} انسانماق: انسانماق.

—اوزال غاچاق بولانئۇمۇزدا بىزى غاچئۇمۇمۇڭ.

—يىگىتلەر، غورقماڭ — دىيدى كۆسە.

—"غورقما" دىيىپ، خالىم سەنىڭ جانئۇڭدان اومۇڭنىڭ بار—اوو. كۆسە.

شۇئىلە دىيىنلەردىن سونىڭ، كۆسە—دە بىرنەمە غورقدى. بىر سالئم اويلاڭنىڭ اوتۇرۇپ:

— يىگىتلەر، سىز غايتا منىم غورقۇزىاسۇڭىز، بو يردىن غاچانئۇڭ بىلن غوتولجاق يىرىڭ يوق. يۇنە آغاينونۇسنىڭ اۋزى كۆپ عاقتىلى آيالدۇر، بولار يالى زادا غاھارلانماز، گۇرۇغلا بىرنەمە باسالئۇدا بولار، اما گۇرۇغلى شو مىحانا گلىدە عۇۋىز بىلن بىلە گلأيسە، بىزە اۋلۇم يوقدور، حورلۇغام، يۇنە يەكە اۋزى گلىسە نا بىلىين—دا.

گۇرۇغلى بۇردىن بارىپ گۇرسە، عۇۋىز بىلن آغاينونۇس آغلاپ اوتۇرلار. گۇلشېرىن ھەمە بولان ايشلرى بىرىن—بىرىن حابار بردى.

گۇرۇغلى نۇڭ اندامى اۋىشۇپ، مورتلارنى سىخ—سىخ بولۇپ، غاتى غاھارنى گلىدى.

—حايپ شو قىرقلار بىرىپ يۇران دوزوم، اديپ يۇران حىزماقم، ھەمە سىنى بىر غىلئۇچدان گچىرىين — دىيىپ، غاضابا مۇنۇپ، يىرىندىن توروبردى.

آغاينونۇس:

—اوتور انىك، نامە سىن اول قىرق يىگىدى غىرۇپ، يەنە يانئۇڭا قىرق يىگىت يىغناماقچۇمى؟ —دىيدى.

—بولماندا شولار يالى قىرق يالخور تاپئىلمايىمى؟

—ايندىكى تاپئىلجاقلارىڭ بولاردان غوۋى بولجاغۇ سىن بىلىيامىڭ، حانى اوتور.

گۇرۇغلى لاغشاپ اوتۇرئۇردى.

—اى، گۇرۇغلى، بولار يالى گۇرۇڭ يالانچۇدا كۆپ بولار، اونونىڭ اۋچىن غاھارلانئۇپ يۇرمۇزىلر، خالىم شو اۋورنىشنى يىگىتلەرنىڭ ياغشۇندۇر. بار مىحانا، اما بوزغاچئۇلق اتمە، ھىشكىنىڭ يالى بول — دىيدى—دە، عۇۋىز جانام يانئۇغا غۇشۇپ غويىردى.

قىرقلارنىڭ سالى^{۳۱۶} سوو اۋستۇندە بولۇپ اوتۇردى. اينە گۇرۇغلى عۇۋىز جان بىلن تىركشىپ گىردى، عۇۋىز بىلن گلىسونىڭ، قىرقلارنىڭ جانى آرا گىردى.

گۇرۇغلى ياسسۇغۇڭ غاپدالئۇغا گچىپ اوتۇردى، عۇۋىز غاپدالئۇغا اوتۇردى. ھىچ كىمدە گپ—دە يوق، سۇز—دە يوق، بىردىن تورۇپ دىگىبىرمىكا دىيىپ غورقوبام اوتۇرلار.

بولارنىڭ غورقۇپ اوتورانئۇنى آڭلاپ: "گل، بولارنى غورقۇزۇپ اوتورمايىن—دا، بولار حاطىرجم بولسونلار" دىيىپ، گۇرۇغلىنىڭ اۋزى يەكە لىگى يادئۇغا دۇشۇپ، انئۇندا بولان ايشلر حايپ بولۇپ، سازنىنى غولونا آلئۇپ، يىگىتلەرنە غاراپ، باش كىلمە سۇز ايدار گرک:

^{۳۱۶} سال: سوودا يۇزمىك يا-دا سوودان گچمىك وش. م اۋچىن بىرى—بىرىنە باغلانان بىرنأجە آغاچ.

غوج يېگىت باشئنا يووز ايش دۆشسە ، دۆزە بىلمز غوج غارداشئى گركدىر .
 پلك آيرا سالئپ ، جئالئق دۆشسە ، آحتئبارلئ بىر يولداشئى گركدىر .

كلپزە آيدارمئش: — منم آژدارحا ،^{۳۱۷} لورس يئلان اۆزۆنى سايارمئش يوحا ،
 شامارا دوش بولسا ، بولار كم باها ، غايراتئ ، عاقتئى ، هوشئى گركدىر .

مگس آيدار: من هزارام ، اۆلمنم ، ميدان ايچرە يۆرىمنم ، آرمانام ،
 يالنگئز آيدار: من آغلارئن ، گۆلمنم ، آرقا داغئ — غوج غارداشئى گركدىر .

سوو غادئرئن دريا گچن سال بىلر ، ياغشئى يېگىت غادئرئن اولئ ايل بىلر ،
 ايل غادئرئن سايئل گزن غول بىلر ، "حؤو!" دىيندە ، گۆزدە ياشئى گركدىر .

يېگىت گرک بىر انقارردان دۆنمين ، دؤوۆر غوراپ ، هر شاحادا غونمايان ،
 سؤوش گۆنى اۆلۆمىنى سانمايان ، غانجئغادا غانئى باشئى گركدىر .

يېگىدينگ ميداندا آتئ كۆولنر^{۳۱۸} ، اونئ گۆرۆپ ، غارئپ گۆونئ آولانار ،
 سؤودۆگىنينگ سئياه زۆلپى توولانار ، گۆز اۆستۆندە غلام غاشئى گركدىر .

منى كىمسە دىيرلر ، من—حا گۆروغلى ، اصلئم گرچك دوغوم ، اۆزۆم بگ اوغلى ،
 اۆز اصلئنى بىلمز نامارت سگ اوغلى ، دؤوچۆلشسە اونئ ، باشئى گركدىر .

بو سۆزى آيدانان سونگ ، كۆسە اۆلۆم—أ بىلە—دە دورسون ، حورلوق يو غونام آنگلادئ ، اما
 آيدان سۆزلىرى جانئنا دگدى .

كۆسە آيتدى:

—اى ، گۆروغلى ، سن بىزى ايت اوغلى اتدينگ ، بو يانگقى اتدينگ . بىز ھەمە سىنە دۆزىلى ،
 سبابئى سن بىزىنگ غانئمئزئ اۆتدۆنگ آخئرئ ، يۇنە بو زاتلارئ بىزە دگىپ آيدياسئنگ—لا؟

—حا ، دگىپ آيتمازلارمئ ، كۆسە؟

—دگىپ آيدئپ ، نام بولويدئر حالى؟

—موندان بتر نام ايش اتجكدىنگ؟ بولارئ مونچا كمسىديپ^{۳۱۹} ، دروزانى داشلاپ .

—اى ، گۆروغلى ، سن ھىچ زادئ بىلمىآسىنگ ، اولار—دا ھىچ زادئ بىلمىآ . اولار ايچردە
 بولانسونگ ھىچ زاتدان حابارئ يوق . بىز ميداندا بىر ادامدان سەنينگ سوووق ، بت

^{۳۱۷} حايوانلارئنگ دىليندن سۆزلىك ماغتئمغولئ—دا بار . (ا.گ)

^{۳۱۸} كۆولنمك: مۆچ اورماق ، اويناماق .

^{۳۱۹} تىكستدە انقارت(حقارت) دىيىلىپ آلئئپدئر .

—شولار يالى آباد زادى، بى باد ادىپ بوزوبرمانگ گليشيأى، كۇسە؟
—گۇرۇگلى، دروزە دىيىپ، بىر گۇرۇڭنى آيدىپ دورياسىڭگ، باش طىللا بىرسىڭ اۇنگۇدۇن
غوى دروزە بريألر. اما اۇز آيدىشنىڭ يالى، اولاردان غوى سىردار يوق بولسا، بو دروزە—
حأ دأل، ألى غالانى اووراسانگ—دا حنىز آز، گۇرۇغلى.
گۇرۇغلى شو ىردە قىرق يىگىدىنە غاراپ، "سىز غادىر بىلگىزاق" دىيىپ، باش كىمە سۇز
آيدىار:

بو سۆزى آيدانسونگ عۈۈس آيتدى:

۳۲۰ ماغتئمغولی داشولاریالی غوشغی بار. (آ.گ)

۳۲۱ كۆكرک: سینه، غورساق، دۇش.

٣٢٢ تڪستده بال دييلپ آلفيڊئر.

۳۲۳ مرشیدی کامیل: دوغری دین تألیمینی آلان

گۈرۈغلى قۇرق يىگىدى نىنگ گۇناسىنى گچىپ، واغتى حوش، كىپى كۆك بولوپ، گلىدى
پرىزادىنگ يانئنا، راحتلانئپ دم-دئىچ آلئپ ياتئىرسىن.

حارمان دالى

حابارى كىمدن آل. روم ايلينده بير باي باردى، آدنا آرسلان باي دىيردىلر. یدی پاتشانشاننگ حازئناسى يالى حازئناسى باردى. اما اونونگ بير عايبي، پرنسسيز اوتوپ بارماسىدى.

"خودايئم مانگا پرنس برزمىكا" دىيىپ، اون ايكي سونگنونه اون ايكي آيال آلدى، اينگ سونگقى آلان آيالى گورلى بولدى. دوقوز آي، دوقوز گون، دوقوز ساغات اوتوپ، بير گون غنى بولدى.

"اي، خودايئم، من سندن اوغول دىلاپ يوردوم، اول آيدانئم بولمادى، غنى-دا بولسا اوغول اوردوندا گوريين" دىيىپ، باش-آلتى غوينى سويوپ، ايلاتنى چاغرىپ، توى-توماشا بردى. ايلاتنى جملانيندن سونگ:

—آداملار، من خودايدان اوغول دىلاپ يوردوم، بو-دا انغبالئمدان غنى بولدى. شونگا ايلده يوق بير غوى آد غويونگ.

ايلات عاقئلاشئپ-ماصلاحتلاشئپ: "عاقلى، هوشى بار زادى حارمان"^{۳۴} بولسون" دىيىپ، حارماندالى^{۳۵} آد غويدولار.

^{۳۴} حارمان: بويرده دۇلى.

ھارماندالى بېرسىنە، ايكىسىنە غادام غويوپ، بارئپ ىدى ياشادى. ىدى يىل مكدېدە اوقادى. عىلئىم، عاقتل آلدى، اون دۇرت ياشا باردى، آرسلان بايئىنگ اونى اوغول اورنۇندا ساقلاپ يۇرمىسى بولمادى.

تۈورك دوملى-دوشدان: "غزئىنگى بىزە گلىنلىك بر" دىيىپ، غوداچىلئىغا ساوچى گلىبرىدى. —من يىكە پىرزدىمىنىڭ گۇونۇنى اشىتچىك، گۇونۇنداكىنى آيتسۇن، ايندى مېنىڭ يانئىما ساوچى گلىپ باشلادى — دىيىپ، آرسلان باي غزئى نىڭ انسىنە آيتدى. انسى ھارماندالۇ آتاسى نىڭ سۇزۇنى آيداندان سونىڭ، آتاسى نىڭ يانئىما اۋزى گلىدى-دە: —آتا، مېنىڭ گۇونۇمداكىنى ادىان بولسانىڭ من ھر گزىپ يۇرن سالىپ آياغنىڭ يارى دالدىرىن. ادرمن گرچىك غوچ يىگىدىنىڭ يارى من.

—اوغولۇم، من نىردىن تاپايئىن اونى؟

—ياغشى، يامانئىمى الشدىرمىسنىڭ^{۳۳۶} اۋزوم تاپايئىن، آتا.

—ياغشى، يامانئىمى الشدىرمىيىن — دىيىپ، آتاسى تارحانلىق^{۳۳۷} بردى.

—آتا، مانىڭا ھازىنئىننىڭ يارنىسنى بۇلۇپ بر، تۆكتىم يىنە برىبر.

ھازىنئىننىڭ يارنىسنى بۇلۇپ آلىپ، اۋچ يۈز آلتىمىش چارباغ غالدۇردى. اىچىنە كۆشك ساراي سالدۇردى، اۋچ يۈز آلتىمىش كىز توتدى. موندان سونىڭ: "ھارماندالى دىيىن بىر غزى ھان دۇرايدىر، آيدىشان باغشىسۇندان يىگىلسە، گۇرشن پالوانئىندان يىقىلسا، تاجى-تاغى، گىنجى-ھازىنئىسى بىلن شونىڭا ارە بارىار. اكر آيدىشان باغشى يىگىلسە، گۇرشن پالوانى يىقىلسا، كە سىنى آليار دىيىپ، ايلاتا جار اۋستۇنە جار چكىدىرىبرىدى.^{۳۳۸}

غالىنىڭ او ىردە، بو ىردە بىر گىجانم سوووپ بىلمان يۇرن باغشىلار: "شونى بىر يىگىپ بولمازمىنقا" دىيىپ گلىا، آيدىشىپ يىگىلىا، اولارنىڭ كە سى آلتىنار. غالىنىڭ اوونوق-اوشاق تويلارنىڭ گۇرشىندە آدام يىقىپ، غىلاو آلىپ يۇرن يىگىتلىر: "ھارماندالى يالى غزى بىلن دۇشلىشىپ اۋلىك، آرمانئىمىز نامە، يىنگاغا-دا دۇزنى ىرە دىگرايسىڭ-ا باغتمىزنىڭ گلىنى" دىيىار. گلىپ گۇرشىا، يىقىلىا، اولارنىڭ ھم آليا كە سىنى. گىپىڭ غىسغاسى، اۋچ يىلدا بو غزئى يىگىپ بىلن بولمادى.

غايىدۇپ باغشى، پالوان مىدانى گلىمدى. بىر گۇنى جادىگۇىلىرىنى چاغىردى:

^{۳۳۵} قورقوت آنا اېوسىندا ھم "دالى دىمول"، دالى غارچاردىن آدلار غابات گلىارس. گۇرۇغلى-دا ھم دالى ماتل، ھارمان دالى آدلاربار. دالى باتىر دىيىمىك.

^{۳۳۶} الشدىرمىك: تۆركىيە تۆركچە سىندە تانقنت اتمىك.

^{۳۳۷} تارحان: اركىن آدام.

^{۳۳۸} گۇرۇغلى داقى بوشاھا، قورقوت آتاداقى گۇرشن توتيان "بىرك-بانو چىچىك" ھم-دە شول ائرداكى "غانلى غوجا اۋغلى غانتۇرە لى" دىسسانلارنى يادىڭا سالىار. (ا.گ.)

—حاو، من اون آلتى، اون ىدى ياشايدئۇن، منىنگ، بو واغتا چىلى ايىمىدىك تاغامىم، گىمىدىك گىمىم يوق، اما من ھىچ ھايىسىندانام راحات تاپمادىم، منىنگ اۆزۈمە مۇناسىپ گرچك غوچ يىگىت تاپىپ بىرىنگ. جادىگۇيلر اويلاندۇلار—دا:

—"بىز مونگا، سانگا پىلان باي مۇناسىپ دىيسك، پىلان سىپايى مۇناسىپ دىيسك، چاغىرار گىتير، آيدىشار، يىنگر، بىز ناھاق غانا غالارۇس" دىيىپ اويلاندۇلار—دا:

—بى بى جان، سانگا مۇناسىپ بىر يار تاپابىلمىس— دىيىلر.

—يرىنگ يۈزى غاپىشدىمى؟

—پىلان ىردە بىر كىمىر بار، اول بىزىنگ اوسسادىمۇز، شول بىلمىسە، بىز بىلمىس.

اول كىمىر—دە ھاط يوللادى، يۈز طىللانام ھاط اكدىيانىنگ الينە بردى: "گلىس، منىنگ بىلن انە—غىز بولسون" دىيىپ سارغىت اتدى.

بو ھاطى التىپ برىلر. كىمىر ھاطى اوقاپ گۇرۇپ، اويلانىپ اوتوردى. مونونگ اوى— بىكرىنى آنگىپ، يانگقى سارغىت گىتيرن يۈز طىللاننى چىقارىپ اۈنگۈندە غويدى—دا "بى بى مىنگ ھاضىركى ھزىت، سىلاغى شو" دىيىدى.

تىنگانى گۇرنسونگ كىمىرىنگ گىتماگە غوشغونى^{۳۲۹} گۇتىلىدى. ھارماندالى نىنگ غاشىنا گلىپ، آماللىق، اسلىك سوراىىپ اوتوردى.

—اوغلوم، ھارمان جان، مى نامە ايش بىلن چاغىردىنگ؟

—سەنىنگ بىلن انە—غىز بولجاق، ماما جان، شونونگ اۈچىن چاغىردىم.

—انە—غىز بولجاق بولسانگ، نامە، مىنگ يالى غارى كىمىر تۈورگىندىن تاپىلمادىمى؟

باشغا بىر دردىنگ باردىر اوغلوم، دوغرولاندىر.

مونگا—دا يانگقىلار ايدانى يالى: "اۈزۈمە مۇناسىپ يىگىت تاپىپ بر" دىيىپ آيتدى.

—آي، اوغلوم، شولار يالى بىر دردىنگ بارىنى بىلىن آھرى. مى بىر پال آتايىن، اوغلوم —دىيىپ، كىمىر پال آتاپ:

—ھارماندالى، اوغلوم، پالدا گرچك بىر غوچ يىگىت گۇرۇندى.

—دىللىرىنگە غووان ماما جان، نىردە؟

—آي، اوغلوم، انتك نىردە دىيىنچانگ، مامانگ سۇيۇنجىسىنى چىقار.

—اينە، ماما جان — دىيىپ، سانامان اۈچ چانگىنگال تىنگانى اتگىنە اوقلادى.

—اوغلوم، سالغى برىسم، چارداغلى چاندىبىلدە گۇروغلى بگ دىيىلر. آلارمانلىقدا، چاپارمانلىقدا شالارى، ھانلارى آغلادىپ يۈرن گرچك يىگىت.

^{۳۲۹} غوشغونى: گۈنى، ارک-اختىيارى

—شول يېگىدىنك اۋزى غورقاق، يۆركسىز يېگىتى، يا—دا ادرمن، يۆركىمى؟ شونونگ سىياغنى^{۳۳۰}، سىپاتىنى گۈزۈم بىلن گۈرن يالى مانگا حابار بر.

كمپير ياماشغاندان پال آتئپ، گۈروغلى نئنگ قاتدى—قاماتىنى پالدا گۈرۈپ:
—اوغولوم، حابار برسم، بوتلاغراق، چىگىنلگراک، ياغىرنلار ياسىراق، مانگلايلار
تۈنگىگۈراک، گۈزلرى چوقورراق، بورونلار ياسىراق، كاتمن ساقال، مورتلار بورما—
بورما يوقار غايدىپ دور، يۈزى—گۈزى پولات سوۋى برلن يالى، اۋزى—دە اورتابويلئراق.
—ماما جان، بو آيدىاننگ—آباتر سىياق بولدى، ايندى شونى گىديپ اكيلمسنگ بولماز.
—حاي، اوغولوم، غوياورى، من اولار يالى اوشاق—دۈشك حىزماىنى كىشىسى دالديرين —
دييىپ، كمپير يە بىرنمە پول يونماق ايسلدى.
—حاي، ماما جان، اول ايله، بيله ادامنىك ائزنا دۈشۈپ گلمز، سەنىنگ يالى ديلوار،
جاندگۈي، عيار كمپير اكر اونى — دييىپ، طئلا سازنى مامسى نىنگ اۋستۈندە غويوپ،
ماماسىنا غاراپ، باش كلمە سۈز آيدىار:

چاندئىلدە گۈروغلىغا	بار—دا، كمپير جان، حابار بر.
آصلى گرچك بگ اوغلىغا	بار—دا، ماما جان، حابار بر.
دىلگىنگى برسين آلا،	چۈنگى انغىئقادىم واللا،
ينە برر من يۈز طئلا،	بار—دا، كمپير جان، حابار بر.
روم شأهرى بىلن چاندئىل	آراسى نىچە آيلىق يول،
هر ىردە گزمە بى ماحال،	بار—دا، كمپير جان، حابار بر.
ماما جانا عۇمۇر برسين،	گۈروغلى بگ بارى يۇرسۇن،
منىنگ بىلن دۇوران سۆرسۇن،	بار—دا، ماما جان، حابار بر.
حارماندالى دىرلر بىزە،	انم، ياشىنىگ يتسين يۈزە،
انغىئقادىم دىيىم سىزە،	بار—دا، كمپير جان، حابار بر.

بو سۈزى آيداندان سونگ، يەنە يۈز طئلانگ آدى گچدى. كمپىرىنگ گىتماگە يەنە غوشغونى،
گۈونى گۈترىلدى.

—ھارماندالى، اوغۇلۇم، بولمادى، ايندى گىدىيىن، يۇنە بىر گپ بار، يانگى: "ينە بريىن يۆز طىللا" دىيىپ آيتىنىڭ، شول تىڭلىنىڭ گۇۋىنى گۇرۇپ گىدىيار دىيىپ، گۇۋىنىڭ گىتىرمە، من سەنىڭ بىلەن انە—غىزلىغى بىر جاي اتىك.

—ماما جان، غاراض، گىتىنىڭ بولسا.

—ھارماندالى، اوغۇلۇم، چاندئىل دىيىلىن داش يورت، من بىر غارىي آدم، ايلە—بىلە، سىلتىڭ—سۆلتىڭ اولاغىنىڭ يارامارنى، من تولپار^{۳۳۱} مېنىپ گىتىسم بولماز.

—تولپارى نىردىن تاپايىن، ماما جان؟

—كىمىنىڭ يىلقىسى مۇڭ بولسا، شونۇڭ اچىنىدە بولارمىشنى.

—ايسە، ماما جان، اونى كىشىدىن سورامالى دال، بىزىنىڭ آتامىزنىڭ يىلقىسى مۇڭ.

—اوندا، من اۋزۇم تاپارنى — دىيىپ، گلىپ يىلقى نىڭ تۈۋرگىدىن جادى دوغاسىنى اوقاپ، گۇز گزدىردى.

گۇرسە، تولپار گزىپ يۇر. جادى دوغاسىنى اوقاپ، بىر غىسىم توپراق ساجدى. تولپار ائىلغاپ يانئىنا گلدى.

تولپارى مۇنۇپ، ھارماندالى نىڭ غاشىنا گلىپ، آتى بىر كىسىز ايرلاپ، اۋزم كىسىز بىلىنىپ، يۈزۈنە—دا چىشېنت^{۳۳۲} تۈتۈپ، "نىردىنىڭ چارداغلى چاندئىل" دىيىپ، چۈۋ گىتدى كىپىر.

تولپار اۋزۇڭىزە بلى، باش—آلتى آيلىق يولى باش آلتى گۇندە آليار. كىپىر سۇرۇپ چارداغلى چاندئىلنىڭ چىتىدىن گلدى، گۇروغلى نىڭ مىحاناسىنى سالغى آلپ، سۇرۇپ اۋتاكىتدى.

ھابارى كىمدىن آل: گۇروغلودان. اول نىشاپوردان گلىلى بارى غىراتى باقتىدا غويۇپدى: "ايشىم چىقايماسا ياغىشى، اير چكىين—دە" دىيىپ، غىراتى يالانگاچلاپ، سىپلاپ—سىرملاپ دوردى. يىڭسە سىندىن بىر آلتى گلىپ، سالام برىپ دوروبردى، يۈزى بۇرنچكى. گۇروغلى اونگا آيتدى:

—گلور، ھابارىنىڭ بولسا برور؟

كىپىر تولپارنىڭ اۋستۈندە گۇروغلا ھابارىنى برىپ، باش كىلمە سۇز آيدىار:

"گۇروغلى بگ گلىسىن" دىيدى.

"گلىپ، مىن آلسىن" دىيدى.

روم شأھرىندە بىر جە دلبر

سالام ھاط گۇندردى مىندى،

^{۳۳۱} تولپار: آلتىڭ توقعاچا كىچى توخۇمى. سىمىزە

^{۳۳۲} چىشېنت: نىقاپ. بۇرنچك. آصلنىدا پارسچا چىش بىلەن بولسا گرگ. (ا.گ)

كلامدا باردۇر حاتلارنى،
"اۋزى گلىپ، يىگىتلىرى
طلبلە بدو آتارنى،
چاندئىلدە غالسۇن" دىيدى.

"گلىپ، بىزى سۇناپ گۇرسۇن،
كەمپىر جانا جوغاپ برسۇن،
يىگىپ بىلسە، دۇوران سۇرسۇن،
سەپايىمى آلسۇن" دىيدى.

بو سۇزى آيدانسۇنگ، گۇروغلى اويلاندى: "با-حاى، جانلارنىم، روم شأهرىندە بىرجه غۇز...اۋز-اۋز بىر غۇزدان گلىن حابار بولماغا چىلى، حاندان، يا سۇپايدان گلىن حابار-آدال. يا غۇزنىڭ اۋزى شۇمىقا، مانگا يۇزۇنى گۇركۇمان آلداپ اۋىتچك بولىماقۇ؟"
—حاو، سىن يۇزۇنگداقۇ پىردانى بىر آيتىر، سەنىڭ ارىككىگىڭى، ناچارىدۇغۇڭى، غارىدۇغۇڭى، يىگىتىڭىڭى بىر بىلىپىن من.

آى، كەمپىردە اوتانچ بامى، پىردانى سىرپىپ غويىردى، حارام بولسۇن ساچى نۇڭ اچىپىندە بىر غارا غۇلى بولسا.

—حاو، سىنى جۇل يىردە گۇرسىم غورقاردنىم، اوبا-غارانىڭ اچىپىندە گۇرنىم ياغۇنى بولدى.
—گۇروغلى، غورقانىڭى، غورقمانىڭى بىلىپان. من سانگا يۇز سۇپايدىمى گۇركۇماگە گىلماق. مىنى حارماندالى دىپىن غۇز ايبىردى، سىنى گلىسىن دىيىپ چاغۇريار. گىتسۇنگ-اۋ دررو آتلان، يوغسام-دا بر جوغابىمى.

—ماما جان، اولار يالى حابارنىڭ بار بولسا، دررو گىدىرىس اونگا. سىن شۇ يىردە بىرجه سالىم دور.

—يوق، بولماز گۇروغلى، گىتسۇنگ-آتلان، يوغسام-دا بر جوغابىمى؟
—ماما جان، مىن اچىرى گىرىپ، شايىمى توتايىن، چاى، تىمماكى، گرک-ياراغى آلايىن آخىرى.

—گۇروغلى، سەنىڭ چاى، تىمماكىنى مىن بىلىپ دورون، سەنىڭ آغايونوس دىپىن آيالىنىڭ بار شكىللى، سىن اونونىڭ ياننىا بارمان گىدىبىلچك دال بولماغا چىلىپىڭ. مىن سانگا شۇ نامانى آيدامدا، سانگا بىر گۇيچ گلىدى، شول بادىنىڭا گىتسۇنگ-اۋ، بىر آبراى تاپارسۇنىڭ، بولماسا سىنم يىقۇلۇپ، ماسغارا بولارسۇنىڭ. پىزادىنىڭ ياننىا بارسانگ، يۇزۇنە يۇزۇنىڭ دۇشەر، بىلىپىڭىن قوۋواتنىڭ گىدر، باش-آلتى آغۇز گىلشەر دىپىلىڭىن سۇزۇنىڭ گىدر. اوندان بو ياننىام اۋزۇنىڭ بىلىپىڭى-دا، گۇروغلى.

گۇروغلى بىر يانا گىتچك بولسا، پىزادى نۇڭ ياننىا بارمان، ماسلاحتاشمان گىتىمىدى.

— ھەر زادام بولسا، ماما جان، سەن شو يردە بىر آز سالئم دور — دىيىپ، اۆچ يۆز تۆمىنگ
 طىللانئى الينە چىقارئىپ بردى. كىمپىر اۆچ يۆز تۆمىن طىللانئى حورجونى سالئىپ، اۆز ايچىندىن:
 "ھانى، گۇرىلى، سەن نأھىلى آبراي تاپياسئىنگ" دىيىپار.
 گۇرۇغلام ھارمىھانا اوغرادى، كىمپىر تولىپارئىنگ جىللانئى آيلايدى ائىزئىنا. "ھاي، سەنم
 بارئىبىرسىنگ—دە، مەن—ا آجاغئىمى آلدئم" دىيىپ اۇتأگىتدى.
 گۇرۇغلى باردى ھارمىھانانئىگ ايشىگىندىن. گۇرۇغلى گىرن بادنئىنا آغايونوس اونونىگ
 يۆزۆندىن آنگلادى:
 —گۇرۇغلى، سانگا بىر يردىن بىر ھابار گلأين يالى—دا، يۆز—گۆزۆنگ يىلئم آتئىپ،
 اۆكجأنگ يىنگلأپ گلأيدىنگ.
 —ھاوا، مانگا بىر يردىن ھابار گلىپدىر — دىيىپ، پرىزادا غاراپ، باش كىلمە سۆز آيدار
 گرک:

عارىئىمنى اشىگىل، سەن پرىزادئم،	بىزە نأزلى ياردان سالام گلىپدىر،
آلاغا سىغىندئم، اشىگىل دادئم،	بىزە سۇور ياردان سالام گلىپدىر.
اۆتەبىلىمىن آلا داغئىنگ يولودان،	آق يۆزۆندە غوشا—غوشا ھالىندان،
آرسلان بايىنگ غىزئى ھارماندألىدىن،	مانگا دألى غىزدان سالام گلىپدىر.
اۆتەبىلىمىن، آلا داغئىنگ غارى بار،	آق گۇوسۆندە غوشا—غوشا نارئى بار،
گۆل ھارمانئىنگ بو گۆن بىزە زارى بار،	بىزە سۇور ياردان سالام گلىپدىر.
گۇرۇغلى بگ، "اۆزى گلىسەن" دىيىپدىر،	اۆچ يۆز آلتىمئىش كە كسىپ غويوپدىر،
"گلىپ مەننى اۆزى آلسەن" دىيىپدىر،	بىزە سۇور ياردان سالام گلىپدىر.

بو سۆزى آيدانسونىگ:

—اي، گۇرۇغلى، اۆزى بىر ھاندان، سىپايىندان گلن ھابار دال اكنى، بىر ناچاردان گلن
 ھابار. مونونىگ اۆچىن بو يره گلەك نأما گركدى، گىگشەك نأما گركدى. شول بادنئىنگا گىتسىگ
 بولمادئمى؟ ايندى بو يره گلىدىنگ، گىتمە گۇرۇغلى!
 —پاھاي، مانگا پرىان گىگشەنگ شومى؟ — دىيىپ، تارسا يرىندىن توردى.

—گۇرۇغلى، اوزال—آ نصيحاتئى آل، گيتمه. اتمان گيتسنگ—ده، شأهرى بوستاندا عاشئق
 آيدئنگ^{۳۳} پير باردئر، شونونگ يانئنا بارئپ، بير آى—قئرق گۇن غوللوغئندا بولوپ، حايئر
 پاتاسئنى آلئپ، اونسونگ بارسانگ، آبرائى تاپارسئنگ، بولماسا سئم يئقئلئپ، ماسغارا
 بولارسئنگ.

اوزال—آ نصيحاتئم، هيچ گيتمه! ديببپ، بأش كلمه سۇز آيدار گرک:

حاراملئق^{۳۴} غوچ ييگيده ياراشمان، آلسانگ نصيحاتئم، گيتمه، گۇرۇغلى.

پألوان غئر آحوالئنگا غاراشمان، آلسانگ نصيحاتئم، گيتمه، گۇرۇغلى.

كيشى اۇزۇنه مونچا بلند بيلرمى؟ بلند قئلئپ، ير آستئندا غالارمى؟

ايندى سانگا بو ايش لايئق بولارمى؟ آلسانگ نصيحاتئم، گيتمه، گۇرۇغلى!

موندان گيتسنگ، شأهرى بوستان بارئپ گيت، حاق آدئنى غورساغئنگا سالئپ گيت،

عاشئق آيدئنگ پيردن روغصات آلئپ گيت، اوندان روغصات آلمان گيتمه گۇرۇغلى.

اوچ يۇز آلمئش باغشى، پألوان باراندئر، آيدئشئپ، يئقئلئپ، جانئن برپدير،

ايندىكى آمانات سانگا غالاندئر، آلسانگ نصيحاتئم، گيتمه، گۇرۇغلى.

موندان گيتسنگ شأهرى بوستان آلئنگدا، حاق شناسى بولسون دووام ديلينگده،

اۇزۇنگ بير گرچكدينگ چاندئبيلينده، آلسانگ نصيحاتئم، گيتمه، گۇرۇغلى.

آغايونوس گيتمه ديببپ، زار ادر. حاراملئق غوچ ييگيدى حار ادر،

باسار، يئقار، گينگ جاهانئنگ دار ادر، شودور نصيحاتئم، گيتمه، گۇرۇغلى.

بو سۇزى آيدانسونگ:

—آى، من گيتمان دورابيلجك دال — ديببپ، يريندن توروپ، آتئنگ ايهر—اسبابئنى آلئپ،

غئرآتئنگ يانئنا گلسه، كمپير نيرده زات نيرده، ايبام گيديدير.

—شوم كمپير، گيتسنگ گيت باقالى، سهنينگ ائزئنگدان قوووپ يتيب بولمازمئقا؟ —

ديببپ، دسسينه اتى ايرلأپ، تولپارئنگ ائزئنى آلئپ، سۇرۇبردى.

^{۳۳} عاشئق آيدئنگ پير، باغشى—سازاندالارئنگ پيرى حاساپلانتيار. اونونگ گوممىزى داش اوغوز ايلينده. حالق آراسئندا مشهور بولان
 "نچپ اوغلان" ديسانئندا عاشئق آيدئنگ اۇزۇنينگ شاگردينه آق پاتا برپ. اونگا جادئلى دوتارئى ساوغات بريار. عاشئق آيدئنگ
 پيرينگ گوممىزى نينگ يانئندا دوتارئنگ اولى يادىگارلىگى اوتوردئلپدئر.

^{۳۴} حارامى: غالتامان، يۇل كسمك (توركيه توركچه سينده). بويرده حاراملئق يرينه، حاراملار بولسا گرک

"مس دە عاقۇل بولماز" دىيىنلرى، غىراتام پىلانچا گۆن بۇرى باغدا باقۇلى دوران ات، پارچا-پارچا كۆيۈك تاباغىنىڭ اغزى كىمىن ساجىلىپ دۇشپار. كۆيۈكلى در غايدىپ، بىر آقچا در گلى. غىراتا ايرىنىڭ تاناپىنى دارتىار: "حالى يترىن، شىندى يترىن"، يت نىردە، زات نىردە، تولپارنىڭ اغزى غايتا باردىغىچا اۇنگۇدن كۇنلىار. كىپىنگ غىسغاسى، بىر يارىم گۆنلۈك يولدان، بىر دپە دن اويا اينىندە گۆزۈنە قاقلىشىپ غالىدۇ.

كىمپىر، حارماندالى نىنگ ياننىنا بىر يارىم گۆن اۇنگۇنچا گلى. آمانلىق-اسىلىك سوراىنىپ اوتوردىلار:

—حانى، ماما جان، آمان-ساغ گلىدىڭمى؟

—گلىدىم، اوغلو.

—گتىرمىدىڭمى؟

—اۋزى گلىار.

—حاجان گلىا؟

—بو گۆن، ارتە، غوشلوق گىر.

—اۋز گۆزۈنگ بىلىڭ بارىپ گۆردۈڭمى؟

—بو ىردە پالدا گۆردۈم، يۇنە بىر عايىپى اۋى-اچىرسى بىلن گىگىلىراك اكنى.

گۆرۈغلى گلمانكا، كىمپىر روغصات آلپ غايتچاق بوليار، غىزا باقۇپ:

—حارماندالى، من غايدىبىرىن.

—يوق، ماما جان، سن غايتسانگ بولماز.

—نامە دىيىپ بولماز؟

—اول بىر گرچك غوچ يىگىت، مس يىگىت دىيىپ آيدىاسىنىڭ، غاراچىغىنا^{۳۳۰} قاقلىمان يۇرن

دىيىپ آيدىاسىنىڭ، من-دە بىر ايبىپ-اچىپ مس بولوپ، غاراچىغىنا قاقلىمان اوتوران غىز،

اول گلىسونىڭ ايكىمىزىڭ سۆزۈمىز جۆپ دۇشايىسە نە ياغشى، تاك دۇشوپ كىدىبىرسە،

سەنىڭ يالى غارىي ادام: "ايله بولمانگ، بيله بولمانگ" دىيىپ، آرادا گرگ بولسا گرگ.

كىمپىر گۆرۈغلودانام آلاغىنى آلپدئر، حارماندالىدىنم آلاغىنى آلپدئر. ايندى زات

بولماچاغىنا-دا گۆزى يىتىدئر. گۆرۈغلودانام بىرنمە غورقوسى بار.

—اوغلو، حارماندالى، مانكا بىر يار تاپىپ بر دىيدىڭ، تاپىپ برىدىم، سالغى بر

دىيدىڭ، سالغى برىدىم، اكلىپ بر دىيدىڭ، غارىي حالئما گىدىپ اكلىپ برىدىم. ايندى،

حانكا، اۋزۈڭ نامە بولوشسانگ شول بول. من سەنىڭ الىڭدن توتوپ، اونونگ بىلن سنى

غوجاقلادىدئرئىپ بىلىمن.

^{۳۳۰} غاراچىق: تومشوق.

—ماما جان، گېنىڭى تۆكلىدىڭ، بار، آلا يارىڭ.

كەمپىر، خارماندالىدىن جوغاپ آلىپ غايدىئىرسىن.

ارتىسى گۇروغلى نىڭ گىجىك دىيىن گۆنى. خارماندالى حووضىڭ باشىنى سىرئىپ—
سۆيۈپىدەر، دوقوز غانات آق يىلگىلى اۋى دىكىپ، سىس يىتر يالى يىرە پاينداز دۇشاپ، اۋيۇڭ
غايدالئنا كچە تاشلاپ، چوروسىنى يانئنا آلىپ، ايكى يۆزلى حانجارام اليه آلىپ،
گۇروغلى نىڭ گىجىك يولونا غاراپ اوتورئىرسىن.

ارتىسى گۆن، گۆن غالىدى، گۇروغلى بىر دپانگ اۋستۆنە چىقىدى. آرقا يۆزدە آق گۆمىز
يالى اۋى گۇرۇندى، اۋيۇڭ غايدالئندا ايكى سانى زات گۇرۇندى، غىزىللىغى گۇيا حورازنىڭ
تاجى كىمىن. گۇروغلى اۋز—اۋزۆنە آيتىدى:

—كەمپىر بىر دىيىپىدى، ايكى اكن—اوو بو، بولار منىڭ يولومى گۆزلۇپ اوتوران اكنى، من
حالم آسسا گليان اكنىم — دىيىپ، اۋيە غارشى آتتىڭ جىلاۋىنى يازدۇرئىردى.
تۆركمىچىلىك اۋزۆنگە بللى، مۆنۈپىر آتا، گۆزۆنە زات گۇرۇنلاق. پايندازلار غىراتنىڭ
تويىناغى نىڭ آستىندا قاغاز يالى بۇلۇنىپ اوچوپ گىدىار.

مونونگ آت غويوپ گلىشىنى گۇرۇپ، خارماندالى چوروسىنا آيتىدى:

—موندان—آكىشا ار بولماز، ايكى آدام سالام بىرسە؛ اۋچۇنجى سالامىنى گۇتربىلمىجى، يىڭىل
كلە آدام اكنى، اگر بارسامام منى اوروپ اۋلدىر.

خارماندالى نىڭ ايسلىيان تاماسى: بىيكدن اوي—دا آسسا—آسسا دۇشر، پايندازنىڭ اۋستى
بىلن آسسا—آسسا گجر، اۋيە بارئپ، دۇشۇپ اوتورار دىيىن تاماسى باردى، اول آيدىنلارنى
نىڭ ھىچ حايىسىنى اتمىدى.

گۇروغلام شو گلىشىنە بولارنىڭ غاشىنا گلىپ، آتتىڭ جىلاۋىنى چكىك بولدى، آنكىردان
غىزىشۇپ گليان آت چكىدىرمان، بولارنىڭ غايدالى بىلن گچىپ، حووضونگ آرقاسى بىلن
آيلاندى—دا اۋورۇلىپ، شولارنىڭ غاشىندا زوردان آتى نىڭ جىلاۋىنى چكىدى. بو يىر—دە غان
آقنىپ دوران يىر، غىزنىڭ حايىباتام گۇروغلى نىڭ سوسسونى باسئىدۇر، غارا درە باتئپ
باربار. شو يىردە جىلاۋى ايرىڭ غاشىنا آتئپ، آرقاسىندان سازنى قاقئپ آلىپ، خارماندالۇ
غاراپ، بىر سۆز آيدىار، اول ھم سوراغىنا جوغاپ بىرىپ، ناما آيدىشىلار:

گۇروغلى:

— حوۋۋىش باشىندا دورانلار، نازلىم، بىر سوو بىر، اىچلى.
سۆزلىشىپ مانى بىرلەر، غىز اوغلان، سوو بىر، اىچلى.

خارماندالى:

— ھوۋۇش باشىندا ھايتىر اولماز،
 ھەر تىلىكى غاپلانگ—شېر اولماز،
 —المىندام گىچىدى ساقلايدىم،
 سەننىڭ دىك نازلى يوقلايدىم،
 —سوۋومنى بىرىمىم يادا،
 زورۇم گۇرۇن گىل دادا،
 —اوزاق—اوزاق اوردانگىزدا،
 يىتىم بولايىن بابانگىزدا،
 —اوزاق—اوزاق اوردام يوقدور،
 مەن بىر يىتىم، بابام يوقدور،
 —غوجا داغدان آشايبىلىم،
 مەن بىر ھاسىتا، دۇشبايلىم،
 —عاشىق بولان كاندىن اۋتىر،
 ھاسىتا بولان اۋىدە ياتار،
 —گۇرۇغلى، گزىدىم مىستانا،
 نازلى يار، اتمە باھانا،
 —بىزە ھارماندالى دىيىرلەر،
 اتىنىڭ چىگىلىن اىيىرلەر،
 دۇش—دە، اۋزۇڭ سوۋ اىچور.
 دۇش—دە، اۋزۇڭ سوۋ اىچور.
 نازلىم، بىر سوۋ بىر، اىچلى.
 سەننىڭ كىمىن كۆپ دۇنياۋدە،
 دۇش—دە، اۋزۇڭ سوۋ اىچور.
 غوناق بولسام اوبانگىزدا،
 نازلىم، بىر سوۋ بىر، اىچلى.
 غوناق بولساڭ، اوبام يوقدور،
 دۇش—دە، اۋزۇڭ سوۋ اىچور.
 غاننىم گۇرىسم، جوشايبىلىم،
 نازلىم، بىر سوۋ بىر، اىچلى.
 يارىنىڭ اينچە بىلىن توتار،
 دۇش—دە، اۋزۇڭ سوۋ اىچور.
 امسىم لىيىڭ غانا—غانا،
 نازلىم، بىر سوۋ بىر، اىچلى.
 ايكى گۇزۇڭكى اويارلار،
 آتتىڭكى اۋۋۇردە غاچاور.

بو سۆزى ايدانسونگ، گۇرۇغلى موندان يەنگىلىدى. ھارماندالى آيتىدى:
 —ھمىشە يىققان ادامنى، يەنگەن ادامنى اۋلدۇرىدىم، مونى چاغىرىپ كىتىرىپ اۋلدۇرمايىن،
 مېمان ھىزىتى بولسۇن، يىنگىلىدى، اۋزى غايدار—دا — دىيىپ، اۋيە غارشى اۋتۇگىتىدى.
 گۇرۇغلام ائزىندىن غاراپ غالىدى: "شوندان شونگا ادام اىيىرىپ چاغىرىپ كىتىرىپ، گلىدىڭ
 يوق، گىتىدىڭ يوق، آندان دۇشسىڭ، آت توتىيان يوق، مەن اۋسىرمان گىدىيىر—اۋو" —
 دىيىپ، آتتى دىيىرىدى.

بى ھابار بارىيان غىزى آتتىڭ اۋمىزى بىلەن قاقىدىرىپ آنگىرلىغىنا گىچىدى، آتتىڭ ھاربانىنا
 اۋن—اۋن باش ادىم يىرە بارىنچا تىختىركلاپ، يۇزۇنىڭ اۋغرونا يىققىلىدى، ماھىمال كۈۋىشۈنىڭ

بیری آیاغۇندا غالدی، بیری باشئۇندان آشۇرۇلۇپ گیتدی، آلتۇنلۇ توپ جىغاسى تووسوپ،
حوندا دۇشدى، كۆينگی سربىلىپ گیتدی.

حارماندالى حاسئر—حوسور يريندن توروپ، گۇروغلا غاھار گۇزى بىلن بىر دازارلۇپ سر
اتدى.

شوندا—دا گۇروغلى آيدىار: "بأحأ، بيزه عاشۇق بولوپ سر اديأر—اوو".
بىر ماحالداون اون سكيز آرچۇن آت بىلن غۇزۇنگ اگنى دنگ بولوپ گلدی. گۇروغلىنى آتۇنگ
اۇستۇندن اوغلانچۇق يالى گۇتريپ آلدی—دا شونداون يره چالچاق بولوپ گليأر.

گۇروغلى اجيزديگىنى شوندا بيلدى. ايندى اول:
—حارماندالى آدام يۇقيامۇشۇن، آدام يىنگيأمىشۇن دىيىپ گىگ گۇريأديك، گىگ—تانگ گۇرر
يالى زات يوق اكن—اوو — دىيىپ گليأر.

—آلا، بىر گپه چىر آدام اكنى — دىيىپ، يردە غويوپ، غوجاقلاشۇپ، گۇرشىپ گيتدى.
حارماندالى سۇرتۇنا چكىپ، يىنە يره اورچاق بولوپ گليأر.

—حارماندالى، سەنىنگ ياغۇرنۇنگا، منىنگ ياغۇرنۇم دگدى، ايکىمىز چار^{۳۳} بولدوق بو
ساپار.

"آلا، شونى باھانا تاپماز يالى اديين—دە" دىيىپ، ياماشغانداون يردە غويوپ، ايکى
بۇقۇنۇنداون شاپبا غوجاقلاپ، باشئۇنداون آيلاپ—آيلاپ، اوردى تىكجأنىنگ اۇستۇنە، اۇزم اينر
چۇكن يالى چۇكى اۇستۇنە، گۇروغلى نۇنگ هر الينى بىر دۇزى بىلن باسدی، ايکى يۇزلى
حانجارى غۇنۇنداون سوغورۇپ آلۇپ، بوغازۇنا غويوبردى، گۇرسە، بوغازۇنا حانجار يتيپ
گليأر. جان بىر سۇيجى زات، اۇلمك قۇن، گۇروغلى غايرات گۇيجۇنى گتيرىپ، آستۇندا
ياتان يريندە، اۇچ ياشار اۇكۇز يالى مۇنگربردى. غۇز حانجارى غويچاق بوليأر، يىگىت
حانجارى غويدورماچاق بوليأر.

شول ياقلاشۇپ بارشۇنا گۇروغلى بىر گۇلدى.

—من سنى اۇلدۇرچك بولوپ دوريان، سەنىنگ بو گۇلمگىنگ نامە؟

—مانگا گۇروغلى دييارلر، من آيتمان زات غويمان، مانگا بىر دوتار گتيرىپ برىنگ، من
گۇلنىمىنگ سبأبىنى ساز بىلن آيدۇپ بريين — دييدى. بولوپ ياتۇشۇ شو، يىنە
گۇيۇلديسىنى غوياناق. حارماندالى چوروسۇنا آيتدى:

—بار، اۇيدن دوتار گتيرىپ بر. چورى اۇيدن دوتار اۇلىپ بردى.

—آيت حانى؟!

^{۳۳} چاربولماق: گۇرۇشده دىنگە- دىنگ بولماق. چال ھم دييليار.

—سرىنگە دۇنيىن، بوغاز مايا يالى اۆستۆمە چۇكۆپسىنگ، سن بىرنمە غايئۇراق اوتور،
گۇرۇمىمى گىنگىلىپ آيدائۇن.

غايئۇراق اوتور دىيسە، غايئۇراق اوتورىار.

—ينە غايئۇراق اوتورسانا! ينە بىرنمە سۆيشيار.

—حالم آنگئۇراجئۇق بارسانا.

—آنگرئ اوتور، آنگرئ اوتور بىلن منى گۇميأرسىنگ، بول، دررو آيت!

حارماندالى نىنگ آستئندا ياتان يريندە گۇروغلى باش كلمە سۇز آيدار گرک:

لممر—لممر غار گۇرۇنر،

آلا گۇزلى يار گۇرۇنر.

غوجا داغلارنىڭ باشئندا

منىڭ بو دالى كۇنگلۆمە

سۇور يارا دوشا—دوشا،

غول دگمىك بار گۇرۇنر.

گلدېم داغان آشا—آشا،

يار سئنانگدا غوشا—غوشا،

اممىدېم لىبىنگ غاندئنى.

آچسام، غوشا نار گۇرۇنر.

آلمادئم يارنىڭ پندىنى،

چاپرازلى ياقانگ بندىنى

پىيستە داھاندا دىشلىرى،

سئياه زۇلپى مار گۇرۇنر.

غئىئلان غالام غاشلارئ،

اون سكىز اۇرۇم ساچلارئ،

پانى دۇنيادە مس گزم،

دۇنيا گۇزە دار گۇرۇنر.

گۇروغلى آيدار، منم—منم،

جىايى—جىرىنگە دۇزە م،

بو سۇزى آيدانسونگ:

—آى، سانگا بىر زاهر گۇرۇندى، مرض گۇرۇندى — دىيىپ، باسئېردى حانجارئ.

حاي، ايندى گۇروغلى دمىنم دۇزدىپىدىر، ايكى تىرسىگىنى يره دىراپ، ايكى دئزئ بىلن
گۇتريپ تاشلايار، غئز گز يارئم يوقاردان غايدىار، ينە ياپئشيار، ينە زئنگيار.

حارماندالى بولار يالى ياقالاشمانئ هىچ واغت گۇرمأندىر، سمىز—توسون غئز، درلأپ، درم
غايدئپ، يۇپك كۇينك اندامئنا سئزلاشئپ ياپئشئپدئر. پىسى—پىس، بلندى—بلند، همه يرى
مألىم بولوپ دور. بو ياقالاشئندا ياقاسئنداقي آلتئلى دۆومە لرى—دە غوپارئلئپ، ياقاسئ
آچئلئپدئر، دۇشۇنىنگ اۆستۇندە مأمسى اويناپ دور. گۇروغلى نئنگ يۇرگى اۆيتگأپ، گۇونى
گىديپ: "شونونگ مأمە لرىندىن بىر توتايئن—دا" دىيىپ، بۇرگۇت يالى اوردى چانگىگالى، غئز
لىندىن سئئپ، حوننا تۈوسوپ دۇشدى. "ناچارنىڭ ساچئندان تۈتسانگ، جانئ بولماز

دییپ اشیدیادیم" دییپ، ساچئندان توتجاق بولدی. غزام حاباردار اکنى، ینگسه سینه غارشئ بیر سیکیندی، اون سکیز اۆرۆم ساچ ینگسینه دۆشدی، غارئچغای غوش یالى، دالمئئپ دور.

گۆروغلى بو غزئنگ مأمسیندن توتجاق بولیار، بودوندان چۆممۆکلیار، شول اوندان- موندان توتوپ بارشئنا، غزئنگ همه یرینه الی دگدی.

اون آلتئ، اون یدی یئلدان باری اندام جانئندان بۆره چاقمان اوتوران غز، بیردن اندامئ بئجئق-بئجئق ادیپ جۆمشۆلدشدى، تووسوپ حوندا دۆشدی. غز اۆزۆنینگ بو بولوشئندان اویالئپ غزاردئ، در باسدئ. سونگ باشغا نأمه دییجگنی تایمادی-دا:

—گۆروغلى، گۆلنینگ سبأیینی یاماشغاندان آیتسانا.

—آیتساق آیدیارئس-دا، دوتار بولسا الیمیزده:

بیر سۆزۆم بار، نأزلی دیلبره، آیتسام سانگا دۆنه-دۆنه.

یار، لیبینگن بیر پوسا بر، امسم لیبینگ غانا-غانا.

گۆللر شاحاسئنی اگدی، عاشغئنگ رحنتی یاغدی،

یار، سئنانگا سئنام دگدی، غوینونگ جننتدیر گۆمانا.

عاشق بولان شراب ایچدی، غوچ ییگیدینگ یولون آچدی،

یارئم رحنت مآحرین ساجدی، دۆندی دریایی-اوممانا.

ارمگینه-ارمگینه، جۆپ پوسالار برمگینه،

آلتئن یۆزۆک بارماغئنا، اوتلار سالدئ شیرین جانا.

گۆروغلودئر، منینگ آدئم، حاقا یتیشسین پریادئم،

بیر پوسا بر، پریزادئم، امسم لیبینگ غانا-غانا.

بو سۆزی آیدان سونگ، حارماندالی آیتدی:

—گۆروغلى، من-أ سنى اۆلدۆرچکدیم، نأمه-ده بولسا بار، سه نینگ غانئنگی اۆتدۆم.

—ساغ بول — دییپ، گۆروغلى آیبوغداشئنی غوروپ، جاپ-جاییلى اوتورئردی.

حارماندالی نینگ بو ساغ بولسون آیدئپ گیدیبر دیین تاماسئ باردئ، اول بولمادی.

چوروسئنا آیتدی:

—بو-یا ساغ بول دییپ گیتمدی، آجئغان بولماغا چملى، بار ایچردن ساجاق آلتپ چئق.

چورئ بىر ساچاق كۆلچە ، غاتلامانى گتيرىپ غويدئ اۇنگۇندە. گۇروغلى: "حاي، آتا-دا اوت تاشلان" دىيىار. آتئنا-دا اوت تاشلادئار.

آتام اوتئ اييدى، اۆزم غارنئنى دويوردئ. يئە يالتئلاپ اوتئر.

—گۇروغلى، غارنئنگى دويران بولسانگ، ايندى غايتسانگ بولمايماي؟

گۇروغلى كيمە دىيىاسىنگم دىيىناق. كر يالى، اشيتمىك كيشى بولان بولوپ اوتئر.

—كرمىسينگ، آيت؟

—تور، آتلان، تور، آتلان! — دىيىپ، كۆپ اذيت بريارسىنگ، اۆچ آيلئق يولدان گليپ،

ماقصادئم بىر شو تىكجأنىنگ اۆستۆنە اوتورماقمى، ائزئ يئير آحئرئ مونونگ.

—گلسنگ گۇروغلى، آيدئشئنگ-يىگىلدىنگ، گۇرشدىنگ-يئقئلدئنگ، غانئنگى اۇندۆم

آحئرئ.

—غانئمى اۆتئنىگە ساغ بول، بولسا-دا آحئرئ...

—گۇروغلى، سانگا بىر گۇررۆنگ بار!

—گۇررۆنگىنگ ياقئملى بولسون.

—سەنىنگ يالى گرچك غوچ يىگىدىنگ شاگىردى-زادئ بولار.

—حاوا بار، بايرام، غاممار هم باشغالار.

—اوندا سن بو ساپار غايت، شول بايرام، غاممار دىين شاگىردلرىنگى اكل، حالاسام

شولارئنگ بىرىنە بارايئن.

—آي، گۇررۆنگ آيتدئنگ-اوو، مانگا پيداسى نام اولارا بارانئنگ؟

—ايسە، يئە بىر گۇررونك بار.

—مونئنگام يانگقى آيدانئنگ يالى بولايماسا.

—سن بو ساپار غايت، بىر يئلدان اشيدىامىنگ، ايكي يئلدان اشيدىايمىنگ، گپ غئسغاسى،

ايردە-گىچدە حارماندالى بىر ارە بارئپئر دىيىپ اشيتسنگ گل، سانگا ماكأم غوللوق اديين.

—حارماندالى، اۆز-ا ياغشى ولين، نسيە بولايدي-دا. "تانگلاقي"^{۳۷} غويروقدان، شو گۆنكى

اۆيكن" دىيئلرى، آلقئمئنگ آشاغئندان بىر جۆبۆت پوسا بر، شوندا آت درى غووشيار،

اونسونگ غايدايئن.

—تور غايت، وادام-وادا.

نالاج بولوپ آتلاندى، حارماندالى ناي-انصاپ شونگا بىر جۆبۆت پوسا-دا برمدى.

گۇروغلى سۆرۆپ غايدئبرسين، بولار يالى يردن شئيلە بولوپ غايدان ادامئنگ آت

سۆرۆشم اۆزۆنگە بللى، سۆر-سۆر چاندئبيلە نئنگ گلئىنى دويماي غالدى.

^{۳۷} تانگ: دانگ، بو يردە ارتيركى.

غالانئىڭ غاراسى گۇرۇنسونىڭ، آغايونوسنىڭ، عاشۇق آيدىڭ دىيىنى يادىنا دۇشدى:
 "پرىزات مانگا شەھرى بوستانا بار دىيىپد-اوو، مەنىڭ يادىمدان چىققان اكنى. ايندى من
 ائزىما غايدايىن يۇرىيىمى. شونگا من سىرئىمى بىلدىرمەيىن-دە" دىيىپ، يۇرگىنە دۇددى.
 آتەڭ جىلاوئىنى دىڭ توتۇپ، باردى بارىن. آتەڭ باغلاپ، آغايونوسنىڭ ياننىنا باردى.
 —گۇرۇغلى، آمان—ساغ گەلدىڭمى؟
 —گەلدىم.

—نام ايش بىتيرىپ گەلدىڭ؟
 —آغايونوس، مەنىڭ بىتيرمەك ايشىم يوق.
 —حابار بر، اشىدىلى.
 —اينە مەنىڭ بىتيرىن ايشلىرىم—دىيىپ، بىر سۆز آيتسۇن باقالى، اگريسىندىن گەرمى،
 دوغروسۇندىن، گۇرۇغلى:

موندان باردىم روموستانا،	بلىند داغدان آشا گەلدىم.
غۇراتىم سۇرۇپ مستانا،	غانات باغلاپ، اوچۇپ گەلدىم.
بىر يار تاپدىم روم ايلىندىن،	غۇچموشام اينچە بىلىندىن،
بوسە بردى آق غولوندىن،	گۇلگۇن شىراپ ايجىپ گەلدىم.
بىر يارىنىڭ ياننىنا باردىم،	زۇوقى—صاپاسىنى سۇردۇم،
ھارماندالى غۇزى گۇردۇم،	مالدان، باشدان گىچىپ گەلدىم.
آدىن آيتسام، دالى ھارمان،	ھەر بىر سۆزى دىدە ھارمان،
گۇرۇغلۇدا يوقدۇر آرمان،	جەننەت يولون آچىپ گەلدىم.

بو سۆزى اگرى آيتدى، اما آغايونوس ھەمە بولان ايشلىرى دىرناغۇندا گۇرۇپ اوتۇردى. اول
 آيتدى:

—آي، گۇرۇغلى، "جەننەت يولون آچىپ گەلدىم، بوسا آلئىپ، غۇچۇپ گەلدىم" دىيىۋاسىنىڭ ولى،
 بىلە دىيىۋانچانگ، بىر ناچارىدان باسۇلۇپ غاچۇپ گەلدىم دىيىسەن بولمايىمى؟
 گۇرۇغلى يە باقۇپ اوتۇر.

—گۇرۇغلى، سەن اويالىپ، يە باقۇپ اوتورما، سەن بىر ادامدان—آيىقۇلمازدىڭ ولى، يا
 آتەڭ يارمازلۇق ادنىر، يا ياراغۇنىڭ يارمازلۇق ادنىر، بىر ناچارلىق ادن يىرىڭ بولاندۇر
 —دىيىپ، گۇرۇغلا دىگىپ باش كەلمە سۆز آيدار گەك:

ائلغار گيدن ييگيت يالان سۆزلىمىز،
 دوست بولان دوستوندان سىرتىن گىزلىمىز،
 ائلغار اديپ، بىيىك داغدان آشئىسىنىڭ،
 بىر ناچارنىڭ آشاغۇنا دۆشۈپسىنىڭ،
 اونى گۇرۇپ، عاقل-ھوشسوز، چاشئىسىنىڭ،
 دىلى دريا كىمىن غايىناپ داشئىپ سىن،
 غوتلى بولسۇن، خىلە بىلەن غاچئىپ سىن،
 اوتى گۇرۇپ، مالدان، باشدان گىچىپ سىن،
 اوتىنىڭ ناساغ، اۆزۈڭ يارالى گىدىنىڭ.
 اوزال پىرىزادىنىڭ سۆزۈن آلمادىنىڭ،
 عاشىق آيدىنىڭ پىردىن روغىسات آلمادىنىڭ،
 چاندئىلىدىن شەھرى بوستان بارمادىنىڭ،
 عاشىق آيدىنىڭ پىردىن روغىسات آلمادىنىڭ،
 اوتىنىڭ ناساغ، اۆزۈڭ يارالى گىدىنىڭ.

بو سۆزى آيداندىن سونگ:

—ھاي، آغا يونوس، اول غۇزنىڭ اۆزى مېنىڭ يالى اربىكى، سىرېكى غۇچ يىگىدى بىگىمىيان
 اكن، بايرام، غاممار — يىكى شاكىردىم بار دىيىپ آيتىدىم، اول شولارنى اكل دىيىپ آيتىدى،
 حالاسام شولارنىڭ بىرىنە بارايىن دىيىدى—دىيىپ، گۇممۇك—سۇممۇك اديپ، يانئىدىن
 سۆزۈردى.

گىدى مىحاناسىنا. اول يىردە باش—اون گۇن بولوپ، دم—دئىنىنى آلدى، اما گۇونى
 انجىلاناق، حىيالى شاكىردلىرىنى آلئىپ، يىنە گىتېك. بىر گۇن شاكىردلىرىنى مىدان چىقارئىپ:
 —بايرام، غاممار جان، مەن روم ايلىدىن گىياكۇم، يولدا بىر آولى—غولانلى بىر مىداننىڭ
 اۆستۈدىن باردىم، شونگا قىرقلاردان اوغرئىنچا اۆچۈجىگىمىز گىدىپ، بىر آى، قىرق گۇن آو
 آولاپ، غۇش غۇشلاپ، واغئىمىزنى حۇشلاپ گىسك، نىچىك بوليار، حان اوغوللار.
 اولار نامە، گۇروغلى نىڭ گېيىدىن چىقايلىمى: "اۆزۈڭ بىلىياسىنىڭ—دا، آغا" دىيىلەر.
 گۇروغلى بايرام، غاممار شاكىردىنى آلئىپ، زىم اوچان يالى، غايىپ بولدى. يىنە گىتىدى
 حارماندالى نىڭ انزىندان.

ميدانا آلئىپ چىقئىدۇر اوغلانلارنى:

—ھاو، گۇروغلى آغا، آولئىق—غولانلىق جاي دىيە نىڭ نىردە؟

—ھول گرشىنىڭ آنگىرسىندا.

اول يىرە باراندا، "اوندا"، بو يىرە باراندا "مۇندا"، كان گېيىنىڭ غۇسغاسى، بولارنى آلاپ،
 حارماندالى نىڭ چار باغى نىڭ غۇراسىنا گىتىدى.
 چار باغنىڭ يانئىدا اوللاقان بىر آغاچ باردى، گىپ شونونگ دۆيۈندە غۇش توتىدولار. جاي
 اچىپ، چىلىم چىپ، كىپلىرىنى كۆكلىدىر.

بايرام دىين شاكىردى چىرراك، غاممار دىين شاكىردى نوغايلاق^{۳۳۸}، "دسلاپ غاممار جانى باغا بىر ايرىين نأخىلى بولارقا" دىيىپ اويلاندى.

—حاو، غاممار جان، سن شو باغا بار، هر دۆرلى ميوه لردن اىيىپ، بىز—دە گتير.
—بوليار — دىيىپ، غاممار جان بارئپ، باغا گىرسە، هر دۆرلى ميوه لر بىشىپ، پات—پات يره دۆشۆيدىر. اۋزى بىرنمە اىيىشىدىرىپ، يئغىپ گزىپ يۇردى.

حارماندالى نىنگ باغنى ساقلاپ يۇرن اۋچ يۇز آلتىمىش چوروسى باردى، گۆرسەلر، باغنىك ايجىندە بىر اوغلان گزىپ يۇر. ادیل اۋز باغى يالى آيلانئپ يۇر. چورولار بو اوغلانا غارشى برأيدىلر پايدىرئنى.

غاممار اسوان بولسا، غورت يالى بىر توپار غىز گليار، اول اۋنگى گيرن دروزه سىنە غاراپ غاچئىردى. دروزا يتمانكا، مونى غابئردادئپ باسدئلار. دۆيتماپ، چكأپ حارماندالىنگ يانئنا گتيردىلر.

—حاو، بى بى جان، باغنىگدان بىر بالا تاپدئق.
—آى، اوغلان، يامان غانئنگ غاچئق گۆرؤنيا، باغشمى سئنگ، شاهئرمى سئنگ، عاشئقى سئنگ^{۳۳۹}، بر حابارئنگى؟

غاممار جان پىكىر اندى: "آغام حارماندالى دىين غىزئنگ يانئنا غايدئپدى، مگر بولسا، بو بولار، شونگا باغشئدرئ دىيىپ آيدائئن، سونگام نام بولسا، شول بولسون" دىيىپ:

—بى بى جان، من، گزىپ يۇرن باغشى من.
—باغشى بولسانگ، يانئنگدا ساز بولسا گرک. بىز بىر ناما آيدئپ بر حانى، سەنىنگ آغئز اولونگئنگ آنگالى؟

—اينە اشيتسنگ، بى بى جان — دىيىپ، باش كلمە سۆز آيدار گرک:

سرىنگە دۇنيىن، گۆل يۆزلى جانان، سەنىنگ بىلن دۇوران سۆرماگە گلدىم.
باغنىگدا آچئلان رنگ—بە—رنگ گۆلۆنگ، باغبان بولوپ، گۆلۆنگ تيرماگە گلدىم.

سىران ادىپ گزىك باغنىگ دۆزلرىنگ، تارئپئنى دىيسك شيدا غىزلارئنگ،
غايماق دوداقلارئنگ، بال آغىزلارئنگ، حوش گۆرسنگ، دىلىنگدن سورماغا گلدىم.

گۆزلرىنگ جان آغئچ، غاشئنگ كمانى، سنى گۆرئلىرىنگ چوحدور آرمانى،
اۋچ يۇز آلتىمىش غىزئنگ حانى، سولطانى، غوللوغئنگدا دورماغا گلدىم.

^{۳۳۸} نوغاي: بويرده سادا

^{۳۳۹} عاشئق: آذرى تۆركچە سىندە باغشى، اوزان

عاشۇق غاممار، يارۇڭ باغۇنا گىرىسم، چىن باغلاپ، تازە گۈللەرنىڭ تىرىسم،
سەننىڭ بىلەن زووقى-ساپالار سۆرىسم، مەن سەننىڭ غۇيىنىڭ گىرماڭگە گەلدىم.

بۇ سۆزى ئايداندا سونگ، خارماندالى ئايتتى:

—اى، چورولار، بوجاغاز اوغلاننىڭ جانى ساغبا كىنى، مونىڭ گۈۈنۈنە بىر يىل
دۆشۈپدەر، بارىڭ مۇنى ئۆيە سالىڭ، شۇل ياندا گىرسە گىرىسەن، ياتسا ياتسۇن.
غاممار جانى كىتىپ، ئۆيە سالدىلار. خابارى كىمدىن ئال: گۈرۈغلىدىن ئال.
گۈرۈغلى ئوتتۇرى-توربا، غاممارنىڭ يولۇنى سىز ئادى، كىر يىرە كىنۇق، بايرام شۇگىردىنە
ئايتتى:

—خا، بايرام جان، بۇ زانگىنار-آ گەلدى، مېۋە دىن غارىنى دۈرۈپ، ساينىڭ غۇيى
يىرىدە ئوقلاپ قالدى، ئونام تاپ-دا، سىن بىرىنمە ئىغىپ كەل.

بۇ شۇگىردىن ئايدى. بايرام جانام باغا كىرىپ اسۋان بولسا، ھەر دۈرۈل مېۋە لىر
بېشىدەر. ھەر بولاقلار بىر ياندا ئاقىپ ياتىر. خۇيۇپىكلار ياپ يارنىپ، گۈلۈڭ شۇۋى گۈنە
دۆشۈپ، عاجاپ بىر لالە زارلىق.

بۇ- دا بىرىنمە ئايدىدىر، ئىغىشۇرۇپ كىرىپ يۈردى. غۇرقاق ئادام ئۆزۈڭگە بىلى: "خا،
سەن باغ-آ، ئۆزۈڭ-آ دىك باغ دالىسىڭ، سەن-آ ئۆز-ئۆزۈڭ بىتەن-آ دالىسىڭ، سەننىڭ بىر
بىلەن بولماسا ياغىش" دىيىپ، يالت-يولت ئايدىپ كىرىپ يۈر.

خابارى كىمدىن ئال: چورولاردىن ئال.

غاممار جانى بىن ئايدى، باغ سىلىنە چىقسالار، يەنە بىر اوغلان كىرىپ يۈر. ئۇنىڭغا غۇلاۋ ئالان
چورولار، بۇ ساپار دوران يىللىرىدىن ئالغاشىپ غايدىدىلار.

بايرام جان اسۋان بولسا، بىر توپار غۇز گىيەر. بولارنى گۈرۈپ، درۋازا غاراپ گۈتردى
ئۆكچانى. چورولار دۆشۈلەر سۇيۇڭىنە، يازنىڭ گۈنى يەكە كۈنى بىلەن كىرىپ يۈرۈن غۇشۇر
چورولار. ئۇنىڭ ئىچىنى چىرىگىنە غۇشۇرۇپ، ساچىلارنى سىلىدىشىپ، بايرام جانى ئالاراپ
گىيەر. بۇ- دا غۇشۇدان ماحالىدا ئايدى، بۇ ياندا ساپ ئايدى، ئۆچ يۈز ئالغۇش چورنى ئۆزى؟
ساپ ئاتان تاراپىنىڭ غۇشۇپ ئالنىپ گىيەر. درۋازا يىتىرمان مۇنام غايدىدىن باسدىلار.

ئايدى-ئايدى، مەن بولۇپ يۈرۈن چورولار- ئايدىنىڭ شۇل غۇزلارنىڭ ئاراسىدا دۆشۈن،
دۆيتمەلەپ، چىكلاپ، ھەر خاسى بىر يىلدىن توتۇپ، يەنە دىگىرمان ئالنىپ كىدەرلەر. بايرامى بولسا
خان گۈتر ئايدى، خارماندالى نىڭ غۇشۇنى كىتىپ:

—بى بى جان، باغۇڭدان يەنە بىر بالا توتۇق، بى بى جان، سەننىڭ باغۇڭدا بالا
گۈگىرەر.

—بىر خابارىنىڭ، اوغلان، باغۇشۇمى سىڭ، شاھىرىمى سىڭ، يا عاشۇق؟

بايرام:

—باغشئدئرن — ديدى.

—باغشئ بولسانگ، سنىم بىر ناما آيدئپ بر، اوزالا بىرىنگ گليپ، ناما آيدئپ، حزيل

بردى.

بايرام جان حارماندالۇ غاراپ، باش كلمه سۇز آيتسئن:

سىل اديپ گيرديك بو باغا، يۇرماگه يوللار دولانار.

بىلبيلم، غونوم بو دالا^{۳۴۰}، شيدا بىلبيل لر دولانار.

پريم گيدلى اوتاغا، باشئنگدادئر طئلا اوتاغا،

سىيل اديپ گزلى باغا، باغئنگدا ايللر دولانار.

عاشئق بولان سانگا غارار، هر بىر سۇزۇنگ جانا يارار،

يار، سىنانگى چاپراز بۇرار، چاپراز گۇللر دولانار.

بايرام آيدار، چشميم غارار، زرباپ گيمك سانگا يارار،

چئن عاشئقلار سنى سورار، دىيماگه ديللر دولانار.

بو سۇزى آيداندان سونگ، حارماندالى آيتدى: — حاي، چورولار، مئنىگ آدام اۇلدۇرمائيمه

نيچه ماحاللار گچديك؟

—بى بى جان، كۇپ-كۇپ ماحاللار گچدى.

—من هر هيدده ده، هر آيدا آدام اۇلدۇرمسم، هر گزيپ يۇرن سالىپ آياق مانگا ديل دگيرجك

اكنى، بولار بىرى-بىرىند بتر اكنى، يانگقى اۇيه سالانئنگئزام چئقارئنگ، ايكيسينم

اۇلدۇريين دررو.

غاممار جانام اۇيدن چئقارئپ، ايكيسينم تاغئردادئپ، اۇلۇم ميدانئنا آلئپ گيديبرديلر.

بايرام جان عاقتللى اوغلان، ياغدايئنگ سووقدئغئنى بيلدى:

—حاو چورولار، بىر سىللم صابئر ادينگ مئنىگ بى بى نگيزه بىر عارضئم بار، شونئ

آيدانئن.

عارضئم بار ديينسونگ، دۇنۇپ گتيرديلر، حارماندالى بولارئ گۇرۇپ:

—حالم اۇلدۇرنگئزاقمى؟

—بى بى جان، عارضئم بار ديدى، اونسونگ اكليدك.

—عارضئ بولسا آيتسئن.

^{۳۴۰} دال: شاخا.

بايرام جان عارضىنى آيدى، زار- زار آغلاپ، باش كلمە سۆز آيدار گرگ:

شوم نصيب آلئپ گلى بو جايا، شو گۆن منى آزات ايلانگ، پرىلر.
نه قىلمىشدىم، غالىدىم بيله بلایا، شو گۆن منى آزات ايلانگ، پرىلر.

تۆھمت اديپ، نازىك غولوم باغلاما، يۆرگىمى هيجر اودونا داغلاما،
غاضاپ اديپ اۆلدۆرماگە چاغلاما، شو گۆن منى آزات ايلانگ، پرىلر.

بارئىنگىز جم بولوپ، همه پرىزات، بى بى نىگىز گۆنۆنى ايلدى بربات،
پىرىمىنگ حاقى اۆچىن ايلگىن آزات، شو گۆن منى آزات ايلانگ، پرىلر.

بايرام آيدار، حاق اشيتسىن زارئىمى، ياد اديين عاشىق آيدىنگ پىرىمى،
گۆرۇغلى بگ گلسە، غىرار بارئىنگى، حاضىر منى آزات ايلانگ، پرىلر.

بو سۆزى آيدانسونگ، اينگ سونگوندا گۆرۇغلى نىنگ آدى گچدى.

— حاو، چورولار، تۆرگىندىن آيرىلنىنگ. آنگىرراق آيرىلدىلار.

— سن اوغلان، گۆرۇغلى دىيىاسىنگ، اونى نىردە گۆردۆنگ؟

— بى بى جان، سن "نىردە گۆردۆنگدە گزىپ يۆرسۆنگ"، بىز گۆرۇغلى نىنگ بايرام، غاممار دىين ايكى شاگىردى.

— باياق گلىدە بايرام، غاممار دىين ايكى شاگىردىم بار دىيىپ آيدىد-اوو، شولارمى سىز؟

— حاوا، حاوا، بى بى جان. ياللاقلاشپ دورلار.

— شول بولسانگىز، بار، سىزىنگ غاننىگىزى اۆتدۆم. اوندا، بايرام جان آيتدى:

— بى بى جان، غاننىمىزى اۆتىنگە ساغ بول، گۆرۇغلى بىزدىن حابار سوراسا، نامە دىيىپ آيدايلى؟

— نىردە گۆرۇغلى؟

— شو چارباغنىگ ياننىدا.

— شول يردە اوتۇرمى؟

— حاوا، اوتۇر.

— اوندا سىز باران بادىئىگىزدا درو اتلانسىن، گۆيىم-سامان اتسنگىز، آدم اىبرىپ اۆچىنگىز اۆلدۆردىن.

دۇنۇپ غايدىئىدىلر. حابارى كىمدىن آل: گۆرۇغلۇدان: اول اوتورىار، تورىار، بولارنىگ يولونا سىرايىپ: "گىلد-اوو بولار" دىيىپ، بولارنىگ بىر ايشە اولاشاننىنى آنگلايىار. اونسونگام

آيديار: — "يوشا گيدن اوغلان اگلنسه ياغشى"، آدام ايبريپ منم چاغئردارلارمۇقا — دىيىپ،
اومىت اديپ اوتتۇر.

بىر ماحالدىن باغدان ايكي اوغلان چىقتى. حورلوق گۇرن اوغلانلار سۇممۇلدشېپ گليالر.
گۇروغلى بولارنى گۇرۇپ: "بو زانگىنارلارنىڭ گلىشى اوسال-اوو" دىيىار. گلمگىنە حورلوقدى-
دا:

—حابارنىڭنىزى آيدا-آيدا گليبرسنگىز بولمايمايى آخىرى. نامة، گۇروغلى گلسىن دىيىدىمى؟
—دىيىپ غىغىردى. اوغلانلار گليپ:

—يوق بولونگ، اۆچىنگم اۆلدۆردىن دىيىدى، دررو آتلاڭنىڭ — دىيىدى.
گۇروغلى ايچىپ اوتوران چايئنى نأحىلى ايچىنىنى بىلمان، بىر سالئم حايىران بولوپ
اوتوردى.

—و-ا، بو ساپارام بىزىنگى بولماد-اوو. آي، ايندى بولمادغى دئر. عاشىق آيدىڭ
پىرىنگ يانئنا گىدىپ، بىر آي، قىرق گۇن حىزماتىمدا گزىپ، شوندىن حايئر پاتا آلئپ
غايىدئپ گليپ، شو غىزنى باسئپ، باغئرتلاپ ايچىمى سوووتماسام بولماز.

شاگيردلرىنى آلئپ: "نيردىسنىڭ عاشىق آيدىڭ" دىيىپ، سۇرۇپ اوتاگىتسىن.
شاھرى بوستانا گليپ، بىر بايئىڭغا دۇشۇپ، بىر آغشام بولوپ ارتسى:
—آي، باي آغا، من عاشىق آيدىڭ، پىرىنگ حىزماتىمدا بارىان، آيلانئپ گلىنچام شو اۆچ
آتى، ايكي اوغلاننى باقئپ-بجرورىنگ — دىيىپ، بىر پنجه طئلاننى الينە چىقارئپ بردى.
—آي، ياغشى بىگىت، تىگە برمسىڭ-دە سر اردىك — دىين بولدى.
—آي، بولسا-دا آتلارا، اوغلانلار ادىق پولى بولار.

شاگيردلرىنى، آتئنى بو ىردە غويوپ، عاشىق آيدىڭ پىرىنگا پئىدادالاپ گىدىبرىسىن.
دالى، جئىلنى يالى ايلىنگ ايچى بىلن: "حاي، عاشىق آيدىڭ پىرىنگ غالاسى نىردە حوو"
دىيىپ، غىغىرئپ بارىار. ميداندا ايكي ساننى اۋى بار، ايلركى اۋى تازە، غايراقى اۋى كۇنە.
تازە اۋيۇڭ كۇلگىسىندە اۆچ-دۇرت آدام گۇررۇڭگلىشېپ اوتتۇر. شولارنىڭ يانئنا گلىدى. سالام
يوق، عليك يوق.

—عاشىق آيدىڭ پىرىنگ اورداسى نىردە، غالاسى نىردە؟
—حول ارقانگداقنى اۋى، عاشىق آيدىڭ پىرىنگ اۋى شول.
—حاننى اۋزى، آلامانچىلئىغا گىتىدىمى، غوشا گىتىدىمى، آوا-شيكارا گىتىدىمى؟
—ياغشى بىگىت، سىن-ا بىر تۇيس جئىلنى اكنىنگ، پىر دىيىنىڭ آلامانا گىدىمايى اول؟
—نيرأ گىتدى، ايسە؟ اۋيۇنىڭ ايشىگم آچئق دور.

—اۋيۇنگ تۇرۇندە ملە پىشلى، ملە دونلى غاررى بابا اوتوراندىر. شول اۋيۇنگ تۇرۇندىكى ملە پىشلى، ملە دونلى عاشىق آيدىنگ پىرىنگ اۋزى شول.

—آى، غويونگ—آى، اۋى ساقلاپ اوتوران ياراماز صوبوسى دىيىنگىز—دا.

—عاشىق آيدىنگ پىر—ا شول، ياغشى يىگىت، ائنانجاغنىكى، ائنانجاغنىكى بىلمىزاق.

—عاشىق آيدىنگ دىين اوۋادان پىرىنگىز شولمى؟

—حاۋا، شول.

—ايسە، اوندان پىر بولماز.

—پىر دىينىنگ نىچىك بولمالى، ياغشى يىگىت؟

—يىگىتەر، پىر دىيىلنىنى گۇرمىسك—د اشيدىدىك، سلە سى حئوالى نىنگ^{۳۴۱} آراباسى نىنگ تىگىرچىكى يالى بولسا گرک. اونونگ آشانا سىندا پالو، شول، ياخنا بىشىپ دورمالى، مونونگ ايشىگىندن توزان توريار—آ.

—حاۋا، ياغشى يىگىت، سن اونونگ اىچىندە نام بارنى بىلىمىنگ؟

—دوغرى آيدىانگىز، شوندا بارىپ باش، آلتى آغىز سوراغ سوراينى. سوراغما جوغاپ بىرسە پىر، بولماسا نامە منى توتوپ غالىامى.

شوندا ائلغادى عاشىق آيدىنگا غارشى، يىتمانكا:

—حاى، پىر آغا، اۋيدە مىسىنگ حاۋا، اۋيدە بولسانگ سالومالىكىم—اوۋ.

عاشىق آيدىنگ—دا: "دالىمى—جىنلىمى بىرى—ا گلىار" دىيىپ، اۋيۇندە اوتىر. ايشىگىنگ آغزىندا دوروپ، اىچرى گىرمان:

—پىر آغا، سالومالىكىم.

—آمانمى سىنگ، ياغشى يىگىت.

—پىر آغا، سىندى بىر زادى سوراماغا گلىم.

—سورابر، ياغشى يىگىت.

بو داشاردان سوۋال سوراپ، اول اىچىردىن جوغابىنى بىرپ باش كىمە سۆز آيدىشىارلار گرک^{۳۴۲}:

گۇرۇغلى:

اوزال باشى—سرى نامە؟

باشىندا قىرى نام؟

—حاقدان اينى باش نارسانىنگ

دۇردى دىلى، بىرسى دىلىسىز،

^{۳۴۱} بويىردە حيۋە سۆزى گچيار، بويولسا شول يىردا كى باغشلاىنگ دىسانا قوشان سۆزى بولسا گرک. (ا.گ.)

^{۳۴۲} بولايالى دىنى سوراغ—جوغاپلى آيدىشنىغا كۆپلىچ گۇندوغار كلاسىك شاهىرلارنىنگ ائىرلىرىندە غابات گلىارىس. دىندارلارنىنگ ياننىدا گۇرۇغلى نىنگ ادئ رۇشن دىيىلىپ بىرلىار. (ا.گ.)

عاشۇق آيدىنىڭ:

— ھاقدان اينىن باش نارسانىڭ

دۇرت كىتابىنىڭ بىرى كىشور^{۳۴۳}

— باش—باشىدىن يوقارنى متجىت،

اونونىڭ ايچىنداكى مرغ ئىگ

— باش—باشىدىن يوقارنى متجىت،

اونونىڭ ايچىنداكى مرغ ئىگ

— اول كىمسە اوتىرلار تۇردە،

قىرق چىلتن جم بولان يردە،

— دروۋىشلار اوتىرلار تۇردە،

قىرق چىلتن جم بولان يردە،

— اول كىمسە انە دن بولدى،

رۇۋىش دىير نىسىل غالدى،

— آيدىنىڭ دىير: ياندنى جاننىم،

آدام آتا، ھو اناىنىڭ

اوزال باشى بىسىمىلادىر،

بىرى جىرايىل بىرىدىر.

متجىدىنىڭ ماحرابى نامە؟

آدى نامە، ايىمى نامە؟

متجىدىنىڭ ماحرابى بىرىدىر.

آدى قاپ—دا^{۳۴۴}، ايىمى نوردور.

ماغرىفت ساچارلار يوردا،

دىلى نىنگ ازىرى نامە؟

ماغرىفت ساچارلار يوردا،

ھاقىنىڭ لطفى ازىرىدىر.

آتاسىنا نىكاح قىلدى،

أرى نامە، زنى نامە؟

وياسى يوق بو جاھاننىڭ،

ھم آتاسى، ھم آرىدىر.

بو سۆزى آيدانسونىڭ، گۇرۇغلى انگىلدى، ائىلغاپ گىرىپ، بىرىنىڭ آياغىنا باش غويوپ،

آغلاپ، توغالاننىپ ياتتىر.

— بد قىلدۇم، ھاسا قىلدۇم بىرىم—اوو. مېنىڭ گۇنامى اۆتورى. بىرىم، من سانگا صوپى

بولماغا گلدىم.

عاشۇق آيدىنىڭ آيتى:

— ھاو، ياغشى يىگىت، سندن صوپى بولماز، بىزدن بىر. سن آمان—ساغ گىدورى.

— بىرىم، اۆلدۇرسىڭ اۆلدۇر، آصلا گىتمىن.

— آى، ياغشى يىگىت، سندن نىبىنى اۆلدۇرپىپ صوپى بولان بولماز. سەنىڭ اۆستى—

باشىنىڭ بلند گۇرۇنىار، گۇزۇنىڭ يىر گۇرۇنىار، سن بىزىنىڭ ياننىمىزدا سىغىچاق آدام دال، بو

گۇز بىلن دىك گزمىسىنىڭ، گىدورى، گىدورى.

^{۳۴۳} كىشور: اۆلكە، يورت. بويىدە بلىكى زبور دىيىلىان دىنى كىتاب بولسا گرک. (آگ)

^{۳۴۴} قاپ داغىنىداق مېفىكى / افسانە اى غوشونىڭ آدى سىمىروغ (آگ)

—پېرىم، مېنىڭ گۆزۈمى نأتىجى، غاشىمى نأتىجى، نېسىمى اۆلدۈرۈپ، صوپى بولوشىمى گۆر سىن. اۆستى-باشىم بىلەن بولسا، سىن نامە گېدىرسىڭ گېدىرىپىر. عاشىق آيدىڭ آيتى:

—گلەنە گل دېمىك بار، گيت دېمىك يوق دېيىنلىرى. بېزىڭ بىلەن اوزاقدان پېر-صوپى بولارمىڭ، بولمازمىڭ، آلا بېلىسىن، گزىنىڭچە گزىسىڭ-دا. اوتور اوندا گىتمىڭ. گۈرۈغلى نىڭ ھەمە شاھانا گىملىرىنى سىڭىرىپ آلىپ، ھەمە ياراغلارنىڭمۇ ئالپ، بېر چووالا سالىپ غويىدۇ. بېر گۆپۈرگە-دە ملە دون گېدىردى. كۆيىرگە-دە كۆۈش-مىسى گېدىردى. كۈنە تىلىك گېدىردى. تىلىگىڭ تۈۈرگىدىن باش-التى غارىش بېزى آيلادى، بولدى، ائىنچا، بېر اورتا بولوراغا-دا جىۋاز يالى صوپى.

—آي، صوپى، جان، سەنىڭ اسمى-شەرىف يىڭ كىم؟
—مېنىڭ چىن اسمى-شەرىف رۇۋىش.
عاشىق آيدىڭ پېرىڭ اۆچ يۈز آلتىمىش صوپىسى باردى، رۇۋىش صوپى بىلەن اۆچ يۈز آلتىمىش بېر بولدى.

عاشىق آيدىڭ اولى پېر، اونى گۆندە بېر يانگا زىياپاتا چاغىرىپ كىلىپ دورلار. حان، باي، سىپايى چاغىرىپ، كاۋاغت گۆچى يىتەن پوقارا چاغىرىپ. اۆزگە صوپىلارنىڭ اۋى ياقىن بولانسىڭ، اۋىلى-اۋىۈنە گېدىر. رۇۋىش صوپى نىڭ اۋى بامى، عاشىق آيدىڭ نىرأ گىتسە، ائىزىنى دۈشۈپ يۈر^{۳۴۵}.

حايىسى يىر بارسا، پېرىڭ آرقاسىدىن ھەر دۆرلى داماق تايپار، بو-دا تاپاننى ئايىپ، بېردىن اوغرىنچا مىداندا جېلىم كىچىك گزىپ يۈر.
باشقا صوپىلار گىجىڭ يارى تورۇپ، طارت غىلىپ، دوغا-ئىنا بىلەن بولالىار. رۇۋىش صوپى يا ياھىدان، يا پالادان پوغتا غارىنى دۈيۈپ، اۋستۈندىم بېر بېشىن غاۋونى بېتىن ئايىپ، چولراق يردە جاي تاپىپ اورپار اوقىنى. ارتسى گۆنۈرتان، غوشلۇق تورپار. ناھار يىتىك بولانسىڭ، اوقى يىتىك بولانسىڭ، جىۋاز يالى سىمراپ، سىرگىدى-دە كىمە دىگىنى بىلىنۇق.

بېر گىجە عاشىق آيدىڭ پېر بېر دۈيش گۆردى. دۈيشۈندە اۆچ يۈز آلتىمىش چارباغ، اورتاراسىندا كۆشك، كۆشگۈڭ اورتا بىلىندە درجە^{۳۴۶}، درجىدىن بېر غىزنىڭ يۈزى گۆرۈندى، گۆيا بولوتدان آي چىققان كىمىن بارق اوردى. تىسىگىنىپ اوياندى، پېر تۈۈرگىنە سىر اتسە دۈيشى اكن، ناماز ماحالام بولان.

^{۳۴۵} كىمەنە بىر ارغالى ايشانى يادىڭغا سالىپار. (آ.گ.)

^{۳۴۶} درجە: درىچە، پىنجەرە (آ.گ.)

صوپولارنى—دا يىغنانىپ، طۇرت غىللىپ يۇرلار. پىر جىماغات بىلەن ناماز اوقاپ، نامازدان دارغاچاق ماحالىندا: — ھاو صوپولارنىم، دورونگ، مەن بو گىجە بىر دۇيش گۇرۇپىدىرىن. —آي، آيداۋرى پىرىم، آيداۋرى، پىغامىر يورغۇدى بولسۇن. بىر—ايكى يارنىم نىبىسجىنراق صوپولار بولسا بو دۇيشى دامغا يورۇپ اوتىر. شول ىردە عاشىق آيدىنگ پىر غارا غازمانى^{۳۴۷} الينە آلتىپ، صوپولارنى غاراپ، گۇرن دۇيشۇنى بىيان اديپ، باش كىمە سۇز آيدار گرک:

بو گىجە ياتىردىم، بىر آحوال گۇردۇم، اوزال غولى ياشىل حاصالى گلى.
 حودانى ياد اديپ، ىرىمدەن تورىدوم، يۇزلىرى نور، دىلى شىالى گلى.
 بىر نىچە اصحابلار گلى دۇيشۇمدە، بىر آحوالات گۇردۇم يۇز اون باشىمدە،
 پىغامىر تاجىنى^{۳۴۸} غويدى باشىمدا، تمامى باشلارنى كۇلاھلى گلى.
 گۇزلىر جم بولۇپ نىقىشېند^{۳۴۹} ايلاپ، تمامى زر گىيىپ، اۇزۇنى شايلاپ،
 بىر نازىن دورى زۇلپۇنى توولاپ، اون دۇردى گىجائىنگ جىمالى گلى.
 عاشىق آيدىنگ، سۇزى يالان دالىر، بو سىرلارنىم اىچدە پىنھان دالىر،
 مگر بولسا، حۇيرى—غىلمان دالىر، گۇنۇمە بىر يارنىگ حىيالى گلى.

بو سۇزى آيدانسونگ، صوپولار: "سەن بىلدىنگى—دە، سەن بىلدىنگى" بولوشىبىردىلر. بو ياندان بىر صوپى چىقىپ:

—پىرىم، بىز بىلدىك — دىيدى.

—بىلىنگ، آيت، صوپى جان.

—آيتساق، پىرىم، آت—آرانا، غوشا اۋكۇزىنگىزى شايلاپىنگ، اوللاقان داىحان بولاياسىنگىز.

—يوق، بو دال.

بو ياندان بىر صوپى چىقىپ آيتى:

—راست آيدىار پىرىم، شالى ىرى نىنگ ائزۇنا سىپىنگ، كۇنجۇنى مۇنگ باش يۇز باتمان—

آ چىقار.

—يوق، بو—دا دال.

^{۳۴۷} غاراغازما: ماقىصات تامدىنرا

^{۳۴۸} پىغامىر تاجى، ماقىصات سىلە (آ.گ)

^{۳۴۹} نىقىشېند صوفىچىللىق توركىستاندا يۇرگۇنلى بولان اقىملار. (آ.گ)

بىنە بىر صوپى چىققۇپ:

—پىرىم، بىز بىلىدىك — دىيدى.

—بىلىسكىز، آيدىنىڭ.

—آيتساق، ارتىر بىر باي آدم رايئندان غايدىپ، صوپى بولماغا سىزىنگ ياننىڭىزغا گلر.
سووغات دىيىپ، اكر سىمىز غارا ماللارنى، اكر سىمىز-سىمىز غويونلارنى، گلن بادىنا بىر
سىمىزىنى سويىغا-دا سالىساق غازانا صوپولار اتىن-ياغدان گرگ-گابە بولار پىرىم.
—يوق، بو-دا دال.

آي، گىپىنگ غىسغاسى، اوچ يۆز آلتىمش صوپىنگ ھر حايىسى اۆز گۆنۆنە گلىنىنى اورتا
آتىپ چىقىدى، پىر-دە: "بو دال" دىيىپ اوتىر.
بو گىلردىن رۇوشن صوپى نىنگ حابارى يوق، اول بىر حجرە دە اوقىنى اوروپ ياتىر. بىر
صوپى گلىپ:

—رۇوشن صوپى، تور — دىيدى.

—نام بار؟ دىيىپ، زۇوو غالىدى.

—شو واغت پىرىمىز بىر دۇيش گۇرۇپىدىر، ھىچ صوپى يورا بىلمان اوتىر. سن، بلكى،
بىلرسىنگ.

—اگلىسمى اونى-دىيىپ، ملە دونونى، سىلانى، مىنى گىپى، كۇوشنى گىماگە حويلوغىپ
اتلىغادى.

يۆزۆنىنگ اوغرونا اوتوران صوپولارنى يىقان-يومان اديپ، پىرىنگ ياننى گلىپ:

—پىرىم، سن بىر دۇيش گۇرۇمىشىنگ، اونى ھىچ صوپام يوروپ بىلمىمىشىن، ارتىردىن بىزى
تاپىپ، اونى بىزدىن سورامازلارمى، بىز اونى يورارمىس، پىرىم — دىيدى.
—يوروپ بىلىسنگ، آيداورىنگ.

—آيتساق، پىرىم بىر آي، قىرق گۇندىن بارى سەنىنگ حىزماتىنگدا گزىپ يۇرۇس گرگ؟
—حاوا، گزىپ يۇرسۇنگ.

—من ھەمە صوپىنگا يىتكى بىلە بولدوم، پىرىم. سەنىنگ آچ صوپىنگ يوق اكنى، ھەمە
صوپىنگ باي ھەم بارلى اكنى، آتا-ياراغا گۆيجى يىتمىك صوپىنگ يوق، درو صوپولارنىڭ
اور-توت ات، ياراغ آلدۇرۇر.

—رۇوشن صوپى، ات-ياراغ آلپ، نام ايش اتىك اونى؟

—پىرىم، اتى-ياراغى شايلاپ، سىم باش اديپ گىتسك، غىزلىباشا اورساق چاپاۋولى،
اولجا اگلىسك، اينە، اول دۇيشۆنگىزىنگ يورغودى شۇدور، پىرىم.
—رۇوشن صوپى، سىنگا ياپا-دا دىگىدىمىكا دىيىان من-ا.

—نأمة دىيىپ دگميار، پيرىم اول؟

—رۇوشن صويى، سەنىڭ حزىل بىرەمگىنىڭ باشدانام بىلىپدەم. سەن بولار يالى غۇزمالىق اديبىرە، مەنىڭ دۇيىشۇمدە گۇزل بىر غۇز گۇرۇنيار آخىرى.

—پيرىم، البتە، غۇزئلباشا گيتىسك، اورساق چاپاۋولى، اونونگ ايچىندە غۇز—دا دۇشەر، گلەن—دە، سەنم ياشۇنگ سونگوندا بىر يىگىتچە غۇز آلارسۇنگ، حزىل ادرسىنگ، پيرىم، سەنىڭ دۇيىشۇنگدە گۇرنىن غۇز شو بولار—دا.

—رۇوشن صويى، آتارمانچىلىق، چاپارمانچىلىق گۇرن زادىمۇز دال.

—اوزال گۇرمىسنگ، ايندى گۇررلەر، پيرىم.

—آي، يوق، رۇوشن صويى، بىز—ا گىدىبىلجك دال.

—پيرىم، گىدىلى؟

—يوق.

—گىتمىجكى؟

—گىتمىجك!

—گىتمىجكى؟

—گىتمىجك!

—اينە گىتمىسنگ، كۇۋۇش—مىسنگ غوربانى بولايۇن — دىيىپ، مىسنىڭ باشلىغۇندىن توتۇپ سىلكىپ غويىردى. مىسنىڭ باشلىغى اۋزۇلىپ، غونجى آياغۇندا غالىدى، ملە دونى—دا چىقارۇپ زىنگىدى، سىلۇنم ايشىكىدن مىدان زىنگىپ غويىردى. سىلە ە حىرلانا—حىرلانا، چۇزۇل—چۇزۇل ەر چۇبۇنگ باشىندا بىر اۋبۇتۇكى غالىدى، پىرىنگ ايشىكى غونامچىلىغا دۇندى.

—حاى، غوربانىنىڭ بولايۇن سەنىڭ، بىزىڭ بىلە آلامانا گىتمىسنگ، سەندىن پىر، بىزدىن مۇرىت، شاكىرت بولماز —دىيىپ، چوۋالدىن اۋز گىمىلرىنى، ياراغلارنى ئالپ، دالى يالى چىقۇپ غايدىئىرسىن.

—گلى شاكىردلرى نىڭ يانۇنا، آتارام دىنچ باقۇدا سىراپىر.

—بايرام، غاممار جان، "آزاشان ائزۇنى تاپسا ياغىنى" دىيىلدى، سۇرۇنگ چاندۇبىلە بارىنچا، آتارام تاپ بولار. سۇرۇپ غايدىئىرسىنلەر.

—حابارى كىمدىن آل: عاشىق آيدىنگدان. مونونگ صوپولارى نىڭ ايچىندە كرم اوغلان دىين صوپوسى باردى. لاقامۇنا كرم دالى دىيىلاردى. موندان ياغىنى گۇريان صوپوسى يوقدى. اۋزم پىرلىك درجىسىنە يىتىشىپدى. پىرىنگ گۇرن دۇيىشى مونگا عياندى. اما اول: "باشغالار آيدىپ

چىققىرىسىن گۈزىلى " دىيىپ، گېلىمان ئوتتۇردى. ھەمە صوپولار غايداندان سونگ، پىرىنگ يانئنا گلىپ:

— پىرىم، سىزىنگ گۈرن دۆيشۆنگىزى بىز يورايلى، اۋزۆنم ساز، صۇحبت بىلن — دىيىپ، كرم جان پىرى نىنگ دۆيشۆنى يوروپ، بىر سۆز آيدار گرک:

مۆبارك، حالئام، گۈرن آحوالئنگ،	اوزال گلن آدام صوپى بولادئر.
خودايى ياد اديپ يىرىنگدن توردونگ،	سونگرا گلن رسول ولى بولادئر.
دۇرت كىشى آلدننگدا سوردى جوغابى،	غول غوشورئپ، اونگا اتدينگ توغابى،
بىرىسى گۇتردى گۈلگۈن شرابى،	شراب برن حضرت على بولادئر.
گۈزلر جم بولوپ، سىلە چىققىدئر،	گۈز گۈلدۈرىپ، غلام غاشتن قاقئىدئر،
دال گردن ھىكل، تومار داقئىدئر،	گۈرن غىزئنگ حارماندالى بولادئر.
اۋچ يۆز آلتىمئش صوپى بو دۆيشى بىلمز،	حاق ناظار اتمسە، حابارى بولماز،
پىرە غوللوق ادن نا اومت اولماز،	مونى آيدان كرم دالى بولادئر.

بو سۆزى آيداندان سونگ، عاشق آيدىنگ آيتدى:

— بركلا، كرم جان، دىللىرىنگە غووان، منىنگ گۈرن دۆيشۆم شول آخىرى. كرم جان، يۆزدە اونگ باش ياشىنگ اۋستۈندە، غاررئلىغىنگ سونگوندا بو غىزئنگ ائرنىدا ھلأچىلىك اتمان دوروپ بولماز — دىيدى. ارتسى باشغا صوپولارئنا آيتدى:

— صوپولارئم، منىنگ كرم جان بىلن شو ياندا بىر ايشىم چىقدى. من آيلانئپ گلىنچام ھىمانگە روغصات.

صوپولارا جوغاپ برىپ، كرم جانى يانئنا آلتپ:

— نىردىسىنگ روم ايلي، آرسلان بايىنگ غىزى حارماندالى — دىيىپ چىققىپ گىدىبىرسىنلر. يول اوزاق، گېيىنگ غىسغاسى ياغشى. سۆرۈپ روم ايلينە گلىپ، حارماندالى نىنگ چارباغى نىنگ غايدالئندا، گۈروغلى نىنگ اوتوران آغاجى نىنگ دۆيۈندە بو—دا غوش توتدى. چاى اچىپ، آز—كم كۆلچە ايبىپ، دم—دئنجئنى آلاندان سونگ:

— حاو، كرم جان، غىزئنگ يانئنا سن بارئپ غايت. شول غىز دالى غىزمى، دولومى، يىققانئنى، يىگىلىنىنى بىلجك اداممى، يا بىر دۆبلاپ اوتوران جئئلئمى؟ اۋزۈنگم اديل گۆنورتان بار. — دىيىپ تابشئردى. گۆنورتان بار دىيە نى نىنگ سىبابى چورولارئنگ اوقلان ماحالى بولجاق.

عاشق آيدىنگ پىرىنگ يىنە بىر غارا دوتارى باردى.

—مونام دونونگ ايچيندن آرقانگا غئسدرغاى، گرک بولارمى، نادرى — دىيىپ، كرم جانا بردى.

كرم جان دوتارى آرقاسىندا غئسدرئپ يۇرىبرى. گۆنورتان گليپ، باغا گيردى. گيرسه، ائىنجا، بىر آجاپ لۇزارلىق. كرم اوغلان گۆرسه، چورولار حووضونگ تۇورگينده گۆيه آمارئنگ اۆستۆنده سوو كادى ياتان يالى ياتتۇرلار.

كرم اوغلان—دا بولارنى آزالاپ آنگرى گچدى، باردى حارماندالى نىنگ سارايى نىنگ ايشيگىندىن، حارماندالى دۆشگينده آرقان دۆشۆپ ياتتۇردى. كرم سلام بردى. حارماندالى تىرسگينه غالاقغا—دا:

—اوغلان، حابارئنگى بىر! — دىيىدى.

—بى بى جان، اۆترمن سۇوداكار بولارمى، غوومئز چىغ چكىپدىر، اوت دىيىپ گلدىم من.

—اوت دىيىپ گن —بولسانگ، اوجاقدا باردۇر.

كرم جانى غئزىنگ سوسى باسئىدئر، يۆزۆندىن در بورچاق—بورچاق آقار. ايكي سانى يوشاق چۆپ آلئپ، بىر كۆزى غاچچاپ، يوقارى گۆتريار، بىراز گۆترمىنكا، چۆپ يانئپ، كۆز يره غايدىار، گۆيمىن—سامان اديپ دور. بىر گپ غوزغاماقچى بوليار.

حارماندالى، كرمىنگ دونونىنگ يارئتماجئندان چىقئپ دوران دوتارا كۆزى دۆشدى.

—حاي، اوغلان، آرقانگدا سازنىنگ بار اكن، باغشئمى سنىگ، شاهئرمى سنىگ، عاشئقئمى سنىگ؟

—بى بى جان، بىزدە هر حايىسئندانام بار.

—حانى، ايسه، سازنىكى الينگه آلئپ، بىر ناما آيدئپ بر. سنىم اۇنكۆلر يالئمى، يا باشغا

بىر حىلى زاتمىنگ، يولونكى بىلىلى؟

—بى بى جان، اۇنكىنگى—ده بىلمىن، سونگقئنگى—دا — دىيىپ، بىر سۆز آيدار گرک:

من بىر اوغلان، گلدىم سەنىنگ آدنىگا، عاچاپ اوغلان باغا سىله گديپدىر.

سن بىر شاه سن، يتيش منىنگ دادئما، عاچاپ اوغلان باغا سىله گليپدىر.

من بىر عاشق، گلدىم سانگا ساز بىلن، بىر جرن آولادئم بحرى—باز^{۳۰} بىلن،

دۇووشىم بار حارماندالى غئز بىلن، عاچاپ اوغلان باغا سىله گليپدىر.

ياشلىغئنگدا مئدام ايشىنگ جنگ بولار، پايزنىگ^{۳۱} ياتئپ، اول ايشلىرىنگ گنگ بولار،

اوتوزدان اۇتسئونگ، حالئنگ تنگ بولار، عاچاپ اوغلان باغا سىله گليپدىر.

^{۳۰} بحرى- باز: آوغوشى.

^{۳۱} پايزنى: بويرده حاو، گويچ- قووات بولسا گرک.

واغتنىڭ اۋتسە، الپ قاتنىڭ دال^{۳۵۲} بولار، عارفى گۇرنگە، دىلىنىڭ لال بولار،
حالىپما سىننام اۋستى يول بولار، عاجاپ اوغلان باغا سىلە گلىپدېر.

عاشىق كرم عارض ايلەسم اۋزۇنە، غورىان بولسام غاشى بىلن گۇزۇنە،
عاشىق بولدوم انە سى نىنىڭ غۇزۇنە، عاجاپ اوغلان باغا سىلە گلىپدېر.

بو سۇز باشلاندىن، خارماندالى مونونگ سۇزۇنىنىڭ مانىسىنى تىرىپ اوتتۇر. "آلا، زور
الدىن چىققان اوغلان بولماغا چىملى، سۇزى يامان جۆپ تاشلايار-اوو. ايرىدە-گىچىدە شو
اوغلان بىلن مېنىڭ يىلدىزۇم غوۋوشسا گرک" دىيىپ، بارحا گۇزۇنە ائىسسام گۇرۇنىپ باريا.
سونگام پىكىر اتدى: "بو اوغلان بى مانى سۇز آيداناق، شوندىن بىر بى مانى سۇز تاپىپ،
باھانا بىلن اورۇپ، حورلاپ غويىرىين، سونكى نىرا بارارقا. مونونگ ائىزى نىنىڭ غالماغالى
كۆپدۇر. يانگى ناماسى نىنىڭ ايزىندا "عاشىق بولدوم انە سى نىنىڭ غۇزۇنە" دىيىدى، مونونگ
شو سۇزۇنى باھانالايتىن. بىر آدمى ياناجاق بولساڭ، گپ تاپىلمايماي نامة. خارماندالى
يرىندىن تورۇپ:

—بو زانگىگارىنىڭ اۋزۇمە دىل يىتىرن-آ يىتىرنى، انە نامة دىل يىتيرى. سىن انە سىنە، غۇزۇنە
دىيىپ آيتىدىڭ — دىيىپ، دوتارنى غولۇندىن آلپ، يىگىسىنە ياپدى، دوتارنى پارا-پارا
اتدى. "اينە، سانگا انە سىنە" غۇزۇنە دىيىدى.

كرم جان دوتارنى نىنىڭ دۇۋۇكلىرىنى جىلۇپ آلپ، بىر ياغلغى باردى، شونگا دۇۋۇپ
غايدىئىرىدى. مىدانا چىقىپ اويلىدى: "آلا، من-آ بو غۇزا بى مانى سۇز آيتامدۇم، منى كىيىپنە
اورد-اوو شو غۇز، من نامة ارىك آدم دالىمى، ائىزۇم دۇنۇپ آغزۇم گلىنىنى اوتلايتىن، يۆرگى
يارىلىپ اۋلىان بولسا، غوى، اۋلسۇن شو غۇز. يا منى قوۋالاپ توتارمۇقا. نامة قوۋالاسا
غاچارىن-دا، حانى آياغۇمى بىر ائىلغامغا ازىرلىشىدىرىين" دىيىپ، او يانا، بو يانا ائىلغىيار.
سالاملاردان^{۳۵۳} جۆپ بۇكىار، خارماندالى نىنىڭ سارايى نىنىڭ ايشىگىندە دورۇپ، دوتارنىڭ
دىسە سىنى ساز ادېپ، بىر انىك بى مانى سۇز آيتىسۇن گرک:

سۇنسا سۇنسىن بىزىنىڭ دوتار، سۇنان سازى ائىزلاشارمۇز.
تانگا^{۳۵۴} اوسسادىم گلىدە، نر-يوغرا دىك دىزلاشارمۇز.
عهدىنگىن بولۇپ سىن جىندا، يۆزۇنگىن گىدېدېر حايا،
بىزە-دە يار بولار حودا، حاق دىل بىرسە، سۇزلىشىمىز.

^{۳۵۲} الپ قات دال بولار: بىل بۆكۈملىك

^{۳۵۳} سالما: جار، جۆپ، ياپ

^{۳۵۴} تانگلا: دانگ، ارتىر.

عاشىقلارلا گلن سۆزدۆر،
 دوتارنىڭ خونى يۈز غىزدىر،
 جاننىم آلان نرگىس گۆزدۆر،
 حالئىپام گلە، سۆزلىشىمىز.
 خارماندالى، اتمە غاھرىنىڭ،
 دوتار اۋچىن غوشا نارنىڭ،
 عاشىق كرم منىڭ آدىم،
 عاشىق آيدىڭدۇر اوسسادىم،
 حاقا يتىشىسىن پىيادىم،
 حالئىپام گلە، سۆزلىشىمىز.

بو سۆزى آيداندا سونگ، بو ناما آيدان كىش بولوپ دور. خارماندالى مونى توتماغا چىلىنىپ دور. بو-دا ناماسىنى آياقلادى، خارماندالم بىر توووسدى، اوجاغنىڭ انگىرسىنا دۆشدى. كرم جان-دا ايشىكىدىن چىقىپ گۆتيرىدى اۋكجانى. خارماندالم "دور" دىيىپ آبايلادى، غورقوسىنا ادىمى غوشولۇپ، يۈزۈنىڭ اغرونا يىقىلدى. بو-دا بارىپ غابىر دادىپ باسدى، غولتوجاغىنا آلدى-دا غايدىبرىدى. غولتوجاغىندا غىبىر دادىپ گلىا.

شول گلىشىنە دوقوز غابات يورغاننىڭ اۋستۈندە، آى-بوغداشنى غوروپ اوتوردى. ايكى اويلوغى نىڭ^{۳۵۶} اۋستۈندە اۋزۈنە باقدىرىپ، امديرىك يالى اديپ: "گل، شو اوغلاننىڭ حووالاسىنى^{۳۵۷} باسايىن" دىيىپ، پىكىر اديپ:

—حاي، اوغلان، شو اوتورشىڭغا بىر ناما آيت، شول نامانگى ياغشى آيتسانگام، يامان آيتسانگام، جۆپ آيتسانگام، تاك آيتسانگام اۋلدورىان سنى.

كرم جان آيتدى: "بو نىچىك گۆرۈڭ، ايلە يوق گپ بو، من ياغشى آيتسام، يامان آيتسام، جۆپ-تاك آيتسام اۋليان بولسام، من-دە ارىك ادام، گل، آيدىپ اۋلىين-دا. خارماندالى يالى غىزنىڭ غوشا دىزى نىڭ اۋستۈندە آيدىپ اۋلىم، آرمانىم نامە" دىيىپ، پىكىر اديپ، يوشاق اويلوغىنىڭ مسچىلىگى، مۆشكى-غىبرىنىڭ ائسى بورنونا اوروپ دور. مونونگ مسلىگى، شو يردە آلقىمى نىڭ آشاغىنا گۆزۈنى دىكىپ، بىر سۆز آيدار گرک:

سرىنگە دۇنيىن گۆل يۈزلى پرى،
 دىيىم اۋلدور سىن، دىيىمىم اۋلم.
 شو گۆن تۆھمەت اديپ، غورقوزما مىنى،
 دىيىم اۋلدور سىن، دىيىمىم اۋلم.

من سنى سۆير من جان بىل دىلدىن،
 توتسام اۋلدور سىن، توتماسام اۋلم.
 حىتايى بارماقدان، حىتالى غولدىن،

^{۳۵۵} اوشلاشماق: جانجار سوقوشماق (اۋرتا عاصىر تۈركچە سى. آ.گ.)

^{۳۵۶} اويلوق: آياغنىڭ جاتالىا بىلن دىزارالغى.

^{۳۵۷} حووالا: باد، حايات، سوسسىنى باسماق، قورقوزماق.

من گچمیشم بو گۆن نامۇس-عارئىمدان، غورقمان سەنىڭ غاخابۇڭدان، دارئىنگدان،
آق گۆۋسۆڭىدە بېتىن غوشا نارئىنگدان، توتسام اۇلدۇرر سەن، توتسامسام اۇلم.

بېلىم باغلاپ، دۆشۈم سەنىڭ يولونگا، حالئىام گۆنۇڭنى غويار بويونىگا،
عاشۇق كرم، گىرىسم سەنىڭ غوينونا، گىرىسم اۇلدۇرر سەن، گىرىسمم اۇلم.

بو سۆزى آيدانسونىڭ، غەزنىڭ گۆۋنى گىدىپ اوتوران اكنى.
سونگوندىن "اۇلم" دېيماگە سالئم برمان، بويونۇڭنىڭ اۆستۈندىن الينى دولاقغا-دا يانگاغۇنى
آغزىغا سالايدى. بو كلە سىنى سىڭدۇرۇپ آلقاق بوليار، ايشدا بىلن ياپىشاش غەز، ھرگىز
يازىدۇرانوق. شول بارماشا بو يان يانگاغى آغزىغا لايىق گلى، بو يانگاغۇغا-دا باسايدى
آغزىنى.

ھارماندالى نىڭ نېسى قارار تاپىپ، ال-آياغى بوشادى. كرم جان اليندىن چىقىپ، تاساپ
غايدۇردى. گلى عاشۇق آيدىڭنىڭ ئىگە ياننى.

—كرم جان، آژدار گۆردۈڭىمى، شىر گۆردۈڭىمى، يامان غاننىڭ غاچىپ، بولشونىڭ
اۆيىڭايدىر-دە؟

—پىرىم، آژدارنىڭ-دا بىلماق، شىرىنىڭ-دە، انىھا دوتارنىڭ-آ دۇۋدى — دىيىپ، زىڭىدى
اۋنىڭۇنە، ھەمە گېلىشنىڭ گېلىرىنى بىر-بىر آيتىدى.

—كرم جان، اول غەز دالى غەز دال اكنى، دانا غەز اكنى. بارساق بىزم يىڭر اول.
—اى، پىرىم، يىڭر دىيىپ آرقانچاقلاما، اونونىڭ دوتارى دۇۋشى بىر يانا، اوروپ حورلانى
بىر يانا... شول غەزىدان مېنىڭ شو عارىمى آلپ بىرمىسنىڭ، سىدىن پىر، مىدىن مورىت بولمايىر.
—كرم جان، دارغۇبىرمە، اول غەزنىڭ گۆزۈنە بىر كرامات گۆركىزىمىك بولماز ايندى.
—پىرىم، ايرىدە-گىچىدە كراماتىڭنىڭ بار بولسا، شو گۆن گۆركىز.

—بوليار، ياغشى، سابىرات باقالى.

عاشۇق آيدىڭنىڭ پىر بويونىغا غوشاغۇنى سالىپ، ھودايا مېناجات قىلىپ، قىبلاغۇنى^{۳۵۸}
بولوپ اوتوردى. باياقى دوتارى اۋنىڭكۆسىندىن غوۋى بولوپ دوروبردى. عاشۇق آيدىڭنىڭ پىر
ھاياۋان، انىسان، جانلى-جاناۋرىنىڭ گۆزۈندىن غايىپ بولدى. كرم جانام غايىپ ادىپ، اوتوز
ايكى سىزى بىر غولاقىدان دۆزۈپ، ھارماندالى نىڭ ايشىگىدىن چالىپ گىچىردى. ھارماندالى
نىڭ غولاقىغا ھەر تۆپىسىلى اوۋاز پىدا بولدى، ائىلغاپ داشارى چىقىدى، گۆزۈنە زات گۆرۈنمىدى.
غوشلۇغراق يىنە گىچى، اۋىلان، ايكىندىن، گىچە يارى گىچى، اۋىۋىنىڭ تۈۋرگىنى آلا ساز
ادىپ يۇر.

^{۳۵۸} قىبلاغۇنى؟ بلكى قىبلا باقىپ اوتورماق بولسۇن. (آ.گ.)

ھارماندالى نىنگ اىچىنە ھووپ دۆشدى: "آلا، من ايشانا دگدىمىقام، يا اۋوليا دگدىمىقام، بو نامە، ھەر تۆيىلى اواز غولاغئما پىدا بوليار، گۆزۈمە زات گۆرۈنمىار" دىيىپ، غولايئندا بىر اۋوليا باردى، شول اۋوليا بارىپ نذير، نياز، صاداقا برىپ گلسم، بىرنەمە كىيات^{۳۵۹} اتمىمىقا دىيىپ، غىز گۈنۈنە گتىردى، بو—دا عاشىق آيدىنگا عايان بوپدى.

—ھاو، كرم جان، شول غىز ارتىر اۋوليا زياراتا گچر، سن اۋنگۈندىن اۋوليانىنگ بارى يانئندا مازارلىقتا بىر چوقور غاز، من شونونگ اىچىنە گىرىپ ياتايئن، اۋستۈمى آنگرى— بارى بىلن باسئرنىپ، آز—كم توپراق سچىپ، تازە مازار ات—دە سۈيىندە اوتور، غايدىئشنى غىزنىڭ يولى سەنىنگ اۋستۈنگىن دۆشر: "اوغلان بو يردە نام ايشلاپ اوتئرسىنگ؟" دىيىپ آيدار، اوندا سن آيت: "منىڭ بىر پىرىم باردى، باياقى سەنىڭ يانئنگا بارىپ غايدىئىچام قاضاسى يىتىپ اۋلۇپدىر. اوندان من حايئر پاتا آلماندىم، شونونگ قىورئندان بىر حايئر پاتا بولارمىقا دىيىپ سۈيىنپ اوتئرنى" دىيىپ آيت، اونسونگ سانكا آباي—سئياسات ادر، "ناما آيدىپ بر" دىير، سىم ھىچ ايندە، سونگراقى گپىنى اۋزۈم گپلشرىن.

كرم جان چوقور غازىپ، عاشىق آيدىنگ اىچىنە گىرىپ يانئىربرسىن. عاشىق آيدىنگىڭ گۆرە گىرىپ ياتماسى نىنگ سبابى: "اۋلى دىرىلن كىشى بولوپ زومپا چىقايىسام، غىزنىڭ بىرنەمە بادى غايدار" دىيىپ پىكىر اتدى.

ارتسى ھارماندالى باش—التى غويىنى آرابا سالىپ، اۋزۈيىنىڭ مۇنيان يورغاسى باردى، اونگا—دا سولھوندىلى دىيىار، ھارماندالى سولھوندىلى ايكىسى نىنگ آدى اوتغاشىق.

اۋوليا گلىپ، غويونلارنى سويوپ، صاداقا برىپ، غايدىئشنى گۆرسە باياقتا اوغلان بىر مازارا سۈيىنپ اوتئر. آبايلاپ اۋستۈنە آبانىپ دوروپ:

—اوغلان، بو يردە نامە ايشلاپ دورسونگ؟—دىيدى. كرم جان يانگقى پىرىنگ تابشئران گپىنى بىر—بىر آيتدى.

—آي، سن—بىر تىنك اوغلان اكنىڭ، سەنىڭ پىرىنگ دىرىلىكدە پاتا برىپمىدى، ايندى اۋلىسونگ پاتا برر يالى، بول، دررو بىر ناما آيت.

—"ناما آيت، ناما آيت" كۆپ دىيدى. كرم جان ھىچ غولاق آساناق. غولاق آسمانسونگ، ھارماندالى طىللا سازنىنى آرقاسىندان آلىپ، مامسى نىنگ اۋستۈندە غويوپ، اوغلانا غاراپ، بىر نامانى باشلاستى باقالى، ائزئنام عاشىق آيدىنگ آلىپ غالار—دا:

ھارماندالى:—

سن نىرأنىڭ اوغلانى سن؟
ايندى گلدىڭ آمانا سن.

نچۈن غورقمادىڭ آدىمدان،
ايرىلدىڭمى اوسسادىڭدان،

^{۳۵۹} كىيات: بلكى التفات (اۋنس برمك. آگ.)

عاشىق آيدىنىڭ: آيدىشجاق باغشىسىنى ئۇنىڭغا باشلاپ، ئازىئان آيدىپ يىگر اكنى.
شئىلە دىيىنىسۇنك، عاشىق آيدىنىڭام گۇردن زومپا چىقىدى:

عاشىق آيدىنىڭ: —

يۈز مۇنك موقامى ايندىپ،
اوروپ، دوتارى سىندىرئپ،
بوش گۇردۇنكىمى ميدانى سن؟
ياش گۇردۇنكىمى اوغلانى سن؟

—گيت بابا، گلن يولونگا،
دوغرى گليپ سن اولۇمە،
غارامان ساغى—سولونگا،
نيردن چىققان ديوانا سن؟

—حاق دىيىپ چىقىمىشام گۇردن،
حابار سورسانك غارى پيردن،
غارانگسونك غاچارسىنىڭ اردن،
ياغشى تانى بابانگى سن.

—عاشىقلۇغا يوقدور سىنىڭ^{۳۰}،
ميداندا دۇكۇلر غاننىڭ،
اگلندىرمان آلآم جاننىڭ،
باسىم اوقى ايماننىڭ سن؟

—چىن عاشىق سۇزۇنە بكدير،
باباننىڭ حىيالى كۇپدور،
سەنىڭ بىلن يىكمە—يىكدير،
گۇركز شو گۇن سىنانگى سن.

—گيت، بابا، دانىشمان، ائراق^{۳۱}،
اۋزۇنك غارى، ساقالنىڭ اق،
گردىنىڭە دگر تياق،
دىل اوزاتما سىناما سن.

— عارضىم بار يارا يىتماگە،
بابانگ گلندىر ياتماغا،
چالپ، نارىئان توتماغا،
باسىم باشلا حانانگا سن؟

—من اۋزۇم غىزلارنىڭ حانى،
يا گۇرۇپسىنىڭ مصطفى نى،
يىقىدىم اۋچ يۈز پالوانى،
عاشىقلارنىڭ سولطانى سن.

—چىكمە پردانگى يۈزلرە،
ياشلىق ادر سن بىزلرە،
غارامان اۋزگە غىزلارا،
چاغىر بو گۇن اننگى سن.

—حارمندالى غايتىدىم رايدان،
بو ايشلر مانگا حودايدان،
يۈزلىرىم دورودىر ايدان،
توت بو گۇن تر مامانى سن.

^{۳۰} سۇن: اۋنس، دىققات

^{۳۱} ائراق: اوزاق، داش

—عاشقۇلۇغنىڭ يولۇ قۇندۇر، سانگا يالان، مانگا چۇندۇر،
تانۇسانگ عاشقۇ آيدۇنگدۇر، عزيز ساقلا مېمانى سىن.

بو سۇزى آيداندان سونگ، حارماندالى آتدان دۇشۇپ، پىرىنگ آياغۇنا باش غويۇپ:
—بىد قۇلدۇم، حاطا قۇلدۇم. پىغامبر ساياسى دۇشەن آدام سىز اكنىگىز، آتلانۇڭ گىدىلىنگ
ساراي، گۇوۋن ماقصادۇڭگۇز بىلەن بولايلىڭ — دىيىپ، تىركشىپ آلۇپ غايدۇبردى.
حنىز سارايۇنا يىتمانكا، آتاسى آرسلان باي اۋىگۇندىن چىقايدى، گۇرسە، غۇزى بىر آق
ساقال بىلەن بىر اوغلانى ائزۇنا تىركشىدىرىپ گلىار. آتۇڭ جىلاوۋنى چىكىپ:
—آي، حارماندالى، اوغۇلۇم، بو تىركاپ گلىانىڭ آق ساقال بابا كىم، دالىمى، يا ديوانامى،
يا طبيىمى، كىل بولۇنۇڭمى؟
—يوق، آتا، دالى—جىنلى، ديوانا—دا دال، كىسلەم بولامۇزاق، طبىبىم دال، يانگى اۋولىدان
گلىاكاك، شو آق ساقال بىلەن آيدۇشۇق، يىگىلىك، شونۇڭ گۇوۋن ماقصادى بىلەن بولجاق
بولۇپ بارىاس.

آرسلان باي يالت—يولت ادبى، اورجاق زادۇنى اويلايدى: "شو غۇزۇڭ اۋزى مىسىرگاپدېر،
داشغۇنلايدۇر، اير و گىچ بىر بى آبراچىلۇغۇڭ اۋستۇندىن بارار" دىيىپ، گۇوۋنە گلىپ
يۇردى، شول گۇوۋنە گلى بولدى.
—سىن حانى بىلگە^{۳۶۲}، سىلاپۇنى بىلگە، بايى، ياغۇش بىگىدى بىلگە، اينگ سونگۇندا
"پىغامبر ساياسى دۇشۇدى" دىيىپ، بىر جىنلى ديوانانى، توتۇپ گىتيرىپسىڭ —دىيىپ،
عاشقۇ آيدۇنۇڭ دىسىنە جۇپ غامچى، كرم جانۇڭ دىسىنە جۇپ غامچى، حارماندالىنىڭ
دىسىنە—دە جۇپ غامچى اوردى.
—پىغامبر ساياسى دۇشۇدى دىيىدىڭ، شو آق ساقالۇڭ اۋستۇنە چىنارۇڭ ساياسى دۇشەن
دالدىر.

حارماندالى ادب ساقلاپ، سارايۇنا سۇرۇپ اۋتاگىتىدى. عاشقۇ آيدۇڭ بىلەن كرم جان يىنە
يانگى آغاچۇڭ دۇيۇۋنە غايدۇبردى. كرم آيتىدى:
—آلا، پىرىم، بولايىدۇمقا دىيسىك، يىنە بولماد—اوو.
—كرم جان، دالچىقما، سابىرات، شو غۇزۇڭ ائزۇندا سىپىل بولۇشارۇن، آلمان گىدر
دىيىپ حىيالىنىڭا گلمىسەن.

عاشقۇ آيدۇڭ پىر گىجە گلىپ، حۇنگكار پاتىشانۇڭ دۇيۇۋنە گىردى. حۇنگكارى دۇيۇۋنە
بوغۇپ، غۇسسەپ، بىرناچە واغت آلدۇم—بىردىمە سالىدى. حۇنگكار تىسگىنىپ اوياندى،

^{۳۶۲} بىلگەك: بىگىمەك، حالاماق.

گۆرسە دۆيشى. "آلا، من بو عاشىق آيدىنگ پيره نامە گۇنا، نامە يازىق اتدىمقام؟ مونى نيرده بولسا آغترىپ تاپىپ، گۇنامى ديلمسم بولماز."

آت سالىپ، سىراي آلپ، قىرق سىپايىسى بىلن چىقىپ، عاشىق آيدىنگىنگ يوردونا غايدىبرى. گلى عاشىق آيدىنگىنگ يوردونا، اوندانام روم ايلينه گيتدى دىيىپ، سالغىنى اشيدىپ، روم ايلينه غايتدى، سوراپ گلىبرى ايلىنگ چتىنن، بىر ادام آيتدى:

— حارماندالى نىنگ چارباغى نىنگ يانئندا بىر غاررىجا ادام اوتىر، مگر، بولسا شول بولار. گلى شول سالغى بىرلن يره، گۆرسە شول پير. آتدان دۆشۆپ، پىرىنگ آياغىنا باش غويوپ:

— بد قىلدىم، حاطا قىلدىم، داغ يالى گۇنام بولسا، دارى^{۳۳} يالى ادىپ اۆتورى.

— حۇنگكار پاتىشا، سەنىنگ ادن گۇنا— يازىغىنگ يوق. آرسلان بايىنگ غىزى حارماندالى نىنگ ادن واداسى، شىرى — آيدىشان باغشىسىندان يىگىلسە، گۆرشن پالوانندان يىقىلسا، تاجى— تاغى بىلن بارىامىش دىيىپ اشيتدىك. يۆز اون باش ياشىنگ اۆستۆندە، غاررىلغىنگ سونگوندا اۆلەيمىزە بويون بولوپ گلىك، آيدىشدىق، يىگىك، اوباسىنا بارساق، آتاسى آرسلان باي بىزى اوروپ، حورلاپ غويبرى. سن يوردونگ پاتىشاسى بوليان بولسانگ، بىزىنگ دىگىگىمىزى آلپ بىرسىنگ، سەنىنگ گۇنانگ شول.

— آي، پىرىم، من نا گۇنا، نا يازىق اتدىمقام دىيىپ غورقوپ گلىدىم، ماقصادىنگىز شول حارماندالى غىز بولسا، شونى سانگا باغىش ايتىم.

— باغىش ادىپ، نام سەنىنگ غىزىنگىمىزى اول؟

— سەنىنگ غىزىنگىمىزى دىيىپ غاھارلانما پىرىم، آلپ بىرەك ايشى مەنىنگ الەمدە، يۇرۇنگ، ساراينى غارشى آتلاىنگ.

— يوق، شاھىم، اۆزى گلىپ، آياغىمىز يىقىلىپ اۆيتمەسە، گەتچەك دال.

— ايسە، سن اوتورىر باقالى بو يردە.

آرسلان بايىنگىغا غارشى حۇنگكار سۆرۆپ گىدېبرى. باردى آرسلان بايىنگىغا. پاتىشا بارانسونگ، حان بارانسونگ، "بارلى نىنگ بازارى يانئندا" — باش— آلتى غويون سويوپ، آق يىلگى اۆي دىكىپ، توى توتومىندا بولوبردى.

— چاي— چىلىم، ناھار كەسىز بىرلەن سونگ، آرسلان باي آيتدى:

— تاغىس، پاتىشاھىم، باغىش، سازاندا— دا اشيدىرمىسىنگىز؟

— اشيدىرىس.

— حايسى باغىشنى اۆلىلى؟

^{۳۳} دارى: بوغداي، دانە سى يالى كىچى اونوق.

—حارماندالى نىنگ چار باغى نىڭ ياننىدا، بىر غاررۇجا باغشى اوتوراندى. ياننىدا—دا بىر شاگىردى باردى، بار شونى اكيلىگ.

—يوق، تاغسىر، اونى اكيلىلىك دال.

—يوق، شونى اكل.

—تاغسىر، اونونگ ياننىدا بارارا منىنگ يۇزۇم يوق آخىرى.

—يۇزۇنكى ترس اووور، بار، اكل! شوندا—دا اكلجك دال دىيىپ اوتىر.

—اكيلىمكى؟

—اكلجك — دىيدى.

—اكيلىمىنگ، من بو يره توى اتدريپ، باغشى اشيتماگه گلماق، اون سكيز يىلدىن بارى

پاچ—سالغىت بوينونگدا بامى؟

—حاوا، بار.

حارماندالم اون سكيز ياشىنا باران اكنى. حۇنگكار اۇز حىيالىنىدا اوزال آيدىپ يۇرن اكن: "شو غىزى كىم يىنگر، كىم آلاز اۇيۇدىانگ، اير و گىچ، آخىرى اۇزۇم آلارىن—دا" دىيىپ، تاماكىن بولوپ يۇرن اكنى، شونونگ اۇچىن آرسلان بايدان پاچ آلمايان اكنى.

—اون سكيز يىل بوينونگدا بار بولسا، اوندانام اون سكيز يىل اۇنگ، اودا—ا هوشومدان چىقىپ ياتان اكنى، دۇين—اۇنگىگون بىر يردىن دىدريمى تاپدىم، اوتوز آلتى يىلنىڭ سالغىدى، سانگا شو يردە.

آرسلان باي حاساپلاپ كۇرسە، مالى نىڭ دىگ يارسى گىتجك، نالاچ بولوپ، آتلاننىپ گىتىدى عاشىق آيدىنكى چاغىرماغا.

غارا كۇرنۇمە گلدىن ساندىراپ—تيتراپ، پىرىنگ ياننىدا باردى.

—بىد قىلدىم، حاوا قىلدىم، پىر، يۇرۇنگ آتلاننىڭ ايندى كۇوون ماقصادىنكى بىتيرايلى.

—من آتا مۇنۇپ گىتجك دال، بوينونگا كۇتريپ اكيلىمىنگ كىديان.

"بولىار، ياغشى، پىرىم" دىيىپ، عاشىق آيدىنكى بوينونا مۇندۇرىپ، كرم جانى آتۇنا مۇندۇرىپ، كىتريپ حۇنگكارىنگ غاشىندا التىپ بوينوندىن دۇشۇردى، پىر گلىسونگ، يىنە چاى، ناھاردان كىپلىرىنى كۇلدىلر. حۇنگكار آيتدى:

—پىرىم، سىن ساز آلنىپ، تىبرىك بىر ناما آيدىپ بىرىنگ.

—منىنگ ناما آيداننىم—آ ياغشى، حارماندالۇ حابار ادىنگ، اۋىي هم يالانگاچلاپ غويونگ، اول اوچ يۇز آلتىمىش چوروسى بىلن تۇوركلاپ اوتورسا، من اونسونگ آيداننى، حارماندالى انسىدىن بولالى بارى جمالنى، يۇزۇنى غايغۇسىز كۇرن ادام يوق دىيىپ اشىديان، بىزىنگ آرقامۇزدان ايل—حالىق غايغۇسىز جمالنى كۇرسۇن — دىيدى.

ھارماندۇلۇ: "سنى عاشىق آيدىنگ پىر چاغىرىا" دىيىپ، ھابار اتدىلر. ھارماندۇلى نىنگ-دە واغىتى ھوش بولۇپ، گىنە- بىلىنىنى گىنىپ، سىپىنە بىلىنىنى سىپىنىپ، چورولارنى تىركاپ: "ىرە مىنىتدار بولسانگ باسارنى، بولماسانگ باسارنى" دىيىپ، ىرىنگ غايماغىنى بوزمان، ائغىشل-ائغىشل ادىپ گلىار. گلىپ اۋىە گىرىپ، دۈورە غوراپ، ھارماندۇلى آى مئثالنىدا، چورولارنى يىلدنر مئثالنىدا اوتوردى. عاشىق آيدىنگ دوتارى آلئپ، قاقئپ اوغراند، ھۈنگار آيتدى:

—پىرىم، موى سىپىدراک، غارتانگراق گۇرۇنىاسىنگىز، قىيامات سۇزلردن آىتمان، مجازى سۇزلردن آيدىنگ، انىھا، ھارماندۇلى غىزام غاشىنگدا اوتىر، بىزىنگ-دە بىرىنمە گۇونۇمىز گۇتريلىر يالى بولسون.

—كۇپ ياغىشى — دىيىپ، عاشىق آيدىنگ بىر باش كىلمە سۇز آيدار گرک:

شۈكۈر دىين ھوداغا، بىر يارا گۇزۇم دۇشدى^{۳۶۴}،
سغىنمىشام ھوداغا، دىلدارا گۇزۇم دۇشدى.
واغىتنىگ يىتپىدىر، يارئم، جۇپ نارا گۇزۇم دۇشدى،
گىچ اۋستۇندە اوينايان شامارا گۇزۇم دۇشدى،
وادا اتدىنگ، گل، يارئم، انىغارا گۇزۇم دۇشدى.

بىلىمىز مريدىنگ غادىرنى، نامارت ايشى مىنىتدىر،
سۇزلە، سۇزۇنگ دۇر بولسون، دۇر باھاسى غىمماتدىر،
سانگا كىم عاشىق بولسا، چىن ھاقىقى ائىماتدىر،
آچ غوينونىكى، گۇرىين، غوينونىگ اىچى جىننىدىر،
جىننىتە گىرن اۋلىمىز، سىرانا گۇزۇم دۇشدى.

آنچا يىللار زار چكىپ، گۇردۇم يارئىنگ كىندىنى^{۳۶۵}،
امىك نصىپ بولارمى يار لىبى نىنگ غاندىنى،
ائىھلاص بىلىن توتار مى يارئىنگ دىين پىندىنى،
يازدىرسانا، گۇرىين، گۇوسۇنگ طىللا بىندىنى،
بەيشىتدە كمال تاپان اول بارا گۇزۇم دۇشدى.

اى، نازىنىن، گۇل اندام، اۋلىنچا سۇرۇنگ دۇوران،

^{۳۶۴} شىلە اھنگلى غوشىغى ماغىتموغولى ھم بار. (آ.گ.)

^{۳۶۵} كىندى: اۋزى (تۈركىيە تۈركچە سىندە)

اون دۇرت عاشىق اۆتۈپدەر ، ھەمە سى بولسون حايىران ،
بىر نىچە راقىپلارنىڭ سىناسى بولسون ويران ،
يانسىن ، بىشسىن ، اۆرتىسىن ، راقىپلار بولسون بريان ،
عاشىق آيدىنىڭ نە آرمان ، خارمانا گۆزۈم دۆشدى .

بو سۆزى آيدانسونگ ، خارماندالى ساراينىغا غايتىدى ، آرسلان باي يىنە چاي ، ناھار بردى ،
خۇنگار آيتدى :

— پىرىم ، سىن گۆۈۋ ماقصادىڭى بىر — بىر آيتسانگ ، بىزىم اونى بىتىرسىك ، اونسونگ
روغىسات بىرسىڭ بىز — دە غايتىساق ، نىچىك بوليار ؟
— من سانگا گۆۈۋ ماقصادىمى ساز بىلن آيدىنپ بريىن — دىيدى ، آيتسىن باقايلى :

بارنىڭ آيدىنىڭ آرسلان بايا ،	وادا ادن يارى بىرسىن .
نالئىشم يىدى خودايا ،	سىيا زۆلى تارى بىرسىن .
خوسنون عالمە دولدوران ،	پالوانلىغىنى بىلدىرن ،
اۆچ يۆز عاشىغى اۆلدۆرن ،	جاندگوى حونحورى بىرسىن .
حاق شرايىندان غاندئرنپ ،	ايام چئراغىن ياندئرنپ ،
قئرق گۆن توى اديپ مۆندۆرىپ ،	يدى حاتار نرى بىرسىن .
روزە پارىزى نىيازىم بولسون ،	بو ايش بىزدىن لازىم بولسون ،
قئياماتلىق غىزىم بولسون ،	آلا بىزە خۆيرى بىرسىن .
آيدىنىڭ بىر بول ايمان ،	بىل باغلامان بى — پيانا ^{۳۶۶} ،
باغىش ايلدىم كىرمان ،	راضى بولوپ ، بارى بىرسىن .

بو سۆزى آيدانسونگ ، خۇنگار :

— شو عاشىق آيدىنىڭ بىر دىيىنى ايكى ات — دىيىپ ، آرسلان بايا خۇكۆم اديپ
غايدىبرىدى .

"اوغراما شايبى بىلن بولسون" دىيىپ ، خارماندالا خابار اتدىلر . اونونگ ھم واغىتى خوش ، كىيى
چاغ بولوپ ، آتاسى نىڭ حازىناسىندان يارىپ ، غويون — دۆيە سىندىن يارىپ ، غارامالئىندانام
يارىپ بۆلۈپ — بۆلۈپ آلتىرسىن . عاشىق آيدىنىڭ خارماندالىنى مال ، مۆلكى بىلن آلتىپ
غايدىبرىسىن . مونونگ مالئىنى شأھرى شىروانا چكىدى . كىرماننىڭ يوردونا شأھرى شىروان

^{۳۶۶} بوپان بولسا كىر . پان دۇنيا (ا.گ.)

دېرديلر، آتاسىنا اوسسا بادام دېرديلر اۆزم يونگوجى-خرّاط دى^{۳۶۷}. شأهرى شيروانا بېر گۆنلۆك يول غالاندا، عاشىق آيدىننگ:

—بار، اوسسا سۇيۇنچىلە، بىلىپ بولماز جوشايسا، بېر تنگە، ايكى تنگە بىرسە بىر — دىيىپ، بېر آلتىنى اوزدورۇپ اىبردى. يانگقى آدام يابىسنىنى اۆلدىر يالى اديپ غايدىبرىدى: —ياىى اۆلسە، آتامىنگ آياق اوجونا، حارمانداىلىنى اوغلونگ آلتىپ گتيريار دىيىپ بارسام، اوسسا مانگا نىچە آت مىندىرر، نىچە سرپاى ياپار — دىيىپ، گلى اوسسانىنگ ايشىگىندن. —حاي، اوسسا آغا، سۇيۇنچى، حاي سۇيۇنچى!

—يوق بول، گۆرۆنمە زانگىگار، اوغلوم بولوپمى، سۇيۇنچى دىيىپ غىغىرۇپ دورسونگ. —اوغلونگ بولماسا-دا، اوسسا آغا، روم ايلىندن آرسلان بايىنگ غىزى حارمانداىلىنى عاشىق آيدىننگ پىر يىگىپ آلتىپ، كرم جانا باغىش اديپ گتيريار، مال-مۆلكم يىرە-گۆگە سىغار يالى دال، اينە، شونونگ اۆچىن سۇيۇنچىليان.

مال-مۆلك بېر غولاغا ياقىملى زات، شئىلە دىيىنسونگ داشارى چىقىدى.

—حان اوغول، بو آيدىاننىنگ چىنمى؟

—اوسسا آغا، ائانامسانگ، بېر سالىمىدان گۆررسىنگ.

—آى، حان اوغول، شول حوش حابارى تاپىپ گلىشىنگە گۆرأ، دۇنيا مالى-دۇنيادە غالىدېدر دىيىنلىرى —دىيىپ، بىرجه تنگانى چىقارۇپ الينە بردى، بو يىگىت حوشال بولوپ غايدىبرىدى.

عاشىق آيدىننگ-دا مال-غارانى سۆرۇپ گلىدى. اوسسانىنگ تامى نىنگ تۈورگىندە آقلى-غارالى غويون، غارا مال، بوز دۇيە يىر تاپانوق. بولار يالى زادى نىردە گۆرۇپدىر بو اوسسا، نامە اتجگىنى بىلىنوق، داشارى چىقىپ، اىچرى گىرىپ، غىبۇردىقلاپ يۇر. پىرىنگ ياننىغا گلىپ:

—اۆچ غويون اۆلدۇرسىك، تويما بولارمىقا، يا باشىنى اۆلدۇرأيسىك بولارمى؟

—اۆچىن، باشىدىن توى بولارمى، سىن تويى نأ بىليأسىنگ، توماشانى، بار اۆيە گۆم بول، اۆرۇم توى ادرىن.

اوسسا:

—ياغشى، ياغشى، پىرىم — دىيىپ، كمپىرى نىنگ ياننىغا گىتىدى.

عاشىق آيدىننگ شأهرە جار چكىدىرىبرىدى: "كرم جاننىنگ اون گىجە-گۆندىز توى-توماشاسى بار، باغشى من دىيمە، سازاندا من دىيمە، آت چاپان، پألوان من دىيمە، باى-پوقارا دىيمە، گلىبر-حاو" دىيىپ، جار چكىلدى. اون گىجە-گۆندىزلاپ توى برىپ، نان دىينە نان، تنگە

^{۳۶۷} خراط: آغاچ اوسسا، نجار

دېيىنە تىگە، سىرپاي دېيىنە سىرپاي باردى. آت چاپدۇرۇپ، آلتۇنغاباق آتدۇرۇپ، تويون سوۋۇپ،
ھارماندالىنى كىرمانغا نىكا قىلىپ باردى.

كىرمان جان دۇنچا ئالپ، يازلىشسۇن دېيىپ، يەنە باش-آلتى گۆن بولدى، اونسونگ جوغاپ
آلتىپ غايىتچاق بولدى.

كىرمان جان آيتدى:

— "ھۇس ات، بس ات" دېيىلدى، يەنە ھۇس اتىن ماھالىم گلرېن-دا، بىرەكت تاپان اوغرومدان
غالىمايىن — دېيىپ، عاشىق آيدىنگ بىلەن شەھرى بوسسانا غايدۇردى. ھارماندالى ھەم مال-
مۈلك اليندە بولانسونگ، اۆچ يۈز آلتىمۇش چارباغ سالدۇرۇپ، اۆچ يۈز آلتىمۇش كىنيز توتۇپ،
كۆشك ساراي سالدۇرۇپ، اۋىنگى يوردۇنداقى بۇمىدە بولۇپىرسىن.

ھابارى كىمىن آل: گىلىپ گۇرۇغلۇدان آل.

— ھاو، كۇسە، ياتا-ياتا يانئۇمۇز آغۇرۇدى، بىر يول-اۋىز چالماغا چىقايلى؟
قۇرق يىگىدىنى ئالپ، يول-اۋىز چالماغا چىقىدى. بىر تۇپار عثمانلى نۇنگ كرونى ساتاشىدى.
بو كرونلرى دۇشۇرۇپ، مالنى پىچىلاپ، ھاتلاپ، چاي اىچىپ، گۇرۇنكلىشپ اوتۇردۇلار.
گۇرۇغلى آيتدى:

— آي، كرونباشى، ھەمىشە شو يولدىن اون، اون ايكى گۆن اۋىنگ اۋىتۇدۇنكىز، بو ساپار اون
ايكى گۆن كىچ غالدۇنكۇز، سىبابى نۇمە؟

— گۇرۇغلى آغا! يولۇمۇزدا شىروان دىن يورت بار، اوندا اوسسا بادام دىن بىرىسى
ياشايار، اونونگ اوغلونا كىر دىيارلر، اونونگ پىرى عاشىق آيدىنگ روم ايليندە آرسلان
بايىنگ غۇزى ھارماندالىنى يىگىپ ئالپ، كىرمانغا باغۇش ادىپ، اون گۇنلاپ توى باردى. بىز
شونونگ تويۇندا اگلندىك.

گۇرۇغلى نۇنگام اشىدايىك ھابارى شول.

— بارىنگ، پاجىئىگۇزى اۋتۇم.

— گۇرۇغلى آغا، بىدىپ مالنىكى باغۇشلاپ اوتورما.

— بارىنگ، اون يىلا چىلى اۋتۇم.

— گۇرۇغلى آغا، بىزىلرە ھىك ادىپ اويناما، اون يىلقى پاجىئىگى بىرىكىدىرىپ آلباق آغا
دىيارلر سانگا، اوندان بىزە يىگىل بولار يالى، دۇش پاجىئىگى آلبىر.

— ھاي، ائانامدۇنكۇز-اوو — دېيىپ، ھات يازىپ، دىلىدىن ھات بىرىپ، "سىزدىن قۇرق
يىلدىن سونگ پىچ سورارۇن" دېيىپ، مۇھۇرىنى باسۇپ باردى.

كرونباشى: "بىزى خۇداي يالقادى" دىيىپ، يولا رووانا بولۇپ ئۆتگىتىدى. اولار گىدنسونگ گۇرۇغلى:

—كۈسە، مەن خۇل يىل بىر يەردە گىياكۇم شەھرى شىروانا گىدېيىم گرگ؟
كۈسە—دە دۇشۇندى:

—ھاۋا، گىدېيىنگ، گۇرۇغلى — دىيىدى. يوغسا، ھېچ ۋاقت گىتمىدىگىنى بىلىپ دور.
—شۇندا اولجىدان گىتيرىان ئاتىمىدان بىر ئادەم نىسە ئات ساتتىم، يارپى پۇلۇنى ئالدىم،
يارسۇ ئالدى. شۇ يىل ھاسىلاپ گۇرسىك، ئون سىزى يىل بولۇپتۇر. سەن قۇرق يىگىت بىلەن
غالا غايت، مەن نىسەنى ئۇندۇرۇپ غايدىيىن.

—آي، گۇرۇغلى، قۇرق يىگىت غالانى ئۆزى تاپمايىمى، مەن سەنى ئوزادىپ غايدىيىن.
قۇرق يىگىدى غالا غايتارنىپ، كۈسە گۇرۇغلى بىلەن تىركىشىپ اوغرايدى. بىر مەيدان
يۇرۇنسۇن گۇرۇغلى:

—كۈسە، ئوزاداندان يولداش بولماز، سەن غايدىن ئاينىدى — دىيىدى.
—گۇرۇغلى، شۇ ئاشام بىر يەردە بولايلى، ارتىر سەن ئانگى، بىز بارى بولارنىس—دا.
ئاشام بىر يەردە بولۇلار، ارتىر گۇرۇغلى دانگ ئاتاندان تورۇپ، ئاتى ئايرىپ دورقا "قۇرقلار
نىسەت بىر، غۇۋىز جانا ئاليم بىر" دىيىپ كۇسۇ تاشلىرىبار. كۈسە—دە ھېچ ئىندەم
بۇزۇمىنى ئايرىپ، ئۆز ئىشى بىلەن بولۇپ يۇر.

گۇرۇغلى ئاتلىنىپ اوغرايدى، كۈسە—دە ئۆزىنى دۇشۇپ اوغرايدى.
—كۈسە، سەن غالا دىيىلىدە غالايسىنىك بولمايىمى؟ ھانى ھابارىنى بىر ئايسە؟
—سەن ھابارىنى بىر! — دىيىدى كۈسە.

—مىنىك ھابارىنىم، يانگى ئايدان ھابارىنىم—دا.
—ھاۋا، گۇرۇغلى، يۇمۇق يالاقلىغۇنىدىن ئۆزىنىك گىزىپ يۇرۇن، مەيدان گىدېنىگە—دە
ئۆزىنىك غالماق. شەھرى شىرواندا يارنىم شايى ھاقنىك يوقدوغۇنى بىلەن، دۇغۇسىنىدىن
گالەيسىنىك بولمايىمى ئاخىرى.

گۇرۇغلى لاج—لاج گۇلۇپ: "كۈسە، سەنكە دۇغۇسىنى سەز بىلەن بىلەن ئادىيىن" دىيىپ، بىر
سۆز ئايدار گرگ:

بىر سۆزۈم بار، سەنكە مۇھىم،
ئۆلگەن بولماغۇن بى غام،

تاغنىك ئۆستۈندە ئوتۇردى،
گەلگەن دىيىپ ۋادا بىردى،

عارضىم بار يارا يىتماڭا،	چالئپ نارئندان توتماڭا،
غول سالئپ، بىلە ياتماڭا،	گۈزلرى مستانا گىديان.
عشق يولونا دۆشن آدام،	يار يولونا غويار غادام،
توى باشلايدىر اوسسا بادام،	چارخ اوروپ، پألوانا گىديان.
گۈروغلى آيدار ياندئرماڭا،	آق سئنائى دۇندرمآڭا،
نسيه لرى اۇندرمآڭا،	حارماندالى حانا گىديان.

بو سۇزى آيدانسونگ، كۇسە-دە مئس-مئس گۆلۆبردى.
 —گۈروغلى، دۆين آيدان بولسانگ، دۆين غايداردئم، من ايندى غايدايئن، گۈروغلى،
 غايدايئن ولىن...

—كۇسە، ولىن يىنگ نامە سەنينگ؟
 —ولىميم، گۈروغلى، شو دوتارئم كۇنليپدير، حزيل برميأر، شول اوسسا بادامئنگ اۇزى
 كۇپ بىر چىر اوسسا دىيىپ اشيدىان، شوندان بىر غورغون دوتار گتيرىپ بر، باشغا-دا بىر-
 ايكي آغئز بوقى، اوغرئن سۇزۇم بار، منم سانگا ساز بيلن بيان اديين، گۈروغلى — دىيىپ،
 كۇسە-دە بىر سۇز آيدار گرک:

گۈروغلى بگ، بىر عارضىم بار،	مانگا بىر ياغشى ساز گتير.
يار دىيىپ بولدوم انتظار،	عاجاپ غامزالى ناز گتير.
گزديم آتانگ نئنگ غاشئندا،	كۆلپت غالمادى باشئندا،
بولسون يىگريمى ياشئندا،	دال گردن، غوبا غاز گتير.
غوچ يىگيت سن، واغتئنگ حوشدور،	نيرأ گيتسنگ، يولونگ بوشدور،
من بىر غاررى، گۆونۆم غئشدئر،	مانگا بىر باهار-ياز گتير.
كۇپ كۆلپت ^{۳۶۸} سريمە ايندى،	ايندى منىنگ ايشيم قئندى،
قئرق گۆن بولدى اۇيۆم سئندى،	هرنه گتيرسنگ، تيز گتير.
گۈروغلى بگ، بىر آد ايله،	اؤتئرينگنى ياد ايله،
ساپار مآخرمى شاد ايله،	بىزه بىر نازنين غئز گتير.

بو سۇزى آيدانسونگ، گۈروغلى آيتدى:

^{۳۶۸} كۆلپت: مشقت، قينچئلئق.

—كۆپ ياغشى، كۈسە، ئىقبالنىڭدا نامة بولسا گۈرى بىرسىنىڭ—دا — دىيىپ، گۈرۈغلى سۆرۈبردى، كۈسە—دە غايىتى. بىر ميدان يۇرۇنسۇن، كۈسە يەنە قوۋۇپ يىتى. —كۈسە، يەنە ناما گلىنىڭ؟

—يوق، گۈرۈغلى، گلىنىمىڭ سىبابى، يانگى بىر آغزىنىڭدا "ئىقبالنىڭدا گۈرۈبىرسىنىڭ دىيىپ گۇمانسۇراتنىڭ، شونى گۇمانسۇراتما—دا تاپسانگ—آ اوۋادان بىر غىز، اولام بولماسا، غاراض، بىر اۋى ايسى بولسا بوليار، اما بوش غايىتما، گۈرۈغلى. —باي، كۈسە، بىر تايىشۇرئانگ—اوو — دىيىپ، گۈرۈغلى سۆرۈپ گىدىبىردى.

بىر يىلدىن، ايكى يىلدىن، ايرىدە—گىچىدە خارماندالى بىر ارە بارئىدۇر دىيىپ اشيتىنىڭ گل، سانگا مأكام غوللوق اديين، ديين، خارماندالى نىنىڭ برن واداسى يادىندا. عشقا دۇشن آدم، باسدى سۆردى، يول اوزاق، گىپىڭ غىسغاسى ياغشى. بىرناچە گۈن يۇرۇپ، سۆرۈپ شاھرى شىروانا گلىپ، بىر آدمدان سالغى آلدى. —حاو، دوس، اوسسا بادامنىڭ تامى حايىسى؟ —ياغشى يىگىت، حول بلند چار باغى گۇرئامىڭ؟ —گۇرئان.

—شونونگ بارى ياننىداق پىسەجىك تام اوسسانگى، چار باغام خارماندالىنىڭكى. گۈرۈغلى غايىم سالغى آلئپ، سۆرۈپ گىدىبىردى. اوسسانگقا بارسانگ، بىر باھانا بىلن بارمالى. دوتارنى غابىندان چىقارئپ، ايرىڭ غاشىنا اوراغا—دا بىر—ايكى يرىندىن آق آچىدۇرئى.

اوسسانگ دۇكاننى نىنىڭ اۈنگۈنە گلىپ، اۈزۈنى صأحرايئىلغا، سادالىغا سالدى: —حاى، اوسسا آغا، اۈيدە ميسىڭ حاو، اۈيدە بولسانگ، سالامالېكىم حاو! اوسسا—دا: "بو نا صأحرايى زانگىگار" دىيىپ، دۇكاننىدا دئمىپ اوتۇر. كۆپ غىغىرئىپ دورانسونگ، اوسسا—دا اىچىردىن غىغىردى:

—آيت، منى كر دىيىپ اشيتىدىڭمى؟

—نامه بولدى، اوسسا آغا؟

—غاتى غىغىرئىپ، سالام برىپ گلىاسىڭ—دا.

—غاتى غىغىرئىپ سالام برلندە، اوغلاننىڭ دۇشيامى، اوسسا آغا، شونونگ بىلن دۇشۇپ حابارلاشاين—دا — دىيىپ، گۆپە آتدان دۇشۇپ، آتئنى دانگىپ، شاقىر—شوقور اديپ، اىچرى گىردى گۈرۈغلى.

—اوسسا آغا، سالامى بولسا داشاردا برىك، گل، بىر گۇرۇشىلى اوسسا آغا، مېنىڭ شو دوتارنىم بىر—ايكى يرىندىن آق آچىدۇرئى، شونى جايلى—جايىندا غويۇپ، يلماپ بر.

—سەننىڭ بو يردە كسانا توتان اوسسانگ بامى؟ —دېيىپ، اليندن غانگۇرئپ آلئپ دوتارى، ياپدئ دىوارئنگ يۆزۆنە، دوتارى پارا-پارا اتدى.

—مونئ نأتدينگ، اوسسا آغا؟

—مونئ شئيله اتديم.

—اونئ بيله اتمە، اوسسا آغا، ايکيميز غارداش بولايلى —دېيىپ، غازئقداقى دوران اوسسانئنگ دوتارئنى آلئپ، اۆز سازئ بيلن اۆزۆنە بير سۆز آيدئپ برسین باقالئ:

سنئ دېيىپ گلديم چاندئبيليندن، اوسسا بادام، غايئر^{۳۶۹}، غارداش بولايلى.

سازئمنى سئندئرئپ، سىپيل بولموشام، اوسسا، سازئم غايئر، غارداش بولايلى.

سىران اتديم چاندئبيلينگ دۆزۆنە، غورىان اولام شاگيردلىرىنگ گۆزۆنە، اوسسام، صاداپ غويغون دوتار يۆزۆنە، اوسسا، سازئم غايئر غارداش بولايلى.

اوسسا، سن، اوسسا سن، دايانما گۆيجە، اوردانگى گۆچۆرىپ، غوندئرئن اوجا، اوسسا، دايانار من اگرى غئلئجا، اوسسا، سازئم غايئر، غارداش بولايلى.

اوسسا، سن، اوسسا سن، قئلما باهانا، اووازئنگ دۆشۆپدير جۆملە-جاھانا، اوسسا، سازئم غايئر، غارداش بولايلى.

بو يردن اۆتندير ارئلر-پيرلر، غئرآتا مۆنمدە، تيتشر يرلر، منئ تانئماسانگ، گۆروغلى دىيرلر، اوسسا بادام، غايئر، غارداش بولايلى.

بو سۆزى آيدانسونگ، اينە سونگوندا گۆروغلى نئنگ آدى گلدى. گۆروغلى نئنگ آت-اووازاسئ يالانچا دولوپ غالان.

—آيت، گۆروغلى دىيىياسينگ اونئ نيردە گۆردۆنگ؟

—اوسسا آغا، سن حالى "نيردە گۆردۆنگدە" گزيپ يۇرسۆنگ، بيز گۆروغلى نئنگ اۆزى بولايىساق نأتجك؟

—چارداغلى چاندئبيلدە گۆروغلى دىين ار دۇرأيدير دىيىپ اشيدىپ يۇردۆك، سن شومئ؟ —اديل شونونگ اۆزى من، اوسسا آغا.

—حاي، حاي گۆروغلى، "تانئماز سئلماز" دىينلرى، حانئ الينگى آل گۆرۆشيلي، سالامالايكىم، گۆروغلى آغا، آصئل سنىمى گۆروغلولاى، من تانئمان اوتئرئن ارتيردن. —حاي، اوسسا آغا، ايندم سئلایسانگ بوليا.

^{۳۶۹} غايئرماق: ياساماق، بجرمك

آی، اوسسانئنگ غونجونا غور غويولدى. يانگى بىر گيپىندە "شو گىجە ميمان من" دىيدى، شول گپ اوسسا ياراناق. اوسسانئنگ ايكي سانى شاگىردى باردى. — شونى حول دۇكانا التىپ، دوتارئى دررو بجرىپ غويونگ — دىيدى. اوسسا يالاندان مۇرحت^{۳۷۰} اديار:

—گۇروغلى، بو گىجە بولماقچئى سئنگ، يا غايتماقچى؟
—دوتار بجرىلسە—حا غايتماقچئىدئرس.
—دوتارئنگ—آ، گۇروغلى، شاگىردلر بجرىپ غويىدئ.
—غويان بولسا غايدايئن، اوسسا آغا.
—گۇروغلى، "آغاچ غاررار، غوش غونار، آدم آداما دوش بولار" دىينلرى، ساي—سبأپ بيلن گليپسىنگ بو گىجە بولايىسانگ نيچىك بوليا؟
اوسسا آچئق بول دىيمىيا—دە "نيچىك بوليا" دىييار.
گۇروغلى ھم:
—آي، اوسسا آغا، "تۇوللا، زوردان يامان" دىينلرى، بولساق بولايلى—دىيىپ، آيوغداشئنى غوروپ اوتورئىردى. اوسسانئنگ بىر باغويىنى باردى.
—بىر چاقغانراق آدم گتيرىپ، غوزئنى دررو سويسون — دىيىپ شاگىردلرينە بويوردى.
آيالئنا—دا:

—سنىم چۇرگى تىز گتير — دىيدى. اوسسا اۆز ايچىندن:
"ايرأكدن ناھارئى برسم تىزأك غايدارمئقا" دىيىپ اويلانيار. يانگقى غويىنى دريسىندن چئقارانان غازانا سالدئ، آيالا تىمدئردان چۇرك گتيردى. غوينونگ اتى باش—آلتى بۇكۇپ غاينادى.
—آي، گۇروغلى، يۇرگىم سئرئلىئىردى، شو واغت آزاراق غارباناىلى، غالانام بىشر—دأ.
تاباغا بىر آزاراق چۇرك دوغراپ، اوسسا چوربا غويوپ گتيردى، ايكيىسى آلدئلار اورتا.
گۇروغلى بيلن اوسسا بادام گىجأنىنگ بىر واغتئنا چئلى دۇرلى يرلردن گۇررۇنگ اتدیلر.
گۇروغلى چاندئبيل حاقدا، قئرق يىگىدى حاقدا گۇررۇنگ غوزغاپ، ساز بيلن اولارئنگ باتئرلغئنى واصپ اتدى. گۇررۇنگچىليگىنگ بىر يرىندە كۇسە دىين يىگىدينە گلىنلىك اۆچين غئز گۇزلىيأندىگىنى آيداندا، اوسسا بادام:
—منىنگ اۆچ سانى غئزئم بار، سەنىنگ يالى اُر يىگىت بيلن غودا— غارئنداش بولساق نە آرمانئمئر بار، حايسى گۇويىلى بولسا آل—دا گىديبر، دىيدى.

اوسسا ياتاندان سونگرا، حارماندالى بيلن دوشوشماق اوچين گۇروغلى آتئنى ايدىپ، نايزانى سۆيراپ حارماندالى نىنگ غاشئنا يۇرىش اتدى، گلسه غاراووللار دروزانى بنت ادن اكى. —اوزالدىن يىتىك يىمىز، تانئش يوردومئز، حارماندالاً، گۇروغلى گلى دىيسىنگىز، نامە دىيىپ دروزانى آچمانسئنگىز دىيىپ هممانكىزى غئرار حالى — دىيىپ، حايبات اوروپ، آلا-واغئردى اديپ، دروزانى آچدئردى.

ايچرى گىرىپ، حارماندالى نىنگ آت غوييان سىيسحاناسئندا آتئنى باغلاپ، "اۋزى گلىپ اكىتمسه بارمايان" دىيىپ، ايواندا آغدارئلئپ آرقايئن ياتئر.

حارماندالم مونونگ گلىشىنى اشيدىپدير: "اۋزى گلمسه، منم آلئپ غايتمان" دىيىپ، اۋزۋنى گركىسردىپ اوتئر.

گۇروغلى تىكجأنىنگ اول باشئنا بىر بارىار، بارى باشئنا بىر غايدىار، هر ماحال بىر تئرئنگ-تئرئنگ دوتارا قاقىار، گىجه يارئما يىتىپ بارىار، مونونگ يانئنا گلىان آدام يوق. "ب-ا، واداسئندا تاپئلايماجاق بولدومئقا بو. گل، شونى ساز بيلن بىر چاغئرئپ گۇرىين، گلمسه، سونگ حابارلاشارئن-دا" دىيىپ، دوتارئنى اليئنه آلئپ:

آيدان سۋزى پوچ بولدومى؟	واداسئنا گلىم يارئنگ،
ياز گۇنلرىنگ غئش بولدومى؟	يىتمدىمى گۇل-گۇلزارئنگ،
غوربان بولايئن جانئنگا،	عارضئم يىتىشمز حانئنگا،
آيدان سۋزۋنگ هيچ بولدومى؟	نچۈن گلمدىنگ يانئما،
يۈزۈمە گۇلۇپ باقمادى،	نازلى يار اۋيدن چئقمادى،
بىزىنگ بيلن اۋچ ^{۳۷۱} بولدومى؟	يا-دا گلىنيم ياقمادى،
نچۈن اشىتمرسىنگ زارئم،	گۇروغلى بگ، گلى غاهرئم،
شوندا گلىپ ياش بولدومى؟	يىگرىمىسىئنه يتن يارئم،

شئيله دىيىپ غئغئرئار، ايل اۋرۇزىپ بارىار، حارماندالى چوروسئنا آيتدى:

—بار گلسين. چورئ گلىپ:

—سنى بى بيم چاغئرئار — دىيدى. زات بيلمىك كىشى بولوپ:

—بى بى نك كيم سەنىنگ؟

—بى بيم حارماندالى.

^{۳۷۱} اۋچ: عارلى، كىئنه لى.

—كۆپ ياغشى، اينە، باردئۇق دررو. حارماندالم: "بو-يا گليپدير، ياغشى-يامان وادا-دا تاپئلماق گرک" دىيىپ وتئر.

وادالئسى گنن آدم، گۇروغلى بارمانقا حارمانانى سئرئپ-سۆيۆرپ، هر دۆرلى گۆللردن غويوپ، يورغان كۇرپانم سالئپ غويوپ، اۆزم گينه بيليننى گينيپ، داقئنا بيليننى داقئئپ، حارماناسئندا غارچغاي غوش يالى دالمئللاپ وتئر. گۇروغلام دوتارئ اله آلئپ، ياپئنجانى اگنه آتئپ، يكه اؤيلينگ حورازى يالى بولوپ، پات-پاتلاپ اوغرايدى. سارايئنگ ايشيگينه گليپ، سلام بردى.

—گۇروغلى، سهنينگ دوتارئنگ بار اكنى، بيز-ده دوتار آلايلى — دىيىپ، دوتارلارنى آلشئپ، بير-بيرينه غارشئلئقلى بير سۆز آيديارلار گرک:

— گۇروغلى —

جوان، هر جايى گزر سن، نارئنگدان توتسام، نيجه اولار؟
دۇنۆپ حاباردار بولئچانگ، بيلينگن غوجسام، نيجه اولار؟

— حارماندالى —

بيليمدن غوجسانگ دويارلار، شيرين جانيئگى غئيारلار،
التيب چؤل يرده غويارلار، غول دىيىپ، ساتسام، نيجه اولار؟

—غول گلمزى گيدن ايلدن، عاشئق دۇنمز ميش بو يولدان،
سورادئم، برمدينگ گۆلدن، باقجانگا گيرسم، نيجه اولار؟

—نه ايشينگ بار گۆلۆم بيلن، گۆنۆم گچر ظولوم بيلن،
تر حئنالى غولوم بيلن، اۆزوم اۆلدۆرسم، نيجه اولار؟

—عاشئغى اۆلدۆرمك شوغاپدئر، گۆوسۆنگ اۆستى عاجاپ آقدئر،
هر مأمانگ بيزه يايلاقدئر، چئقئپ يازلاسام، نيجه اولار؟

—حارماندالى گلى ديله، سن بير بيليل، غوندونگ گۆله،
من بير سونا كۆلدن-كۆله، اوجوبام چئقسام، نيجه اولار؟

—گۇروغلى، گزر غوش كيمين، سئنالارئنگ كۆمۆش كيمين،
آلغئر بالامان غوش كيمين، دۇنۆپ آولاسام، نيجه اولار؟

بو ساپار حارماندالى موندان بيلگشليين ينگيلدى، اونسونگام آيتدى:

—گۇرۇغلى، خىزمەت سانغا خالىم آرتىقماچ بولۇپ گىتىدى، ھىچ واغت گلمە.
—آرتىقماچ بولسا، پىداسىنا يۇكلۇپ گۇتردىر— دىيىپ، سۆرۈپ ئۇتۇگىتىدى.

حابارى كىمدىن آل: گلىپ كۈسە دىن آل. "گۇرۇغلى بو گۇن، ارته بىر يردىن چىقار" دىيىپ،
كۈسە گۇندە بىر مەزىل، ايكى مەزىل ئۇنگە چىقىپ، گۇرۇغلى ئىنگ گلىك يولونى بارلاپ
غايدىپ دور.

بىر گۇن آيتىدى: "نامە غالادا مەنىگ دايخانىچىللىغىم غالىيامى، ئۇنگۇمدىن چىققىچا
گىدىرىيىن—دە" دىيىپ، غايدىرىدى. بىر گۇن يول يۇرۇپ، ايكىلىجى گۇنى بىر مەيدان بىلەن
گىلادى. كۇسەنىگ ئۇنگۇندىن بىر غارا پىدا بولدى. كۈسە سىر ادىپ دوردى. غۇراتى تانادى.
"شۇ گىلەن—أ گۇرۇغلى—اوو، خودايم، ياغشى—يامان بىر زات ئكلىان بولسا ياغشى"—
دىيىپ، اوروبردى بوزدومانا غامچىنى، آت چاپىپ، يولونگ ھەر غاپداللىنا بىر چىقار. آت
چاپىپ، يولدان چىقماسى ئىنگ سىبابى، غارنىنگ يەكە دىگىنى، ايكىدىگىنى بىلەك بولار.
گۇرسە، يانگى غارا غوشا بولۇپ گۇرۇندى: "بىر زاد—أ ئكلىار—اوو. خودايم غۇز بولسا
ياغشى—دا" دىيىپ. شۇل گىشىنە سىس يىر يالى مەيدان گىلدى. كۈسە غول غوشورۇپ،
حايقۇرۇپ سالام بردى. يەنە آتلىنىپ، غوشوللىشىپ سۆرۈردى. كۈسە اسوان بولسا،
گۇرۇغلى ئىنگ سۇرتىندا بىر غۇز ئوتۇر، تارتىپنى آيدىپ، دىيىپ سونگونا چىقار يالى دال،
ادىل غارنىچى غوش يالى دالمىنىپ دور.

كۈسە ايسىنى تانان ايت يالى ياللاقلاپ، كا ئۇنگۇنە گچىر، كا غاپداللىنا گچىار.
—گۇرۇغلى، سەنىگ كىمىن غۇچ يىگىت ھىچ دۇرمىز. مەن سىنى يوقسورادان دالدىرىن،
غۇوض جاننىنگ تالىم بىرىپ، قۇرقلارنىڭ نصىحات بىرىدىن.
—آي، كۈسە، سەنىگ ھىچ دىگىنگ—تايىنگ بولماز، مەن ئونى بىلىان.
بولار تىركىشىپ، غالا گىدىلر. گۇرۇغلى آيتىدى:

—اوزالى آتامنىڭ—بابامنىڭ گىگىچىسى كۈسە، غالىبىرس ئۇز گىگىچىم كۈسە — دىيىپ،
اون گىجە—گۇندىزلاپ توى—توماشا بىرىپ، نان دىيىنە نان، تىگە دىيىنە تىگە، سىرپاي دىيىنە
سىرپاي بىرىپ، آت چاپىرۇپ، آلتىنگاباق آتدىرۇپ، باغشى آيتدىرۇپ، تويى سوووپ،
اوسساننىڭ غۇزنى كۇسا بردى.
توى سووولانسونگ گۇرۇغلى:

—كۈسە، مەندى يانا كىمىگ غالىدىمى؟

—يوق، كىم غالاناق، دۇنيا دورنىچا سەن دور، ماقصادنىڭا يەت انىم، يۇنە بىرچە كىم—أ
بولدى، انىم.

—كۈسە، نامە كىمىگ بار؟

—بولار—بولمازا آيدىنپ يۇرن وارساقنىڭ^{۳۷۲} كۆپىدى، مەنىڭ تويۇمدا شۇنى آيتماغا يارامادىنىڭ.

—پاي، كۆسە، سانگا شۇنداق شۇنگا غىز گىتيرىپ بىر ئادەم، وارساقنىڭ آيتماغا يارامازمى، وارساقنىڭ بويۇنغا بىلەن دىگەن دىيىپ — بىر سۆز آيدار گىرگ:

اي، يارانلار، حالايىقلار،	بولان گۇۋنۇم، بولان گۇۋنۇم.
يالانچى—پانى دۇنياگە	گلەن گۇۋنۇم، گلەن گۇۋنۇم.
غىشقىنىڭ شىرابىندىن دويۇپ،	آق يۇزۇنە زۆلپۇن يايىپ،
آق گۇۋسۇنە گۇۋسۇم غويۇپ،	گۇن گۇۋنۇم، گۇن گۇۋنۇم.
چىكىگىم جىرى—جىپادىر،	سۆردۈگىم زوقى—ساپادىر،
يالان دۇنيا بى وپادىر،	ئەنەن گۇۋنۇم، ئەنەن گۇۋنۇم.
گۇرۇغلى، دۇشۇم كىنىنە،	ھىچ كىم چىداماز اوينونا،
ھارماندالى غىز غويۇنونا،	دولان گۇۋنۇم، دولان گۇۋنۇم ^{۳۷۳} .

بو سۆزى آيدانسونگ: "ئەنەن، ماقىسادىنىڭ ئىت" دىيىپ، كۆسە ھارمانا اوغراپ اۋتەگىتىدى. باردى ھارماناننىڭ ايشىگىندىن، آغايونوس پرى: "گلورى" دىيىپ، الەندىن توتۇپ، بارىپ اوسساننىڭ غىزى بىلەن كۆسەنى اللەشدىردى، يورغانلارنى سالىدى. گۇرۇغلى نىڭ يۇزۇنە باقىپ يىلغىرىپ، بىلەن غايدىئىردى. اوسساننىڭ غىزى بىلەن كۆسە مئەدەنى ياتىرىسىن.

^{۳۷۲} وارساق: بى دىك بۇش سۆزلەر، بولوغسوز گۇرۇڭ، يانگىراما. بويىدە آيدىم، ناما.

^{۳۷۳} شوبۇلۇمنىڭ باشقا بىر نۇسخاسىدا گۇرۇغلى آخىر ئاشىق آيدىنىڭ پىرىنىڭ كۆمى بىلەن ھارماندالى نىڭ ھەمە شىرطىنى يىتيرىپ، اونى اۋزىنىڭ ھاندان باتىرا ئالپ بىرەر.

گۇروغلى ھم بىزىرگن

گۇروغلى آغاينوس بىلن آغزىبىر ياشانسونگ، پىزادام اۆز يان يولداشنى سىلاياردى.^{۳۷۴} گۆنلردە بىر گۆن گۇروغلى اۆز قىرق يىگىدى بىلن اودان-شىكارىن دولاننىپ گىدى. آغاينوس گۇروغلى نىنگ اۋنگوندىن چىقىپ، ھمىشە كىسى يالى اۋونگ اتنى توتدى. سونگرا اونى غوجاقلاپ اتدان دۆشۈردى، آياغىنى يىرە دىگىرمان، حارمىھانسى نىنگ اىچىندە اوتورتى: "گۇروغلى، سىن گۆك چاى اىچرىمىنگ، غارا چاى اىچرىمىنگ، غانت ازيپ اىچرىمىنگ، نابات ازيپ اىچرىمىنگ؟" دىيىپ، اۋونگ داشىندان پىر-پىر آيلاننىردى. مونونگ حوشامادىنا گۇروغلى يىنە بىرنەمە چىشىبرىدى. آغاينوس: —آلا، گۇروغلى، سىن مېنىگ شوچاغاز حوشامادىمام گۆترمدىنگ—او! غايتا يىنە چىشماگە آيلاننىشدىنگ — دىيىدى.

گۇروغلى:

^{۳۷۴} قورىبان ناظار آرتتىق اوفىنگ يازنىپ برن گۇروغلىسىندا ھم- دە باغشى آقجاگۇل مىزادواننىگ آيدان نوسغاسى اساسىندا بو دىسسانا كاپىر غوشماچالار كىرىزىلدى. (اوتورلار)

—ھاي، آغاينوس، من چىشمۇن كىم چىشىسىن؟ غۇريان، چاپيان، اُكلىان. غاراجىغۇما، انگىمە قاقىلما يۇرۇن. بو ارکانا صأحراننىڭ ارکانا اوغلى من. يۇنە سەنىڭ مانگا چىشىسىنىڭ دىيىپ آيتماڭ دوغرومى؟—دىدى.

آغاينوس ھم:

—گۇروغلى، منىڭ گۇنامى اۇتسنگ، سانگا اۆچ—دۇرت آغۇز سۇزۇم بار! — دىدى.

—آيت، اۇتتىن!

—اۇتسنگ، سانگا نىردە بىر حارماندالى يالى گلىن بارقا دىيىپ، گۇزۇلۇپ يۇرن ادام دىيىرلر.

سانگا ار دىيىرلر، ارچاغاز دىيىرلر!

—ھاي، سەنىڭ آيدىان گۇرۇڭنىڭ نامە، مىندىن باشقا ار گۇريان يالى—دا؟ بىزدىن باشقا

يالانچۇدا ار بولماز! — دىيىپ، گۇروغلى: "بو زانگىكار مىندىن غايرام ار كۆيسىان بولماسىن؟!"

دىيىپ، مورتونى توولۇپ—توولۇپ غويىردى.

—گۇروغلى، مورتونى توولۇپ، اۇزۇنگە بات برمە، ھىچ كىمدىن آرتىق ايش بىتىرن

دالسىنىڭ!

—منىڭ بىتىرمىدىك ايشىم يوقدور، يالانچۇدا آرمانىم بولماز.

—بىتىرن ايشلىرىنىڭى حابار بر، اشيدىلى!

—اينە، منىڭ بىتىرن ايشلىرىم! — دىيىپ، گۇروغلى سازىنى غولونا آلۇپ، بىر سۇز آيدار

بولدى:

اون سكىز آرچىن^{۳۷۰} آت مۇندۇم،

آتدان آرمانىم غالمادى.

نىچە گرچكىرنى توتدوم،

توتدوم، آرمانىم غالمادى.

سردار بولۇپ، يول باشلادىم،

دربىندىن ائلغار تاشلادىم،

چاپدىم، بدولر غوشلادىم،

چاپدىم، آرمانىم غالمادى.

سۇوش گۇنى غويروق ايشدىم،

داغ—درە، دىگىزدىن آشدىم،

دوشمان بىلن غىلۇچلاشدىم،

يىقىدىم، آرمانىم غالمادى.

ائىسغايىپ غىزىل گۇلۇندىن،

سورموشام شىرىن دىلىندىن،

شأھدى—شكر آق غولۇندىن

ايچدىم، آرمانىم غالمادى.

چىلە كش نر كىيى مىسىم،

ايشىم سۇوش، دوشمان قاصدىم

غانىم گۇرىسم، اۆستۇنە باسدىم،

باسدىم، آرمانىم غالمادى.

^{۳۷۰} آرچىن: ۷۱. مترە بارابار روس اوزىنلىق اۆلچىگى.

اتلغار اتدیم اوزاق گيجه،
 بو جانى اوقا، غئلئجا
 بىرنىچە سۆردۆم دۇورانى،
 غئلئچ اوروپ، يوو^{۳۶} غانئنى،
 غوچاقلارئم بىلن يۇردۆم،
 غئرات مۆنۆپ، دۇوران سۆردۆم،
 عۇمرۆم اۇتۆپ، غالماز باقى،
 اتلغاردان شىروان-شاماحى
 چاندئبىلدىن آت غاچئردئم،
 بگلره شراپ ايچيرديم،
 آدئم چئقدى گىنگ جاھاندا،
 يىگىتلىرىم بار بىر ياندا،
 كۆپلر بىلن سۇوش اتدیم،
 چىلا مۆندۆرىپ ياي آتدئم،
 طئلا جئغا غالىپاقلئسئن،
 گۇروغلى آيدار، غولپاقلئسئن
 گۇروغلى سۇزۇنى تمام اتدى. آغايونوس:
 —گۇروغلى، "سۇيدۆم، آرمانئم غالمادى، توتدوم، آرمانئم غالمادى!" بو هيچ كىمىنگىدىن
 آرتئقماچ ايش دال. سەنىنگ چاپئپ، اوروپ "آلى" دىيىپ تاشلان دۇنيانكى گۇرموق.
 گۇروغلى، من سانگا آرىنگ نئشانئنى آيدائئن. ار دىيىنىنگ بويلارئ مینارا كىمین، كلە لرى
 كۆممز كىمین، آغئزلارئ اوجاق كىمین. ديشلرى كۆرك كىمین، ساققاللارئ كئلا اورلان سۇوؤت
 كىمین بولسا گرک. سەنىنگ يالى اۆچ-دۇرت آدامام اونونگ بىلن گۇررؤنگلشيپ اوتورسا
 گرک.
 —آى، آغايونوس، شول آيدىان آرىنگ، بىرماحال اۇتۆپ گىدنىمى يا حاضىرم بار آداممى؟
 —بار.

^{۳۶} يوو: غانئم، دوشمان.

—نیرده؟

—سال—سالئنگ نسلیندن بولان آق بگ اوغلی بزیرگن اون سکیز یئلان باری اؤستۆنگی
باسئپ سؤوداگارچیلیگه گچیپ دور. سن ار بولیان بولسانگ، اوندان پاچئنگی آلامزئئنگ؟
سن بیله مرد بولیان بولسانگ، بار، شوندان حابار توت، شولار یالی مردلر بیلن گۆیچ
سئنانئش، گۆنۆنگ یتسه، اونونگ بیلن دوغان اوقاش، اولام اؤزۆنگ یالی یکه ییگیتدیر!
—اون سکیز یئل باری شونونگ او یانا—بو یانا اؤتینینی بیلیپ، نام اؤچین مانگا
آیتمایاسئنگ!

—آیدامدا الینگن بیر ایش گلیان بولسا، اینه، آیتدئم!—دیپپ، آغایونوس گۆروغلا
بزیرگنی حابار برپ، باش کلمه سؤز آیدار گرک:

ایندی مندن حابار آلسانگ،	دور—حا، گۆروغلی، گۆروغلی!
بزیرگندن بیلر بولسانگ	بار—حا، گۆروغلی، گۆروغلی!
بزیرگنینگ اؤزی مرددیر،	مردلره همدم ییگیتدیر،
گۆروغلی، سن آتئنگ یورتدور،	بار—حا، گۆروغلی، گۆروغلی!
اوغرا آدمئنگ، مردینه،	گۆرجۆستانئنگ، شیر—غوردونا،
صاپار آینئنگ اون دۆردۆنه،	بار—حا گۆروغلی گۆروغلی!
مس بولوپ اؤزۆنگدن گیتمه،	چۆل یرده سئياسات اتمه،
موحانئینگ پندین توتما،	بار—حا، گۆروغلی، گۆروغلی!
اون سکیز یئل اؤتیار پاچسئز،	سن گۆرۆنیانگ اوندان گۆیچسۆز،
گۆیچ سئنانئشغئن، بولغون اؤچسۆز،	سور—حا، گۆروغلی، گۆروغلی!
اونی گۆرمان سن لاف اورما،	اؤزۆنگدن هم آسغئن گۆرمه،
گلیپ میحانانگا گیرمه،	بار—حا، گۆروغلی، گۆروغلی!
نامارت بولوپ، یولدا غالما،	غایدئپ میحانانگا گلمه،
اونی اؤزۆنگدن کم بیلمه،	بار—حا، گۆروغلی، گۆروغلی!
یالانچئدا بیر آدی یوق،	نالا تارتسا، پریادی یوق،
اؤزۆنگ کیمین زۆریادی یوق،	بیل—حا، گۆروغلی، گۆروغلی!
سن بو گۆن اتمه گۆمانی،	دبیلینگدن غویما ئنانی،

آق بگ اوغلى بزيړگنى، گۆر-حا، گۆروغلى، گۆروغلى!

آتننگى مۆن-ده، جوش ايله، غارنپ گۆونونكى جوش ايله،
اركك بولسانگ، سؤوش ايله، بار-حا، گۆروغلى، گۆروغلى!
گلر يولوندا سن ياتسانگ، اونونگ بيلن سؤوش توتسانگ،
آسغئنلنگنا بويون اتسنگ، ار-حا، گۆروغلى، گۆروغلى!

گۆروغلى، اشيتگين مردى، تيركيشينده، اوچ يۆز نردى،
آغايونوس حابار بردى، سۆر-حا، گۆروغلى، گۆروغلى!

گۆروغلى آغايونوسننگ بو سۆزۆنى اشيدىپ:

—آى، آغايونوس، سالغى برمان—أ بيلدينگ، دوش اتمانى بيلسنگ! — ديدى.
—سالغى برن آدام دوش هم ادر — دىيىپ، آغايونوس جادى دوغاسننى اوقاپ، دئراغئنا
گۆزلأپ:

—ساپار آيى نئنگ اوچى گۆنى يا دۇردى گۆنى گچيا، گۆروغلى — ديدى.
گۆروغلى بو حابارى اشيدىپ، ميحاناسئنا گلدى.

—كۆسه، بير گپ بار!

—نا گپ بار، گۆروغلى؟

—آق بگ اوغلى بزيړگن اون سكيز يئلدان بارى اۆستۆمىزى باسئپ، سؤوداگارچيلىگه اۆتۆپ
دوران اكن. اوندا اون سكيز يئلقى پاچ بار اكن، كۆسه!

—اونى كيمن اشيتدينگ، گۆروغلى؟!

—آغايونوسدان.

—گۆروغلى، سن اۆزۆنگ منىنگ دىينىمى اتمياسينگ! منىنگ دىينىمى اتسنگ، شو
پريزادئنگ سئلاغئنى، حوشاماتئنى يتيريپ دورسانگ، هر واغتراق شئيله غوى حابار تاپئپ
بريا، سن اونونگ يانئنا بارماياسننگ.

گۆروغلى غئراتئنى ايرلأپ، قئرق ييگيدى بيلن اوغراماقچى بولاندا، آغايونوس بيلن
حوشلاشئپ، بير غازال آيتدى:

بىز اوغرادئق بزيړگنه، آغايونوس، جوش غال ايندى!
بزيړگن گچيان يرينه، اوغرادئق بىز، جوش غال ايندى!

گۆرۆشياُنچاك جوش غالاور، هر زامان يادا سالاور،
گلمسم، حابار آلاور، آغايونوس، جوش غال ايندى!

غالغئن، منىنگ سۆيجى دىليم، تر آچئلان تازە گۆلۆم،

پاتا بر، آچئلسئن يولوم،
آغايونوس، خوش غال ايندى!
گوروغلى ديبير، من گيدر من،
أرلرچه گورش ادر من،
گور، بزي ركنى نادر من،
آغايونوس، خوش غال ايندى!

گوروغلى، بو سوزۇنى تمام اتدى. آغايونوس:

—اى، گوروغلى بگ، سن بارئپ بزي ركن بيلن گويچ سئنائشسانگ، سئنائش، اما
غايتجاق واغتئنگدا اونونگ بيلن دوغان اوقاشئپ غايت! سن—ده بير يكه ييگيت، اول—دا بير
يكه ييگيت. اؤنگؤلرينگ آيدانى: ايكي ال بيريگيپ يوز يوار. "اگر—ده سيزينگ گويچؤنگيز
بيريكسه، دؤنياده غارشئنگئزا چئقئپ بيلجك يوو بولماز. اما سن اونى آلداپ، اوغرئندان
داغى بير ظير يتيرجك بولما! — ديبدي.

—بوليا، من سه نينگ آيدانئنگدان چئقمارئن — ديبپ، گوروغلى باش اگدى.

گوروغلى غرأتى سيبسحانادان چئقارئپ، يالانگاچلاپ، سئپاپ—سئپاپ، غاشاپ—
غارباپ، زرتنگ—زيرتنگ ايرلاپ، خوشغون آلاغيشئنى داقئپ، ايچرى گيريپ، گيم—
گجيملرينى اگينه گيپ، اگري غئلئجئنى بيليندن آسئپ، سارى يايى اگينه ايلديريپ،
ساغداقلارى حاتارا غئسدئرئپ، اؤنگؤندن—آردئندان غوشا حانجارى اوروپ، چاقماغى تلپكى
باشئنا گيپ، طئلا ناللى اديكى آياغئنا دارئپ، اوتوز ايكي تويىلى اوروش اسبابئندان
گؤتريپ، نايزانى غاپدالئندان كسه تاشلاپ، غرأتا غالئپ بولوپ، ساپار كؤسانى باش
اديپ، قئرق ييگيدى اؤنگؤنه سالئپ، آتلائپ چئقئپ گيديردى.

گليپ بير داغئنگ گچيدىنى ساقلاپ ياتئبرسينلر.

—كؤسه، سن قئرق ييگيت بيلن شو يرى ساقلاپ يات! من يكه اوزؤم دريانگ گؤزرينى
ساقلايئن، اوندان گچايمسين.

گوروغلى غرأتى بو يرده غويوپ، بير پالانلى يابئنى مؤنؤپ، دريانگ گؤزرينى ساقلاپ
ياتئبرسين.

ايكى آغئز سوزى بزي ركندن اشيديليگ.

بزي ركن بير گؤن اؤچ يوز نرى غئممت باها ماتالاردان يؤكلأپ، گؤرجؤستان يوردوندان
سؤوداگارچيليگه غايتماقچى بولدى. اما بير آيال دوغانى باردى، آدئنا آى سولطان ديبيردilir.
آى سولطان بو گؤن آغشام ياتئپ، بير دؤيش گوردى. دؤيشؤنده آسماندا بير غارا غوش
گليپ، باشئئنگ جئغاسئنى قاقئپ آلئپ اؤتأگيتدى. اويانئپ، آغاسى ئئنگ يانئنا باردى.
گؤرسه، اول اؤچ يوز نرى غئممت باها ماتالاردان يؤكلأپ، اوغراجاق بولوپ دور. آى سولطان
آغاسئنا يالبارئپ، شئيله ديلگ اتدى:

—آغا جان، شو ساپارقى سۇودانى غوى! من بىر يامان دۇيش گۇردۇم—دېيىدى. اوند
بىزىرگن:

—باھار آيى نىنگ بللى دۇيشى بولارمى؟ آرواحدئر، جئندئر، اويناپ يۇرندىر سنى — دېيىدى
آى سولطان، هر نامە—دە بولسا، گۇرن دۇيشۇنى بيان ادېپ، بىر غازال آيتدى:

آغا جان، ياتئردئم بىر آحوال گۇردۇم،	جانئم آغام، گىتمە اوزاق يوللار!
يۇرگىم يارئلدى، تىسگىندىم، توردم،	آرقاداغم، گىتمە اوزاق يوللار!
موندان گىتسنگ، گىرىپ داغى—داشلار،	بىلمن، نە سۇودالار دۇشر باشلار،
رحم ات گۇرۇمدن آقان ياشلار،	جانئم آغام، گىتمە اوزاق يوللار!
موندان گىتسنگ، آراز چايدان آشارسىنگ،	چاندئبىلدە گۇروغلىغا دوشارسىنگ،
بىلە توتوشىپ، آشاغىنا دۇشرسىنگ،	آرمان بولار، گىتمە اوزاق يوللار!
ارضروم داغىندا ياغمىرلار ياغار،	منوشە لر قادى—بىلىنگى اگر،
يائىنگ اوقى عزيز تىنىگە دگر،	آرقاداغم، گىتمە اوزاق يوللار!
آى سولطان دبىر، عاقلئم دارغادى، چاشدى،	باشئما نە سۇودا گلى—دە گچدى،
جىغامى غاراغوش آلدى—دا غاچدى،	جانئم آغام، گىتمە اوزاق يوللار!

آى سولطان بو سۇزۇنى تمام اتدى. آى سولطان كۇپ يالباردى، بىزىرگن آز اشيتدى. آغاسى
دېيىنىنى اتماندىن سونگ، آى سولطان آغلاپ—انگراپ، طئلا دستە لى غازمانى آق سئناسى
نىنگ اۆستۇندە غويوپ، آغاسىنا غاراپ، يىنە باش كلمە سۇز آيتدى:

موندان گىدر بولسانگ، جان يالنگىز آغام!	دېدار قئياماتا غالسا، نىلار من؟!
حاسراتىنگدان آغلاپ، توتار من ماتام،	لأشىنگ چۇل ايچىندە غالسا، نىلار من؟!
غايدالئندا باردئر ساپار بلاسى،	اونونگ يولداشئدئر حانداندئر آدى،
قئياماتلىق اوغلى عۇوض زۇريادى،	داشئنگ آلئپ اۇلدۇرسىلر، نىلار من؟!
آغا، گىدر بولسانگ تۇركمن ايلينه،	غئلچ اورار سەنىنگ نأزىك بىلىنگە،
حايپى گلمز سەنىنگ شىرىن جاننىگا،	باغتمىز غارا چكسە، نىلار من؟!
آى سولطان غىز آيدار، يكە دىر باشئم،	حاسراتىنگدان آقار بولدى گۇزىاشئم،
ياماندئر آحوالئم، شو گۇرن دۇيشۇم	آى سولطانا قىسمات بولسا، نىلار من؟!

آی سولطان بو سۆزۈنى تمام اندى. بىزىرگن اونونگ آيدانئنا-ديينىنە غولاق آسمان، گۇرجوستان يوردوندىن چىققىپ غايدىئىردى. آز يۇرۇپ، كۆپ يۇرۇپ، آو آولاپ، غولان قوولاپ گىردى. شول گىلىنە، بىزىرگن، گۇروغلى نىنگ اۆستۈندىن گىلدى. دانگا ياقىن گۇيا داغنىڭ يارىغىندىن چىققان يالى كرون سسى گىلدى. گۆن چىققى، بىزىرگن گۇرۇندى. گۆزلىسە، اۆچ يۆز اينىرى بىرى-بىرىنە تىركاپدىر. دۇرت اينىرى بىرى-بىرىنە زىنجىر-بىند ادپ چاتتىدىر. اۆستۈنە آلتىن تاغ تاشلاپ، جۇلگانى سس بىلن دولدۇرۇپ گىلار. موندان گۇروغلى نىنگ حوالاسى باسلىپ، شاتىر-شوتور يابىدان دۆشۈپ، يابىنى قووپ غويىرىپ، بىر حىشاننىڭ ياننىدا بوقوندى.

بىزىرگن بارىسىدىن بارىپ، اينىرلى نىنگ توينوقلارنى يازدىرۇپ، يۆكلىرىنى دۆشۈرىپ، اينىرلىنى اوتا-سوا قووپ غويىرىپ، كىدە^{۳۷۷} حووز يالى بىر چوقور غازماغا آيلاننىشىدى. گۇروغلام اونى گۇرۇپ ياتىر. "ارتىقماجراق يۆكى بار-اوو، ياراماز دۆيسى داغىسى بار بولماغا چىلى-دا. شو يردە گۇمۇپ گىتجى-اوو. بو گۇمۇپ گىدرم ولىن، آغارتىپ آللىپ: "آغايونوسىڭ ياننىدا بارىپ: "اينە، پاجىئىنى آلامدۇقى؟ دىيرىن" دىيىپ ياتىر. گۇروغلى گۇرسە، بىزىرگن اول حووز يالى چوقۇرى اوجاق اۆچىن غازىپ يۇرۇن اكن. اونونگ اون سكىز غولاقلى غازانى بار اكن. اول آصىل سأل-مأل اوجاغا سىغارلى دال. شونى آتارىپ، چلك بىلن دريادان سوو آللىپ، دولدۇرۇپ، اوق-يائىنى آللىپ: "كىيك-غولان تاپىلمازمىقا آتلىپ ايبىر يالى" دىيىپ، او يانا، بو يانا سۇلتۇلدۇرىدى. شول كزىپ يۇرشۇنە اونگا باشغا آو غابات گلمان، گۇروغلى نىنگ يانگقى يابىسى دوجار گلايسە ناتجى. يابىنى توتۇپ، غانگراغادا باسلىپ، داماغىنى چالىپ، بۇلۇشىرىپ سالىد غازانا. ياقىرىدى اودى. باش-آلتى گزىك غايناندان سونگ، چالاراق بىش ماحالىندا حوولوغىپ، بىلىندن غامانى سوغۇپ آللىپ، سومما-سوم حانجار بىلن گۇتريپ، غازاندان آغزىنا تاشلاماغا آيلاننىشىدى. داماقلىرى غولقۇلداپ، آنگرى دۆشنى جۇنگك ادپ دۆشيا. دولى بىر يابى نىنگ اتىنى ايبىپ، چورباسىنى اچىپ، ميداندان اينىرلىنى اكلپ، اوولاق-غوزى گۇتريان يالى، اينىرلىنى دريادان گۇتريپ گچىرماگە آيلاننىشىدى. اونسونگ يۆكلىرىنى گچىرماگە آيلاننىشىدى. آت يۆزدۇريان دريائىنىڭ كآ يىرى اويلوقدان، كآ يىرى اويات يىرىنى يا ياپيار، يا ياپانوق. بو ياننىدا گچىرىپ يۆكلىرىنى اورۇپ، اينىرلىنى تىركاپ يولا رووانا بولۇپ گىدىرىدى.

گۇروغلى: "منىڭ گۇروغلىدىغىمى نا بىليار شو. شونونگ بىلن باش-آلتى آغز گىلىشىپ غالاين!" دىيىپ، بىر ماحالدا سونگ حىشاننىڭ آشاغىندىن چىققىپ:
—آي، بىزىرگن آغا، سالاماللىكىم، بارى دور! — دىيىدى.

^{۳۷۷} كىدە: اولى، بىيىك (اۆزىك تۇركچە سىندە)

بزیرگن اینزینگ اووسارئنی بوروپ دوردی.

—اینه، دوردوق، حان اوغول، حابارئنگی بر!

—بزیرگن آغا، منی گوروغلی آغام ایبردی.

—نامه دییپ ایبردی؟

—"اون سکیز یئلئق پاچ بوینوندا باردئر. اؤزوندن بیلپ بو یئل گتیریپ برر، گلجک یئل

گتیریپ برر دییپ، تاما ادیپ یاتدئق. اول طامامئز—آ بزیرگندن چئقمادی. شول پاچی برسین

دیپ، منی آغام یوللادی" دییپ، باش کلمه سؤز آیدار بولدی:

بو یوللاردان ناچه گزک گچیپسینگ، گوروغلا پاجئنگی برگین، بزیرگن!

بو یرلرینگ سۆیجی سووون ایچیپسینگ، گوروغلا پاجئنگی برگین، بزیرگن!

آراز دریاسئندان کۆپرۆسین گچدینگ، بیلمین گلیپسینگ، سن مرده دوشدوئنگ،

آجال شرابئنی سن بو گۆن ایچدینگ، گوروغلا پاجئنگی برگین، بزیرگن!

داغ اؤستۆندن اینر، غئرات آستئندا، سانسؤز لشگر دورابیلمز قاصتئندا،

دۆیرمه غئلچ اوینار غانئم اؤستۆنده، گوروغلا پاجئنگی برگین، بزیرگن!

چاندئبیلینگ گوروغلیسی بللیدیر، سؤزلهنگده شأهدی—شکر دیلیدیر،

یاشئنی سوراسانگ عاینی اللیدیر، گوروغلا پاجئنگی برگین، بزیرگن!

دومان تورار یئلدئز داغئنگ باشئندا، قئرق ییگیدی باردئر دگره—داشئندا،

دالی مجنون، غئراتی هم غاشئندا، گوروغلا پاجئنگی برگین، بزیرگن!

عاقلئنگ چاشئپ گلدینگ چاندئبیلینه، نئنگ آیاق باسدئنگ مردینگ یولونا،

ایندی دؤشدۆنگ گوروغلی نئنگ الینه، گوروغلا پاجئنگی برگین، بزیرگن!

داغ اؤستۆندن گلر، سری اللیدیر، سؤزلهنگده یتیمیش یکی دیلیدیر،

آد—اووازی کۆللی عالمه بللیدیر، گوروغلینگ پاجئنگی برگین، بزیرگن!

گوروغلی دییر، بلند داغئنگ پستینده، سهنینگ بیلن غارپئشمانئنگ قاصتئندا،

غئلچ اوینار بو گۆن سهنینگ اؤستۆنگده، گوروغلا پاجئنگی برگین، بزیرگن!

گوروغلی سؤزونی تمام اتدی. بزیرگن:

—آی، خان اوغول، ھېدە لېك، اون گۆنلۆك ايلرى يانئندان، غايرا يانئندان سولوپ
گچيآديم ھميشە. "شو يئل باغئتما نام بولسا گۆريين" دىيىپ دوغرولاپ گلديم. پاچ گرک
بولسا، آغانگ اۋزى گليپ آلسئن! — دىيدى.

—گۇروغلى آغام بىر غانحور آدامدئر، مندنجيك بريپ غويير—آی!

—سن گۇروغلى نئنگ نامسى؟

—من—أ يئلقى چوپانى.

—گۇروغلى بيلن اوروش ادنيميزده، سەنينگ يالى آدام آرادا اۋلۇپ غالار، يوق بول!

گۇروغلى ايچيندن: "شونونگ گۆيجۇنى بىر سئنايئن—دا" دىيدى.

—بزي رگن آغا، اينە گۇروغلى آغامئنگ اصفهاندا گتيرن سارى يايى شو. مونى باشغا آدام
چيلأ مۆندۆريپ، آتئپ بيلميا. اۋزم غاتى آغر. شو يايى چكسنگ—أ، آغام بيلن گۆيجۇنگ

دنگ گليا. بولماسا—دا دررو دۆشۆپ، پاچى سانابر!

—آلئپ بر بو يانا يايى!

گۇروغلى يايى اونونگ اليه آلئپ بردى. بو يايىدا بىر دوغا بار. شول دوغانى بيلن آدام
چكيا. بولماسا، قئرق آرينگ گۆيجى بيريكسە—دە چكبيلميا. بزي رگنم بيليا اكنى مونى.

دوغاسئنى اوقاپ، يايى شاتئردادئپ چكيبردى. ايكي باشى ايلنيپ، بىر—بيريئە يتيپ گليا
يائئنگ. گۇروغلى:

—آی، بزي رگن آغا، آغامئنگ تۆھمتينه غويدونگ، تاشلاورى اونى بأرى! — دىيدى.

—آی، آغانگ اۋزى گلندە، آلا—دا — دىيىپ، بزي رگن يايى حاتابا^{۳۷۸} غئسدئرايدى.

—بزي رگن آغا، منيگ اليمن يايئمى آلم!

—آلاندا ناديا؟

—اديل حاضير گۇروغلى آغام قئرق ييگيدى بيلن گلر. سانگا آيدار: "زانگنار بزي رگن، غوچ
ييگيدىنگ آتئنا، ياراغئنا اۋلدۆريپ ايه بولارلار. هر كزيپ يۇرن غوللوچئنگ اليئدن آلاپ

ياراغ آلانئنگ توپراق باشئنا!" دىيىپ آيدار. سن مونگا گپ اشيتسنگ گرک؟!

—دوغرى آيتد—اوو، بو، آل—اوو يايئنگى! — دىيىپ، زئنگئپ غويبردى.

گۇروغلى يايى آلدى—دا غايدئبردى. گلدى ييگيتلىرى نينگ يانئنا. كۆسە:

—گۇروغلى، آژدار گۇردۆنگمى، شير گۇردۆنگمى، غانئنگ غاچئپئر—دا! حانى يايى؟! —

دىيدى.

—كۆسە، يابئدان—دا گچديك، آژدار—شير گۇرنچە—دە بولدوق. آمان—ساغ غايدئبرندن

غوووسى يوق. كۆسە! — دىيىپ، ييگيتلىرىنه غاراپ، باش كلمە سۆز آيتدى:

^{۳۷۸} حاتاب: حاۋودننگ اۋنگ طار ائ نئنگ اۋستۇندن غۇبولئپ برکيديرليان، تونوق شكلى دۇرت بۆلك آچا.

من بزيړگنه اوچرادئم!	بگريم ، دريا بويوندا
من بزيړگنه اوچرادئم.	بي ساحت صاپار آيئندا،
غالقانا منگزأر غولاغئ،	چايدان گچدى آياغئ،
زور بزيړگنه اوچرادئم.	دؤولره منگزأر سئياغئ،
قئن ايشى آنكسات بيتيرن،	نرلرين چايدان اؤتؤرن،
من بزيړگنه اوچرادئم.	عاقئل-هوشومئ ييتيرن،
ياد اديين حودايئمئ،	نألر برک اتديم چايئمئ،
من بزيړگنه اوچرادئم.	سئندئرئيدئ تاس يايئمئ،
حاقئنئنگ عاجاپ ايشين گؤردؤم،	بيهوش بولوپ ياتئپ-توردؤم،
زور بزيړگنه اوچرادئم.	عاجايئپ بير آدام گؤردؤم،
بير مردينگ ايشين بيتيردى،	يؤكؤن دريادان اؤتؤردى،
أر بزيړگنه اوچرادئم.	نالئشئن آلا ييتيردى،
آلتئن غوپباسئ باشئندا،	اؤچ يؤز نرى بار غوشوندا،
ياش بزيړگنه اوچرادئم،	بزيړگن اوتوز ياشئندا
غورقوزئپ ياردئ يؤرگيم،	اليمدن آلدئ گرگيم،
زور بزيړگنه اوچرادئم.	بيلبيلمديم درگيم،
اؤستؤنه باسئپ اؤتبيلمن،	عؤمرؤم غوشون توتاييلمن،
من بزيړگنه اوچرادئم.	واصيئن آيدئپ يتبيلمن،
ياغشئ-يامان بارئن گؤرؤپ،	بو دؤنيأده عؤمؤر سؤرؤپ،
أر بزيړگنه اوچرادئم.	زور گؤرمديم شونچا يؤرؤپ،
بير ماصلاحات ادن ياغشئ،	گلينگ ، بگلر ، نأدن ياغشئ،
زور بزيړگنه اوچرادئم.	گؤروغلى آيدار ، غايدان ياغشئ،

گؤروغلى بو سؤزى آيدانسونگ ، كؤسه آيتدى:
 — گؤروغلى ، سن اُحتياچلئ ييگيد-اوو. بير یرده غورقاقلئغام گرک بولار دييپ، اؤورنيپ
 غويايانگ-اوو! — دييدى

—كۈسە، غورقاقلۇغۇڭ ايشى دال، آمان—ساغ غايداندان غووسى يوق!
—مونونگ آتاسى آدى بگ سولطانا—دا حىزىمات اديپ، شولار يالى آغزىمىز آشا يىتدە،
اونونگام بىر گپ تاپايماسى باردى — دىيىپ، كۈسە عۇوض جانا گپ ماقوللادى.
—عۇوض جان، بو سەنىڭ دىيىنىڭ چىقمايا. شونى بىر آتار. بولار يالى اولجا، بولار
يالى مال ارە عۇمۇندە يا بىر ساتاشيا، يا ايكي ساتاشيا. شونى بىر آلمانگ علاجىنى
ادىلىڭ!

عۇوض جان گلىپ، گۇروغلا عارض اتدى:
—آغا، شونگا، هر زات بولسا—دا، بىر آتالايلى!
—آي عۇوض جان، غانگريشا توتياسىڭ^{۳۷۹}! آتالساغام—آتالارنىس ولين، اول ال برىز.
گۇروغلى قىرق يىگىدىنى آلپ، يولونا چىقىپ گىدىرىسين. گلىپ بىزىرگىنىڭ اۋىڭونى
غاباتلاپ، بىر گۇز ساقلاپ ياتتىرىسينلر. گىجانىڭ اچىندە بىزىرگىنىڭ "حايت" دىين سسى
كۇسانگ غولاغىنا دگىبرىدى.

—گۇروغلى، آژدار بارمى، شىر بارمى، بىر ياقىمىسۇز توووش^{۳۸۰} بار—دا!
—بىزىرگىنىڭ تووشى بو، كۈسە!
—اوحو، تووشى نە بلا اكن—اوو!
گۇن چىقىدى، بىزىرگىن گۇرۇندى. كۈسە دە اونى گۇردى.
—گۇروغلى، بو، شونونگ قاددى—قاماتى، ياسالشمى يا اول چادىر غوراپ گلىامى!
—ياسالشمى، كۈسە.

—آلا، گۇروغلى، آيداننىڭچا بار اكن. گۇرۇنمان غايدىرىسك نادىركا حالم!
—زانگىنگار كۈسە، اوزال آيداننىمدا نامە غولاق آسمايانگ! ايندى دۇيا مۇنۇپ حاتابا بوقچاق
بولىمانىڭ؟ ايندى مونونگ گۇزۇنە گۇرۇنۇپ غايتسانگ، ايندىكى ساپار غالاننىڭ اچىندىن
گچىپ، اينرلىرىنە غارنىڭكى باسدۇرۇپ گچر. سۇرۇڭ، مونونگ بىلن بىر يانلى بولماق
گركدىر! — دىيىپ. ائىگدارىپ اۋتاكىتسىنلر.

بىزىرگىن گۇردى بولارى. اول: "يانگقى يىلقى چوپاننى اۋلدۇرسىم بولچاق اكن—ا، بارىپ
حابار برىپدىر. گل هر زادام بولسا باغت ايشىدىر—دا" دىيىپ اويلاندى. "ايشىڭكى يامانا سان،
ياغشى چىقسا ائىقبالىڭغا" دىينلرى. "بىلىپ بولماز، آجالىم يىتىپ اۋلايسىم، يولونگ اۋستۇندە
لأشىم سىرلىپ غالماسىن" دىيىپ، اينرىڭ اۋوسارىنى ارضروم داغىنا غارشى آيلابرىدى.

^{۳۷۹} ترسلىشمىك

^{۳۸۰} تۇوش: زارنى سسى، انگرى

گۈرۈغلام اونونگ غارشۇسۇنغا گىچىپ: "يول مۇندا، سەن نىرأ بارىاسۇنك؟" دىيىپ، سەزنى غولۇنا ئالپ، بىزىرگەنە غاراپ، باش كەلمە سۇز آيتدى:

صاىاباين ^{۳۸۱} ، سووولۇنك يولدان،	غايەت، بىزىرگەن، يول مۇندادىر!
آت سالارن سەغى-سولدان،	غايەت، بىزىرگەن، يول مۇندادىر!
مەن بىر شاھ مەن، تەجىم باردىر،	آلمالى حىراجىم باردىر،
اون سىكىز يىل پاچىم باردىر،	غايەت، بىزىرگەن، يول مۇندادىر!
مىدانان غويىر مەن سەن،	تەنانامان اۋتۇنكى مەن،
گل، پاچىنك بىر، يۇرى گۇنى،	غايەت، بىزىرگەن، يول مۇندادىر!
شۇ گۇن سەنىنك گۇنۇنك باتار،	جاننك جاھەننە يىتەر،
بوغازىنكەن پىكام اۋتەر،	غايەت، بىزىرگەن، يول مۇندادىر!
نايزا سانجىلار جاننك،	حوسسارنكەن گلەن ياننك،
تاغىنك بوپالار غاننك	غايەت، بىزىرگەن، يول مۇندادىر!
آتدان دوشسەم، يامان بولار،	غوتولماغىنك گۇمان بولار،
دەمىر دونلار ويران بولار،	غايەت، بىزىرگەن، يول مۇندادىر!
گۇرۇغلى بىگ، دۇنەنە اركدەر،	حەن عۇۋس گلەن گۇركدۇر،
ارزىرومىنك يولى بركدەر،	غايەت، بىزىرگەن، يول مۇندادىر!

گۇرۇغلى بو سۇزى آيدانى بىلەن بىزىرگەن كىمە دىيىاسىنكەن دىيىنۇق، گىدەپ بارىا، تەپ دۇيە لۇ ايت اۋرىان يالى. كۇسە:

—گۇرۇغلى، بو آيداننك—ھە! اول غولاق آسمانى! شونكا ياماشغاندان: "پاچىمى بىر!" دىيىپ، غاتىراق بىر سۇز آيت! بىر—بىر، بىر سە، باسنىم غايدالى! — دىيدى. گۇرۇغلى يولونك اۋستۇندە كىرىپ دورۇپ:

—ھو، زانگىار بىزىرگەن، مەنىنك گىيە نەم اۋچىن غولاق آسماسىنكەن! مەن آدمە سەننىدا گۇرىامىنك، گۇرىامىنك؟—دىيىپ، پاچ سوراپ، بىر سۇز آيدىار. بىزىرگەن "پاچ بىر مەن" دىيىپ جوغاپ بىرە.

گۇرۇغلى:

^{۳۸۱} صاىاباين: صاىا بىلەن، دانگەن

—من هم گلدیم چاندئبیلدن،
آت سالتنار ساغی—سولدان،

بزیرگن:

—سن هم گلینگ چاندئبیلدن،
الینگده آبرائنگ بارقا،

—چاندئبیلیدن بولار من،
باشئنگا اویون سالار من،

—ذکات^{۳۸۲} دروؤشه بررلر،
یامانی یاغشا یورارلار،

—قئرق ییگیت بیردن آت سالار،
اؤچ یۆز نرینگ بیزه غالار،

—قئرق ییگیت میدان ایشیدیر،
ییگیتلر گویا پشه دیر،

—غوچ ییگیدینگ بیر سۆزۆندن،
بولماسا، بر ذکاتئنگدان،

—آلاندئنگ کرمی چوحدور،
ذکات یرینه حۆشۆر یوقدور،

—اۆزۆم گۆروغلی بولار من،
باسئپ داماغئنگ چالار من،

—غوچ ییگیدینگ میدان مسدی،
بزیرگنینگ یکه دستى،

—دییر گۆروغلی، سونگقى سۆزۆم،
غان اغلاشار سه نینگ انزئنگ،

گل، پاجئم بر، آق بگ اوغلی!
گل، پاجئم بر، آق بگ اوغلی!

سانگا مال برمن، گۆروغلی!
سانگا گیت دییر من، گۆروغلی!

سندن حئراجئن آلا من،
گل، پاجئم بر، آق بگ اوغلی!

حودانئنگ امرین گۆررلر،
سانگا پاچ برمن، گۆروغلی!

گلندیرمی سرینگ آلا،
گل، پاجئم بر، آق بگ اوغلی!

غایغی بیلن اندیشه دیر،
سانگا زات برمن، گۆروغلی!

گل، غولاق توت پئغانئندان،
گل، پاجئم بر، آق بگ اوغلی!

ساغداغئمدا سگسن اوقدور،
سانگا زات برمن، گۆروغلی!

سندن پاجئم آلا من،
گل، پاجئم بر، آق بگ اوغلی!

سنی اۆلدۆرمکده قاصتى،
سانگا پاچ برمن، گۆروغلی!

غارا غانا دولار گۆزۆنگ،
گل، پاجئم بر، آق بگ اوغلی!

^{۳۸۲} ذکات: حنوا حائى نئنگ تۆرکمنلردن آلا ن سالغئندنا ذکات دییليپدير. تۆرکمنلر باشغا يورت سۆودیگأرلریندن توپراغا "آیاق باسدی" سالغئندىی آلینپدنرلار. (آگ)

—بزیرگن ایکی سۆزلىمىز،
دوغرى دىيىر، هيچ گىزلىمىز،
يالان سۆزلىنى گۆزلىمىز،
سانگا پاچ برىمن، گۆروغلى!

گۆروغلى نىنگ بو سۆزى آيدانى بىلىمى بىزىگن زات برىمدى. گۆروغلى:
—كۆسە، آيدان—دىيىمىز بىلن برىك زادى يوق مونونگ! — دىيىدى.
—بولماسا غايدىئىرياس—دا، گۆروغلى!
—يوق، غايتماغ—آ بولماز، كۆسە!
—بولماسا، نام ايش اتىك؟

—منىنگ اتىك ايشىم: يىگىرىمىدىن—يىگىرىمىدىن ايكي بۆلۈنىپ، نايزا بىلن يردن بير
آغدارالنىنگ، يره دۇشنىسنىنگ، بير گۆرلى—باقالى. نرىنگ اۆستۈندە ال برىك دال بو.
قۇرقلار يىگىرىمىدىن—يىگىرىمىدىن ايكي بۆلۈنىپ، يارسى بو يانا، يارسى اول ياننى
گىچىرىدىلر. دىلاپ كۆسە يىگىرىمى يىگىت بىلن غىغىرۇپ ات غويدى. نايزانى ياپىرۇپ ياقىن
گىلىرىندە، بىزىگن ايزىنگ اۆستۈندە غوللارنى بير كۆلندىردى. يىگىرىمىسى نىنگ نايزاسىنى
اپلاپ غولتوغىغا سالايدى. بو ياندىن گۆروغلى نىنگ توپارى گلىدى. مونگا—دا بير اىلنى
آيلايدى. مونونگام يىگىرىمىسى نىنگ نايزاسىنى غولتوغىغا آلدى. گۆروغلى نىنگ آتى
چكىرىمان، ايزىنگ ياننى ياقىن گلىدى. بىزىگىنىنگم ايكي گۆزى گۆروغلىدا. ايزىنگ
اۆستۈندىن گۆروغلى نىنگ اۆستۈنە دىكىن زىنگىرىدى. درو آتدىن آغدارىپ، آشاغىغا باسدى.
قۇرق يىگىت باسلىپ اۆتاكىتدىلر. عۆوز جان آت غويوپ، كۆسانىنگ ائزىندىن يتىدى.
—آى، كۆسە، آغام غالىدى—آ، آنىنگ جىلاونى چكىسە!
—باى، عۆوز جان، سىم جىللى بولوپسىنگ. شو بوزدوماننىنگ شوولومدىغىنى حالى
بىلىنگۇقى؟

"عاراپ دانگاندا" اوتوز بير تاياقدا غىزىان بوزدومان شول واغلار شوولوم بولوپدىر.

—سىتىك غىرما، سىن چكىسە آتتىكى!

—بىزىنگ آتتىك سولوغى چىقىدۇر.

—بىللىگىمىز، كلكىمىز اۆزۈلىپدىر — دىيىپ، هر حايسى بير گپ تاپىپ داغاپ اۆتاكىتدىلر.

بىزىگن—دە گۆروغلىنى آستىنا سالىپ:

—حاى، زانگىنار گۆروغلى، ارتىردىن بارى: "پاجىمى بر، اونىمى بر، مونىمى بر!" دىيىپ،
يولوما چىقىپ، اگلاپ دورسونگ! اينە، سانگا پاچ! — دىيىپ حانجارتىنا ياپىشىدى. گۆروغلى
بير گۆرسە، بىزىگىنىنگ حانجارتى بوغازىنا يتىپ گلىار. گۆروغلى چالاسىنىللىق بىلن غاپدالا
چكىلىپ بار گۆيجۈنى يىغىناپ، بىزىگىنىنگ بىلىدىن برىك ياپىشىپ، بير زىنگىدى ولين، اول پىل

آغدارئلان يالى بولوپ، حوندا زئنگلئپ دۆشدى. اونيانچا گۇروغلى غئلئجئنى چئقارئپ،
غاضاب بىلن بىزىرگىنىگ اۆستۆنە حووالا بولدى.

بىزىرگىنىگ يۆز-گۆزى بىرچىلى بولدى. اول:

—دور، گۇروغلى، سانگا بىر گپ بار! — دىيدى.

—اينە، دوردوم، نأمة گپىنگ بار؟

—گۇروغلى، من سنى اۇنگ تاناماياردئم، ايندى سەنىنگ گۆچلى ار دىگىنى بىلدىم. اۆز
سئرئمنىگ همه سىنى باشدان—اياق آيدايئن. گۆرجۇستان پاتئشاسى لکه شاه بىلن حۇنگار
پاتئشا منى سەنىنگ قاصتئنگا اىبرمكىچى بولدولار. من سەنىنگم اۆزۆم يالى بىر آتادان يکه—
يالنكئزدئغئنگى، سەنىنگ گرچك غوچ يىگىتدىگىنگى اشيدىدئم. شونونگ اۆچىن من سەنىنگ
قاصتئنگا چئقماقدا يۆز دۇندردىم. من يالنكئز باشئمى اكلأپ بىلمان سۇدا اديپ يۇرموق. من
مالى—مۆلكى نادىين، من سىرى—سئياحات اديپ گزمكى اۆزۆمە ماقصات ادىدىم. شونونگ
اۆچىنم "بىزىرگن" دىين آدا ايه بولدوم. اينە، گۇروغلى، مال گرک بولسا، همه سىنى آل،
مانگا مال گرک دال. اما غورقوپ برياندير اۆيدۆپ گۇونۇنگە گتىرمە، زورام گۆركزىپ بىلرين.
يۇنە سىم بىر آتادان يالنكئز، منم بىر آتادان يالنكئز، اىكىمىز قئياماتلئق دوغان بولالى!

مونونگ مردلىك بىلن ادن گۆرۆنگىنى دىنگلأپ دوران گۇروغلام غاھارئندان دۆشۆشدى.
آغايونوس پرى نىنگ: "بىزىرگن بىلن گۆبجۆنگى سئناشسانگ سئناش، يۇنە غايتجاق
واغتئنگدا اونونگ بىلن دوغان اوقاشئپ غايت، سن—دە بىر يکه يىگىت، اول—دا بىر يکه
يىگىتدير" دىين سۆزلرم گۆپبە يادئنا دۆشدى. گۇروغلى:

—بوليا، بىزىرگن، "ال الى يووار، ايكى ال بىريگىپ يۆزى" دىيىلرى دير، اىكىمىز دوغان
بولالى!" — دىيىپ، بىزىرگن بىلن ال آلشئپ، گۆرشۆپ، دوغان بولدولار. اولار اۆزآرا ادن
عهدلرىنى بيان اتمك اۆچىن، اللرىنە سازلارئنى آلئپ، باش كلمە سۆز آيدار بولدولار، گۆر
باق نام دىيىالر:

گۇروغلى:

هر زامان يادئنگا سال سن.

—يۆرك بىلن بولدوق دوغان،

آيتجاق سۆزۆم شو، بىزىرگن!

سن اۆلر يردە اۆلر من،

بىزىرگن:

دوغرى سۆزۆمى دىيرين،

—برن سۆزۆمدە دورارئن،

آرقايئن بولغون، گۇروغلى!

سەنىنگ دوشمانئنگ اورارئن،

—باشىنىڭ بىر ايش دۆشەندە،
اۆستۈنگە غايغى دۆشەندە،
—سەننىڭ مەنىڭ زور دىرگىم،
ايكى دۇنيادە گرگىم،
—اي، دوست، باسنىم غايدىپ گلگىن،
سەپايدان پايىنىڭى ئالغىن،
—بىلدىرمىز، اول يول ايشىدىر،
آنگىسى ئاينىڭ باشىدىر،
—وادانگدا دور، گلماڭ غالما،
چىنىم دىيىم، يالان بىلمە،
—آمان بولسام گلجىدىرىن،
حەزەتلىڭى بىلجىدىرىن،
—گۈرۈغلى بگ، باقار يولا،
بىر يۈرمىس سەنىڭ بىلە،
—بىزىڭنىڭ سۆزى بىردىر،
يالان سۆزلىملىك عارىدىر،
دەردىڭ حەتدىن آشاندا،
مانگا خابار بر، بىزىڭ!
ايچىمدە اوريان يۈرگىم،
يالنىڭ دوغانىم، گۈرۈغلى!
مىحاناما ناظار سالغىن،
ەر حاجان آلسانگ، بىزىڭ!
كۆپ اگلىمك تشويشلى دىر،
دولاننىپ گۈرىڭ، گۈرۈغلى!
مەنىڭ گۈزۈم يولا سالما،
گلماڭ كىتىمگىن، بىزىڭ!
مىحانانگدا بولجاقىدىر،
آرقاين بولغون، گۈرۈغلى!
گۈزۈم دىكر ساغا—سولا،
قارار تاپمان ھىچ، بىزىڭ!
خالىپاسى گۈچلى پىردىر،
خۇكمان گلر من، گۈرۈغلى!

موندان سونگرا اولارنىڭ ايكىسى بىر ىردە بىلە اوتوردىلار، چاى—ناھار ادىنىپ، كىيىلىنى
كۆكۈپ، گۈرۈڭدەش بولدىلار.
گۈرۈغلى:

—بىزىڭ، بىز بىلن دوغان اوقاشدىنىڭ، ايندى بىزىڭ غلامىزا دگمان گچمە، بىزىڭ
غلامىزا گىدىلى، باش—آلتى گۈن بىزىڭ حەزەت—خورماتىمىزى گۈرۈپ، دىم—دەنچ آلىپ گىت!
—دىدى. اما بىزىڭ يولوندىن سوولمانى قىن گۈرۈپ:
—خو، گۈرۈغلى، من ەر زامان بولسا، يولا چىقىپ ايندى غاپدالا سوولمايىن! ائىزما
دولاننىپ گچىمدە گلىن، آغايونوس پرىڭ، قىرق يىگىدىڭ، باش—سەپايم بىلن آبرايلى
بولوپ گلىن — دىدى.
گۈرۈغلى:

—بوليا، بىزىرگىن، يۇنە غايدىپ گىچىگە گلورى!— دىيىپ، خوشلاشۇپ، توروبرمىچى بولدى.

بىزىرگىن:

—گۇروغلى، انىك اوتور بىرسالنىم! — دىيدى.

گۇروغلى:

—يوق، بىزىرگىن، منىم اۇزۇنگ يالندىرنىن، دۇنيا تالاپ ادام دالدىرىن، شو گۇنلۇگىمى تاپسام، ارتىرلىگىمى غايغى اتىن، يۇنە سوراغىسۇز اۇستۇمدىن اۇتۇپ—گىچىپ يۇرمانگى اُسگىرمىچىلىك بىلىپ، سەنىنگ اۇنگۇنگىن چىققىشىم شو. سەنىنگ بو مرد سۇزۇنگىن سونگ، پاچ آلماقدان گىچىم —دىيدى.

اوندا —دا بىزىرگىن اتمان، باش يۇز طىللاننى حورجونا آتدى. گۇروغلى بىزىرگىن بىلن خوشلاشۇپ، آتلاندى.

يولدا يىگىتلىرى گۇروغلا:

—گۇروغلى، سەنىنگ بىزىرگىن بىلن دوغان اوقاشاننىنگ غووى بولدى! اول سانگا دوغان بولماغا مىناسىپ يىگىت — دىيدىلر.

حابارى كىمدىن آل؟ زىنل كىمىردىن!

بو كىمىرى بىزىرگىن بىلن گۇروغلى نىنگ آراسىنا دوشمانچىلىق سالماق اۇچىن يۇرىتە حۇنگكار پاتىشا تاراپىندىن ايىرىلىپدى. بو زاتدان حابارسىز گۇروغلى بىر ىردە بىر ماحال مونونگ بىلن انە—اوغول بولۇپ گىدىن. هر واغت اولجالى بولاندا، گۇروغلى اونگا بىر تنگە، ايكى تنگە ناس بولى تاشلاپ گىياردى. "اولجام كان بولماسا—دا، شونگا بىركى تنگە تاشلاپ گىدىين. كان واغىتان بارى حابار آلماننىم" دىيىپ، كىمىرىنگ اۇستۇندىن سۇردى. بو كىمىرىنگ ياغىرنىسى حۇكى، بوينى بۇكۇر، ايكى دىزى غولاغىندان گىچىپ دوران، اۋزى شور تومشوق، بدىنشان، بى مازا، شر ايشى تاپسا، حايئر ايشە داحتل بولمايادى. آدنا—دا زىنل كىمىر دىيدىلر.

گۇروغلى سۇرۇپ گىدى اۇستۇندىن، آتنى باغلاپ، سالام برىپ، زىنلىنگ چاتماسىنا گىدى. كىمىر آمانلىق—اسىلىك سوراىشۇپ:

—حاي، اوغلوم، يول بولسون! — دىيدى.

—خوداى برىسە، بول بولسون.

—نىردىن گىياسىنگ؟!

—بىزىرگىنىنگ اۇستۇندىن گىيان.

—نامە ايش اديپ غايتىنىنگ بىزىرگىن بىلن، اوغلوم؟!

—بىزىرگىنىڭ باش يۈز تۆمىن تىللاسىنى ئالپ، دوغان بولۇپ غايتىدۇم.
 شۇيىلە دىيەنەندىن كىمپىر ھەمە يىرلىرىدىن بوروپ—بوروپ ئالپىردى:
 —اوغلوم، باغىتىڭ ياتىدى دىيىسەنە، ايشىنىڭ غايتىدى دىيىسەنە، يورت گىتىدى دىيىسەنە!
 —نام بولدى، انە جان؟!
 —اوغلوم، آلماسانگ، ائىجالمارسىڭ! — دىيىپ، اون سىكىز چارخىڭ پىرىگىندىن بىر
 دوتارى بارىدى. دوتارنى ئالپ، تارنى امجىگىڭ اۆستۈندە غويۇپ، گۇرۇغلا غاراپ، باش
 كىمە سۆز آيتىدى:

بىزىرگىن اھلى نىڭ ائىقارنى بولماز،	گىلسە، يوردونگ، حاراپ ادر بىزىرگىن.
اونونگ ائىقارنىدا دورانى بولماز،	گىلسە، يوردونگ حاراپ ادر بىزىرگىن.
چاندئىيلە گىلسە، آخىرزاماندۇر،	ايندى سەنىڭ دىرىلىگىڭ گۇماندۇر،
اۋزى دوشمان، اونونگ پالى ياماندۇر،	گىلسە، يوردونگ حاراپ ادر بىزىرگىن.
بىر گۇنى گلى اول چاشدئىيل يانا،	پىزادىڭ عاشىق بولدى غايئابانا،
دىرى اىبرمگىل اول گۇرجۇستانا،	گىلسە، يوردونگ حاراپ ادر بىزىرگىن.
بدوينگ حارلادىپ ائىزىندان بارغىن،	نصىب—تاقىدۇر ئىتسۇنگ گۇرگۇن،
اۋزۇنى اۋلدۇرىپ، مالىنى آلغىن،	گىلسە، يوردونگ حاراپ ادر بىزىرگىن.
زىنل كىمپىر دىرلر مەنىڭ آدما،	اول دوشمان گىتمەسەن گۇۋۇن شادىنا،
يائىڭ اوقى يتر شونونگ دادىنا،	گىلسە، پىزادىڭ آلا بىزىرگىن.

كىمپىر بو سۆزى آيداندىن سونگ، گۇرۇغلى نىڭ گۇۋۇنى بۇلۇندى.
 —آلا، شۇيىلە بولايارمىقا، انە؟!
 —گۇمانسىراتما، اوغلوم!
 قىرق يىگىت گۇرۇغلى نىڭ، گۇۋۇنى بۇلۇنى بىلىپ: "من آيتمادىمى—دا، من
 آيتمادىمى؟" بولشۇبرىدى.
 گۇرۇغلى كىمپىرىڭ دىيىنەنە گىدىپ، قىرق يىگىدى بىلن ياماشغاندىن قوۋوپ گىدىبرىسىن.
 آيلانپ، بىزىرگىنىڭ يولونى غاباپ ياتىبرىسىنلر.
 گۇرۇغلى:
 —كۇسە، دوغان بولۇپ، گۇز—گۇرتلە گۇزۇنە گۇرۇپ اۋلدۇرىپ بولماز. آداۋ بىلن آلا
 عاجىنى ادىلى — دىيىپ ياتىبرىدىلر.

آداما نامە گلەسە من-منلىكەن گلىار. بىزىرگەن-دە: "يالانچۇدا بىر دوشمانىم گۇرۇغلىدى. اونۇنگ بىلىم دوغان بولۇق. ايندى اينىرەن يىقۇلۇپ اۇلۇيمىس، آجال يوق" دىيىپ اينىرەن اۆستۈندە غۇرساغۇنى شىمالا توتۇپ اوقلاپ گلىاردى. گۇرۇغلى بىزىرگەن اۆچىن اۆچ اوقى جىملىدى. بىر اوقى يايلا دولدۇردى، بىر اوقى ياي بىلەن توتۇدى، بىر اوقى آغزۇنا دىشلىدى. گۇرۇغلى يايلا دولدۇران اوقۇنى چكىدى-دە: "كىمىر دۇغرى آيتىدۇمقا يانۇغرى آيتىدۇمقا؟!" دىيىپ سايگىندى. كۈسە اونگا: "نام سايگىنىنگ؟" دىيىدى. گۇرۇغلى يايلا دولدۇران اوقۇنى آتۇپ غۇيىردى.

بىزىرگىنىنگ غۇرساغۇندىن دىگى، اول اويانمادى. ياي بىلەن توتۇپ بارىان اوقۇنى آتۇدى، او-دا دىگى. آغزۇنا دىشلاپ دۇران اوقۇنام آتۇدى اۆچ اوق بىر يردىن دىگى. بىزىرگەن مېنارا غايدان يالى اينىرەن اۆستۈندىن غايدىدۇردى. اوق آتا-اوق آتا گۇرۇغلى نىرەنك يانۇنا ياقۇن باران اكن. شول كىمىنلاپ گلىاركا، بىزىرگىنىنگ الەنە گۇرۇغلى يەنە ايلادى. غابىر-غۇبۇر اينىرەنك آستۇنا سالىدى. قۇرۇق يىگىت غۇرقۇپ اۇتايگىتدى شارپا-شارپا. بىزىرگەن گۇرۇغلىنى آستۇنا سالىپ، تانامان، باش كىمە سۇز آيتىدى:

بى ماحال گلىدىنگ يانۇما،	ھىر بىر باشدا اۇلۇم باردۇر!
بويادۇنگ غۇزۇل غانۇما،	يالنىگۇر باشدا زۇلۇم باردۇر!
يىلدۇر داغدا قۇوۇپ يىتە،	ياقا بىر يان چالىپ تۇتان،
دوغانلىق واداسىن ادەن،	گۇرۇغلى آدلى آغام باردۇر.
گىجە لىر دۇغان آي بولان،	آتى-اسبابى شاي بولان،
اورۇشدا مۇنگە تاي بولان،	آي سولطان دىيىن اويام باردۇر.
مرد بولۇپ ميداندا دۇرسام،	غۇچ يىگىدىنگ غادىرۇن بىلىم،
آجال يىتىپ، بو گۇن اۇلىم،	اۇزلاپ گلىر كىمىم باردۇر.
آرمانلى اۇلدۇنگ، بىزىرگەن،	دۇغرى گلىسنگ، اۇترەن مان،
بىزە بولدى آخىر زامان،	اورتا يولدا قازام باردۇر.

بىزىرگەن بو سۇزى آيدانىسۇنگ، سۇرادى: سىن كىمىسىنگ؟
—من گۇرۇغلىدۇرۇن.

—زانىنگار-آ، دىلاپدا گۇنۇمە گلىپىدى، سانگا ائاناماندۇم. شول گۇنۇمە گلىنى بولدى، گۇرۇغلى، مېنىنگ بىلەن دۇغان بولانۇنگا آرادان يىل گىچەنۇق، آي گىچەنۇق، بىر ھىدە

گچەنوق، يا بىر گۆنم—ا گچەنوق. بولسا بىر ساغات، ايكى ساغات بولدى، حالى منىڭ بىلن دوغان بولوپ غايدانئنگا. حى، شو ايشى ادام ادرمى؟!

—يوق، بىزىرگن انىم، من سنى بىلمان، عثمانلى ئىنگ سۇوداگارىمىقا دىيىپ آتدۇم. —بىلسىڭ—دە اتدىڭ شو ايشى، بىلمەسىڭ—دە! گۇروغلى، سنى اۇلدۇرىين دىيىم، حالى اۇلدىرلىك تآبئىم بار. بىر شاباتدا اۇلدۇرئان سنى. سنى اۇلدۇرىن بىلن من دىرىلمەيآن. منىڭ بولجاغۇم بولدى. يۇزۇغاراچىللىق سانگا غالىسۇن! من شو مردلىگىمدە دورايۇن. بىر ايش اتدىڭ. سانگا دىيىك سۇزۇم، گۇروغلى! يولونگ اۇستۇندە لاشىم سىرلىپ غالىماسۇن! يولدان چىقارۇپ توپراغا دولاورى! اونسونگ—دا، آى سولطان دىين اويام باردۇر. اونونگ غاراحان دۇو دىين ياغۇسى باردۇر. شونگا پەيدانگ دگىپ، شول بلاسۇنى دپ ادورى. اونسونگام، منى تارۇپ ادىپ، بىر ناما غايراورى! بىزىرگىنىڭ آستۇندا ياتان يىرىندىن گۇروغلى بىر غازال آيتدى:

اوغراپ گلىنىڭ گۇرجۇستاننىڭ ايلىندى،	آغالار آغاسى — بگدىر بىزىرگن!
گۇرجۇستان ايلىنىڭ، حانى—سولطانى،	داغلارنىڭ آرسلاى—شىرى بىزىرگن!
بدوينگ اوغرادۇپ، پلىك قاصتۇنا،	باقمان يولونگ بلندىنە، پسدىنە،
آت اوينادۇپ گلىم اۇزۇم اۇستۇنە،	بىزى مرد سايمان، اوينار بىزىرگن!
بادى—صابا يىلر گلىپ اۇسۇلدى،	باغرۇم باشى پارا—پارا بولوپ كسىلدى،
دوشمان حىلە سىندىن گۇزۇم غاپلدى،	گۇزۇم ياشى غانا دۇندى، بىزىرگن!
اگنىنە گىيىپدىر سامئردان كۆركى ^{۳۸۳} ،	باشۇنا گىيىپدىر بكداشى—بۇركى،
گۇروغلى بگ، دوغانلىغۇمنىڭ اركى	دوشمانلار قاصت ادىپ، سۇندى بىزىرگن.

گۇروغلى بو سۇزى آيداندا، بىزىرگىنىڭ گۇزۇنىڭ آغى—غاراسى غاتئشدى. گۇروغلى اۇچ اوقى دىنگىنە چكىپ آلدى. اوق چىقىدى، بىزىرگىنىڭ جانى—دا چىقىدى. گۇروغلى يىرىندىن توروپ، بىيك دپانىڭ اۇستۇنە چىقىپ، بىر آيىلغانچ باغئردى، يىگىتلىرىنى چاغئردى. بولار—دا مونونگ توشونى اشىدىپ: "بىزىرگىنى آلىپ، اۇزى آمان—ساغ غالىئىدۇر. مونونگ توشى بلندىن گلىا" دىيشىپ، سۇرۇبىدىلر. گلىپ گۇرسەلر، گۇروغلى بىزىرگىنى آلىئىدۇر. كۇسە بىزىرگىنىڭ ماللارنى دولاپ بوزدومانى او يان، بو يان چاپيا. گۇروغلى:

—كۈسە، دوغان بولوپ نامارتچىلىق ادىپ اۆلدۈردىك. مونونگ بىزە آيدان ايكي آغۇز
وصىيىتى: شو يولونگ اۆستۈندە لاشى سىرلىپ غالماسىن! آنكىرراغا چىقارنىپ توپراغا دولانگ!
—دېدى.

كۈسە:

—گۈروغلى، سن جىنلى بولوپسىنگ. بو ايلە-بەيلە چوقورا سىغىمى؟ ايشىنگى
تۆكديپسىنگ—ا سن! — دېدى. كۆپچۈلىك اوزۇنگە بللى. گۈروغلى نىنگ دىيەنىنى اتمان،
بىزىرگىنىگ مالنى آلىپ غايدىرىدىلر.

حابارى كىمدن آل؟ آغايونوسدان.

آغايونوس بولان ايشلىرىنگ ھەمە سىنى دىرناغىندا گۈرۈپ اوتىردى. گۈروغلى بىر يردىن
گلندە، غوجاقلاپ آتدان دۆشۈرىلدى. بو گزگم آتدان دۆشۈرچك بولوپ، غاپرغاسىندان
غاتىراق غىسىرىدى. گۈروغلى:

—حايت-حايت، آغايونوس! — دېدى.

—نام بولدى، گۈروغلى؟

—آغايونوس، شو غىراتنىگ غىلغىنى بىلمىمىنگ؟ يولدا اۆركۈپ يىقىدى. اۆچ-دۇرت
غاپىرغام دۇۋلدىمىقا دىيىان.

—گۈروغلى، غىرات اۆچۈندە-دۇردۈندە يىقىمان، آيلاننىپ گلىپ، سارى دىش، سارى دابان
بولانسونگ يىقىمى سنى؟ بىزىرگ بىلن دوست بولدونگ، دوغان بولدونگ. شور تومشوق
كىمپىرىنگ دىيەنىنە گىدىپ، عەدىنگى بوزوپ، اول بىچارانى اوقلاپ ياتىرغا، نامارتلىق ادىپ
آتىپ اۆلدۈردىنگ، اۆستۈنگە يىقىلدى، غاپىرغالارنىگ، آنا، شوندا سىندى سەنىنگ.
گۈروغلى ير دىرمالاپ اوتىر.

—اينگ، سونگوندا سەنىنگ يالى آدم شولار يالى بىچارانى شەيدىر، گۈروغلى! — دىيىپ،
آغايونوس باش كلە سۇز آيتدى:

ساداغانگ بولايىن چاندئىيل حانى،	بىزىرگ دى بىچارانى نىلدىنگ؟!
گۆرجۈستان يوردوننىگ حانى-سولطانى	بىزىرگ دى بىچارانى نىلدىنگ؟!

سال-سالنىگ نىلىدىر، بىزىرگ آدى،	اونونگ يۆرگىندە غويدونگ كۆپ اودى،
آتام دىيىپ غالمادى يەكە زۆريادى،	بىزىرگ دى بىچارانى نىلدىنگ؟!

آق بگىنگ اوغلودىر، آدى بىزىرگ،	اونونگ يۆرگىندە غويدونگ كۆپ آرمان،
آغام دىيىپ آغلاپ گزر آى سولطان،	بىزىرگ دى بىچارانى نىلدىنگ؟!

آغايونوس، جاھان پاتئشانگ غۇزى، دوست-دوغان بولسون دىيىپ آيتدۇم كۆپ سۆزى،
كۆر بولسون، ئورتىسىن دوشماننىڭ گۇزى، بىزىرگىن دى بىچارانى نىلدىنىڭ؟!

آغايونوس بو سۆزۈنى تمام اتدى. گۇروغلى غامغۇن بولوپ:

—آغايونوس، غاراض، بىر اربىلىك بولدى-دا! — دىيدى.

—گۇروغلى، مونونگ مال-مۆلكىنى غالانگا سالما! بۆتۈن بىر بولوپ گلە، ارتىر اون بولوپ چىقار. شو دورشونا يوردونا غويىر. بىزىرگىنىڭ ماسلىغۇنى-دا غالاننىڭ ياننىدا يىرلىشىدۇ، ئۆستۈنە كۆممەت سالدۇر، ئالتۇندان تىغ دىك. اول كىمپىرى يەنە بىرانتك زاتلار سىباپ بولماق، سىخا اوتورت! بولماسا سەنىڭ بىلن كان آغزىبىرلىگىمىز يوق! — دىيدى.
گۇروغلى قىزىق يىگىدى نىڭ ياننىدا گىلىپ:

—كۆسە، بىزىڭ اول آيدانلارنىڭمۇزى آغايونوس اتچك دال. "ماللارنى يوردونا غوشورما علاجىنىڭ ادىنىڭ". دىيدى.

گۇروغلى قىزىق يىگىدىن ماللارنى شو دورشونا اىيرىپ، بىزىرگىن گىتىرىپ، يىرلىشىدىپ، كۆممەت سالدۇرۇپ، ئالتۇندان تىغ دىكى. كىمپىرىنىڭ ساجىندان توتوپ، ئىزغىنىپ-ئىزغىنىپ، بىر اوللاقان بازار يولونگ ئۆستۈندە، كۆپرى نىڭ آغزىندا سىخا دىكى: "هر كىم شوغولچىلىق اتسە، شولار يالى بوليا!" دىيىپ، گۇرنە گۇز، اشىدە غولاق ادىپ، دىك آشاقلۇغۇنى سىخا تاشلايدۇ. كىمپىرىنىڭ جانى جاھانم بازارنى گىتىدۇ.

گەلى گۇروغلى غالاسۇن، آغايونوس:

—جانى، گۇروغلى، بىتىردىنكىمى شول آيدانلارنىڭمۇ؟ دىيدى.

—بىتىردىم، آغايونوس.

—جانى، بىتىرن بولسانگ، مردلىگىنىڭ-ناماردلىغۇنى ايندى بىر حابار بر، اشىدىلى!

—ياغۇنى بولار — دىيىپ، گۇروغلى بىزىرگىن مرد ادىپ، ئۆزۈنى نامارد ادىپ، پىزادا غاراپ، بىر سۆز آيتدى:

موزۇر^{۳۸۴} گۇروغلى من بولدوم!

نامارت گۇروغلى من بولدوم.

ياقا بىريان چالپ توتدوم،

موزۇر گۇروغلى من اولدوم.

بارىپ، يولدا گىزلىن دوروپ،

سۆزۈم آيتسام، پىزادىم،

حىلە ياقدى منىڭ عەھدىم،

داغۇستاندا قووپ يتىدىم،

دوغان دىيىپ، آلداپ آتدۇم،

دوشمان تىنە تىن بىرىپ،

^{۳۸۴} موزۇر: مزدور، حاقنى توتما آدم، بويىدە پىس آدم.

نامارت گۇروغلى من بولدوم.	عزىز جاننا اوقلار اوروپ،
دوشمان سۇزۇنە اوناپ گيدن،	باش چىقارمان بو دۆنيە دن،
غاندار گۇروغلى من بولدوم.	اۇتۇلمىجك گۇئادن،
بو پانى دۇنيا بى پيان،	غۇچ يىگىتلەر سۇرسۇن دۇوران،
نامارت گۇروغلى من بولدوم،	اۇلدۇرمىسونگ، اتديم پوشمان،
بىر شوم كىمپىر سىباپ بولدى،	اوال-آحئر حودا قىلدى،
غاندار گۇروغلى من بولدوم.	بۇغان تارتىپ، قاضا دولدى،
يۇرگىم آغزۇما ايندى،	گپە گىديپ، گۇنۇم سىندى،
نامارت گۇروغلى من بولدوم.	بىر بى گۇئا يىلدن سۇيىدى،
گۇزۇمى غانا دولدوردىم،	بىلمىدىم، اتديم، اۇلدۇردىم،
جومارت گۇروغلى من بولدوم.	آلتىن كۆمىتلەر سالدۇردىم،
غاراشدىم، ائغىتتار سىندە،	هېچ طاقات يوق ايندى مىندە،
غاندار گۇروغلى من بولدوم.	اۇلدۇر مىنى اوشبو گۇندە،
پانى اۇترىنى بىلدىم،	گۇروغلى، پانىغا گلىدىم،
غانحور گۇروغلى من بولدوم.	آى سولطانا غاندار بولدوم،

گۇروغلى بو سۇزۇنى تمام اتدى. آغايونوس:

—گۇروغلى، گۇزۇنگ اورنونا دۇشن اكى... — دىيدى.

بولار بو يردە قارار توتوپ بولوبرسىنلار.

حابارى كىمدن آل؟ قىرق يىگىتدن.

اولار آز يۇرىپ، كۆپ يۇرىپ، يول اوزاق، گىپىنگ غىسغاسى ياغشى، سۇرۇپ، بىزىرگىنىنگ يوردونا باردىلار. بارى يانئندان بارانلارنىدا يىگىتلەر:

—كۇسە، مونونگ ماصلاحاتنى تاپ! — دىيدىلار.

—مونونگ ماصلاحاتنى تاپدۇق. مىنىگ دىيىنىمى اتىنگىز، الينگىزى يۇزۇنگىز توتوپ، اولى

ايل بىلن آغلاپ بارئىرىنگ!

بىزىرگىنىنگ ساراينى ياقۇن بارئىرىندە، قىرق يىگىت الينى يۇزۇنە توتوپ، سىس اديپ باردى.

ايندى حابارى كىمدن آل؟ آى سولطانان آل!

آی سولطان: "بو نأ غالماغالقا؟" دىيىپ، داشارى چىقسا، آغاسى نىنگ ماللارى. آى سولطان
اۋنگۇندىن چىقىپ:

— آى، يىگىتەر، غويونىڭ سىيىڭىزى، بىرىڭىڭىزنىڭ! ھانى بو ماللارنىڭ ايسى؟! —
دىيىپ، قىزىق يىگىتتىن سوراپ، زار-زار يىغلاپ، بىر سۆز آيتتى:

غورباننىڭ بولايىن عزيز مۇھمانلار،	مالئۇمنىڭ ايسى — بىزىرگىن ھانى؟!
شىرىن جاننىم بولسۇن سەنىڭ غورباننىڭ،	مۆلكۆمىڭ ايسى — بىزىرگىن ھانى؟!
آغشام ياتانىمدا بىرچە دۇيش گۇردۇم،	او دۇيشۇمدىن غورقۇپ، تىسىگىنىپ توردۇم،
آغام، گىتمە! دىيىپ كۆپ پىيات قىلدۇم،	ماللارنىڭ ايسى — بىزىرگىن ھانى؟!
من اوزال غورقاردۇم گۇرن دۇيشۇمدىن،	بىلىم، نە سۇودالار گىجى باشئۇمدان،
من آيرىلدۇم ياللىڭىز شونىڭقار غوشۇمدان،	مۆلكۆمىڭ ايسى — بىزىرگىن ھانى؟!
منىڭ آغام بىر يىرلەردە اۋلۇمى،	سارالئۇبان گۆل مىڭىزى سولۇمى،
چۆل يىرلەردە مازار بولۇپ غالىدۇمى،	جانئۇمنىڭ ايسى — بىزىرگىن ھانى؟!
گرچك غوچ يىگىتى دۇنيا يۇزۇندە	غۇللىڭ بولماز ائقارنىڭدا، سۇزۇندە،
بىر نىشان غالىمادى اونونىڭ ائزىڭدا،	گۇزۇمىڭ رۇوشنى — بىزىرگىن ھانى؟!
آى سولطان غۇز دىيىرلەر مىنىڭ آدۇما،	بىر آخ اورسام، ئالم يانار اودوما،
زار يىغلايىپ، آغام دۇش يادۇما،	باشئۇمنىڭ ايسى — بىزىرگىن ھانى؟!

آى سولطان بو سۇزۇنى تمام اتدى. كۇسە:

— سەن كىم؟ — دىيىدى. آى سولطان:

— مەن بىزىرگىنىڭ آى سولطان دىيىن ناچار دوغانى — دىيىدى.

— سەن ناچار دوغانى بولساڭ بىز گۇرۇغلى نىنگ قىزىق يىگىدى. سەنىڭ آغانىڭ
گۇرۇغلى بىلەن دوست بولدى، دوغان بولدى. "دە-دۇنچ آلايىن" دىيىپ، گۇرۇغلى نىنگ
غالاسىنا باردى. باش-آلتى گۇن بولاندىن سونىڭ، شول يەردە آغانىڭا جۇم-جۇمە دىيىن كىل
دىگىپ، قازىباسى يىتىپ اۋلدى. اونسونىڭ، گۇرۇغلى "التىپ بىرىڭ" دىيىپ، بىزدىن مال-
مۆلكۇنى بىرىپ غويىردى. ائىنچا، آغانىڭ ماللارى، آى سولطان!

آى سولطان گۇرسە، مال غوزغالىماندىر. اونسونىڭ، مونىڭا گۇۋا بولدى-دا دوروبردى. آى
سولطان بو ھابارىنى اشىدىپ، بىر ناغرا چىكىپ، اسسىندىن گىدىپ، بىر سالىئۇمدان سونىڭ

—آی، آی سولطان، سن آغانگى جار چكديرىپ سوراپ آزارا غالىپ يۇرمە. سەنينگ آغانگى چارداغلى چاندئىبلە گۇروغلى پئان داغدا آتئپ اۋلدوردى! — ديدى.

آی سولطان بو حابارى اشيدىپ، ناغرا چكىپ، اسسندن گيديپ، سونگرا هوشونا گليپ، يئغلاپ اوتوردى. اونسونگ، اويلاندى: "كۆپ يئغلانئىمدا، آغام غايدىپ گليامى؟" آی سولطانننگ يوردونننگ هيدلىك غايرا يانئىندا هيند شأهرى ديين بير شأهر باردى. اونونگ حانئىنا غاراحان دۇو دىيىادىلر. بو—دا آی سولطانا عاشئىدى. بزيگندن غورقوسئىنا گلبيلمان يۇردى. آی سولطان: "آغامئىك اۋلىنىنى اشيتسە، بير ساغادا غويماز—دا منى آلار، اونگا راضى بولانئىمدا، آسمانا اوچانئىم ياغشى. من—دە شو ياندا آغامئىك غانئىنى يا آلانئىن، يا اۋلىين" دىيىپ آغاسى نئىك قئىق يىگيدىنى يانئىنا گليپ، قئىق يىگيدىنگ باشلىغى گنجىم بگە غاراپ زار—زار آغلاپ، بير غازال آيدار بولدى:

گنجىم بگىم، سنسنىك منىنگ يولداشئىم،	تاشلا منى گۇروغلى نئىك يوردونا!
اوزاق يولدا، دۆز ميداندا سئىرداشئىم،	تاشلا منى غاندارئىمئىك يوردونا!
نيچە داغلار، درلرە دن اۋتلى،	سوو اورنونا غان شرابئىن يوتايلى،
گۇروغلى نئىك آجال دونون بيچلى،	تاشلا منى غاندارئىمئىك، يوردونا!
بو پانى دۇنيە دن پيان بولمادى،	يەكە ليكدن كۆپ آغلادى، گۆلدى،
آغامدان هيچ بير نئشان غالمادى،	تاشلا منى غاندارئىمئىك يوردونا!
آی سولطان دىير، آغام بولوپئىر پيدا.	يالنكئىز دوغانئىمدا ايلدى جئدا،
عارئىم آلسام درديم بولاردى ادا،	تاشلا منى غاندارئىمئىك يوردونا!

آی سولطان غئىز بو غازالى آيدىپ، آغاسى نئىك آتئىندان غوۋى بير آتى گتيرىپ، بير غئىلدان بزىپ، ايرلاپ، اۋزى ارىك لباسئىنى گيىپ، آتى مۇنۇپ، باتئىر ياراغلارئىنى داقئىتىپ: "نيردسىنگ چارداغلى چاندئىبل" دىيىپ، چۆو گيتدى. آز يۇرۇپ، كۆپ يۇرۇپ، يئلدئىز داغئىنا گلدى. يولدا آغاسى نئىك دم—دئىچ آلئىپ گيدن يرينى گۇرۇپ تانئىدى. شوندا داغا يۆزلىنىپ، باش كلمە سۆز آيتدى:

من چئىقمئىشام گۇرچۇستانننگ ايليندن،	داغ، اۋستۇنگدن يالنكئىز آغام گچدىمى؟!
منىنگ بو حالئىمدا حابار آلمادى،	داغ، اۋستۇنگدن يالنكئىز آغام گچدىمى؟!
قئىق گۆن بولدى، منىنگ آغام گلمدى،	پريشان حالئىمدا حابار آلمادى،
يالنكئىز اجيزاننىنگ گۇونى بولمادى،	داغ، اۋستۇنگدن يالنكئىز آغام گچدىمى؟!

من بیر ناچار، اۇزۇم يولا چاغلادئم،
 كسيپ-كسيپ يۆرك-باغرئم داغلادئم،
 يئلدئز داغئنئ گۆرۆپ، آغلادئم،
 آت يۇرۇتسم چاندئبيلينگ دۆزۆندن،
 غان آقدئرسام گۆرۇغلى نئنگ گۆزۆندن،
 آغام ديببىپ، ماتامئنئ باغلاسام،
 يئلدئز داغئنئ گۆرۆپ آغلاسام،
 آى سولطان ديير، ائلغار اتسم اۇزۆنه،
 بير آح اورسام، گيدر روى-زمين،
 كسيپ-كسيپ يۆرگيمى داغلاسام،
 داغ، اۆستۆنگدن يالنگئز آغام گچديمى!
 غانئمئ تابشئرسام شمشير ديمينه،
 داغ، اۆستۆنگدن يالنگئز آغام گچديمى!

آى سولطان بو سۆزۆنى تمام اتدى. شول گلشينه چاندئبيله يهتدى.
 ايندى حابارئ كيمدن آل؟ گۆرۇغليدان آل! اول بزي رگن بيلن دوغان بولوپ، عهديني بوزوپ
 اۇلدورنى نينگ چاپچئلئغئ بيلن ياتئشئنا آرادان قئرق گۆن گچيرن اكن، گۆرۇغلى ساپار
 كۇسأ يۆزلىنىپ:

— كۇسه، چاپچئلئقدان كۇپ ياتدئق، غوشا-شيكار گيديلينگ! — ديببى.
 گۆرۇغلى قئرق ييگيديني آلئپ غوشا-شيكار چئقدئ. بير آغشام داغلئقدا بولدولار. ارتهسى
 گۆن چئقاندان، يهنه آتلاندئلار. بير ماحالدا گۆن چئقاردان بير آتئ گۆرۆندى. حاندان باتئر
 گۆردى مونئ. اول:

— حاو، ييگيتئر، بهيأنگيزى گۆزلأنگ، بيزينگ آت-اووازئمئزا بو ياندان بير كۇسه ييگيت
 گليأ — ديببى.
 تايماز بگ:

— ييگيتئر، بيدرك گپلمأنگ، اۇزى داغلئق، گۆن چئقان ماحالئ، بو واغتلار حئدئر-الياس،
 قووس-قياس گزسه گرک بو يرلرده — ديببى.
 اوندا كۇسه:

— حئدئر-الياس، قووس-قياس ديبدينگ شو اووادانلئغئ بيلن بيزه حوداى بردى مونئ! —
 ديببى.

آى سولطان-دا گلدى. آتئنگ جئلأوئنئ چكيپ، سلام بريپ دوروبردى. گۆرۇغلى سالامئنئ
 آلئپ:

— ياغشئ ييگيت، حابارئنگئ بر! — ديببى.
 شول يرده آى سولطان آرقاسئندان دوتارئئ آلئپ، گۆرۇغلا غاراپ بير سۆز آيتدى.

غارشئم آلئپ دوران ييگيت،	گۇروغلىنى بيلرمى سن؟!
عارضئم اشيت، ار ييگيت،	شول ظالمئدان بيلرمى سن؟!
يۇرگيم اودون اۇچۇرن،	عاقئل-هوشومى غاچئران،
آغامئنگ يوردون گۇچۇرن،	گۇروغلىدان بيلرمى سن؟!
آتئم ميدانا اوغراتسام،	بیر مردینگ اتگين توتسام،
يا اوتولسام، يا-دا اوتسام،	شول ظالمئدان بيلرمى سن؟!
دوشمانلارئمى گۇلدۇرن،	غۇزئل يۇزۇمى سولدوران،
يالنگئز آغامى اۇلدۇرن،	شول ظالمئدان بيلرمى سن؟!
آى سولطان ديبير، عارضى-حالم،	اۇلدۇرسىم، سوووماز جانئم،
باردئر گۇروغلىدا غانئم،	غاندارئمى بيلرمى سن؟!

آى سولطان بو سۇزۇنى تمام اتدى. گۇروغلى نئنگ سۇنگنگى سووادى. زات بيلمىدىك كيشى بولوپ:

—آى، ياغشى ييگيت، "آى سولطان ديبيارسىنگ، گۇروغلى" ديبيارسىنگ، سن حابارئنگى مانگا ديلدن آيت، سن كيم؟ —!دييدى.

—من بزيگننگ آى سولطان ديبين ناچار دوغانى.

—"بزيگننگ آى سولطان ديبين ناچار دوغانى بار ديبيب اشيدىپ يۇردۇك، شولمى سن، ياغشى ييگيت؟"

—"ياغشى ييگيت!" ديبيب، كان آغزئنگى اوزادئبرمه!

—نأبيليبن، دونلى-تلكى، آتلى-ياراغلى بولانگسونگ، ياغشى ييگيت ديبياس. آى سولطان دئغئنگى ايندى بيلدىك. حانى، آى سولطان، نأ جايلى چئقدئنگ؟

—شول گۇروغلى منىنگ آغامى اۇلدۇريپدير. شوندان غانئمى آلماغا چئقدئم — دييدى.

ساپار كۇسه: "آى، دوغانئم آى سولطان، آتدان دۇش، چاى ايچ، نان اىي! گۇروغلام تاپئلار، هيچ يانا گيتمز، گلر — دييدى. گۇروغلى ساپار كۇسا غاراپ، گۇزۇنى غئئپ:

—كۇسه! — دييدى.

—حأ!

—بىز-أ گۇروغلى بيلن كان گپلشمىدىك. سن بىرنمه مئدى-مئدى گۇررۇنگ اديأدينگ؟ اول يول-ائز چالماغا گيديپدى نيچه گۇندن گلرين ديببيدى؟ آيت شونى آى سولطانا. كۇسه:

—آی سولطان، گۇروغلى نىنگ قىرق يىگىد—بىز! گۇروغلى آغانگ بىلن دوست بولدى،
دوغان بولدى. عەھدىنى بوزۇپ اۆلدۈردى. بىز—دە، اونسونگ، اۆيكلدىك. ھمىشە نىرأ گىتسە—
دە ائزىندان غالمايدىق. بىزە غاھار اديپ، يەكە اۋزى چىقىپ گىتدى. سەنىنگ—دە شوندىن
شونگا ھلأك بولۇپ كىشىنگ، اونسونگ—دا اۋيدە بولمىشى — دىيدى.

—نىچە گۇندە گلجك دىيىپىدىر؟!

—اولجا غىزنىرسىم، آلتىمىش گۇن، بولماسا قىرق—اللى گۇن دىيىپىدى.

—آلتىمىش يىللاپ ياتىشىم شو. حاجان گلە، گلېرسىن.

گۇروغلى اچىندىن: "غاچىپ، بىر اۆلكأ چىقماسام بولجاق دال—اوو!" دىيدى—دە:

—گۇروغلى غالاسىندا بولاندا، آغانگ غاننى آلبىلجىمى؟ — دىيدى.

—آلبىلمىسم، آغامدان غوۋومى، اۆلمانى—حا باشارارنى!

آى سولطان بارحا مرد سۇز آيدىا. گۇروغلى اچىندىن:

"شونىنگ گۆيجۇنى بىر سىناينى—دا" دىيىپ اويلىدى—دا:

—آى سولطان، گۇروغلى بىلن آت اۆستۈندە نايزالاشامىزدا، نايزاننىڭ اۆكجسى بىلن كا
اول مىنى آتدان آغداراردى، كا مىن اونى. ايكىمىزىنگ گۆيجۇمىز دىگى. ايكىمىز بىر آت اۆستۈندە
نايزالاشساق. مىندىن گۆيجۇنگ زور گلە، ياتسانگ يات، تورسانگ تور، ائغىنئارنىڭ! مىندىن
اجىز گلەنگ، ياتىپ—دا يۇرمە، تورۇپ—دا، دوس—دوغرى غايدىبىر ائزىنگا! — دىيدى.

—گل بارى! — دىيىپ، آى سولطان تاييار بولدى. "سنى غاچ—حا، سنى غاچ!" بولۇبردىلر.

گۇروغلى اۋىنگۇنى باشلاپ غاچىبرىدى. آى سولطان ائزىندان يىتىپ اوردى نايزاننىڭ اۆكجسى
بىلن. گۇروغلىنى آتدان آغداردى.

آى سولطان اۋىنگۇنى باشلاپ غاچىبرىدى. گۇروغلى ائزىندان يىتىپ اوريا نايزانى. بىر
غىمىلداستىن—دا، يە چۆلىنن يالى.

—آى سولطان، آت اۆستۈندە—حا گۆيجۇنگ زور اكنى. ايكىمىز يەدە گۇرشم توتۇپ گۇرىلى!
ايكىسى غوجاقلاشىپ گۇرشىپ كىدىبرىلر. آى سولطان گۇروغلىنى سىرتىغا چىكىپ، آيلاپ—
آيلاپ اوردى يىرىنگ يۈزۈنە. گۇروغلى:

—آى سولطان، آغانگ غانى مىندە مىدى؟! — دىيىپ، چانگىنى قاقىشىدۇرۇپ توردى.

—حاو، يىگىت، آت چاپماقدا، گۇرش توتماقدا گۇۋۇن گۇرمك بولماز!

—ايسە آغانگ غاننى آلقا اكنىنگ، تۆلمە!

—يىگىتلر، مىنى آغامنىڭ اۋلىن يىرنە بىر التىنگ!

—ياغىشى — دىيىپ، اونى تىركىشىرىپ، آلىپ غايدىبرىلر. كۆمىدىنگ بارى ياننىغا باراندا،

آى سولطان:

—يېگىتەر، مېنىڭ آغامى شو يردە غويدولارمى؟ — دېدى.

—آي سولطان، بو يرى بىر ياتان ميداندى. گۇروغلى سەنىڭ آغانگى اۇلدۇردى. اونسونگ، ادن ايشينه پوشمان اديپ، آغانگى شو يردە يرلشديرپ، بو جايلارنى، كۆمىتلىرى آغانگ اۆستۆنه اۆزى سالدۇردى.

—يېگىتەر، حنك اديپ اوينامانگ، قاصت اديپ اۇلدۇرن آدام مونونگ كيمىن جاي اتمز!

—يوق، ائاناماسانگ، آتدان دۆشۆپ بارلا!

آي سولطان آتدان دۆشۆپ، كۆمىدىڭ ايشيگىنى آچىپ گۇردى. آغاسى نۇڭگ قىبورئى تاناپ، بىر ناغرا كچىپ، چاشىپ ياتىردى.

گۇروغلى، آي سولطان، يىغلاما! يىغلاما! يىغلاما! عايىپ بولار — دېدى.

—اول نىچىك عايىپ بولار؟! نأمه، بو گۇروغلى نۇڭگ يوردونا داوا اتيدي، تاغتۇنا داوا اتيدي؟ اۆز خوشونا، اۆز كىيىنه گزىپ يۇرن آدامنى قاصت اديپ اۇلدۇرپ، اونسونگ، يىغلامامز عايىپ بوليامى؟!

—گۇروغلى دىيىنلىرى نىڭ ارلىگى—دە بار اكن، ايتلىگى—دە. اوزال مونى قاصت اديپ اۇلدۇرپ، يىنه پوشمان اديپ يرلشديرپار.

آي سولطان مرد سۆز آيتماغا آيلانئشپار. گۇروغلى يره گيره بىلىنوق. گۇروغلى اويلاندى:

"حاي، گۇروغلى، گۇروغلى، سن نىچه عاراپلارنىڭ اليندن چىقىدۇڭ، قۇرق مۇڭ لشگرىڭ اليندن چىقىدۇڭ. شو يردە بىر ناچاردان غورقۇڭا آصلۇڭدان دانىپ اوتۇرۇنچانگ، توپراق باشۇڭا سەنىڭ! آمانادى ايرى—گىچ برمجكى؟" بىر ماحالدا گۇروغلى بىلىندۇكى جۇوهر پىچاغى، دۆيرمه غىلجى غىندان چىقارۇپ آي سولطاننىڭ اۇڭۇندە غويدى.

—آي سولطان، "گۇروغلى اوندا گيتدى، موندا گيتدى" دىيىپ، ساپالاق آتۇپ اوتۇرۇس. گۇروغلى دىيىنى تاپ بىز. سەنىڭ آغانگى اۇلدۇرن بىز. شو ياراغلارنى آل—دا، منى اۇلدۇر. اۇلدۇرمىسنىڭ، سن نامارت. تىغ اورانگدا واح دىيىم، من نامارت!

آي سولطان:

آلا، گۇروغلى، سەنىڭ مردلىك اديپ، بو جايلارنى اديشىڭگە گۇرا، حالقا مىڭزىش اديپ، بو يردە يرلشديرىشىڭا، اينگ سونگوندا ياراغلارنىڭ چىقارۇپ غويۇپ، دوغورلانئشۇڭا گۇرا، من آغامنىڭ غاننىنى اۇتدۇم! سنى اۇلدىرنىم بىلن آغام دىرلىم. مېنىڭ آغام—انىم، هېچ كىمسام يوق. من بىر يىكە—يالىڭىز من. ايندى آغامنىڭ اورنونا سن مانگا آغا بولاي! — دېدى.

—آي سولطان، قابول اتمىسنىڭ، سەنىڭ آغانگ بولايئىن! دىيىپ، گۇروغلام آي سولطانغا غاراپ، بىر غازال آيتتى :

سن آغلاما، سەنىڭ آغانگ بولايئىن!

سرىنگە دۇنيىن، گۇل يۇزلى جانان،

اونونگ اۆچين سۇنلارنىم كىبابام، سن يىغلانما، سەنىنگ آغانگ بولايىن!

دولوپ دريا كىمىن داشدىم، سم بولدوم، سادىراچ اويناپ، اۆزۆم مات بولدوم،
اۆلۆم حاق بو يروغى، سىباپ من بولدوم، سن يىغلانما، سەنىنگ آغانگ بولايىن!

بىر شرط بىلن سەنىنگ آغانگ اۆلدۈردىم، اوق آتتىپ، گۆزۈنى غانا دولدوردىم،
پوشمان اديپ، آلتىن كۆمەت سالدۇردىم، سن آغلانما، سەنىنگ آغانگ بولايىن!
اوينايىپ-گۆلدۈرىپ گۆنۈنگ چاغ اتىم، بىر بات اورۇپ دوشمانلارنىڭ يوق اتىم،
دوغانلىق ايلىيپ، گۆنۈم آق اتىم، آغلانما، آي سولطان، آغانگ بولايىن!

گۈرۈغلى دىيىر، آغىن مەنىگ جاننىمى، يىرە آقدۇرماغىن قىطرە غاننىمى،
آلدادان دىلىسم نور-ايماننىمى، آي سولطان، آغلانما، آغانگ بولايىن!

گۈرۈغلى بو سۆزى آيداندا سونگ، آي سولطان:

—گۈرۈغلى آغا، مانگا آغا بولاننىڭ ياغىشى! مەنىگ يوردومنىڭ غايرا ياننىدا ھىند شىھرى
دىيىن شىھىر بار. اونونگ حانى غاراجان تۇرە، من انىدىن بولالىم بارى، مەنى آلمانق آرزوونىدا.
آغامدان غورقوسىنا گىلبىلمان يۇردى. آغامنىڭ اۆلىنىنى اشىتسە، گىلىپ مەنى آلا دىيىپ، اوندان
غاچغى بولۇپ غايتىدىم. مەنىگ شول بىلەمى دىپ اتىنىڭ، اونسونگ، مانگا آغا بولياسىنىڭ.
—آي سولطان، بىزىنگ غالا گىدىلى، دىم-دەنچ آلايلى. اونسونگ، انكىمىدىن جاننىم
چىقايانچا، خىزمەت ادىين! مەن بو يىردە اۆلدۈم نامە، اول يىردە اۆلدۈم نام!
گۈرۈغلى غالاسىنا گىلى. آغاينوس اولارنىڭ اۆنگۈندىن چىقىپ، آي سولطانى غارشى
آلدى.

گۈرۈغلى آي سولطانى آغاينوسا تابىشۇردى. آغاينوس آي سولطان بىلن بىزىگىنىڭ
قېورۇنا گىتىدى.

گۈرۈغلى باش-اون گۆن دىم-دەنچ آلىپ، ارتە اوغراجاق دىيىن ماحالىنىدا، قىرق بىگىت
كۆسەنى آيلاندۇرۇردى:

—كۆسە، آي سولطان ارتىر گىتچك دىيىپ.

—نادىين گىتسە؟

—نېرداكى غاراجان دۇونىڭ ماسلىغى نىنگ آستىندا بىز يالى قىرق آدام غالمايىمى؟ شو

ساپار بىرە غالما عاجىنى گۆرسە، كۆسە!

—قىرق بىگىدى آلىپ غالاينى دىيىم، گۈرۈغلىدىن كايىنچ اشىدىنىمى، نادىينمى!

—البەتە.

—بىركى غامچىنىڭ ئىسمى—دا ايىرىنىمى؟
—ايىرىسىنىڭ.

—من سۇڭۇنچ اشىدىپ، غامچى ايىپ، نامامىنگ آزارى! هر كىم اۇزۇنە گۆجى يتى،
اۇزۇمىز—آلىپ غالارثن.

—منى آلىپ غال—حا، منى آلىپ غال! — بولوبردىلر.

—آلىپ غالاسام، نام بررسىنىڭ، يىگىتەر!
—كۆسە، نام دىيسىڭ برىلى!

—سىزدن كان دىلمايىن، هر حايىسۇڭۇز بىر تنگە برىنگ. قىرق تنگە چاى پولى بوليا.
—آلىپ غالسانگ، برىلى! — دىيىپ، غايىم وادا اتدىلر.

—كۆسە، غالماننىڭ عاجىنى تاپ!
—منىڭ دىينىمى اتىڭىز، ھىمانگ كىل بولونگ!

—نننگ كىل بولالى؟ كىلچىلىگىڭ شىرطىنى اورت!
—كىسلا چاى—چىلىم، ناھار ياقماز. بىر گۆن، ايكى گۆن ياتاننىڭ بىلن اۋلرىس
دىيامىسىڭىز؟ اونسونگ، آى سولطاننى آلىپ اۋزى گىتمىامى؟
ارتسى گۇروغلى گىسە، ھە سى ياتىر.

—ھاو، يىگىتەر، نادىپ ياتىرسۇڭۇز، تورونگ!
—يوق، گۇروغلى، بىز كىل بولوپدۇرئىس. ائىنى ياقانوق، چىلىمى ميداندا چك! —
دىيالر.

كۇسانىڭ اۋوردىنىنى بىلدى—دە، گۇروغلى: "ايندىكى ساحتە گىدنىمدە بولمايماي؟" دىيىپ،
چىقىپ اۋتاكىتدى.

شو ياتىشۇنا آچ—سووسوز اۋچ گۇنلاپ ياتدىلار. دۇردۇلجى گۆن گۇروغلى: "بار، عۇوض،
مىحانا اوت غالا، چاينكلىرى دىلە! ايشداسىنە گىندىرلر، تورارلار اۋزلىرى" دىيدى.

عۇوض گلىپ، چاينكلىرى دىلەپ، كۆلچە—غاتلامانى غويوپ: "يىگىتەر، تورونگ چاى
اىچلىڭ!" دىيدى. حاجى سومسار باشلىقلايىن دونونگ اىچىندىن گۇزلەپ ياتىرلار. اول ياتان
برىندە اويلاندى: "ينە بىر گۆن—ايكى گۆن ياتسام—آ، آچ—سووسوز اۋلىان. اوندان اۋز گۇنام
اۋز بويىنوما. اوندان ميداندا سانجىشۇپ اۋلىين". "عۇوض جان، منىڭ—ا كىلىم ياغشى
بولدى" دىيىپ توردى. چاى اىچىپ، چىلىم چكىپ: "عاشىق گۇرسە غىزار" دىيىلدى يە—يكە دن
توروپ گىدىلر. بىرىندىن باشغاسى توروپ گىلدى. دالى مائل غىرا غالمايدى. كۆسە: "مائل، سن—
دە تور—دا گلاى! بولار كۇر بولسون، ايكىمىز ميدانا چىقساق، ينە عاجىنى گۇررىس!"
دىيدى.

گۈرۈغلى قىرق يىگىدىنى ئالپ آى سولطاننىڭ يوردونا گىدىيرسىن. اولار باش-آلتى گۆن يول يۇردى. بىر گۆن سآحر ماحالى گۈرۈغلى يىگىتلىرىنى تۆكلىسە، مآتل بىلن كۆسە يوق. باشغالارنىئا: "سىز سۆرۈبرىنگ!" دىيىپ، بىر ميدان ائزنىئا يۇردى. بىر يره گلسە، كۆسە آتدان دۆشۈپ، دونونى كۆلگە ادپ، غىشارىپ ياتىر.

—حاي، كۆسە، نآدىپ ياتىرسىن؟

—باياقى كۆنە ائسىنما غوزغادى. دانگىنگ چىغلى شمالى بىلن درىمى-دە برنوق. آلدىم-برىم سالىپ ياتىر. غالا ياقىنمى، بو يانى؟!

—كۆسە، ائسىنما توتان ماحالى، مانگا آيدائمازلارمى، مندە درمانى كآندى. يۇر، اۈزۈم غوتارايىن سنى!

كۆسە آتلاىپ اوغرابرىدى. گۈرۈغلى ائزنىئا دۆشۈبرىدى.

كۆسە-دە ائسىنما توتان كىشى بولوپ، غورلوشىپ بارىار، ائزنىدان حابارى يوق. گۈرۈغلى غىلجىنى ئالپ، ادپل ياغىرنىسىنما باش-آلتىنى غوندوردى. غانگىرلىپ گۆزلىسە، يىنە گزآپ گلىآ. كۆسە بوزدوماننىڭ جىلاونىنى دىگ توتوبردى.

—گۈرۈغلى، ائسىنماىنىڭ درمانى آرقادا اكنى، اونونگ-دا امى غىلچ اكنى. غوتولدىم، گۈرۈغلى!

—ايسە اۋلىنچانگ غوزغاماسىن! — دىيىپ، يىنە باش-آلتىنى غوندوردى. مآتل نىردە؟ — دىيىپ غىغىردى.

كۆسە :

—مآتل آنگىرراقدا بار — دىيىپ، كۆسە غاچىار. گۈرۈغلى اونى قووپ غويىرىپ، بىر ميدان يىنە ائزنىئا يۇردى. بىر يره گلسە، مآتلم ايرىنگ غاشىنما مانگلايىنى اوروپ دور. —مآتل، سانگا نام بولدى؟!

—كلآمىنگ چاقىزاسى باردى. شول توتدى، گۆزۈم چىقپ بارىا.

—چاقىزا توتان ماحالى، مانگا آيدان بولسانگ، ايبام غوتاراردىم. يۇر، اۈزۈم غوتارايىن! مونى-دا آتارپ، اۈنگۆنە سالىپ غايتدى. گۆزۈنى يوموپ بارىار. گۈرۈغلى غىلجى سىرپ ئالپ، غىلجىنىڭ ساپى بىلن ماترىنگ كلە سىنە باش-آلتى غايرا ياپدى.

—گۈرۈغلى، چاقىزاننىڭ امى غىلجىنىڭ ساپى اكنى، غوتولدىم!

—اۈورندىكى بولماسىن! — دىيىپ، يىنە باش-آلتىنى ياپدى.

گۈرۈغلى قىرق يىگىدىنى اۈنگە سالىپ سۆرۈبرىسىن. كۆسە:

—گۈرۈغلى، بولار يالى يىگىتلىرى قووپ بارىاسىنڭ، بارىان يرمىزىنگ يولونى-ائزنىنى سالىغى برپ، ناما غايرىپ — دىيدى.

گۇرۇغلى قىزىق يىگىدىنە غاراپ، بىر سۆز آيتدى :

موندان بارساق گۇرجۇستانا،	قىزىق مۇنگ اۋىلى اېلى باردىر!
قىزىق يىگىدىم، وھىم اتمە،	اون بىر گۇنلۇك چۇلى باردىر!
سۇرۇنگ بدوى مىسانا،	اوينادىپ گىرىنگ ميدانا،
موندان بارساق گۇرجۇستانا،	اللى مۇنگ بگىرى باردىر!
ھەمە بندە سى آللاننگ،	عارىن آلساق آى سولطاننگ،
ھىند شأھرىندىن غاراحاننگ،	بىلمىن، نأ حنىالى باردىر.
گۇرۇغلى بگ، غاپىل ياتما،	ناماردىنگ سۇزۇنە گىتمە،
قىزىق يىگىدىم، غورقى اتمە،	بىرىم مدىكار باردىر!

بو سۇزى آيداندىن سونگ، يەنە سۇرۇپ گىدىبىرسىنلر. آى سولطاننگ غالاسىنا بىر گۇنلۇك يول غالاندا، اونونگ يوردونىنگ آدماسى نىنگ بىركى-يارىمى غوش-كۇتلىنى آرابا يۇكلۇپ، اۇنگۇندىن چىقىرىدى. آى سولطان اولاردان حابار آلدى:

—حوو، ايل-ايلات، گلشىنگىز نىراك؟!

—آى سولطان، غاراحان دۇو سگىن مۇنگ غوشون بىلن گلىپ، غالاننگ آرقا ياننىدا توغ دىكىپ ياتىر! بىز غالا-دا دورابىلمزوق — دىيىپ، چوزوپ گلىارلر.

گۇرۇغلى نىنگ يىگىتلىرى نىنگ اۇنگى غورقماغى غورقماقمى؟ كۇسە غالدىراپ باشلادى. گۇرۇغلى يىگىتلىرى نىنگ غورقاننى بىلىپ، "غورقمانگ!" دىيىپ، "قىزىق يىل غۇران گلندە، آجالى يىتن اۇلر"، بى آجال اۇلمز! دىيىپ، يىگىتلىرىنە گۇوونلىك برىپ، بىر غازال آيتدى:

طبلىسىندە بدو آتى باغلى نىنگ،	گۇونى غايناپ-غايناپ جوش بولار.
دانگ يلىندە ائلغار ادن يىگىدىنگ	بدوو آتى توپان بولار، سىل بولار.
اوزاق يوللار دۇشسە بدو اۇنگۇنە،	بىر زاتلار غورقى برر گۇونۇنە،
غاىغى گلزم غوچ يىگىدىنگ سرىنە،	يارالى غاپلانگ دى دپە دۇز بولار.
گۇرۇغلى سۇوشدە غوچ يىگىتلىر سايانلار،	مردلىرىنگ آستىندا بدو كۇولر،
يىگىدىنگ كىبىتىندە ^{۳۸۵} غالقان آيلانلار،	غولوندا نايىزاسى، غىلچ بار بولار.

^{۳۸۵} كىبىت: اگىن، گردن، بويون (اصلىندا كتف بولسا گرگ. آ.گ.)

گۇرۇغلى بو سۇزۇنى تمام اتدى. اول قۇرق يىگىدى بىلن آى سولطاننىڭ غالاسى نۇڭگ
آشاق يانئۇندان بارئپ، دروزە دن غالا گىردى. گلىپ آى سولطاننىڭ سارايىنا دۆشۇلر. چاى
ايچىپ، ناھار ادينىپ گۇرۇغلى:

—آى سولطان، حانى سۇوشىنگ گنگشىنى برا! — دىيدى،

—مونونگ گنگشىنى اۇزۇڭگ بىلرسىنگ.

—مونى من بىلمن، آى سولطان، "هر يوردونگ تووشاننى اۇز تازىسى بىلن اولارلار"
دىيلىنى. سن بر گنگشىنى!

—مونونگ گنگشىنى من برسم، گۇرۇغلى، غاراحان دۇو شو واغتا چىلى گلىبىلمان يۇرن
آدام. آغامنىڭ اۋلىنى اشىدىپ، غايغۇسۇز بولۇپ گلىدىر. ارتىر غالاغا گلر. منىڭ گلىنىمى
اشىدىپ، اۋزگە يىغۇنلارنى—حا كۇچدە، ميدانلاردا بولار. يكجە اۋزى منىڭ يانئما گلر. شو
يردە اۋزۇنى آلايىسك، اۋزگە يىغۇننگ غويوندان پارحى يوقدور.

آى سولطاننىڭ جايى اوزىنلۇغۇنا گىدن بىر يراستى، بىر—بىرىنە غارشى غاراپ دوران
اوتاغلار. گۇرۇغلى شو جايلار—دا قۇرق يىگىدىنى اوندان—اوندان بۇلۇپ غويدى. اۋزم
غاپدالئۇنراقى اوتاغدا بولوبردى.

ارتسى دانگ آتاندا، غاراحاننىڭ يىغۇنى غالا گىرماگە باشلادى. گلىپ دور، گلىپ دور.
ائزى—آردى تۆككۇق. گىچ اۋىلان يىغۇننگ ائزى گلىپ صاپ بولدى.

غاراحان—دا آى سولطانى توى برىپ اكىتجك بولۇپ، قۇرق اينرى تۆۋۋدن، ياغدان يۆكلۇپ
گلىپدىر. غاراحان دۇو سازاندالارئنا: "سازى غورونگ!" دىيدى. پالوانلارئنا: "غارنئنگزى
دويروپ، اوقۇنئنگزى آلئبرىنگ!" دىيدى. سىيىسلىرىنە: "آتنئنگزى گزديرىپ، شۇۋور برىنگ!"
دىيدى. آشپزلىرىنە: "درو ناھار بىلن بولوبرىنگ!" دىيدى. ھمە سىنى جايما—جاي غويدى.
گۇن باتدى. آتننى غويۇپ، پئىادالاپ، يكە اۋىلى نىنگ حورازى يالى بولۇپ، آى سولطاننىڭ
يانئنا اوغرادى. يانگقى گچىر اوتاغلار بىلن بارىار. هر غادام اوراندا، ير سارسدئريار.
قۇرقلارنىڭ بىرى ايشىگىنگ دشىگىندن گۇزلىدى. گۇرۇپ:

—مونى گۇر، مونى گۇر، دۇۋمى، پرىمى، نە بلا، حوۋ! — دىيدى.

—بو جايدا ياتمالئنگ! "آى سولطان بارمئقا" دىيىپ گلىپ بارلاپ، اونئمئزى—دا بوغۇپ
غوياماسئن

—ايسە نىردن چئقجاق؟

—منىڭ دىيىنىمى اتسنگىز، منىڭ آستىمدا ياتئنگ. من تۆينۇگى گىنگلدىن.

بىرى آشاغۇندا ياتىپ، بىرى تۆينۈكى گىنگىدىپ، بىرى يوقارلىق چىقىپ، غوشاغۇنى ساللاپ،
بىرى-بىرىنى چىكىپ آلدى. يانداغۇنگ دۆيۈنە سۆمەن حايىسى، سامانجانا گىرن حايىسى.
سىيسىحانادا آخىرا بوقولان حايىسى.

غاراحان، گۇروغلى نىنگ-دا غاپدالئۇندان گچدى. گۇروغلى گۇردى مونى. بو-دا غورقدى.
تۆينۈكى گىنگىدىپ چىقايىن دىيسە، مونونگ يىكە اۈزى. نايزاسى بىلەن ايشىگى غايىم تىمىلدى.
اونىنچا غاراحان-دا گلىپ، آى سولطاننىڭ سارايى نىنگ ايشىگىنى آچىپ، اىچرىك گىرمأنە
دوروبردى.

آى سولطان-دا قىرق يىگىدىنگ، گۇروغلى نىنگ بوقولان يىرىنى گۇزلىا. دم-دۆيت يوق.
"بولاردان مانگا خاراي بولماچاق بولدى-دا. مەن دوشمانا رووا بولمالى بولدوم-دا. آغام
بولسا، بىلە بولمازدى" دىيىپ، آغاسىنى ياد ادىپ، آى سولطان بىر سۆز آيدار بولدى:

ياد ادىين، آغام، سنى!	يووز گۆن دۆشدى باشىما،
ياد ادىين، آغام، سنى!	بىر دوشمان گلى غاشىما،
جانا اوتلار سالار بولدى،	گۆيچلى دوشمان گلر بولدى،
ياد ادىين، آغام، سنى!	زورلوق ايلاپ آلار بولدى،
هېچ كىم نصىحاتىم توتماز.	زار ايلسىم، زارنىم يىتمز،
ياد ادىين، آغام، سنى!	مەن بىر ناچار، گۆيجۆم يىتمز،
گچر اگلنىمان دۇوران،	شوم پىلك اليندىن آمان!
ياد ادىين، آغام، سنى!	غايرات ات، گۇروغلى سولطان،
ال تاپمان يىرىنگ آستىندىن،	غوتولمان مونونگ دىستىندىن،
ياد ادىين، آغام، سنى!	خاراي گۇرمىم دوستوندان،
غانىم مەس بولوپ گزىلدى،	داشنىما دوشمان دۆزۆلدى،
ياد ادىين، آغام، سنى.	يۆرگىم-باغرىم ازىلدى،
نچۇن غارا بولدى باغىتىم،	يىقىلدى ايوانىم، تاغىتىم،
ياد ادىين، آغام، سنى!	آى سولطان دىير، اۈلر واغىتىم،

آى سولطان بو سۆزۈنى تمام اتدى.

غاراحان تۆره: "باي غىز-آ مەنىڭ گلنىمە عاشىق بولوپ، مەن گلسىن دىيىپ اوتوران اكن-اوو.
مانگا عاشىق بولوپ، ناما غايىردى" دىيىپ گۆلۈپ غويىردى، دىشى يىلدۇرئىم چاقان يالى

بولوپ گيتدى. ديشىنىدىن باشقا آغاريان يرى يوقدى. ايچرى گيريپ، آي سولطاننىڭ غاشنىدا چۆكە دۆشۈپ اوتوردى. آي سولطاننىڭ اۋنگكى غىسئىلماغى-دا غىسئىلماقمى؟ ير يارئلمايا، يرە گيرميا.

—حاي، غاراحان تۈرە!

—حوو!

—من انك آغامىنىڭ ياسىنىدا اوتتۇرۇن. مىنىڭ بىلن دووران سۆرچك بولسانگ، حوولوقما! ميدانا چىقىپ، غالاننىڭ ياغشى-ياماننى دۇزدىپ گل!

—آي سولطان، من سەنىڭ غالانگى دۆزتمانە گلدىممى؟

بو آلدانى بىلن-دە غاراحان گيتمدى. "بو آلدائۇما-دا گيتمدى. گۇروغلىدان ھم حاراي بولمادى. شونگا يەنە بير سۆز آيدائۇن. "غۇچ يىگىدە بات-دا بير قوواتدۇر" دىيىپ، آي سولطان بير سۆز آيدار بولدى:

سۇوش ميداننىدا آتار سالاندا، بدو آتۇڭ، غۇچ يىگىدىڭ گۇنۇدىر.

غۇلۇچ پارلاياندا، غان دۇكۇلندە، بدو آتۇڭ، غۇچ يىگىدىڭ گۇنۇدىر.

غۇچ يىگىتەر صىپ-صىپ بولوپ دۇكۇلر، نامارت غاچار، غۇچ يىگىتەر توپولار، دوشمانلارنىڭ ساققالىندىن توتولار، يىلان دىللى دال حانجارنىڭ گۇنۇدىر.

غۇچ يىگىدە گلسە بير پاصىل دۇوران، اۋستۇمە غارامان گلدى غاراحان، دار كۇچانى آلدى برزنگىگى^{۳۸۶} دوشمان، گۇرۇزى بىلن آيپالتاننىڭ گۇنۇدىر.

غانىم بىلن غارشىلاشۇپ دورماغا، بىچارە ناچارنىڭ گۇنۇنۇن گۇرماگە، "آللا! دىيىپ دىپەسىندىن اورماغا، گۇرۇزى بىلن آيپالتاننىڭ گۇنۇدىر.

گۇزدە ياشىم سوو دى بولوپ دۇكۇلسە، نالىشۇم، پريادىم آلاغا يتسە، آي سولطان دىير، بىزە دوغانلىق اتسە، غۇرات بىلن گۇروغلى نۇڭ گۇنۇدىر.

آي سولطان بو سۇزۇنى تمام اتدى. غاراحان:

—حاي، آي سولطان، سن گۇروغلى دىيىياسىڭ، اونى نىردە گۇردونگ؟ — دىيدى.

—"نىردە گۇردونگ؟" دىيىپ آبايلابرمە! سەنىڭ مانگا عاشىقلىغىڭ آصلا يالان.

—نىچىكىسى يالان؟

^{۳۸۶} برزنگىگى: غارايغتۇر (افريقالى)

—يالاڭ بولماسا، چارداغلى چاندئىلىدە مېنىڭ آغامى گۇرۇغلى اۇلدۇرىپىدۇر. شۇنداق مېنىڭ غانئىمى آلئىپ بىر مەزلىمى؟!

—آى سولطان آلئىپ بىر مەزلىمى دىيىۋاتىسىڭ. مەن سەننىڭ آغانىڭدا غۇرقۇمما بۇ واغتا چىلى غالانغا گىلىلمان يۇردۇم. گۇرۇغلى سەننىڭ آغانىڭدا زور بولۇپ، سەننىڭ آغانىڭ اۇلدۇرىپىدۇر. گۇرۇغلى خاندان، مەن خاندان؟

گۇرۇغلى: "اۋزۇمدىن آدەم اولى" دىيىنلار دىيىدۇ. يانگى گىيە اوتاغنىڭ اىچىنىدە گۇرۇغلى بىر گىز يوقارنى غالايدۇ. آى سولطان اىچىنىدىن آيتىدۇ: "ارەك دامارنىڭ بار بولسا، غۇزغانارسىڭىز. گىل، شۇنى آلداپ-اوغشاپ بىر مېدانغا چىقارايۇن-دا".

—غارا تۇرە!

—خا.

—يوردۇنغان چىقالنىڭ نىچە گۇن بولدى؟

—اون سىز گۇن بولدى.

—شۇنداق بارى ال-آياغنىڭى يۇدۇنغىمى؟

—يوق.

—عاجاپ آراسىا يىگىت اكنىڭ! غاراحان، آت تۇزۇنداق ھەر غۇلاغنىڭدا باتمان چانگ بار. مېدانغا چىقىپ، سۇوا دۇشۇپ آراسىالانئىپ گىل! مەن اونغا چىلى بۇ يەرە دۇشك دۇشاپ غۇيايۇن —دىيىدۇ.

—ياغىشنى — دىيىپ، غاراحان توردى.

بىزىرگە سۇوداگىرچىلىگە غاتىنارقا، باش باتمان سۇو توتىان چىلى اىزىنىڭ غاپدالنى غۇيۇپ اكدردى. شۇلارنىڭ بىرى سۇودان دولۇپ دوران اكنى. يۇزۇنىڭ اوغۇنا غارا خان قاقنىپ آلئىپ اۋتاكىتتى. ساراينىڭ اڭرى چىتىندە گىيىم-گىيىمىنى چىقارنىپ، چىكىدىن اۋستۇنە سۇو غۇيماغا باشلايدۇ. گۇرۇغلى تۇوسۇپ داشارى چىقىدۇ. گۇرۇغلى اۋزۇنە اۋزى: "سەن گۇرۇغلىدۇنغىڭى بىلدىرىپ اۋل، نامارتچىلىق ادىپ ادام اۋلدۇرمە" دىيىپ. بارى يانئۇنداق بىرسىلەم تۇماشا ادىپ دوردى. يۇرۇپ بارىپ دىيىدۇ. غاراحان:

—خا، غۇسسانىاسىڭ-آ، آى سولطان! — دىيىدۇ، يىڭسىيىنە ولەين، گۇزۇلۇق، آى سولطانمۇ دىيىپ. گۇرۇغلى يەنە بىر دىيىدۇ.

—خا، خەنك ادىانىسىڭ-آ، آى سولطان. گۇرۇغلى بادا گىدىپ، يۇرۇپ بارىپ. غاراحاننىڭ بىلى نىڭ اىنچەلەن يەرنە بىر دىيىدۇ، بىلى ابلانئىدۇ. غارا تۇرە گۇزلىسە، يىڭسىيىنە بىر پىئادا خۇزىر بولۇپ دور. غاراحان چەلگى يەردە غۇيۇپ، گۇرۇغلى نىڭ ياقاسىنداق شاپبا تۇتايىدۇ. گۇرۇغلى تۇتارا يە تاپانۇق. يالانگاچ ادامنىڭ خايسى يەرنىدىن

توتسا، اليندن سئيپ باريا. بىر ماحالدىن گۇروغلا ساققال اونگاي گلىدى. غاراحاننىڭ ساققاللىنىدىن اوراپ آلدى. بو مونونگ ساققاللىنىدىن، اول مونونگ ياقاسىنىدىن، غويوبردىلر يومروغى، دۇنگىدە-دۇنگىك. بو دۇنگىكۆلدى قىزىقلارنىڭ غولاغىغا يىتىدى. "غاراحان، گۇروغلىنى يومروغى بىلەن ئۆلدۈرىۋالدى. ئاشاق بوقول-ئا-ئاشاق بوقول، غاراحاننىڭ بويى ئوزۇنراق گلىپ، گۇروغلا يومروغى ئۆستۈندىن دۇشمىگە ئايلىنىشنىڭ بىر مىدان تووسۇپ تىكچاننىڭ ئۆستۈنە چىقىدى. بويى دىگلىشىدى. ايندىرىدى يومروغى. بىر مىدان يومروغلاشانسونىڭ گۇروغلى: "دويدورماق دورماقۇر-دا" دىيىدى-د، دۆيرمە غىلجى چىقارۇپ، غاراحاننىڭ دېسىندىن ايندىردى. دۆيرمە غىلچ قىزىقلارنىڭ اونگورغا سۆكۈشى يالىي، دىگ بۆلۈپ غويىرىدى. يارنىسى بو يانا يىقىلىدى، يارنىسى بىلەك. گۇروغلى ئى سولطاننىڭ ياننىغا بارىپ، غول غوشۇرۇپ غوللوق آيتىدى. ئى سولطان: —گۇروغلى، بۇر ايندى مىدانداق يىغىنىڭ ئۆستۈنە، اولار غويوندىن پارچى يوقدور — دىيىدى.

ئى سولطان-دا بىر غىلچ ئالۇپ، گىجەنىڭ ايجىندە يالپىلاپ ئۇتۇگىتسىنلر. بىر چىتىندىن غىرماغا ئايلىنىشنىڭ يىغىنىڭ. بىر يىرە گىسەلر، اولى غالماغال: "سنى ئىسىنى سوو ئكل، سوووق سوو ئكل! بۇرۇنچ نىردە، ياغ نىردە؟" ئشپىزلىرىڭ ئۆستۈندىن گىل اكلر. گۇروغلى غىغىردى: "غويونىڭ ناھارنىڭنى، آغانگىز ئۇلدى ايام!" كىمە دىياسىنىڭ ھم دىيىنوقلار. ھر كىم ئۆز ايشى بىلەن. بولارنىڭ-دا گىردىلر بىر چىتىندىن. بىركى يارنىمى نىڭ غىلجى بىلەن كلە سىنى قاقىپ، بىركى يارنىمىنى ئودونىڭ ايجىنە تاشلاپ، بولارنى غىرۇپ، يىنە بىر يىرە گىسەلر، غوخ-غالماغال آسمان-پىلگە چىقىا. سازاندالارنىڭ ئۆستۈندىن گىل اكلر. بولار-دا غىغىردى: "غويونىڭ سازنىڭنى، آغانگىز ئۇلدى. حاي غولاق آسان كىم؟ بولارنىڭ ئۆز ياراغى ئۆزۈندە، يۇورۇپ گلىپ كرناچىنى كرنايى بىلەن، سورناچىنى سورنايى بىلەن ئوردى دىسىنە. "بولار بىچارە بوليا" دىيىپ، باغشى بىلەن غىجاقچا دگمىلر. گۇروغلى شونچا اوروشسا-دا، ھىچ يىرە قىزىق يىگىدى يوق. بىر بىيىك جايىڭ ئۆستۈنە چىقىپ، سازنى ئالۇپ، قىزىق يىگىدىنى چاغىرۇپ، بىر سۆز آيتىدى:

گلىنىڭ بىلر، توماشا ايلانىڭ،	بو گىجە سۇوش ئۆستۈنە!
يىك-يىكە گىردىم مىدانا،	غىلچ ئوردوم باش ئۆستۈنە.
بىگ اوغلى بو گۆن آد اتدى،	بىر غاملى گۆنى شاد اتدى،
ئى سولطان غىز پىرات اتدى،	ياشۇن دۇكى يۆز ئۆستۈنە.
غاراحاننى ئۆلدۈردىم،	نىچسىن دوغرى ئوردوم،

برزنگى نىنگ بارئ غىردىم، باش كسىلر لاش اوستونه

برزنگىنى بارئ يىقدىم، غىلچ اوروپ، غانن دۇكدوم،
قئرق يىگىت دىيپ زارلىق چكىم، سآحرلر نالئش اوستونه.

دولوپ دريا كىمىن داشدىم، گۆيچلى دوشمانا اوچراشدىم،
گۇروغلى، شىر دى سۇوشدىم، آى سولطان غارداش اوستونه.

گۇروغلى بو سۇزۇنى تمام اندى. قئرقلار، گۇروغلى نئنگ توشوينى اشيدىپ: "آى،
مونونگ اووازى بلندن گلىا. غاراحانى آلئىمئقا دىيىان. ترونك حا-ترونك!" بولوبردىلر،
كۇسه بىلن گۇروغلى بىر ىردە غارشى گلايدى.

—حوو، نىردە گزىپ يۇرسونگ، كۇسه؟

—گۇروغلى هر حاجان اوروشچاق بولسا، اۇزى حابار برر — دىيىپ، بىز قئرقلار بىلن
كۇچە لردە گىزلن- چك اويناپ يۇردۇك.

—كۇسه، ياغشى اويون تاپان اكىنگ — دىيدى.

ساپار كۇسه، قئرق يىگىت، قئرق ىردن آتلاىچ چىقدىلار. ساپار كۇسه گۇروغلا غاراپ:

—گۇروغلى! بىزه دويدورمان، غاراحانى اۇزونگ اۇلدۇرىپ، يىكجە اۇزونگ غىرئپ، بىزى
بدگۇمان ادبىپ، سندن آغا، بىزدن حىزمتكار بولماز — دىيدى.

—كۇسه، اوروشچاق بولسانگ، سنى حوماردان چىقارارئن، بولارئنگ آنگرىسى كۇپ —
دىيدى.

غاراحانئنگ اينىسى غالانئنگ آشاق يانئنا گلىپ ياتان اكن. آى سولطانئنگ
يوردوندان باتئر يىگىتلردن نۇكر آلئپ، سردار آلئپ، گۇروغلى اونونگ بىلن اوروشماغا
گىتىدى. بارئپ اوروشماغا آيلانئشدىلار. بىر گۇن، ايكى گۇن اوروشدىلار. اصلا آلدئرمادى. آى
سولطانئنگ يوردونئنگ ايلاتئئندان گۇروغلى سورادى:

—يىغىنئنگ آنگرىسئنا گچر يالى يول بارمى؟

—آتدان دۇشۇپ، آتئنگى ايدىپ، يىكجە-يىكجە دن گچىسنگ، يول بار.

—كىم آتدان دۇشۇپ، هلكچىلىك ادىا شونگا؟ — دىيىپ، يىنه اوروشماغا آيلانئشدىلار. اون
گۇنلاپ اوروشدىلار، آلدئرمادى.

گۇروغلى يىگىتلىرىنى توكلاپ گۇرسه، كۇسه باشلىقلايئن اون يىگىدى يوق. "آلا، بو اوروش
كان اوروش بولدى. بولار يالى اوروش بولماندى. اون يىگىدىم اۇلدىمىكا يا دىرى اله
دۇشۇمىكا؟" دىيىپ، سازئنى غولونىا آلئپ بىر سۇز آيدار بولدى:

يېگىتلىرىم، نە ماصالاحات؟
 غول باسلىنىپ آت توزوندان،
 بو گۆن اوروش يامان بولدى.
 داغلار باشى دومان بولدى.
 يىتىپ بولماز چاندئىيلە،
 اون يىگىدىم دۆشدى غولا،
 دۆۋۋشىنگى بىر زىنگى بىلە،
 بىر بوزوقلىق نىشان بولدى.
 حابار آل خاندان-تۆرە دن،
 توپ آتلىنىپ غومپارادان^{۳۸۷}،
 حاقدئر بارچانى يارادان،
 داغ يىقىلىنىپ ويران بولدى.
 غوچ يىگىتلىر آبراي تاپار،
 گۈروغلى بگ توغا دېر،
 كىم اۋلدۇرىپ، كىملىر چاپار،
 بىگىر آخىر زامان بولدى.

بو سۆزۈ آيدىن، چاى ايچىپ اوقا باسلىدى. بىرى دۆشۈنە گىردى: "اوغۇلوم، سىن چاپا بولۇپ ياتما! بولار بىر بىر شۈوھون گۈركىزىنگ، اۋزۇندىن اۋزى دې بولۇپ گىدر" دىدى. .
 تىسكىنىپ اوياندى. گۈرسە دۆشى. يىگىتلىرىنى جىلپ، غىغىرىپ آت غويدولار. گۈروغلى دوغرى توغا آت غويدى. غىلچ بىلن چاپىپ توغى يىقىدى. توغ يىقىلىدى، صاپ بولدى.
 گۆبۇرت-دە باسغى بولايىدۇلار. آرابا-يەرە حۆمەت، غوشغونا بىرەكت. آسسا غاچان —نامارت. غاچان —غوتولار، دوران — توتولار. گۈروغلى آى سولطانا يۆزلىدى.
 —غالانگدا غالچاقمى، يا منىنگ بىلن گىتچكى؟
 —اونى، گۈروغلى آغا، اۋزۇنگ بىلىياسىنگ.
 —من بىلىسم، آى سولطان، سىن بىر يەكە-يالىنگىز ناچار. سىنى بو يەردە ائىجالتمازلار. بىزىنگ يوردا گىدىلى! —دىيىپ، آى سولطانا غاراپ، بىر سۆز آيتدى:

ائىلغار اورۇپ بارساق ھىندە،
 غول باسلىنىپ يامان گۆندە،
 دوستلارنىڭ گۆۋنى شاد گرگ.
 غوچ يىگىدە قوۋات گرگ.
 بدو اتلار ھر يان گۆزلەر،
 موخانىلر غاچىپ سۆزلەر،
 غوچ يىگىتلىر غانئم ائىلار،
 خارلايان بدوۋ ات گرگ.
 اون گۆن اوروش بولدى يامان،
 شول گۆن غويدى آخىر زامان،
 بىر زىنگى چاغىردى آمان،
 پىرلردىن كرامات گرگ.
 يىگىت گرگ گۆلر يۆزلى،
 شىر بىچىملى، لاجىن گۆزلى،

^{۳۸۷} غومپارە: خىمپارە بولسا گرگ توپ آتلىيان دىمىر (ا.گ.)

بىلىندە زور قىۋات گرگ.	آلپ يۇركلى، آت آغۇزلى،
آت سالىشىپ يۇرۇشماگە،	غانىم بىلن دۇۋۇشماگە،
آرلايان بدو آت گرگ.	دۇنۇپ-دۇنۇپ سۇۋوشماگە،
دوشمانا سالار حايياتى،	يىگىدىنگ گرگ غايراتى،
غۇچ يىگىدە حۆمەت گرگ.	بدو بولسون مۇنن آتى،
اۋلىنچانگ، ائىلاص ات مردە،	گۇرۇغلى سۇزلار، شاهرە،
چاندئىيل دك يورت گرگ.	سنى غويمازلار بو يردە،
گۇرۇغلى بو سۇزى آيدىپ، آى سولطاننىگ يوردونا حان-حاكىم غويوپ، وزير غويوپ، گۇونۇن ماقول اتدى. آى سولطان-دا گۇرۇغلى بىلن "نيردسىنگ چاندئىيل" دىيىپ چوو گىتىدى. سرچمىنىگ غاراسى گۇرۇنندە، اوندە دۇشۇپ دىنچ آلاماق، چاى-ناھار حاضىرلىك اۋچىن، ايكى آتلى اۋنگدن غايتىدى. بو ايكى آتلى ياقۇن گلىپ گۇرسەلر، سرچمن آلتۇدان حۇرۇن- دۇقۇن دولى. شو يردە دوروپ سىن اتدىلر. "بىزىنگ يوقدوغۇمۇزى بىلىپ، غۇزۇلباشلارنىگ غوشونى اينن بولماسىن" دىيىپ ساقلاندۇلار. اونيانچا گۇرۇغلى داغى-دا يىتى، گۇرۇغلى غاتى اوزاقدان گۇرياردى. اىيام بولارنى تانايدى. بولار چاندئىيل حالقى، آغايونوس پرى باشلىقلاين گۇرۇغلى بگى غارشىلاماق اۋچىن سرچمن باغۇنا گلىپدىلر. گۇرۇغلى بگ بولار ياقۇنلاشاندا، تۇورگىندە غۇز-گىلنر، اورتادا آغايونوس پرى نىنگ سالاننىپ گلىشىنە كىيى توتوپ، بىر باش كىمە سۇز آيتىدى:	
بىر ماھى-تابانا مىنگۇر.	غارشۇمۇزدان گلن غۇزلار،
بىرىسى سولطان مىنگۇر.	سىرانا چىقمۇش گۇزلار،
گۇنش يۇزلى، حلال غاشلى،	بىرىسى جرن باقۇشلى،
بىللىرى مورچا مىنگۇر.	بوز يۇرىشلى، سونا باشلى،
نرە آرمان بولماز مىندە،	پرىم ساغ بولسون جاھاندا،
بىر گۇلى-خندان مىنگۇر.	آغۇزنىگ پىستە، لىيىنگ خندە،
درد يوقماز بو جانا-تەنە،	بگ گۇرۇغلى سۇزلار يەنە،

بو اويناغۇر كۈنە دونىا،

بىزىنگ نىازحانا^{۳۸۸} منگزۇر.

گۇرۇغلى بو سۆزۈنى تمام اتدى. اونيانچا آغايونوس پرى ھم يىتىپ گلدى. يۆز ناز-كرشمە بىلن گلىپ، گۇرۇغلا سلام بردى، غوجاقلاپ گۇتريپ آتدان دۆشۈردى. تۆركمن حالقى، آيال-اركك گۇرۇغلى داغى بىلن سالاملاشدۇلار. سونگرا گۇرۇغلى بگ، آغايونوس پرى، آى سولطان اۆچۈسى اۋنگە دۆشۈپ، پايندازىنگ اۋستى بىلن يۇرۇپ، سرچمن باغۇنا گىردىلر. چاى ايجىپ، ناھار ايجىپ، دم-دئىنجىنى آلاندان سونگ، گۇرۇغلى: —آى سولطان، سندن ياغشى گۇريان ادامم يوق. شو جايى سانگا باغۇش اتدىم دىيىپ، بىر غازال آيتدى:

اى يارانلار، حالايىقلار،	جانلار سانگا نووا ^{۳۸۹} بولسون!
زر افشانلى كۇشكى-ايوان،	اۋىلر سانگا نووا بولسون!
ھمە اسبابىنگ شاي اتدىم،	غۇرۇپ غانمىنگ جاي اتدىم،
قئرق گىجە-گۆندىز توى اتدىم،	تويلا سانگا نووا بولسون!
اۋلدى دىيىپ بىزىرگن آغام،	اونونگ اۋچىن ايىمگىن غام،
بو دۇنيانىنگ سونگى يالان،	اونگا ايما ھمرا بولسون!
گۇرۇغلى آيدار، آصئل زادىم،	اۋلىنچا، يىتمسىن آدىم،
غالمادى بىرجه زۇريادىم،	بىزه ياران خوداى بولسون.

گۇرۇغلى بو سۆزى آيدىپ بولاندان سونگ، آى سولطانى گرچك يىگىتلىرى نىنگ بىر بولان تايماز بگە گلن اديپ برىپ، قئرق گىجە-گۆندىز توى اتدى. توى ماركە سوولاندان سونگ گۇرۇغلا غاراپ آغايونوس: "يۇر، گۇرۇغلى، اۋز ايشىمىز بىلن بولايلى!" دىيدى. اولار آتلانئپ چاندئبىلە باقان غايتدۇلار.

^{۳۸۸} نىازحان: داش حۇۋىز يا- دا شول اطرابىنگ حانلارندىن يىرى بولسا گرک. (آگ.)

^{۳۸۹} نۇوا بولماق: حلال بولماق، نصىپ اتمك.

گۈروغلى نىنگ اۇلۇمى

غادىمى گۈررۇنگچىلەر شىئەلە گۈررۇنگ بىرلەر: گۈروغلى ياشى نىنگ سونگوندا اۋزۇنىنگ قىرق يىگىدىندىن ھەم عۇۋۇز اوغلوئىدىن آيرىلدى.^{۳۹۰} اولارنىڭ مۆتىدى دولوپ، قازاسى يىتىپ، اۋلۇپ، صاپ بولدولار. آغۇر مىلىس گۈروغلى نىنگ اۋستۇندىن سوۋولدى. گۈروغلى، آغايونوس، گۈلشېرىن — اۋچۇسى بولۇپ غالدۇلار. غۇرات بولسا غويروقدان، يالدىن بولۇپ، تويىنقدان غالىپ، اوندە — موندە گزىرىدى. جاناور غۇرات ارتىر بىلەن چىقىپ، اۋز باشتىغا، اۋز رايىغا قاقاباش مىدانە اوتارا گىدىار. اونگا غابات گلەن اداملار:

—واح، واح، جاناور، تاقدرنىڭ شىئەلە بولدى، "اۋلمىنىڭ غارارسىنىڭ" دىيىنلر — دىيىپ، آرقالارنى سىپالاشدۇرۇپ، اۋنگۈنە بىر دىسسە يورونجا تاشلايالا. ھەر آغشام اوتاردان غايدىپ گلىپ، حارمىچاننىڭ آغزىدا كىشىنىڭ، گۈروغلى نىنگ بولسا يىرىندىن تورماغا ائىسىن — مىدارى يوق، يالنىڭ غۇراتنىڭ سىسىنى اشىدىپ، يۈرگى قوۋاتلانىار. بىر آغشام غۇرات گلىپ كىشىنىڭ. گۈروغلى آيتى:

—آلا، آغايونوس، مەن دۇنيادە وپاللىغى سەندە، گۈلشېرىندە ھەم — دە غۇراتنىڭ گۈردۈم. حانى دوغان — غارداش، حانى دوست — يار. قىرق يىگىدىم اۋلۇپ صاپ بولدى، ايندى مەن ھەم غاراپ، ائىسىندىن دۇشۇم، آغۇر مىلىسىم داغدى، اول زىر — زىر افشان دۇشكى مىحانامى ايت يالاپ غالىدى — دىدى. آغايونوس:

^{۳۹۰} گۈۋەلى يىرىندىن اۋزۇنە ۱۲۰ ياش دىلەيدى. اونونگ ياشداشلار اۋلۇپ، يەكە اۋزى غالىار. آغايونوس بىلەن گۈلشېرىن بولسا انسان جىنىسىندەن دال. باغشەلەر، گۈرۈغلى نىنگ اۋلۇم شاخسىنى ايتماغا اونچاقلى ھۇس بىلدىرمىلەر. (ا.گ.).

—باشا يازئان شودور، گۇروغلى، "اۆلمسنگم غارارسىنگ" دىيىلىنىدىر — دىيدى.
گۇروغلى نىنگ گۆز ياشى پايىپ گىتى.

—سازئىمى ئالپىر بىر بىرىك.

آغايونوس گۇروغلى نىنگ سازئىمى ئالپىر بىرى. كۈنە سازئىمى غولونا ئالپىر، بىلىكىنى
چىزغاپ، كۆيىكنى ياغىرنىسىنى تۆنگىگىدىپ، اوزىنى، چوۋا قى ساقالىنى سىنگىلىدىپ، باش
كىلمە سۆز آيدار گرک:

قۇرق يىگىدىم بىلەن بادا اچىدىگىم،	صاپالى گۆنلىرىم، يەنە گل ايندى.
بىللىرى شىتلى ^{۳۹۱} غىزلار غوجىدوغىم،	دۇورانلى گۆنلىرىم، يەنە گل ايندى.
قۇرق يىگىدە گۆلگۈن بادا اچىرىپ،	يىلدىز داغلارنىمدا ئاتىم غاچىرىپ،
دوقوز بىلەن ئاتىپ، اوقوم گىچىرىپ،	دۇۋوشىن گۆنلىرىم، يەنە گل ايندى.
بىر آلالدان دىلەپ مىرادلارنىم،	غىزلىباشا سالدۇم حايىباتلارنىم،
شالارنىنگ آلا گۆز آرواتلارنىم	غوجىدوغىم گۆنلىرىم، يەنە گل ايندى.
يىلدىز درە سىندىن ئاتىم ياقاردۇم،	سىران اديپ، كآ اۆستۈنە چىقاردۇم،
آۋا لاجىن سالىپ، تىرىن ^{۳۹۲} قاقاردۇم،	شاد بولان گۆنلىرىم، يەنە گل ايندى.
اى، گۇروغلى، قۇرق يىگىدىنگ ياد ايلە،	اولارسىز گۆنۈنگى گىچىرمە بىلە،
اوزالدا قىسماتىم يازىلدى شىلە،	سۇۋوشىن گۆنلىرىم، يەنە گل ايندى.

گۇروغلى سۆزۈنى تمام اتىدى، غىرات گۇروغلى نىنگ سىنىنى اشىدىپ، يەنە كىشىگىدى.
گۇروغلى كۆپ غامغىن بولدى. آغايونوس گۇروغلا گۆۋۈنلىك بىرىپ، باش كىلمە سۆز آيدار
گرک:

بو يالان دۇنيانىنگ باش گۆن سىرانى،	گۆز يوموپ آچىنچانگ اۋتر، گۇروغلى،
خۇسۇر بولغون، آجال گىلىپ ياقانگى،	بىر گۆن داماغىنگدان توتار، گۇروغلى.
يالانچى بازىگار غارىر جۋاندۇر،	غونان گۇچىر، بو بىر بوزۇق مەكەندۇر،
نە حوجا دىير، نە—دە باى، نە حان دىير،	بىر گۆن ھەمە سىنى يوتار، گۇروغلى.
يونوس دىير، پانى دۇنيا گىلەن سىن،	بو دۇنيانىنگ پوچلوغىنى بىلەن سىن،

^{۳۹۱} شىتە: غىزلارنىنگ بىلەنە داقيان يۈپىك غوشاغى.

^{۳۹۲} تىر: تىل (دېرک) بولسا گرک. (آ.گ.)

سىن انەدن بولان گۆنۆنگ اۋلىن سىن،
 دۇنيە بى وپادىر، اۋتر، گۇروغلى.
 گۇروغلى آغايونوسىنگ بو سۇزۇندىن سونگ،
 بىر آز پاراھاتلانئپ، گچن دۇورۇنى ياتلاپ،
 يىنە باش كلەمە سۇز آيدار گرک:
 بىزىم بولدوق دىرلىرىنگ قوموندان،
 دوقوز آيلاپ ياتدئم انم غارنئندا،
 بىرىمدە بىلمىدىم ياغشى-يامانى،
 اۋچۇمدە بىردىلر دىلى-زبانى،
 باش ياشىمدا بەرە آلدئم ياز بىلن،
 ىدى ياشدا ايشىم بولماز غىز بىلن،
 دوقوزئندا موللا بىردىم سالامى،
 اون بىردە گۇتردىم دۇوت غلامى،
 اون ايكىدن گىرمىشىم اون اۋچ ياشىما،
 اون باشىمدە غىزلار گىرىپ دۇيشۇمە،
 يىگىرىمىدە سىچراپ، سىچراپ اوچاردئم،
 چىللە سى دىمىردن يايئم چكردىم،
 قىزقئندا شىر كىمىن آرلاپ اينىمىش،
 آلتىمئشىمدا توبا-تاغسىر قىلمئشام،
 حاينىپ بولدى، بگ گۇروغلى غاررئدئنگ!
 حاتارلار ايجىندە اسرىك نر ايدىنگ،
 بو سۇزى آيدانان سونگ، آغايونوس بىلن گۆلشىرىن گۇروغلى نئنگ غولتوغئندان
 گۇترىپ ياتىردئلار. بو گىجە اۋچۇسم راحات اوقلادئلار. غارى آدامئنگ نأمە اوقوسى بار،
 بىر ايكى ساغات اوقلاپ، گۇروغلى اوقوسئنى آلدى، حنىز دانگ آتمانقا:
 —تورونگ، تورونگ، ايل اۋردى! — دىيىپ غىغئردى. آغايونوس بىلن گۆلشىرىن تورولار.
 —ئا، گۇروغلى، نأمە بار، حنىز دانگام آتماندىر—؟ گۇروغلى آيتدى:

^{۳۹۳} شونگا مىنگىزىش غوشىغى، كلاسىك شاھىزلارنىمىزنىڭ آغلاباسىندا شول ساندىن ماغىتىمغولنىدا ھم بار. (ا.گ.)

—تورونگ، مېنىڭ كىلۇمە بىر خىيال گىدى.

—اول ناخىلى خىيال؟

—آغاينوس، دانگ ساز برن ماحالئندا، حنىز غىرات اۇرا چىقمانقا، مېنى بىر داشارى آلئپ چىقئنگ، من آخىرقى دەمىدە غىراتا بىر توماشا ادېين، بىلە بىر وپالى جاناورى گۇرمەدە گۇونۇم جوشىيار. اوندان سونگ مېنى آيلا، من مىحانا بىلن، تاغى سارايم بىلن، قىرق يىگىدىم، عۇوض اوغۇلوم بىلن مىلىس غوراپ اوتورشان يىلرېم بىلن بىر خوشلاشاينئ. گۇروغلىنى، غىراتى ايل-اولوس شىئىلە حالدا گۇرمىسېن، گىدىلىنگ، مېنى بىر داغئنگ غوواغئنا التىپ تاشلانگ^{۳۹۴}، من شوندا اۇلۇپ، يىتىپ گىدىيېن. يوغسا: "اول يىرە التىنگ، بو يىرە التىنگ" دىيىپ، ھەر گۇن من سىزە-دە كۆپ عازاپ برىان، سىزىم حورلايان. آغاينوس آيتدى:

—بولىار گۇروغلى، سەنىڭ دىيىنىڭ ادرىن، اما بىز سىنى تاشلاپ، يالنگىز غويوپ غايدىپ بىلمىس.

—يوق، سىز غايغى اتمانگ، غىرات مېنى يالنگىز غويماز.

—اۇلسىڭ، بىلە اۇلرىس، سىندىن آيرىلئپ بىلمىس.

دانگ يانگى ساز برن واغى آغاينوس بىر غولتوغئنا، گۇلىرىن بىر غولتوغئنا گىرىپ، گۇروغلىنى سۇيكتلۇپ، حارمىحانادان آلئپ چىقئىلار. داش ايشىگە چىقسالار، غىرات حورانىپ دور. گۇروغلىنى غىراتئنگ يانئنا التىلر، گۇرسە، غىراتا نە غويروق غالىئىدئ، نە-دە يال، غاراپ بارئنى دۇشۇپىدېر، گۇزلى نىنگ اوواسى چىلئىقلاپ، آقان ياشلارنى توزان بىلن غاتاشىپ، توققا-توققا بولۇپ دورىار. غاپئىرغالارنى سانابىرلى بولۇپىدئ. تويناقلارنى جايرىلئىپ، دۇولشىپ گىدىپىدېر.

—غىرات، سىنى شىئىلە حالدا گۇرن گۇزلىرېم چىقسىن، من نادىين، مىندە ائسغىن يوق، سىندە-دە ناپ يوق — دىيىپ، لامپا اشاق اۇزۇنى غويىرىپ، سازئنى غولونا آلئپ، گۇرلوغلى باش كىلمە سۇز آيدار گرک:

داغ داشلارنى دولاناردىنگ.

بدولردىن سايلاناردىنگ.

بو گۇن خار دۇشۇپىسىنگ سىن-دە،

چارح اوروبان آيلاناردىنگ.

غورت اوينونى سالىشاندا،

غارغى غولاق، جان غىراتئم،

يالنگىز باشا ايش دۇشئندە،

دىرىلىك غالىماندئ مىندە،

سۇوش بولسا يوووز گۇندە،

ايكى غانئم آلئشاندا،

^{۳۹۴} اۇغوزلارنىڭ دىيىنە گۇرا اۇلۇم حالئندا اق ادامنى دۆزە تاشلايانمىشلار. (ا.گ.)

چشمه غانا بولاشاندا، دۇنۇپ-دۇنۇپ دولاناردىڭ.

دوشمانلارنىڭ برباد ايلاپ، چارخ اوروپ، قويان دك قوولاپ،
گۇۋۇن غالقۇپ، يۆرك حووالاپ، لاجۇن كيمىن آيلاناردىڭ.

گۇرۇغلى غورىان ياشىڭغا، تاجلر اديين باشىڭغا،
گۇزۇڭكى دىكىپ داشىڭغا، آيلاناردىڭ، آيلاناردىڭ.

گۇرۇغلى سۇزۇنى تمام اديپ، گۇز ياش اديپ آغلادى. غۇرات ھم گۇزۇندىن بويور-بويور
ياش آقدۇردى. بو حالى گۇرۇپ، آغايونوس بيلن گۇلشيريىم آغلادى. گۇرۇغلى آيتدى:
—اي، آغايونوس، منى قىرق يىگىدىم بيلن شراب اچىشىپ، حالقا غوراپ، ميليس اديپ،
مست بولان يرلریمه الت — ديدى. آغايونوس بيلن گۇلشيريىن غولتوغىغا گىرىپ، آلپ
باردئار. گۇرۇغلى بير ميدان اوتورۇپ سۇن اتدى. كۇنه گچنلرى ياد اتدى. بيردىم اونونگ
غولاغىغا ساز، صۇحبىت سسى گليان يالى بولدى، گۇونۇنه بولماسامى، گۇيا قىرق يىگىت
ميليس غوراپ اوتوران يالى، گلين-غۇزلارام سيله چىقان يالى بولدى. گۇرۇغلى نىڭ
يۆرگى حوولاندى. غولونا سازنى آلپ، باش كلمه سۇز آيدار گرک:

يونوس جان، بيزىڭ جايلاردا، غۇزئىل گۇل آچىلدى، بلكى.
بييالا دولوپ مى لر، آل شراب اچچىلدى، بلكى.

ميليسلر غورلۇپ ھر ياندا، بره-غوزولار دوغراند،
دانگ ھم ساز برپ اوغراند، غۇز-جووان غوجولدى، بلكى.

ھالە منگزار غاشلارنىڭ، يىلانا منگزار ساچلارنىڭ،
گۇرۇغلى، قىرق غوچلارنىڭ، يىلدۇز داغ گۇچۇلدى، بلكى.

بو سۇزۇنى تمام اديپ، گۇرۇغلى:

—منى تيزرۇك داشارۇق آلپ چىقۇڭ — ديدى. آغايونوس بيلن گۇلشيريىن اونى داشارۇق
آلپ چىقۇڭلار، گۇرۇغلى مىحاناننىڭ ايشيگىنه چىقۇپ غاراسا، نە ميليس بار، نە ساز بار،
ھىچ حايىسۇندان نام-نىشان يوق، اۇڭكى توزاپ ياتان غالاسى، بير غۇرات سولحوب دوريار.
گۇرۇغلى آيتدى:

—منىڭ ھوشوم چاشىپ باريانا منگزيا. من چار باغۇمدا زىناتلانپ بجريلن آخۇردا غۇراتىما
اوت-ايىم برردىم، منى غۇراتنىڭ آخۇرى نىڭ ياننى التىڭ.

آغاينوس بىلن گۆلشېرىن چار باغا، غىراتىڭىڭ آخىرى نىڭ ياننىغا ئالپ باردىلار.
گۈرۈغلى گۈرسە، آخىرى يىقىلىپ، يۈمىرىلىپ، ايسىز غالان خارابا دۇنۇپدىر. تۈۈرگىندىكى
باغلار گۇيا حازان اوران انگىگرا دۇنۇپدىر. گۈرۈغلى آخىرىڭىڭ باشىڭدا اوتۇرۇپ، الينە
سازنى ئالپ، باش كىمە سۇز آيدار گرک:

تالانگ سالدىڭ بىزىڭ كىتە،	غاحيا پەلەك دىگىلى سىن؟ ^{۳۹۵}
حزىر يتدى سالدىڭ بىندە،	حونخور پەلەك دىگىلى سىن؟
گىزىدىم غىرات اۋستۇندە،	اوق اتىپ غاننىم قاستىندا،
قىرىق يىگىدىم ير استىندا	غويان دۇنيا دىگىلى سىن؟
چاندىبىلدە اتىدىم سىران،	دۇۋۇشردىم مىستان-مىستان،
اندۇغىمدى روم، اصفهان،	آلان دۇنيە دىگىلى سىن؟
گۈرۈغلى، خار دۇشدى غىراتىڭىڭ،	دۇزىڭدا يوقدور غورىاتىڭىڭ،
اۋتدى چاندىبىل، نوباتىڭىڭ،	يالان دۇنيە دىگىلى سىن؟

گۈرۈغلى بو سۇزۇنى آيدانان سونگ، آغاينوس اونگا نصىحات برىپ، باش كىمە سۇز
آيدار گرک:

اى، گۈرۈغلى، سانگا نصىحاتىم بار،	يازىلان باشىڭىڭا گىلسە، نە دىير سىن؟
بو گۆن آرمان چكىپ، آغلاما بىسار،	اووالدا قىسماتىڭ بولسا، نە دىير سىن؟
بو دۇنيا گۆزۈمىڭ ياشلارنى ساجدى،	لوط شأھرى بىر گىجە آسمانا اوچدى ^{۳۹۶} ،
بوزوقلىق كۆپ بولدى، دۇۋلىتى غاجدى	شونونگ كىمىن ايشلر گىلسە نە دىير سىن؟
يونوس دىير، الپ قاتدىم دال مىنىڭ،	گىجە-گۆندىز انتظارىم شول مىنىڭ،
اى، گۈرۈغلى نصىحاتىم آل مىنىڭ،	يوۋوردى نىڭ دۇۋلىتى غاجسا نە دىير سىن؟

آغاينوس سۇزۇنى غوتارۇپ:

^{۳۹۵} دىگىلى: دالى؟

^{۳۹۶} دىي رو ايتا گۇرا (قىصص الانبىا اثرىندە) لوط پىغامبرىڭ بو شأھرىندە بولان اخلاق بۇزۇقلىغىغا غاضابلانان خوداى، اونى ير بىلن يگسان ادېپدىر. (ا.گ.)

—اي، گۇرۇغلى، بو زاتلار قىسماتىڭدا بولسا ئادرسىڭ، بىلە حال—ياغدايئىمىز بىلن
ايە—گۆنە گۇرۇنماڭ گىدىلىڭ، ايل—گۆن گۇرسە، گۇرۇغلى اۋىتگاپدېر، يا—دا دالېراپدېر
دېر، يا "يەكە غويېرمېس" دېرلر.

—آح، آغايونوس، "ئادرسىڭ—ئادرسىڭ" بىلن، غولاغىمى قاماتا گتىردىڭ، واغى دال،
اگر واغى بولسا نامە اتجگىمى بىلردىم، من ايندى يۈز يىگىمى ياشىمى پايالادىم، دىزىمدان
اىسغىن گىتدى، يىمىدن غوزغانىپ بىلموق، ايندى اىغىتئار سەنىڭ اىنگە، نامە اتسگ
ادېر. يۈنە منى يىلدىز داغىڭ بىر غوواغىنا التىپ تاشلا، شولاردا اۋلۇپ، يىتىپ گىدىين.
آغايونوس بىلن گۆلشېرىن اونى آلپ اوغرادىلار، غىرات ھم بولارنىڭ ائزىنا دۆشۈپ
اوغراى. بىر ميدان يۇرانلرىندىن سونگ، گۇرۇغلى:

—ساقلاڭنىڭ —دېدى. ساقلاڭلار. گۇرۇغلى ائزىنا غاراسا، غالاڭنىڭ عماراتلار،
كۆشك—ايوان سارايى تگلىنىپ اوتىر. دوران يىرى غونومچىلىق، قىرق يىگىدى نىڭ مازارام
ياتىر. گۇرۇغلى شول يىردە اوتورۇپ، عماراتلار بىلن، قىرق يىگىدى نىڭ قېورى ھم
اولارنىڭ روللار بىلن حوشلاشۇپ، اىنە سازنى آلپ، باش كىمە سۆز ايدار گرک:

دۇنيادە غالمادى آرمانىم، گۇرۇنۇشخانام، حوش غال ايندى.
ايندى اۋتىندىر دۇورانىم، مىلىسحانام، حوش غال ايندى.

قىرق دۇرلى تاغام ايتلر، زىراپ حالادىم گىنلر،
آخىر زىمىنە دۇنلر، قىرق يىگىدىم، حوش غال ايندى.

غانىم گۇرسە، غايناپ—جوشان، دوقوز داغى بىلە آشان،
دوشمان بىلە غىلچلاشان، حانداڭ باتىر، حوش غال ايندى.

يىلدىز داغ اتدىم ارادا، يىتمىم ماقىسات—مئادا،
دوقوز كاسە گۆلگۆن بادا، ايچىن جايلار، حوش غال ايندى.

گۇرۇغلى دېر، چاندېلر، حوش غالىڭ، سىز اولوس—ايلر،
سىيسحانامدا زىراپ جوللار، سرپايلارنىم، حوش غال ايندى.

گۇرۇغلى بو سۆزۈنى ايداندىن سونگ، آغايونوس بىلن گۆلشېرىن يىنە آلپ اوغرادىلار. بىر
ميدان يۇرانلرىندىن سونگ، گۇرۇغلى يىنە:

—دورونگ—دېدى. دورولار. گۇرۇغلى ائزىنا اۋورۇلپ، غالاسىنا غارادى، پايتۇرپ
گۇزۇندىن ياش دۇكۇلدى.

آغايونوس گۇرۇغلى نىڭ بو حالىنا دۇزبىلمان، باش كىمە سۆز ايدار گرک:

تلمورئې باققىشنىڭ آلدى جانئى،
 غانگىرلئې باققىشنىڭ دۇكى غانئى،
 اى گۇروغلى، يولداش بولسانگ يۇر بىلە.
 چىا چكىپ، بىر دىدارى گۇر بىلە.
 كۇنگۇل بىر غوش، ھووالانمان اول بولماز،
 جان گۇوھردىر، ھىچ بازاردا تاپئلماز،
 يازئلان قىسماتدان ادام غوتولماز،
 حانلار، بگلر آلابىلمز زر بىلە.
 بىلبىلىنىڭ آرمانى تازە باغ بولار،
 من بىلر من، چئن كرمى داغ بولار،
 مرد يىگىتلر تا اۋلىنچا چاغ بولار،
 حايئر ايسلىان، ايشىم بولماز شر بىلە.
 آغايونوس، يۇركلرېم داغلئدئر،
 گرچك غوچ يىگىدىم — اول گۇروغلودئر،
 سەنىنگ حىزماتئىڭدا بىلىم باغلئدئر،
 غانئملارنى يگسان اتدى ير بىلە.

آغايونوس سۇزۇنى تمام اتدى، گۇروغلى آيتى:
 —آغايونوس، سەنىنگ سۇزۇنگە تن برىين، يۇنە منى يئلدئر داغا يتير — دىيدى.
 آغايونوس بىلن گۇلشېرىن گۇروغلىنى يئلدئر داغا آلئپ باردئلار.
 يئلدئر داغى گۇروغلى نئنگ بلد ىرى: "پئلان درە دە، پئلان كمرە بىر ائنجالئقلى غوواق
 باردئر، شونگا يۇرۇنگ" دىيىپ، سالغى برىپ بارىار. بولار بارئپ شول غوواقدا مسكن
 توتدولار. بولار بىر نىچە گۇن شول غوواقدا بولدولار. گۇروغلى زۇرياتسئزلىغئنى، يكە
 ليگىنى ياتلاپ غامغئن بولوپ، الينە سازنى آلئپ بىر سۇز آيدار كرک:

ھىچ كېشى يكە دوغماسئن،
 يىگىت زۇرياتسئز بولماسئن،
 غادىرى بىلىنمز، خار بولار.
 دگرە— داشئنا زار بولار.
 ھر يىگىت بولسا مالدان تنگ،
 مالدارلار گىر رنكە—رنگ،
 اونونگ حاطئرئن توتار زن،
 مال يىگىدە دركار بولار.
 دۇنيا اىستىن درە—در،
 ار يىگىتدە دورماز گىدر،
 نامارت دۇنيا ميل ادر،
 دۇنيا—مال بى انقرار بولار.
 گۇروغلى دبىر، بدو آتار،
 سۇوشدە دۇوۇشن يىگىتلر،
 اوت دگندە تۇپنگ چاتلار،
 آحئر سونگونگا خار بولار.

گۇروغلى سۇزۇنى تمام اتدى، ينە بىرنأچە گۇن شو حالدا گۇن گچىردىلر، ارتسى بىر
 غويون چوپان بولارئنگ غوواقلارنى نئنگ بولان درە سىندن گلدى، بولارى گۇرۇپ، يانلارئنا

گەلدى، اول تاناپ، اۆز يانئۇدا بولان ھەمە آذئۇغنى غويوپ گىتدى. بو چوپان يۆزۆنىڭ اوغرونا دوشان چوپانلار، چولوقلار گۇروغلى نىڭ غوواقدادئۇغنى گۇرۇڭگ برىپ گىدن.

چوپانلار گۇروغلى نىڭ بو حالئۇدان حاباردار بولوپ، آذئۇ گىتيرىپ برىپ باشلادىلار. چوپان-چولوق، ايل-حالق ھر گۇن دۇرلى آذئۇقلار گىتيرىپ دورىولار. گۇنلردە بىر گۇن گۇروغلى گىجە ياتىرقا دۇيش گۇردى، پىرى دۇيشۇنە گىرىپ: "اي، گۇروغلى، سىن غارراپ اۆزۇڭگە برىلن يۆز يىگرىمى ياشىڭ سونگونا گلىڭ، ائىغۇن-دراماتىڭ غالمادى، "قاپ" داغۇندا آغايونوس پرى نىڭ اۆز مكاۇندا باش يۆز ماحرم پرىلىرى غالىدى، اولار آغايونوسىڭ يولونا گۇز دىكىپ اوتۇرلار. سىن آغايونوس بىلن گۇلشېرىنە آق يۆرگىڭ بىلن روغصات بر، اولار اۆز يورتلارنى گىتسېنلر" دىيىپ تابىشۇردى. گۇروغلى تىسگىنىپ اوقوسىڭدان اوياندى، بىر سراتسە، يانگى دانگ ساز برىن اكنى. گۇروغلى: "منىڭ باشداش سۇيگۇلى آيالىم، وپالى يولداشنىم، مىن آغايونوسدان نىڭسى آيرىلارنى" دىيىپ، گۇنۇنە گىتيرىپ، بىر آح چكىدى. مونونگ آھى-ئالاسىنا آغايونوس بىلن گۇلشېرىنم سۇيچى اوقولارنىڭدان تىسگىنىپ اوياندىلار، گۇرسەلر، گۇروغلى غايغى-غامما باتىدۇر. آغايونوس:

—ايل-اولوسدان آيرىلۇپ، بىر داغۇڭ غوواغۇندا غالانئۇمزا غامغۇن بوليارمىڭ، گۇروغلى، اونونگ اۆچىن غامغۇن بولما — دىيىپ، طۇللا سازنى لىنە آلۇپ، باش كلمە سۇز ايدار گرک:

اۆستۆمىزد قانۇر آلا اگادىر،	اونونگ اۆچىن غام ايمىگىن، گۇروغلى.
رحم ايلسە، بارچا غولا پنادۇر،	مونونگ اۆچىن غام ايمىگىن، گۇروغلى.
دۇنمانى آلاغا ذكىر ايلگىن،	آحۇرت عۇمروڭنى پىكىر ايلگىن،
ھر دمىنگە يۆز مۇڭ شۇكۇر ايلگىن،	مونونگ اۆچىن غام ايمىگىن، گۇروغلى.
غايغى چىكمە بىلن بو دۇنيا اۆتمز،	غۇچ يىگىت غام چىكىپ، اۆزۇن اونوتماز،
حاق عزىز ادنى بىندە حار اتمز،	مونونگ اۆچىن غام ايمىگىن، گۇروغلى.
يونوس دىير، غارۇپلار حوواندارى سىن،	تارۇپ اتمىم، ارىلرىڭ بىرى سىن،
بو دۇنيادە اۇلى دال سىن، دىرى سىن،	مونونگ اۆچىن غام ايمىگىن، گۇروغلى.

آغايونوس بو سۇزى ايداندان سونگ، گۇروغلى ايتدى:

—يوق، آغايونوس، مىن ھىچ زادا غامغۇن بولاموق، يۇنە مىن سىز بىچارە لرىڭم باغۇتنى باغلاپ اوتۇرۇن. آغايونوس، سىز گۇلشېرىن ايكىڭىز يوردونگۇزا غايتماغۇڭىز گرک، مىنم

باشئما نام گلە، شونئ گۆرىن — دىيىپ، گۆرۈغلى الينە سازئنى آلئپ، باش كەلمە سۆز
آيدار گرک:

سانگا دىيىسم، آغايونوس پرىزاد،
اورنوم توتار دىيىسم، غالمادئ زۆريات،
بار، يونوس جان، منزىلىنگە بار ايندى.
حوش، يونوسئم، منزىلىنگە بار ايندى.

يەكە بولسام، پىرىم يتر دادئما،
قايئل بولدوم سەنىنگ ائغتئقادئنگا،
غارئپ ىردە كۆيمە منىنگ اودوما،
بار، يونوسئم، منزىلىنگە بار ايندى.

اووالدا غئش گۆنى بولماسا اردى،
شوم قئسمات باشئما گلەسە اردى،
حازان اوروپ، باغئم سولماسا اردى،
بار، يونوسئم، منزىلىنگە بار ايندى.

گۆرۈغلى دىير اشيت يونوس جان سۆزۆم
تا ئۆلىنچام سندن راضئ اۆزۆم،
آغلاپ-آغلاپ، غانا دولاندئر گۆزۆم،
بار، يونوسئم، منزىلىنگە بار ايندى.

بو سۆزى آيداندان سونگ، آغايونوس اۆر-گۆكدن گلدئ:
— گۆرۈغلى، بو نامە دىيىدىگىنگ، سن يا عاقتئلئنگدان آزاشدئنگمئ، بو نا حابار؟ يا-دا منى
سئنايامئنگ؟

— يوق، آغايونوس، سىزم منىنگ اودوما يانئپ-بىشىپ اوتورمانگ دىيىپ آيتدئغئم —
دىيىدى.

آغايونوس الينە طئللا سازئنى آلئپ: "اۆلسم سندن آيرئلما" دىيىپ، باش كەلمە سۆز آيدار
گرک:

آرسلان يۆرك بگ گۆرۈغلى،
گۆيا يئلدئر داغ، گۆرۈغلى،
اۆلرئن، سندن آيرئلما.

گىتسم، سن آلارسئنگ دىلە،
سن بىلن مازارا بىلە
غالارسئنگ راقئپلار بىلە،
گىررئن، سندن آيرئلما.

اووال بىزى پىرىم غوشوپ،
سەنىنگ بىلن غوجاقلاشئپ،
گزدىك گۆلۆشىپ، اوياشئپ،
اۆلرئن، سندن آيرئلما.

من گىتسم، چكرسىنگ فغان،
يونوس دىير، يەكە لىك يامان،
اۆچ يئل آلتئمئش غالا دوشمان،
اۆلرئن، سندن آيرئلما.

بو سۆزۈنى آيداندان سونگ، گۆرۈغلى آيندى:

—اى، آغاينوس، اووال باشدا ايکىمىز غوشولان ماحالىمىز ناھىلى، ايندى ناھىلى؟ اول
 واغت باھاردى—يازدى، ايندى غىش، باغلارنىمىز حازان اوردى. باھار پاصلى ايکىمىز
 غوشىپ، غىش پاصلىندا ايکىمىزى آيرىپ بىلمىمىز —دېيىپ، گۆرن دۆيشۈنى بىر—بىر آيدىپ:
 "سن يوردونگا گيت، من اۆز باشىمى اۆزۈم چارارن" دېيىپ، آغاينوسا اق يۆرگىن پاتا
 بىرىپ، گۆلشېرىن ايکىسىنى يولا سالدى. آغاينوس بىلن گۆلشېرىن گۆرۈغلى بىلن
 حوشلاشۇپ يولا دۆشۈلر. آغاينوس بىلن گۆلشېرىن قاپ داغۇنا—اۆز يورتلارنا باردىلار.
 آغاينوسنىڭ نىچە يۆز مۆنگ مۇھرىم پىرىلى، ھەمە سى اۆنگۈندىن چىقىپ، غارشى آلدىلار.
 اولار گلىپ گۆلشېرىن بىلن اوچدان توتما گۆرۈشىپ چىقىدىلار، اما آغاينوسنىڭ يۆزۈنە—دە
 سر اتمىدىلر. آغاينوس:

—بو نامە بىلە؟ — دېيىپ، گۆرۈشمىگى بولدى، اولار غاير—غايرا چىكىلىرىدىلر.
 —سن بو تايە سايانگى سالما، ائزنىڭ يىتمىگى، يوق بولۇپ—دېيىدىلر. آغاينوس
 سىبايىنى بىلمىگى بولدى. اوندە اولار آيتىدى:

—بىر گرچك غوچ يىگىت بىلن باشداش، يولداش بولۇپ دوشوشۇپ، اونى اۆلمىگى تاشلاپ
 غايتىدىگى، بو بى—وپالغۇدۇر، يەنە—دە سى غاتى كەن واغىدان بارى اونىڭ بىلن غۇمۇر
 سۆرۈشىدىگى، اوندان سىندە ھېچ بىر غالان نۇشان يوق، سەنىڭ يۆزۈڭ غارا —دېيىدىلر.
 آغاينوسنىڭ اىنە آينا بىرىپ: "يۆزۈڭگى گۆر" دېيىدىلر. آغاينوس آينادا يۆزۈڭنىڭ
 غارالغۇنى گۆرۈپ آغلاپ، يەنە ائزىنا غايدىرىدى. آغاينوس غايدىپ، گۆرۈغلى نۇڭ ياننى
 گەلدى. گۆرۈغلى آغاينوسنىڭ گەلنى شادلانۇپ، اىنە سازنى آلىپ، باش كەمە سۆز آيدار
 گرگ:

صاىتر اىلگىن، حابار سورايىن،	اى، ماھى تاباننىم، يەنە گەلدىڭمى؟
سۆيگۈلى آدنىڭ غوربان بولايىن،	جەننى رىواننىم، يەنە گەلدىڭمى؟
من سانگا بو جاننىم بىرىن پارا،	يەنە سىن گەلدىڭمى من انتظارا،
غوينونگ اىچى مىگزار گۇيا باھارا،	بىرى—اومماننىم يەنە گەلدىڭمى؟
عاشىقلار نالاسى نە ماغراجى،	دوشوشماق شىرىندىر، آيرالغۇ آجى،
گۆزۈمىڭ نورى سى، باشىمىڭ تاجى،	دۆلىتى دۇوراننىم، يەنە گەلدىڭمى؟
منىڭ اۆچىن آغلاپ، جانى جىپالى،	گۆلشېلى، چار باغلى، گۆلى زىپالى،
باشدان بىز ائغىقادلى — وپالى،	دردىمە درماننىم، يەنە گەلدىڭمى؟
شوغلانگىز اون دۇردى گىجەلنىڭ آيى،	ياننىڭدا گۆلشېرىن — مىلكر آيى،

نە سىباپىن آرزوو اتىدىڭ بو جايى،
 گۈزلىرى مستانئىم، يەنە گىلىنىڭمى؟
 گۈرۈغلى بىگ، يار يولونا باش غويۇپ،
 سىن نامە آغلار سىن تىللىرىڭ^{۳۹۷} يايىپ،
 بو سۆزى آيداندا سونىڭ، آغايونوس گۈرۈغلا غاراپ، باش كىلمە سۆز آيدار گرگ:

گۈرۈغلى، يولونىڭدا غوربان،
 سەنىڭ بىلەن نىجە دۇوران،
 سىنى دىيىپ آرمان چكىپ،
 آلدىنىڭدا جىنازام اوقۇپ،
 گۈرۈغلى، سىن گۇناھىم كىچ،
 دوشمانلار بوينوما غىللىچ
 يونوس دىيەر، سانگا دوشۇپ،
 سەنىڭ بىلەن غوجا قلاشۇپ،
 بو سۆزۈندىن سونىڭ، گۈرۈغلى آيتى:

—، آغايونوس، نە اۆچىن غايدىپ گىلىنىڭ؟ آغايونوس غايدىپ گىلىنىڭ سىباپىنى بيان
 اديپ، باش كىلمە سۆز آيدار گرگ:

اون باش مەزىل قاپ داغۇنا چىقامدا،
 غانگىرلىپ، غانگىرلىپ ائزىم باقامدا،
 نوو^{۳۹۸} چكىپ، چار طاراپدان گۈزلىدىم،
 ماحرىملرە حاقنىقائى سۆزلىدىم،
 گۆلشېرىنىڭ دىدارىنى گۆردۈلر،
 "گىنگىن!" دىيىپ، بىزە ائزا بىردىلر،
 يونوس دىيەر، غالىدۇم ھىجرانا، داغا،
 آينا آلىپ، يۈزۈم گۆردۈم بىناگە،

غارىپ باشىم بىر بىگانا گۆرۈندى.
 گۈزۈم ياشى دأنە—دأنە گۆرۈندى.
 يىكە غالان اق مايا دك بوزلادىم،
 يۈرك باغرىم پارا—پارا گۆرۈندى.
 بىزە يۇراندە، اولار غايرا دورىلار،
 اولار گۆل يۈزۈم غارا گۆرۈندى.
 بادى—حازان گىلى بىزىڭ چار باغا،
 بو گۆن گۆرىسم، بى—نىشانا گۆرۈندى.

^{۳۹۷} تىل: شاچ، زۆلۈپ.

^{۳۹۸} نۇحا: زار آغلاماق.

آغايونوس سۇزۇنى غوتارانندان سونگ گۇروغلى آغايونوسىنىڭ وپالى دىغۇنا خوشواغت بولوپ، باش كلمه سۇز آيدار گرک:

بىر زامان سىر انگين ارم^{۳۹۹} باغۇنا،
هوسونگ گۆله منگزار، جانا-جان پريم.
پريلر سىيل گاهى قاشقار^{۴۰۰} داغۇندا،
بىلبىلم، گۆلۈنە ماحرىبان پريم.

باھار بولوپ، بارچا اوممان جوشاندا،
گۇونۇم غالقار يىلدنۇر داغدان آشاندا،
پريلر جم بولوپ، بحتە دۆشنە،
هېچ حايىسى دنگ بولماز يونوس جان پريم.

غاررئ باشىم دايىم ارماننىڭ چكر،
منى غامدا غويوپ، گۇزدن ياش دۇكر،
لبلىرىنگ بال ارر، دوداغۇنىڭ شكر،
گۇزلىر ايچىندە سن سولطان، پريم.

يالانچى دۇنيانىڭ انورى، ماهى،
عالمنى كۆيدۇردى گۇروغلىنىڭ آھى،
چاندۇبىلدە قىرق مۇنگ غىزنىڭ شاسى،
هر سۇزۇنگدن گلر بال، نىشان پريم.

بو سۇزى آيدانندان سونگ، آغايونوس گۇروغلى نىڭ مردلىگىنە، ائىلاصلى لىغۇنا خوشواغت بولوپ، بىر گۆلدى. ياش واغتلارنىڭ يالى غوجاقلاشۇپ، تازە نىھال دك چىرماشىدلار، اۋبۇشىپ-غوجوشىدلار. بىر واغتلان سونگ گۇروغلى آغايونوسىنىڭ الينە آينا برىپ:

—يۇزۇنگە بىر سرات، گۇزۇنگە نامە علامت گۇريار — دىيدى. آغايونوس آينا آلۇپ يۇزۇنى گۇرسە، ساغۇندا بىر جۇرە خال، سولۇندا بىر جۇر خال، مانگلاينىدا بىر جۇر خال گۇرۇندى. موندان سونگ گۇروغلى آغايونوسا پاتا برىپ آيتدى:

—اي، آغايونوس، مېنىڭ باشىما بىر ايش دۇشۇپ، قاضام دولپسا، شول ماحال سەنىڭ سۇنگىنىڭ سىزىپ، اۋزۇنگدن گىدرسىنىڭ، شول علامت بولانندان سونگ، اگلنمان مېنىڭ يانئما يتىشىرسىنىڭ — دىيىپ، يەنە اونى يولا سالىدى. آغايونوس قاپ داغۇنا — اۋز ماحرملرى نىڭ آراسىنا باردى. بو ساپار، ماحرم لرى آغايونوسىنىڭ يۇزۇنداكى جۇر-جۇر خاللارنى گۇرۇپ، اونى گۇتريپ اولى شادلىق بىلن التىپ تاغتا چىقاردىلار. آغايونوس اۋزۇنىڭ تاغۇنا ايه بولوپ، عايشى-عشرتدە بولولبرسىن. گۇروغلى ھم: "اي، غاررئ دۇنيا، يالانچىدا ارمانىم غالمادى، ايندى مېنى كس-كس-دە نىرانگ گىزلى بولسا شونگا دىقۇبر" دىيىپ، يالنگىز ياتىبرسىن.

^{۳۹۹} ارم: دمشق دە شىداد دىن پادىشاھنىڭ جىننە منگىدىپ سالدۇرغان مېھرى باغى.

^{۴۰۰} قاشقار: اويغۇرلارنىڭ بىر شاھرى.

ايندى حابارى خۇنگار پاتىشادان اشيدىنگ.

گۇروغلى نىنگ يىلدۇز داغدا يىكە-يالىنگۇز ياتانى دۇنيا مالىم بولدى، بو حابار خۇنگار پاتىشا ھم يىدى. اول بىر گۇز بىگىرىنى، سىركىدە لىرىنى تۇورگىنە يىغناپ:

—اي، بىگر، سىركىدە لىر، گۇروغلى يىلدۇز داغدا بىر غوواغى مسگن توتونۇپ ياتانمۇش، شونى مېنىگ غاشىما دىرى گىتيرىنگ، اونونگ بىرناچە ھۇنارلىرىنى اۋورنىلىنگ، اوندان سونگ ھم اونونگ اتىنى كىسىپ اۋزۇنە ايىدىرىپ اۋلدۇرىلىنگ. اونى شىلە بىر غىناپ اۋلدۇرىين، شو گۇنە چىلى ادام توحومى بىلە غىنالىپ اۋلدۇرىلمىدىك بولسون، ياشىمۇنگ سونگوندا اىچىمى بىر سوواداينى—دىيىپ، خۇنگار ىدى سانى سىركىدە سىنى بىر نىچە مۇنگ غوشونا باش ادىپ، گۇروغلى نىنگ اۋستۇنە ايىردى. ىدى سىركىدە آغىر يىغىنا باش بولوپ گلىپ، گۇروغلى نىنگ ياتان غوواغى نىنگ ياقىنۇنا گلىپ دۇشۇلر. بو ىدى سىركىدە بىر-بىرىنە: "گۇروغلى نىنگ اۋستۇنە سىن گىت-دە، سىن گىت" بولشوپ دورولار. آخىرى بىر سىركىدە بىر ناچە يۈز ادامنى يانۇنا آلپ اوغراى. غوواغىنگ سىس يىتىم بارسىندىن بارىپ سىر اتدى، گۇرسە، گۇروغلى غوواغىنگ آغزىندا اوتىر. سىركىدە غىغىردى:

—اي، گۇروغلى، ايندى اوتورشىنگ شو حالدا، اشىغىن—مۇدارىنگ غالىماندۇر، مېنىگ دىيىمى اتسىگ، دوغرى بىزىنگ يانۇمۇزدا گل، بولماسا باشىنگى كىرىس! — دىيدى.

اوندا گۇروغلى لىنە سازىنى آلپ، دوشمانلارنى غاراپ، باش كىمە سۇز ايدار گرک:

آباى اتماىنگ، غىزىلباشلار،	غانىنگۇز اىچىدىگىم باردۇر.
غارغى غولاق بدو اتلار	مۇنۇپ، دۇوۋشىدىگىم باردۇر.
لآلە زار بولوپ يازىنا،	بوز غىراو دۇشۇپ گۇيزۇنە،
آباى باغلاپ آت يۈزۇنە،	يۈرۈكلر غوشدوغىم باردۇر.
حاقدان دىلآپ مۇرادلارمى،	مۇنگلآپ بدو اتلارنىگى،
آلا گۇز آرواتلارنىگى،	آلپ-آلپ غاچىدۇغىم باردۇر.
گۇروغلى نىنگ اشىت سۇزۇن،	ضبط اتىم داغ بىلن دۇزۇن،
آلپ گلىپ گلىن-غىزىن،	بىللىرىن غوچدوغىم باردۇر.

بو سۇزى ايداندان سونگ، اول سىركىدە ائىزدا غالانلارنى چاغىرىپ، گىگىش اتدى:

—مونونگ اۋستۇنە بىردن چوزالنىگ-دا، اۋلدۇرىپ كلە سىنى آلپ گىدىلىنگ، بولماسا، بو بىزى دىرى يانۇنا التىمىك — دىيىپ، ماصلاحاتلاشۇپ، ھمە سى بىر يىرە اۋىشۇلر-دە:

"ھۆجۇم" دىيىپ غىغىرۇشنىپ حرىكتىدىلەر. اما گۇرۇغلى آوئىن آلان بۇرگۇت يالى غابارلىپ اوتىر، سارساناغام. غىزىلباشلار غولايىنا بارابىلمان، غورقۇپ، اۆركىن سۇرى يالى گۇرلاپ، آرقانلىغىنا سىرىدىلەر. يىقان-دا-سۇران غاچىپ آنگىرراق بارىپ، يىنە اۇنگۇنى-آردىنى يىغىناپ اۇيشۇپ دورىدولار.

گۇرۇغلى بگ جوشۇپ، حايبات آتىپ، الينە سازىن آلىپ، يىنە باش كىلمە سۇز آيدار گرگ:

كاتە چىقىپ، چاندىبىلىنگ دۇزۇنە، چارح اورۇپ، ميداندا يۇردىم، بىگر.

آلتىن اير سالىپ غىرات اۆستۇنە، سابعىدىپ تويلاردا سۇردىم، بىگر.

عۇوض بىلن گىرىپ ميدان مستينە، دۇيرمە غىلجىمى آلىپ دىستىمە،

يكە بولۇپ، يۇز مۇنگ غاننىم اۆستۇنە آت سالىپ، اوقدورلىپ باراردىم، بىگر.

گۇنۇم ھۇوس ادر تر خويلارنى^{۴۰۱}، گۇترىسم يۇزۇندىن نىقاپلارنى،

ھۇنگكارىنگ آلا گۇز آرواتلارنى پايلاشۇپ، كىيىنى گۇردىم، بىگر.

مرد گۇرۇغلى، سۇردى نىجە دۇورانى، يۇركدە غالىمادى نرە آرمانى،

يول ياراغىن توتى عۇمۇم كرونى، بۇرگۇت بولۇپ آوا باراردىم، بىگر.

بو سۇزى آيدانگدان سونگ، غىزىلباشلار آيتىدۇلار:

—پاح-پاح، بو نە ياغىشى نامالار آيدار. اى، گۇرۇغلى، جاننىگ بوقورداغىنگا گلىپ دور، حاضىر اۇلر سن، يىنە نامە ادىپ اوتىرسىنگ — دىيىپ غىغىردۇلار.

گۇرۇغلى الينە سازىنى آلىپ، بولار غاراپ: "دۇنيادە اۇلمان غالان بارمى" دىيىپ، باش كىلمە سۇز آيدار گرگ:

اى، غاننىملار، بو دۇنيادە اۇلمان، عۇمۇر غالان بارمى؟

موندان گىدىپ باقى يوردا، يىنە غايدىپ گىل بارمى؟

غافلات غالمان، اويالىغىنگ، غام-غوصصا گۇرمىدىك چاغىنگ،

حاستا بولمايان ساغلىغىنگ غاننىمدىن بىلن بارمى؟

بو دۇنيا دىشتى-فراقدر^{۴۰۲}، يارى غارا، يارى آقدىر،

منزىل ايكى، يول ائراقدر، اونونگ پىكرىن قىلان بارمى؟

^{۴۰۱} خوب: محبوب، گۇزىل

^{۴۰۲} دىشتى فراق: آصلنىدا "دىشتى فراق-گىنگ صاھرا" بولالى.

بو دۇنيا كىمى شاد اتدى، آشنا بولاننى ياد اتدى،
 كىم اوينادى، اونى اوتدى، موندان راضى بولان بارمى؟
 گۇروغلى بگ، گرچك اۋزى، غارادئر ناماردىنگ يۈزى،
 حاققاتدئر مردىنگ سۈزى، بو سۈزۈمدە يالان بارمى؟

بو سۈزۈندىن سونگ، غىزىلباشلار بىرى-بىرىنە:
 —غايىرا چكىلمە-دە، غايىرا چكىلمە — بولشوپ تۈوركلاپ، ھۆجۈم اديپ باشلادىلار.
 گۇروغلى آرقاينىن اوتورشىنا اوتورۇپ، يىنە باش كلمە سۈز آيدار گرگ:

يىلدئز داغلارنىما دومان گلندە، اول گۈنى مست بولوپ جوشدوغىم باردئر.
 غىزاتىم آسمانا سگراپ، غالاندا، ميداندا غانىما دوشدوغىم باردئر.

آل-ياشئل بىزگى گۈلگۈن مېنالى^{۴۳}، زۆمرد آينالى، طىللا شانە لى،
 اون بارماغى بوغوم-بوغوم حىنالى غىزلارنىنگ، گىتيرىپ، غوچدوغىم باردئر.

اوچ يۈز آلتىمىش ايكى اسرىك نرىنى، دۆيرمە غىلچ بىلن آلتىپ سرىنى،
 مۆنگدن-مۆنگدن يىسىر آلتىپ بارئىنى، چاندئىيلە طاراپ آشدوغىم باردئر.

ايندى اشيت گۇروغلى نىنگ سۈزۈنى: آت سالىئبان گزىدىم داغى، دۆزۈنى،
 حۈنگىكار شاننىنگ گلىنلرىن، غىزنىنى غوچوپ، مى سۈزدۈرىپ ايجدىگىم باردئر.

بو سۈزۈنى آيداندىن سونگ، تۈورگىنە غاراپ گۇردى، غىزىلباشنىنگ يىغىنى چوزوپ يىتىپ
 گلىار. گۇروغلى بگ دۆيرمە غىلچنىنى سىرۇپ آلتىپ، بار گۈيجۈنى يىغىناپ، بىر ناغرا چكىدى.
 غوواغنىنگ ياقىنىنا گلىنلرىنگ اۋستۈنە يارالى غاپلانگ يالى آتلىپ، دۆيرمە غىلچنى ايشلىدىپ
 باشلادى. غىزىلباشلار بىر گۇرسە، غوواغنىنگ آغزىندا ماسلىقدان دپە تورويدىر. يىنە غويون
 يالى، آرقان سىرىلىپ غاچدىلار. سىركىدە لرى اۋنگۈنى آلتىپ ائزىنا دولاپ، غامچىلاپ سۆرۈپ
 اوغرايدى. غوواغنىنگ آغزىنا ياقىنلاننىنگ كلە سى غاچىار. كلە سى كسىلدىن سونگ، اولارنىنگ
 كىمىسى ايكى ادىم، كىمىسى اوچ، كىمىسى باش، اون ادىم ائزىنا غاچىپ يىقىللىار. اوچ گزك
 سىرىلىپ، اوچ گزك چوزدولار. غوواغنىنگ آت غايتارنىم آغزى بولسا ماسلىق-ماسلىغنىنگ
 اۋستۈندە دپە بولدى. آخىرى آلتىپ بىلمىكلىرىنى بىلىپ، بولار اۋىشۇپ ماسلاحات اتدىلر:
 —اۋلىنسۈنگ مونونگ ماسلىغىندا بىزە يۈك، مونى بىدىپ آلتىپ بولماجاق، تۈپىنگلاپ آماق
 گرگ — دىيىپ، سىركىدە سى مۆنگ سانى مرگنە بويوردى:

^{۴۳} مېنا: يىلدنراق چۈشە، غىمىمات بەا داش.

—ناظارلاپ مۆنگ تۆپىڭى بىردىن آتۇڭ — دېدى. مرگىلر غوواغا دوغورلاپ، بىردىن آتۇڭلار، گۆممۇلدۇپ سىسى داغدان—داغا دۇشۇپ گىتتى. گۇروغلا سانسىز يارا دۇشۇپ، اندام—جانئندان غان آقۇپ باشلادى. گۇروغلى اۇزۇنى راسلاپ، جان حولونا آخىرقى دىمىدە:

—باشداشۇم، سۇرداشۇم، يووز گۆندە وپالى يولداشۇم، غۇرات، گل! — دىيىپ، ناغرا چكىپ غۇغۇردى. غۇرات يىلدۇز درە سىندە اۇز—اۇزۇنى اوتارۇپ، چم گلن يىرىندە ياتۇپ، توروپ يۇرىاردى. اول اۇچ گۆندىن، دۇرت گۆندىن بىر گۇروغلى نۇڭ يانۇئا گلىپ—گىردى. آراسى داشام بولسا، اوتلاپ يۇرن يىرىندە گۇروغلى نۇڭ باشۇئا ايش دۇشۇنىنى سۇزۇپ، شۇندان بۇرىك آت سالىپ غايتىدى. جاناوردە ھىمشكى تۇيىناق بارمى، پۇئاداچا يۇرۇپ بىلىنۇق. بو يۇغۇنۇڭ سىركىدە لىرى بولسا:

—باحوو، بىز مونى تۇپىڭلاپ اۇلدۇردىك دىيسىك، اول غايتا آتۇنى چاغۇرىار —دىيىشىپ، ياراسۇندان غان گىدىپ گۇجى غاچان گۇروغلى نۇڭ اۇستۇنە جۇزدولار. گۇروغلى بىر الىنى يىرە دىرۇپ، اۇنگۇرتى بارانلارۇندان بىر نۇچسىنى اۇلدۇردى. آخىرى گۇجى غاچۇپ، اۇزم يۇقۇلدى. بارۇپ گۇروغلى نۇڭ كلە سىنى كسىپ آلدۇلار. بو يۇغۇن گۇروغلى نۇڭ كلە سىنى حۇڭكۇر پاتۇشا باقا آلىپ اوغرابرىدى. شول واغت غۇرات گلىپ يىتىشىدى. جاناور آغۇزنى حاتاپ يالى آچۇپ، آرلاپ، يۇغۇنۇڭ ائزۇندان دگى، كىمىسىنى يۇقۇپ، كىمىسىنى باسۇپ، بىرنۇچسىنى يارالادى. اولجاسى اۇنگۇپ بارىان يۇغۇنۇڭ ائزۇندا ناھىلى غۇيغۇن غۇيانۇندان حابارسىز، گىدىپ بارىار. غۇرات شول دابراپ يۇركا، بىر آدان يۇقۇلۇنۇڭ نازاسى گۇسۇندىن پاران گچدى. غۇرات ھم يارالاندى، بو يۇغۇن بىرنچە گۇن يول يۇرۇپ، گۇروغلى نۇڭ كلە سىنى التىپ حۇڭكۇر پاتۇشا تابشۇردۇلار. حۇڭكۇر آيتىدى:

—اى، حانا—حامۇرلار، من سىزە گۇروغلىنى دىرى تۇتۇپ گتىرىڭ، دىيىپ، نىچە مۇڭ غۇشۇنا باش ادىپ غۇبىردىم. من اونى دىرى گۇرۇپ، بىرنۇچە سۇز سۇراشۇپ، اونى شۇئە عازاپ بىلن اۇلدۇرچكىدەم، سىز اونى آڭساتلىق بىلن دۇنيانىڭ عازابۇندان دۇندارۇپسۇنۇڭىز. جىلاد! — دىيىپ غۇغۇردى. جىلاد حۇزىر بولدى، حۇڭكۇر:

—بو ىدى سىركدانىڭ باشۇنى آل — دىيىپ بويوردى. حۇڭكۇر پاتۇشا ىدى سىركىدە سى نىڭ باشۇنى كسىدىرىپ، گۇروغلى نۇڭ كلە سىنى درۇزە سىندىن آسۇرۇپ، اول ىدى سىركدانىڭ كلە لىرىنى ھم گۇروغلى نۇڭ كلە سى نىڭ تۇورگىندىن آسۇرۇپ غۇيدى.

ايندى حابارى غۇرآدان اشىدىڭ.

گۇسۇندىن نازىا چۇمۇپ، يارالى بولاندىن سونگ، بو يۇغى نۇڭ ائزۇندان غالىپ، گۇروغلى نۇڭ ياتان غۇواغۇئا گلدى. بارسا، گۇروغلى باشسۇز لۇش بولۇپ غانا بويالىپ ياتۇر.

غۇرات ال-آياقلارنى چىلى، بويدان-باشىغا ئىسغاپ چىقىدى-دا، ادىل ئادام يالى، گۇزۇندىن باش دۇكۇپ، آيىلغانچ-آيىلغانچ كىشىنىڭى، چارپىنىپ باشلايدى، غاننى تاسادىپ، دوملى-دوشونا چاپىدى، داغلارنىڭ باشىغا چىقىپ كىشىنىڭى، درە لىرە دۇشۇپ كىشىنىڭى. ئىلغاپ گلىپ كلە سىز ياتان گۇروغلى نىڭ باشوجىندا شىلە بىر غۇغۇردى، اونونگ سسى داغ-درە لىرىنى يانگلاندۇردى، سسىندىن داغداق مۇر-مۇجىلر دوروپ بىلمىدى، غۇرات چىركىن-چىركىن غۇغۇرپ، گۇروغلى نىڭ باشوجىندا چاپالانپ جان بردى. چاندۇيلىپ ايل-اولوسى غۇراتنىڭ سسىنى اشىدىپ: "يىلدۇز داغىندا بىر ايش بولدى" دىيىپ، اوغراپ باشلايدۇلار.

حابارى آغايونوسدان اشىدىنىڭ.

گۇروغلى نىڭ باشى كسىلن واغىدا نىچە مۇنگ مۇرمى بىلن كۇشگۇندە وتۇردى. بىردىن سسى آيىلپ اۇزۇندىن گىتىدى. مۇرمىلرى يۇزۇنە گۇلاپ سووى سىپىپ، اۇزۇنە گىتىدىلر. آغايونوس گۇزۇنى آچىپ، اۇزۇنى راسلاپ آيتىدى:

—گۇروغلى نىڭ باشىغا بىر ايش دۇشندىر — دىيىپ، بىرنەچە مۇرمىلرى بىلن يولا دۇشىدى. يىلدۇز داغا گلىپ يىتىشىدى، گۇرسە، چاندۇيىل حالقى ھم اوغلاندىن-اولا سۇيشۇپ گلىار. ھمە سى يىغىنانپ گلىپ گۇرسەلر، گۇروغلى نىڭ ياتان غوواغى نىڭ آغزىندا ماسلىقدان مىنارا بولۇپدۇر. گۇروغلى غوواقدى كلە سىز ياتۇر. غۇرات غانا بويالىپ باشوجىندا سۇيۇپ ياتۇر. يۇز مۇنگ آھى-پىغان بىلن، آھى-ئالا بىلن، اولى ايل گۇروغلىنى جايلايدۇلار. غۇراتى ھم ادىل ئادام جايلا نىلى ادىپ، حورماتلاپ گۇروغلى نىڭ ياننىدا جايلايدۇلار. اولى ايل اۇزلىرى نىڭ آرقاداغى بولان غايدووسىز سىركىدانى ياتلاپ ياس باغلايدۇ.

بىتىدى